

Валентина Стрілько-Тютюн

ТРИ КОЛА ПЕКЛА

(Голодомори
1921-1923, 1932-1933,
1946-1947 років
на Бориспільщині)

Київ
Правда Ярославичів
2018

ПЕКЛО В РАЮ

Рекомендовано до друку:

Вченою радою

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди
(Протокол № 2 від 8 жовтня 2018 року)

Науково-експертною радою

Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого
(Протокол № 9 від 15 березня 2018 року)

Рекомендовано до використання в навчальних закладах
**Науково-методичною радою Бориспільського методичного кабінету
Управління гуманітарного розвитку Бориспільської РДА**
(Протокол № 6 від 7 червня 2018 року)»

Рецензент:

Капелюшний В.П. доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Головний інформаційний спонсор – Державний архів Київської області
(директор – Каменєва Софія Арсеніївна)

Ця книга – перше історичне дослідження про три штучні голодомори на Бориспільщині 1921–1922, 1932–1933, 1946–1947 років, які спричинила в Україні московсько-більшовицька влада. Видання унікальне тим, що вперше цілісно подані спогади очевидців тих страшних часів по місту Бориспіль та селах Бориспільщини. У дослідженні багато історичних документів московсько-більшовицької влади, що засвідчують причини страшних голодоморів. Вперше тут зібрані спогади очевидців про голодомор 1946–1947 років, який до виходу цього видання на Бориспільщині ніхто ніколи не досліджував.

Книга добре проілюстрована і буде цікавою всім тим, хто хоче знати історичну правду не тільки Бориспільщини, а й багатотраждальної України.

ISBN

© Валентина Стрілько-Тютюн, 2018
© Міжнародний освітній фонд імені Ярослава Мудрого, 2018

Споконвіків Україна в піснях і віршах оспівувалась як рай на землі, де жили миролюбиві, доброзичливі люди. Вони ніколи не претендували на чужі землі, як могли боронили лише свою матінку Україну. В 1917 році московсько-більшовицька влада запалила цей рай, пішла війною на Україну, яка щойно проголосила незалежність. В 1920–1921 роках Володимир Ленін насильно встановив в Україні радянську владу. Мабуть, тоді ніхто і уявити не міг, що за тридцять років буде розстріляно, вислано на північ Росії, заморено трьома голодоморами, вбито на фронтах Другої Світової війни, вивезено на примусові роботи до Німеччини більше половини жителів Бориспільщини.

Кожні 10 років для упокорення та знищення вільнолюбивого українського народу московсько-більшовицька влада штучно влаштувала голодомори, які забирали життя мільйонів українців. Найперший голодомор більшовики влаштували відразу після встановлення радянської влади в 1921–1922 роках. Архівні документи свідчать, що на Бориспільщині шаленими темпами забирали зерно у селян для відправки до Москви. Від місцевої більшовицької влади вимагали щоденних звітів про кількість відібраного на селі урожаю. Цифри в доповідних зведеннях щоразу збільшувалися в геометричній прогресії. Якщо станом на 15 липня 1921 року в Переяславському повіті, куди входила Бориспільська, Вороньківська, Рогозівська та інші волості, зерна хліба було зібрано 1 127 пудів, а зерна фуражу 89 пудів, то станом на 29 липня 1921 року зерна фуражу зібрали вже 2 448 пудів. Станом на 10 вересня 1921 року більшовики примусово вивезли від селян 13 029 пудів зерна хліба, а також 3 959 пудів зерна фуражу. 23 вересня 1921 року до Москви спорядили награваного 31 434 пудів зерна хліба і 7 637 пудів зерна фуражу. Забирали в селян не тільки зерно хліба й фуражу, а також картоплю, масляне насіння, сіно, солому, коров'яче масло, різноманітний скот. Все це детально обліковувалось і передавалось до Москви [24].

Таке тотальне пограбування стало причиною першого великого голодомору в Україні 1921–1922 років. Бориспільщина не була в цьому винятком. В сім'ї моєї бабусі Чечуги Улити Яківни, що мешкала у селі Вишеньки, в цей час з 12 дітей залишилися живими лише троє.

Другий голодомор 1932–1933 років став набагато страшнішим і жахливішим. Більшовики, що ніяк не могли придушити антибільшовицький

спротив в Україні, вирішили заморити українців черговим голодомором і остаточно закріпитись на українській землі. Втрати від масового голоду московсько-більшовицька влада всіляко приховувала, засекречувала, давала вказівки знищувати статистичні дані.

За спогадами очевидців в цей період на Бориспільщині померло не менше 20% її жителів. Дехто із старожилів називає цифру навіть 25–30%. Особливо висока смертність була серед дітей. За даними звітів шкіл Бориспільського району складено порівняльну таблицю кількості учнів станом на 1 січня 1932 року та 1 червня 1933 року. За цей період по школах кількість дітей скоротилась на 33 відсотки. Це неймовірні втрати! Парадоксально, але за людомор українців до сьогодні ніхто не поніс ніякого покарання, а правителі сучасної Москви продовжують возвеличувати діяння Йосифа Сталіна та не визнають голодомор 1932–1933 років геноцидом українців.

Третій голодомор радянська влада зробила в 1946–1947 роках. Не зважаючи на те, що врожай в ці роки через посуху був невеликий, однак його українцям вистачило б, аби не голодувати. Але хліб у селян комуністи знову забрали, і масовий голод втретє вдерся в кожну хату українців.

В каталогах обласного архіву нема жодного слова про повоєнний голод. Зі скупих рядків газет виникають лише здогадки про тяжкий стан сільсько-господарства, а відповідно голодне виживання жителів Бориспільщини.

За документами МВС України можна оцінити масштаби голоду на Київщині та Бориспільщині. Одним з показників недоїдання є захворюваність на дистрофію. За довідкою МВС УРСР про захворюваність населення УРСР на дистрофію та смертність від неї станом на 20 червня 1947 року Київська область посідає одне з перших місць (83 703 чол.) за кількістю хворих на дистрофію серед областей України [3].

Із спецповідомлення МДБ УРСР МДБ СРСР відомі також випадки вживання в їжу людських трупів. Вражає зміст спецдонесення начальнику управління МВС по Київській області Міністру ВС УРСР Т.А. Строкачу від 01.03.1947 року про виявлення залишків тіла голодуючого підлітка-жебрак у Васильківському районі Київської області, що може свідчити про акт канібалізму [3].

За підсумками 1946 року колгоспники Київської області на вироблені трудовні одержали близько 150 грам зерна на трудовень. Часто селяни і зовсім не отримували хліба.

Незважаючи на низьку врожайність держава не лише не знизила, а й значно підвищила плани державних заготівель. На кожному засіданні Бо-

риспільської районної Ради розглядалися питання про невиконання планів державних заготівель.

Сільради брали на облік все, що було на підв'ї колгоспників. Станом на 1 січня 1947 року в Бориспільському районі налічувався 14 051 двір, із них 4 034 не мали жодного поголів'я худоби, 6 918 дворів не мали корів, 12 920 дворів не мали овець і кіз, 11 915 дворів не мали свиней. На ті селянські господарства, які мали свою худобу, накладалися податки у вигляді здачі молока, м'яса, яєць [3].

Податки для селян були надзвичайно високими: забирали соняшник, картоплю, жито, існував податок на все, що мали в саду. Податок на м'ясо на яйця поширювався навіть на тих, хто не мав ні худоби, ні курей.

Збір податків супроводжувався покаранням. Так, в Бориспільській газеті «Коллективіст» від 20 липня 1947 року публікувалася обов'язкова постанова №4 виконкому Бориспільської районної Ради депутатів трудящих **«Про заборону колгоспам, колгоспникам і одноосібним селянським господарствам продаж і обмін борошна та печеного хліба до виконання ними плану здачі хліба державі, а продаж і обмін соняшника – до виконання плану здачі соняшника державі»** [3].

За невиконання цієї постанови притягали до судової відповідальності.

Виживали і рятувалися від голоду кожен по-своєму. Але в основному жителі Бориспільщини масово їхали в Західну Україну, де міняли різні речі та одяг на хліб. Аналізуючи архівні документи та свідчення очевидців, можна із впевненістю сказати, що Східну Україну та її Центр врятувала Західна Україна. Пережити цю біду українцям було трохи легше, бо навколо сіл вже не стояли озброєні загороджувальні більшовицькі загони, що не випускали людей із своїх населених пунктів.

В цій книзі читач знайде багато історичних документів про злочини московсько-більшовицької влади в Україні в часи трьох голодоморів. Хочеться, щоб той, хто візьме в руки це історичне дослідження, добре вчитувався в кожен рядок, не оминув жодного спогаду свідків тих страшних часів. Цю жахливу правду обов'язково треба знати і передавати її наступним поколінням. Не забуваймо: триває війна з Росією, яка знову хоче упокорити українців, що обрали європейський шлях розвитку у вільній, незалежній власній державі. Історична правда врятує Україну від нового московського поневолення! Це аксіома, яка не потребує доведення!

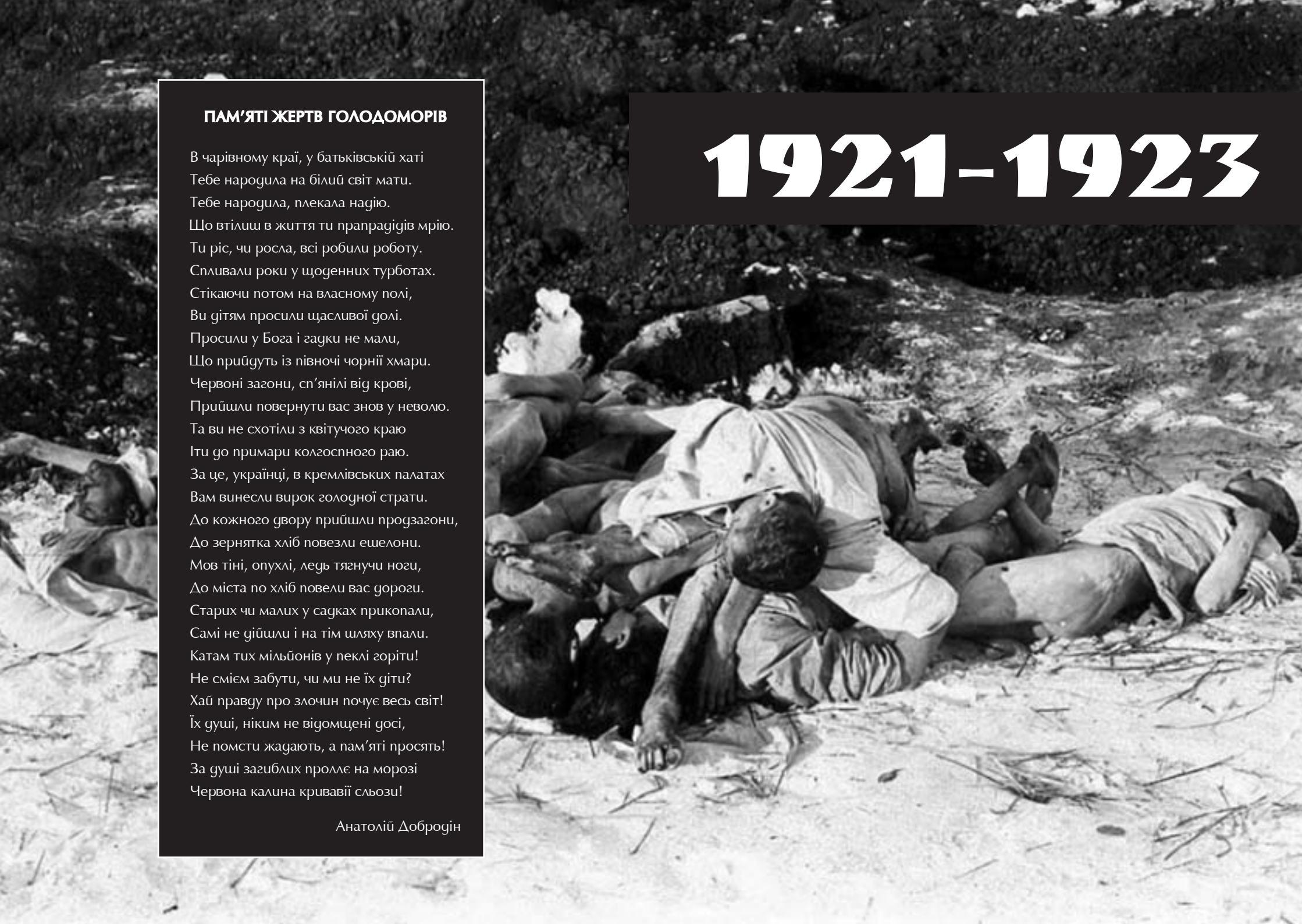
Валентина Стрілько,
Президент Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого,
кандидат педагогічних наук.

ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРІВ

В чарівному краї, у батьківській хаті
Тебе народила на білий світ мати.
Тебе народила, плекала нагію.
Що втілиш в життя ти прапрадітів мрію.
Ти ріс, чи росла, всі робили роботу.
Спливали роки у щогенних турботах.
Стікаючи потом на власному полі,
Ви дітям просили щасливої голі.
Просили у Бога і гадки не мали,
Що прийдуть із півночі чорнії хмари.
Червоні загони, сп'янілі від крові,
Прийшли повернути вас знов у неволю.
Та ви не схотіли з квітучого краю
Іти до примари колгоспного раю.
За це, українці, в кремлівських палатах
Вам винесли вирок голодної страти.
До кожного двору прийшли прозгагони,
До зернятка хліб повезли ешелони.
Мов тіні, опухлі, ледь тягнучи ноги,
До міста по хліб повели вас дорози.
Старих чи малих у садках прикопали,
Самі не дійшли і на тім шляху впали.
Катам тих мільйонів у неклі горіти!
Не смієм забути, чи ми не їх діти?
Хай правду про злочин почує весь світ!
Їх душі, ніким не відомщені госі,
Не помсти жадають, а пам'яті просять!
За душі загиблих пролле на морозі
Червона калина кривавії сльози!

Анатолій Добродієв

1921-1923

УКРАЇНА – СВІТОВА ЖИТНИЦЯ

Українці з прадавніх часів вміли вирощувати хліб, завжди це робили професійно і з великою любов'ю. Земля щорічно щедро віддячувала їм за невтомну працю. Вже із часів трипільської культури Україна стала житницею Європи. За інформацією грецького історика Геродота в 450 році до нашої ери хлібний експорт українців сягав не тільки Європи, а й Середземномор'я та Римської держави.

Поступово Україна стала житницею світу, поставляла зерно в Балтійські порти, в значну частину Туреччини, експортувала його до Іспанії, Португалії, Франції. Ця успішна експортна торгівля тривала століттями. Свого апогею вона досягла в другій половині XIX на початку XX століття. В 1911 році через Кримські порти було відправлено 50 мільйонів пудів українського хліба [82, с. 4].

За даними офіційної статистики, в 1913 році з 5 мільярдів пудів вирощеного в Російській імперії збіжжя 1 мільярд 793 мільйонів пудів (32%) припадало на Україну.

В 1914 році Європа найбільше хліба купувала з України – 17,7%, з Канади – 13,2%, з США – 14,54% [58, с. 151–153].

Вивіз хліба із села.

Відбирання хліба у селян більшовиками.

Саме через те, що Україна була житницею світу, більшовики в першу чергу і намагались її загарбати. Вони цього не приховували. На IV конференції КП(б)У 17 березня 1920 року Й. Сталін заявив: «Комуністи України, тилу і фронту, спільно з російськими комуністами йшли, щоб тут добути хліб для зголоднілого пролетаріату Москви і Росії. Що ж кажуть наші елементарні підрахунки. Вони кажуть, що лишків на Україні є не менше 600 мільйонів пудів» [84, с. 13]

Московсько-більшовицькій владі не давало спокою те, що Британська господарська місія, повернувшись з України, у своєму звіті зазначала про високий урожай в 1919 року в Українській Народній Республіці.

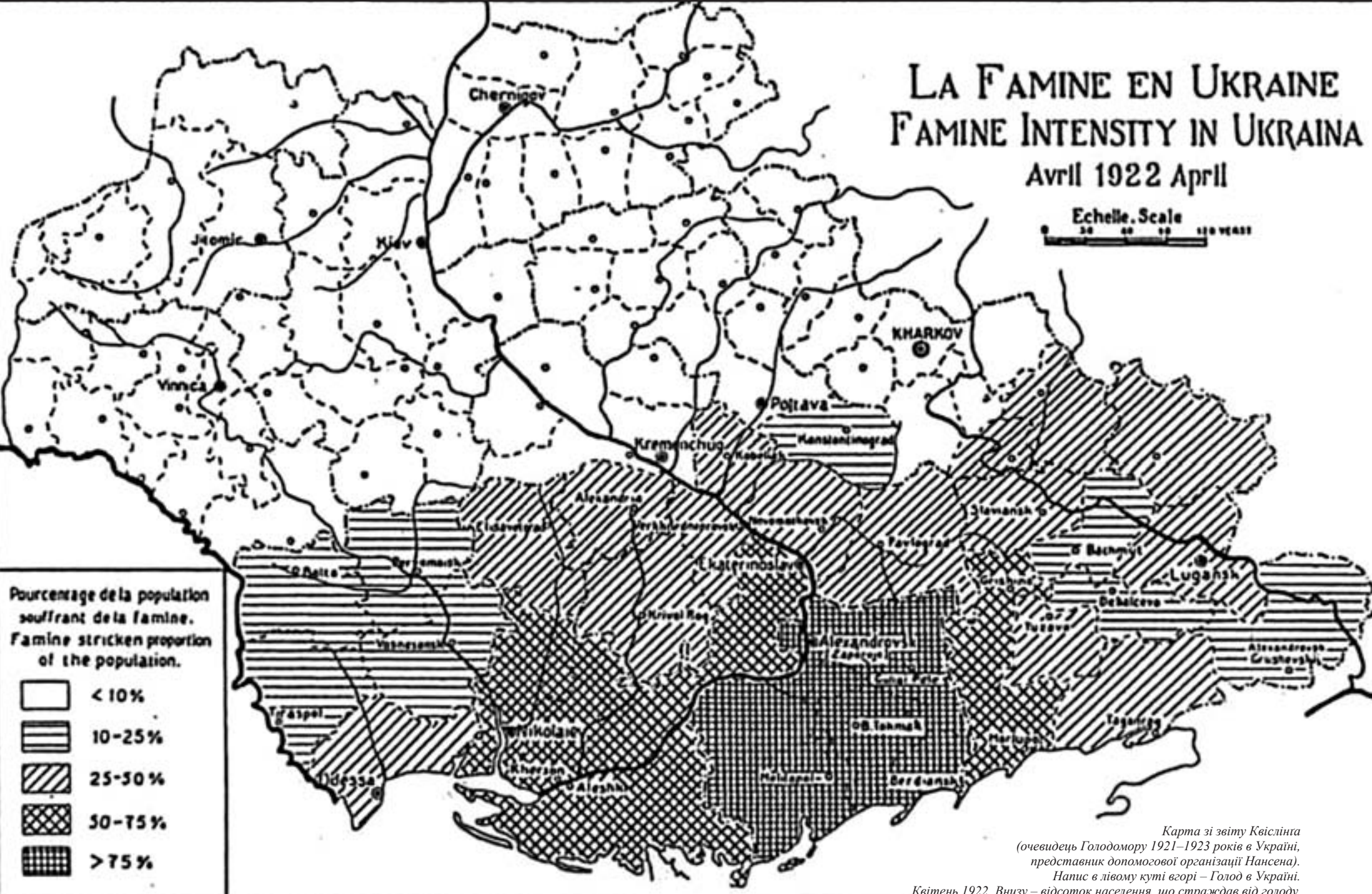
Урожай жита обраховувався більшим на 288 000 000 пудів у порівнянні до середнього намолоту в 1911–1915 роках у 262 000 000. На думку англійських експертів, разом з старими запасами в 100 000 000 пудів Україна мала 388 мільйонів цього збіжжя [10, с. 505].

Ніхто в той час навіть уявити не міг, що більшовицька Росія, окупувавши Україну в 1920 році, насильно вивезе до Москви майже весь запас урожаю і таким чином спричинить в Україні в 1921–1923 роках перший великий геноцид – голодомор, що забере мільйони життів українців.

LA FAMINE EN UKRAINE FAMINE INTENSITY IN UKRAINA

Avril 1922 April

Echelle. Scale
0 50 100 150 KILOMÈTRES

Pourcentage de la population souffrant de la famine.
Famine stricken proportion of the population.

- < 10%
- 10-25%
- 25-30%
- 30-75%
- > 75%

Карта зі звіту Квіслінга
(очевидець Голодомору 1921-1923 років в Україні,
представник допомогової організації Нансена).
Напис в лівому куті вгорі - Голод в Україні.
Квітень 1922. Внизу - відсоток населення, що страждав від голоду.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ 1921–1922 РОКІВ

«ШИФРОТЕЛЕГРАММА ИЗ БТС

19 вересня 1920 року

Постановлением Политбюро ЦЕКА от 19 сентября 1920 года по вопросу о продналоге и помольном сборе с Украины принято следующее решение: для сбора остается во всей силе цифра пятьдесят семь миллионов пудов. Поэтому настаиваем, чтобы единственная минимальная цифра для хлеба, подлежащего вывозу в РСФСР, считалась пятьдесят семь миллионов пудов, два раза в месяц сообщайте о том, как идет работа, в особенности обратите внимание на немедленное увеличение числа вагонов, ежедневно посылаемых Украиной для РСФСР № 6577 тчк

№ 254/ш Секретарь ЦЕКА РКП

Зашифр.

Расшифр.

Молотов

Ронис

Петровская» [95, с. 20]

Діти в часи Голодомору, 1921 рік.

Листопад 1920 року

К ВОПРОСУ О ВЫВОЗЕ ХЛЕБА ИЗ УКРАИНЫ

Указания Председателя Российско-Украинской делегации товарища Иоффе о возможности предоставить Латвии хлеб в обмен на нужные нам товары вызвали веселое настроение у местных публицистов. Насмешками отделаться, конечно, легче всего. Очевидно, что эти господа совершенно ничего не знают о продовольственном положении Украины и даже не знают,

Діти в часи Голодомору, 1921 рік.

Хлопець, тяжко хворий від голоду, 1922 рік.

что в обмен на медикаменты и сельскохозяйственные машины и орудия итальянцы уже вывезли из Одессы несколько сот тысяч пудов хлеба. А из Черноморских портов (Одессы, Николаева, а теперь и Бердянска, Мариуполя) можно вывезти миллионы пудов хлеба без всякого ущерба для местного потребления. Как известно, район Черноморского побережья является одним из самых плодородных и все последние годы урожай был хороший...

На призыв: незаможный на коня, один Одесский уезд в несколько дней дал более 500 добровольцев на собственных лошадях. И это настроение крестьянства как нельзя лучше сказывается на проведенной хлебной разверстки.

На Одесскую губернию наложена разверстка в 22 миллиона пудов хлеба, к началу октября уже было ссыпано более 3-х миллионов пудов. Дальнейшая ссыпка тормозилась за переполнением всех элеваторов и хранилищ.

То же самое в Николаевской губернии, на которую разверстка падает около 36 миллионов. И это разверстка будет выполнена. Ясно, что такое количество хлеба нельзя будет в короткое время перевезти по железным дорогам в потребляющие губернии, да это и не потребуется, так как Черниговская, Харьковская, и Донецкая губернии удовлетворяются за счет ближайших к ним губерний – Полтавской, Екатеринославской и Александров-

ской (особенно хлебные уезды Мелитопольской и Днепропетровской). Таким образом Одесская и Николаевская губернии дадут нам значительное количество миллионов хлебных излишков, которые мы должны будем обменять на так необходимые нашему крестьянству орудия и товары.

Таково положение дел, и я уверен, что без всяких задержек Латвия могла бы получить из Одессы или Николаева несколько сот тысяч пудов хлеба в обмен на товары, при условии предоставления латвийского тоннажа и ходатайствования самой Латвией гарантий этих транспортов.

Несмотря же на то, что охотников на этот хлеб много, Украина готова была бы, во имя установления добрососедских отношений со своими ближайшими соседями, дать им преимущество в известных отношениях. **Но для этого, конечно, прежде всего необходимо было бы, чтобы Латвия отказалась от своей политики признания и поддержки Петлюры, которого в ближайшее время несомненно постигнет участь Врангеля, и вступила в нормальные договорные отношения с У.С.С.Р.**

Член Российско-Украинской Мирной Делегации
по переговорам с Польшей

Э. Квириг» [72, с. 2–3].

Дітей записують до їдальні, 1922 рік.

15 травня 1921 року

«ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ»

Всем Губкомам.

Дополнение к нр. 8.

Продовольственное положение России, особенно в Москве, Питере с каждым днем становится все тяжелее. Единственная надежда до нового урожая на Украину. Цекаеркапе предложил в ударном порядке дать десять миллиононов пудов хлеба.

На почве трудзатруднений в России, главным образом среди железнодорожников, наблюдается недовольство, которое перебрасывается на Украину.

Среди железнодорожников южных и Донецких дорог, а также в Киеве имеется тенденция к волнениям. Необходимо во что бы то ни стало выполнить наряд для Москвы и Питера. Это тем более необходимо, что в июне предстоит Третий Конгресс Коминтерна. Напрягите силы.

Померлі від голоду діти, 1921 рік.

Померлі від голоду діти, 1921 рік.

Бросьте работников на село, усильте подработку, особенно в местах, где продрозверстка не закончена. ЦЕКА отрядил группу ответственных работников в ударные губернии. Усильте агитпропагандистскую работу устно и в печати, а также особое внимание обратите на разъяснение рабочим необходимости поддерживать соввласть в борьбе с голодом и разрухой. Особенно направьте внимание на массовую работу среди железнодорожников тчк НР 12/ш.

15/V–21 года.

Секретарь
ЦЕКА КАПЕУ

Д. Лебедь

С подлинным верно:

Зав. секретно-директивной
частью ЦЕКА

(підпис нерозбірливий)» [95, с. 13].

Похорон померлих від голоду, 1923 рік.

27 червня 1921 року

Из Военштарка 2415/ск 100 27 40

совершенно секретно

Харьков ЦК КПУ

Расшифрованная копия Чубарю и Фрунзе

Постановлением ЦЕКА 25 июня о продзаготовке на Украине считать тов. Фрунзе Чубаря наряду с тов. Владимирским ответственными за проведение задания, данного Украине, доставить Москве до нового урожая четыре миллиона пудов хлеба. 78 №3487/122 ш.

Секретарь ЦЕКА Р.К.П.

Молотов

Зашифровал

Липатов

Расшифровал

Д. Петровская.» [95, с. 3]

8 липня 1921 року

«Харьков Москвы Кремля 10929/0736

Лит. А 112, 8/7, 12/7

Харьков 3 адреса ЦК Украинской Коммунистической партии

коп и я Предсовнаркому Раковскому

коп и я Укрнаркомпрод Владимирову

По трем адресам дежурн. комиссару для немедленной передачи

Принята 8/VII–1921 г.

Ввиду исключительной остроты продкризиса парализующего возможность снабжения самых важных ударных потребителей зпт угрожающего осложнениями второго июля принято постановление обязать ЦК Украинской партии принять все меры вывозу Укрнаркомпродом на базы РСФСР не менее семидесяти четырех вагонов хлеба ежесуточно тчк указанная цифра является крайним минимум необходимым для экстренного облегчения создавшегося положения тчк учитывая всю необходимость точного выполнения настоящего задания просьба напрячь усилия правлениям партийных рабочих организаций проведения в полном объеме постановления ЦК РКП

Хворі діти в сільській лікарні голодуючого села, 1923 рік.

являющегося задачей исключительного значения тчк ходе выполнения просьба ежедневно осведомлять прямому проводу ЦК РКП зпт совнарком зпт наркомпрод тчк НР0736.

Предсовнарком Ленин, ЦК РКП

Молотов» [95, с. 1–2]

1921 рік

«ДИРЕКТИВЫ ПЛЕНУМА ОРГБЮРО И РЕВВОЕНСОВЕТА УКРАИНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

1. Поручить оргбюро проследить в десятидневный срок отправку всех предназначенных для собирания продналога на Украине партийных работников.

2. Предложить бюро фракции ВЦСПС в двухнедельный срок выполнить наряд на тысячу рабочих для украинской милиции.

3. Предложить Реввоенсовету республики, Наркомтруду и Наркомвнуделу в двухнедельный срок произвести вербовку среди бывших красноармейцев и молодых крестьян в голодных губерниях для влития их в укра-

Діти, що голодують, 1922 рік.

Дітей, померлих від голоду, везуть на цвинтар, 1922 рік.

инскую продовольственную милицию. Определить их число не меньше, как двадцать тысяч.

4. Предложить Чусоснабарму и ВСНХ отпустить, кроме 10 000 комплектов, еще до 50 000. В случае готового обмундирования отпустить необходимый материал для заготовки на месте. Срок – недельный.

5. Предложить секретариату ЦК следить за скорейшей переброской 25 000 пудов бумаги для продполитработников на Украине.

Х. Раковский, М. Фрунзе

С подлинным верно: [95, с. 7]

1921 рік

ТЕЛЕГРАММА ЛИТ «А»

Всем губкомам

ЦЕКА КАПЕУ получена следующая телеграмма двоеточие три адреса Харьков ЦЕКА КАПЕУ Лебедю.

К о п и я : Совнарком Чубарю.

К о п и я : Команд войск укр. Фрунзе.

Предлагаем первое усилить продаппарат Украины войсковой силой второе в виду тяжелого продположения центра предписать Укрнаркомпроду довести погрузку хлеба Центру до 100 вагонов каждый день отчет выпол-

нения ежедневно по телеграфу Предсовнарком Ленин секретарь ЦЕКА Молотов кавычки тчк

Во исполнение указанной директивы для облегчения сильно обустроившегося предположения Москвы ЦЕКА КАПЕУ предлагает секретарям

Похорон померлих від голоду, 1922 рік.

Губкомов ежедневно требовать отчета Продорганов что ими сделано во исполнение задания и регулярно информировать ЦЕКА тчк Усилте еще коммунистами продрабату сняв советских учреждений тчк

Сообщите всех принимаемых Вами мерах тчк НР бб/М.

Секретарь ЦК КПУ

Лебедь» [95, с. 8]

13 січня 1922 року

«ПРОТОКОЛ № 6

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У от 13 января 1922 г.

Присутствовали: члены Политбюро т.т. Лебедь, Иванов А., Раковский, Мануильский, члены ЦК т.т. Гольцман, Косиор, канд. в члены ЦК т. Хоречко.

Слушали: 3. Информация т. Раковского.

Постановили: г) Утвердить соглашение, заключенное т. Раковским с АРА с комитетом Нансена, об оказании помощи голодающим Украины, и предложить Раковскому провести его через СНК.

Поручить ВУЦИК выпустить обращение, аналогичное Российскому, о содействии АРА и комитету Нансена.

Поручить т. Раковскому и Манцеву принять меры против возможного шпионажа со стороны сотрудников АРА и Комитета Нансена.

Поручить СНК УЭС принять все вытекающие из соглашения мероприятия и выработать план распределения помощи среди голодающего населения.

Секретарь ЦК КПУ» [88, с. 6–6 зв.]

23 січня 1922 року

«ПРОТОКОЛ № 10

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У от 23 января 1922 г.

Присутствовали: члены Политбюро: т.т. Петровский, Раковский, Иванов А, Лебедь, члены ЦК т.т. Скрыпник, Владимиров.

Слушали: 2. Телеграмма ЦК РПК о посылке на Украину т. Фрумкина и заявление т. Владимирского об отставке.

Постановили:

а) Отставку тов. Владимирского отклонить.

б) Дать строжайшую директиву всем Губкомам закончить сбор продналога к 1-му марта.

в) По приезде тов. Фрумкина создать тройку из т.т. Мануильского, Владимира и Фрумкина, ответственную как за вывоз хлеба в Россию, так и за продовольственное положение Украины.

г) Поручить тов. Раковскому, Мануильскому послать в Москву мотивированную телеграмму.

С л у ш а л и :

5. О сборе золота и серебра с церковей в пользу голодающих.

П о с т а н о в и л и :

В подтверждение постановления Политбюро от 21 января:

а) не препятствовать крестьянам для удовлетворения местных семенных и продовольственных нужд собрать золото и серебро с церковей.

б) предложить Уп. НКфину НКВД и Уп. НКВД выработать и дать на места соответствующие инструкции.

в) дать директиву Губкомам широко оповестить в прессе об имевших место в Мелитопольском уезде случаях сбора крестьянами золота и серебра с церковей.

Секретарь ЦК КПУ

Д. Мануильский» [88, с. 16 зв–17]

1 лютого 1922 року

«ПРОТОКОЛ № 14

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У

от 1 февраля 1922 г.

П р и с у т с т в о в а л и :

Члены Политбюро т.т. Мануильский, Фрунзе, Иванов А., Лебедь. Члены ЦК т.т. Косиор, Угаров, канд. в члены ЦК т.т. Хоречко, Владимиров, член Наркомпрода РСФСР т. Фрумкин.

С л у ш а л и :

1. Вопросы т. Фрумкина.

П о с т а н о в и л и :

4. Установить минимальный размер отправки хлеба в пределы РСФСР с февраля месяца в количестве восьми миллионов пудов.

Секретарь ЦК КП(б)У

Д. Мануильский.» [88, с. 24–25]

Діти, доведені голодом до злочинства; хлопець праворуч убив восьмирічного товариша і забрав у нього 4 фунти хліба (місто Катеринослав), 1922 рік.

Хлопець села Благовіщенка Іларіон Нищенко, що через голод убив свого 3-літнього брата та з'їв його, 1923 рік.

25 лютого 1922 года

«ПРОТОКОЛ № 22

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У

от 25 февраля 1922 г.

Присутствовали :

Члены Политбюро т.т. Мануильский, Кузнецов, Лебедь, Затонский, Иванов, Косиор, член ЦК т. Скрыпник. канд. в члены ЦК тов. Владимиров.

Слушали :

4. Об улучшении быта коммунистов в голодающих губерниях.

Постановили :

а) Поручить Комиссии из т.т. Лебеда, Иванова А., Лобачева выработать конкретные мероприятия по улучшению быта коммунистов в голодающих губерниях.

б) постановление Президиума ВУЦИК и МСНК об отпуске в распоряжение секретариата только 30 мест в столовой ЦИК и СНК и о введенной для них платности отменить.

Секретарь ЦК

Д. Мануильский» [88, с. 39]

19 травня 1922 року

«ПРОТОКОЛ № 48

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У

от 19 мая 1922 г.

Присутствовали :

Члены Политбюро т.т. Петровский, Мануильский, Фрунзе, Косиор, Иванов, Затонский, члены ЦК т.т. Угаров, Клименко, Поляков. Зам. Пред. УЗС. Ксандров.

Слушали :

П. Заявление т. Угарова о том, что для удовлетворения потребностей Госснабжения до нового урожая не хватает свыше 1600000 п. хлеба.

Постановили :

Поручить т. Фрунзе принять меры к оставлению на Украине 400 000 тысяч п. маршрутного хлеба, намеченного к вывозу в РСФСР, согласно переговоров т. Фрунзе с т. Смирновым, а также выяснить положение с Наркомпродом.

За Секретаря ЦК КПУ

С. Косиор» [88, с. 85зв]

ГОЛОДОМОР 1921–1923 РОКІВ НА БОРИСПІЛЬЩИНІ

Радянська пропаганда впродовж всього ХХ століття безперестанку стверджувала, що ніякого голоду на початку 20-х років в Україні не було, що він охопив лише райони Поволжя. Це була велика неправда.

Вперше на весь світ заявив про голодомор в Україні уряд УНР в екзилі восени 1921 року. Симон Петлюра, отаман військ УНР 26 травня 1922 року писав прем'єр-міністру УНР «Для нас повинно бути ясним, що страшне нещастя, яке випало на Україну, є результатом не недороду, не неврожаю, а злочинної діяльності окупаційного її уряду, його бездарності і нездатності припинити лихо. Неврожаї можуть мати місце скрізь, в кожній державі, голод там, де є відповідні для цього соціальні предпосилки. І очевидним є, що моральними винуватцями голоду на Україні є та «влада» її, що вивезла з нашого краю всі запаси збіжжя, кинувши безборонний люд в обійми смерті голодної».

Цю істину ми повинні довести цілому світу і наново, на новому ґрунті розпочати боротьбу з окупаційною владою України, доводячи впливовим чинникам світу, що голод, який сьогодні винищує наш край, завтра буде загрожувати Європі і принесе їй ті самі нещастя, що їх терпимо ми.» [83, с.145]

Діти, опухлі від голоду, 1922 рік.

Діти, опухлі від голоду, 1922 рік.

Історики України провели багато досліджень стосовно періоду 1921–1923 років. Вони доводять, що голод 1921–1923 років був спричинений непоганим врожаєм, а він став наслідком нещадного визиску більшовицьким режимом українських селян шляхом запровадження «продрозверстки», заборони ринкової реалізації хліба і примусового вилучення його органами радянської влади.

17 лютого 1919 року більшовики видають постанову про організацію маршрутних поїздів для вивезення хліба, цукру, солі та вугілля з України. «Якщо не підвезете до I. IV – ми пропадемо всі», – писав Ленін О. Шліхтеру у березні цього ж року.

Це був план великого пограбування України і передбачав вивезення з України в 1919 році 130 млн. пудів хліба, в 1920 р. – 160 млн. Звертаючись до командувача військами в Україні М. Фрунзе, Ленін писав 18 травня 1921 р.: «Тепер головне питання всієї Радянської влади, питання життя й смерті для нас – зібрати з України 200–300 мільйонів пудів хліба.»

Щоб постачати свою армію продукцією, радянська влада заборонила в Україні торгівлю хлібом і вилучила продукти харчування у селян шляхом реквізиції. Через такий терор посівні площі в Україні катастрофічно скоротилися.

Перевіз на цвинтар трупів, померлих від голоду, 1922 рік.

Для викачування хліба з України Москва створила дієвий інструмент – продзагони, які наділялись необмеженими повноваженнями.

Уповноважений по заготівлі хліба в Україні Шліхтер писав: «Ви знаєте, що не так давно з Москви почався масовий відплив пролетаріату на Україну в розпорядження Українського Наркомпроду. Москва дала Україні близько 2 700 осіб робітників, які були спеціально командировані. Це завдання, яке значною мірою було розв'язане за почином Українського Наркомпроду, дає впевненість в успіхові заготівель хліба та інших продуктів на Україні шляхом залучення до цієї роботи самих робітників.» [139, с. 11–12]

Але вивезеного з України хліба для Москви і Пітера було все мало.

Згодом потрібні вказівки про вивезення зерна з України надходили все частіше; здебільшого їх підписував Володимир Ленін.

«Харків, в Раднарком, Раковському: ЦК КП(б)У, Укрнаркомпрод, Володимирову.

Починаючи з двадцять другого червня, відправка хліба центру вами зовсім призупинена. На додачу до телеграми Брюханову, вказую на необхідність відновлення поставок не менше 30 вагонів на добу. Перерва недопустима, тим більше в дні з'їзду комінтерну».

Більшовицький партапарат на Бориспільщині був одним із лідерів в Україні по відбиранню зерна у селян. Про це свідчать історичні документи, що знаходяться в Київському обласному архіві. З Переяслава, куди входив Бориспільський район, щодня йшли ударні звіти.

«ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ УЕЗД

Разговор по прямому проводу 15/VII–21 года
У Аппарата замзаводуправ тов. Журбенко
О продразверстке передаю – поступило зерна хлеба 1127 п., зерна фуража 89 п., незернового фуража 71 п. Уезда к Киеву.
Ваш уезд уже присоединен.» [25]

«ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ УЕЗД

Разговор по прямому проводу 23 июля 1921 года
У аппарата замзаводуправ Федорченко
Поступило зерна хлеба 1855 п., зерна фуража 242 п., скота 1 голова.
Зам заводуправ Федорченко № 1175» [25]

Голодуючі селяни, 1923 рік.

Похорон померлих від голоду, 1923 рік.

«ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ УЕЗД

Разговор по прямому проводу 29 июля 1921 года
У аппарата зам заводуправ Федорченко

По уезде зерна хлеба собрано 89 пудов, зерна фуража 2448 п., масляных семян 158 п. 38 ф. круп, скота 1 голова, молока 273 стакана, кожи яловой 9 штук.

Зав заводуправ Федорченко.» [25]

«ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ УЕЗД

Разговор по прямому проводу 10 сентября 1921 года
У аппарата зам заводуправ Федорченко.

Поступило зерна хлеба 13020 пудов, зернофуража 3953 пудов, картофеля 703 пуда, отрубей 15 пудов, льна 26 пудов, Федорченко.» [25]

«ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ УЕЗД

Разговор по прямому проводу 23 сентября 1921 года
У аппарата зам заводуправ Федорченко.

Продналогу поступило зерна хлеба 31434 п., зернофуража 76337 п., масляных семян 1282 п., скота 84 головы, картофеля 232 п., сена 126 п., соломы 16 п., коровьего масла 6 ф., яиц 240 шт., свеклы 1 оп., овощей 2 п., конопли 18 п. Федорченко» [25]

Що мали українські селяни від того, що уряд УСРР забрав у них хліб для Москви і Петрограда, свідчив тодішній її керівник Християн Раковський у листі до Леніна від 28 січня 1922 року: взамін вивезених 30 мільйонів пудів українського хліба Наркомпрод РСФСР повинен був «нам дати товари на 20 000 000 золотих рублів. Что же дал нам Наркомпрод РСФСР? За весь 1921 год, т. е. с 1-го января по 31 декабря Наркомпрод РСФСР дал нам товари на 1 286 000 золотых рублей... Он обещал дати три маршрута сельскохозяйственных машин, 1 105 вагонов лесных материалов, 3 000 000 аршин мануфактуры, 2 000 000 п. разных красок, 1 маршрут металлических изделий. Из всего этого нам не дали ни одного атома.» [94, с. 7]

Діти в часи Голодомору, 1921 рік.

Розбирання собачої туші для харчування, 1922 рік.

Незважаючи ні на що, Москва невпинно продовжувала вивозити з України хліб. З серпня 1921 по 1 січня 1923 року в РСФСР було вивезено з УРСР 31 мільйон пудів хліба [96, с. 26].

Очевидець голоду в Україні, представник допомогової організації Нансена, капітан В.Квіслінг, засвідчив у своїй телеграмі в лютому 1922 року, що в Україні близько 7 мільйонів людей «вмирають з голоду в усьому страшному розумінні цих слів» [66, с. 14].

Вивчаючи історичні архівні документи, зустрічаючись із старожилами села Вишеньок Бориспільського району, знайдені підтвердження тому, що голодомор 1921–1923 років торкнувся чорним крилом і Бориспільщини.

Наприклад, у родині бідняків Якова Васильовича Чечуги та його дружини Євдокії Зотовни, жителів с. Вишеньок, народилось 13 дітей, до 1924 року їх вижило – лише 3: Марія, Семен та Улита [6].

Олександр Косовець, 1923 р. н., житель с. Вишеньок згадує, що перед його народженням двоє братів померли у Вишеньках від голоду.

Голодомор 1921–1923 року згадується і в листівках повстанців Бориспільщини, які поширювались у Борисполі та навколишніх селах в 1932 році борцями проти московсько-більшовицької влади:

«В 1921-го року на одній Україні п'ять мільйонів народу вимерло, а як цього року і вдвоє більше вимре, то москалям від того не плакати! Люде вимруть, а земля ніде не дінеться і легше буде совхози заводити чи, як вони кажуть, «зернові фабрики». Народ з голоду плохий стає, слухняніший, як та сіра скотина. А їм тільки того й треба, бо-ж хоч-би й всі хахли вимерли, так в Москві ребят много і коло трактора кожен Ванюха раду дасть!!!» [19].

Рівно через десять років після першого голодомору в 1932–1933 роках голодна страшна смерть знову прийшла в Україну і викосила мільйони українців. Не забудемо, не простимо!

ТОТАЛЬНИЙ ГРАБУНОК

(Деякі факти з історії села Вишеньки)

Більшовики, які прийшли до влади під гаслом «Земля-селянам», відразу забули про нього. Навпаки, від селян вони почали активно забирати землю, обмежувати в користуванні, обкладати неймовірно обтяжливими податками. Така політика тривала не одне десятиліття.

В Державному архіві Київської області є достатньо документів на підтвердження цього.

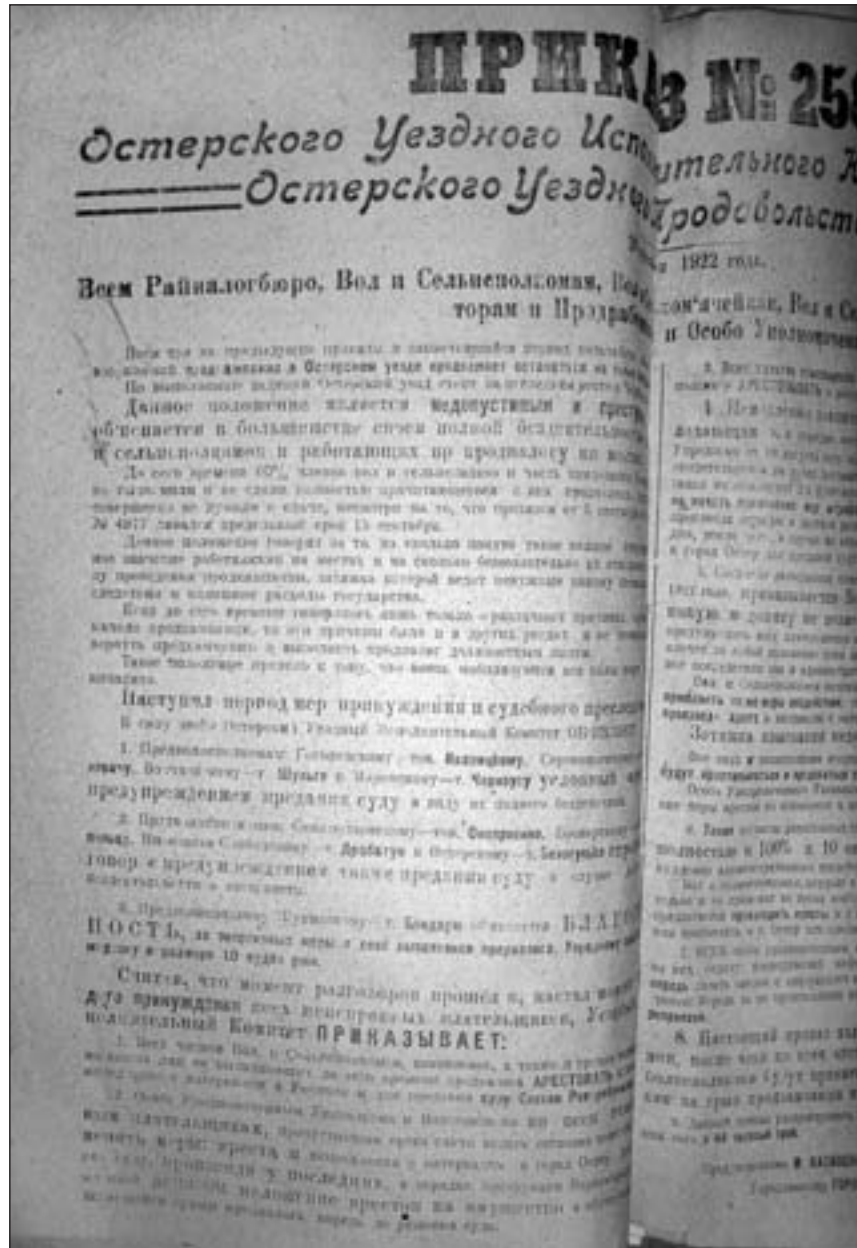
Спочатку болочим ударом по селянству була «Перша продрозверстка».

12 березня 1920 року до Вишеньок надійшла термінова директива за №923 «Остерской Уездной особой военно-продовольственной комиссии о делении сел по десять хат для успешного выполнения разверстки» [33].

Зберігся й інший історичний документ «Подворная Государственная Розверстка села Вишеньки Никольско-Слободской волости» (18 сентября 1920 года – 22 января 1921 года).

В цьому списку 565 вишеньківських сімей, які першими відчували тотальний грабунок по-радянськи, і повинні були віддати значну частину того, що тяжкою працею виростили на своїй землі. Насильно забирали – «рожь, гречиху, просо, ячмень, пшеницу, бобы, фасоль, чечевицу, картофель, буряки, капусту, свинину, овцы, посевные материалы, насенные семена».

Список родин-вишеньківців довжелезний, проти кожної з яких дрібним почерком записано, що і скільки з їх комор насильно забрано [37]. Але цього радянській владі було мало. Ледь не кожного тижня надходили нові і нові вказівки, а список того, що потрібно відібрати у селян все збільшувався. Ось працівники Вишеньківської сільради звітують (документ подано мовою оригіналу):

Документ про заходи по збору продподатків, який поширювався на Бориспільщині у 1922 році.

**«УССР
ВИШЕНСКИЙ СЕЛЬСКИЙ ИСПОЛКОМ**

28 марта 1921 года

№ 539

В Никольсько-Слободский Никольський исполком

При сем препровождаем сведения, что выполнено в счет государственной разверстки от 20 марта и по 25 марта:

1.	Рогатый скот	3 шт
2.	Свиней	1 шт
3.	Гусей	5 шт
4.	Курей	1 шт
5.	Уток	79 п. 9 ф.
6.	Рожи	19 п. 29 ф.
7.	Гречки	2 п. 11 ф.
8.	Ячменя	35 п. 29 ф.
9.	Овса	1 п. 36 ф.
10.	Фасоли	5 п. 3 ф.
11.	Проса	4 п. 20 ф.
12.	Конопля Вал.	4 п.
13.	Бураки	63 п. 7 ф.
14.	Картофеля	21 шт

Кроме того заготовлено зерно и сегодня отправляется пудов 360» [33].

Вдалим епіграфом цієї акції могли б стати слова Т. Шевченка «Латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають».

Одночасно із масштабним грабунком селян, вишеньківські працівники сільради в різний спосіб намагались самі уникнути продрозверстки (документ поданий мовою оригіналу).

«СПИСОК

**ЧЛЕНОВ ВИШЕНСКОГО СЕЛЬСКОГО ИСПОЛКОМА НА КАКИХ
БЫЛА НАЛОЖЕНА ГОСУД. РАЗВЕРСТКА, НО НЕ ВЫПОЛНЯЛАСЬ
(6 марта 1921 года):**

Василий Трофимович Крикун – Разверстке не подлежит.

Лозянко Евгений Савич – Разверстке не подлежит» [33].

Вишеньківські «слуги народу» окрім звільнення від розверстки, отримували ще й додатковий пайок (документ поданий мовою оригіналу).

**«СПИСОК
СЛУЖАЩИХ И СОВРАБОТНИКОВ
НИКОЛЬСЬКО-СЛОБОДСКОЙ ВОЛОСТИ НА ПОЛУЧЕНИЕ
ПРОДАЙКА ЗА ВРЕМЯ С 1 АВГУСТА 1921 ГОДА:**

Чепурко Денис – председатель.

Кияшко Мирон – т. председ.

Лозянко Євтух – секретар» [33].

Це був початок великого і тотального продовольчого терору.

Інший документ яскраво говорить про методи, які застосовувались до людей під час збору продовольчих податків:

«Приказ №2580 Остерського Уездного Исполнительного Комитета и Остерского Уездного Продовольственного Комитета от 18 августа 1922 года», який напряду стосувався жителів села Вишеньки, адже воно на той час входило до Остерського повіту.

Наказ почав діяти в той складний час, коли Україна і село Вишеньки вже голодувало і віддавати було нічого. Ось зміст цього документу мовою оригіналу, без жодних граматичних правок:

«Считая, что момент разговоров прошел и, настал момент трудного принуждения всех неисправных плательщиков, Уездный исполнительный Комитет ПРИКАЗЫВАЕТ:

1. Всех членов Вол.и Сельисполкомов, комнезамов, а также и прочих лиц, не выполняющих до сего времени продналога АРЕСТОВАТЬ и немедленно направить с материалом в Уисполком для предания суду сессии Ревтрибунала.

2. Особо Уполномоченным Уисполкома и Волисполкома КО ВСЕМ НЕИСПОЛНИТЕЛЬНЫМ ПЛАТЕЛЬЩИКАМ, пропустившим сроки сдачи налога согласно повесток, ПРИНЯТЬ МЕРЫ: ареста и направления с материалами в город Остер для предания суду, производя у последних, в порядке инструкции Наркомпрода утвержденной ВУПИКОМ, наложение арестов на имущество в обеспечение суммы продналога, впредь до решения суду.

3. Всех халатно относящихся к делу взимания продналога членов Вол. и Сельисполкомам АРЕСТОВЫВАТЬ и направлять с материалом для предания Суду в гор. Остер.

4. Немедленно закончить взимание 2-х фунтового сбора голодающим и, в порядке инструкции Губпродкома, помещенной в продбюлетене у продкома от 18 августа сего года, во главе с членами сельсовета и с платежным свидетельством на руках доставить на ссыпункт. Всем Сельисполкомам

НОРМЫ ПРОВОЗА.
 Утв. 10-го июля 1920 года. Миланские приказы и распоряжения на пред-
 ед. норм свободного провоза объявляются следующие постановления:

Постановление
 родного Комиссариата по Предводительству У. С. С. Р.
 7 декабря 1920 года.

В нормах свободного провоза предводительственных
 продуктов по железнодорожным, водным и грунто-
 вым путям.

1. Безпрепятственным перевозом, особо нормированных пред-
 водительственных продуктов разрешен лишь в следующих количествах:

Хлеба пшеничного не более	10 фунт.
Мясных продуктов	5 " 31
Рыбы	5 " "
Сала	5 " "
Масла животн. и растит.	2 " "
Сахару и его изделий не более	2 " "
Меду и его изделия	2 " "
Овощей репч. в том числе и картофель не более	2 пуд.
Бобов не более	1 фунт.
Яич не более	20 штук.
Чая	1/2 фунт.
Кофе, какао и их суррогатов не более	1 " "
Сыру голландского не более	2 " "
Цикория	1/2 " "
Викры	1 " "
Птицы животной или битой	1—2 штук.
Мыла туалетного не более	2 куск.
Мыла простого	1 фунт.
Свечей не более	1 " "
Папирос не более	1000 штук.
Табак не более	1 фунт.
Спичек не более	5 коробок.
Можочных продуктов не более	5 фунт.
Фруктов	1 пуд.

В общем не более 20 ф. на каждого человека, не считая 1 пуда
 чая и фруктов.

Муку, крупу, зерна, мясных баранов, кон. санный и крупный рогатый
 перевозить запрещено совершенно.

Количество продуктов разрешенных в провозе, как норма должна
 оставаться у лица, у которого разрешается вывозить.

ПРИМЕЧАНИЕ: Красноармейцам действующих частей, еду-
 щим с фронта в отпуски на родину, разрешается перевозить продукты
 в том числе муки, зерна или круп, в количестве не более
 двух пудов по особым удостоверениям выданным начальниками
 частей, с указанием количества продуктов.

2. Всякого рода продукты, предусмотренные в этом постановлением,
 эти продукты есть предметы широкого потребления, могут быть
 вывезены в количестве не более 1 пуда, при чем провоз этот допус-
 кован лишь в том случае, если этот продукт или предмет предназна-
 чен для личного потребления. Если предмет таких предметов и
 фруктов даже в пределах одного пуда носит явно спекулятивный
 характер, то в этом случае эти продукты или предметы подлежат
 строго конфискации.

3. С изданием настоящего постановления, отменяются все прочие
 постановления выданные по этому поводу.

Председатель Комиссариата У. С. С. Р. (подпись),
 Подлинный подлинник: Замятником У. С. С. Р. (подпись).
 Подлинный подлинник этого постановления будет караться по всей строгости
 закона.

Исполнитель: Н. Денчаев

Такі документи поширювались на Бориспільщині в 20-х роках ХХ століття.

сборы и доставки на ссыпункт 2-х фунтового сбора закончить к 30 сентября сего года. Немедленно начать применение мер штрафа ко всем неисправным сдатчикам 2-х фунтового сбора, производя штрафы в двойном размере причитающего сбора давая для взноса один-два дня, после чего, в случае не взноса, АРЕСТОВЫВАТЬ и с материалом также направлять в город Остер для предания суду.

5. Согласно разосланных списков и окладных листов на недоимку продналога 1921 года, приказывается Всем Вол. и сельисполкомам взыскать таковую недоимку не позже 10 октября сего года, полностью 100%, предупредить всех плательщиков недоимки, что не выполнение в срок недоимки повлечет за собой наложение пени за сентябрь и октябрь месяцы сего года, а также все последствия как в административном порядке, так и по суду.

Вол. и сельисполкомам начиная с 10 октября ко всем неисправным недоимщикам применять тяжелые меры воздействия, что и в отношении недатчиков продналога 1922–1923 годов, производя арест и направляя с материалом в гор. Остер для предания суду.

Затяжка взыскания недоимки недопустима.

Все сель. и волисполкомы непринявшие мер принуждения, а также меры воздействия будут арестовываться и предаваться суду, как за бездействие.

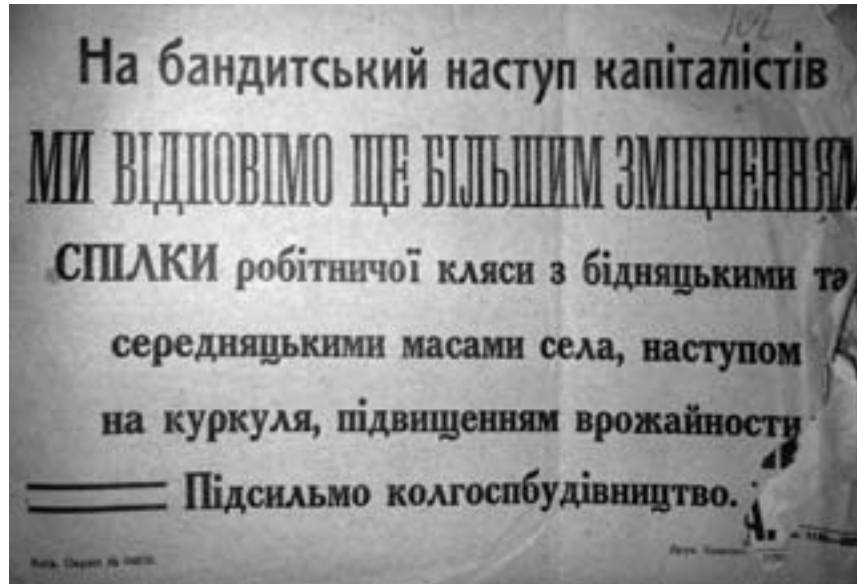
Особо уполномоченным исполкома предлагается соблюсти и привести в исполнение меры арестов по отношению к неисправным сель. и волсоветам.

6. Также согласно разосланных списков на семссуду взыскать таковую полностью в 100% к 10 октября сего года, применяя те же меры понуждения административного воздействия ко всем неисправным сдатчикам.

Вол. и сельисполкомам, которые к данному возврату семссуды отнесутся не внимательно и не применят вовремя необходимых мер, особо уполномоченным Уисполкома предлагается производить аресты и с материалом о бездействии и невыполнении задания направлять в г. Остер для предания суду, как за срыв кампании.

7. Всем особо уполномоченным, Вол. и сельисполкомами проработникам ставится на вид несдачу периодической информации о ходе работ, Упродкому и предлагается впредь давать сводки с информацией своевременно, согласно установленной системы сроков. Впредь за не представленные информации будут применяться более строгие меры репрессий.

8. Настоящий приказ является последним для волисполкомов после чего ко всем отстающим волостям в отношении предволисполкомов будут при-

Листівки, які поширювались на Бориспільщині у 20-х роках XX століття.

няты меры предания суда Ревтрибунала, как за срыв продкампании и всех связанных с нею заданий.

9. Данный приказ распространить и об'явить всем налогоплательщикам, по получении сего в 48 часовый срок.

Предисполкома	М. Василенко
Секретарь Унаркома	Стрелец
Упродкомиссар	Горохов
Секретарь Уисполкома	Сучков» [28].

Документи свідчать про те, що Вишеньківська влада спочатку, намагаючись захистити людей від тотального грабунку, категорично відмовилась виконувати накази по продрозверстці, за що працівників сільради було покарано (документи подаються мовою оригіналу):

«ПРИКАЗ № 53

22 декабря 1920 года

§2

За категорический отказ выполнять разверстку на холст подвергнуть отправке на принудительные работы через Комтруд Председателя и секретаря Вишенского сельисполкома на 7 суток каждого, а членов на 3 суток, каждого» [36, с. 41].

Згодом комуністи заборонили одноосібно перевозити продукти. Накладались суттєві обмеження на вивіз товарів, щоб унеможливити торгівлю ними. Документ подається мовою оригіналу, без жодних граматичних правок.

«НОРМЫ ПРОВОЗА

В отмену всех ранее изданных приказов распоряжений и предмет норм свободного провоза об'является следующее постановление:

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ПО ПРОДОВОЛЬСТВУ УССР

Декабря 7 дня 1920 года

О нормах свободного провоза продовольственных продуктов по железнодорожным, водным и грунтовым путям

1. Безпрепятственный перевоз, особо нормированных продовольственных продуктов разрешен лишь в следующих количествах:

Хлеба печенного, не более	10 фунт
Мясных продуктов	5 -//-
Рыбы	5 -//-
Сала	3 -//-
Масла живот. и растит.	2 -//-
Сахару и его изделий, не более	2 -//-
Меду и его изделий	2 -//-
Овощей рази, в том числе и картофель, не более	
Соли, не более	2 пуд.
Яиц, не более	1 фунт
Чаю	20 штук
Кофе, какао и их сурогатов, не более	1/2 фунт
Сыру голандского, не более	1 -//-
Цикории	2 -//-

с. Вишеньки. Сільські активісти, початок ХХ століття.

Икры	1/2 -//-
Птицы живой или битой	1 -//-
Мыла туалетного, не более	1–2 штук
Мыла простого	2 куск.
Свечей, не более	1 фунт.
Папирос, не более	1 -//-
Табаку, не более	1000 штук
Спичек, не более	1 фунт
Молочных продуктов, не более	5 коробок
Фруктов	5 фунт
	1 пуд

В общем не более 20 фунт. на каждого человека, не считая 1 пуда овощей и фруктов.

МУКУ, КРУПУ, ЗЕРНА, ЖИРНЫХ БАРАНОВ, КОЗ, СВИНЕЙ И КРУПНЫЙ РОГАТЫЙ СКОТ ПЕРЕВОЗИТЬ ЗАПРЕЩЕНО СОВЕРШЕННО.

Количество продуктов разрешенные к провозу, как норма, должна быть оставлена у лица, у которого реквизируется излишек.

Примечание: Красноармейцам действующих частей, едущим с фронта в отпуск на родину, разрешается перевоз продуктов в том числе муки, зерна или круп, в количестве не более двух пудов

Листівки, які поширювались на Бориспільщині у 20-х роках ХХ століття.

Листівки, які поширювались на Бориспільщині у 20-х роках ХХ століття.

по особам удостоверениям выданным начальниками частей, с указанием количества продуктов.

2. Всякого рода продукты, предусмотренные сем постановлением, и йти продукты есть предметы широкого потребления, когут бать ввозимы в количестве не более 1 пуда, при чем провоз этот допускается лишь в том случае, если этот продукт или предмет предназначен для личного потребления. Если предмет таких предметов и продуктов даже в пределах одного пуда носит явно спекулятивный характер, то в этом случае эти продукты или предметы подлежат безусловной конфискации.

3. С изданием настоящего постановления, отменяются все прочие постановления изданные по этому поводу.

Подленик подписал: Замнаркомпрода УССР (подпись).

Неисполнение этого постановления будет караться по всей строгости военного времени.

Предисполкома К. Гончар» [33].

Згодом людей примушували повністю здавати все лляне полотно та матеріал, з чого воно вироблялось (документ поданий мовою оригіналу).

«ПРИКАЗ ОСТЕРСКОГО УОПРОДКОМА

В целях создания продукто-обменного фонда и снабжения Государственных текстильных предприятий сырьем, Приказами Наркомпрода от 20 сентября за №295 и от 13-го ноября 1920 г. за №343 устанавливается обязательная сдача населением Государству пеньки и льна (льняное волокно) и их качественных разновидностей, до 1-го апреля с. г. сдать таковые на учет Упродному или Райопродному, Волисполкомам или Сельисполкомам.

Кроме земледельцев производителей, разверстка распространяется и на все сельскохозяйственные органы, коллективные, коммунальные и артельные и т. п. хозяйства.

Ответственность за своевременную и полную сдачу льна (льняное волокно) и пеньки возлагается на их руководящий персонал.

Все льняное волокно и пенька: трепанная, чесанная, сырец, ткань-замашка, моченник и пакля, находящаяся у торговцев, частных лиц, транспортных конторах, складах, кооперативах, гражданских и военных учреждений и проч. должно быть сдано на учет Упродкому или Райопродкому до 1-го апреля с. г. несданные к назначенному сроку на учет пенька и лен

Листівки, які поширювались на Бориспільщині у 20-х роках ХХ століття.

конфискуються, а виновные в несдаче привлекаются к ответственности Ревтрибунала.

З Предуопродкома	Эпштейн
Начзаготовок	Притыкин
Начзаготосель	(подпись)
Начзаготовпромсырья	Хижный
1921 года февраль 15 дня	г. Остер» [33].

Всі плани продрозверстки Вишеньківська сільрада виконала на 100%. Про роки тотального грабунку згадує Кошіль Парасковія Антонівна, 1927 р. н., жителька с. Вишеньки:

«Перед війною в 30 роках кожну сім'ю зобов'язували здати державі в рік безоплатно як податок:

110 літрів молока
100 шт яєць
40 кг м'яса.

Нікого не інтересувало, чи є в тебе м'ясо, чи немає, чи є інші продукти, чи немає.

Немає – віддавай грошима. От моя мама і крутилась: в день в колгоспі робила до темна, а вночі ткала. Тоді продавала свої вироби на ярмарку євреям, здавали старий одяг за копійки. Так жили, платили податки, бо як не оддаси те, що тобі приписали, забирали в хаті все підряд. Накладали податки і на кущі, і дерева, щитали в дворі, скільки росло. Люди змушені були вирубувати сади і ягідники.

Були обмеження і на худобу. Дозволялось держати тільки одну корову і одне порося. Коли кололи порося, шкуру треба було обов'язково здати в заготконтору, інакше карали. Тоді люди умудрялися і тримати, і колоть поросят тихо. Затикали бідному поросяті рота, щоб не чуть було, як ріжуть, а смалили в хатах, щоб дим виходив в комин, наче топиться піч. Коней тримати не дозволяли.

Дуже великий був податок на землю, дозволялось мати не більше 60 соток.

І незалежно від того, що це було болото, чи город, мусили в рік платити по 400 рублів податку на землю.

А в колгоспі людям нічого майже не платили, в основному натурою, да ще в кінці року колгоспу люди й повинні оставались. Отак жили. Не дай Бог. Після війни придумали позику. Це комуністи ходили по хатах і збирали гроші государству, так ніби позичали. І ніби-то колись государство нам їх верне, а коли і

що ніхто не знав, як буде. Як не платили, також наказували. Всі люди платили, бо боялись» [6].

Свідчить Олександр Ромась, 1923 року народження, народився в селі Вишеньки, громадянин Канади:

Пит.: А коли почали розкуркулювати в Вашім селі, як це відбувалося?

Від.: Розкуркулювати, можливо, що почали в 29-м році, тоді колективізація. Але, я пам'ятаю, мій дід фактично все попродав, зумів. Як я раніше говорив, то, що дядько йому сказав, щоб він попродав усе. Але вони прийшли вже не розкуркулювати, а відбирати речі за податки. Бо понаклали такі величезні податки, що люди не могли платити. І прийшла ця, як моя баба каже, грабіжницька зграя, каже: «Йдуть грабять нас».

Зайшли вони – позабирали все: кожушанки, в наших околицях мали такі кожушанки, щось подібне на козацькі жупани, але ширші, зроблено з вівці, вовною всередину, а шкірою наверх. Вони були обшиті деякі, а деякі були просто...

Пит.: Поприкрашувані?

Від.: Поприкрашувані, так. Позабирали все. Тоді що найголівніше – забрали, то навіть я, якби грабив когось, або брав, то цього не забрав би. Моя мама була на курсах виробу дитячих забавок, які робилися із матерії і набивалися тирсою. І деякі речі, які вона виробляла на тих курсах, й дали додому. Вона привезла такий сундучок, досить порядний для мене. Там і слон був, пам'ятаю, жирафа була, всякі такі речі були. Вони це забрали. Я вчепився за свого слоника, а один з них каже: «Да оставь ему этого слона».

Пит.: Він по-російськи говорив?

Від.: Так. Дехто з них. Ну, останні не говорили, значить, це показує на те, що були й чужинці між ними. То лишили мені цього слоника.

Пізніше, десь за рік, я бачив деяких своїх забавок, особливо мавпу, в дітей тодішнього голови колгоспу, як же його прізвище було, забув, його діти бавилися. Ну, це в голодівку було, в голодівку я побачив цю забавку, ту мавпочку» [8, с. 665].

Сьогодні важко навіть уявити, як такий тотальний грабунок витримували не тільки жителі Бориспільщини, а й всі українці.

НАУКОВЦІ НА БОРИСПІЛЬЩИНІ В ПЕРІОД ГОЛОДОМОРУ 1921–1923 РОКІВ

Громадянська війна, розруха, неможливість нової влади взяти ситуацію в руки змушувало інтелігенцію шукати самопорятунку від голоду, який наступав на Київ і брав його у міцні лещата. 1921–1923 роки були надзвичайно тяжкими для науковців, які закладали першооснову для глибокого вивчення галузевого розмаїття економіки, статистики, розвитку промисловості, будівництва, сільського господарства, а також історії, мистецтва, соціології, філософії, літератури. Саме від наукового потенціалу професорів, викладачів вищих навчальних закладів залежали підняття країни з руїни і її наступного кроку вперед. Але Київ конав, ставав похмурим, малолюдним, наче всі його життєдайні артерії були перетиснуті гігантськими лещатами, «обійми» яких відчувалися на кожному кроці. Про вражаючу картину того часу історик Н. Полонська-Василенко писала: «Між каменями бруку, по якому ніхто не їздив, виросла трава. Вітер здіймав на вулицях смерчі пороку і всякого сміття. Свого апогею біда досягла взимку. Холодні будинки; велике щастя, коли палиться в «буржуйці» – залізній пічці, рура, з якої дим виходить у квартирку; від «буржуйки» іде чад, дим; електрики нема; її замінюють каганці, які дають мало світла, але багато чаду; у водогоні води нема... Частина садів вирубана; штахети, що відгороджували від пішоходів гарні присадки з кущами, знесено; парканів, що розділяли садиби, нема; все це спалено. Відсутність парканів привела до постання «скорочених» стежок, які перетинають квартали впоперек і по діагоналях. Базари порожні, а якщо десь і з'явиться щось із продуктів, то ціни на них не під силу пересічному покупцеві. Київ конав».

Від такого «комфорту» люди рятувалися, як могли. У кого були коштовні речі, йшли на село і там міняли їх на продукти, вартість яких з кожним днем зростала, а речі знецінювалися. Особливо страждали наукові кадри. Одні виїжджали за кордон, інші – на село до родичів, а якщо таких не було, все одно залишали Київ і їхали в найближчі містечка та села, де фізичною працею могли заробити собі на прожиток. Науковці та творча інтелігенція змушені залишити книги та лекції, швидко перекваліфікуватися на чорноробів. Лише таким чином вони могли щось заробити. Наприклад, професор

Професор Яснопольський Л. М.

Білу Церкву і там займатися торгівлею на базарі і таким чином заробляти на існування. Восени 1920 року М. Зеров, О. Бургард (Юрій Клен) та В. Домонтович залишили Київ і переїхали до ще не «розкуркуленого» містечка Баришівки, де викладали у середній школі і таким чином могли порятувати себе від київського голоду і займатися творчою роботою.

Професор Л. М. Яснопольський перебрався до Борисполя разом з родиною. Тут купив конячку і возив до Києва сільські продукти – крупи та масло. Це був видатний український економіст, фахівець у галузі політичної економії, бюджетного права, статистики й економіки, вугільної промисловості, дійсний член ВУАН, професор Петербурзького політехнічного інституту, професор Київського університету св. Володимира. Досліджував питання німецької та польської валюти. За доби української державності співробітничав з УНР та за дорученням Українського уряду брав участь у

математики Б. Я. Букреев із зятем Б. М. Топлигою «запрягалися» у ручного возика і возили з пристані дрова, і мали свою клієнтуру, видатний знавець античного мистецтва С. О. Гіляров ходив по домівках рубати дрова. Літературознавець О. А. Назаревський разом з дружиною торгував гарячим чаєм на базарі. Професор В. В. Карпенко, виходець із заможного старшинського роду Глухівського повіту на Чернігівщині, талановитий знавець римського права і улюбленець студентів змушений був разом з родиною переселитися в

переговорах з урядом більшовицької Росії як експерт в питаннях фінансів. Є свідчення, що у найважчу пору жив у маєтку в Борисполі. Цікаво було б знати, де було помешкання видатного фінансиста. Зрозуміло, що будинок його не зберігся, адже Бориспіль майже повністю був спалений відступаючими окупантами в 1943 році. Сьогодні було доречним хоча б назвати вулицю його іменем і таким чином зберегти пам'ять про нього.

У професора було шестеро дітей від двох шлюбів. Щоб утримувати родину, змушений залишити наукову діяльність і перетворитися в крамаря. Доставляючи продукти до Києва, він мав широку клієнтуру серед професури, яка не мала можливості залишити місто і мужньо переносила всі злигодні життя. Таким чином, на певний період, перервавши свої наукові заняття, він рятував від голоду свою родину і колег, які переживали біду в Києві. В 1924 році повернувся до наукової праці, наступного року його обрали дійсним членом ВУАН, розгорнув широку наукову діяльність в галузі економіки та фінансів. В ці роки двічі його посилали у відрядження до Німеччини. Об'єктом його досліджень стали корисні копалини – апатити. В 1926–1930 роках Леонід Миколайович очолював постійну комісію АН УРСР по вивченню продуктивних сил України. Після розгрому ВУАН з 1931 до 1943 року працював у Москві. А після закінчення війни повернувся до Києва і до кінця життя працював в Інституті економіки АН УРСР. Він автор більше 100 наукових праць, серед яких найважливіші «Очерки русского бюджетного права» (1912), «Восстановительный процесс в нашем денежном обращении и задачи валютной политики» (1927), «Каменно-угольная промышленность бассейна» (т. 1–2, 1956–1957). Наукові праці з розвитку продуктивних сил Донбасу і Придніпров'я. Працював у комісії Держплану СРСР по реконструкції Дніпра. Леонід Миколайович Яснопольський продовжував справу свого батька у галузі української економіки, статистики і фінансів. Після закінчення Петербурзького університету з 1895 року він викладав у ньому, потім у Харківському і Київському університетах, в 1906–1910 роках – у Петербурзькому політехнічному інституті. Тривалий період був професором Київського університету. У 1920–1923 роках, рятуючись від голоду, він проживав у Борисполі. Але про це мало хто знає [5].

ДОРОГА ДО КОЛГОСПНОГО «РАЮ»

(З історії села Вишеньки)

Моя мама, Марія Іванівна Тютюн (Чечуга), корінна жителька села Вишеньок, часто повторювала прислів'я «Так, казав бідняк, в колгосп піду, а робить не буду». В часи радянської пропаганди, яка ідеалізувала колгоспне життя, мені це прислів'я видавалось абсурдним і навіть смішним.

Згодом, вже після смерті мами у 70-х роках ХХ ст., я прочитала чимало історичної літератури про історію колгоспного руху на Україні та його наслідки. Отримана інформація викликала шок. Яким же був шлях вишеньківців до «колгоспного раю»?

На час встановлення радянської влади у Вишеньках уже не було поміщицької землі, адже селяни почали її викупляти під кругову поруку ще після скасування кріпацтва в 1861 році [146].

Згодом, після запровадження сталинської реформи, її викуп завершився, і землі в селі поділилися на селянські, громадські та церковні. Слід акцентувати увагу на тому, що у кожного вишеньківця у власності на той час була різна кількість землі, від трьох до 10 і більше десятин [141, с. 30–31].

Колгосп ім. Петровського. Ланка Кияшко Галини Степанівни, 1949 рік, село Вишеньки.

Перший колгоспний трактор. Тракторист Стрілько Пилип Григорович, село Вишеньки, 1949 рік.

Але в селі проживали і безземельні та малоземельні сім'ї. Вишеньківські родини були великими, тому в середньому «на одну живу душу було $\frac{3}{4}$ десятини» [33].

Що ж мали наші вишеньківці для обробітку своєї землі?

Вичерпну відповідь на це питання отримуємо зі «Списку працездатних громадян села Вишеньок, власників гужової сили та інвентарю за грудень 1921 року» [41].

Слід сказати, що це неповний список, оскільки прізвища своїх діда та баби Івана та Улиту Чечуг я там не знайшла, хоч по роках вони підпадали до занесення в нього.

Всього в цьому документі 1088 прізвищ. Радянські комісари переписували і облікували: лопати, вози, сані, пили, сокири, ломі, упряж коней і волів.

Отже, у Вишеньках станом на грудень 1921 року [41]:

Лопат	Сокир	Упряжі	Пил	Ломів	Коней	Волів	Возів	Саней	Не було нічого
451	513	425	97	18	374	89	351	421	333

Серед майже двох тисяч вишеньківців, занесених до списку, виділяються 60 селян, які мали по 1 чи 2 воли.

Пройде зовсім небагато часу, їх назвуть куркулями, і вони першими зазнають нищівного удару розкуркулення, залишаться голими, босими, без хат, виселеними з села або засудженими.

Ось список «заможних» селян станом на грудень 1921 року [41]:

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Коні	Воли	Вози
1	Видиборець Матвій, 42 р.	1	2	1
2	Ганжа Яків Федорович, 39 р.	1	2	1
3	Заїка Василь Васильович, 25 р.	1	2	1
4	Ганжа Тиміш Митрофанович, 30 р.	1	2	1
5	Ганжа Арсен Митрофанович, 38 р.	1	1	1
6	Ганжа Сергій Андрійович, 26 р.	1	2	1
7	Ганжа Олена Панькова, 33 р.	1	2	1
8	Ганжа Степан Хомів, 56 р.	1	2	1
9	Чепурко Федір Левків, 43 р.	1	2	1
10	Ганжа Дмитро Тихонів, 27 р.	-	2	1
11	Чепурко Ярослав Лукович, 40 р.	-	2	1
12	Видиборець Остап Зотович, 33 р.	-	2	2
13	Видиборець Федор Софронів, 42 р.	1	2	2
14	Яременко Федір Андрійович, 26 р.	1	2	1
15	Видиборець Лазар Ничипорович, 44 р.	-	2	2
16	Стрілько Григорій Антонович, 37 р.	1	2	1
17	Стрілько Петро Михайлович, 29 р.	1	2	1
18	Стрілько Єфім Іванович, 30 р.	-	2	1
19	Стрілько Максим Кузьмович, 22 р.	-	2	1
20	Яременко Мина Митрофанович, 30 р.	-	2	1
21	Яременко Остап Кондратов, 47 р.	-	2	1
22	Яременко Гаврило Гаврилов, 43 р.	-	2	1
23	Чепурко Іван Микитович, 51 р.	-	2	1
24	Чепурко Аврам Яковлев, 46 р.	1	2	1
25	Чепурко Трохим Ігнатов, 24 р.	1	2	2
26	Костенко Лаврін Іванов, 40 р.	-	1	1
27	Крикун Семен Ониськів, 30 р.	1	1	1
28	Костенко Іван Іванович, 56 р.	-	1	1
29	Горбач Прокоп Трохимів, 54 р.	-	1	1
30	Крикун Лисавета Петрівна	-	1	1
31	Кравчун Уляна Чудасова, 23 р.	-	1	1
32	Кравчун Михайло Костів, 28 р.	-	1	1

33	Горбач Левко Арсенів, 36 р.	1	1	1
34	Кравчун Григорій Артемович, 46 р.	-	1	1
35	Савон Хорам Кирилович, 44 р.	1	1	1
36	Чепурко Сидор Андрієв, 36 р.	1	1	1
37	Норець Ксенофонт Федоров, 46 р.	-	1	1
38	Горбач Семен Іванов, 54 р.	-	1	1
39	Горбач Степан Дмитрієв, 40 р.	-	1	1
40	Салівон Яким, 50 р.	1	1	1
41	Савон Роман Федотов, 42 р.	-	1	1
42	Видиборець Денис Степанов, 50 р.	1	2	1
43	Видиборець Свирид Іванович, 30 р.	-	2	1
44	Видиборець Федор Олексійович, 35 р.	1	2	1
45	Гончаренко Петро Осипов, 50 р.	-	1	1
46	Гончаренко Григорій Васильович, 55 р.	-	1	1
47	Гончаренко Павло Іванович, 37 р.	1	1	1
48	Крикун Єфим М., 53 р.	1	1	1
49	Салівон Кузьма Іван., 44 р.	-	1	-
50	Ромась Ігнат Іванов, 52 р.	-	1	1
51	Ромась Григорій Іванов, 49 р.	-	1	1
52	Бурмас Наум Сакович, 23 р.	-	1	1
53	Лозянко Сільвестр Григорович, 28 р.	-	1	1
54	Чепурко Яков Павлович, 30 р.	-	1	1
55	Чепурко Максим Іванов, 56 р.	-	2	1
56	Ташлай Максим Омелянов, 22 р.	-	2	1
57	Ташлай Тимош Климов, 24 р.	-	2	-
58	Чепурко Семен Грицьків, 52 р.	1	1	1
59	Карпенко Петро Іванів, 55 р.	-	1	-
60	Ганжа Євлампій Назарович, 30 р.	-	1	1
	Всього	25	90	61

Окрім цього списку, комуністи згодом назвуть куркулями ще багатьох вишеньківців, в тому числі і мого діда Силу Митрофановича Тютюна, який в 1921 році мав лише одного коня.

Вишеньківці добре розуміли, що нова влада може відібрати в них кровно нажите, тому готувались до цього, хто як може: ховали цінності, вирізали худобу, особливо волів. Згідно із довідкою Вишеньківської сільради від 26.10.1920 року в селі було 52 пари волів, тобто 104 воли [33], а через рік в селі залишилось вже 88, тобто 44 пари [33].

Окрім гужової сили, вишеньківці в 1920 році тримали в господарствах 430 овець, багато свиней, після великої епідемії 1920 року, їх залиши-

Колгоспна свиноферма, перша половина ХХ століття, село Вишеньки.

лося лише 342 [33]. Вони вирощували озимину, пшеницю, овес, гречку, коноплі та інші сільськогосподарські культури, господарювали як могли і як уміли.

В 1922 році для ефективного ведення своїх господарств селяни створили споживчу кооперацію.

Організаторами кооперативного товариства були Панас Устимович Гойко, Кирило Іванович Чепурко. На кінець 1934 року у Вишеньках до кооперації увійшло вже 600 дворів [1].

На Бориспільському районному з'їзді Рад у листопаді 1924 року зазначалось, що вишеньківська кооперація – найкраща в районі [30, с. 81–82].

В 1924 році вишеньківці для кращого обробітку землі створили супряги, об'єднавши для спільного обробітку землі худобу та реманент.

В 1926 році товариство супряг реорганізувалось у товариство спільного обробітку землі, у 1929 році була також створена комуна «Вишня». Повна назва: Вишеньківська комуна імені Остапа Вишні. Для комуни виділили кращі землі села в урочищі Григорівка, які комнезами відібрали у куркулів. Першим її головою став місцевий бідняк Василь Іванович Видиборець, рахівником – Андрій Мусійович Комендяк [1].

До комуни «Вишня» вступили: Логвин Антонович Гончаренко, Олександр Антонович Кияшко, Іван Омелькович Косовець, Євтух і Дмитро Са-

цюки, Панас Мішко, Самсон Іванович Чепурко, Тиміш Козлов, Ничипір Захарович Кияшко, Яків Горбач [1].

Вишеньківці також створили ТСОЗ імені Чубаря. До нього вступили: Василь Іванович Видиборець, Сава Іванович Видиборець, Оврам Іванович Видиборець, Тихон Федорович Отрошко, Андрон Павлович Отрошко, Іван Захарович Кияшко, Хома Зотович Горбач, Тихін Прокопович Чепурко [1].

Першим головою ТСОЗу було обрано Тихона Федоровича Отрошка [1].

Станом на 01.10.1929 року згідно з інформацією Вишеньківської сільради ці об'єднання вже називали колгоспами, у які вступила зовсім мізерна кількість вишеньківців, лише 118 осіб, а в селі проживало більше, ніж 4 500 жителів [2].

«Список колгоспів села Вишеньки на 1.10.1929 р. [325]».

Назва об'єднання	Господарств	Землі	Їдців
Бориспільський район			
Вишеньська комуна «Остапа Вишні» (с. Вишеньки)	14	99	76
Вишеньський СОЗ ім. Чубаря	10	37	42

В 1929 році була створена артіль ім. Шевченка, головою якої обрали І.І. Курила.

Колгоспні воли, середина ХХ століття, село Вишеньки.

Колгоспниці. Святковий день, село Вишеньки, 1930 рік.

Вишеньківці ніяк не хотіли вступати до колгоспників. І лише в 1931 році до колгоспу «загнали» заляканих репресіями 22 особи. Їх було зобов'язано віддати в колгосп майже все своє майно і сплатити грошові членські внески [5].

Вишеньки – село рибалок. На початку ХХ ст. тут створили риболовецьку артіль «Дніпро», про яку в архівних документах дуже мало інформації.

Щоб укрупнити дрібні радянські господарства і комуні, і ТСОЗи, і артілі в 1930 році було утворено 2 колгоспи – колгосп ім. Т.Шевченка та ім. Петровського [55].

Колгосп ім. Петровського був на Багринові, а колгосп ім. Шевченка – в центрі, там, де зараз стадіон.

Комуна «Вишня» ввійшла до складу цих двох колгоспів в 1932 році [1] із такими результатами, що зафіксовані в «Річному звіті колгоспу за 1930 рік Вишеньківської комуні «Вишня»:

**«РІЧНИЙ ЗВІТ
КОЛГОСПУ ВИШЕНЬКІВСЬКОЇ КОМУНИ «ВИШНЯ»
ЗА 1930 РІК»**

«Загальні відомості

6. Склад колгоспу: на 1 січня 1931 року було 36 господарств, протягом звітного року вступило – 24, вибуло – 6.

Членів колгоспу було – 136 осіб.

7. У колгоспі є: хлібопекарня, хата-читальня, бібліотека, клуб, кіноустановка, радіо, стінгазета, червоний куток, с/г гурток, дитячі ясла, дитячий садок, загальна їдальня – НЕМА.

12. Худоба

Коні: 15 голів.

Велика рогата худоба: 37

Свині: 9

Вівці: 50

13. Мертвий реманент.

Сівалки: а) рядкові – 2

Збиральні машини: а) лобогрійки – 1

Снопов'язалки зерноочисні: а) сортівниці – 1

Борги колгоспу:

За членами – 318,70

За різними особами та установами – 60 крб.

Разом – 378,70

Внесено майном і грошима вступні внески – 646 крб.

Відраховано від прибутків колгоспу – 540,17

Надійшло з майна розкуркулених господарств – 7665,50

Разом – 8851,67

Звіт затвердили загальні збори 1931 року

Рахівник Комендяк» [11].

Вишеньківці чинили шалений спротив встановленню колективних форм господарств.

В 1928 році вони спалили хату голови комуні Видиборця Василя Івановича та його сина Видиборця Івана Васильовича – секретаря комсомольського осередку, а також його брата Сави Васильовича Видиборця.

Селяни постійно зривали куткові збори, які періодично організовували представники нової влади [1].

В селі розгорнулася справжня громадянська війна із погрозами, вбивством, помстами та іншими методами відчайдушної боротьби.

Злякався погроз Аврам Іванович Видиборець, який після спалення хат своїх родичів разом із сім'єю виїхав до Києва [1].

В 1927–1928 роках у Вишеньках проти радянської влади діяли збройні загони Опанаса Кузьмовича Тютюна, членами якого була частина молоді з кутків Підгора, Заколідне, Циганське. Проти таких загонів селян боролись представники радянської влади на чолі з Тимошем Левковичем Підчибієм та Самсоном Івановичем Чепурком. Вони були ініціатором створення озброєних загонів влади – міліції [1].

Діяв також загін на чолі з отаманом Максимом Пуриком, який був арештований в 1930 році. В 1931 році з'явився новий озброєний загін отамана Сергія Мироновича Кияшка, що діяв на Багринові [1].

Але сили були надто нерівними, адже з кожним роком репресивна радянська машина набирала все більше обертів.

Робота в створених колгоспах була вкрай тяжкою: працівників обкладали великими податками, за найменшу провину їх карали грошовими штрафами, віддавали до суду, виселяли з хат. Робочий день у колгоспників тривав протягом світового дня.

Робочі часи були чітко регламентовані правлінням колгоспу ім. Петровського. Про це свідчить виписка з Постанови засідання правління колгоспу

№11 від 05.03.1939 року, яка подається мовою оригіналу, без жодних граматичних правок:

«2. С л у х а л и : Про правила внутрішнього розпорядку дня по к-пу Петровського.

2. У х в а л и л и : Кождий працездатний чл.к-пу повинен виробить за рік мінімум 200 трудоднів, жінки 80 трудоднів. Виход на роботу по виробничих бригадах по зернових у 6 год ранку, обідня перерва з 12–2 дня, закінчити роботу у 8 год. вечора. по сіноуборці виход гребцям у 7 год. ранку, косарям у 6 год., обідня перерва з 12–2, закінчення роботи у 8 год. вечора. ці правила застосовані на час уборочної. По конторі основна робота з 8 год. ранку до 8 год. вечора. діжурства з 6 год. ранку до 10 год. вечора. по фермах: Молочно-товарна ферма початок роботи з 3 1/2 год. ранку, закінчення в 11 год. вечора з переривами згідно зоотехнічних розпоряджень. По Свинотоварній фермі початок роботи в 4 год. ранку, закінчення в 9 год. вечора. по кузні і майстерні: роботи проводиться з 6 до 9 год. ранку, з 10–1 дня і з 4 до 8 веч. По кузні мусить бути діжурний і кузня повинна бути відкрита цілий день на період уборочної» [43].

Краці колгоспники, село Вишеньки, 1929 рік.

10

10 район 100 підприємств

Форм 20 I
Утверждена ЦУИСС Госплана СССР
20 10-104 от 8.12.1939 г.

**ВЕСОЮЗНАЯ ПЕРЕПИСЬ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
на 1.1.1940 г.**

(Проводится на основании постановления ЦК КПСР
от 20.11.1939 г. № 34 от 20.11.1939 г.)

**БЛАНК НА ПРЕДПРИЯТИЕ
К ОБЩЕМУ СВЕДЕНИЮ**

Имя предприятия Осетийский комбинат

Область (край, АССР) Кавказская

Административный район Ворошиловский

Сельсовет Ворошиловский

Наименование участка (город, село) Ворошиловский

Улицы д. № телефон № -

Место нахождения предприятия (название, почта, общественный транспорт, отдел РИКа, отрасли промышленности и т. д.) и название этой организации. Предприятие подсобное и любительское указывается название того предприятия или организации, при которой оно находится Кавказский комбинат

Имя владельца или хозяйства (название, ИКЭС, колхоз, Центросоюз и т. д.), в который входит предприятие. (Предприятие, колхоз, предприятие колхозно-кулацкое, Общественное — в их отношении)

3. Тип начала работы предприятия (для предприятий, основанных до 1938 г., указывается «до 1938 г.», при открытии на одной организации в течение 1 года на одном предприятии в другом на другом предприятии после окончания 1934.

4. Сколько дней выключены работы предприятия в 1939 г. 310

5. Сколько предприятий на самостоятельном балансе на промышленной деятельности (по 1939 г.) нет

Для предприятий на балансе на балансе хозяйств указать организацию, на балансе которой состоят Кавказ-инд.

II. ПЕРСОНАЛ И ФОНД ЗАРПЛАТЫ

Категория персонала	Среднее число на время работы в 1939 г.	В том числе поименно	Фонд заработной платы (дополнительно) за 1939 год (в руб.)	Предприятие на балансе		Группы I и II перечислены в руб. государственного бюджета, заработной платы, пенсии и оплаты труда рабочих предприятий и рабочих (в том числе) на время работы предприятия в 1939 г.
				Среднее годовое число за 1939 г.	Всего	
1. Рабочие (без рабочих на дому)	4.	-	-			<p>На балансе предприятия в группу I включены на время работы рабочие на заводе и члены их семей, работающие в учреждениях.</p> <p>В фонд заработной платы по балансу входят заработная плата рабочих государственных предприятий, пенсии и отчисления на социальное страхование.</p> <p>На балансе предприятия не входят заработная плата, пенсия и отчисления на социальное страхование рабочих на время работы на время работы в учреждениях и оплата на время работы в учреждениях.</p> <p>По балансу предприятия не входят заработная плата, пенсия и отчисления на социальное страхование рабочих на время работы в учреждениях.</p>
2. ИТР						
3. Служащие						
4. Малый обслуживающий персонал						
5. Ученики						
6. Рабочие на дому						
7. Всего промышленно-производственного персонала	4.	-	-			

V. ОСНОВНЫЕ СРЕДСТВА

Категории имущества	Полная (первоначальная) стоимость без учета износа (в руб.)	
	на 1.1.1939 г.	на 1.1.1940 г.
A. Собственные средства		
материальные здания и сооружения (здания, заводы, склады и т. д.)	1200	900.
материальные основные средства (без зданий и сооружений): станки, инструменты, машины, аппараты, инструменты, транспортные средства и т. д.	270	200.
Итого материально-производственных средств	1470.	1100.

Всесоюзный перепис промышленности по Вишеньках. 1940 рік.

Як працював колгосп ім.Петровського видно із протоколів засідань правління та загальних зборів за 1938 рік, які подаються мовою оригіналу, без жодних граматичних правок:

«С л у х а л и : Відчит правління колгоспу за роботу в 1938 році, доповідач голова колгоспу Кошіль А. І.

У х в а л и л и : заслухавши відчит голови колгоспу т.Кошеля про діяльність правління за 1938 рік, загальні збори членів колгоспу відмічають, що робота управи колгоспу за 38 рік проходила незадовільно. Видиборець У.С. у своєму виступі відзначає, що управа колгоспу халатно відносилась до своїх обов'язків і не виправдала довір'я колгоспників. Коломієць С.Н. у своєму виступі відзначає, що коноплі, які потрібно було своєчасно потіпати, залишилися на зиму не доведені до прядки, що привело колгосп до збитків, крім того коноплями було вкрито сарайчик на 1 бригаді. Картопля, яка була перевезена з поля в село, і якої не доведено до порядку, померзла в сараї, гречка убрана не своєчасно. Управа колгоспу не провадила ніякого міроприємства по боротьбі з прогульниками і симулянтами. Кузня працювала безконтрольно, оранка провадилась погано, молотьба зернових не перевірялась.

Голова с/ради Видиборець сказав, що з боку правління колгоспу не було точного контролю по нарахуванню трудоднів, що призвело до перебільшення трудоднів проти плану на 18000 трудоднів. Якість уборки хліба не достатня, і солома після комбайна залишалась на полі не убраною. Жінки активістів не приймали участі у роботі колгоспу, як наприклад жінка члена управи Довгая, пасічника Некрашевича та інші. Масової роз'яснючої роботи серед колгоспників не проводилось. ...Управа колгоспу не вела боротьби з порушниками с.г. статуту, ...виробничі наради при колгоспі зовсім не працювали.

Зі слів колгоспника Отрошка Т.Х. видно, що коноплі були замочені своєчасно, але через недбайливе правління залишилися не переробленими через відсутність тіпальниць (Постанова №8).

Ланкова Видиборець Т.Х. сказала, що коноплі убрали по снігу, через що сім'я не залишилось на посів, в цьому винна управа.

Представник від М.Т.С. т.Кодак сказав, що колгосп в срок не виконав поставок державі, від колгоспників не вивезли гною на коноплі на колгоспний масив, мало звернуто уваги на інші культури, коноплі та клевер» (Постанова №39) [43].

Радянська влада щороку проводила «Всесоюзную перепись социалистической промышленности». За документами, що збереглися в Київському обласному державному архіві, можна отримати уявлення, які ж промислові підприємства були у Вишеньках в 1938, 1939 і 1940 роках та що вони виробляли.

«Станом на 1.1.1939 року [44]:

Назва	Рік початку роботи	Кількість робітників	Кількість днів роботи	Виріток (руб., цнт)	Назва виробів, робіт
Кузня	1934	8	306	1662 руб	Ремон с.г. машин та знаряддя
Плотня-майстерня	1934	6	203	2097 руб	Вулики для бджіл. Ремонт с.г. реманенту
Просорушка	до 1918	2	5	35 цнт	Просо
Млин №1	1918	1	252	761 цнт	Рожь – 551, пшеница – 24, гречиха – 180, горох – 6
Млин №2	1932	1	228	Дані не збереглися	

Станом на 1.1.1940 року [44]:

Назва	Рік початку роботи	Кількість робітників	Кількість днів роботи	Виріток (руб., цнт)	Назва виробів, робіт
Кузня	1934	6	221	1603 руб	Віз, ящики до возу
Плотня-майстерня	1934	4	215	962 руб	Вулики для бджіл, бочки
Млин №1	до 1918	1	185	647 цнт.	Рожь – 516 цнт., пшеница – 29 цнт., гречиха – 102 цнт.
Млин №2	до 1918	1	180	426 цнт.	Рожь – 336 цнт., пшеница – 19 цнт., гречиха – 71 цнт.
Риб. бригада		7		8763 руб	Парная – 36 цнт.

Станом на 1.1.1941 року [30]:

Назва	Рік початку роботи	Кількість робітників	Кількість днів роботи	Виробіток (руб., цнт.)	Назва виробів, робіт
Кузня	1934	8	290	Дані не збереглися	Ремонт с/г інвентаря
Просорушка	до 1918	2	27	196 цнт.	Просо
Плотня-майстерня	1934	4	215	962 руб	Вулики для бджіл, бочки.
Млин № 1	до 1918	1	161	1022 цнт.	Рожь – 622 цнт., пшениця – 134 цнт., ячмень – 35 цнт, гречиха – 192 цнт, кукуруза – 9 цнт, горох – 30 цнт
Млин № 2	до 1918	1	31	70 цнт.	Рожь – 49 цнт., пшениця – 7 цнт., гречиха – 13 цнт., кукуруза – 1 цнт.
Риб. бригада		8	56	9548 руб	парная – 29,4 цнт.

Також рахувався на балансі с.г. артілі ім.Петровського станом на 1.1.1941 року Двигун Шведський – нафтовий, двухтактний, рік випуску невідомий, потужністю 8,8 кВт, витрачає за рік роботи – 732 кг нафти, працював в році 84 дні (840 годин) [44].

Про роботу в колгоспах розповідає Параска Павлівна Вовк, 1930 року народження, жителька села Вишеньки:

«В 15 років я вже працювала в колгоспі біля молотарки. Працювали до 12 год. ночі, тому навіть ночувати додому не ходили, не встигали. Спали в скирті сіна. В 5 год. нас уже сторож будив на роботу. Не давали даже толком умитися, казали, що розльопуєте воду з діжки дарма.

Знаю, що хто не йшов в колгосп, забирали майже всю землю. Платили по 100–200 гр. зерна за трудовень. Зерно, бувало, дадуть якогось з півкіло наперед, а тоді вже в кінці року чогось завжди колгоспу люди повинні були» [6].

Свідчить Олександр Ромась, 1923 року народження, народився у Вишеньках, громадянин Канади:

Пит.: Ваша родина вступала до колгоспу?

Від.: Дехто. Дід вступив, бо дід був непрацевдатний. Мій дядько, й один і другий не вступили. І батько не вступив. Не вступили. Батько виїхав до Києва, і мати пізніше виїхала з ним до Києва. А дядько лишився, здається, без колгоспу чи не до кінця свого життя. Він так – то піде в місті трохи поробить, то на селі поживе. Так колгосп старався обминати. А дід був у колгоспі, працював у колгоспі.

Пит.: Але ви, засадничо, були середняки, так?

Від.: Так.

Пит.: Так що вони не підлягали розкуркуленню?

Від.: Але все рівно позабирали все.

Пит.: Все позабирали. Чи пам'ятаєте такий момент, так званий скасування колгоспів – «бабський бунт»?

Від.: Ні, тільки я з закордонної преси почув, дома я не чув нічого.

Пит.: Як Ви вже згадали – до Вас приходили відбирати весь хліб.

Від.: У нас казали – грабити.

Пит.: Грабити?

Від.: Так.

Пит.: Називали так?

Від.: Так, просто так казали.

Пит.: Так. В початковій стадії колективізації – скільки, на Вашу думку, було забрано від Вашої родини і як потім ця кількість збільшувалася?

Від.: Я не знаю, скільки збіжжя забрано, але забрали все, не лишили майже нічого, особливого перед голодом. То, я думаю, було в 1932 році або в кінці 1931 року. Бо те, що в нас лишилося, вимели цілковито, й ми почали голодувати ще на початку 1932 року, не тільки в 1933 році. Я пригадую, що часом не то що збіжжя не було, а навіть лушпайки з картоплі не було» [8, ст. 666].

За один трудовень в колгоспі давали – 600 гр. сіна або 100 гр. зерна [6].

Проте деякі вишеньківці навіть у цих важких умовах праці зуміли багато чого досягти.

За високі врожаї картоплі та успішний розвиток тваринництва чотири колгоспники з Вишеньок у 1938 році брали участь і у відкритті Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. У 1939 році туди поїхали ще три передовики колгоспного виробництва села – ланкові колгоспу ім. Шев-

ченка Марфа Тимофіївна Коломієць, Г.Н. Крикун та свинарка колгоспу ім. Петровського П. Ф. Кияшко [43].

Згодом учасниками виставки були й конюхи У.С. Ташлай та У.С. Довгай. Малою срібною медаллю Всесоюзної виставки нагородили в 1940 році дільничного зоотехніка Анатолія Устимовича Гойка [43].

Перед Другою світовою війною у Вишеньківських колгоспах було 598 голів великої рогатої худоби, 392 свиней, 354 коней, 860 овець і 335 голів птиці. Колгоспи мали також і техніку – трактори, 4 автомашини, 5 двигунів, 13 сівалок та інший сільськогосподарський інвентар [1].

Одночасно з колективізацією, голодом, розкуркуленням, які спустошували оселі вишеньківців, значна частина жителів села виїжджала в Росію на малозаселені землі, шукаючи там кращої долі. Багато хто так і згинув на чужині, адже комуністичний режим скрізь був однаково жорстокий, в «колгоспному раю» ніде щасливих колгоспників не було.

Колгоспи були зручною формою викачування з села ресурсів до державного бюджету. Від самого початку сталінське керівництво розглядало колективізацію як засіб прискорення індустріалізації (тобто за рахунок пограбування села) і разом з тим вирішення хлібної проблеми, ліквідації заможного селянства – головного ворога радянської влади.

Отже, можна визначити такі причини проведення колективізації:

Економічні:

1. Через нестачу зерна в державі (хлібозаготівельна криза 1927–1928 років), які могли зірвати форсовані темпи індустріалізації;
2. Потрібен був надійний механізм безперебійного постачання хліба.

Політичні:

1. В умовах тоталітарної системи колгоспами легше керувати, ніж мільйонами розрізнених селянських господарств;
2. Згідно з ідеологічними догмами того часу дрібнотоварний селянський устрій на селі постійно породжував капіталізм, тому керівництво країни хотіло швидше позбутися цієї загрози, і перевести село на соціалістичні рейки.

НА ШТИКАХ РЕВОЛЮЦІЇ

(З історії села Вишеньки)

XX століття зустріло вишеньківців багатьма викликами: революцією 1905 року, громадянською війною, першою світовою війною, сталинською реформою, Жовтневим переворотом 1917 року і проголошенням незалежності Української Народної Республіки.

В усіх без винятку подіях жителі села Вишеньок брали активну участь, хоч їх політичні уподобання часто були діаметрально протилежними, що породжувало ворожнечу між односельцями аж до збройних сутичок і вбивств. На світлинах, які є в сімейних архівах вишеньківців, можна побачити чоловіків у формі царської армії, радянської міліції та інших строях, що підтверджує їх участь у різних історичних подіях. Наприклад, Аврам Петрович Чепурко, 1889 р. н., служив у військах С. Петлюри, був командиром сотні, бився з арсенальцями [137].

Я пригадую, як мій дід Іван Григорович Чечуга на запитання, що зображено на повному місяці, відповідав: «То, доню, брат брата на вила підіймає». Кожного разу, коли ввечері я дивлюсь на повний місяць, мені уявляється чомусь саме та картина, яку змалював мені дід.

У Вишеньках справді на початку XX століття брат йшов на брата. Ця кровопролитна, братовбивча війна, як свідчать історичні документи, тривала аж до 50 років XX століття: вбивали членів комнезамів, палили хати комсомольців і радянських активістів, підривали радянські пароплави, що йшли по Дніпру із вантажами, по багатьох вулицях села створювали озброєні загони для боротьби із новою владою, більшовики відповідно створювали свої озброєні загони.

Нова московська-більшовицька влада в боротьбі із так званими «бандитами» і «куркулями» застосовувала найжорстокіші методи: арешти, розстріли, руйнування хат, виселки в Сибір, позбавлення права голосу, обкладання величезними податками всього і вся: від худоби до плодівих дерев [1].

Слід сказати, що історичні джерела свідчать, що ще задовго до революції в 1914 році робітники заводу «Арсенал» у Вишеньках намагались проводити агітаційну роботу, спрямовану проти царської влади. Це їм давалось нелегко, адже маівку у Вишеньках вони хотіли, але не змогли зорганізувати, тому змушені були її провести в 1914 році в сусідньому селі Проців [57, с. 130].

2–3 березня 1917 року після повалення царизму приїхали у Вишеньки арсенальці далеко не українського походження: А.П.Феречіовський, Л.Ю.Юзефович, Я.Гріншпак, І.Шорник та інші. Їхнім завданням було створити в селі легальні більшовицькі органи [57, с. 130].

Для реалізації цієї мети в Передмостовій Слобідці був створений районний комітет партії, що розташовувався в приміщенні ресторану «Хуторець», який більшовики забрали у власника «для потреб революції» [57, с. 130].

Але жодного вишеньківця в члени партії більшовикам загітувати не вдалося, хоч у своїй роботі вони вдавалися до надзвичайно хитрих методів. Наприклад, групи робітників «Арсеналу» в 3–5 осіб, удаючи ніби вони ловлять рибу, під'їздили човнами до човнів вишеньківських рибалок. Разом з ними вони розкладали багаття і вели розмову про своє каторжне життя. Потроху розмова ставала загальною і, кінець кінцем, продовжувалась читанням листівок або газети «Звезда», «Правда», які потім залишались вишеньківцям [57, с. 129–130].

Лозянко Явух Савич, перший секретар сільської ради з активістами села, другий ряд, другий ліворуч. 1924 рік, село Вишеньки.

Під час весняної повені 1917 року хати багатьох бідняків у Вишеньках змило водою, а відбудувати їх самим господарям було не під силу. Більшовики намагались і в цій ситуації «засвітитися» в «добрих справах» в селі [57, с. 130–131].

Але вишеньківці були стійкими. Навіть в 1923 році, коли до сільради обрали 45 чоловік, жодного члена більшовицької партії серед них не було. Все, що могла зробити група арсеналівців, це знайти прихильників ідеї революції серед жителів села.

Не слід думати, що прихильники революції були якісь дуже погані люди, більшість з них просто хотіли змін на краще. Тоді ніхто з них навіть в страшному сні не міг собі уявити, які страхоття принесе в їхнє село нова радянська влада.

Історичні документи свідчать про те, що Володимир Ленін у своїй діяльності не був самостійним політичним гравцем, а за великі гроші виконував вказівки своїх «покровителів» з Німеччини. Ось що писав Й. Сталіну, В. Дзержинський:

Радянський плакат 20 років ХХ століття, що поширювався на Бориспільщині.

**«ПИСЬМО ДЗЕРЖИНСКОГО СТАЛИНУ
от 25.12.1922 г. (№ 14270)**

(Скорочений варіант)

Известно, что «Кузьмич» (одна из партийных кличек Ленина) был действительно завербован представителем германского Генерального штаба (в 1915 году) Гельфаном Александром Лазаревичем (он же Парвус, он же Александр Москвич, урожденный в семье еврейского ремесленника в местечке Березино Минской губернии)...

Парвус встречался с «Кузьмичем» в мае 1915 года и письменно оформил все формальности. Для того, чтобы «Кузьмич» получал деньги была написана расписка, автобиография, дадена подписка о сотрудничестве, присвоен псевдоним «зершторенманн». Все встречи, организованные Парвусом с «Кузьмичем» носили конспиративный, тайный характер. Парвус был на службе в министерстве иностранных дел Германии и состоял на должности в генеральном штабе. Был вхож в семью германского канцлера Бетмана-Гольвега.

Известно, что Парвус через подставных лиц и лично передавал «Кузьмичу» крупные суммы денег, о расходовании которых он не ставил в известность ЦК и близких товарищей. Сподручным Парвусу являлся Фюрстенберг Яков Станиславович (он же Борель, Ганецкий, Гендричек, Францишек, Куба, Келлер) бывш. Член Польской Соц. дем. партии, делегат II, IV, VI съездов РСДРП, член ЦК и заграничного ЦК, личный казначей «Кузьмича» с 1915 г.

Вербовочная операция Парвусом готовилась тщательно на протяжении многих лет, с 1906–1907 годов... Несмотря на конспиративную обставленность встреч и придания им секретного характера, «Кузьмич», однако, разбалтывал об этом Инессе Арманд во время отдыха в Зеренберге, в мае 1915 года. «Кузьмич» рассказывал, что для того, чтобы получать деньги, ему необходимо было пойти на политические уступки германским властям.

Многие торговые операции являлись основным источником существования семьи «Кузьмича» и его круга. По имеющимся данным через счета подконтрольные «Кузьмичу» прошло около 2 500 000 зол. рублей.

Ганецкий по указанию Парвуса руководил «переправкой» «Кузьмича» в Россию. Известно, что в операции принимали участие не только германский генеральный штаб и министерство иностранных дел, но и сам кайзер

Вильгельм II. «Кузьмич» был отправлен в Россию в дипломатическом вагоне при личном поваре и в сопровождении 35 соратников, среди которых были: Крупская, Зиновьев, Лилина, Арманд, Сокольников, Радек и другие...

Другим источником поступления денег от германского правительства непосредственно «Кузьмичу» следует отнести Карла Моора. Он является высокооплачиваемым агентом Берлина. (Псевдоним «Байер», он же «Тернер»). ...В сентябре 1917 года Моор изъявил желание передать ЦК крупную сумму денег, полагая войти в доверие к высшему руководству партии и правительства. Первоначально происхождение денег вызвало сомнение, а в последующем, после октябрьских событий, несмотря на сомнительность происхождения деньги Моора, были приняты, и он попрежнему регулярно информирует Берлин об обстановке в ЦК и правительстве. Фактически мы имеем нахального и ничего не стесняющегося агента Берлина, пользующегося покровительством «Кузьмича» и других членов правительства.

Председатель
Государственного политического управления
при НКВД СССР Дзержинский [142, с. 628–633]».

Більшовицьке керівництво Росії, досягнувши перемог на кривавих фронтах громадянської війни, приступило до практичного здійснення тео-

Радянський плакат 20 років ХХ століття, що поширювався на Бориспільщині.

ретичних накреслень соціалістичної перебудови держави. Так само діяв і більшовицький апарат України, який гарячково створював скрізь господарсько-управлінські та виконавчі структури. Він видавав розпорядження, постанови, інструкції, в тому числі й закритого змісту, виконання яких ретельно контролювалося.

Вимоги та значення цих документів зрозумілі з їх назв:

«1920 р. Про організацію волосних і сільських ревкомів» [38];

«1920 р. Циркуляр про створення ревкомів Київської губернії» [27];

«1920 р. Про організацію ревкомів і комнезамів Київської губернії» [29];

«1921 р. Про діяльність Київського губернського ревкому і виконкому» [39].

Пізніше до вже зміцнілих радянських структур надійшов циркуляр 1928 р. «Про таємність діловодства» та ревізійний документ Київського округу: «Про наслідки чистки радянського апарату».

Першими вимогами керівних структур до влади с. Вишеньок було одержання статистичних відомостей про землю. Сільська влада ще не встигла приступити до трудомістких обмірів землі, а тому для звіту користувалася даними статистики минулих часів, які лишалися майже без змін.

І в жовтні 1921 року більшовикам надходить інформація про землі Вишеньок (документ подається мовою оригіналу):

«Краткая экономическая характеристика с. Вышенек Черниговской губернии, Остерского Уезда, Никольско-Слободской волости.

Надельная земля в пользовании Черниговской губернии в количестве 1500 десятин пахотной земли, наиболее песчаная, покрытая переносным песком.

Есть купленная товариществом в пользование у Полтавской губернии в количестве приблизительно 850 десятин. Супесчаная, дающая в среднем ржи 40 пуд. с десятины. Система землепользования трехпольная.

Луговая земля в количестве 1500 десятин находится в Приднепровской полосе по берегу Днепра, большая часть засыпанная песком, изрезанная руслом Днепра, покрытая пустырником. Расположение луга в Приднепровской полосе на протяжении двенадцати верст.

Средний размер землепользования в среднем на 1 живую душу $\frac{3}{4}$ десятины.

Произрастает преимущественно рожь, овес, гречиха. Ржи в среднем на десятину 15 пуд., гречихи 18 пуд., овса 30 пуд.

Количество крупного скота: волов 52 пары, овец 430 шт., свиней 342 шт.

Радянські активісти. Початок ХХ століття, село Вишеньки.

Радянський плакат 20 років ХХ століття, що поширювався на Бориспільщині.

Много свиней пало осенью 1920 года, падеж продолжается и до настоящего времени.

Все вышезачисленное удостоверяет Вышенский Сельисполком.

Председатель

Д. Выдыборець

Секретарь

Е. Лозянко»

Печать: Вышенский исполнительный комитет. с. Вышенки. Черниговской губ. Остерский уезд» [33].

Методи більшовиків по упокоренню селян з кожним роком ставали жорстокішими.

Комуністи весь час намагались застосувати терор, про розгортання якого в широких масштабах було офіційно оголошено на початку травня 1919 року на одному із засідань Київського губкому партії.

29 травня 1919 р. в газеті «Більшовик» була опублікована стаття «Красный террор». В ній говорилося, що Київська губчека уже приступила до здійснення «червоного терору» в широкому масштабі. В газеті наведено список розстріляних в кількості 45 осіб, серед них – одна жінка. В основному, це власники будинків, професори, викладачі гімназій, гласні міської думи, службовці залізниць, а також колишні київський генерал-губернатор Суровкін і віце-губернатор Неклюдов [63, с. 10–11].

У газеті «Красный меч» у передовій статті від 18 серпня 1919 року наголошувалося: «Для нас немає і не може бути старих підвалин моралі і гуманності, вигаданих буржуазією для гноблення і експлуатації нижчих класів. Нам все дозволено». Поряд із цією передовою була надрукована стаття керівника ВУНК С. Шварца. Він писав: «Оголошений терор потрібно здійснювати по пролетарському. За кожного розстріляного з нашого товариства денікінцями ми повинні відповісти знищенням ста наших класових ворогів... Нехай живе Червоний терор!» [63, с. 10–11].

Сьогодні важко назвати вірогідну цифру жертв «червоного терору» у 1919 р. не тільки на Київщині, але й загалом по Україні. Більшовики давали інформацію про розстріли вибірково, з метою залякати народ, зламати його волю, відвернути від боротьби за повалення їхнього режиму. До того ж вони зовсім не давали повідомлень про розстріли населення в повітах [63, с. 10–11].

Боротьба проти радянської влади в селах Київщини і у Вишеньках зокрема була дуже жорстока.

10 березня 1920 року Косіор у донесенні членам ЦК КП(б)У писав:

«На Правобережжі і в Київській губернії становище сумне. Наша партія ніде не встигла розвернутися і майже ніякої роботи не проводила. Політичного керівництва немає ніякого. Кожний повіт веде власну політику, живе своїм місцевим життям. Майже всі без винятку українці в опозиції, і до нас зрозуміле недовір'я. В губернії починає розвиватися бандитизм. Тільки що ліквідували Туза, але неможливо нічого зробити з Тютюнником. Діють, як і раніше, банди Соколовського і Струка» [93, с. 34].

В нашому селі чинило спротив радянській владі декілька озброєних угруповань, які комуністи називали бандами. Частина жителів воювала в загонах Зеленого, що мав міцний осередок у Трипіллі [1].

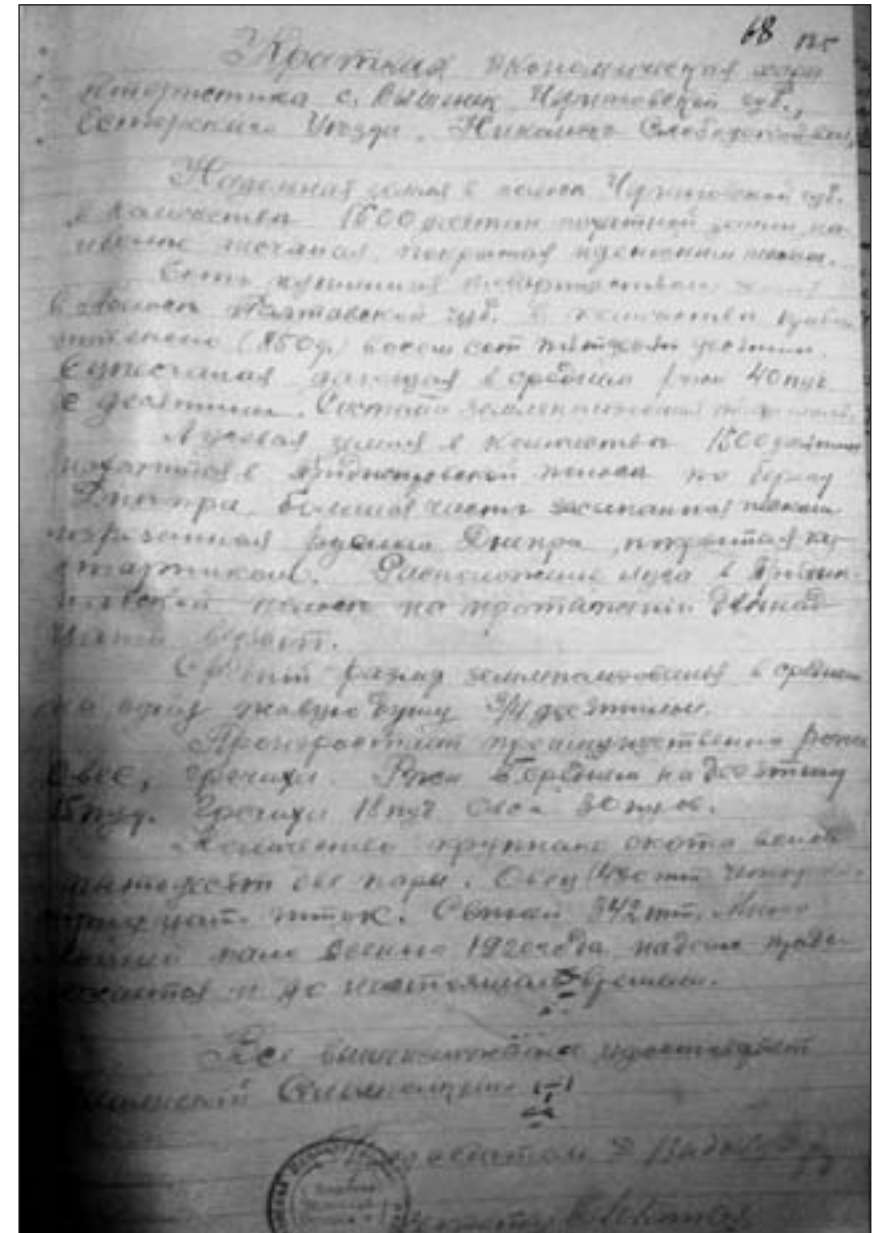
Влітку 1920 року опір більшовикам чинили і партизанські загони, які ховались в лісах Київщини.

В кінці 1920 року комуністи вирішили будь-якою ціною в найкоротший термін задушити національно-визвольний рух в Україні.

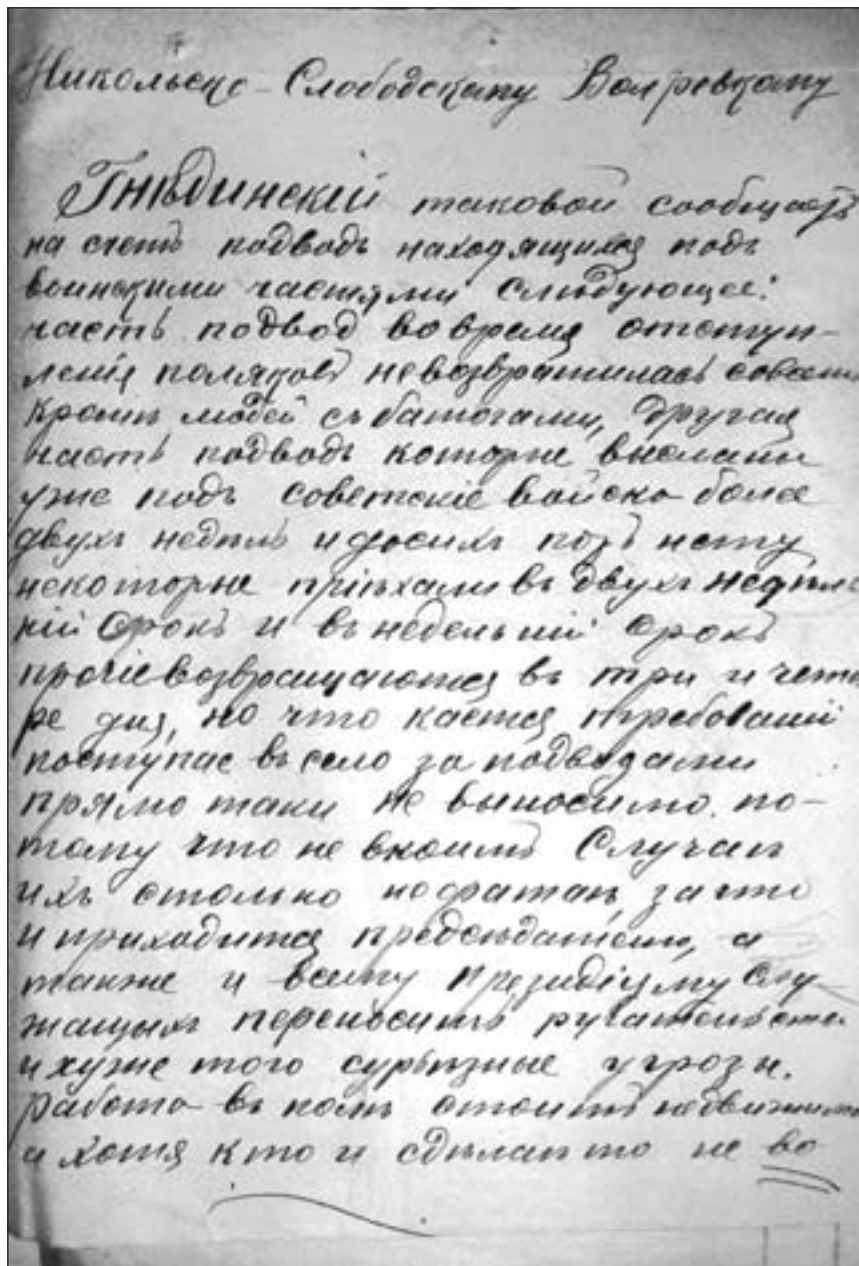
Фронт боротьби з повстанським рухом РНК УССР оголосили таким же фронтом державної ваги, яким був фронт боротьби з білогвардійськими генералами. Озброєні загони комнезамівців передавались у підпорядкування міліції, а організовані з комнезамівців полки, батальйони і ескадрони включались до складу територіальних полків Всеобучу з підпорядкуванням їх начальникам тилів. Сільська міліція прирівнювалась у всіх відношеннях до частин Червоної Армії і озброювалась, як вони [93].

Поряд з цим посилювались міри покарання населення за допомогу, переховування або співчуття повстанцям. Вражає жорстокістю інструкція для органів, що ведуть боротьбу з повстанцями, розроблена Затонським. В ній передбачались такі міри покарання для селянства:

- а) контрибуція продуктами і утримання ними військових частин;
- б) контрибуція худобою;
- в) контрибуція предметами обмундирування (білизна, теплий одяг, чоботи, подушки, одіяла і т. п.);
- г) виселення керівників і призвідників повстань з конфіскацією всього їх майна і переданням його бідності;
- д) в крайніх випадках обстріл сіл і хуторів, знищення (підпалення або руйнування) будинків відомих повстанців і ватажків, а під час бою знищення всього поселення або окремих кварталів. Застосування тієї чи іншої міри покарання визначається обставинами, які склалися на місці» [93].

«Краткая экономическая характеристика села Вишенек, Черниговской губернии, Остерского уезда, Никольско-Слободской волости».

Доповідна голови ревкому село Гнідин. 1920 рік, стор. 1.

Була створена система заручників і їх масових розстрілів, кругова порука за появу повстанців у селах і їх переховування та ін.

Поряд з цим більшовицька преса розпочала кампанію наклепів на повстанців і заможних селян.

Станом на жовтень місяць 1921 року Вишеньківський комітет незможних селян складався з 96 селян, з яких безпартійних було 80, членів ВЛКСМ – 13 і кандидатів в члени партії – 3. П'ять із 96 були неписьменними [34]. Це був один з найбільших комітетів в Бориспільському районі.

Комітетчики дуже чітко виконували команди зверху, їх підтримувала радянська міліція і прокуратура. Тому всі репресії робилися сміливо, без оглядки на трагічні долі своїх односельців.

Проте інколи у місцевих керівників були сутички із районними представниками.

В 1921 році Давид Чепурко скаржився районному партійному керівництву на дії представників радянської влади у Вишеньках. Він писав: «Вишеньки есть место разгула як бандитов, так и представителей советской власти. Бандиты крадут злидоту, а представители катують» [36].

Далі він повідомляє, що комендант із Броварського району Минюк одного «члена исполкома хватает за грудки и дергает, другого немедленно хватает за горло. Потом сажает на подводу, чтобы с ним ехать на конфискацию имущества. Кто б нас от этого мог бы защитить?» А далі приписка «Як хочете, так считайте цю бумажку хоть деловой, хоть частным письмом» [36].

Боротьба проти селянства здійснювалась озброєними загонами комнезамів, підпорядкованих загонам міліції [68]. Вишеньківці, як могли, чинили опір радянській владі. Наприклад, спалили хату радянського активіста І.Т. Курила, а сім'ю жорстоко висікли різками [1].

Особливо тяжким періодом для жителів села були 1919–1921 роки, коли у Вишеньках в районі Києва–Трипілля–Воронькова діяли озброєні загони Зеленого, Черпака, Білошапки, Тютюна, Яременка, Пашуна та інших ватажків. Вони відчайдушно намагалися ліквідувати органи радянської влади у Вишеньках, наполегливо шукали підтримку серед своїх жителів. В 1920 році вишеньківці потопили пароплав з молоддю і комсомольцями, які їхали з Києва на розгром військ Петлюри. Інші жителі Вишеньок Петро Шаповал та Кость Чепурко намагалися врятувати із затопленого пароплава людей та допомогти їм повернутися до Києва [1].

Особливо запекло між вишеньківцями розгорталась боротьба за землю,

яку намагались відібрати у заможних селян комнезамівці в складі Панаса Гойка, Юхима Стрілька, Гната Чепурка, Давида Чепурка та інших. Протягом двох років вони перерозподіляли землі між селянами по кількості членів сім'ї. Ті, у кого відбирали землю, захищали свою власність і чинили шалений супротив: підпалювали будинки радянських працівників, підкидали погрозливі листи, вбивали комуністів. Повстанський загін Черпака вбив кількох міліціонерів і забрав з собою голову сільради П. Н. Чепурка, голову КНС С. Я. Чечугу і секретаря сільради С. Лозянка. Чепурка і Чечугу втопили у Дніпрі. Перед смертю за переказами людей Семена Чечугу заставили грати на гармошці [1].

В Київському державному обласному архіві знаходиться доповідна голови ревкому Гнідина на ім'я Никольсько-Слободського Волревкома про тяжку ситуацію в селі в червні 1920 року (Документ подається мовою оригіналу, без жодних граматичних правок). Такою ж самою ситуація була і у Вишеньках. Неграмотний (так зазначено у документі) Микита Кудько повідомляє, що «на счёт подвод находящихся под воинскими частями информирую следующее: часть подвод вовремя отступления поляков невозвратилась совсем. Кроме людей съ батогами, другая часть подвод которые высланы уже подь советские войска более двух недель и досихь порь нету, некоторые приехали в двух недельный срок и вь недельный срок, прочие возвращаются вь три и четыре дня, но что касается требований поступивших вь село за подводами прямо таки не выносимо потому что не вкимвь случае ихь столько не фатит, за что и приходится председателем, а также и всему президиуму переносит ругательств и прочие серйозные угрозы от жителів села. Работа вь поле стоить недвижимо а хотя кто и сдилает то не во время, а много позже, астались заботы безь движения потому, что вь настоящее время лошади которые и повертали изь подь польской армии издыхають, а потому мы и просим Волревком, как бы нарядь который былъ бы выносимь для нашего села. 27 июня 1920 г.» [35].

До сьогодні в селі живуть розповіді вишеньківців про ті важкі часи. Наш односелець Гончаренко Семен Григорович згадував: «одного разу активісти засідали в хаті-читальні і побачили, що загін Білошапки оточує будинок. Стрілянина тривала до ранку. Іншого разу ввечері на засідання зібрались комуністи та комсомольський актив для обговорення питання хлібопоставки з куркульських господарств. Учасники зборів побачили, що хтось за ними спостерігає. Тоді за пропозицією парторга Т.Ф. Отрошка непомітно, по 2–3 чоловіки вони

Прим. к. 2.

У С С Р.

ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ при В-У.Ц.В.К.

КАРТКА Ч

район *Вишеньківський* Сільрада *Вишеньківська* району
округ *Київський* губерні

1. Найвища кількість виборців, обчислена по Списку *Вишеньківська*

2. Кількість виборців, що обчислена по Списку *4345* виборців

3. Чис виборів в Сільраду *2190* виборців

№ п/п	Кількість виборців, обчислена по Списку (включая не явившихся)	Кількість виборців, обчислена по Списку (без не явившихся)	Кількість виборців, обчислена по Списку (включая не явившихся)	Кількість виборців, обчислена по Списку (без не явившихся)	Кількість виборців, обчислена по Списку (включая не явившихся)
1. Виборці в сільраду	<i>4345</i>	<i>2190</i>	<i>250</i>	<i>10</i>	<i>415</i>
2. Виборці в райком					
3. Виборці в райземаг					
4. Виборці в райкульт					
5. Виборці в райфін					
6. Виборці в райторг					
7. Виборці в райзд					
8. Виборці в райсп					
9. Виборці в райт					
10. Виборці в райс					
11. Виборці в райп					
12. Виборці в райн					
13. Виборці в райо					
14. Виборці в райг					
15. Виборці в райд					
16. Виборці в райк					
17. Виборці в райл					
18. Виборці в райз					
19. Виборці в райп					
20. Виборці в райн					
21. Виборці в райо					
22. Виборці в райг					
23. Виборці в райд					
24. Виборці в райк					
25. Виборці в райл					
26. Виборці в райз					
27. Виборці в райп					
28. Виборці в райн					
29. Виборці в райо					
30. Виборці в райг					
31. Виборці в райд					
32. Виборці в райк					
33. Виборці в райл					
34. Виборці в райз					
35. Виборці в райп					
36. Виборці в райн					
37. Виборці в райо					
38. Виборці в райг					
39. Виборці в райд					
40. Виборці в райк					
41. Виборці в райл					
42. Виборці в райз					
43. Виборці в райп					
44. Виборці в райн					
45. Виборці в райо					
46. Виборці в райг					
47. Виборці в райд					
48. Виборці в райк					
49. Виборці в райл					
50. Виборці в райз					
51. Виборці в райп					
52. Виборці в райн					
53. Виборці в райо					
54. Виборці в райг					
55. Виборці в райд					
56. Виборці в райк					
57. Виборці в райл					
58. Виборці в райз					
59. Виборці в райп					
60. Виборці в райн					
61. Виборці в райо					
62. Виборці в райг					
63. Виборці в райд					
64. Виборці в райк					
65. Виборці в райл					
66. Виборці в райз					
67. Виборці в райп					
68. Виборці в райн					
69. Виборці в райо					
70. Виборці в райг					
71. Виборці в райд					
72. Виборці в райк					
73. Виборці в райл					
74. Виборці в райз					
75. Виборці в райп					
76. Виборці в райн					
77. Виборці в райо					
78. Виборці в райг					
79. Виборці в райд					
80. Виборці в райк					
81. Виборці в райл					
82. Виборці в райз					
83. Виборці в райп					
84. Виборці в райн					
85. Виборці в райо					
86. Виборці в райг					
87. Виборці в райд					
88. Виборці в райк					
89. Виборці в райл					
90. Виборці в райз					
91. Виборці в райп					
92. Виборці в райн					
93. Виборці в райо					
94. Виборці в райг					
95. Виборці в райд					
96. Виборці в райк					
97. Виборці в райл					
98. Виборці в райз					
99. Виборці в райп					
100. Виборці в райн					
101. Виборці в райо					
102. Виборці в райг					
103. Виборці в райд					
104. Виборці в райк					
105. Виборці в райл					
106. Виборці в райз					
107. Виборці в райп					
108. Виборці в райн					
109. Виборці в райо					
110. Виборці в райг					
111. Виборці в райд					
112. Виборці в райк					
113. Виборці в райл					
114. Виборці в райз					
115. Виборці в райп					
116. Виборці в райн					
117. Виборці в райо					
118. Виборці в райг					
119. Виборці в райд					
120. Виборці в райк					
121. Виборці в райл					
122. Виборці в райз					
123. Виборці в райп					
124. Виборці в райн					
125. Виборці в райо					
126. Виборці в райг					
127. Виборці в райд					
128. Виборці в райк					
129. Виборці в райл					
130. Виборці в райз					
131. Виборці в райп					
132. Виборці в райн					
133. Виборці в райо					
134. Виборці в райг					
135. Виборці в райд					
136. Виборці в райк					
137. Виборці в райл					
138. Виборці в райз					
139. Виборці в райп					
140. Виборці в райн					
141. Виборці в райо					
142. Виборці в райг					
143. Виборці в райд					
144. Виборці в райк					
145. Виборці в райл					
146. Виборці в райз					
147. Виборці в райп					
148. Виборці в райн					
149. Виборці в райо					
150. Виборці в райг					
151. Виборці в райд					
152. Виборці в райк					
153. Виборці в райл					
154. Виборці в райз					
155. Виборці в райп					
156. Виборці в райн					
157. Виборці в райо					
158. Виборці в райг					
159. Виборці в райд					
160. Виборці в райк					
161. Виборці в райл					
162. Виборці в райз					
163. Виборці в райп					
164. Виборці в райн					
165. Виборці в райо					
166. Виборці в райг					
167. Виборці в райд					
168. Виборці в райк					
169. Виборці в райл					
170. Виборці в райз					
171. Виборці в райп					
172. Виборці в райн					
173. Виборці в райо					
174. Виборці в райг					
175. Виборці в райд					
176. Виборці в райк					
177. Виборці в райл					
178. Виборці в райз					
179. Виборці в райп					
180. Виборці в райн					
181. Виборці в райо					
182. Виборці в райг					
183. Виборці в райд					
184. Виборці в райк					
185. Виборці в райл					
186. Виборці в райз					
187. Виборці в райп					
188. Виборці в райн					
189. Виборці в райо					
190. Виборці в райг					
191. Виборці в райд					
192. Виборці в райк					
193. Виборці в райл					
194. Виборці в райз					
195. Виборці в райп					
196. Виборці в райн					
197. Виборці в райо					
198. Виборці в райг					
199. Виборці в райд					
200. Виборці в райк					
201. Виборці в райл					
202. Виборці в райз					
203. Виборці в райп					
204. Виборці в райн					
205. Виборці в райо					
206. Виборці в райг					
207. Виборці в райд					
208. Виборці в райк					
209. Виборці в райл					
210. Виборці в райз					
211. Виборці в райп					
212. Виборці в райн					
213. Виборці в райо					
214. Виборці в райг					
215. Виборці в райд					
216. Виборці в райк					
217. Виборці в райл					
218. Виборці в райз					
219. Виборці в райп					
220. Виборці в райн					
221. Виборці в райо					
222. Виборці в райг					
223. Виборці в райд					
224. Виборці в райк					
225. Виборці в райл					
226. Виборці в райз					
227. Виборці в райп					

Могила Чечуги Семена Яковича в селі Вишеньки.
На пам'ятнику напис: «Революції солдат віддав життя за владу Рад».

перейшли до приміщення хати-читальні в шкільне подвір'я. Тільки розпочали засідання, як у квартиру вікна влетів взривпакет. Зав'язалась стрілянина. Були поранені» [1].

Згадував Гончаренко Семен Григорович і інші випадки, коли у вишеньківця С. Х. Ганжі хотіли забрати урожай хліба. Комнезамівців зустрів хазяїн двору з своїми 4-ма дорослими синами з сокирами та кілками. Але оборонити своє майно сім'ї не вдалося, і хліб у них все-таки забрали [1].

Пізніше ще не одне десятиліття сім'я колись заможних Ганжів боротиметься проти радянської влади, і більшість її членів буде засуджено до тюремного ув'язнення на різні терміни [136].

Ось що свідчить про ті часи Олександр Ромась, 1923 рік народження, народився у селі Вишеньки, громадянин Канади:

Пит.: А чи Ви не пригадуєте, може, з оповідань знаєте щось з часів революції в Вашій околиці, як проходила революція?

Від.: Я з революції знаю тільки з оповідань матері про Білошапку. Вона завжди розказувала, бо то був парубок, правдоподібно зі сусіднього села. І вони там були довший час в лісі, здається, в млині вони сиділи. І аж в 24-му році їх впіймали. Оце я пам'ятаю.

Пит.: Щось більше про їхню діяльність?

Від.: Більше про їхню діяльність я не знаю, але мені здається, що його видала його мачуха. Так щось мені в пам'яті є. Але докладно я не знаю про його діяльність. Одні казали мені, що він бандит, другі казали, що він наш. Знаєте, як на Україні завжди в війну є. А більше нічого не знаю.

Пит.: А чи він мав багато за собою, не знаєте, хлопців?

Від.: Не знаю, не знаю. Але вони сиділи в млині, отже їх наостатку не було багато. Про нього я пізніше чув від одного учасника визвольних змагань, який називався Лука Василенко. Він адвокат або суддя був з Києва. То він його персонально знав, він згадував про нього і казав, що бачив його на військовому з'їзді в Києві» [8].

Про початкову діяльність органів радянської влади у Вишеньках можна судити з історичних документів. Особливо цікавими є два «Протоколи засідань сільради та загальних зборів селян за 1920 рік» та «Протокол виборів до Вишеньської сільської ради робочих та селянських депутатів» за 1923 рік.

З першого документа видно, як несправедливо оцінювали працівники сільради свою працю і працю вчителів. Голові і секретарю виділили в липні 1920 року по 10 мішків хліба, а вчителям по одному. Рішення приймались,

Радянські активісти села. 20-ті роки XX століття, село Вишеньки.

як видно із документа, без врахування будь-якої думки, в приказному порядку.

Витримки з документа, подаються мовою оригіналу, без граматичних правок.

«1920 рік

**ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ СІЛЬРАДИ
ТА ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ СЕЛЯН
ПРОТОКОЛЫ:**

№ 35

О том откуда брать средства на содержание местной власти

30 мая постановили собирать подоходный налог, налог должна собирать та комиссия, которая делала учет.

О том по сколько рублей платить налога с десятины.

30 мая совет постановил платить налог с одной десятины по 20 рублей или же по 1 фунту муки.

№ 38

О вознаграждении председателя и секретаря за июль месяц

18 июля совет постановил жалованье Председателя и секретаря за июль месяц выплатить по 10 пудов хлеба каждому

25 июля О помощи заведующему школою Александру Боровкову и учительницам Совет постановил выдать помощь натурою то есть мукою Боровкову 3 пуда, а учительницам по 1 пуду муки каждой.

№ 50

23 октября. Об отправлении списков лошадей

Коменданту Дарницкого района, постановили: приготовить список лошадей, а в кого лошадей нет, а вола, то и волон» [42].

Інший документ засвідчує, що в 1923 році у Вишеньках було населення – 4345 осіб, брали участь у виборах – 250 осіб, обрано до сільради 45, у складі:

«Гончаренко Логвит Андрійович, Шаповал Петро Трохимович, Меліпо Василь Олександрович, Войненко Петро Хведорови, Отрошко Тихін Хведорович, Курило Митро Свировович, Чепурко Іван Іванович, Видиборець Оврам Іванович, Чепурко Клим Степанович, Герус Хведось Ярохов, Герус Степан Ярохов, Довгий Офрїм Іванович, Бондаренко Олександр Іванович, Видиборець Аврам Кирилович, Крикун Панас Митрофанович, Лозянко Йовтух Савич, Масло Сидор Митрофанович, Тютюн Ілько Митрофанович, Шаповал Гнат Лукич, Балан Іван Лукич, Сацюк Нестор Хомич, Тютюн Кость Данилович, Кияшко Максим Андрійович, Курило Гордій Семенович, Лозянко Семен Савич, Довгай Сергій Харитонович, Кияшко Овст Іванович, Кравчун Михай-

Хрест на могилі Івана Черпака, командира Вороньківської сотні, до якої входили жителі Бориспільщини, що боролись за вільну Україну в 20-х роках ХХ століття.

ло Костянтинович, Курило Іов Іванів, Горбач Макар Андрійович, Яременко Мина Митрофанович, Стрелько Йовхим Іванович, Коломієць Павло Гнатович, Чепурко Давид Семенович, Ташлай Василь Омелянович, Видиборець Тимош Маркович, Кияшко Іван Степанович, Яременко Денис Андреевич, Подчибий Маст Панасович, Некрашевич Митрофан Пилипович, Миполо Лариса Василівна, Лозянко Олександр Якович, Чепурко Яков Павлович, Новиков Грицько Петрович, Лівіант Владимир Митрофанович» [34].

Серед обраних не було жодного члена комуністичної партії, 16 – було письменних, 29 – малограмотних [34].

З'явились в селі і перші червоноармійці. Слід сказати, що із майже 5 тисяч жителів Вишеньок служити радянській владі в 1920 році виявили бажання лише 7 осіб. Серед них були і мої родичі по лінії матиного батька Копилов Дмитро Григорович. По іншу сторону барикад боротися з радянською владою стала родина Тютюнів по лінії мого батька. Її згодом назвали бандою Тютюна. І пішов брат на брата.

«Вишеньська сільрада

СПИСКИ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ ТА ВІДОМОСТІ ПРО ЇХ РОДИНИ ТА МАЙНОВИЙ СТАН

Почато 14 липня 1920

Закінчено 3 серпня 1920

Список красноармейцев села Вишеньек [42]:

№ п/п	Ф. И. О.	Семейное положение	Возраст	Имущественное положение	Заклучение сельисполкома
1	Илья Никитин Тютюн	мать вдова сестра Окс. сестра Пол. брат Моисей брат Афан.	46 17 14 11 9	1 хата 1 клуня 1 корова 1 поросенок	бедный

14.VII.1920 года

Председатель

Секретарь

Я. Кравчун

Гончар

Протокол виборів до Вишеньківської сільської ради, 1923 рік, стор. 1.

**СПИСОК
КРАСНОАРМЕЙЦЕВ СЕЛА ВИШЕНЕК [42]:**

№ п/п	Ф. И. О.	Сколько времени в Красной армии	Семья	Имущество	Содержалась ли семья трудом призванного	Не-дезертировали
1	Лозянко Семен Саввич	с 1 июня	отец – 47 мать – 46 брат Евтих – 23 брат Евтих – 23 жена Евтихия – 21 сестры – 13, 8 и 4 лет	У отца 1 хата, 1 клуня, 2 сарая, 1 конь, 1 корова, 3 свиней.	нет, но помогал	нет
2	Крикун Йосиф Анисимов	с 1 июня	отец – 50 мать – 47 2 брата – 14 и 5 лет 2 сестры – 18 и 8 лет	У отца 1 хата, 1 клуня, 2 сарая, 1 конь, 1 корова, 1 поросенок	помогал	нет
3	Сербин Иван Марков	с 1 июня	отец – 60 мать – 52 жена – 22 сестры – 15	У отца 1 хата, 1 клуня, 1 сарай, 1 конь, 1 корова, 1 телица, 1 поросенок	содержал	нет
4	Сацюк Максим Терентьевич	с 1 июня	отец – 53 мать – 48 3 дивчат – 17, 8 и 7 лет	У отца 1 хата, 1 клуня, 1 конь, 1 корова, 1 поросенок	помогал	нет

№ по-порядку	Прізвище, ім'я та як по батькові
1	Семченко Іван Іванович 27
2	Валашко Іван Іванович 28
3	Семченко Іван Іванович 29
4	Семченко Іван Іванович 30
5	Семченко Іван Іванович 31
6	Семченко Іван Іванович 32
7	Семченко Іван Іванович 33
8	Семченко Іван Іванович 34
9	Семченко Іван Іванович 35
10	Семченко Іван Іванович 36
11	Семченко Іван Іванович 37
12	Семченко Іван Іванович 38
13	Семченко Іван Іванович 39
14	Семченко Іван Іванович 40
15	Семченко Іван Іванович 41
16	Семченко Іван Іванович 42
17	Семченко Іван Іванович 43
18	Семченко Іван Іванович 44
19	Семченко Іван Іванович 45
20	Семченко Іван Іванович 46
21	Семченко Іван Іванович 47
22	Семченко Іван Іванович 48
23	Семченко Іван Іванович 49
24	Семченко Іван Іванович 50
25	Семченко Іван Іванович 51
26	Семченко Іван Іванович 52
27	Семченко Іван Іванович 53
28	Семченко Іван Іванович 54
29	Семченко Іван Іванович 55
30	Семченко Іван Іванович 56
31	Семченко Іван Іванович 57
32	Семченко Іван Іванович 58
33	Семченко Іван Іванович 59
34	Семченко Іван Іванович 60
35	Семченко Іван Іванович 61
36	Семченко Іван Іванович 62
37	Семченко Іван Іванович 63
38	Семченко Іван Іванович 64
39	Семченко Іван Іванович 65
40	Семченко Іван Іванович 66
41	Семченко Іван Іванович 67
42	Семченко Іван Іванович 68
43	Семченко Іван Іванович 69
44	Семченко Іван Іванович 70
45	Семченко Іван Іванович 71
46	Семченко Іван Іванович 72
47	Семченко Іван Іванович 73
48	Семченко Іван Іванович 74
49	Семченко Іван Іванович 75
50	Семченко Іван Іванович 76
51	Семченко Іван Іванович 77
52	Семченко Іван Іванович 78
53	Семченко Іван Іванович 79
54	Семченко Іван Іванович 80
55	Семченко Іван Іванович 81
56	Семченко Іван Іванович 82
57	Семченко Іван Іванович 83
58	Семченко Іван Іванович 84
59	Семченко Іван Іванович 85
60	Семченко Іван Іванович 86
61	Семченко Іван Іванович 87
62	Семченко Іван Іванович 88
63	Семченко Іван Іванович 89
64	Семченко Іван Іванович 90
65	Семченко Іван Іванович 91
66	Семченко Іван Іванович 92
67	Семченко Іван Іванович 93
68	Семченко Іван Іванович 94
69	Семченко Іван Іванович 95
70	Семченко Іван Іванович 96
71	Семченко Іван Іванович 97
72	Семченко Іван Іванович 98
73	Семченко Іван Іванович 99
74	Семченко Іван Іванович 100

І кандидати до них обрали: Семченко Іван Іванович 31, Семченко Іван Іванович 32, Семченко Іван Іванович 33, Семченко Іван Іванович 34, Семченко Іван Іванович 35, Семченко Іван Іванович 36, Семченко Іван Іванович 37, Семченко Іван Іванович 38, Семченко Іван Іванович 39, Семченко Іван Іванович 40, Семченко Іван Іванович 41, Семченко Іван Іванович 42, Семченко Іван Іванович 43, Семченко Іван Іванович 44, Семченко Іван Іванович 45, Семченко Іван Іванович 46, Семченко Іван Іванович 47, Семченко Іван Іванович 48, Семченко Іван Іванович 49, Семченко Іван Іванович 50, Семченко Іван Іванович 51, Семченко Іван Іванович 52, Семченко Іван Іванович 53, Семченко Іван Іванович 54, Семченко Іван Іванович 55, Семченко Іван Іванович 56, Семченко Іван Іванович 57, Семченко Іван Іванович 58, Семченко Іван Іванович 59, Семченко Іван Іванович 60, Семченко Іван Іванович 61, Семченко Іван Іванович 62, Семченко Іван Іванович 63, Семченко Іван Іванович 64, Семченко Іван Іванович 65, Семченко Іван Іванович 66, Семченко Іван Іванович 67, Семченко Іван Іванович 68, Семченко Іван Іванович 69, Семченко Іван Іванович 70, Семченко Іван Іванович 71, Семченко Іван Іванович 72, Семченко Іван Іванович 73, Семченко Іван Іванович 74, Семченко Іван Іванович 75, Семченко Іван Іванович 76, Семченко Іван Іванович 77, Семченко Іван Іванович 78, Семченко Іван Іванович 79, Семченко Іван Іванович 80, Семченко Іван Іванович 81, Семченко Іван Іванович 82, Семченко Іван Іванович 83, Семченко Іван Іванович 84, Семченко Іван Іванович 85, Семченко Іван Іванович 86, Семченко Іван Іванович 87, Семченко Іван Іванович 88, Семченко Іван Іванович 89, Семченко Іван Іванович 90, Семченко Іван Іванович 91, Семченко Іван Іванович 92, Семченко Іван Іванович 93, Семченко Іван Іванович 94, Семченко Іван Іванович 95, Семченко Іван Іванович 96, Семченко Іван Іванович 97, Семченко Іван Іванович 98, Семченко Іван Іванович 99, Семченко Іван Іванович 100.

Голова сільради: [підпис]
Уповноважений від виборців: [підпис]
Секретар: [підпис]

Тел. ВУЦМК. Зам. № 14 від 14. VII. 1920

Протокол виборів до Вишньовської сільської ради, 1923 рік, стор. 2.

5	Сацюк Нестор Фоминич	с 1 июня	отец – 45 мать – 43 4 сестры – 18, 10, 8 и 7 лет, брат – 5	У отца 1 хата, 1 клуня, 1 конь, 1 корова, 1 пара быков	помогал	нет
6	Копылов Дмитрий Григорович	с 1 июня	брат – 28 3 сестры – 17, 14 и 12		помогал	нет

14. VII. 1920 года

Председатель

Секретарь

Я. Кравчун

Гончар

Такими були перші кроки радянської влади по встановленню нових порядків. Згодом селянам доведеться пережити колективізацію, продрозверстку, голод 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років, репресії 1937 року, Другу світову війну. У ці періоди Бориспільщина втратить більше 50% своїх жителів.

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКІ АГІТАЦІЙНІ ЛИСТІВКИ 1920–1928 РОКІВ

На Голодомор 1921–1923 років українці відповідали збройною боротьбою. Вона супроводжувалась різноманітними агітаційними листівками. Тоді це була основна форма агітаційної роботи, адже газет було обмаль, телебачення та радіо не було.

Починаючи з 1920 року, після встановлення більшовицької влади в Україні, листівки повстанці розповсюджували таємно, бо агітаторів радянські органи жорстоко переслідували.

Агітаційні тексти часто писались від руки, емоційно, з багатьма граматичними помилками, але вони були щирими, пройнитими болем і великою любов'ю до України.

Тексти подаються мовою оригіналу:

«ВІДОЗВА ДО ВСЬОГО ПОНЕВОЛЕНОГО МОСКОВЩИНОЮ ПРАЦЮЮЧОГО ЛЮДУ УКРАЇНИ

«Вже більше двох сторіч, як Україна несе тяжкий тягар ізиску економічного та знущання політичного і культурного від «благонадійної Московщини». Більше 200-сот років український селянин, а на останку і український робітник своїм потом, своїми мозолями наповнює диравий мішок Російського уряду – раніш царського, а тепер, так званого «пролетарського», що ховаючись за спину пролетаріату, обдираючи його вже одинадцять років – обіцяє лише золоті гори, а замість того дає тяжку працю во ім'я так званого «Соціалістичного накопичення».

Час настав сказати:

«ГЕТЬ ДАРМОЇДИ. ГЕТЬ КРОВОПИЙЦІ.

ГЕТЬ ВИЗИСКУВАЧІ ПРАЦЮЮЧОГО ЛЮДУ».

Нас мільйони, а ми зігнувши спину даємо собою поганять.

«РОЗКУЙТЕСЯ, БРАТАЙТЕСЯ».

Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте.

БРАТИ УКРАЇНЦІ. Час настав будувати власне життя. Час настав подбати за волю рідного краю.

ХАЙ ЖИВЕ САМОСТІЙНА УКРАЇНА! СЛАВА УКРАЇНІ!

СЛАВА БОРЦЯМ ЗА ДОЛЮ ОБЕЗДОЛЕНОГО ЛЮДУ!

КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ» [20, с. 123].

«ТРУДЯЩІ УКРАЇНИ

Поневолення України Великодержавної Московщиною привело до того, що Український трудящий люд в своїй хаті залишився без хліба.

Це на Україні – де завжди сотні мільонів пудів вивозилось за кордон, люди тепер душать один другого у черзі, щоб получити один лише фунт.

ДЕ Ж ХЛІБ?

Робітники, Вас нечувано обманують, Вам зухвало бреше компартія про те, що хлібом селяни годують скотину і не дають хліб до міста. Це так каже компартія, що вважає себе проводирем трудящих всього світу.

Це є натравлювання класу робітників на такий же клас трудящих селян, щоб скористати це як засіб для власного панування.

Село в своїй третій частині на сьогодні сидить без хліба зовсім і може в десятого не стане до нового врожаю.

А вам кажуть скормило скотину. На таку нахабну брехню здатна тільки компартія.

А де ж свобода вільно про це сказати, адже во ім'я свободи ми йшли на баріади.

Країна насичена шпигами, жандармерією – ДПУ, що і рятують спокій своїх володарів.

От де наша праця, де наші кошти.

ДОСИТЬ ТЕРПІТИ, ТРУДЯЩІ!

«КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ закликає Вас до одностайної боротьби проти цієї неправди, що чинить на Україні Московський Уряд.

НА ЗАХИСТ РІДНОГО КРАЮ І ВЛАСНОГО ДОБРОБУТУ!

КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ» [20, с. 124].

«БУДЬТЕ ГОТОВІ!

Большовикам приходиться послідній кінець. Вони самі заявляють як зберуть хліб цієї осені, то будуть панувати, а як не зберуть, то пропадуть.

ТРЕБА, ЩОБ ВОНИ ПРОПАЛИ ЯК СОБАКИ!

Большовики це чують, а розумніші з них, нагарбавши грошей, тікають за границю.

Валяться в яму більшовики і доживають останні дні.

Сердяне!
 Пора зрозуміти велику кривду, що запанує
 в Україні, Москва.
 Доводить стійко сидіти і байдуже дивитися
 на все те, що діється навкруги.
 Україна падає повстанням Селян і робіт
 проти московських барбарів, що прийшли до нас
 по любові тівної нав'язує свою Коруну, за Україн
 м'ябом, цукром, скотиною і т. и.

Сердяне!
 Комуністи обіцяли Вам: землю, волю, маму
 ру, см, гає, і щотє. Замість землі і воли-
 збирайки та розстріли, взамін мамуфрактури
 мшеаги з московської об'язки і замість те
 світати - дцма.

Тоді мертіти.
 Коли хочете бути господарем своєї хати,
 своїй ртеаву рушницю і всі інє один піднімі
 тесь на боротьбу проти насильників-комуніс
 не жайні! титтє! свого

Рукайте за різні ширзи, терезони, містєки,
 давайте хліба, скоту, не цутє на лобі гизаєтє.

Отсим допоможєть своєму крєвному Українє
 Рєспубліканському Війську Стєпанна Петлюри з
 з України московську Наволои так збану, кра
 "зліє".

До зброї сєдяне! До зброї!
 Все на повстання!
 За землю і волю.
 За Українєкі Уетанєві збори.
 Нехай живе Велика Собєтє Сєльчан! Україна
 Нехай живе незалежна Українєвє Військє!
 Нехай живе Повстання!
 Сєлян Стєпану Петлюрі!
 Командир Повстанєвє
 Фрунзєнєтєлє Бєтєєвє.

Заклик до повстання проти радянської влади командира повстанської групи Ангела (Тетері), 1920 р. Листівка поширювалась на Бориспільщині [20, с. 13].

Треба цим катам допомогти завалитись, та так, щоб вони вже й не вста-
 ли. До віку!

Так ото все залежати буде от хліба: як дадуть його взяти наші селяне,
 большевики знову питимуть кров нашу, а не дадуть, то большевики в кі-
 нець пропадуть.

Настає, ото ж, рішучий час.

Не давайте хліба. Готуйтеся, щоб всім зразу, як один чоловік по цілій
 Україні, підняти повстання проти катів наших.

ГОТОВТЕ РУШНИЦІ, КОСИ, СОКИРИ!

Кожне село повинно тримати звязок з сусідніми селами.

По наказу в один день треба повстати і спільними силами знищити
 гадину.

Наближається суд страшний над цими кровопійцями, хто понищив
 всєнєке хозяйство, хто безневинних людей катував, хто призвів до того,
 що все стало дорого, нема краму, немає порядку, а скрізь насильство, гра-
 бїж і безправство.

Повстання почнєтьє скрізь по цілій Україні – керуватимє і стоятимє
 на чолі його повстанчєської Українєський штаб, який своїх людей скрізь
 має і получає наказ зверху од того, од кого слід, кому всі люде вірять і кого
 всі чекають.

КОЖНЕ СЕЛО ПОВИННО ПРИГОТОВИТИСЬ!

Кожне село повинно мати з тих, хто служив у війську, свою частину!
 Слухатє старшого. По його наказу забрати рушницї, шаблї і кулемети з
 гарматами у міліції і червоноармїїєв.

Спалити де треба мостки, щоб большевики не могли втікти, порвати те-
 лєфонні і телеграфні дроти, щоб не було зв'язку для большевиків, розібрати
 де треба і коли треба залізничий шлях, а увільнивши село од большевиків
 йти зразу на допомогу сусідньому.

Кожне село повинно негайно наставити свою охорону, до якої повинні
 йти всі, що служили у війську.

НЕ ДОПУСКАТЬ ПОГРОМІВ, БЕЗПОРЯДКУ!

Арештованих більшовиків і комуністів судить на місці, приговором і судом громади. По совісті. Тим, що були в чрезвичайці, жалю і снисходження ніякого не допускати.

Все майно – коні, повозки і инш. – списати і за печаткою та підписом, нерозкрадати, а передати по спискові Українському Військові.

Самовільних наказів не видавати, а – слухатись старшого од повстанчеського штабу.

Святе діло увільнення нашої України од москалів – катів треба побити чисто і всіх.

Жінки повинні готувати їжу для повстанців – чоловіків та синів чи братів, приготувати по хустці, щоб перев'язувати рани.

Підлітки і жінки – на розвідку.

Не слухать провокацій та брехонь. Не ляпати язиком по дурному.

Стерегтись провокаторів і злих людей. Коли треба, розправляйтесь з ними на місці!

Готуватись в тайні, робити всім зразу.

Не за горами кари час

УКРАЇНСЬКИЙ ПОВСТАНЧЕСКИЙ ШТАБ» [64].

«ВОЗЗВАНІЕ

К шановним громадянам! Прохаємо Мы Вас громадяне, як можно всіми силами не йдите в цю красную кровожадную армию, що ссуть нашу кров із наших шановних громадян и прохаємо мы Вас не давайте им хліба. Старайтесь всима силами придержатись цього що просимо и прохаємо шановні громадяни приближайтесь к нам та поможемо нашому батькови Петлюрі и не йдїть в красную армию, а йдїть к нашим сотням. Старший полковник Помишнык Атаман Мордалевич.

Верно: Помощник Начальника Киевского губрозьыска...» [24].

«ДО ТРУДОВОГО СЕЛЯНСТВА ТА РОБІТНИКІВ

Ви були свідком тіх насильств, які чинилися російськими комунистами над трудовім біднім селянством Київського повіту. Грабували що тільки могли: хліб, одїж, білизну, коней, скот, курей, свеней і так що пагано лежало. Під видом куркулів та контрреволюціонерів розстрілювали звичайні-

сенькіх бідніх селян, котрім політика російських комунистів не подобалась і вони проти неї протестували. Палили цілі села в той час, коли селяне не хотіли бути зрадниками трудовому селянству і не йшли по мобілізації бити своїх синів та братів, повстанців проти російських комунистів. І це робилося тоді, коли ми припинили проти ніх повстаня 6 травня. Ми могло терпіти свідоме селянство, бачивши як згоряють їх села, як розстрілюють бідніх селян, та братів, синів або жінок бувшої старшини повстанчеського війська, як грабується у селян все, що було придбано їх тяжкою працею, як становилися жінки на вколїшки перед хижакими комунистами, й прохають не палити їхніх хат, а вони всетаки палять і обстрілюють жінок, коли ті кинуться тушити пожежу. Тільки легкодухі та боягузи могли терпіти. Решта всі повстали перекинули російських комунистів в Дніпро. Вся зброя, військова та награблене у селян майно залишилося у нас. З 3019 червоноармійців біля тисячі покинули зброю, здалися в полон і коли було установлено, що вони не грабували, не розстрілювали й не палили осель, то були пущені додому. Товариші. Ми боремося, щоб влада була не в руках якоїсь партії, а в руках селян та бідняків. Партії складаючись в переважній більшості не з селян і робітників, при агітації закликають до клясової боротьби, а сами захопивши владу в свої руки видуть так звану партійну гризню, котра знесилює тільки трудове селянство та робітників у боротьбі за їх клясові інтереси. Бо як кажуть пани бються, а в селян чуби трищять. Тільки тоді, коли влада буде в руках селян робітників та вояків селяне удержать за собою землю. Землі ніхто не може дати: ні одна особа, ні ціла партія, – її можна тільки взяти зі зброєю в руках і не віддати, не випускаючи влади й зброї з своїх рук. Ви повстали свідомо проти гетьмана й директорії в повні надії, що влада перейде до ваших рук, але ж вас обманювали ріжні партійні ловкачі й захоплювали владу.

Повставайте всі як один. Тепер ми не дозволимо обманути себе. На нашому боці сила: її уже зазнали німці і зазнали ще й ті гнобитилі, котрі ще поткнуться устроювати наше життя.

До зброї, Товариші!

ХАЙ ЖИВЕ СЕЛЯНСЬКА, РОБІТНИЧА
ТА ВОЯЦЬКА ВЛАДА РАД!

ХАЙ ЖИВЕ НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА
СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА!

Отаман Повстанчеського війська Зелений» [40].

1932-1933

«Зроніть сльозу. Бо ми не мали сліз.
Заплачте разом, а не наодинці.
Зроніть сльозу за тими, хто не зріс,
Що мали зватись гордо – українці.
Заплачте! Затужіть! Заголосіть!
Померлі люди стогнуть з тої гнини
Й благають: українці, донесіть
Страждений біль голодної країни.
Згадайте нас – бо ми ж колись жили.
Зроніть сльозу і хай не гасне свічка!
Ми в цій землі житами проросли,
Щоб голоду не знали люди вічно.»

Ніна Винограуска

Ц. Р.
ЗАМІСТЬ ХЛІБА КУПАЦЬКОГО
— ХЛІБ СОЦІАЛІСТИЧНИЙ —

ВИХОВАННЯ ВБИВСТВОМ

Для упокорення українців, які чинили відчайдушний опір радянській владі, Кремль придумав найжахливішу форму терору – терор голодом. Більшовики були переконані, що ті способи, які вони застосовували до середняків, не спрацьовували, і що без виховання голодом, їм не впоратись із волелюбним народом.

Урожай 1932 року на Київщині не був щедрим, але його цілком вистачило б і на виконання зобов'язань перед державою, і на утримання худоби, і на прожиття хліборобським родинам. Новостворена Київська область мала достатню кількість хліба та інших продуктів, щоб не допустити жодних втрат серед населення від голоду [60].

Але партійне керівництво СРСР щодо України мало свої розрахунки. Навіть порівняно з більш урожайними роками, план хлібозаготівель був значно збільшений. Згідно з постановою РНК Союзу РСР від 2 серпня 1932 року Україна повинна була здати 100 млн. пудів – майже половину всіх заготівель по СРСР [60].

До тих, хто чинив хоч найменший спротив або висловив сумнів у реальності доведених планів, влада застосувала випробуваний комуністами метод впливу – репресії. Вигоду одержували подвійну: усувалась реальна опозиція і залякувалась величезна маса людей, тобто нищились навіть зародки опозиції на майбутнє. Політбюро ЦК ВКП (б) 18 листопада 1932 року затвердило оперативний план «ліквідації основних куркульських і петлюрівських контрреволюційних гнізд» у найбільшій житниці країни, які нібито заважали успішному завершенню хлібозаготівельної кампанії [63]. Каральним органам Київщини довели конкретні цифри майбутніх репресованих: «Зобов'язати ДПУ провести арешти й засудження найзлісніших рахівників і бухгалтерів колгоспів, які зривають виконання плану хлібоздачі... Охопити цією операцією до 300 осіб» [60].

Українська партійно-господарська верхівка і керівники республіканських спецслужб з лакейською заповзятливістю взяли не лише виконувати, а й перевиконувати доведене з Кремля, і вже на 6 грудня 1932 року було заарештовано 340 голів колгоспів, 750 членів правління, 140 рахівників, 140 бригадирів, 265 завгоспів та 195 інших осіб. На Київщині за нездачу хліба за неповними даними було засуджено понад 6 тисяч керівників вищої і середньої ланки новостворених колгоспів [60].

Після того, як з колективних господарств вивезли все до зернини, спеціальні бригади з місцевих «активістів», до яких за численними свідченнями очевидців входили сільські комнезамівці, під керівництвом посланців з райпарткомів та райвиконкомів пішли грабувати селянські обійстя. Забирали не лише зерно, а всі їстівні припаси, цінності, одяг, побутові речі. Нищилось те, що не можна було забрати – готова страва, квашені овочі, ікони. Інколи у голодної дитини виривали з рук і топтали чобітьми останню варену картоплину...

В Київській області цією роботою керували голова Центральної контрольної комісії КП(б)У, народний комісар робітничо-селянської інспекції УСРР В.Затонський та секретар Донецького обкому КП(б)У С.Саркісов. Їхніми вірними помічниками були секретар обкому партії М.Демченко та голова облвиконкому М.Василенко.

Згодом УСРР і ЦК КП(б)У ухвалюють ряд документів, які узаконюють пограбування селян та практично унеможливають виживання села. Одним з них стала постанова від 6 грудня 1932 року про села, які нібито саботують хлібозаготівлі. Основними пунктами цього страшного документа були:

1. негайне припинення підвозу товарів, повне припинення кооперативної і державної торгівлі на місці і вивіз з відповідних кооперативних та державних крамниць усіх наявних товарів.
2. Повна заборона колгоспної торгівлі як для колгоспів, колгоспників, так і одноосібників.
3. Припинення всілякого роду кредитування, проведення дострокового стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань.
4. В усіх колгоспах, що не виконали план хлібозаготівель, в п'ятиденний строк вивезти всі без винятку колгоспні фонди, в тому числі і насінневий.
5. Всіх, хто відмовляється це робити, заарештовувати і віддавати до суду.
6. Висилати на Північ з відстаючих районів від 700 до 1000 сімей, розпродавати їхнє майно, позбавляти всієї садибної землі та всіх будівель.
7. Посилити жорстокість режиму в допрах (тюрмах).
8. Застосовувати метод «концентрованого» наступу, «удару сильного кулака», тобто зосереджувати всі сили партактиву і карних органів у відстаючих районах і колгоспах для викачки хліба.

9. У зв'язку з масовими виїздами селян у Росію і Білорусію по хліб, припинити продаж квитків селянам на виїзди за межі України, виставити загороджувальні загоны на великих станціях та шляхах.

10. Розшукувати і конфіскувати прихований хліб та інші продукти [26, с. 201–202].

На виконання цієї постанови Київський обком КП(б)У 7 січня 1933 року, коли голодна смерть уже забирала щодня по кілька сотень життів селян Київщини, прийняв постанову «Про вилучення насінневих фондів у колгоспів області за рахунок плану хлібозаготівель та заходи відповідальності партійних працівників за невиконання цієї постанови».

Подаємо цей документ без скорочень зі збереженням стилістики: «Підтверджуючи до категоричного виконання, що в колгоспах, які не виконали плану хлібозаготівель і повернення насінневої позички, повинно бути вилучено все наявне зерно, в тому числі так звані насінневі фонди в сумі їх заборгованості.

Обком всі РПК, що не виконали цієї директиви до 13 січня, розглядати-ме як саботажників хлібозаготівельного плану, які злісно зривають завершення плану хлібозаготівель і насінневої позички, а кожний секретар РПК та голова РВК будуть безумовно притягнуті до відповідальності. Всі РПК на випадок, коли в так званих насінневих фондах колгоспів після 15 січня буде виявлено продовольче зерно, будуть розглядатися як такі, що злісно приводять колгоспи до розкрадання колгоспного хліба і притягуватимуться до партійної відповідальності.

Вимагаючи безумовного та негайного виконання цієї директиви, обком пропонує всіх, хто чинить опір її виконанню, виключати з партії та віддавати до суду. Щоденну звітність по хлібозаготівлі та насінневій позиції подавати загальною цифрою» [9, с. 201–202].

Внаслідок такої роботи населення залишилось без будь-яких запасів та продуктів харчування. Повальний голодомор розпочався в січні 1933 р. Найвища смертність була в березні-червні. На ці місяці припадає найбільше випадків людодства і трупоідства.

За визначенням доктора історичних наук В.Марочка «фізичне винищення українських селян штучним голодом – свідомо і цілеспрямована терористична акція, яка не є історичним минулим, а залишається дотепер глибокою раною, чорною діркою в соціально-демографічній структурі населення сучасної України... Голодомор – не фізіологічне явище, а насам-

перед новітня форма політичного терору. Упродовж 22 місяців в українських селах функціонувала система карально-репресивних методів масового народовбивства» [69, с. 14].

Про голод було заборонено говорити. Проте тим, хто голодував, треба було щось сказати. Практично одразу після здійснення січневої акції в країні розгорнулася пропагандистська кампанія, справжній зміст якої позначається двома словами: виховання вбивством. Пропагандисти подавали, породжений владою голод, як важку продовольчу ситуацію, спричинену небажанням селян заробляти трудодні сумлінною працею в колгоспах. Виступаючи в лютому 1933 р. на з'їзді колгоспників-ударників, нарком землеробства СРСР Я.Яковлев звинуватив українських колгоспників у тому, що вони в 1932 р. не впоралися з посівними роботами і не спромоглися належним чином зібрати урожай, унаслідок чого «наробили шкоди урядові та самим собі». «Шкода урядові» полягала в невиконанні хлібозаготівельного плану. Якої форми набула «шкода самим собі», Яковлев не уточнив, але своє звернення завершив такими словами: «Із цього, товариші українські колгоспники, зробимо висновок: тепер час розплатитися за погану працю в минулому» [14].

Секретарі ЦК КП(б)У в один голос вихваляли «виховну» функцію голоду як засобу викорінення приватновласницьких настроїв і привчання колгоспників до колективної праці.

З березня 1933 р. партійний діяч М.Хатаєвич писав: «Відчувається виверзіння після того розгулу і загострення власницької, дрібнобуржуазної пожадливість, яку переживала більшість колгоспників під час минулих хлібозаготівель [21, с. 403, 443]. «Викиньте свій буржуазний гуманізм через вікно і дійте як більшовики, гідні товариша Сталіна. ...Куркулі і навіть деякі середняки та бідняки не віддають свого зерна. Вони саботують політику партії. А місцева влада інколи вагається і показує слабкість. ...Через вас партійні бригади, села повинні збагнути значення більшовицької твердості. Ви мусите знайти зерно, і ви знайдете його. Це виклик вашій ініціативі та вашому чекістському духові» [60, с. 165].

Нарком землеробства УСРР О.Одинцов відвідав на початку 1933 р. Білоцерківський райони Київщини. Він побачив там, як писав у звіті, «звірино-голодних людей, у яких немає іншого бажання, окрім єдиного – будь-що і за будь-яку ціну з'їсти». Проте висновок з поїздки нарком зробив у найбільш цинічній формі: «Зростає свідомість людей, і, зокрема, голодуючих, і

злість проти ледарів і злодіїв. Сумлінні колгоспники – за смерть від голоду ледарів і злодіїв» [23, с. 102].

Як реалізувалось поставлене партією завдання по вихованню українців частково дізнаємось із матеріалів Бориспільської районної газети «Коллективіст», яка була створена якраз напередодні великого голодомору на початку 1932 року.

Ця газета перебувала під повним політичним контролем з боку обласного та республіканського ідеологічних відділів, а тому мала відповідний зміст.

У першому номері часопис закликає колгоспне селянство Бориспільщини зустріти останній рік першої п'ятирічки рапортами про трудові перемоги.

У кожному номері газети у різний спосіб друкуються заклики до селян здавати хліб у фонд хлібозаготівлі.

У газетному номері «Коллективіста» від 7 січня 1932 р. на чільному місці вміщено заголовок-звернення до колгоспників і трудящих-одноосібників про ліквідацію до 15 січня хлібозаготівельного боргу.

9 січня. Крик про загальну небезпеку колгоспам від куркулів. «Політика куркульських агентів спрямована на розвал колгоспів: кормову базу знищено, хліб покрадено, організація праці занедбана».

12 січня. Заготівельна істерика посилюється. Загальний заголовок: «Друга п'ятиденка січня не дала потрібного зламу». Ще один заголовок – довгий, із прихованим змістом: «Вдарити з більшовицькою рішучістю по опортуністах, які не вірять у реальність плану!»

«Поєднати хлібозаготівлю з мобілізацією коштів».

13 січня. Звинувачувальні заголовки продовжуються: «Млява боротьба за хліб!», «Покарати куркульських полигачів!», «Допоки потурати куркулеві?», «Вдарити по опортуністах за неучасть у штурмовій декаді хлібозаготівлі!»

17 січня. Заголовки, рубрики. «Розтрити опір глитая і його агента-опортуніста!», «Виконання плану мобілізація коштів 1-го кварталу 1932 року».

27 січня. Стаття «Викорчуємо куркульське поведження відповідальних осіб колгоспу імені Петровського».

29 січня, № 12. «Всерайонна, вседержавна війна влади проти куркулів». Заклик гнідинських одноосібників: «Трудящі одноосібники, слухайте наш заклик!»

Ми, група одноосібників-бідняків та середняків с. Гнідина виконавши свої хлібозаготівлі, зобов'язання перед державою, звертаємось до всіх одноосібників району з таким закликком Товариші! Партія і радвлада ведуть нас усіх до кращого життя. Ми всі разом беремо участь у будівництві цього кращого життя, і тому кожен із нас завжди повинен вчасно виконувати ті завдання, які поклала на нас держава.

Куркульство чинить шалений опір хлібозаготівлі, воно хоче підірвати хлібозаготівлю. І на цю його шкідницьку вудочку пішли деякі одноосібники, які ховають хліб, не здають його державі. Ганьба таким одноосібникам! Ми закликаємо всіх одноосібників і середняків до нещадної боротьби з куркулями. Куркуль – наш ворог. Соцбудівництво – це наш шлях до поліпшення свого життя. Отже, даваймо всі виконаємо і цим дамо жорстоку відсіч куркулеві.

7 лютого, № 14. «Вдарити по відстаючих» – заклик до рішучішої роботи актівістів на селі за остаточне виконання плану хлібозобов'язань та водночас заклик вдарити по тих, хто «не помічає» куркуля.

8 лютого. Напруга заголовків газети не слабне: «Сильніше вогонь по опортуністах, зривниках хлібозаготівель!» «Розгорнути нещадну боротьбу проти творення дугих фондів у колгоспах, проти загаювання хліба!», «Жорстоко покарати зривників хлібозаготівель!»

25 грудня. Підбадьорюючі гасла-цькування: «Геть алілуйство», «Не ведуть справжню більшовицьку боротьбу за хліб!», «Знайти похований куркульський хліб!», «Злісних недавців хліба покарати!»

В 1933 році влада посилила контроль за пресою. Заголовки матеріалів знову кличуть до бою.

14 лютого. Газетні гасла: «Основні сили – на ударне засипання насіння», «По більшовицькому непримиренно боротися за високий урожай!»

Протягом всього часу страшеного голодомору районна газета закликала здавати зерно і боротись з ворогами радянської влади, але жодного разу не написала про голод.

Вимирали жителі Бориспільщини, вимирала Україна, а у величезних зерноховищах на її території було повно пшениці. Її відправляли за кордон, її переробляли на спирт (жоден із спиртзаводів Київщини не був зупинений), У Білій Церкві в Преображенському соборі всередині і навіть на вулиці в мішках замокали і пропадали тисячі тонн зерна, але по тих по-

мираючих з голоду, хто пробував добратись до рятівного хліба, охоронці стріляли без попередження [60, с. 13].

Є свідчення про те, що заражене хлібним кліщем зерно одного з елеваторів, яке можна було б використати для порятунку сотень тисяч помираючих, зсипали у Дніпро.

У спеціальних сховищах лежало зерно державного резерву, так званий стратегічний запас хліба на випадок війни. В одному зі свідчень повідомляється, що у Броварах, усього в кількох десятках кілометрів від вимираючих Вишеньок, знаходилось одне з таких підземних зерносховищ колосальних розмірів. На 1933-й рік в ньому зберігалось до одного мільйона тонн зерна. Нічого з цих запасів не було взято для допомоги голодуючим. У 1941-му році в перші тижні війни його спалили енкаведисти, аби хліб не дістався німцям [60, с. 13].

Знищуючи мільйони українців, імперська Москва і її намісники-яничари в Україні прагнули викорчувати саме прагнення до національно-визвольної боротьби українського народу, навіть мрію про незалежну державу.

Підтвердженням цього є витяг зі звіту ДПУ УСРР про боротьбу з тероризмом і зривом хлібозаготівель в листопаді-грудні 1932 та в січні 1933 років: «...арестовано по состоянию на 25 января... по Киевской области 4815 чел. Ликвидировано антисоветских, кулацко-контрреволюционно-повстанческих, шовинистических и разных других организаций и групп – 391, по коим арестовано 3109 чел.» [60, с. 13].

Підсумовуючи цей черговий кривавий крок знищення всього українсько-го, другий секретар ЦК КП(б)У П. П. Постишев на партійному з'їзді у 1934 р. виголосив: «Украинский голодомор 1933 года был годом поражения украинской националистической контрреволюции. Партия проделала гераклов труд по ликвидации националистических элементов на Украине» [60, с. 13].

В Архіві Київської області вдалось знайти деякі звіти шкіл Бориспільського району за 1932–1933 роки, де вказувалась кількість учнів. Співставивши цифри, вималювалась сумна картина смертності дітей в 1932–1933 роках.

Порівняльна таблиця кількості учнів по школах Бориспільського району станом на 1 січня 1932 та на кінець 1932–1933 навчального року (за матеріалами шкільних статистичних звітів) [31]

№ п/п	Назва школи	Кількість учнів станом на 1 січня 1932 року	Кількість учнів на кінець 1932-1933 навчального року	Різниця в кількості учнів за період з 01.01.1932 по травень 1933 р.	% зменшення кількості учнів за період з 01.1932 по 05.1933 р.
1	Іванківська	638	325	-313	49,06
2	Лебединська	102	54	-48	47,06
3	Ревне	110	59	-51	46,36
4	Процівська	447	252	-195	43,62
5	Перебудівська				
6	Горобіївська	186	107	-79	42,47
7	Кийлівська	242	151	-91	37,60
8	Гнідинська	217	138	-79	36,41
9	Глибоцька	394	257	-137	34,77
10	Вишеньки	584	390	-194	33,22
11	Велика Стариця	271	182	-89	32,84
12	Рогозівська	632	461	-171	27,06
13	Дударківська	502	380	-122	24,30
14	Кучаківська	167	127	-40	23,95
16	Любарецька	743	578	-165	22,21
17	Старинська	582	456	-126	21,65
18	Воронківська	921	819	-102	11,07
	Всього	6738	4736	-2002	33,35

Після проголошення Незалежності України багато держав світу визнали голод 1932–1933 років геноцидом українського народу. Верховна Рада України в 2006 році прийняла Закон України, в якому записано:

«Стаття 1. Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності українського народу і є протиправним» [147].

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ 1930-1933 РОКІВ

«19 жовтня 1930 року»

ПРОТОКОЛ Ч. 6.

ПОЗАЧЕРГОВО ЗАСІДАННЯ БЮРО РПК ВЧОРАЙШАНСЬКОГО Р-НУ, ЩО ВІДБУЛОСЬ 19/Х-30 РОКУ

ПРИСУТНІ ЧЛЕНИ БЮРО:

Осколков, Себало, Морозюк, Столітній, Слободянюк, Біловус та Сергеев. Запрошені: т.т. Паламаров, Яковлев.

СЛУХАЛИ:

№ 42. Про висилку куркульських сімейств. (Інформація уповноваженого ГПУ VII-го сектору т. Паламаров).

Запитань – 6. Висловивсь: т. Осколков – Всі товариші, котрі виділені сельуповноваженими та помічниками, мусять бути чекістами під час оперативної роботи.

Всім членам бюро вести масову роз'ясовчу роботу, а також напруживши всі зусилля на виконання плану хлібозаготівлі та всі останні політичні компанії.

УХВАЛИЛИ:

№ 42. Інформацію уповноваженого Г.П.У. VII-го сектору т. Паламарова прийняти до віdomу та виконання разом з тим вважати за потрібне:

1. На 20/Х скликати нараду всіх сельуповноважених по цій роботі та їх помічників, проробивши з ними питання про порядок виселення.

2. Для успішного переведення цієї роботи мобілізувати всю партійну та комсомольську організацію.

3. Запропонувати фр. РВК організувати кухню харчування.

4. Всіх членів і кандидатів партії та комсомольців, які залишаються в селах і райцентрах перевести на казармне положення.

5. Доручити т. Трембовському організувати при райцентрі піший та кінний резерв з 20 – ти чоловік.

6. За всю операційну роботу і роботу груп покласти відповідальність на т.т. Уповноваженого ГПУ VII-го сектору – Паламарова, Осколкова та Себала.

7. До агітгрупи, яка організована з 5-ти чоловік для роботи на селах, під час цієї компанії довибрати т. Айзіковича.

8. Запропонувати фр. РВК винайти передвижні кошти, які необхідні будуть для витрачення.

Секретар РПК
Керсправами

Осколков
Гринюк» [100, с. 25]

«21 березня 1931 року»

ДОВІДКА № 41

ПРО ПОДІЇ В СЕЛІ РУБАНІ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ

9 березня ц.р. в селі Рубані Немирівського району по інформації секретаря РПК т. Мігіса відбулися такі події. Цього 9-го березня юрба селянок кількістю од 300 до 350 чол., в складі якої були глитайки, що їхнє майно продано за невиконання державних зобов'язань (хлібозаготівля і м'ясо – заготівля), також середнячок та навіть деякої частини біднячок, зібралися коло школи, де мали відбутися збори. Ця юрба стала галасувати проти засівних сповіщень (карток), проти колективізації, проти хуткого здійснення п'ятирічки, почали вимагати повернення страхового фонду, повернення до НЕПу періоду 1926–27 року, кричали, що бригади тероризують їх тощо. На спроби заспокоїти цю юрбу жінки почали кидати сніжки та навіть намагалися побити пал-

Голодуючі діти, 1932 рік.

ками уповноваженого РПК. По цьому юрба кинулася до колгоспу, забрали звідтіля свиню, що її було вилучено у глитає порядком твердого завдання по м'ясозаготівлях.

Коли наступного дня в село прибула комісія РПК для з'ясування цих подій, юрба жінок, здебільшого заможниць, знов оточила сільраду та стала вимагати розподілу страхового фонду. Ця юрба робила спроби побити конюха РВК, сільвиконавця і, нарешті, намагалася вдарити в набат. Так вони галасували протягом декількох годин.

Після роботи комісії, яка тут же виправила ряд помилок, припущених сільрадою, в селі заспокоїлося. Наступного дня ДПУ заарештували низку людей, серед яких колишніх відомих діячів у Петлюри, бандитів, поліцаїв і інш.

Комісія РПК виявила в селі Рубані ряд фактів правоопортуністичної практики (замала боротьба за колективізацію, недостатній наступ на глитає) та ряд «лівацьких» закрутів (адміністрування, незаконні штрафи, обшук на горіщі у середняків, загрози маломіщним господарствам зі зброєю, вилучення дрібних хатніх речей тощо). Це, звичайно, спричинило деякою мірою до посилення впливу глитаєської верхівки на частину середняків та

Вулиця голодних людей, 1932 рік.

навіть окремих бідняків, дало змогу глитаєві скористатися для нацькування жінок. Поруч цього в селі існувала контрреволюційна організація, яка провадила шкідницьку роботу у виробничому т-ві шляхом складання неправильних засівних карток.

Характерно, що в цьому селі є лише один колгосп на 50 господарств, в цілому ж в селі 1200 господарств.

Зав. інформац. сектору оргінстру ЦК

Сегалевич»

«29 травня 1931 року»

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Косиору

С. секретно

ДОРОГИЕ ТОВАРИЩИ!

Согласно постановления ЦК от 20 сего мая по Вашей республике должно быть проведено выселение 30.000 кулацких семейств в Уральскую область.

В виду имеющихся фактов грубых ошибок в деле выселения кулаков (механический подход к отбору выселяемых, ряд случаев явных антисредняцких перегибов) ЦК предлагает Вам установить тщательное наблюдение за ходом выселения и немедленно принять все меры к тому, чтобы обеспечить правильное его проведение.

Проверьте тщательно состав выселяемых, включая в них лишь действительно кулацкие элементы и не допуская выселения по одним лишь формальным признакам, как лишене избирательных прав, наличие твердого задания и т. п. Особое внимание обратите на то, чтобы применяемые к кулаку мероприятия не были распространены на середняка и бедняка, как, например, выселение середняков и бедняков, не желающих вступать в колхоз, выступающих против местных органов и т. п. Необходимо обеспечить, чтобы в число выселяемых не были включены хозяйства, члены которых имеют заслуги перед Советской властью, а также в составе которых имеются члены партии и комсомола, красные партизаны, военнослужащие (красный комсостав или рядовые красноармейцы). В виду того, что кулацкие хозяйства, которые не имеют в своем составе трудоспособных мужчин (исключая хозяйства, направляемые к ранее выселенному главе семьи), не могут быть хозяйственно использованы на местах переселения, примите меры к недопущению выселения таких хозяйств. Во всех случаях переги-

бов и извращений в ходе выселения привлекайте виновных к строжайшей ответственности.

Наряду с этим вам нужно установить контроль за действительным обеспечением выселяемых кулацких хозяйств трехмесячным запасом продовольствия, минимальным инструментом (топоры, лопата, пилы и др.), с. х. инвентарем и 1–2 лошадьми на каждые 5 выселяемых хозяйств.

Секретарь ЦК ВКП(б) № 113/43/с 29.V – 31 г.» [90, с. 86–87].

Постышев

«8 червня 1931 року

Окрема тека
8.VI.–1931 р.

НА ГОЛОСУВАННЯ ОПТОМ ПОЛІТБЮРО

(Протокол № 39, арт. 2)

С л у х а л и : про директиву парторганізаціям про виселення куркулів.

У х в а л и л и : запропонований проект телеграфної директиви парторганізаціям про виселення куркулів затвердити (див. д о д а т о к).

Н а с л і д к и г о л о с у в а н н я : т.т. Косіор, Чубар, Балицький, Петровський, Терехов, Чувирін, Якір, Шліхтер – «за».

В и т я г и : Послано телегр. у відповідь РПК через ГПУ.

Опросом чл. ПБ Совершенно секретно

По переводу

ТЕЛЕГРАММА СЕКРЕТАРЯМ РАЙПАРТКОМОВ

Данные о ходе подготовки к выселению кулачества сигнализируют о том зпт что в ряде мест районные партийные организации недооценивая политической значимости и серьезности этого вопроса зпт не уделяют достаточного внимания работе по выселению тчк.

Несмотря на указания ЦК зпт в ряде районов зпт выселение уже фактически началось зпт вокруг этого вопроса не мобилизовано широкое мнение партийной и советской общественности зпт колхозных масс и бедняцко-средняцкого актива тчк.

Вследствие отсутствия и слабости массово-политической разъяснительной работы зпт отмечаются факты усиленного распространения различных

провокационных слухов зпт связанных с выселением зпт вызвав в ряде мест панические настроения в кругах середнячества тчк

Под влиянием этих провокационных слухов в некоторых селах зафиксированы случаи бегства середняков опасавшихся выселения тчк

Слабый контроль и руководство деятельностью низовых советских органов приводит к перегибам и искривлениям зпт допускаемым отдельными сельскими активистами зпт что также вызывает отрицательные настроения села тчк

В соответствии с ранее данными указаниями необходимо в кратчайший срок принять решительные меры обеспечивающие проведения вокруг выселения кулачества массовой разъяснительной работы зпт а также максимально усилить контроль и руководство низовыми советскими органами зпт принимающие участие в выселении зпт немедленно пресекая и исправляя допускаемые перегибы и искривления тчк

Особое внимание должно быть обращено на тщательную проверку состава выселяемых зпт включая в них действительно кулацкие элементы и не допуская выселения по одним лишь формальным признакам зпт как решение избирательных прав зпт наличие твердого задания и тому подобное тчк

Особое внимание также обратите на то зпт чтобы применяемые к кулаку мероприятия не были распространены на середняка и бедняка зпт например зпт выселение середняков и бедняков зпт не желающих вступать в колхоз зпт выступающих против местных органов и тому подобное тчк.

Необходимо обеспечить зпт чтобы в число выселяемых не были включены хозяйства зпт члены которых имеют особые заслуги перед Советской властью зпт а также в составе которых имеются члены партии и комсомола зпт бывшие красные партизаны зпт военнослужащие, скобка красный комсостав или рядовые красноармейцы скобка тчк

Необходимо установить контроль за действительным обеспечением кулацких хозяйств трехмесячным запасом продовольствия зпт минимальным инструментом скобка топоры зпт лопаты зпт пилы скобка сельхозинвентарем и одной тире двумя лошадьми на каждые пять выселяемых хозяйств тчк

Секретарь ЦК КП(б)У

С. Косиор.

«3 а » Балицкий, Чубарь, Петровский, Якір, Терехов, Чувирін, Шліхтер» [90, с. 91–92].

«4 серпня 1931 року»

Зовсім таємно

До Політбюро ЦК КП(б)У
секретаря Теплицького райпарткому
 (б. Уманської округи)

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

Теплицький район визначений районом бураковоскотарського напрямку. Район має рільної землі 58 000 га. Посіяно було під всіма зерновими, бобовими культурами 35 000 га, буряку 9 800 га. Район колективізований на 65%. В весну 1930 року відокремлювався волинками, засмічений бандитизмом. В 1930 році при валовій продукції в 55 778 тонн був наданий плян хлібозаготівлі 13 307 тонн, виконали 13 859 тонн або 103%. В 1931 передбачалася продукція по данимекспертної комісії 50 026, плян району склався 23 000 тонн, або збільшено на 65% проти 1930 року.

Будучи на нараді, я і голова РВК довели до відома члена Політбюро т. Скрипника, що такий нам план є неможливий, бо він вилучає 47% валової продукції району, що не було надано вилученню ні одному району відбувшої наради, і вимагали ми дати нам до 15 000 тонн, в нашому проханні т. Скрипник категорично відмовив,

Приїхавши в район і, ураховуючи важливість хлібозаготівлі, бюро РПК мобілізувало парторганізацію, комсомол, колгоспних та б/с мас навколо виконання пляну.

Плян по колгоспам і одноосібникам прийнятий з оговоркою «Партія знає, що робить, і коли хліба в нас не хватить для споживання, то нам дадуть», ні на хвилину не знижуючи мобілізації думки парторганізації району (для) повного виконання пляну хлібозаготівлі, вважаю за свій обов'язок висвітлити перед Політбюром дійсний стан з пляном в районі. Мною уже було сказано, що валова продукція по пропонуємим даним складалась в 50 026 тонн, але остання спека, коли саме хліб спів, а зараз заливні дощі, що тривають шостий день, відбилися на ярині. Валова продукція по фактичним умолотам знизилась до 30–40% і тому вилучення хліба по району не 47%, як це передбачалось, а оказалось вилучення пляну 80–90% і 105.

Для прикладу приведу декілька сіл: с. Марківка колективізована на 50%, пропонуєма продукція по озимим культурам 30 412 пудів, фактичний обмолот дав 20 810 пудів валової продукції, плян заготівлі 17 430 пудів, треба посіяти озимини 338 га, на якій потреби насінневого матеріялу 3 344

пуди, таким чином остається для села 136 пудів, їдаків у цьому селі є 1 231.

Село Глибочок колективізовано на 78%, валова продукція пропонуєлась по озимих культурах 72 458 пудів, фактично дав обмолот 48 398 пудів. Плян наданий 40 446 пудів, треба засіяти озимини 700 га, для чого потрібно посівного матеріялу 6 720 пудів, залишається на 2 444 їдаків озимих культур 1 230 пудів.

Село Стражгород колективізовано на 86%, пропонуєвалось валової продукції 56 036 пудів, оказалось після обмолоту 30 960 пудів. Плян 31 051 пуд, тобто ще треба до пляну 90 пудів, треба сіяти озимини 614 га, їдаків 2 003 чол.

Такий же стан із яровими культурами.

Охарактеризовані мною села є не окремі випадки, а майже загальне явище народу.

Отже я дохожу до висновку, що плян нашого району противоречить всяким директивам партії, і наш нажим на виконання його потягне небажані наслідки, і тому, розгортаючи роботу, мобілізуючи колгоспівські маси навколо хлібозаготівлі, довожу до відому Політбюро про такий стан в районі і для докладного висвітлення стану в районі прошу дати мені дозвіл виїхати до ЦК КП(б)У.

Чекаю відповіді.

Секретар Теплицького райпарткому
 4/VIII–31 р.» [101, с. 31–32]

Ніконенко

«1931 рік»

Генеральному секретарю ЦК КП(б)У**т. Косиору**

Уважаемый товарищ Косиор. Марковская парторганізація Луганщини приняла на себя величайшую ответственность в разрешении поставленных задач партией в области реконструкции сельского хозяйства и отсюда разрешение зерновой проблемы.

В 1929 г. по нашему району валовой сбор сельскохозйственных продуктов выражался в 2 250 000 пудов. В 1929 году дали стране товарных излишков 535 000 пудо, а в 1930 г. валовой сбор сельскохозйственных продуктов в районе выражается в 3 500 000 пуд. В этом же году в хлебозаготовительную кампанию даем государству 1 170 000 пуд. товарного хлеба, т. е. на 109% чем в прошлом году.

Но я хочу сказать не это, сейчас темп выполнения хлебозаготовок по району прямо таки нужно их расценивать оппортунистически, несомненно форсирование темпов хлебозаготовок зависит от того, как поставлена массовая работа, как проводим нажим на кулака и т. д. Но также очень много мешает выполнение хлебозаготовок и такие безобразия, о которых я хочу вам доложить: станционные ссыпункты Кантимировка и Зориновка на территории Ц.Ч.О. По несколько дней не принимают хлеб, давая официальные распоряжения нашим заготовителям телеграфом, чтобы прекратить вывоз хлеба на ссыпункты на 3–4 дня, имели место случаи, когда нами отравленный обоз с хлебом возвращался обратно в село, ссыпункт не принимал.

Діти шукають їжу в смітневих ящиках, 1933 рік.

Померлі від голоду на вулицях села. 1933 рік.

Лично я ездил 2 раза на элеватор станции Кантмировка выяснить положение. Заведующий элеватором заявил, что на ссыпункте 1 500 тонн экспортного хлеба лежит в течении нескольких дней и не отгружается, несмотря на то, что имеет ряд категорических телеграмм «молния» грузить экспорт хлеба в Кининзберг и т. д.

Нами внутри района через глубинные пункты заготовлено 100 000 пудов хлеба, исчерпаны все складские помещения, внутри положение катастрофическое, о чем считаю необходимым доложить Вам, эти безобразия не единичные, а повторяются и дальше. Однако это положение не дает нам права объяснять мндренный темп хлебозаготовок объективной причиной.

Зная, что партия не приспосабливается к объективным условиям, а умеет на них влиять, их изменять, находить наиболее выгодную для себя комбинацию объективных условий.

С коммунистическим приветом
Секретарь Марковского райпарткома

Барышев» [98, с. 127].

«10 листопада 1931 року»

Особая папка

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Косиору

В связи с разворачиванием работы по известным Вам делам прошу решения ЦК КП(б) о мобилизации 150 человек запаса ОГПУ строком на 3 месяца по следующей разверстке:

- а) по городу Харьков – 60 чел.
- б) по городу Киеву – 30 чел.
- в) по городу Одессе – 40 чел.
- г) по городу Днепропетровску – 20 чел.

Персональный список подлежащих мобилизации будет предоставлен дополнительно.

Этот вопрос согласован мною с т. Менжинским.

Председатель

Государственного политического управления УССР В. Балицкий.

10.XI № 15980» [90, с. 28].

«11 листопада 1931 року»

ПРОТОКОЛ

Заседания Политбюро ЦК КП(б)У от 11/XI – 1931 г.

(Протокол № 27, пункт б)

С л у х а л и : Просьба тов. Балицкого разрешить мобилизацию 150 чел. из запаса ГПУ.

У х в а л и л и : Разрешить.

С. Косиор.

В и т я г : т. Балицкому» [90, с. 27].

«1 січня 1932 року»

Из Зиновьевска 1/І-32 г.

Харьков ЦК Строганову

Ознакомившись на месте положением дела пришел к выводу, что присутствие Зиновьевске уполн. ЦК Каттеля не только не полезно, а вредно и действует на местную организацию не мобилизационно, а разлагающе.

Каттель, может быть, хороший философ, но никуда не годный заготовитель для 1932 года. Прошу Каттеля немедленно отозвать Харьков как не оправдавшего доверия партии. Результаты уведомьте меня.

Молотов» [113, с. 1].

«1 лютого 1932 року»

ПРИКАЗ № 51

ПО НАРОДНОМУ КОМИССАРИАТУ СНАБЖЕНИЯ СОЮЗА ССР

1-го февраля 1932 года

гор. Москва.

**О постоянном запасе хлеба по Закавказью
сверх действующего плана завоза в Закавказье**

ПРИКАЗЫВАЮ:

Союзхлебу:

Взять из нефонда 2 мил. пудов пшеницы, с заменой их таким же количеством ржи и использовать их для завоза в Закавказье.

Из коммерческих ресурсов Союзхлеба использовать для завоза в Закавказье 2 млн. пудов кукурузы.

Из 2 млн. пудов пшеницы 1 млн пудов завести зерном: остальное количество переработать на муку, для чего выделить для переработки следующие мельницы: по Севкавказу – Гулькевич № 7, Новороссийск № 13, Незлобное № 19, Краснодар № 25.

Отгрузку 1 млн пудов пшеницы в зерне закончить в 10-дневный срок. Всю переработку остального количества пшеницы в муку произвести на протяжении не более чем полутора месяцев и отгружать каждую пятidineвку, начиная с 1-го февраля, не менее 150 тыс. пудов.

Отгрузку кукурузы произвести в размере 1 200 тыс. пудов из Украины и 800 тыс. пудов из Севкаказа.

Выделить для сушки отправляемой в Закавказье кукурузы по Украине следующие сушилки: Гайчур, Бирзула, Голта, Березовка, Долинская, Затисье, Пологи, Орехово, Рудница, Пришиб и по Севкавказу – Кавказкую, Тихорецкую и Эльхотово. Указанные сушилки использовать только для сушки кукурузы, предназначенной для отгрузки в Закавказье.

Предлагаю отгрузку кукурузы закончить не позднее 15 марта и отгружать каждую пятidineвку не менее 250 тыс. пудов.

Члены Коллегии Наркомснаба СССР тов. Кузнецова назначают уполномоченным по проведению отгрузок пшенице в зерне, муки и кукурузы.

Закнаркомснабу предлагаю выделить и командировать в места отгрузки своих уполномоченных в распоряжение тов. Кузнецова, на которых возложить обязанность наблюдения и контроля за тем, чтобы зерно, завезенное на мельницы и кукуруза – на сушилки, поименованные в настоящем приказе, использовались только для переработки и отгрузки в Закавказье.

Союзхлебу предлагаю установить ежедневную телеграфную отчетность непосредственно с пунктом отгрузки – мельницы и сушилок и о количестве отгруженного хлеба ежедневно доносить мне.

Наркомснаб Союза ССР
Управляющий Секретариатом

А. Микоян
Гричик
2/П–32 г.» [79, с. 9].

«7 лютого 1932 року»

Бригада Западной области
По отгрузке хлеба
7/П – 32 г.

г. Харьков

ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ КП(Б)У

Западной области из Украины недогружено в январе месяце муки ржаной – 6,504 тонны и ржи – 2015 тонн. Кроме того, на февраль дополнительно занаряжено муки ржаной 11 300 тонн.

В связи с перебоями в снабжении хлебом рабочих заводов и лесоразработок, вызванными отмеченным недогрузом, Запобком и Запоблисполком командировали на Украину бригаду для форсирования отгрузки хлеба.

Однако контора Союзхлеба (Українська – В. С.) даже после нашего обращения в Наркомснаб, Совнарком и ЦК Украины, отказались выполнить недогруз января и отгрузить по февральским нарядам. Она сделала распоряжение отгрузить в счет этих нарядов в феврале только тысячу тонн ржаной муки, что составляет лишь 5% причитающегося.

Бригада считает это прямым срывом снабжения рабочих заводов и лесоразработок, а также подрывом хода заготовок технических культур и категорически протестует против отказа выполнять наряды по отгрузке хлеба в Западную область.

Бригада заявляет, что организация Западной области не были информированы о перспективах выполнения Украиной хлебных нарядов и поэтому не могли принять мер, обеспечивающих бесперебойное снабжение хлебом. В результате по вине Украинских организации в Западной обл. катастрофически нависает угроза полного срыва снабжении хлебом.

Доводя об изложенном до сведения ЦК КП(б), бригада просит ЦК своим вмешательством устранить отмеченную ненормальность и обеспечить немедленное выполнение январьского недогруза и урегулирование вопроса через Всесоюзные организации о выполнении февральских нарядов.

Приложение: копия справки – Союзхлеба (Укр. контори – В. С.) от 4.П–32 г.

Бригада Зап. обл. *(нідпис нерозбірливий)* [120, с. 75].

«16 лютого 1932 року»

Т а є м н о
До ЦК КП(б)У
На № 13141/1 від 10/П

Наркомпостачання УСРР повідомляє, що з приводу неодержання Березівським районом фондів для постачання керскладу району нами дано розпорядження ВУКСу про негайне врегулювання цього через Одеський куш ДПУ.

Член колегії НК Постачання УСРР Берлін
16/11–1932 № 1665» [121, с. 170].

«18 лютого 1932 року»

№1219/964–18/П–1932 р. НД-5 Юза

Из районов ниже Знамянки 16/П отгружено 1 300 тонн ржи для срочной погрузки на ожидающийся в порту иностранный пароход.

Кроме того, грузится в том же районе еще около 2 000 тонн ржи и предназначается также направление ячменя.

Просим вашего распоряжения о продвижении вагонов с рожью через ст. Знамянка без задержки, вменив ст. Знамянка подачу телеграмм Вам, копии нам о количестве отправленных вагонов за отчетные сутки с экспортным зерном.

«ЭКСПОРТХЛЕБ» Одесская контора

Клименко, Свентковский» [45, с. 123].

«9 березня 1932 року

202 МОСКВЫ 151 60 9 3 32 ПОСЕВНАЯ ДВА АДРЕСА
ХАРЬКОВ ЗАГОТЗЕРНО МЕЛАМЕД
КОПИЯ КОМ СТО ЗАГОТОВКАМ СТЕПАНСКОМУ СООТВЕТ-
СТВИИ ПОСТАНОВЛЕНИЕМ ДИРЕКТИВНЫХ ОРГАНОВ ОБЯЗЫ-
ВАЕМ БЕЗОГОВОРЧНО ОТГРУЗИТЬ МИЛЛИОН ПУДОВ ЯРО-
ВОЙ ПШЕНИЦЫ ГОДНОЙ СЕМЕНА В ТОМ ЧИСЛЕ БАШКИРИИ 800
ТЫСЯЧ НАЗНАЧЕНИЕ ОСТАЛЬНЫХ 200 ТЫСЯЧ ДОПОЛНИТЕЛЬНО
ТЧК МОЛНИРУЙТЕ РАСЧЕТОМ ПОЛУЧЕНИЯ МОСКВЕ ДЕСЯТОГО
ПЯТНАДЦАТИ ЧАСАМ ЭКСПЛОТАЦИОННЫЕ РАЙОНЫ ОТГРУЗКИ
ТЧК РАЗРЕШАЕМ ИСПОЛЬЗОВАТЬ НАЛИЧИЕ НАПФОНДА ТАКЖЕ
МЕЛЬНИЦ ТЧК ОТГРУЗКУ ЗАКОНЧИТЬ НЕ ПОЗДНЕЕ ПЯТНАДЦАТО-
ГО МАРТА 33108 = ЧЕРНОВ САРКИС» [79, с. 32].

«11 березня 1932 року

МОЛНИЯ

МОСКВА Украинское Постпредство немедленно вручить Чубарю

Получено подписью Чернова дополнительное задание отгрузить 16 000 тонн яровой пшеницы тчк сообщая расчет круглосуточно тчк наличие 49 000 тонн этого количества пригодной посев разнаряжено Урал Казахстан 37 000 тонн зпт оставшихся 12 000 имеется мобильной 1 400 зпт оказалось непригодно посеву 1 600 тонн тчк необходимо обмен Украине минимум 2 500 остальное 6 500 можно отгрузить тчк Яровой пшеницы Госсорфонда данной Союзсеменовода первого марта было 25 470 тонн выдано институ-там совхозам 800 тонн Зернотресту 8 400 тонн потребной закладки семен-ников 17 120 не хватает 850 тонн.

Степанский» [79, с. 60].

«12 березня 1932 року

Таємно

**До всіх райпарткомів
та райвиконкомів**

Не дивлячись на неодноразові директиви ЦК та РНК щодо приділення виключної уваги виконанню плянів експортних заготовок, плян особого

кварталу за 2 м-ці I-го кварталу все ж таки не виконано по багатьох районах незадовільно.

До цього часу комісія сприяння експорту та осередки сприяння на підприємствах, в колгоспах та радгоспах не перетворилися в бойові органи боротьби за виконання експортних плянів й обмежилися лише формальною постановою щодо заготовки експортної продукції.

В березні місяці робота по виконанню пляна повинна бути поставлена під знак ударництва й повинна забезпечити не тільки виконання завдання на березень, але й обов'язково перекрыти недовиконані завдання в січні-лютому.

Зокрема, потрібно здійснити ось такі заходи:

1) Негайно вжити заходів щодо повного відвантаження заготовленої сировини на станції залізниці й неослабно слідкувати за негайною відправкою всіх поточних заготовок на залізничній станції.

2) Негайно вжити заходів щодо повного зняття законтракованих смушок, посилення розсівної заготівлі їх із таким же настроюванням домогти-ся виконання пляну по мерлушках.

3) Звернути виключну увагу на швидке розгорнення роботи щодо заготівлі яєць, забезпечивши максимальне перевиконання заданих плянів.

4) Всебічно сприяти роботі кустпромкооперації, яка виготовляє і пред-мети на експорт.

5) Забезпечити 2–3 змінною роботою підприємства, що переробляють експортну продукцію.

6) Максимально розгорнути заготівлю ганчір'я, урахувуючи гостру по-требу в ньому промисловості та експорту.

7) В районах цукрових заводів, що працюють на експорт, негайно забез-печити вивіз всієї готової продукції на залізничні станції й тим забезпечити повне використання вагонів, що подаються під завантаження цукру.

8) В місцезнаходження залізничних вузлів та станцій щоденно перевіря-ти подачу вагонів під експортні вантажі, відвантаження та просунення їх.

9) Стверджуючи попередні вказівки ЦК та РНК, категорично забороня-ємо Вам мобілізувати на інші кампанії робітників Держторгу та кооперації, що працюють по експортзаготівлях.

№ 929193/т.

Секретар ЦК КП(б)У
Заст. Голови РНК

Любченко
Д. Петровський» [102, с. 90].

«13 березня 1932 року»

1550 МОСКВЫ 6467 68 13 19 10 = ПР ХАРЬКОВ УПОЛКОМЗАГСТО СТЕПАНСКОМУ СОГЛАСРВАНО НАРКОМВОДОМ МАРТЕ СТАВЯТСЯ ОДЕССЕ ПОГРУЗКИ РЖИ ПАРОХОДЫ ДВЕНАДЦАТОГО БЕЛА КУН СЕМНАДЦАТОГО ЖОРЕС ДВАДЦАТЬ ВТОРОГО ДЕКАБРИСТ ВТОРОГО АПРЕЛЯ ЗПТ КАМЕНЕЦ ПОДОЛЬСК ДВАДЦАТЬ СЕДЬМОГО МАРТА НИКОЛАЕВЕ ТЧК НАБЛЮДАЙТЕ УДАРНОЙ ПОГРУЗКОЙ НЕ ДОПУСКАЯ ЗАДЕРЖКИ ПОДАЧИ ПРОСТОЯ ПАРОХОДОВ ТАКЖЕ КОНЦЕНТРАЦИИ ЗЕРНА ТЧК ВСТРЕЧАЮЩИЕСЯ ПРЕПЯТСТВИЯ НЕМЕДЛЕННО УСТРАНЯЙТЕ МЕСТЕ УЧТИТЕ ВАЖНОСТЬ ЗАДАНИЯ КОНТРОЛИРУЙТЕ ЕЖЕДНЕВНО ВЫПОЛНЕНИЕ ТЕЛЕГРАФТЕ КОГДА ПОСТАВИЛИ ЗПТ КОГДА ЗАГРУЗИЛИ ЗПТ КОГДА УШЛИ 2235 = КОМЗАГСТО ЧЕРНОВ» [79, с. 61].

*«16 березня 1932 року»***СВОДКА****Секретарю Зиновьевского Горпарткома****Тов. Еременко**

По Вашему поручению мною была создана комиссия в составе коммунистов врачей – т.т. Ерхуна, Рабиновича, зав. Здравотделом тов. Слипченко и председателя УЧХ тов. Зайцмана. Обследованы были следующие села Зиновьевского района:

Козыровка. 2. Тарасовка. 3. Обозновка. 4. Екатериновка. 5. Компаниевка. 6. Поселок Лозоватка. 12. Вишняковка.

Официально обследование проводилось с целью выяснения состояния общественного питания и детских ясель.

Для получения необходимых материалов и для ведения переговоров, необходимых для выполнения задачи, на местах привлекались исключительно члены партии: секретари партийных ячеек и председатели сельсоветов. Программа, по которой проводилось обследование, состояла в следующем:

Смертность на селе.

Проверка действительности слухов о приеме в пищу падали.

Определение действительности голодных отеков.

Материальное состояния красноармейских семей.

Процент пустых покинутых дворов.

Политическое настроение на селе.

Помощь, оказываемая на месте голодающим.

Метод проверки состоял в том, что основные факты, которые вытекали из проверки на местах, констатировались личной проверкой членов комиссии.

Козыровка: с 1/І–32 г. по 12/ІІ умерших 12 чел., дворов было в 1931 г. – 365; на 1/І–32 г. – дворов жилых осталось 200; на день проверки осталось – 100, остальные пустуют. Значительная часть пустующих дворов разрушается, оконные дверные рамы вынимаются и идут как топливо. Проверка семей голодающих была произведена мною лично по указанию предсельсовета тов. Лободы.

Семья Мироненко Ивана Семеновича состоит из 7 чел., трое детей школьного возраста. Имеет 700 трудодней, питаются исключительно падалью. При мне в печи в котле варилась кожа палой лошади. Через 2 часа я вновь зашел в эту хату. Кожа была уже изрезана на мелкие части и семья обедала. Кусочки кожи запивались желтой вонючей жидкостью отваром. Дети измождены. Мать отчаянна.

Коваль Марии Семеновны. Четверо малых детей. 300 трудодней. При мне варили кости палой лошади. На мой вопрос, где Вы достали падалю, девочка ответила: «принесла з балки ноги коняки». Старуха измождена, не подымается, просит дать лекарство, чтобы скорей умереть.

Семья Черного Емельяна Михайловича, 5 малых детей, жена истощена и уже не подымается. При мне едят шкурки бурака. В комнате вонь падали. Едят падалю. Имеют 200 трудодней. Дети отечны.

Семья Ткаченко Яков Трифонович 4 малых детей. Трут пересейянную полову и пекут лепешки. Дети отечны.

По заявлению председателя сельсовета таких семей в селе до 20%. Запасов в колхозе нет никаких. Имеется 600 пудов картофеля, семенной запас, 10 кадушек капусты и 4 п. подсолнечного масла. На заседании правления колхоза было внесено предложение избрать делегацию для посылки в город.

Село Тарасовка: в 1931 г. жилых дворов было – 490, в настоящее время – 200. Большинство пустующих дворов разрушено, оконные, дверные рамы выгашены. Точного учета населения нет. С 1/І–32 г. по день обследования умерло по свидетельству секретаря партчейки тов. Ищенко до 30 чел. С

Голодні діти всільському припулку, 1933 рік.

1/III–32 г. по день обстеження – 15 ч. Бывають дні, когда умирают по 3 человека, трупы нередко лежат по три–четыре дня, так как некому хоронить. Из взрослого населения, в селе по преимуществу остались: женщины и старики, а также дети. Имеют место случаи, когда смертность просто не регистрируется, чтобы не подымать «шуму». «Настроение колхозников характеризуется основным заявлением, «что мы скоро все умрем». На колхозном собрании были выступления с такого рода заявлениями: «Вы у меня колхозом жизнь отняли», «мы умираем», «нам и пуля не страшна». Накануне обследования, вытасканные 6 дохлых лошадей в течении часа бывшими колхозниками изрублены и растащены по домам. По свидетельству секретаря партячейки, он сам видел, как на дохлую лошадь человек десять набросились с остервенением и растащили ее в течении нескольких минут. В школе в младших группах процент отечных детей достигает 5%. Фондов в колхозе нет никаких. Мною лично была проведена проверка состояния следующих семей:

1) Колесник Филипп Арсентьевич – 6 малых детей, мать и дети отечные. Отец, по заявлению семьи, тоже отечный. Дома его в момент проверки, не было. Едят шелуху. Семья имеет 500 трудодней.

2) Хаврюта Иван Прокофьевич, отец бригадир, 4 малых детей, все дети изможденные и отечные, 2-х летний отечный ребенок умирающий. Питается только шелухой. Семья имеет 420 трудодней. Отец желтый, изможденный, едва держится на ногах.

3) Чумаченко Макар Игнатьевич, отец красноармейца, 330 трудодней. Отец изможденный и не подымается. Когда я вошел в комнату, он стал просить кушать. Письмо сына красноармейца мною изъято. Процент семей, находящихся в таком состоянии, достигает 15-ти.

Село Обозновка: Заколоченных хат – 150. Красноармейских семей – 3. Никакой помощи не получают. Обследованы были семьи следующие:

1) Ярошенко Трофима. Четверо детей. Один ребенок отечный, остальные дети истощены. Едят падаль,

2) Ищенко Афанасий – двое детей, имеет 500 трудодней, едят падаль.

3) Кононенко Федосья – 6 детей, активистка (в колхозе с 1929 года), в прошлом году имела 1240 трудодней. Семья ест падаль.

4) Кононенко Митрофан – 9 детей, в колхозе с 1929 г., дети крайне истощены, едят падаль.

5) Дыбенко Владимир – 2 детей, едят падаль.

6) Грабенко Михаил, имеет 800 трудодней, 6 детей, едят падаль.

Село Екатериновка – работоспособных мужчин осталось – 20 ч., красноармейских семей – 2, помощи не получают никакой. Обследованы были следующие семьи:

1) Смирницкий Андрей – в колхозе с 1929 г., семья ест падаль.

2) Запорощенко Екатерина, в колхозе с 1929 г. член сельсовета, ест падаль.

3) Смирницкий Логвин – 4 детей, едят падаль.

При обследовании указанных семей по этим двум селам, в некоторых семьях были обнаружены запасы падали.

По селам Компаниевки и Суслово было проведено обследование 25-ти семей колхозников. Большой процент колхозников выбыл – в Суслово свыше 40%, в компаниевке выбыло до 60%. Было хозяйств – 714, осталось 283. Остались преимущественно старики, женщины, дети. Состояние колхозников тяжелое. Большинство обследуемых страдают голодными отеками. Голодают также красноармейские семьи.

1) Колтунов Григорий, имеет вместе с женой 480 трудодней. 4 отечных детей.

2) Николаенко бригадир, имеет 600 трудодней.

3) Мамыга 4 детей, сын красноармеец в авиационной школе в г. Борисоглебске.

4) Николенко – 1000 трудодней.

5) Босой Василий – 400 трудодней, 4 детей.

Все обследованные семьи в большинстве едят падаль.

Была обследована салотопка у села Компаниевки. На месте салотопки найдено много трупов дохлых лошадей и человек двенадцать колхозников, режущих падаль. В школах на почве крайнего истощения, имеет место частые случаи обмороков. Например последние дни были обмороки у следующих детей: Карасюка из 4-й группы, Полудня из 5-й группы и Шателя из 5-й группы. Настроение обследованных колхозников подавленное. Жалобы носят лишь характер мольбы: «Дайте кушать». Лишь в Суслове группа колхозников 10/III пыталась организованно требовать возвращения своих коров. В Суслове и Компаниевке никаких фондов нет.

По Вишняковке и Аннинском обследованим также установлено, что значительный процент колхозников из сел выезжают. Путем личной про-

верки членом комиссии было установлено, что около 20 семей питаются исключительно падалью. Есть голодные отеки. Красноармейские семьи помощи не получают.

Район В.-Байракского сельсовета с селами В.-Мамайка и Сазоновкой, представляют относительное благополучие. Обследованим не было установлено приема пищи падали, хотя слухи об этом имеют место. По преимуществу предметом питания является макуха, шелуха, бурак.

Некоторые замечания по обследованию.

Отмечается, что представители власти на местах, председатели сельсоветов, секретари ячеек, даже уполномоченные партийного комитета, пытаются случаев голода не замечать и о них никому не говорить. Более того, в некоторых случаях пытаются скрыть смертность (Тарасовка).

Наш район в смысле инфекционных заболеваний является благополучным.

В подавляющем большинстве обследованных сел точного учета населения нет.

Употребление падали в пищу, в обследованных селам, стало массовым явлением.

Умирают в большинстве люди преклонного возраста и дети.

В большинстве обследованных колхозов, собственных фондов никаких нет.

Подавляющему большинству, голодающим красноармейским семьям, помощи никакой не оказывают.

Настроение колхозников подавленное. Однако жалоб никаких нет, а имеют лишь место просьбы о помощи.

В настроении колхозников господствует основной мотив: «умрем от голода».

Члены комиссии:

Кондрашов
Рабинович
Ерхун
Слипченко
Зайцман

16/III–32 г.» [103, с. 5–8].

«Після 16 березня 1932 року»

О ФАКТАХ ПОПИРАНИЯ РЕВОЛЮЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ И ПРОИЗВОЛА В РЯДЕ СЕЛ ПРИЛУЦКОГО РАЙОНА

С сентября прошлого года вплоть до последних недель почти в 50% сел и колхозов Прилуцкого района допущены были грубые попирания революционной законности, а в отдельных селах прямой произвол и уголовщина: отдельные убийства, избиения, пытки, массовые обыски, аресты несколько сот незаконных выселений не только кулаков, но и бедняков и середняков, доведение твердых заданий до середняцких дворов и семьям красноармейцев и барахольщина. Яблунка крупнейшее село, бывший районный центр, где уполномоченный РПК был тов. Журко. Заворотделом РПК (ныне секретарь Старобельского РПК). В ноябре 1931 г. пред. сельсовета Коваленко побил сельисполнителя Матвиенко (маломощный середняк) за то, что он не достал подвод, побил его сестру, через пару дней совместно уже с Левченко (пред. колхоза) опять побил Матвиенко за то, что у него не были в порядке ульи, арестовали и по всей дороге до сельсовета били его. Матвиенко из деревни сбежал.

Газета «Діло», 8 серпня 1932 року.

В сентябре месяце 1931 г. член сельсовета Варченко забрал у бедняка Черепа весь хлеб, не оставил даже для посева. Череп, чтобы прокормить 5 душ детей, купил 2 пуда жита, но тоже забрали (Череп работает на Пелюхинском заводе). Этот же член сельсовета забирает у Черепа лошадь для развозов. Лошадь загнали и она погибла. Издевательства над Черепом не прекратились, в ноябре месяце явилась к нему бригада сельсовета, побила его и забрала остатки гречки. После этого Черепа едва живым сняли с петли. Издевательства над Черепом все еще не прекращались. В январе опять его вызывают в штаб бригады для продажи государству хлеба. В конце концов Череп сбежал из села.

В январе месяце бригада побила беднячку Тоганенку Устю. Среднячку Степаненку Марию били по груди, по голове, держали сутки в холодном чулане, когда ее отвезли к врачу, то пред. сельсовета запретил врачу дать мед.помощь и справку.

Другая бригада побила селян единоличников Бондаренко Тимошу, Миколаенку Анну, Дипко, Мовхименко. Член сельсовета Литвиненко Степан со своей бригадой побил середняка Дзюбенко Василия, арестовали и держали в холодном чулане, откуда его вызвали на допрос к председателю сельсовета, который тоже побил его и держал при сельсовете в холодном помещении 2 недели. Во время его ареста семью Дзюбенко выселили из хаты. Коваленко и Левченко в январе месяце ночью посадили единоличника Куприя на подвод и вывезли за деревню, били до потери сознания. Член сельсовета Варченко вызвал в сельсовет беднячку Сопко Анну, которая пришла с грудным ребенком и продержали в штабе двое суток, стоящую на ногах.

Таким же образом, пострадали и очень многие: Зинченко, Добренский, Михайличенко, Куликова. Селянина Полонского били и вырвали у него пучок бороды. Среднячка Деркача побили и обворовали, наложили на него незаконный штраф в пользу бригады Бондаренко. Селянина Жука били цепями, задержали в штабе 8-го района неделю в холодном помещении, беднячке Воеводе Анне не давали есть, не пускали спать и сидеть, крутили ей нос, следствием чего она потеряла значительное количество крови и теперь все время болеет. Оперативная тройка во главе с пред. сельсоветам за одну ночь исключила из колхоза 36 чел. В числе исключенных имеется также те, которые осмелились обвинять руководство в беззаконии. Гмирянский, ранее премированный за ударную работу в 1931 г., исключен из кол-

хоза за то, что он при обследовании молочарки выявил ряд преступлений. Массовые обыски, аресты, распродажа и разворовывание имущества были ежедневным явлением и учесть теперь все факты почти невозможно ибо из села сбежало значительное количество селян, особенно единоличники. Эта шайка буквально терроризировала несколько тысяч населения села 3–4 месяца на глазах Журко и секретаря Райкома комсомола.

29/ХІІ–31 года в селе Сухополова член сельсовета с бригадой ночью вошел в хату середняка и начал искать хлеб. Селянин с женой хотели одеться, но им не позволили и они разбили окна и выскочили на улицу в одном нижнем белье, а бригада буквально ограбила квартиру: забрали печеный хлеб, мыло, нитки, вплоть до подтяжек. Селянин поднял шум и на следующий день ему вернули обратно часть ограбленного имущества.

В этом же сельсовете под руководством уполномоченного РПК Токаря, он же зав. Торготделом Райпотребсоюза, выселили 60 семейств на улицу на мороз. Эту работу проводили при участии секретаря партячейки.

Токаря присудили на 6-ть месяцев принудительных работ, однако, в данное время он опять является уполномоченным РПК по посевной кампании.

В селе Мамаевка 13 середнякам довели твердые задания, которые они не выполнили. Их распродали и выселили из хаты. В числе 13-ти несколько имеют своих сыновей в Красной Армии.

В селе Голубовка провели поголовный обыск под руководством уполномоченного РПК.

В селе Переволочне арестовали 70-летнего старика (раскулаченного) и 19 февраля в два часа ночи пред. сельсовета и 2 комсомольца, препроводили его в сельсовет, где издевались над ним, поломали 18 ребер, побили череп и он умер под их пыткой. Утром пред. сельсовета вызвал родных убитого, приказал им немедленно хоронить его и никому ничего не говорить. Однако дошли слухи до Прокурора. По его распоряжению труп был вырыт из могилы и только тогда были установлены факты зверского убийства. Пред. сельсовета Бастука арестовали и на 4-й день по распоряжению РПК он был освобожден, но прокурор все же добился вторичного ареста его.

В селе Сергеевка были проведены массовые обыски и при обысках забирали не только хлеб, но и др. вещи (обувь, одежда, белье, бритвы, вилки, ложки, ножи), которые остались у бригады. Эти обыски и аресты проходили очень часто и с побоями обыскиваемых. Партиячейки в этом селе в январе и феврале по существу развалились.

В этом селе ликвидировали хозяйство селянина, который занимался культивированием риса по заданию с. х. академии.

В селе Сергеевка как массовое явление – доведение твердых заданий (бедняцко-средняцким слоям села, в том числе к многим дворам, сыновья которых находятся в Красной Армии).

В селе Дубовый Гай у бедняка сняли обувь и заставили его бегать по снегу при 20-ти градусном морозе, нанесли ему побои и многих селян заперли в сарай при больших морозах на ночь и били их. Искали хлеба у женщин под тельной одеждой (за пазухами). Беременных женщин с грудными детьми держали днями на собраниях.

В селе Малковке вызывают селян в отдельные комнаты и там их бьют, издеваются над ними, а потом их оставляли там в холодной комнате раздетыми. Когда их били, от их крика и плача созванное собрание разбежалось. В другой раз дверь заперли, чтобы собрание не могло разбежаться.

В селе Половка в течении одного часа выселили из своих хат 20 семейств. Через пару дней по распоряжению НК РКК часть из них вселили обратно. В селе Мамаевка в один день выселили 70 семейств, из них 20 заможно-кулацких и 50 бедняцко-средняцких. Выселенные семьи несколько

В пошуках їжі, 1933 рік.

дней были на морозе. Через пару дней КК РКИ вселяло обратно около 30 семейств, остальные разбежались. В этом же селе в течении 3 дней раскулачили 30 хозяйств, часть из них середняки и даже бедняки.

В селе Малковка собирали собрания селян и кто не подписал о продаже государству хлеба, их разделили и два часа держали в холодной комнате. Били их палками, молотком. Селянка Шкрутило Наталка заявила, что у нее хлеба нет, ее раздели и оставили на всю ночь в холодной комнате. Селянку Курьян Анну, когда она отказалась раздеть кожух, ее ударили, силой сняли кожух и обувь и всю ночь оставили в холодной комнате.

Такие же преступления творились в селе Ивковцы, Старо-Тарнавщине, где несколько семейств заперли в погреб. В данное время по этому вопросу ведется следствие представителем Наркомюста.

Расследованием, произведенным в Старо-Тарнавщине было установлено следующее: что голова сельсовета ГУК, голова колхоза Резниченко, активисты Виливок Петро, Виливок Василий, Виливок Иван, Карнаух и другие принимали активное участие в издевательствах самого безобразного характера над селянами, какие выразились в избивании до обморочного состояния с последующим отливанием водой и снова избиванием,

Дитина, померла від голоду, 1933 рік.

битья по голове, сталкивание лбами, плевание в лицо, дергание за нос, за бороду, держание женщин под арестом в холодных помещениях, имеющих грудных детей по несколько дней, отбирали имущество, разбазаривали его между «активом», отбирали скот у бедняков, выселяли из хат на мороз и т. д. Массовая работа была заменена беззаконием и произволом, процветало командование, подменяли всех выборных партийных, советских и кооперативных органов оперативными тройками как в районном центре, так и по селам. Затерли лицо парячек на селе, топтали в грязь авторитет их, развалили целый ряд ячеек.

К моменту выезда на место комиссии в составе Инструктора Обл. парткома тов. Сухенко и следователя Наркомюста т. Чумало, в сельсовете у уполномоченного РПК по проверке подготовки к посевкампании т. Журавского имелось 70 заявлений селян Старо-Тарнавщины. Районные организации про это ничего не знали и сам Журавский никаких мер не принял. Нами все это было установлено и арестованы голова сельрады ГУК и голова колхоза Ритченко. В селе партячейки нет. Село обслуживается партячейкой соседнего села Рудовка. В селе Старо-Тарнавщина имеется один кандидат партии, вышеуказанный голова сельсовета ГУК и два неутвержденных РПК кандидата. Колхоз в самом тяжелом положении. Из 120 лошадей на 1/1–32 года осталось 80 и т. е. к работе не пригодны, фуража нет. Бригады не организованы, имеющиеся бригадиры и чл. бригады уезжают неизвестно куда (как и большинство семей), не желают принимать инвентарь и выходить на работу. В колхозе сгнило до 10000 пуд. картошки и солома. В момент проверки всего этого пред. сельсовета ГУК был два дня в РВК и РПК, ничего не сказал о состоянии села и коллектива. А в момент ареста оказался пьяным.

Предпринятые нами меры как арест пред. колхоза и сельсовета и замена их другими, а также вызов представителя РПК и РВК на место в село для исправления указанного, внесли некоторое успокоение среди колхозных масс и населения, что выразилось в выходе на следующий день на работу в поле.

В протоколах бюро Райпарткома отмечается часть перегибов по приему имущества общими фразами. 10/1 и 15/1 предупреждают сельактив Охиньки и Сухополова. 30/1 бюро отмечает имевшиеся случаи дачи твердых заданий середнякам. 6/II опять таже формулировка с добавлением о массовой распродаже середняцких хозяйств и поручают КК и Прокуратуре привлечь к ответственности председателей Полонского и Мамаевского сельсовета и

только 16/III–32 года разбирают главное гнездо произвола в Яблуновке.

Этим исчерпывается борьба с перегибами и произволами со стороны РПК. Формально получается, что РПК вел борьбу с перегибами, а по существу получается иначе, а именно: Яблуновские дела были известны Районному руководству в сентябре, октябре, ноябре, декабре и особенно январе 1932 года. Но поскольку в этом селе уполномоченным РПК являлись Зав. Орготделом РПК Журко и секретарь РК комсомола Насинников, было «неудобно» разбирать эти дела. Они все время смазывались в РПК и в РИКе, а произвол продолжался. Только в феврале снимают Коваленко пред. сельсовета и Левченко пред. правления колхоза, когда Контрольная комиссия детально обследовала эти дела. Эти материалы мариновали почти месяц и наконец 16/III поставили на бюро, где буквально смазали вопрос и при активном участии т. Тоцкого, Пред. РИКа, и др., при молчаливом согласии секретаря РПК т. Калюшина – обвиняют пред. КК т. Афонина и Прокуратура т. Анисеева в скомке против Зав. орготдела. Пред. РИКа, секретаря РПК. Главному виновнику т. Журко бюро поставили на вид. Постановило послать на лечение на два месяца, а после лечения на учебу в Пром. Академию (протокол бюро от 5.III–32 г.). Коваленко и Левченко «герои» Яблуновского дела, были арестованы Прокуратурой и посажены в ДОПР, а через несколько дней по распоряжению начальника ГПУ т. Бершадского Коваленко перевели из ДОПРа в Милицию. Он гулял по улицам Прилуки,

Оголошення про заборону стихійних поховань, 1933 рік.

обедал в столовой ГПУ, Коваленко жил на квартире Журка, куда ходил из ДОПРа и из Милиции.

За все дикое преступления Коваленко и Левченко получают 3 года без лишения права, член сельсовета Варченко за грабеж, за побои за издевательства над сотнями людей тоже 3 года.

А после суда Коваленко, Левченко опять гуляют по улицам и смеются над судом, над прокуратурой, которая опротестовала приговор. Обл. суд на днях отменил этот приговор.

В этом деле бюро РПК зажимал КК и Прокуратуру. В это же время Журко отзывается из Прилук для выдвижения его секретарем РПК Старобельска. Бюро РПК, обсудив это выдвижение, решило ничего не сообщать Обкому КП(б)У о Журке, хотя на бюро многие протестовали (редактор, Пред. КК и др).

По всем вопросам перегибов и произвола начиная с сентября месяца 1931 года, как красная нить проходит, что районное руководстве сколько-нибудь серьезных и тем более решительных мер против этих антипартийных, антисоветских и даже контрреволюционных действий руководящих людей не принимали и очень часто их смазывали.

Контрольная комиссия КП(б)У провела значительную борьбу с перегибами, но большей частью безрезультатно, ибо поддержки от РПК они не получали, виновато КК в том, что проявило мягкотелость, хотя пред. КК сигнализировал Обл. КК своим письмом, но меры были предприняты.

Межрайонная Прокуратура тоже вела борьбу с этими явлениями, но тоже безрезультатно, ибо приостановить в районе поток насилия, грабеж изнасилования (Старо-Тарнавщина), убийства, выселения бедняков-средняков, избивание и пытки – не смогла.

Прокурор 9/IX–31 г. сигнализировал в Наркомюст о этих делах, но меры приняты не были.

РПК зажал Прокуратуру тоже, как и Контрольную комиссию.

Райотдел ГПУ и прежний Полтавский сектор, а теперь Обл. ГПУ во многом виноваты: Райотдел ГПУ не требовал от РПК борьбы с имевшими место преступлениями. Полтавский сектор, получая сводки Райотделения, неизвестно как реагировал на них.

Нач. ГПУ т. Бершадский способствовал и покровительствовал преступникам Коваленко и Левченко, создавая для них более удобную жизнь как до суда, так и после суда.

Один из вдохновителей всех этих дел Журко при вторичном разборе дела должен быть привлечен к ответственности. Требуются срочные меры для исправления допущенных явлений и для оздоровления районного руководства.

Я. Надь» [103, с. 20–27].

«6 квітня 1932 року

ДОРОГОЙ СТАНИСЛАВ ВИКЕНТЬЕВИЧ!

В Жашкове, где я нахожусь, очень напряженное положение. Здесь 3 дня тому разобрали на станции часть овса, прибывшего для Ставищ. Насколько я сейчас убедился, райком, конечно, выпустил руководство из своих рук и этот разбор явился результатом всеобщего похода на Жажков для разбора семян, о чем велась по колхозам систематическая работа. На станции все время бродят и теперь группы людей, главным образом, женщин, оживленно что-то обсуждающих. Когда я круто повернул к одной группке, она рассыпалась. С оставшейся женщиной я начал разговор, она сейчас же начала плакать, что двое детей умерло с голода, а теперь и им умирать с двумя детьми. Из СОЗа, говорит, получили всего 6 пудов. Работы нет. Тут же на станции группа женщин и детей – человек 30, из грязи вылавливает зерна кукурузы, дети сильно измождены, некоторые с явно обрюзгим лицом, очевидно, припухлость. Одна женщина, заявившая, что семья имеет 740 трудодней, ведет самую отчаянную агитацию. Когда я заговорил с одним мальчиком, другая женщина говорит мне: «Не чіпайте його, він 4 місяці не бачив хліба».

По группам один разговор, может быть в связи с тем, что видят приезжих – партия ободрала, обманула, пока были хозяева, было что есть.

К сожалению, исключительное бездорожье и в самые угрожающие села, где были волынки, я не мог попасть, а в село в 4-х километрах попал только вечером.

Просил собрать бригаду, собрали 3-ю бригаду. Бригадир уехал на ст. Дно за хлебом. Пред. сельсовета заявил мне, что бригадир после его избрания заявил: «какой я без хлеба бригадир» и второй бригадир, говорят, уехал за хлебом.

В этом колхозе с семьями уехало немного. Колхозников, мужчин нет почти. Говорят уехали за продовольствием – маршрут Белоруссия, Ленинградская область. После открытия собрания и небольшой вступительной ре-

чи пред. колхоза, вместо речей и вопросов сплошной гул и реплики, продолжавшиеся не меньше часа – «мы голодны, будет хлеб, будем работать, как и работали, мы все равно свалимся в поле, на этих конях все равно не посеешь». Собрание, длившееся четыре часа, все вертелось вокруг хлеба. Разошлись злые, неудовлетворенные. Резко выступал один колхозник, по заявлению местных руководителей – бедняк, ударник, единственный на собрании с явно припухшим лицом, изможденным. Лейтмотив выступавших – «як ми, хлібороби, і у нас все таки вродило, мусимо терпіти з голоду й вмирати». Руководители заявили мне что три семьи не встают, со вздутыми животами, было уже 11 часов вечера, и я не пошел их смотреть, по их же заявлению, значительная доля питается суррогатами.

Никто и никому никакой помощи не оказывает, и колхоз никаких мер, чтобы добыть продовольствие тоже не делает, кроме безнадежных попыток собрать у колхозников в порядке займа до нового урожая.

Характерно, что в Жашкове, который имеет семена, более тяжелое продовольственное положение, чем в Ставищах, которые не имеют почти ни фунта семян. Это потому, что Жашков роздал гораздо меньше и сохранил семена. Ставище роздали по едокам много и выполняли план за счет

Антибільшовицький плакат, 1934 рік.

семян. Там же на собрании выяснилось, что этот сравнительно небольшой колхоз не имеет денег, потому что ему должны разные организации 12 тысяч рублей. Оказывается, что в районе должны колхозам не менее 100 тысяч рублей, а вследствие этого в этом колхозе должны колхозникам даже за 1930 год, уже не говоря за 1931 р. Интересно, что никакой сукин сын, даже Секретарь РПК несмотря на то, что происходят такие волянки, даже не вспомнили чем можно разрядить атмосферу. Я отдал распоряжение расплатиться, но есть организации, которые безнадежны. Местный сахарный завод банкрот должен один 40 т.р., нельзя ли было бы как в прошлом году покрыть эту задолженность за счет хозорганов.

Этот колхоз тем интересен, что в волянках не участвовал и несмотря на то, что он к Жашкову один из самых близких, не участвовал в походе на станцию, говорят они, что другие села обещали им это попомнить. Политической заостренности нарочитой не было, но у большинства выступающих слезы наворачивались. В чем вина руководства колхоза района и области – нужно было категорически толкнуть приобрести картошку, гречку, просо и даже жито за те ресурсы денежные, которые у колхозов есть, голодающим помочь и начать накапливать фонд общественного питания, если бы правление колхоза проснулось от этой спячки, можно было бы и у более имущих колхозников мобилизовать.

Хлеба у них действительно нет, я тут выдал району из наших резервов

Померлий від голоду селянин, 1933 рік.

соцвзаимопомощи 1 500 пудов, но ведь у нас и в других южных районах такое же положение.

Я думаю, что я дал правильную директиву, чтобы колхоз где угодно купил картошки и семьям лежащим дал продовольствие. Нельзя же в самом деле, чтобы ударник-колхозник приходил на собрание опухшим.

Мне кажется, что при нашей помощи некоторой и предоставлении колхозам этих районов провести заготовку картошки и круп можно наладить питание детей, может быть, в форме горячих завтраков в школах и яслях и фонд общественного питания в колхозах. Без самозаготовок или государственной помощи выйти из положения им будет трудно.

Из-за полного сейчас бездорожья проникнуть в Ставищанский район не смог. Богущкий подтверждает, что ряд колхозов семян не вывезути даже фуража. Здесь ссыпано для них 22 вагона, мы решили применить грузовики.

Мне кажется, что ликвидировав задолженность и выдав причитающиеся колхозам и колхозникам авансы, толкнув колхозы на активную политику самозаготовок продуктов и фуража, можно взять колхозам инициативу и выбить оружие у врагов, которые факты голода и отсутствия каких бы то не было фондов к посевкампании использовали здесь положение, а наши товарищи растеряны.

Сегодня опять в бригаде в Жашкове после сообщения бригадира и нескольких реплик ему, женщины плачут, мужчины потупились и некоторые тоже плачут: «дадут хлеб, будем работать. Дети умирают с голоду, опухли».

Выясняется что колхоз тоже с 30 года должен колхозникам, но колхозу никто не должен, ему не выдают бурякового аванса. Такое положение вышло у него – все вбухал в строительство. Причем колхозники за весь год получили по 15–20 рублей на руки. Еще выяснилось, что согласно какого-то пункта устава правление с каждого, кто обобществил в свое время лошадь, требует за необобществленный фураж большие деньги – 70 рублей за лошадь, когда этот же колхозник за год от нас получил в три раза меньше. Оказывается, что в этом колхозе существует общественное питание за счет выданных отрубей для свиней, так как свиней кормят конскими трупами.

Я в этом колхозе уже говорил твердо о помощи, которую мы из средств области даем, сказал что колхоз должен поехать заготовить. Немножко приободрился народ.

Поехал посмотреть семьи. Можно прямо сказать, что я видел голодающую семью, других я не смотрел, чтобы задержаться в этой хате. Се-

меро малых детей, восковые лица, выпяченные животы, ручонки плетьюми, немигающие глаза, типичный вид голодающих детей. Что за семья? 12 душ – 4 трудоспособных – 880 трудодней, вступил в колхоз в прошлом году, обобществил пару лошадей, 7 десятин земли – середняк, имел две коровы, теперь одну – яловая. Получили все на свои трудодни 30 пудов хлеба, по его заявлению все работают в артели, на стороне совсем не работают, по книжке формально получил 470 рублей деньгами, а все они получили 45 рублей. Этот расчет – это заем, страховка, газеты, солома, солома и товары. Я не успел сделать всего анализа. Причитается ему с колхоза 220 рублей. Говорит, что усадьба маленькая и огород у него был в поле, на теперь обобщественной земле. Между прочим, очень аккуратная хата с покрашенными окнами. По заявлению соседей берет домой конину, которую варят свиньям и собирает «лушпайки» картошки. Бригадир мой ректор ВУЗа Муценко в соседнем селе видел наоборот батрачку, которая голодает вместе с семьей. Между прочим сегодня на вокзале, кроме сбора кукурузы, выбирают из грязи провонявшиеся бурчаные корки, обмывают старательно в лужах и кладут в чистую марлю.

Зморений голодом кінь, 1933 рік.

В этом колхозе и в колхозах, которые видал этот товарищ, также приехавший Богущкий в общем настроении подавленное, но говорят только об одном, если будет хоть картошка в колхозе и поддержат в яслях детей, посеем хорошо и дружно.

Богущкий передает, что в Ставищанском районе издохло 480 лошадей за последнюю декаду возле Ставищ на салотопке Госторга скопилось более тысячи лошадиных трупов непереработанных, которые теперь начали разлагаться.

Ну, я не помню, когда я писал так длинно. Сейчас перебираюсь в Тальное. Пидгаец по проводу сообщил мне, что получена помощь овсом, я надеюсь нас не забудете. Я не пишу о мероприятиях мною предпринятых.

Н. Демченко.

После приезда Му[сульбаса] выяснил, как кулаки подстроили голодный поход, напишу в следующем письме.

6.IV–32

Верно» [106, с. 44–49]

«7 квітня 1932 року

На голосування оптом

7.IV. 32 р.

Окрема тека

Политбюро

(Протокол № 71, арт. 4)

Слухали: просьба т. Майорова о продовольственной помощи ряду районов.

Ухвалили: Отпустить в распоряжение Одесской области для оказания продовольственной помощи колхозникам, находящимся в наиболее тяжелом положении, 1 000 пудов хлеба.

С. Косиор.

Наслідки голосування:

«За»: Косиор, Чубарь, Любченко, Реденс, Терехов, Шлихтер, Сухомлин, Строганов, Сербиченко, Балицкий.

Витяги: т.т. Майорову, Меламеду, Степанскому, Сапову, Кольцову – ЦК ВКП(б)» [90, с. 57].

«10 квітня 1932 року»

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!**Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков)****Областной Комитет ВКП(б) Центрально-черноземной области**

№ 117/с г. Воронеж, месяца апреля 10 дня 1932 года

Секретно

г. Харьков, ЦК КП(б)У – тов. Косиору

копия: Обком КП(б)У – тов. Терехову

Препровождается копия письма, полученная от секретаря Кантемировского РК (ЦЧО) о наплыве граждан за покупкой хлеба из Укр. обл. (Марковский и др. районы) для принятия соответствующих мер.

Приложение: Упомянутое.

Секретарь областного комитета

ВКП(б) ЦЧО

М. Малинов.

С. секретно

Обком ВКП(б) копия

тов. Варейкису

Начиная с февраля месяца с.г. с рядом лежащих районов Украины начался приток граждан за покупкой, меной и выпрашиванием хлеба; в последние дни мешочники формальным образом наводнили район. Станция битком набита людьми, во всех селах ходят толпами люди, причем целыми семьями с маленькими детьми и дряхлыми стариками – положение с каждым днем становится еще больше угрожающим. До сего времени по крайней мере была угроза только со стороны морального действия на колхозников нашего района, но в данный момент начинает развиваться воровство и даже прямой грабеж: в селе Н.Марковке ночью на 31/III были сбиты замки от картофелехранилищ колхоза и забран картофель, а 31 на 1/IV в селе Журавка приехала группа человек 20 в поле к буртам посадочного бурака – открыли бурт и прямо на подводах увезли бурак, причем сторожем было оказано сопротивление. Уже эти примеры заставили нас насторожиться, и мы дали указание усилить охрану колхозного имущества, особенно различных складов с продуктами и семенами. О действительно тяжелом голоде свидетельствует еще и такой факт: за последнее время в селе Кантемировка только за последние дни похоронено 12 человек, пришедших за хлебом с украинских соседских районов.

Но характерно то, что местные органы власти и партийные организации голодающих районов, судя по информации Пред. РИКа Марковского района, ничего не делают, чтобы как-то организованно послать на работу лишние рты и руки – (небольшие наряды на рабсилу не выполнены), а между тем люди – основная масса колхозников самотеком идут искать работу и хлеб. Мы боремся с этим наводнением голодающих при бездействии их местных руководителей бессильны.

Такое положение не только по Кантемировскому, но и Ольховатскому, где я работал, Россошанскому и др. южных районам (Центрально-Черноземной области – В.С.).

Убедительная просьба к Вам, тов. Варейкис, договориться с Харьковским обкомом о том, чтобы вопрос оборганизованной даче голодающим работы, а отсюда и хлеба был разрешен немедленно, только в этом можно найти выход.

В порядке социалистической помощи мы на бюро РПК решили дать 1500 центнер пшеницы на посев Марковскому району, оторвав это количество от нормы высева по 5 килограмм с гектара (по заключению агронома без ущерба для урожая). Завтра во время пленума думаем поговорить с секретарями колхозных ячеек с расчетом дать все возможное на помощь украинским районам.

С ком. приветом –

Секретарь

Кантемировского райкома ВКП(б)

Журилов

1 апреля 1932 года.

Верно:

(підпис нерозбірливий)» [104, с. 15–17].

«До 25 квітня 1932 року»

Совершенно секретно

Спецсводка № 21

Южного окружного транспортного отдела ОГПУ

По состоянию на 25/IV

а) листовка по Белгороду.

25/III–1932 г. около подъезда Белгородского вокзала обнаружена листовка в форме письма следующего содержания:

«До Комуністичної партії більшовиків від робочих і крестьян ми, робочі і крестьяни, уже бачим, що наша Советська власть не отстала ні на один шаг від закордонного капіталу нащот голодовки. Компартія п'є нашу кров з крестьянина і зробила з народу мощі та кістки...

В нашого деревенского партийця нема уже і духу, а комса жде покаання... По весні видніше нам буде, підуть всі в наші лави знімати тих, що пьють нашу крестьянську кров...

Голота візьме до роботи всіх панків, що кров нашу п'ють. Комунисти, дайте хліба, буде менше всім Вам, а не дасте – хай нам буде гірше – ну і Вас тоже нагодуємо» [124, с. 5].

«28 квітня 1932 року»

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Косіору

З 1-го січня до 22-го квітня безпосередньо до ЦК КП(б)У, а також надіслані від Секретаріату тов. Сталіну разом 115 листів в справі пере-кручування по хлібозаготівлі, примусового усупільнення худоби тощо. Найбільша частина листів припадає на квітень місяць – 64. Частину цих листів Агітмас, Відділ ЦК КП(б)У направив для перевірки до Обкомів і Райкомів, а по окремим відряджено т.т. для перевірки на місці. Характерні моменти з листів, що надійшли в квітні місяці наводимо у зведенні, що Вам його при цьому надсилаю.

Зав. агітмас. від.

Сірко

28/IV–32 р.» [104, с. 26–29].

«5 травня 1932 року»

Цілко м таємно

До ЦК КП(б)У

УСРР

Народний Комісаріат т. Косіору

Юстиції (о с о б и с т о)

Тасмна частина. При цьому надсилається черговий

Сектор №9101.1 інформаційний лист НКЮ за

Харків, 5/V – 32р. тел. квітень 1932 року.

Д о д а т о к : Інформлист на 14 аркуш.

ТВО НКЮ та ГПР А. Приходько.

Цілко м таємно

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

За останній період занотовано низку обурливих пере-кручувань лінії партії, звязаних з переведенням господарчо-політичних кампаній на селі.

Останній період фактів хлібозаготівель.

В минулому листі було наведено чимало пере-кручувань, зв'язаних з хлі-бозаготівлею.

Для повноти картини слід зупинитися на таких фактах:

Справа по Липецькому району Харківської області, що охоплює до 10 сіл цього району жорстокими знущаннями над селянами під час закінчення хлібозаготівлі. Штрафували в масовому порядку, били до непритомности, обливали водою і потім знову били, «качали», цебто кидали людину від од-ного до другого протягом цілих годин, роздягали і витримували на морозі цілі ночі, натоплювали піч і лежанку і примушували сидіти на печі, а потім зразу ж виводили на мороз, обкурювали і т. інш. Наводимо найхарактерніші факти:

а) село Липці – районний центр. Уповноважений Янович запропонував затопити піч в кімнаті, де було заарештовано 10 контрактантів. Коли бри-гадир Чернухин надто натопив, Янович дав йому перчину і запропонував покласти її на плиту. За декілька хвилин з кімнати почулися крики і стони «караул», стукіт в двері і коли двері було відчинено звідти повалив густий чорний дим, від якого можна було задохнутися;

б) по тому ж селу бригадир Кузнецова викликала в свою бригаду учня 13 років Гармаша Миколу, брат якого перебуває в армії, а батько працює в Харкові і затримала його. Утримався малолітній Гармаш під вартою 4 доби в камері, де було ще 8 жінок та 1 чоловік;

в) село Колупаєвка. Уповноважений Цибін, Голова сільради Леонов і бригадир Гуляев викликали до с. ради біднячку Картаєву 60 років – маги червоноармійця, який служить на кордоні: між іншим, вона подала заявку про вступ до колгоспу. Наведені вище особи почали вимагати здачі хліба, ображати її, шарпати, кидати. Гуляев її вдарив і так знущання продовжува-лося, аж поки вона впала непритомною;

г) ця бригада викликала бідняка Томіліна, що не виконав контрактації 20 пудів (з 65 пудів здав 46 пудів). Спочатку його обступили і почали об-курювати, далі посадили і почали «парити» коло гарячої плити, а потім ви-

Агітатори більшовиків, 1933 рк.

водили на мороз і так декілька разів, аж поки він не знепритомнів. Коли він прийшов до почуття, йому запропонували сісти на стілець і коли він сів, один з бригадирів витягнув з-під нього стілець, і Томілін знову впав непритомний;

д) біднячку Філатову силоміць всунули в піч і коли її витягли назад, вона була непритомною;

е) дружину робітника Колесникову, не зважаючи на її дев'ятимісячну вагітність, примусили піти пішки у Харків за квитками на зданий хліб, які були у її чоловіка. По дорозі до Харкова біля Сабурової дачі Колесникова родила;

є) село «Русские Тишки»: бригада в складі Зам. голови сільради Кремчанинова і уповноваженого Леонова Миколи викликали маломіцного середняка Креміна Гната. Коли на запит Кремчанинова Кремін відповів, що хліба у нього немає, то Кремчанинов і Леонов запропонували присутній сільвиконавцю Шепіловій Анні рушником перев'язати ліву руку Креміна з правою другого бідняка нездатчика Носова. Після того, як Шепілова це виконала, Креміна і Носова поставили на кочергу, причому Креміну да-

ли тримати в правій руці повне відро води. Не задовольнившись з цього, Леонов і Кремчанинов наказали нагодувати «пірогом» Креміна і Носова. Шепілова пішла в комору, дістала там велику, брудну картоплину і почала совати таку в рот Креміну і Носову, після цього Шепілова знову ж таки з наказу бригадира почала лити в рот Креміну і Носову воду з відра; далі Шепілова під загальний регіт водила їх за рушник по всій кімнаті, виконуючи «обряд венчання». Після «венчання» їх знову поставили зв'язаними рушником на кочерзі з відром води в руках і так Кремін стояв до 5 годин ранку, доки у нього не затекла рука. Процедура шлюбу була проведена з Креміним вдвічі.

В цій справі притягнуто до суду 24 особи, з них 18 членів і кандидатів партії. В своїх показах всі обвинувачені спосилаються на те, що вони одержали точну установку, навіть щодо деталей знущання від головного обвинуваченого зам. голови Липецького РВК Гуренко. Майже всі потерпілі в цій справі є бідняки і середняки.

В Білгородці Заславського р-ну Вінницької області під кінець хлібозаготівель незаконно забирали майно, били, заарештовували і так інш. Це проводили голова с/ради Ігнат'єв, його заступник і інші. Про це все добре знали голова КК, голова Райпрофради, редактор газети, до якого навіть неодноразово надходили від робкорів листи, але всі ці особи нічого для припинення цих перекручувань не робили. Заславський прокурор Мітрофанів знав про ці обурливі явища і теж на них не реагував. Проти винних заведено кримінальну справу. Прокурора з посади усунуто. Справу щодо інших неpritягнених до судової відповідальності розв'язується партійним порядком Вінницької обл. КК. І в цій справі потерпілі середняки і бідняки.

Значні перекручування помічалися ще в Липецькому, Прилуцькому, Хорольському, Ст. Константинівському, Городоцькому, Чемеровецькому, Солонянському, Кам'янському, Люксембурзькому, Лихівському, Якимівському, Кодарівському, Олександрійському і Голованівському р-нах:

а) в Сурсько-Михайлівському, Солонянському р-ну, Дніпропетровської області Секретар партосередку Кондрацький, Голова с/ради Поплавський, заступник його Бакум, секретар комсомольського осередку Котенко та уповноважений РВК Кремеєв проводили ночні обшуки у одноосібників, бідняків, середняків і навіть колгоспників. Під час нічних трусів у контр-

актників, бідняків та середняків забирали не лише зерно-хліб, а навіть різні продукти, як масло, сир, сахар, речі різні і гроші. Уповноважений РВК Кремеєв і голова с/ради Поплавський пиячили, деяке майно розбазарювали, деякі продукти привласнили собі. Активісти Поватека, Татаря та Котенко (секретар КСМ), що працювали під їх керівництвом, згвалтували дівчат, які чергували на участках як виконавці.

Крім цього, під час трусів і вилучення майна били середняків і бідняків. По цій справі притягнуто 19 осіб, яких вже засуджено – Поватеку до 5 років, Котенко і Татару до 3 років, Кремеєва і Поплавського до 1,5 років позбавлення волі.

б) В селі Качанові, Люксембурзького р-ну Дніпропетровської області мало місце нанесення побоїв, роздзягнення колгоспників, доведення до двору плянів хлібозаготівель окремим колгоспникам для стягнення з них хліба, якого вони одержали по трудових. В цій справі проводиться слідство.

в) По Ковалевському р-ну цієї ж області в артілі «Комінтерн» мало місце масові побої колгоспників. На місце виїхав ст. слідчий і ст. помічник облпрокурора для переведення слідства.

Основне, що доводиться констатувати, це те, що в більшості районів верхівка знала про перекурчування, але в одних випадках не вважала за потрібне реагувати, а в інших випадках навіть всіма засобами не давала органам прокуратури на ці моменти реагувати.

Так, в Ільїнецькому районі виникла справа по селу Кошлани, де уповноважений РВК – зав. Райфо Токар разом з верхівкою села проводили масові труси, посилали з записками з кутка в кут, ганяючи по 3–4 дні, не даючи зайти додому поїсти, арештовували, тримали в холодних приміщеннях по 3–4 доби і таке інше. Цю справу дільничий прокурор, виконуючи вказівки керівників району, закривали.

В другому випадку Старобільський Прокурор порушив кримінальну справу за перекурчування проти голови Пісчанської с/ради. Голова КК Акімкін і секретар РПК т. Вайсблат лаяли міліціонера, що проводив довід брудною лайкою, а потім викликали наслідчого і запропонували йому не проводити слідства, загрожуючи зняттям з посади і виключенням з партії. На ґрунті цих непорозумінь Старобільського Прокурора т. Світненко в районі виключили з партії і секретар РПК навіть дав розпорядження уповноваженому ДПУ про арешт Прокурора.

II. Перекурчування під час засівкампанії

Дільничі прокурори повідомляють про низку перекурчувань, зв'язаних з переведенням засівкампанії. Основні з них такі:

1. Масові штрафи і обшуки за невивозку зерна для очистки, за відмову всипати насіння до громадського магазину, за невиконання доведених плянів і т. інш.

2. Арешти, тримання під вартою по 3–4 дні, нанесення побоїв, вилучення всього реманенту, розбазарювання речей, взятих за штраф, утворення «заградилінок» т. інш.

3. Такі перекурчування зафіксовано по багатьох районах, в особливо неприпустимих форм вони набрали в районах: Лебединському, Славуцькому, Кобеляцькому, Хорольському, Зіньківському, Старобільському, Миргородському, Лохвицькому, Бердичівському і Долинському:

а) в с. Романоково, Кам'янського р-ну, Дніпропетровської області зам. голови с/ради Білошапка почав балакати з гр. Іщенко – 70 років, заможним середняком про посів його землі. Після балачок Іщенко з розпорядження Білошапки був заарештований. 11 квітня, коли Іщенко в камері міліції напився, то Білошапка і інспектор міліції Щирий вивели його і почали бити. Потім вони його зв'язали і почали бити зв'язаного ногами і кулаками по животу. Коли на крик Іщенка зібралися люди, Щирий і Білошапка розв'язали його і запропонували тікати. Через 3 дні Іщенко помер, при чому розтином трупу встановлено, що причиною смерті є розрив кишки внаслідок ударів тупим знаряддям в живіт. Слідство закінчено і справу скеровано до суду.

б) в одному з сел Лихівського району було скликано збори колгоспників в питанні збору посівматеріалу; деякі колгоспники та окремі середняки, послаючись на відсутність посівматеріалу, відмовлялись від ссипки. З цих колгоспників було зараз же знято чоботи, а їх посажено в клуню під варту. Слідство закінчено, справу скеровано до суду.

в) в тому ж районі по селу Дніпрово-Кам'янець проводиться слідство за такими фактами: гр. Перев'язко. 67 років, батька червоноармійця викликали до с/ради і запропонували законтрактувати 1,5 га посіву. Перев'язко відмовлявся, послаючись на свою старість. Тоді заст. голови с/ради Коваленко покликав ще гр. Богуна і Дурнієнко і разом почали бити Перев'язку, а після цього викинули його на вулицю. Таке ж саме знущання в той самий день було і відносно інших 5 селян.

г) Лохвицька міськрада і окремі сільради, прагнучи до збору посівматеріалу, утворили «заградилівку» на базарах, відбираючи хліб, картоплю тощо.

д) в селі Слабені, Чернігівського р-ну голова с/ради прийшов разом з бригадиром до твердоздатчика, і коли останній відмовився підписати насіннюву картку, голова с/ради побив його і дружину, причому дружині перебив ребра. Слідство провадиться.

е) по Каширівській с/раді, Долинського р-ну, Дніпропетровської області доводили біднякам та середнякам одноосібникам тверді завдання по засипці насінньофондів; с/рада пропонувала засипати насінньофонд протягом двох годин і за невиконання спродувала майно і с.г. реманент.

ж) у селі Швайківці, Бердичівського р-ну, виявлені випадки, коли від одноосібників відбирались зобов'язання про те, що у них є насіннєвий матеріал і вони його очистять під страхом того, що їх заарештують, і після того, як вони посиділи в с/раді кілька годин для «обдумывания».

з) Голова Біликівської с/ради, Миргородського р-ну, Харківської області Кійченко і голова артлі Герасименко утворили при с/раді штаб, куди викликали вночі громадян для здачі посівматеріалу. Коли гр.Музиря – бідняк від здачі посівматеріалу відмовився, то його побили і посадили в холодний сарай. Винних віддано до суду.

и) керівники Буймерської с/ради, Лебединського району з'явилися до середняка і почали вилучати майно за нездачу посівматеріалу. Вони поведи себе так, що родина цього середняка зі страху босі вибігли з криком на вулицю, де і пробули цілий день. На крик цієї родини збіглося біля 200 середняків і бідняків того ж села.

к) в Славуцькому районі більшість с/рад стали надсилати цілими пачками арештованих до міліції і прокуратури разом з актами на цих осіб за відмову внести насіння до громадського гамазею.

л) в низці сел цього ж Славуцького району на Вінничині проводилися масові труси для виявлення засівматеріалу і в селі Дятлівці занотовано випадки, коли тим господарям, що не дозволяли у себе шукати, наносили побої. Справа в стадії розслідування.

III. Ламання ревзаконности в галузі адміннагляду

1. В квітні цього року Артемівська міськрада видала незаконну постанову про мобілізацію для потреб радгоспів і колгоспів на час весняної засівкампанії всієї тяглової сили і тяглових засобів всіх установ, підприємств

і організацій, а також і приватних осіб в межах Артемівського району. За протестом Генерального Прокурора цю постанову ВУЦВК скасував.

2. 1-го квітня ц.р. РНК УРСР ухвалила перевести вет. технікум вівчарства з м. Дніпропетровська до м.Херсону. Не зважаючи на цю постанову, Одеські обласні органи зупинили вселення в Херсоні, і майно технікуму залишилося на вулиці. Прокуратура Республіки зараз розслідує цей факт.

3. Кадіївський Міськомгосп виніс постанову про відібрання власного помешкання робкоопу і виселення трьох фахівців Ген. прокурором цю незаконну постанову зупинено.

4. Артемівська міськрада винесла постанову про виселення складу Райсоюзу і відібрання крамниці робкоопу. Цю незаконну постанову теж зупинено Прокуратурою Республіки.

IV. Злочини в міліції

1. В селі Солоному, цього ж району, Дніпропетровської області нач. райміліції Саудгозе разом зі старшиною міліції Гордієнко, займаючись систематичними п'янками, довели до повного розкладу райміліцію. Саудгозе припустив викривлення класової лінії в штрафній політиці, систематично бив і знущався над в'язнями т. інш. Саудгозе засуджено до 10 років, а Гордієнко до 8 років позбавлення волі.

Збір хліба для московсько-більшовицької влади, 1932 рік.

2. По Павлоградському р-ну, цієї ж області:

а) по Кочерезькій с/радї пом. уповноваженого міліції Чуюнковський разом з головою артїлі ім. Чубаря Денисенко і курсантом радпартшколи Батурином викликали колгоспника-бідняка Цирика і почали його допитувати, як підозрілого, в крадіжці коня. Під час допиту його нещадно побили і, коли перебили йому гортань, продовжували ще бити, аж поки він вмер. Після цього винуватці повісили Цирика в приміщенні конюхів, інсценуючи самогубство. Винних віддано до суду.

б) по Булаківській с/радї інспектор міліції Макаренко, секретар партосередку Діденко та уповноважений РВК Оженко викликали в помешкання партосередку колгоспника-бідняка Жайворонка для допиту, чому він під час зборів вимагав від Діденка видачі хліба. Під час допиту його побили і всіляко знущалися над ним, а після побою для того, щоб скрити свій злочин, його тримали під вартою 4 доби. Винних взято під варту і слідство закінчується.

3. По м. Дніпропетровську:

а) пом. дежурного 1-го району міліції Кононенко і міліціонер Сліпко під час звільнення затриманого Блаймана, 60 років почали знущатися над ним, а потім почали бити його. Блайману було нанесено важкі поранення, покалічено 5 ребер і ліву ногу, внаслідок чого він помер. Кононенко засуджено до 7 років, а Сліпко до 5 років позбавлення волі.

б) 21-го квітня уч. інспектори міліції Балагура і Соловійов та міліціонер Лук'яненко разом з одним «ударником» міліції нанесли важкі побої затриманим по підозрінню в грабїжці робочим м. Дніпропетровська – Волкову і Газікову. Внаслідок цих побоїв один з затриманих вмер, а другий знаходиться в Бупрівській лікарні. Слідство терміново проводиться.

V. Падїж коней

Дякуючи неприпустимому відношенню в колгоспах до худоби, а також в зв'язку з обмеженістю фуражних фондів як в колгоспах, так і в одноосібному секторі останній місяць дав катастрофічні цифри загибелі коней по деяким районам: Так, наприклад:

Знамянський Прокурор повідомляє, що на салотопці Новомиргородського р-ну лежить до 2 тис. дохлих коней.

Сумський Прокурор наводить випадки, коли в одному колгоспі протягом місяця подохло до 50 коней.

Казатинський прокурор інформує, що по Казатинському району в кол-

госпному секторі на підрахунку за час з 1/V по 5/IV, це б то 4 дні, загинуло 74 коні, а всього за невеликий час загинуло 1009 коней.

З інших місць є відомості про те, що коні надто виснажені, до роботи на 50–75 % нездатні.

VI. Голодування

В квітні місяці одержано відомості з низки місць про голодування.

Найхарактерніші факти такі:

В Купянському районі становище надто напружене, харчові фонди вичерпано і щодня повстає питання про зняття з харчування іншого прошарку працюючих. Голодування спостерігається в колгоспах поміж старих і непрацездатних, а в робітній силі колгоспів спостерігається значний відплив, що є загрозою посівкампанії. Райвиконкому довелося зібрати 52 кинутих дітей: в селі Табаївці є 5 випадків смерті дітей від недоедання. Вчительство тікає з району, на цьому ж ґрунті і за короткий час кинули роботу 22 вчителі. Такий стан занотовано по 9 селах району.

В низці сел Старобільського району в колгоспах і комунах споживають дохлу худобу.

В Новомиргородському районі людність, не зважаючи на заборону міліції, обрїзає з дохлих коней, що лежать на салотопні, м'ясо і споживають його.

Саме на ґрунті цього зафіксовано зростання крадіжок картоплі, кукурудзи і інших продуктів споживання. В деяких місцях, де вплив куркульської агітації розвинений, йде навпаки відсутня масово-політична робота, зафіксовано волинки.

VII. Волинки

Характерні волинки мали місце:

В радгоспі «Доренбург» Ново-Троїцького району залишилося біля 3 000 га недбайливо убраної кукурудзи. Кукурудзу, що залишилася у полі, дирекція радгоспу вирішила зібрати силами околишнього населення на умовах 50 % зібраного радгоспу і 50 % за збір. Оскільки була на полі лише одна вага і могла задоволити 1 000 осіб, що працювали в полі, почали брати кукурудзу на глаз 50 %, а потім взагалі почали тягнути всю кукурудзу. Безладдя почало збільшуватися, в юрбі почали кричати, що треба не лише з кучі брати, а треба розбивати і амбари. Довелося викликати загін міліції з 40 чоловік, але цю волинку шляхом роз'яснювальної роботивдалося зупинити ще до прибуття загону.

В Погребищенському районі в низці сел колгоспниці, зібравшись, напали на кагат і розграбили картоплю і буряк. Попередньо вони озброїлися топорами, ломачами та ін.

Такі ж саме напади мали місце в Хорольському, Оболонянському районі і в селі Гуляй-Полі, при чому в Хорольському районі під час нападу на радгосп «9 січня» було забито двох нападавчих.

В с. Шестовиці Чернігівського району юрба в 500 осіб, переважно жінок напала на бригаду, що вилучала майно у куркуля, відбрала всі речі і побила бригаду.

В Золочівському районі (ст. Одноробівка) натовп приблизно в 1 500 осіб в ніч з 14 на 15 квітня зробив напад на Івашківську гуральню. Ця юрба була озброєна вогнепальною зброєю, кольями, кусками заліза тощо. Голова РВК тов. Михайлів, що намагався зупинити юрбу, примушений був тікати. Виступивши 10 конних міліціонерів і 25–30 чоловік з активу натовпу зупинити теж не могли і юрба захопила амбари з посівматер'ялом і кукурудзою і почала це все розбирати. З натовпу під час наступу на міліціонерів були викрики: «Ура, Долой радвладу, давай царя, розбивай міліціонерів». Міліція з пограбованих 1000 пудів все ж пощастило відбити 800 пудів кукурудзи. З юрби були залпи по міліції з відрізів, з наганів, браунінгів. Міліціонери стріляли лише в повітря. По закінченні волинок поміж залишившихся мішків з кукурудзою було найдено труп гр. села Розсоховате, Золочівської с/ради Гнатенко. Встановлено, що його забито в самій юрбі з відріза. По справі цієї волинки провадиться слідство, що в основному скеровується до виявлення ініціаторів і підбурювачів волинок, оскільки маються агентурні відомості про те, що ця волинка готувалася декілька днів приїзджими з Харкова невідомими особами, які провадили інструктування в лощині біля станції Одноробівка і мабуть постачали зброєю.

VIII. Усуспільнення

Після видання постанови ЦК про заборону і розібрання корів, примусового усуспільнення корів почалася хвиля розбирання вже усуспільнених корів.

Основні причини, що викликали цю хвилю, як це перевірено низкою прокурорів на місцях, було:

- а) наявність випадків примусового усуспільнення корів;
- б) відсутність масової роботи з одного боку і куркульська агітація з другого боку;

в) неприпустимий уход за коровами і обурення з цього приводу колгоспників;

г) нечутливе відношення до колгоспника і навіть зловживання в розподілі молока.

Це розбирання корів супроводилося низкою волинок, коли колгоспниці, зібравшись юрбою, силою розбиваючи замки, відбирали корів (Сумський, Бригадирівський, Онопріївський, Александріївський, Липецький і Старобільський р-ни).

IX. Втручання в оперативну роботу органів юстиції

Випадки втручання в оперативну роботу органів юстиції тривають:

1. Інспектор Грушківського Рай-РСІ вимагав в нарсуді того ж району справу по обвинуваченню голови колгоспу села Берестяги і, взявши цю справу, поїхав з нею в село, поставив на обговорення Президії с/ради в тій площині, що суд невірно засудив і т. інш.

2. Секретар Солонянського РПК примушував слідчого виділити зі справи про обурливі перекручення в селі Сурська-Михайлівському матеріали про уповноваженого РПК Кремеєва – основного обвинуваченого і керівника перекручувань.

ТВО Народнього Комісара юстиції
та Генерального прокурора республіки
Складено 5 травня 1932 року» [126, с. 1–15].

А. Приходько

«До 15 травня 1932 року

Таємна частина
в ЦК КП(б)У
Тов. Косиору

Сов. секретно

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

О продовольственных затруднениях в Винницкой области. В одном из своих писем я Вам уже писал, о том тяжелом продовольственном положении, в котором находятся ряд районов Уманской группы (Бабанка, Умань, Плискив, Оратово, Погребище).

К сожалению к настоящему времени мы не смогли своими собственными ресурсами значительно улучшить продовольственное положение ука-

занных районов еще и потому, что вместе с продовольственной помощью необходимо в не меньшей мере оказывать и фуражную помощь.

К настоящему времени все более и более выясняется то, что помощь эту надо оказывать в гораздо больших размерах, чем это мы предполагали вначале, кроме этих районов выявляется еще дополнительно ряд районов в части которых уже в настоящее время имеет место не только трудности продовольствия, но имеются и отдельные смертные случаи; в другой части районов имеет место значительное недоедание, отсутствие возможностей организации общественного питания и прочее.

Эти районы уже в настоящее время нуждаются в помощи извне.

Организация общественного питания в колхозах и помощи отдельным особенно в настоящее время является наиболее существенным стимулом, успешного проведения весеннего сева.

По области было организовано стационарных столовых 1941, передвижных 1939, а всего 5 880. С начала мая количество их уменьшилось до 2 317 в связи с исходом продовольственных ресурсов в части районов.

Данное количество столовых при наличии ограниченных продовольственных ресурсов не в состоянии охватить нуждающихся колхозников и разрядить то угрожающее положение, которое имеется в некоторых районах нашей области на почве недоедания и голодовки.

Отдельные факты свидетельствуют о чрезвычайно напряженном и угрожающем положении в ряде районов:

В Уманском районе в части сел недоеданием и голодовкой охвачено от 35 до 50% населения. В селе Фурманке за 10 дней апреля от недоедания умерло 27 душ, а с I/V по 5/V еще 24 чел. В большинстве сел насчитываются десятки опухших от голода людей. В связи с этим распространены различные болезни, и больницы не в состоянии полностью охватить всех больных.

Выявлено много случаев изготовления пищи из падали, гнили, на почве чего появились заболевания дизентерией и сибирской язвой. Особенно серьезное внимание заслуживает факт людоедства. Бедняк колхозник Мороз П.И., 35–40 лет, на почве недоедания, долгое время питался дохлой кониной, в ночь на 28/IV убил своего 2-х летнего ребенка и 2 дня вместе с женой питался им. Спустя несколько дней Мороз пытался убить второго 4-х летнего ребенка, но жена противодействовала. Будучи задержанным, Мороз признался, что съел ребенка.

За последние месяцы в г. Умане на почве недоедания главным образом деклассированного элемента, который питается с частного рынка, появилось много заболеваний на почве недоедания. В марте месяце 1932 г. по городу Умани 145 смертных случаев против 60 в марте 1931 г. В апреле этого года подобрано по г. Умани на улицах 48 мертвецов, причина недоедание. Подобранные мертвецы – селяне, частично сел Уманского и других районов.

Неимоверно растут кражи. В связи с угрожающим продовольственным положением в некоторых селах до 50% текучести населения, а в одном селе (Гережиновка) выехало трудоспособных одиночников 70%. В Умани очень тяжелое положение с продовольствием в самом городе. Текучесть рабочих основных производств (завод «Труд», Швейная фабрика, Кирпичный завод) с каждым днем увеличивается. Среди рабочих Металлического завода «Труд» перед майскими праздниками ширились слухи о том, что если не улучшат материального положения, то объявят забастовку. Очень тяжелое положение студенчества, в некоторых ВУЗах большая часть учащихся разъехалась.

В **Оратовском районе** за последнее время полученной продовольственной помощи, но все – же еще и теперь в некоторых селах едят дохлых коней, свиней и собак. В ряде сел района колхозники и одиночники группами в 20–50 человек выходили на поле, где выкапывали остатки свеклы, картофеля прошлогоднего урожая, чем, и питались. Есть ряд случаев голодной смерти (в с. Животовка умерло 8 человек).

Погребищенский район тоже, что и в Оратовском, значительная часть колхозников и индивидуальников находятся в тяжелом продовольственном положении и употребляют в пищу различные сурогаты. Срезают почки на деревьях выжимают соки из мерзлой картошки, при чем мерзлая картошка собирается на полях у кагатов как в колхозах, так и в совхозах, собирают шелуху от картофеля у столовых колхозов, подбирают черепа и листья, едят мясо от падших лошадей. Часть колхозников в течении 2-х – 5-х месяцев хлеба уж не едят. За последнее время из 40 сел Погребищенского района не зарегистрировано случаев опухания от голода лишь в 3 селах. В остальных опухание от голода имеется от 1–5 случаев, а также 4 случая голодной смерти индивидуальников и 1 ребенка.

Бабанский район. В апреле 1932 г. смертность и опухание от голода доходили до крупных размеров, примерно: по с. Подвысоцкому умерло 20 чел., по с. Левковцы 12 чел., Косеновке – 9, Камянецке – 37 чел., Виш-

неполь – 61 чел. В связи с продовольственными трудностями значительная часть квалифицированных рабочих ушла из Сахарного завода.

Плисковский район. Продовольственное положение все еще остается далеко напряженным. В отдельных селах употребляют в пищу падших лошадей. В с. Наказном в колхозе из 150 лошадей осталось 74. Колхозники убивали своих лошадей тайно на мясо. Погибших и убитых лошадей разбирали на мясо (такие явления были и в селах Разношинцы, Андрушовка, Очипково, Богдановка, Очеретня).

Тростянецкий район. В районе зафиксировано 19 случаев смертности от голода. В целом по району по неполным данным насчитывается до 1000 человек голодающих. В одном из сел (Паланка) голодом охвачено 301 чел., из них 108 совершенно опухшие.

В селе Севериновке голодающие питаются исключительно сурогатами как-то: тертый жолудь с примесью хрена. Кулацко-враждебный элемент села, спекулируя на продовольственных трудностях, толкнул в нескольких селах некоторые группы колхозников на подачу заявлений о выходе из колхоза: Козинцы 21 заявление, Савинцы 9, Демидовка 28, Тростянчик 11, Стратиевка 14.

Померлі від голоду, 1933 рік.

Ильинецкий район. Умерло от голода 8 человек. Больницы переполнены больными. Есть случаи, когда в больницу привозят почти совсем мертвых людей, которые на протяжении суток – 2-х спят с пульсом 36–40 ударов в минуту. Через медицинский анализ установлено заболеваемость 2-х семейств от сапа, от того, что они кормились падалью лошадей.

По этому району, а также Оратовскому, Плисковскому и целому ряду других районов есть случаи выкапывания посеянных бобовых и особенно посаженной картошки для пищи.

Христиновский район. За последнее время обострился продовольственный кризис. Зафиксированны моменты питания населения гнилым картофелем, отбросами и разной падалью. Опухание целых семейств на почве недоедания, также единичные случаи смерти от голода. В колхоза «Спільна праця» села Голновцы пало 5 лошадей, каковые были разрублены на куски и разобраны колхозниками. В этом колхозе 4 семьи лежат опухшими. В этом-же селе в конце апреля умер от голода бедняк, колхозник 45 лет. Выработал в колхозе 600 трудодней, но, будучи многосемейным, получив мало хлеба, продолжительное время голодал.

Второй случай смерти от голода зафиксирован в селе Большой Севастьяновке, колхозник бедняк отправился на поле собрать гнилой картофель и там скончался, не будучи в состоянии возвратиться домой. В этом же селе 4 семьи колхозником лежат опухшими от недоедания. В с. Христиновка в первых числах мая толпа женщин в 20 человек ночью вышла в поле, где паслись колхозные лошади, зарубили 3-х лошадей и распределили мясо между собой. В этом же селе 100 человек колхозников и индивидуальников в ночное время разобрали маточную свеклу Христиновского Свеклосовхоза. Охрана совхоза, состоявшая из односельчан, не препятствовала разбору, заявляя: «Берите, лишь бы мы не видели».

Немировский район. Также значительно обострился продовольственный вопрос. Зарегистрированы случаи значительного недоедания и в отдельных случаях со смертным исходом на той же почве.

В с. Ситковцы голодает несколько семейств колхозников, а в с. Гуньки голодает семья членов Сельсовета, где жена и дети не в состоянии двигаться, в с. Крапивна голодает около 20 семейств, а в Мельникова до 100 семейств. Отдельные факты голодания зарегистрированы в с. Луковцах, Красненькое, Чиколаповка, Райгород и др. В с. Шуровцы член колхоза кричала по селу, «мы здыхаем с голоду», видя, что никто ей не помогает, при-

вела 4-х детей в канцелярию колхоза, поставила их и заявила «кушать мне нечего, я сдыхаю с голоду, детей кормите сами».

Томашпольський район. В 10 селах зафиксированы заболевания на почве голода.

Тульчинский район. В ряде сел отмечены случаи голодания отдельных семейств (Кришенцы, Михайловка, Холодовка, Кинашов).

В с. Калином отмечено ряд случаев нападения на буряковые кагаты Белоусовского совхоза. В этом же селе 30 женщин напали на перевозимую кукурузу из этого совхоза для перемола и разобрали 2 мешка кукурузы. В районе за последнее время появились заболевания.

Оратовский район. На почве продовольственных затруднений участились случаи массовых краж рогатого скота, свиней, лошадей, картошки из кагатов на поле, в погребках и т. д.

По селам Животовка, Сологубовка, Осычна, Оратов, Фронтровка до 80–100 женщин ежедневно выходили в поле искать невыкопанный буряк. По этим селам едят падших лошадей. В лесах собирают брунки. Все еще до сих пор имеют место отдельные случаи голодной смерти.

Облбюро КП(б)У приняло решительные меры к смягчению создавшегося положения в указанных районах, для чего в районы, находящиеся в наиболее тяжелом продовольственном положении, были посланы ответственные работники области для организации на местах общественного питания, выявления и использования всех внутренних ресурсов, разворачивания политмассовой работы, а также были переброшены продовольственные ресурсы в апреле месяце.

В тоннах.

<i>Наименов. районов</i>	<i>Кукур.</i>	<i>Мука кукур.</i>	<i>Мука жжит.</i>	<i>Пшено</i>	<i>Греч. крупа</i>	<i>Консерв.</i>	<i>Просо</i>	<i>Масло корб.</i>
Бабанка	96	4,8	4	4	14,4	1500	80	1
Умань	96	4,8	4	4	14,4	1500	60	0,75
Погребище	72	3,2	3	2,5	13,2	1000	45	–
Плисков	96	3,2	3	2,5	13,8	1000	55	0,75
Оратов	72	–	3	2,5	13,2	500	35	0,5
Всего:	432	16	17	15,5	69	5500	275	3

Дополнительно к этому в мае месяце послано Тростянецкому району 16 тонн гречки и проса. Уманскому р-ну 40 тонн гречки и проса. Также

дано распоряжение немедленно отгрузить 39 вагонов (450 тонн), кукурузы для продовольствия: Погребище – 36 т, Плисков – 48 т, Оратов – 36 т., Монастырище – 12 т., Умань – 48 т., Бабанка – 46 т., Литин – 24 т., Ильинцы – 12 т., Липовцы – 12 т., Тульчин – 12 т., Тростянец – 24 т., Томашполь – 12 т., Станиславчик – 12 т., Могилев – 24 т., Джулинка – 24 т., Брацлав – 6 т., Гайсин – 12 т. Нуждаются также Тепликский, Немировский, Христиновский, Янушпольский районы.

Во многих районах на почве недоедания развились в массовом порядке кражи из кагатов и погребов колхозов и совхозов картофеля и других продуктов, а также курей, коров и прочее.

В Монастырищенском районе были случаи отравления колхозников и семей от похищенного ими отравленного зерна.

Из всего изложенного видно, что кроме районов Уманской группы в последние дни возникли продовольственные затруднения в ряде других районов, нуждающиеся в помощи извне. Продукты распределяются главным образом по линии общественного питания, устанавливается контроль расходований. На местах принимаются меры по использованию общественного питания для поднятия трудовой дисциплины и успешного проведения сева.

Используя общественное питание для рабочих колхозников и немогущих выходить на работу и членов семей голодающих одновременно оказывается помощь действительно нуждающимся единоличникам. Однако меры, принятые областными организациями и районными далеко не обеспечивают самых минимальных продовольственных потребностей и состояние с продовольствием продолжает все-таки оставаться угрожающим. В области нет совершенно никаких ресурсов. Сведения, поступающие из Райпарткомов сигнализируют о том, что оказанная помощь и мобилизованные ресурсы на местах уже использованы.

Приближается прополочная кампания, когда необходимо обязательно организовать общественное питание, так как без организации общественного питания мы сорвем прополочную кампанию, а необходимых продовольственных ресурсов для этого в области нет, за исключением забираемой в настоящее время части кукурузы из Винокурных заводов.

Создавшееся в значительной части районов положение требует немедленной помощи как продуктами, так и концормами и это заставляет нас идти по пути дальнейшего изъятия некоторой части кукурузы (около 1 000 тонн) из Винокурных заводов в обмен на патоку, как единственно-

го источника в основном для продовольствия и незначительная часть для фуража.

Вместе с тем, считаю необходимым довести до вашего сведения, что благодаря бесхозяйственному хранению этой кукурудзы на Винокурных заводах размер порчи ее доведен до 40–45%. Исходя из такого положения, мы установили эквивалент обмена: пуд кукурудзы в качанах на 1 пуд патоки, против установленного Спиртотрестом 1,5 пуда патоки за пуд кукурузы в качанах. Что же касается подвоза патоки до Винокурных заводов, дабы не приостановить их производства, нами приняты все меры к тому, чтобы изымая из Винокурных заводов кукурудзу, обеспечить производство заводов подвозом патоки, хотя это и связано с большими затруднениями, ввиду того, что патока в большинстве случаев находится на Сахарных заводах, далеко расположенных от ж. д. магистрали, а также и те, что винокурные заводы также отдалены на несколько километров от ж. д. станции.

Кроме этих мероприятий, для оказания помощи колхозам в концкормах, мы договорились с сахартрестом об изъятии из Сахзаводов за наличный расчет до 400 тонн сухого жому.

Все это связано с большими затратами, а специальных ассигнований для этой цели нет. О размерах расходов можно уяснить себе хотя бы из того, что в некоторые районы пришлось завозить как семена, так и концкорма и продовольствие, а в ряде сел этих районов, необходимо завозить эту всю натуральную помощь наемным транспортом, ввиду того, что их тяговая сила не в состоянии вывезти.

Все это вместе взятое поставило нас перед фактом стоимости доставки с пуда около 8–4 рублей. Сообщая об изложенном, прошу: Санкционировать дополнительное изъятие кукурудзы из Винокурных заводов.

Ввиду того, что эти ресурсы крайне недостаточны, имея ввиду, что для прополочной кампании необходимо дальнейшая продовольственная помощь, иначе могут возникнуть серьезные затруднения, прошу выделить нашей области необходимые продовольственные фонды в срочном порядке.

Предложить Совету Народных Комиссаров в срочном порядке обеспечить выделение необходимых кредитов для финансирования расходов, связанных с получением переброской этой помощи, а также установить порядок покрытия этих расходов, здесь, как видно, без длительной рассрочки не обойтись.

Секретарь Облбюро КП(б)У

Алексеев» [105, с. 26–35].

«16 травня 1932 року

**Генеральному Секретарю ЦК ВКП(б)
и ЦК КП(б)У**

ЗАЯВЛЕНИЕ

От имени пятитысячной массы не скота, а еще наполживых людей, рвущих себя из крепких когтей искусственного голода, скитающихся по станциям и полустанкам Ю.З.Ж.Д., оббивающих пороги домов населяющих там жителей, какие на сегодня имеют у себя достаточный кусок хлеба и картошку.

Мы хорошо знаем, что наше заявление будет безответно, что по его прочитают и порвут как ничтожность, но мы не враги Советской власти и считаем своим долгом известить рычаг ее (хотя он достаточно осведомлен) о тех фактах, каких опровергать словесно нельзя. Мы убеждены в том, что вы прочитав письмо, подведете строки цветным карандашом, и сделаете вывод: «Так говорит кортреволюция, это подлинные ее слова, это слова кулачества и его агентуры». Но мы искренне Вас убеждаем, что большинство читавших и слушавших это письмо людей есть подлинно мозолистые труженики-бедняки, не высухавшие от векового пота, и здесь на станциях мы видим, что тот, кто имеет средства, тот не стоит целыми неделями в очередях за билетом, ему деньги купят своевременно без очереди билет под Ленинград, Москву, Воронеж и куда он захочет – с конца в конец. Да спасибо хоть ему, он нас хоть за последние кальсоны накормит на станциях, он поставляет необходимый и давно невиданный хлеб и картошку, какую мы печем, отойдя от станций, и продолжаем застаивать очереди за билетом.

Мы, если не все читали, то большинство слушало статью центральной харьковской газеты «Коммунист» о делах управляющих органов Драбовского р-на. Мало-ли таких районов на Украине? А еще больших в таких районах голодных людей, каким счета подводить сразу нельзя, им подведет итог явная голодная смерть, какая сейчас косит слабых и больше обиженных, а через несколько времени, если не заступятся за голодный народ, вредители садов и огородов против посылаемой божеской милости, от недоедания наевшись фруктов и овощей, будем гибнуть от эпидемических болезней, как мухи от хороших мухоморов.

Разве рычагам советской власти неизвестно, что таких, а то во много раз хуже, как Драбовский районов много – почти вся Центральная Украина, разве мы не чувствуем, кто давал право отбирать последний кусок хлеба у

колхозников, получивших минимальное количество продуктов из колхоза за выработанное им время, обеспечивающее его и семью всего лишь на несколько месяцев, а отнюдь не до нового урожая, разве сейчас нам не даст права почувствовать тот факт, что в колхозах работы непочатый край, а на общественное питание власти ничего не отпускают, а раз нечего кушать, то при всем желании и энтузиазме людей (есть ли он у голодного) работать нельзя – мы убеждены с факта как отказались работать и ушли в землю лошади, так ценны для нас, не посеявши полей, но мы видим поля погибшей озимой пшеницы, какие нужно было посеять, но вследствие недостачи посевного ярых и рабочей силы они оставлены так, заростая сорняками. Разве мы не видим, что при такой постановке дела поля не увеличивают, а наоборот, уменьшают урожайность, как уменьшается и их объем по величине, не говоря о качестве. Разве мы не убеждаемся жизненными фактами, что мы бесценны, мы полуголодные валяемся по станциях, как никому не нужный хлам, при посадке в вагоны нам безнаказанно проводники вагонов разбивают руки, носы и дверями вагонов пересекают пальцы на перегоне Ромны–Бахмач.

Оборванные от недоедания, высохшие и почерневшие от ветров и солнца люди с котомками подходят к вагонам, предъявляют билеты, а молодой проводник – девушка с значком КИМа кричит: «Куда прешь, иди дальше», идут в задние вагоны, там спешит посадиться фельдсвязист ГПУ, как сговорившись, повторяет фразу проводника, только изменив так: «Куда прешся, поедешь сборным». И вот, не смотря в зеркало, мы видим и чувствуем, что на наши лица голод свою ужасную печать наложил, и мы в обществе сытых проезжающих пассажиров кажемся недостойными, Разве нам известно, что все партийные и ответственные совработники из закрытых распределителей получают все необходимое для существования и поддержки приличного вида своих лиц.

Мы больше чем уверены, что многие работники могут стараться доказать несправедливость описанного, но это могут делать только сытые, забывшие или не видевшие горя мака...

Для предохранения от гуляющего меча голодной смерти (ибо она ужасней всего на свете – всяких войн и бедствий) мы вносим три ценных предложения:

Немедля ни одной минуты, пока не поздно, во всех деревнях районов, охваченных голодом, открыть общественные столовые (не по обидитель-

сько – коммерционной цене), дать всем право питаться в них и имеющим документы о работе их на колхозном или других общественных работах.

Оказать помощь в смысле удовлетворения питанием нетрудоспособных и детей, лозящих по деревенских сорных и попельных местах, выискивая чего небудь съестного.

Для обеспечения дальнейшего существования дать право на пользование каждому колхозному двору никак не меньше одного гектара земли на обеспечение продуктами членов двора, до организации системы, которая обеспечит продуктами членов двора, до организации системы, которая обеспечит питанием трудоспособных и непригодных к труду людей деревни. Все колхозные хозяйства взять под ведение совхозов, если они способны на это, ибо гибель рабочего скота весной с. г. дальнейший обработок и запашку земли ставит под угрозу.

Это заявление мы можем подписать своей кровью, но не уверены в его пользе, мы искренне ставим в извесность, что до поспевания плодов и огородины мы живем отбросами, какие не нужны в корм курам, свиньям и собакам жителей Ленинградской, Минской Гомельской и других подмосковных областей, а потом как саранча набрасываемся на огородину, а некоторые уже подают мысль, что они предпочитают лучше кушать сейчас мясо тех людей, которые едят хороший хлеб, нежели выкопанных из земли издохших лошадей, удивляться нашему возврату к первобытно-дикарскому периоду не приходится, ибо на это толкает искусственно устроенный голод – голод неслыханный в истории и предании человечества.

16 мая 1932 г. большинство представителей с районов: Глобино, Семёновка, Потоки Кременчуг, Александрия.

Это цветы 32 года, а если не побеспокоятся рычаги, то в будущий год мы жить уже не собираемся, ибо даже огородины, которая садилась ежегодно для необходимости каждого двора, в этом году не сажено» [104, с. 26–29].

«20 травня 1932 року

Зовсім таємно

Секретарю ЦК КП(б)У – тов. Косіору

Ш. т. Станіслав Вікентьєвич!

Цим листом я хочу звернути Вашу особисту увагу на становище Уманського району. Таких тяжких районів, що вимагають особливої до них ува-

ги, небагато, принаймні у Вінницькій області їх 2–3. В найтяжчому стані Уманський і Бабанський. Навіть Плисківський район, де були політичні ускладнення, кажуть – у кращому стані, ніж Уманський і Бабанський.

За чотири дні перебування в Уманському районі я об'їхав 13 сел, бачив колгоспну масу, говорив з керівним активом села, бачив сотні дітей на дит. майданчиках, бачив громадське харчування й його організацію, говорив з лікарями, заходив в окремі хати і в окремі школи, говорив з лікарями. За ті п'ять день, що я гадаю згідно з визначеним випробувальним терміном відрадження, пробути в районі, я об'їду майже всі 39 сел району, але думаю, що інформація від цього мало чим зміниться.

Ще в районі мене поінформували, що в 7 селах, взятих на виборку, вмерло від голоду 216, перебувають при смерті – 686.

В м. Умані щодня підбирають 6–8 трупів. Охоплено голодуванням в більшій чи меншій мірі весь район. Значна частина студентства покинула учобу, розбігається кваліфікована робоча сила, були факти «волинок». Але я не буду базуватись на цій інформації, а розповім лише про ті села, що я їх бачив. Причём мушу відзначити, що сільський керівний актив здебільшого неохоче говорить про тяжкий стан, число смертних випадків намагаються часто зменшити, покликаючись на те, що той, мовляв, вмер, бо старий, а то куркулі, або, каже, наприклад, що «я не лікар, хто знає від чого вмер» той або той селянин; говорять лише про зареєстровані випадки, а часто смертні випадки не реєструють. Також, як загальне правило, слід відзначити дуже ревниве ставлення до засівного матер'ялу, який бережуть, як зіницю ока. Все це дає мені підставу вважати мою інформацію за не перебільшену, і я сам намагаюсь бути обережним у висновках.

З 13 сел, що я в них був, 7 я відношу до тяжких, а 6 до благополучних, при чім, за благополучні я вважаю такі, де смертні випадки поодинокі і де число опухлих людей не перебільшує 3–4 десятків.

Схарактеризую кілька тяжких сіл:

Село Кузьмина Гребля – смертних випадків 45, щодня вмирає 4–5; опухлих до 25% села, цебто до 1000 чоловік (цифру вважаю за перебільшену). Актив розпадається, є смертні випадки серед активістів. Їдять жом, бур'ян, собак. На дитмайдані більше 200 дітей. Серед них нема ніякого руху: одні сидять, інші лежать, бліді, змучені, частина опухлих.

Село Рижівка – смертних випадків до 80, опухлих родин 86, переважно колгоспників, але є одноосібники.

Село Черповоди – смертних випадків 85, опухлих до 250, з них 150 уже не встають. На дит. майдані 50% хворих дітей. Помер один бригадир, кажуть, що опухлим не був.

Село Городниця – вмерло до 100, щоденна смертність 8–12 чоловік, опухлих до 100 дворів – на 600. Є окремі факти, що опухають колгоспники, які харчуються в їдальні. На все село є 10 свиней. На 200 одноосібних господарств всього 2 корови. На 450 дворів колгоспників 18 корів. Правда, колгосп має ферму на 81 корову (корови придбані колгоспом), з них 48 ходять у ярмі. 6 дітей лишилося без батьків.

Село Фурманка. Смертних випадків – 112 (всього в селі 438 дворів). Деякі двори вимерли зовсім. Опухання за останній час зменшилось, але з півсела є опухлих. 90 пудів засівного матер'ялу з дозволу секретаря РПК з'їли. На 60 одноосібних господарств 9 коней, а 80 дворів вибули з села (з родинами).

Село Ропотуха – на 500 дворів села до 100 смертних випадків.

Село Максимівка – смертних випадків – 30. Охоплено опуханням 70 колгоспних дворів і 35 одноосібних. Опухлих людей рахують до 25%.

В селі Степківці був факт людоджерства. Колгоспник убив і з'їв свою дитину. Сам він, узятий до лікарні, вмер. Його родина чинила йому деякий опір і в людоджерстві участі не брала. Це разючий факт, з приводу якого був запит з ЦК, але я вважаю за разючий факт, коли на селі деякі двори вимерли зовсім. Сам я бачив одну родину, засуджену на повне вимирання. Одна дитина вже не ворухиться, друга опухла, але ще ходить. Мати опухла і вже говорить тільки пошепки (харчується в колгоспній їдальні). Батько вмер раніш. Лікар зробив висновок про безнадійність усіх.

Голодування поширено так у колгоспному секторі, як і в одноосібному. Серед колгоспників голодування абсолютно і відносно більше. Їдять кінське падло, гнилу картоплю (збирають на торішніх картоплищах), собак, силос, гнилі буряки, різні трави (крапиви) і навіть дощових червей.

Район одержав 11 вагонів харчової допомоги, з них 6 вагонів кукурудзи в качанах. Дещо (понад 1000 центнерів) мобілізовано з внутрішніх ресурсів. Цим харчується робоча сила колгоспів, допомагають хворим. Скрізь існують колгоспні їдальні, де дають 300–400 грам хліба на день і тричі куліш без жирів. Відкрито їдальні платні при кооперації, харчування в дит. майданчиках, по школах. на цім тримається засівна кампанія. За останній час в зв'язку з цим становище поліпшилось, зменшилась смертність, зменшилось опухання. Але допомога настільки спізнилась, що в багатьох хво-

рих вона вже не може врятувати. Один лікар (зав. лікарнею) говорив мені, що симптоми гострого недоїдання почалися з грудня. Внаслідок організм настільки виснажений, що часто з'являються опухолі у колгоспників, які працюють і харчуються в їдальні.

З тими записами, що їх зараз має район, він може стабілізувати становище і поволі його поліпшувати, але не зліквідувати голод, ще протягом 10–15 днів. Але без дальшої допомоги зовні становище може гостро погіршити.

Не в кращому стані тяглова сила. Від зими з 12000 коней у районі здохло 3000. Крім січки і подекуди малясу, ніякого фуражу нема. Підживлюють коней лише випасом. Загалом стан тягової сили поліпшується, але робота її мізерна. Приклад: 16 коней за день обробили 1 га. Звичайно, що, крім фуражу, на стан тягла діють і поганий уход, хиби в організації праці – відсів і плинність бригад, прикривання станом тягла хиб роботи і т. д.

Я ще не бачив району з такою слабкою сільською парторганізацією, як Уманський (а я знаю з десятків районів, де перебував місяцями), в половині сел немає партосередків, є села, де немає жодного комуніста (за наявності тисячної Райпарторганізації, на 46% студентської).

Для Уманської організації встановлено невідповідне співвідношення категорій в зрості організації. В прийомі до партії їй визначено 85% для робітників, що не дає їй змоги рости коштом колгоспників.

Наслідки сівби на 15 травня:

	<i>Всього посіяно</i>	<i>в т. ч. ранніх</i>	<i>в т. ч. цукр. буряк</i>
Радгоспи	46%	59%	97%
Колгоспи	21%	51%	6%
Односібники	5%	11%	–
	18,5%	37,0%	

Неправильний розподіл тракторів між районами зле відбивається на Уманському районі, близького до степу, напр. у Христинівському районі (де я також був 4 дні і де загалом сівба забезпечена), вдвоє меншому від Уманського, є 63 трактори, а в Уманському 43, з них 7 знято й перекинуто в Бабанський район, отже працює 36 (організація роботи тракторів незадовільна).

Для Умані занаряджено 30 тракторів ХТЗ і 25 допомога з інш. районів. З них 19 – V і 26 – V прибуло 10,55 тракторів – це є мінімум того, що може

ще так сяк урятувати сівбу. Але немає певности в їх одержанні, а головне в своєчасному одержанні.

Надзвичайно тяжке становище Уманського району вимагає заходів державного масштабу. Воно нам сигналізує, що без відповідних заходів також державного масштабу таких районів, як Уманський, через деякий час може збільшитись у смузі районів, пошкодженій слабим урожаєм.

З комуністичним привітом

Річицький

20 травня 1932 року м. Умань» [107, с. 79–81].

«Після 3 червня 1932 року

Копія

СПО С/Г Вайнтр

Сов. секретно

Серія «К»

Секретарю Орг. Облбюро т. Демченко

Здесь

СПЕЦСООБЩЕНИЕ

О фактах людоедства в Букском районе

28.V в с. Молодецком у гр. Гуцаленко пропал 3-х летний мальчик. Несмотря на принятые меры к розыску, как со стороны Гуцаленко, так и со стороны Сельсовета, мальчик в селе не обнаружен. У отца Гуцаленко явилось подозрение, что его сосед крестьянин Сиваченко часто заманивал мальчика к себе в квартиру, угощая его, а также и то, что указанный Сиваченко в последнее время резал и употреблял для питания собак, кошек и др. животных, смог замануть мальчика и убить с целью употребления его для питания, о чем им и было заявлено в Сельсовет.

Сельсовет для проведения обыска 29.V послал комиссию, но последняя обыска не производила, ввиду отсутствия Сиваченко, который, по сведениям уехал в г. Умань на базар, квартира его закрыта на замок.

30.V Гуцаленко помимо Сельсовета с понятными, сельскими исполнителями Бондаренко Мефодием и Гуцаленко Прокофием приступили к обыску и поскольку Сиваченко еще из Умани не возвратился, последние вынуждены были взломать замок квартиры Сиваченко. При обыске были обнаружены человеческие кости, остатки человеческой крови на косе и топоре, принадлежащих Сиваченко, а также маленький кусочек человеческой кожи с

ладони. После обнаружения упомянутого было сообщено в Сельсовет и с прибытием представителей с/совета обыск продолжался, как в квартире, так и во дворе. Обыском в 2-х саженьях от квартиры Сиваченко была найдена голова ребенка, с которой был снят череп и вырезаны из головы мозги.

Лицо повреждено не было, что дало возможность установить, что обнаруженная голова и кости действительно были пропавшего мальчика, сына Гуцаленко Онисима.

Сиваченко по соц. имущественному положению бедняк, не член колхоза. Семья состоит из него и жены.

Задержанный в г. Умани и препровожденный в Буки Сиваченко 3.VI при допросе заявил, что он совместно с односельчанами Кузьмиком Иосифом, Пугачем Феодосием, Аксентьевым Василием, Кузьмик Натальей в разное время последних месяцев зарезали и съели 7 человек. Отдельные характерные выдержки из протокола допроса приводим:

«В конце мая месяца мы в пятьох сидели у меня на квартире. Аксентьев Василий сказал, что «мы уже ели мясо коровье и лошадиное. Давайте попробуем мяса людского. Во время этих разговоров в квартиру вошла семилетняя девочка, которая попросила кусочек хлеба. Я ее спросил из какого она села, она ответила, что из села Вокобное, звать ее Оксана. Я ей было отдал блин и лук. Когда она выходила из хаты я и Пугач Феодосий вышли за нею в сени, и я ей сказал, что могу найти ей работу. Этим я хотел ее замануть, чтобы завести в огород. Дорогой я ей сказал, что поеду в с. Бабаны. Я шел вместе с ней, а Пугач Феодосий шел за нами сзади с косой. Когда пришли в огород в кустарники, я схватил ее за руки и ко мне в этот момент подбежал Пугач Феодосий с косой. Девочка испугалась и начала вырываться из рук, спрашивая что мы хотим делать. Пугач ей сказал «что мы хотім їсти і тебе заріжемо». После этого я бросил ее на землю, связал веревкой ноги, а Пугач косой перерезал горло и когда она была уже мертва, мы оба занесли ее в мою хату. Сняли с нее одежду, которую забрала Кузьмик Наталья, а тело порезали и сложили в кадуюшку. Легкие и печенку сварили и съели. Голову закопали у Аксентьева в погреб, после чего через недели две под вечер в моей квартире были Аксентьев Василий и Пугач Василий. В это время зашел к нам в хату неизвестный человек, лет 38, который сказал, что он из Вольни, просит хлеба, и так как хлеба у меня не было, я ему в этом отказал. Когда неизвестный выходил из хаты, за ним вышли в сени Аксентьев и Пугач. Через некоторое время Пугач Феодосий позвал меня,

чтобы принести ведро воды. Когда я вышел из хаты в сени, то Пугач держал в руках косу и вся рука была в крови. Я принес ведро воды, позвал к себе Кузьмик Наталью и сказал, чтобы она взяла с собой корыто, чтобы было во что пересолить и сложить в кадуюшку мясо. Когда она пришла, пересолила указанное мясо и сложила в кадуюшку мясо, печенку сварила. Голову положила в погреб, а мозги были забраны из обоих, которые сжарили и съели. После этого недели через две я был в селе и встретил неизвестную для меня девочку около 15 лет, которая спрашивала меня, где бы купить картошку. Я сказал, что можно купить у меня, чтобы она пошла со мной в мою хату. Когда мы проходили мимо хаты Аксентьева Василия, я ему махнул, чтобы он зашел ко мне. Когда я вошел с девочкой в свою хату, то вслед за нами пришел Аксентьев Василий, который остался в квартире, а я сказал, что пойду искать картошку, но я картошки искать не пошел, а пошел за Кузьмиком Иосифом. Когда мы пришли, Аксентьев Василий ее уже зарезал. Указанная девочка была из с. Косеновки Бабанского района. Мясо зарезанной девочки поделили между собой, после чего через недели две Пугач Феодосий и Аксентьев Василий из с. Косеновки Бабанского района ко мне на квартиру принесли 2-х детей, девочку 3-х лет и мальчика 7-ми лет, которых зарезали и головы закопали у меня в сенях, а мясо поделили между собой.

Через дней 6 после этого я пошел в с. Бабаны и вечером в этом же селе на улице я встретил одного мальчика, который пас гусей. Я его позвал к себе, бросил ему на голову мешок, задушил его и принес его домой в с. Молодецкое. Когда я нес указанного мальчика, встретился с Аксентьевым Василием, который позвал к себе на квартиру и сейчас же отрезал голову этого мальчика, а потом пошел за водкой. Попутно с этим позвал Кузьмик Наталью, которая пришла и начала готовить для пищи указанное мясо, а голову осмалила и сделали холодец.

28-го мая я был у себя на квартире и ко мне пришел Аксентьев Василий. Это было около 12 часов дня и сказал: «якби підхопити Ониськового хлопця», которому от роду 3 года и зовут его Владимир. Я сказав: «Хотя мы его и подхватим, но я его резать не буду». Аксентьев сказал: «Я зарежу сам». После этого он взял большой камень, подошел к квартире, ударил его камнем по голове и он упал.

Аксентьев подхватил его на руки, принес его ко мне в сени, перерезал ножом горло, потом отрубил топором голову, выбрал из головы мозги, а череп обвернул в тряпки и закопал у себя под хатой, а руки и ноги закопали

у меня в сенях, которые я закапывал сам. Мясо порезали, позвали Кузьмик Наталью, которая пришла и начала указанное мясо варить, а я пошел за Пугачем Феодосием и сказал, чтобы он взял с собой бутылку водки и пришел кушать свежее мясо. Когда он пришел и принес бутылку водки, мы все четверо сели кушать указанное мясо. На второй день, когда я заметил, что Гуцаленко Онисим ищет своего мальчика, я побоялся, чтобы он не узнал, что указанного мальчика в моей квартире съели и бежал в г. Умань».

Соучастники Сиваченко скрылись.

Приняты меры к их задержанию.

Зам. нач. Киев. Обл. отдела ГПУ

Начальник СПО

Верно:

Каминский

(*підпис нерозбірливий*)

Навольнев» [104, с. 62–64].

«18 червня 1932 року

Москва ЦК ВКП(б)

Кагановичу

Комитетом заготовок СТО установлен план заготовок масла по Украине 11 170 тонн тчк. Считаю возможным принять девять тысяч из них совхозам четыре тысячи триста зпт МТФ колхозов зпт колхозников и индивидуальных 4 700 оснований чего снижаем норму контрактации 50–60% тчк. Учтите заготовлено начало года до первого июня 1 900 тонн зпт, в июне предполагаем заготовить 1 000, таким образом, второе полугодие останется заготовить 6 100 тысяч только на 900 тонн меньше фактической заготовки тоже время прошлого года тчк. Учитывая особенности трудности Украины также необходимость высвобождения излишков продукции развития колхозной торговли план 9 000 принимаем хотя напряженным тчк. Исходя из этих же соображений принимаем централизованный план заготовок яйца 1 300 вагонов, также птицы 6 250 тысяч штук, из них 1 250 тысяч от инкубации тчк. Просим санкционировать наши решения.

Секретарь ЦК КП(б)У

№ 18 4/VI–32» [121, с. 2].

Строганов

«15 липня 1932 року

Копия

Секретарю ЦК т. Зайцеву

ЦК КП(б)Украины, ЦК УСЕ КП(б)

и газеты «Правда»

Коли гэта было, штоб Украіну Беларусія карміла. Былі горшыя годы, але Украіна карміла Беларусію, а цяпер наадворот. Беларусія непроч помоч украінскым колхозам і працытным селянам арганізаваным парадкам, а не такім, як сейчас праісходзіць, што на Беларусіі із-за украінцамі нельзя не прайці, не праехаць, як на желдзорогі, так і на дорогах. Всяды уйма голодных оборваных украінцев, котрыя валяюцца по улицах местечка Беларусіі – Жлобін, Гомель, Вахмуч, Быхав, Магільт (так в копіі документа. Очевидно, правільна – Могільов. – В. С.), Орша, Мінск, Сіроціне і усюду полно. По лесам некоторые живуць. Да чого гэта доходзіць, к чаму гэта выйдзе.

Шмат украінцев бывае за хлебом, коля самай мяжи буржуазной польской Польшчы і што вы думаеце мало есьтуречей, якія робяць васнікі, што украінцев з мору хацят задушыць, а у газетах пішут усе хорашо. Чому правду не напышуть, што міліоны галадуюць і на полі шмат цяпер гібніт хлеба, а много зарасло травой і не запахано засталася, т. к. самая сіла мужчыны і жанчыны кінулісь у сьвет за куском хлеба, что б толькі с голоду не померці.

І правда жалко, когда глядиш, как голодныя скитаюца украінцы, а когда говориш, почему не работаеце на месте, так отвечаюць, что семян нет и в колхозах нечего делать и обеспеченность плохая.

В общем факт остаецца фактом, что миллионы людей бродят голыя, голодныя по лесам, станциям и местечкам и колхозам Беларусіі и просят кусок хлеба. А как разрешена хлебная проблема на Украіне, где ЦК партіі, где ЦИК, что предпринимае. Просто сердце скребет за такія дела дапушчэныя, беларусы.

Беларусы:

рабочие Петров, Савын, Кудук.

15/VII–32 г.

Певно:

(*підпис нерозбірливий*)» [104, с. 68–69].

«18 липня 1932 року»

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
СОВЕТА НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ СОЮЗА ССР**

№ 1120

18 июля 1932 г.

О плане хлебозаготовок на 1932/33 г.

Совет Народных Комиссаров Союза ССР

ПОСТАНОВЛЯЕТ:

Утвердить представленную Комитетом заготовок при СТО разбивку плана хлебозаготовок (без совхозов, гарнцевого збора и возврата семенной ссуды) по секторам и культурам с нижеследующим распределением по республикам, краям и областям:

По Украине:

по колхозам – 4.751,2 т. тн. (в т. ч. по колхозам, облсл. МТС, 3.160 т. тн.)

по единоличн.

сектору – 1.080,1-/-/-

Всего: 5.831,3 тыс. тн.

По ржи 1.399,0-/-/-/-

-/- пшенице 2.198,0 -/-/-/-

-/- фуражным 1.668,0 -/-/- (в т. ч. по овсу 234 т. тн.)

-/- крупяным 482,1 -/-/-/-

-/- бобовым 84,2 -/-/-/-

Всего: 5.831,3 тыс. тонн**По Сев. Кавказу:**

По колхозам – 2.047,7 т. тн. (в т. ч. по колхозам облсл. МТС, 1485,4 т.т.)

-/- единоличн. – 180,0 т. тн.

Всего: 2.227,7 тыс. тонн

По ржи 185,0 -/-/-/-

-/- пшенице 1.149,0 -/-/-/-

-/- фуражным 781,2 -/-/- (в т. ч. по овсу 41,6 т. тн.)

-/- крупяным 110,0 -/-/-/-

-/- бобовым 2,5 -/-/-/-/-

Всего: 2.227,7 тыс. тонн

ЦЧО по колхозам – 1363,1 т. тн. (в т. ч. по колхозам, облсл. МТС, 789 т. тн.)

-/- единоличн. – 537,0 т. тн.

Всего: 1900,1 тыс. тонн.

По ржи 1000,0 -/-/-

-/- пшенице 1789,0 -/-/-

-/- фуражным 444,0 -/-/- (в т. ч. по овсу 344 т. тн.)

-/- крупяным 223,1 -/-/-/-

-/- бобовым 555,0 -/-/-/-

Всего: 1900,1 тыс. тонн.**По Нижней Волге:**

по колхозам – 1237,3 т. тн. (в т. ч. по колхозам, облсл. МТС, 670 т. тн.)

-/- по единоличн. – 24,0 т. тн.

Всего: 1261,3 тыс. тн.

По ржи 440,3 -/-/-/-

-/- пшенице 600,0 -/-/-/-

-/- фуражным 115,0 -/-/- (в т. ч. по овсу 74 т. тн.)

-/- крупяным 81,0 -/-/-/-

-/- бобовым 25,0 -/-/-/-

Всего: 1261,3 тыс. тонн.**По Средней Волге:**

по колхозам – 1035,0 т. тн. (в т. ч. по колхозам, облсл. МТС, 581 т. тн.)

-/- единоличн. – 145,0 т. тн.

Всего: 1180,0 тыс. тн.

По ржи 396,0 -/-/-/-

-/- пшенице 440,0 -/-/-/-

-/- фуражным 198,6 -/-/- (в т. ч. по овсу 177,6 т. тн.)

-/- крупяным 116,4 -/-/-/-

-/- бобовым 29,0 -/-/-/-

Всего: 1180,0 тыс. тонн.**По Башкирии:**

по колхозам – 310,9 т. тн. (в т. ч. по колхозам, облсл. МТС, 112 т. тн.)

-/- единоличн. – 115 т. тн.

Всего: 425,9 тыс. тн.

По ржи 187,6 -/-/-/-

-/- пшенице 87,5 -/-/-/-

-/- фуражным 66,1 -/-/- (в т. ч. по овсу 74 т. тн.)

-/- крупяным	81,0 -/-/-
-/- бобовым	3,7 -/-/-
Всего:	425,9 тыс. тонн.

По Татарии:

по колхозам – 279,9 т. тн.(в т. ч. по колхозам, обл. МТС, 109,3 т. тн.)	
-/- единоличн.	– 113,2 т. тн.
Всего:	393,1 тыс. тн.
По ржи	256,0 -/-/-
-/- пшенице	20,6 -/-/-
-/- фуражным	67,5 -/-/- (в т.ч. по овсу 62,5 т. тн.)
-/- крупяным	24,4 -/-/-
-/- бобовым	24,6 -/-/-
Всего:	393,1 тыс. тонн.

По Крыму:

по колхозам	– 148,8 т. тн.
(в т. ч. по колхозам, обл. МТС, 114 т. тн.)	
-/- единоличн.	– 15,0 т. тн.
Всего:	163,8 тыс. тонн.
По ржи	3,8 -/-/-
-/- пшенице	140,0 -/-/-
-/- фуражным	20,0 -/-/- (в т. ч. по овсу 1,5 т. тн.)
Всего:	163,8 тыс. тонн.

По Средней Азии:

по колхозам – 217,4 т. тн.(в т. ч. по колхозам, обл. МТС, 109,1 т. тн.)	
-/- единоличн.	– 143,0 т. тн.
Всего:	360,4 тыс. тонн.
По пшенице	239,5 -/-/-
-/- фуражным	93,2 -/-/-
-/- крупяным	27,7 -/-/-
Всего:	360,4 тыс. тонн.

По РСФР:

по колхозам – 28,5 т. тн. (в т. ч. по колхозам, обл. МТС, 7,6 т. тн.)	
-/- единоличн.	– 37,0 т. тн.
Всего:	65,5 тыс. тонн.

По пшенице	38,8 -/-/-
-/- фуражным	36,7 -/-/-
Всего:	65,5 тыс. тонн.

Председатель Совета Народных

Комиссаров СССР

В. Молотов (Скрябин)

Управляющий делами СНК СССР

П. Керженцев

Верно:

(підпис нерозбірливий)» [135, с. 99,101].

«247 Ленинграда 214/15 39 6 20

Харьков ЦК КП(б)У

Косиору

Положение со снабжением мясом Ленинграда по прежнему остается чрезвычайно острым тчк. Еще раз Ленинградский областком просит принять решительные меры с вашей стороны тчк стоим накануне серьезных перебоев зпт последствия которых понятны №6830= С. Киров» [116, с. 73].

ІНФОРМАЦІЯ СЕКРЕТНО-ПОЛІТИЧНОГО ВІДДІЛУ ОДПУ ПРО АНТИКОЛГОСПНИЙ РУХ І ГОЛОД В УКРАЇНІ

Не раніше 20 липня 1932 р.

Основные моменты в политнастроении наиболее пораженных районов УССР

Весенняя посевкампания на Украине проходила в крайне напряженной обстановке (неблагополучие со сбором семфондов, напряженное положение с фуражом и тягловой силой, крайне слабые темпы и низкое качество ремонтных работ и острые продзатруднения). Продзатруднениями были охвачены 127 районов и вся территория АМССР, где насчитывалось свыше 20 тис. голодающих семей. В этих районах наблюдались многочисленные факты употребления в пищу суррогатов и мяса павших животных, опухания и смерти от голода. В некоторых районах зарегистрированы случаи людоедства и самоубийств на почве голода. Эти моменты отрицательно сказались на темпах и качестве сева. Распространенный характер приняло снижение нормы высева на единицу посева.

На 20 мая только по 21 району неорганизованным порядком ушло 116 тыс. чел. против 11900 чел. на 15 февраля. Одновременно достигло зна-

чительных размеров мешочничество. В отдельных районах выехало за продовольствием до 50% населения.

Выходы из колхозов, как правило, сопровождалась разбором имущества, скота и с/х инвентаря. Зарегистрирован ряд фактов раздела колхозных посевов и уборки урожая в индивидуальном порядке. В первой декаде июля учтено 70 волынок, сопровождавшихся разбором имущества и скота. В некоторых волянках принимало участие до 200–300 чел. Обращает на себя внимание падение трудовой дисциплины в колхозах, пораженных выходами. В 150 колхозах, взятых на выборку, невыход на работу достигает от 30 до 70%.

Заметно оживилась деятельность кулачества и антисоветского элемента. По массовым антисоветским проявлениям Украина стоит на первом месте.

За период с 1 января по 15 июля 1932 г. по УССР зарегистрировано 923 массовых выступления. Сюда не входит целый ряд волынок, которыми сопровождались выходы из колхозов. Заслуживают внимания волянки на почве продзатруднений, сопровождавшиеся в некоторых случаях демонстративными заявлениями толпы об уходе в Румынию и о направлении к берегу Днестра просить помощи у румын.

Особо следует подчеркнуть, что на почве серьезных продовольственных и промтоварных затруднений, грубых искривлений классовой линии и активизации деятельности контрреволюционного элемента в пограничных районах УССР и особенно Молдавии отмечается рост эмиграционного движения среди социально близких нам слоев населения. По неполным данным, за период январь–май 1932 г. из погранрайонов УССР эмигрировали 745 чел. За этот же период задержано при попытке к эмиграции 1130 чел.

За время с 1 января по 1 июля 1932 г. в УССР вскрыто 118 кулацких контрреволюционных организаций с общим количеством участников 2479 чел. Кроме того, по национальной контрреволюции выявлено 35 групп с 562 участниками. В основном контрреволюционные организации носят повстанческий характер и в практической деятельности занимаются вербовкой повстанческих кадров и подготовкой вооруженного восстания.

Заслуживает внимания ряд тревожных симптомов в ходе уборочной и хлебозаготовительной кампании: крайне низкие качественные показатели уборочных работ в ряде мест, переставание и осыпание на корню зерна вследствие слабых темпов уборки, преждевременная уборка и массовое хищение колхозного хлеба, фиктивное уменьшение валового сбора урожая руководителями ряда колхозов [...] [144, с. 420–421].

«2 серпня 1932 року»

**СНК УССР
ПОСТАНОВЛЕНИЕ
СОВЕТА НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ СОЮЗА ССР**

Москва, Кремль

№ 1200

2 августа 1932 года

Об уборке урожая и плане хлебозаготовок на август 1932 г.

Совет Народных Комиссаров Союза ССР

ПОСТАНОВЛЯЕТ:

Для работы по уборке хлеба организовать посылку в совхозы на срок 10–15 дней необходимого количества рабочей силы из городов на Сев. Кавказе, Украине, в Крыму и в других местах, где это окажется необходимым по преимуществу из людей, имеющих опыт с хоз. работах.

Для руководства проведением местами всей этой работы создать комиссию в составе т.т. Постышева, Антипова, Марковича, Чернова и Островского.

Ввиду того, что выполнение решения СНК СССР от 30.VI с.г. о выделении автомобилей, запасных частей для тракторов и снабжения необходимыми материалами уборочной кампании проходило крайне неудовлетворительно, уполномочить т. Антипова от СТО следить и проталкивать ускоренное проведение в жизнь этого решения.

Утвердить план хлебозаготовок на август в размере 285 млн. пудов по СССР со следующей разбивкой по областям, краям и республикам (в млн. пуд.).

Северный край	0,1
Ленинградская область	0,2
Западная область	1,4
Московская область	5,0
Ивановская область	0,6
Нижегородский край	4,6
Урал	2,1
Башреспублика	2,0
Татреспублика	2,5
Зап.Сибирь	1,5
Средняя Волга	25,0
ЦЧО	29,2
Н. Волга	28,5

Сев. Кавказ	60,0
Крым	7,0
Казахстан	5,5
Вост. Сибирь	0,2
Д.В.К.	0,3
УССР	100,0
БССР	0,6
РСФР	1,9
Средняя Азия	6,8
Всего по СССР	285,0

Утвердить разбивку августовского плана хлебозаготовок секторам и источникам поступления в следующем виде:

Совхозы	38,0 м.п.
в т. ч. зерносовхозы	25,0-/-/-/-
Союзнахар	7,9-/-/-/-/-
Сортсемтрест	3,1-/-/-/-/-
Проч.совхозы	2,3-/-/-/-/-
Колхозы	200,0-/-/-/-
в т. ч. МТС	125,0-/-/-/-
единоличники	39,0-/-/-/-/-
Гарнцевый збор (90%)	8,0-/-/-/-

Поручить комитету Заготовок при СТО произвести разбивку плана хлебозаготовок на август по культурам.

Председатель Совета Народных

Комиссаров СССР

В. Молотов (Скрябин)

Управляющий делами

Совета Народных Комиссаров Союза ССР

П. Керженцев

В е р н о :

(підпис нерозбірливий)» [73, с. 83, 86].

**ПОСТАНОВА
УКРКОЛГОСПЦЕНТРУ ПРО ЗАБОРОНУ ВИДАВАТИ ХЛІБ
У ГРОМАДСЬКОМУ ХАРЧУВАННІ**

22 серпня 1932 р.

Несмотря на указания ЦК, во многих районах продолжают выдавать хлеб при общественном питании. Выдавая натуральные авансы в размере

200–400 г на трудодень, в то же время отпускают при общественном питании в день 1 кг и больше на едока, протаскивая этим путем худшего вида уравниловку.

Таким образом, через общественные столовые разбазаривается значительная часть фондов, подлежащих распределению среди колхозников на трудодни, вносится такая поправка едоцкого порядка к установленному партией порядку распределений исключительно на трудодни, что лучшая часть колхозников, актив колхозников, имеющих большое количество трудодней за полугодие, в частности за период весенней посевкампании, попали в явно невыгодное положение. Под влиянием тех групп колхозников, которые имеют мало трудодней, правления колхозов очень медленно, неохотно. идут на отмену выдачи хлеба при общественном питании.

Ввиду этого предлагается:

а) выдачу хлеба при общественном питании за исключением трактористов прекратить;

б) обеспечить полностью выдачу колхозникам натурального аванса в соответствии с решением ЦК и СНК Союза исключительно на трудодни;

в) колхозники, находящиеся на работе, получают общественное питание (горячая пища), принося свой хлеб [89, с. 230–231].

«27 серпня 1932 року

507 МОСКВЫ 8864 27816

ГЛК СТЕПАНСКОМУ К/С КЛОЧКО

ПР УБОРОЧНАЯ ДВА АДРЕСА ХАРЬКОВ УПОЛКОМЗАГСТО СТЕПАНСКОМУ ЗАГОТЗЕРНО МЕЛАМЕДУ МОЕ ТРЕБОВАНИЕ 21 АВГУСТА 2262108 НЕМЕДЛЕННОЙ ЗАГРУЗКЕ

МЕЛЬНИЦ РАБОТАЮЩИХ СЕВЕРНОМУ КРАЮ ВИДИМО НЕ ВЫПОЛНЕНА ОТГРУЗКА МУКИ СЕВЕРУ ИМЕЮЩИМСЯ ДАННЫМ НЕДОСТАТКОМ ЗЕРНА НЕ ПРОИЗВОДИТСЯ ПРИМИТЕ РЕШИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ ЗАГРУЗКЕ МЕЛЬНИЦ

ОБЕЗПЕЧТЕ СПЕШНУЮ ОТГРУЗКУ МАРШРУТАМИ МУКИ СЕВЕРУ ДАЛЬНЕЙШЕЕ ПРОМЕДЛЕНИЕ ГРОЗИТ ОСТАВИТЬ ПОЛЯРНЫЕ ОКРАИНЫ БЕЗ ХЛЕБА ЦЕЛЫЙ ГОД – ЧЕРНОВ 2272708» [78, с. 9].

«Після 20 вересня 1932 року»

Серия «Г» ЦК ВКП(б)
Совнарком СССР

Кагановичу
Молотову

Во исполнение телеграммы ЦК ВКП(б) и Совнаркома СССР от 22 августа об уселении отгрузок огурцов и помидор для Москвы и Ленинграда ЦК КП (б)У и Совнарком УССР обязали Обкомы и Облисполкомы довести пятидневные задания отгружающим районам и заготовителям расчетом в течении первой половины сентября полностью закончить отгрузку огурцов и помидор Москве и Ленинграду.

На 20-е сентября отгружено:

Москве – помидор 6 634 тонны, т. е. 147,4 % плана, огурцов свежих 1 887 тонн – 126 % плана, соленых огурцов отгружено 1 978 тонн.

Ленинграду – помидор отгружено 18 182 тонны – 88,7%, огурцов 9 418 тонн – 120% плана, соленых огурцов 3 125 тонн. №08П114/Г.

Постышев

Любченко

Верно:

(*підпис нерозбірливий*)» [121, с. 32].

«21 вересня 1932 року»

2928 МОСКВЫ 8961 42 21 18 = ХАРЬКОВ ЗАГОТЗЕРНО МЕЛАМЕДУ УПОЛКОМЗАГСТО СТЕПАНСКОМУ

ЛИЧНО ПРОШУ ПРИНЯТЬ СРОЧНЫЕ МЕРЫ НЕМЕДЛЕННОЙ ЗАГРУЗКЕ МЕЛЬНИЦ РАБОТАЮЩИХ ОТГРУЗКИ МУКИ СЕВЕРНОМУ КРАЮ ТЧК ПРИМИТЕ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ МЕРЫ КАК ОТГРУЗКЕ ЗЕРНОМ ТАК НЕМЕДЛЕННОЙ ОТГРУЗКЕ ВЫРАБАТЫВАЕМОЙ МУКИ МАРШРУТАМИ ТЧК НОМЕРА СТАНЦИИ ОТПРАВЛЕНИЯ СРОК ВЫХОДА МАРШРУТОВ ТЕЛЕГРАФТЕ МНЕ 2262108= ЧЕРНОВ» [78, с. 10].

«21 вересня 1932 року»

2 АДРЕСА ХАРЬКОВ УПОЛКОМЗАГСТО СТЕПАНСКОМУ ЗАГОТЗЕРНО РОЗЕНБЕРГУ 256 МОСКВЫ 9717 31 20 23 38

ВНЕ ВСЯКОЙ ОЧЕРЕДИ ПОМИМО ТЕКУЩИХ ОТГРУЗОК ОТГРУЗИТЕ ТРЕХСУТОЧНЫЙ СРОК ДВА МАРШРУТА ПШЕНИЦЫ МЕЛЬНИЦУ ТЕТКИНО НР 20 ТЧК ЧЕРЕЗ ТРИ ДНЯ ТЕЛЕГРАФИРУЙТЕ ИСПОЛНЕНИЕ 220 ЧЕРНОВ» [78, с. 2].

«22 вересня 1932 року»

1247 МОСКВЫ 73/73 30 21 18 13=3 АДРЕСА ХАРЬКОВ ГПУ ЗАГОТЗЕРНО УПОЛКОМЗАГОТСТО

ВАШУ 2074 ЗПТ 91594 ЗАГОТЗЕРНО ТЧК ПОДТВЕРЖДАЕМ ОТГРУЗКУ КРЫМУ НАРЯДУ ЗАГОТЗЕРНО 2315 ПЯТЬСОТ ТОНН ПРОСА О ЧЕМ СООБЩЕНО НАШЕЙ 14131 ТЧК НР 14492= ЗИБРАК КРЕНЦЕЛЬ» [78, с. 31].

«25 вересня 1932 року»

604 МОСКВЫ 73/46 24 25 18 5

УБОРОЧНАЯ 3 АДРЕСА ХАРЬКОВ УПОЛКОМЗАГСТО ЗАГОТОВКАМ СТЕПАНСКОМУ ЗАГОТЗЕРНО РОЗЕНБЕРГУ ГПУ ШОРУ ДВУХДНЕВНЫЙ СРОК ОТГРУЗИТЕ КРЫМУ ДВЕСТИ ТЫСЯЧ ПУДОВ СЕМЕННОЙ РЖИ НР 14657=ЧЕРНОВ ЗИБРАК» [78, с. 6].

«Після 1 жовтня 1932 року»

202 Ленинграда

60/18 615 6 14 8 Харьков

Украины

ЦеКа

Косиору

Сведениям заготаппарата ЛСПО распоряжением Уползагота Украины также Укоопспилкой ограничиваются децентрализованные заготовки плодовооочей районах отведенных Ленинграду. Переработанную продукцию предназначенную Ленинграду потребкооперация Украины вывозит другие районы Учтите напряженное положение Ленинграда снабжением овощами. Целях обеспечения создания резервов зимнего хранения необходимо усиление отгрузок районов Украины прикрепленных Ленинграду.

Прошу твоего вмешательства распоряжения оказании содействия заготаппарату Ленинграда проведенный децентрализованных заготовок, закрепления вывоза отведенных районах исключительно Ленинграду.

Киров

СВОДКА

отгруженной продукции Ленинграду с начала кампании на 1/Х–32 г.
Харьков – 17521,28 тонн
Киев – 29681,1 тонн
Одесса – 15426,7 тонн
Итого: 62629,1 тонн

(*підпис нерозбірливий*)» [119, с. 87].

«7 жовтня 1932 року

Серія Т»

Обкому КП(б)У

Ухвалою ЦК ВКП(б) Україна зобов'язана протягом жовтня завести 360 тонн м'яса Москві зпт 700 тонн Ленінграду і 5 000 тонн Донбасу тчк Відповідно до цього НК Постачання спущено плани по областях тчк Забезпечте повсякденне керівництво та контроль за повним виконанням завдань від окремих організацій тчк Систематично інформуйте ЦеКа про хід відвантаження м'яса.

Секретар ЦК КП(б) У
№029824/Т
7.Х–32 р.
Харків, ЦЕКА» [115, с. 14].

Голод

«8 жовтня 1932 року

ЦК КП(б)У

ПОСТАНОВА

Окрема папка бюро обкому КП(б) У з 8 жовтня 1932 року
(Протокол № 14, п. 7)

Постанова ЦК ВКП(б) від 2 жовтня 1932 р. про м'ясо

Прийняти до неухильного керівництва та виконання.

Запропонувати Облснабу за персональною відповідальністю т. Жданова та Скотоводтресту – за персональною відповідальністю тов. Якушева – негайно розгорнути вивіз м'яса до Москви та Ленінграду згідно з одержаними плянами, щоб за десять день безумовно і повнотою виконати їх.

Доручити Облвідділу ДПУ за відповідальністю т. Розанова, Облвідділу ДТО ДПУ за відповідальністю т. Бережкова та ОблРСІ за відповідальністю

т. Цицарева – забезпечити контроль і організацією всієї справи вивозу м'яса до Москви та Ленінграду, не припускаючи крадіжок та втрат м'яса під час заготівлі, відвантаження та в дорозі.

Секретар Обкому КП(б)У
№ 14/50-Б-оп» [116, с. 64].

Демченко

«9 жовтня 1932 року

Военный предст.

В.Х.О.Л.В.О

Ковальчук Ф.Ф.

г. Киев

9.10.32 г.

Секретарю ЦК КП(б)У т. Голод

Настает зима в нас, в Л.В.О., вже начались морозы. С Киевской области в адрес Л.В.О. отгружено только два вагона, один луку и один свеклы, за сентябрь месяц.

Это преступное отношение со стороны Киевск.обл. конторы Укрплодо-овощ. Кроме того, наш представитель в Нежинском районе заготовил луку, и этот лук не направили в адрес Л.В.О., а был направлен в Киев на консервный завод.

Я информирую Вас об этом и прошу принять меры, чтобы не сорвать снабжение наших частей.

Военный представитель Л.В.О.

Ковальчук» [122, с. 40].

«9 жовтня 1932 року

К о п и я

Москва ЦК ВКП(б)

Сталину Молотову

Снижение темпа хлебозаготовок является в первую очередь результатом недопустимого ослабления, а местами полного прекращения работы в районах под предлогом переключения всего внимания на сев, что не было своевременно учтено областями.

Нами предпринимается следующее: вчера послана телеграмма областям с предложением нажать на хлебозаготовки в тех районах, где последние сроки сева кончаются, переключиться целиком на хлебозаготовки. 12-го в связи с организационными делами провели однодневный пленум с одним

вопросом: сев, уборка свеклы, хлебозаготовки. После Пленума разъедемся на места. Несмотря на резкое снижение заготовок в первой пятидневке, имеется полная возможность нагнать темп, к чему приложим все усилия.

С. Косиор, В. Чубарь. 9.Х.32» [118, с. 60].

«19 жовтня 1932 року»

МОСКВЫ 73/94 72 13 19 10=3 АДРЕСА
ХАРЬКОВ ГПУ ЗАГОТЗЕРНО КОПИЯ УПОЛКОМЗАГОТСТО
В ЗАГОТЗЕРНА ТЧК ОТГРУЗИТЕ ПРОСА ТОННАХ ОКТЯБРЬСКИМ
НАРЯДАМ 2312 ЛЕНИНГРАДУ 500 ОТ 2313 МОСКВЕ 5500 ЗПТ 2314
ИВАНОВСКОЙ 500 ЗПТ 2315 КРЫМУ 50+ЗПТ 2317 НИЖНЕЙ ВОЛГЕ
3000 ЗПТ НОВОМУ НАРЯДУ 2324 КАЗАХСТАНУ 5000 РАЗНАРЯДКАМ
КОНТОРЫ ПОЛУЧАТЕЛЬНИЦЫ ТЧК НАРЯД 2311 НИЖЕГОРОДСКУЮ
4800 ТОНН АННУЛИРУЕТСЯ НАРЯД 2316 БЕЛОРУСССИИ УМЕНЬША-
ЕТСЯ 600 ОТСУСТВУЕТ 200 ТОНН ТЧК РАЗРЕШАЕМ ВСЕМ ПЕРЕ-
ЧИСЛЕННЫМ НАРЯДАМ ОТГРУЖАТЬ ПРОСО
СЕНТЯБРЯ ТЧК НР 14131= ЗИБРАК САРКИС» [79, с. 1].

«22 жовтня 1932 року»

С.Р.С.Р.
Рада праці та оборони
Комітет заготівель
Уповноважений по Україні
Уполкомзагсто
В/срочно
ЗАГОТЗЕРНО

Комстозаготовок возложил на Союзмуку семидневный срок переработать 20.000 тонн ржи наффонда и продукцию отгрузить в Ленинград.

Для обеспечения выполнения указанного задания предлагаем сдать немедленно на мельницы Союзмуки 20.000 тонн ржи наффонда, согласовав с ними точки сдачи.

О ходе сдачи отгрузки ржи просим нас информировать ежедневно.
Уполкомзагсто Огій» [80, с. 35].

«26 жовтня 1932 року»

К о п і я
До голови правління ім. Боянцева
Від уповноваженого РПК Шелухи
ЗАЯВА

Прошу забезпечити мене харчовими продуктами на термін мого перебування у Вашій артїлі як уповноваженого РПК слідуючими продуктами за мій рахунок по твердим цінам на кожний день:

Хліба	2 фунти
Картоплі	2 -/-/-/-/-
Яєць	5 штук
Молока	1 літра
Масла коров'яго	¼ фун.
М'яса куряго	1 курка на 4 дні
Масла растительн.	¼ фунта
Меду	¼ фунта

Термін мого перебування до 1/ХІ–32 року. Розрахунки перевести при виїзді з артїлі.

26/Х Шелуха

Примітка: Село Романівка Троїцького району Одеської області. Цей самий Шелуха при виїзді з колгоспу взяв позичково 30 крб. грошей в колгоспі, на них же взяв в колгоспі пуд муки – за 1 крб. 60 коп., з колгоспом не розраховувався й управа колгоспу не знає, куди надіслати рахунка.

За матеріалами обслідувача тов. Шелуха є секретар Одеської міськради» [115, с. 26].

«26 жовтня 1932 року»

Секретарю Киевского, Одесского,
Винницкого, Харьковского,
Днепропетровского обкома КП(б)У
тов _____

ЦК КП(б)У предлагает оказать максимальное содействие Особуполномоченным Ленинградского Областкома ВКП(б) т.т. Запорожцу и Шульману

в организации заготовки и вывозки продовольствия для Ленинградских рабочих, согласно существующим планам и нарядам.

Необходимо форсировать доставку в Ленинград продовольствия к 15 годовщине Октября, помогая бригадам Ленинградского Обкома и ЛСПО организовать под этим лозунгом красные обозы и эшелоны.

Директива ЦК КП(б) У и Упол Заг СТО о порядке производства централизованных заготовок для Ленинграда в отведенных ему районах разослана телеграфно № 42135.

26 октября 1932 г.

Секретарь ЦК КП(б)У С. Косиор» [119, с. 116].

«27 жовтня 1932 року»

561 Серия Г Тифлиса 8/74027/10,15,40.=

Харьков ЦК КПУ Косиору =

Основа решения СНК Союза 22 октября подлежит отгрузке ЗСФСР 23000 тонн хлеба тчк. Нами уже направлены люди для ускорения приемки тчк. Просим Вашей поддержки ввиду тяжелого положения хлебоснабжения края 3447,27/10

Секретарь Закрайкома Берия» [120, с. 9].

**НАКАЗ ДПУ УСРР
«ПРО XVI РІЧНИЦЮ ЖОВТНЯ»**

5 листопада 1933 р.

Товарищи чекисты, бойцы и командиры войск ОГПУ!

XVI годовщину пролетарской революции мы празднуем в обстановке грандиозных побед социализма в стране Советов.

Под руководством партии Ленина, любимого вождя партии и мирового пролетариата т. Сталина – победоносно завершена первая пятилетка.

Дальнейшими победами на фронте развернутого наступления социализма отмечен первый год второй пятилетки.

В строй вступили новые гиганты индустрии – Челябинский тракторный, Уралмаш и др. Одержаны огромные успехи на фронте культурной революции, в деле овладения техникой.

На невиданный уровень поднята в этом году сила и могущество колхозного строя. Укреплена обороноспособность страны. Нанесен серьезный удар по остаткам паразитических классов и особенно кулачества, ликвидированного как класс.

Эти победы рабочего класса, при развале экономики капиталистических стран и небывалом росте в них голода и нищеты, «есть факт, наиболее выдающийся в современной истории».

Сегодня, когда в капиталистическом мире, раздираемом кризисом, тухнут домны, останавливаются конвейеры, уничтожаются миллионы тонн хлеба, кофе, хлопка, когда миллионы крестьян эксплуатацией и кризисом обречены на голодную смерть, а на улицах городов, на деревенских проселках бродят миллионы безработных рабочих, миллионы разоренных крестьян – сегодня на наших победных знаменах горят имена сотен новых заводов, вновь задутых домен, на социалистических полях, колхозных полях СССР – ударники-колхозники крепят большевистские колхозы, идут уверенным и твердым шагом к новой, зажиточной культурной жизни.

Раздираемый кризисом капиталистический мир ищет выхода в новых войнах и готовит прежде всего интервенцию против СССР. Все более обнажается варварская диктатура фашизма, усиливаются террор и преследования мирового пролетарского движения.

Шестнадцатый октябрь встречает СССР с твердой уверенностью, что нет той силы, которая могла бы победить страну социализма, ее Красную Армию, оснащенную новой социалистической техникой.

Товарищи чекисты, командиры и бойцы войск ОГПУ!

Органы ЧК–ГПУ на протяжении всей великой истории Октября оставались вернейшим стражем диктатуры пролетариата, крепчайшим отрядом ВКП(б), сплоченным вокруг Ленинского ЦК и Коллегии ОГПУ.

Великий юбилей Октября должен еще более поднять энтузиазм и пафос борьбы каждого чекиста, бойца на том участке работы, который поручен ему партией и правительством.

Храня и впредь все славные традиции, переданные нам нашим учителем и вождем Феликсом Дзержинским, спаянные железной дисциплиной, доводя до совершенства нашу чекистскую, боевую технику, вооружаясь Марксо-Ленинской-Сталинской теорией – будем готовы к защите пролетарского Отечества и к борьбе со всякими проявлениями разбитого, но не добытого классового врага, к борьбе за бесклассовое социалистическое общество.

Пламенный, большевистский, чекистский привет верному испытанному стражу завоеваний Октября – чекистам, бойцам войск ГПУ Украины!

Да здравствует великая годовщина Октября!

Да здравствует мировая пролетарская революция!

Под знаменем ВКП(б) и ее Ленинского ЦК, под руководством любимого вождя т. Сталина – вперед к новым победам и достижениям!

Зам. председателя Государственного
политического управления УССР

Карлсон [46, с. 222–223].

«6 листопада 1932 року»

С е р и я «г. Серпухова

Харьков три адреса

Синельникове райком КП(б)У

Борецу Поплавскому

К о п и я Днепропетровск обком КП(б)У

Строганову

К о п и я Харьков ЦК КП(б)У

Косиор Хатаевичу

Ознакомившись с сообщениями товарищей, выезжавших пятого ноября в колхозы Синельниковщины, считаю на основе тех имеющихся у меня данных установленный план хлебозаготовок безусловно выполнимым, а ваши заявления о невыполнимости плана считаю опасным для партийной организации, проявлением слабости политического руководства Синельниковском районе, слабости, прикрашиваемой убаюкивающими парторганизацию рассуждениями о «передовом» районе.

Действительно передовым в наших условиях можно назвать только такой район, который честно и в срок полностью выполняет также и план хлебозаготовок, выполнение которого является важнейшим указателем большевистского руководства, дело организованного хозяйственного укрепления колхозов, которые в свою очередь безусловно требуют твердой и смелой борьбы с потерями, расхищением и сокрытием от государства колхозного хлеба, что нередко продельвается возможной у наших районных органов кулацкой агентурой в колхозах, и в том числе даже некоторыми правленцами – коммунистами, безнаказанность которых является преступлением перед рабочим классом и передовым колхозным крестьянством. Никакими рассуждениями безхребетных руководителей будь то в районе или в области или выше, нельзя оправдать беспомощность в выполнении вполне посильного плана хлебозаготовок. Если по сути дела не больше-

вистские руководители не осознают и не исправят своих ошибок, партийная организация должна выправить положение, не останавливаясь перед самыми решительными мерами, не взирая против опубликования этой записки в печати района и области.

Молотов

6.XI–32» [110, с. 37–38].

«6 листопада 1932 року»

С е р и я Т

Обкомам: Одесса, Днепропетровск, Харьков.

Киев, Донбасе, Чернигов

ЦК КП(б) У постановил произвести сокращение завоза товаров (за исключением спичек, соли, керосина) районам, наиболее отстающим в выполнении плана хлебозаготовок.

В вашей области намечается провести эту меру в отношении следующих районов: (вписываются районы).

Не позже 9/XI телеграфно сообщите Ваши изменения или дополнение этому списку районов.

Секретарь ЦК КП (б)У

Косиор

№ 029879/с

6.XI–32 г.

Списки районов

% выполнения годового плана

Одесская область

Андре-Ивановский р-н	30,1%
Б. Александровск. -/-	31,4/-
Зиновьевский -/-	29,6/-
Кривоозерский -/-	29,2/-
Любашовский -/-	26,7/-
Троицкий -/-	21,7/-
Фрунзовский -/-	29,7/-

Днепропетровская область

Апостоловский р-н	28,0 %
Васильковский -/-	23,0 -/-
Васильевский -/-	21,4/-

Книга про Голодомор 1932–1933 років на Бориспільщині. 2008 рік, (85 сторінок).

Книга Андрія Зіля про Голодомор 1932–1933 років на Бориспільщині. 2008 рік, (122 сторінки).

В. Лепетихский -/-	17,4 -/-
Михайловский -/-	25,8 -/-
Никопольський -/-	23,7-/-
Н. Серогожский -/-	25,5 -/-
Солонянський -/-	19,3-/-

Харьковская область

Балаклеевский р-н	21,8 %
Бригадировский -/-	17,3 -/-
Валковский -/-	19,0 -/-
Изюмський -/-	21,1 -/-
Кобеляцкий -/-	19,7 -/-
Н. Георгиевский -/-	17,0 -/-
Оноприевский -/-	19,2 -/-
Сахновщианский -/-	22,6 -/-

Киевская область

Баришевский район	27,3 -/-
Бобровицкий -/-	14,6 -/-

Черниговская область

Малинский -/-	21,8 -/-
Макарьевский -/-	23,2 -/-
Носовский -/-	20,8 -/-
Донбассе:	

колхозники МТС единоличники

Артемовский район

15,8	22,7	29,5
------	------	------

Ст. Никольський район

19,0	20,8	9,6»
------	------	------

[111, с. 111–113].

«8 листопада 1932 року

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ ПП ОГПУ ПО СЕВЕРО-КАВКАЗКОМУ КРАЮ Г.Г. ЯГОДЕ О РЕПРЕССИВНЫХ ДЕЙСТВИЯХ В ОТНОШЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ СТАНИЦЫ ПОЛТАВСКАЯ

8 ноября 1932 г.

Доносим, что прибыли и приступили к работе в ст. Полтавской.

1. Станица на протяжении всех лет существования Советской власти на Кубани являлась одной из наиболее контрреволюционно активных, возглавлявших контрреволюционную организованную деятельность в районе. До 1922 г. на хуторах в районе Полтавской оперировали крупные банды (Малько и др.), в 1926 г. в Станице ликвидирована украинская контрреволюционная организация, связанная с педтехникумом. В 1928 г. ликвидирована такая же организация – ответвление красnodарской. В 1930–1931 гг. Ликвидированы крупные белогвардейские организации («Запорожцы») – арестовано 70 чел., и «Шесть Верден» – арестовано 400 чел. Организация имела связи в окружающих станицах. Так же ряд группировок. Выслано в два приема триста кулацких семейств. За эти годы арестовано большое количество контрреволюционных одиночек. В 1931 г. в станице был распущен крупный колхоз, 1,5 тыс. хозяйств, за систематический саботаж и вредительство с арестом 28 чел., и за руководство кулаков. Сейчас коллективизация 32%, единоличных 1190 хозяйств. В этом году проводились изъятия белых, кулаков свыше 80 чел. И контрреволюционных одиночек до 200 чел. Сейчас хлебазаготовки выполнены на 10,9%, сев на 34%. Имеет место упорное сопротивление как единоличников, так и колхозников, активизация контрреволюционного кулацкого элемента.

2. По учетным агентурным данным Кубанского сектора и Славянского райотделения белых офицеров не значится. Тщательно проверяем. Рядовых бывших белых – значительное количество. Целый ряд вахмистров, урядников и карателей, отдельные – пом. атаманы, ряд бывших участников белых банд, главным образом, Малько. Цифровые данные, выясненные по проверке, донесем.

3. Общее, пока неточное, количество учителей Полтавской – 78, в том числе 15 в техникуме, характеристики учителей (преподавателей педтехникума и др.) сообщим дополнительно.

4. По данным на 8 ноября арестованных по всем районам операции – 479 чел. Кроме этого, в Полтавской в ночь на 8-е проведена операция, всего арестовано 240.

5. Последние 3 мес. В Полтавской по линии милиции по кампаниям арестовано 161. По нашей линии контрреволюции и др. нет, за исключением беглых кулаков.

6. Большинство арестованных идет по хищническо-спекулянтской линии как контрреволюционный кулацкий элемент. Имеется ряд группировок – 8, с 41 участником. Группировки внутри колхоза контрреволюционно кулацкие.

7) Ваши директивы по Полтавской приняты к неуклонному исполнению.

8 ноября 1932 г. в 19 час.

Пиляр, Николаев» [143, с. 530–531].

«8 листопада 1932 року

Цілком таємно

Підлягає поверненню

ПРОТОКОЛ ПБ № 90, П. 13, 8.XI.32 Р.

О хлебозаготовках

1. Поручить т. Косиору сегодня послать телеграфную директиву обкомам и РПК – на основе итогов первой пятинки (см. Приложение).

2. Поручить т. Хагаевичу в двухдневный срок составить на основе состоявшегося обмена мнениями проект краткой инструкции для районов о хлебозаготовках в индивидуальном секторе и внести на утверждение ПБ.

3. Поручить комиссии в составе т.т. Хагаевича (председатель), Григорьева, Макеенко, Яблонского, Степанского разработать меры воздействия в отношении колхозов, срывающих выполнение хлебозаготовительного плана и допускающих разбазаривание хлеба, и внести предложения в ПБ.

4. Категорически запретить обкомам и райпарткомам организацию колхозных буксиров как внутри района, так и посылки из одного района в другой.

5. Предложить обкомам в колхозах, невыполнивших план осеннего сева, немедленно обратить оставшуюся часть семенного на хлебозаготовки.

6. Предупредить обкомы и РПК, что план хлебозаготовок считается выполненным лишь при выполнении плана по продовольственным культурам (пшеница и рожь).

7. Указать Киевскому обкому на невыполнение им директивы о том, что хлеб, поступающий от колхозов, имеющих задолженность по семенам, должен быть в первую очередь зачтен в счет погашения задолженности этих колхозов по семсуде. Подтвердить эту директиву к неуклонному исполнению всем областям. В отношении колхозов, выполнивших план хлебозаготовок, но не погасивших еще задолженности по семсуде, предложить обкомам принять меры к немедленному ее взысканию.

8. Обязать лично первых секретарей обкомов обязательно к десятому ноября представить ЦК окончательные материалы о плане сдачи хлеба совхозами.

Окончательно вопрос о плане сдачи совхозами по областям решить на ПБ 12.XI.

9. Засчитать сданные зернотрестом в счет погашения семсуды из республиканского семфонда. (1 млн. пудов) – в хлебосдачу треста.

10. Обратиться в ЦК ВКП(б) с просьбой о выделении Заготфонда для орграсходов, связанных с хлебозаготовками, из расчета 9 кг на каждый заготавливаемый центнер хлеба.

11. Просить ЦК ВКП(б) разрешить ознакомить секретарей райкомов с постановлением о Северном Кавказе.

Все (без 11 пункт.) т.т. Хагаевичу, Григорьеву, Степанскому. Маламеду, П. 3: т.т. Макеенко, Яблонскому.

П. п. 4, 5, 6, 7, 8 всем обкомам (телегр. серия. «Г»).

тов. Терехову (выписка).

По п. 10 – ЦК ВКП(б).

П. 11: ЦК ВКП(б) – Кольцову.

Обкомам, райкомам, директорам МТС.

Первая пятинка ноября вместо ожидаемого повышения по всем областям дала резкое снижение хлебозаготовок, (в) том числе по индивидуальному сектору, почти совершенно прекратили сдачу хлеба совхозы. Это произошло несмотря на окончание в большинстве районов посевной кампании, чем до сих пор большинство районов прикрывало свое оппортунистическое отношение к хлебозаготовкам. ЦК предупреждает весь руководящий состав районных комитетов, в первую очередь секретарей, а также уполномоченных ЦК, обкомов, директоров МТС, что в случае, если во вто-

рую и третью пятидневки вашем районе не будет обеспечен резкий перелом в хлебозаготовках по всех секторам, если не будет развернута широкая массовая работа и меры решительного нажима единоличника, на оснований постановления ПБ ЦК КП(б)У от 30.X., ЦК вынужден будет поставить вопрос о применении более решительных мер воздействия к районам, своей безобразной работой срывающих хлебозаготовки.

Секретарь ЦК

С. Косиор

8.XI.32 г.

За: Петровский, Реденс, Якир, Шлихтер, Хатаевич

Оригінал машинопис» [91, с. 45–47].

«9 листопада 1932 року

Серия «Т»

Вручить в закрытом конверте

Всем обкомам (кроме АМ СССР)

ЦК предлагает немедленно сообщить всем РПК постановление Совнаркома, принятое совместно с представителями ЦК ВКП о хлебозаготовках, озимом севе по районам Кубани. ЦК при этом указывает, что эти чрезвычайные меры, принятые на Северном Кавказе, являются серьезным предупреждением для Украинской партийной организации. Нашей задачей является избежать применение таких мер путем достижения в каждом районе немедленного решительного усиления хлебозаготовок (далі рукою С. Косіора викреслено таке речення: «Отсутствие такого перелома делает применение этих мер неизбежным» – В.С.)

№ 029884/с.

Секретарь ЦК

С. Косиор

9.XI.32 г.

Передано в обкомы 9/XI:

(підпис нерозбірливий)

Оригінал. Машинопис» [111, с. 122].

«13 листопада 1932 року

ПРИКАЗ**ПО КОМИТЕТУ ПО ЗАГОТОВКАМ ПРИ С.Т.О.**

№ 125 13 ноября 1932 г.

гор. Москва

О прикреплении мельниц по переработке ржи и пшеницы на сортопомоле для обеспечения снабжения городов Москвы и Ленинграда в ноябре 1932 г.

В целях своевременного и полного обеспечения в ноябре и декабре сортовой мукой городов Москвы и Ленинграда прикрепить мельницы сортового помола на ноябрь и декабрь к указанным городам, согласно прилагаемых при сем списков.

Обязать Заготзерно загрузить зерном прикрепленные к городам Москве и Ленинграду мельницы, создав на этих мельницах запасы зерна в размере 80-дневной производительности мельницы, согласно договора между Заготзерно и Союзмукой.

Обязать уполномоченных КОМЗАГСТО из областей, директоров трестов Союзмуки и директоров прикрепленных мельниц всю перерабатываемую муку на перечисленных в прилагаемом списке мельницах отгружать непосредственно в Москву и Ленинград согласно прикрепления, по действующим нарядам Союзмуки как коммерческим, так и фондовым, категорически запрещается использовать указанную муку на какие-либо другие назначения без ведома Правления Союзмуки, впредь до выполнения задания по отгрузкам столицам.

Обязать директоров трестов Союзмуки, в случае непокрытия задания выработкой с прикрепленных мельниц, немедленно компенсировать недостающее количество с других неприкрепленных мельниц.

Обязать уполномоченных КОМЗАГСТО областейкраев, установить ежедневную телеграфную отчетность о работе мельниц, непосредственно каждой мельницей, наличия зерна и муки на прикрепленных мельницах по след. форме:

Два адреса: Москва, Союзмука, сбыт, Заготзерно, сбыт.

Наличие ржи (количество), пшеницы (количество), ржаной (количество), пшеничной (количество), отгружено нарастающими по Москве (или Ленинграду), ржаной (количество), пшеничной (количество), тоннах, номер мельницы, подпись (Заготзерно, Союзмука).

Просить Комстоперевозок обязать НКПС обеспечить бесперебойную подачу вагонов как под зерно, так и под вырабатываемую муку с прикрепленных мельниц по заявкам филиалов Заготзерно и директоров трестов Союзмуки.

Персональную ответственность за исправное техническое состояние мельниц и за немедленную отгрузку вырабатываемой муки в города Москву и Ленинград, возлагаю:

По Правлению Союзмуки на предправления т. Лобачева, по Ивано-Вознесенскому Мукотресту т. Суровикина,

- 1) по Ц.Ч.О. –“– т. Арсентьева,
- 2) по Горьковскому –“– т. Мишина,
- 3) по Средне-Волжскому –“– т. Макальского,
- 4) по Нижне-Волжскому –“– т. Черепанова,
- 5) по Башкирскому –“– т. Полюшко,
- 6) по трестам УССР –“– т. Лаврухина
- 7) и по отдельным мельницам на директоров этих мельниц.

Персональную ответственность за своевременную и полную загрузку зерном прикрепленных мельниц, обеспечивающих переработку и отгрузку муки в города Москву и Ленинград, согласно их производственной мощности, возлагаю:

- 1) по объединению Заготзерно на Зам. нач. т. Кренцеля,
- 2) по Ивано-Вознес. конторе Заготзерно – т. Привалова,
- 3) по Ц.Ч.О. –“– –“– т. Рубцова,
- 4) по Горьковской –“– –“– т. Успенского,
- 5) по Ср. Волж. –“– –“– т. Ганюшина,
- 6) по Нижн. Волжск. –“– –“– т. Фролова,
- 7) по Башкирской –“– –“– т. Виктайль,
- 8) по трестам УССР –“– –“– т. Маламеда.

На уполкомстозаготовок по Ивановск. обл. т. Савенков,

- 1) по Ц.Ч.О. т. Моряцкий,
- 2) по Горьковской т. Богородский,
- 3) по Ср. Волжскому т. Васильев,
- 4) по Нижн. Волжск. т. Бахметьев,
- 5) по Башкирской т. Цыпнятов,
- 6) по УССР т. Степанский.

Возлагаю ответственность за своевременную загрузку прикрепленных мельниц зерном, установление контроля за отгрузкой муки непосредственно в города Москву и Ленинград, согласно прикрепления, а также установление ежедневной отчетности о ходе отгрузок, наличия муки и зерна.

Поручить уполкомстозаготовок Московской области тов. Николаеву и Ленобласти тов. Итс, по согласованию с Облисполкомами командировать в районы отгрузок ответственных работников для контроля и форсирования загрузкой зерном прикрепленных мельниц и отгрузок муки в города Москва и Ленинград.

Вр. о. о. Зам. Пред. Комзагсто

Саакян

Верно:

Ставровская

Машинописна копія» [76, с. 21–22].

«19 листопада 1932 року

ПРОТОКОЛ № 21

засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 19/XI-1932 р.

Принимая во внимание, что до конца ноября осталось лишь 10 дней и во изменение решения ПБ от 23.X. – за честь в ноябрьский план снабжения от невыполненной части октябрьского плана поступления мерчука:

- 1) по Донецкой, Днепроп., Харьковской областям – по 10%;
- 2) по остальным областям – 15%.

Предупредить обкомы, что в случае невыполнения ноябрьского плана по мерчуку – в декабре будет засчитано в план снабжения часть невыполненного месячного плана по мерчуку (Кольцову).

Признать необходимым пересмотреть план снабжения хлебом в сторону максимально возможного уменьшения.

Предварительную проработку вопроса поручить т.т. Берлину, Огию и Меламеду, всем обкомам.

Оригінал.

Машинопис» [91, с. 56].

«19 листопада 1932 року»

ОБКОМАМ ХАРЬКОВ
КИЕВСКОМУ
Д/ПЕТРОВСК
ДОНБАСС

ПОСТАНОВЛЕНИЕМ ЦЕКА СОВМЕСТНО ТОВАРИЩЕМ МОЛОТОВЫМ ДЛЯ УСИЛЕНИЯ ХЛЕБОЗАГОТОВОК МОБИЛИЗИРУЕТСЯ КРУПНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ 600 ЧЕЛОВЕК СОЗНАТЕЛЬНЫХ СТОЙКИХ БОЛЬШЕВИКОВ, ИМЕЮЩИХ СТАЖ ПАРТИЙНОЙ РАБОТЫ, ПРОЯВИВШИХ СЕБЯ ВЫПОЛНЕНИИ УДАРНО ПОЛИТИЧЕСКИХ КАМПАНИЙ ТЧК ВАШЕЙ ОБЛАСТИ В ТЕЧЕНИИ ТРЕХ ДНЕЙ НЕОБХОДИМО МОБИЛИЗОВАТЬ... ЧЕЛОВЕК НАПРАВИТЬ РЕШАЮЩИЕ ХЛЕБОЗАГОТОВИТЕЛЬНЫЕ РАЙОНЫ БРИГАДАМИ СОСТАВЕ ТРИ ЧЕТЫРЕ ЧЕЛОВЕКА ПО ДВЕ БРИГАДЫ КАЖДЫЙ РАЙОН ТЧК ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ОТБОР МОБИЛИЗИРУЕМЫХ ВОЗЛАГАЕТСЯ ПЕРСОНАЛЬНО СЕКРЕТАРЕЙ ГОРКОМОВ РАЙПАРКОМОВ ТЧК ОБКОМЫ ОБЯЗАНЫ ТЩАТЕЛЬНО ПРОИНСТРУКТИРОВАТЬ ВСЕ БРИГАДЫ ТЧК МОБИЛИЗОВАННЫМ ПОЛНОСТЬЮ СОХРАНЯЕТСЯ ЗАРПЛАТА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТЧК РАСХОДЫ СВЯЗАННЫЕ КОМАНДИРОВКОЙ, ПРОЕЗД ПОКРЫВАЕТСЯ ЗАГОТЗЕРНОМ ТЧК ДВАДЦАТЬ ТРЕТЬЕГО СООБЩИТЕ ЦЕКА СПИСОК РАЙОНОВ, КУДА ПОСЛАНЫ МОБИЛИЗОВАННЫЕ РАБОЧИЕ КОММУНИСТЫ ОБОЗНАЧЕНИЕМ КОЛИЧЕСТВА ПОСЛАННЫХ

СЕКРЕТАРЬ ЦЕКА ХАТАЕВИЧ
№029897/Т.
19/ХІ-32 Г.
Чернетка. Машинопис» [111, с. 149].

«20 листопада 1932 року»

Серия «Т» Копия
Всем обкомам, без Харькова и АМССР, т.т. Затонскому, Любченко, Хатаевичу

Прошу сообщить свои соображения о том, следует ли наше постановление о занесении на черную доску применить по отношению к нескольким крупнейшим известным на Украине селам вашей области зпт с опублико-

ванием занесения этих сел на черную доску постановлением Совнаркома УССР тчк Какие именно села вы считаете необходимым подвергнуть такой репрессии и по каким именно соображениям. Ответ прошу дать на протяжении двух дней

№029912/т. Секретарь ЦК КП(б)У С. Косиор
20.ХІ–32 г. послано: Хатаевич Любченко Затонскому Строганову Акулову Майорову Чернявскому Демченко Маркитану
Оригінал. Машинопис» [111, с. 156].

«20 листопада 1932 року»

ОДЕССА ОБКОМ

ЛИНИИ ЗАГОТЗЕРНО ДАНЫ НАРЯДЫ ОТГРУЗКУ ВАШЕЙ ОБЛАСТИ ЗА ПРЕДЕЛЫ УКРАИНЫ 16600 ТОНН НЕПФОНДОВОЙ (КРОМЕ ЯРОВОЙ) А ТАКЖЕ КОММЕРЧЕСКОЙ ПШЕНИЦЫ ТЧК ЗАДАНИЕ ПОДЛЕЖИТ БЕЗОГОВОРОЧНОМУ ВЫПОЛНЕНИЮ ТЧК УСТАНОВИТЕ СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ ПРОВЕРКУ ВЫПОЛНЕНИЯ СРОК
029913/Т КОСИОР
20.ХІЦК КП(б)У» [117, с. 11].

«21 листопада 1932 року»

ВИННИЦА ОБКОМ

ЛИНИИ ЗАГОТЗЕРНО ДАНЫ НАРЯДЫ ОТГРУЗКУ ВАШЕЙ ОБЛАСТИ ЗА ПРЕДЕЛЫ УКРАИНЫ 7700 ТОНН НЕПФОНДОВОЙ (КРОМЕ ЯРОВОЙ) А ТАКЖЕ КОММЕРЧЕСКОЙ ПШЕНИЦЫ ТЧК ЗАДАНИЕ ПОДЛЕЖИТ БЕЗОГОВОРОЧНОМУ ВЫПОЛНЕНИЮ ТЧК УСТАНОВИТЕ СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ ПРОВЕРКУ ВЫПОЛНЕНИЯ СРОК
029913/Т КОСИОР
20.ХІ.32 ЦК КП(б)У» [117, с. 16].

«21 листопада 1932 року»

ДНЕПРОПЕТРОВСК ОБКОМ

ЛИНИИ ЗАГОТЗЕРНО ДАНЫ НАРЯДЫ ОТГРУЗКУ ВАШЕЙ ОБЛАСТИ ЗА ПРЕДЕЛЫ УКРАИНЫ 20 000 ТОНН НЕПФОНДОВОЙ (КРОМЕ ЯРОВОЙ) А ТАКЖЕ КОММЕРЧЕСКОЙ ПШЕНИЦЫ ТЧК ЗАДАНИЕ ПОДЛЕЖИТ БЕЗОГОВОРОЧНОМУ ВЫПОЛНЕНИЮ ТЧК УСТАНОВИТЕ СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ ПРОВЕРКУ ВЫПОЛНЕНИЯ СРОК

029913/Т

КОСИОР

20.XI.32 ЦК КП(б)У» [117, с. 17].

«21 листопада 1932 року»

Срочная

Копия

Одесса Заготзерно

Израилевичу связи Вашими данными наличия пшеницы двадцатое ноября разьясняем дополнение нашей 91673/2812 порядок выполнения вами обязательств отгрузки всем назначениям до первого декабря дв тчк первое Закавказью двенадцать тысяч двести тонн зачетом это количество все фактически отгруженное Вами начала ноября второе Москве четыре тысячи четыреста тонн включая фактическую отгрузку начиная пятнадцатого ноября третье экспортхлебу двадцать пять тысяч тонн обязательно отгрузить начиная двадцатого до первого декабря четвертое Союзмуке двенадцать тысяч тонн коих первую очередь мельницам прикрепленным Донбассу таким образом всего пятьдесят три тысячи тонн тчк Исходя Ваших данных коммерческом наличии двадцатое ноября также засчитывая отгрузку Закавказью до двадцатого ноября Москве третью пятидневку плюс минимальное поступление до первого декабря имеет абсолютную возможность полностью выполнить это задание таким расчетом чтобы лучшую экспортную пшеницу грузить порты тчк Яровую пшеницу оставьте переходящих остатках тчк Усильте максимальный вывоз глубинки пшеницы тчк Выполнение этого распоряжение информируйте Хатаевича.

Меламед

91771

Укрзаготзерно Управл. Распред.

21/XI-32 г.

Сч. №49» [109, с. 67].

«23 листопада 1932 року»

Из Киева

МОЛНИЯ

Харьков

ЦК КП(б)У Косиору

Вчера был в Макарове. Пришлось исключить из партии Райплана, Райзема, Райосвиту. Намечается необходимость занесения на черную доску сел Наливайкову, где был сам, и Фасовую, которую обследовал Витковский. Считаю необходимым чистку всей районной организации.

23.XI-32 г.

Затонский» [108, с. 51].

«30 листопада 1932 року»

ЦК КП(б)У

Косиору

30.XI-32

Вх. №00532/Т

Записка по проводу.

Вручить немедленно старшему по смене для немедленного вручения в закрытом пакете. Харьков ЦК КП(б)У Косиору, Совнарком Чубарю.

Распоряжение комитета резервов Броневого, Заготзерно Розенберга наша область должна отгрузить до 5.XII 5 000 тонн пшеницы, из коих Крыму – 2 000 тонн, на Север 3 000 тонн, маневренный остаток пшеницы по нашей области на 25 ноября 3 700. Средняя потребность области в сутки 1 000 тонн, заготовки последние дни в связи с непрерывными дождями резко снизились, поступление продовольственных культур не покрывает снабжение даже промцентров нашей области. В связи с этим прошу отметить вывоз 5 000 тонн пшеницы, считаю, что срыв снабжения наших промцентров, который повлечет также срыв производственной программы, не менее серьезно, чем снабжение Крыма.

Обком

Строганов

Справка. Завтра утром Заготзерно подсчитает и даст заключение

30.XI. 32 г.» [112, с. 143].

«Листопад 1932 року»

ЦК ВКП(б)

«О ПРОДРЕСУРСАХ УКРАИНЫ»

Продолжение с продресурсами на Украине требует немедленного приостановления всякого вывоза пшеницы и ржи (в зерне и муке) из Украины.

При полном выполнении всего годового плана по продкультурам наличие и поступление едва обеспечивают потребность Украины в размерах, установленных Союзным Правительством. И это при том условии, что Гос. и НЕП фонды (уже образованные на Украине в размере 11 483 тысяч пудов) будут полностью обращены на покрытие внутриукраинских потребностей.

Указанное выше подтверждается нижеследующими расчетами:

Количество ресурсов	Пшеница и мука	Рожь и мука	Итого
	В тысячах пудов		
На I/XI на Украине включая госинспфонд (в размере 11.483 тысяч пудов)...	10.752	12.665	23.417
Подлежит поступлению с I/XI до конца кампании при полном выполнении годовых планов по всем источникам...	51.646	29.950	81.596
Всего ресурсов	62.398	42.615	105.013
Для удовлетворения потребностей Украины (согласно прилагаемой справки)	49.093	55.015	104.108
Результат ...		–	905

Даже при условии частичного примешивания пшеницы и ржи второстепенных культур (ячменя и кукурузы), баланс снабжения чрезвычайно напряженный, особенно учитывая значительное количество продкультур, подлежащее еще дозаготовке по годовому плану. Чтобы не повторять опыта прошлого года, когда весной пришлось на Украину чрезвычайным порядком завозить хлеб, необходимо дать указание Комитету Заготовок при СТО о немедленном аннулировании всех вывозных нарядов из Украины по пшенице и ржи (в зерне и муке), а именно: на экспорт в ноябре и декабре: пшеницы и муки – 21 940 тысяч пудов и ржи и муки – 5 511 тыс. пудов, а всего – 27 451 тысяч пудов.

Приложение: справка о потребностях Украины в продовольственном хлебе с I/XI 1932-го года по I/VII 1933-го года.

Секретарь ЦК КП(б)У

Косиор» [120, с. 4].

«Листопад 1932 року»

К о п и я

Председателю Комитета Заготовок при СТО тов. Куйбышеву

По сообщению Укрнаркомсбыта, в связи с переходом от контрактации к налоговой форме заготовок молока – для Украины намечается план заготовок масла в размере 14,5 тыс. тонн.

ЦК КП(б)У считает, что указанное количество для 1933 года значительно превышает реальные возможности в Централизованном порядке.

Согласно прилагаемого расчета ЦК КП(б)У определяет план для 1933 года в размере 11 400 тонн, учитывая что на протяжении последних пяти лет заготовки масла по Украине составили:

	1928	1929	1930	1931	1932
В тоннах	559	7230	3287	10952	6900

Проектируемый союзными организациями план построен как производство охватываемого поголовья на установленные нормы. Однако и союзные организации не считают возможным исходить из всего фуражного поголовья и устанавливать скидку на охват, яловость, болезни и убыль.

Между тем, принимая средний по Союзу размер скидки на уровне 31,2% против поголовья на 1/11.32 г., союзные организации запроектировали по Украине лишь 27% по общественному стаду колхозов и 20% по остальному поголовью (без совхозов) проектируемому Госпланом на 1933 год.

ЦК КП(б)У, зная положение по Украине, недоумевает, на основе каких объективных данных союзные организации проектируют для Украины пониженные скидки.

Такое положение приводит к тому, что основному старейшему в Союзе и производящему району маслodelия – Западной Сибири план масла против 32 г. уменьшен на 5%, а Северному краю на 2%. По важнейших из остальных промышленным районам план увеличен против 32 г: по Север-

ному Кавказу на 2/5, Казакстану на 1/5, Уралу наполовину, а Україні в 2,48 рази проти 1,6 рази по Союзу.

Не возражаючи проти установлених союзними організаціями норм здачі молока і стремясь в інтересах розвитку молочного господарства к скороченню недоїного поголов'я, підвищенню продуктивності стада, ЦК КП(б)У разом з тем відзначає, що, як виявилось в результаті ряду спеціальних досліджень, нормативи, прийняті союзними організаціями по совхозам, також вище реально можливих для 1933 року.

Просим при остаточному рішенні питання участь наші зауваження, установити наш план маслозаготовок на 1933 рік в 11.400 тисяч тонн.

Секретарь ЦК КП(б)У Хагаєвич» [121, с. 1].

«30 листопада 1932 року

30 листопада [1932]

тов. Коцюбинському

К о п и я : Винницькому обкому

Ваш підхід к справі боротьби за хліб, судя по Вашому листу, невірний. Ви берете на веру всякі існуючі в районі баланси і розрахунки о неминимовності «прорыва» по життю і т.д. В Вашому листі відчувається занадто велика турбота о створенні страхових і інших фондів в колхозах і занадто мала турбота о фондах для робітничого класу і Червоної Армії, що є головним і першочередним вашим справою як уповноваженого ЦК по хлібозаготовкам.

Я впевнений, що при належній мобілізації всього існуючого в районі хліба, при належному розвертванні боротьби за хліб, може бути забезпечено виконання повністю всього районного плану хлібозаготовок і одночасно забезпечення всіх дійсно необхідних для колхозів і колхозників фондів. Але для цього потрібно, щоб парторганізації і робітники, послані ЦК ім в допомогу, не брали на веру очковитрательних балансів, складених укрителями хліба від держави, і твердо дрались за виявлення і мобілізацію всіх хлібних ресурсів в кожному колхозі і селі.

М. Хагаєвич» [114, с. 15].

«1 грудня 1932 року

Інд. 35/19 РНК

1/ХІІ–32 р.

ВИТЯГ

з протоколу № 35/755 засідання Ради народніх комісарів

з 1 грудня 1932 р.

С л у х а л и :

«Про заготівлю картоплі» № 16729/16

П о с т а н о в и л и :

19. Відзначити ганебний прорив у заготівлі картоплі, що стався внаслідок виключно незадовільної роботи заготівельних організацій та недооцінки значення заготівлі картоплі обласними районними установами та організаціями: на 25 листопада заготовлено лише 37,6% осінніх заготовок.

Вказати головам ОБК т.т. Кузьменкові, Василенкові, Голубченкові та Триліському на покладену на них відповідальність у справі керівництва заготівлею картоплі в їхніх областях, а також відзначити цілком незадовільну організацію та керівництво роботою бригад, особливо бригад Донбасу, як основного заготовача картоплі.

На забезпечення максимальних темпів заготівлі осінньої картоплі в період, що залишився для заготівель – першу половину грудня – та забезпечення заводу мінімальної кількості картоплі до Донбасу, Дніпропетровського, Харкову й інших промислових центрів, а також на забезпечення картоплею Червоної Армії, – РНК УСРР пропонує:

Вінницькому, Київському, Чернігівському та Харківському ОБК забезпечити, розгортання роботи щодо заготівлі картоплі, нарівні з хлібозаготівлями; дати тверді завдання кожному колгоспові та індивідуальним господарствам по кожному селу й перевірити в п'ятиденний термін від часу одержання цієї постанови й доведення планів заготівлі картоплі до кожного колгоспу, колгоспника та одноосібника.

Зобов'язати ОБК протягом 2-х днів виділити найбільш вирішальні райони по заготівлі картоплі, призначити на кожен район відповідальних уповноважених для керівництва цією заготівлею та роботою бригад, негайно повідомивши РНК УСРР про назву районів та прізвища цих уповноважених.

Покласти на голів РВК та уповноважених РВК цілковиту відповідальність за виконання плану заготівель картоплі по району нарівні з виконанням плану хлібозаготівель.

Запропонувати Облвиконкомам, спільно з представниками Донбасу в областях, протягом 3-х днів переглянути склад уповноважених та бригадирів і тих, що не впоралися з роботою, відкликати з заготівель. Розташувати всі сили, надіслані на заготівлю картоплі, у такий спосіб, щоб забезпечити уповноваженим кожний колгосп і кожне село щодо індивідуальних господарств. До сіл та колгоспів з великим планом заготівлі картоплі надіслати бригади з 2–3 чоловіків.

Дозволити з 1 грудня ц.р. заготівлю та відвантаження картоплі всім організаціям, що одержують її в централізованому порядку, у відведених для них районах, зобов'язавши відповідні організації вивести до Донбасу всю решту заготовленої до 1 грудня картоплі.

Зважаючи на значну кількість фактів видачі низкою колгоспів, при цілком незадовільному виконанні ними своїх зобов'язань по контракції, великої кількості картоплі на руки колгоспникам (по 10–16 кілограмів на трудовень), доручено РВК забезпечити по всіх таких колгоспах повернення від колгоспників такої кількості картоплі, яка потрібна на виконання плану заготівлі.

Запропонувати НК Постачання – т.Макаренкові та УпКомзаг РПО т.Огію організувати протягом декади вибірково перевірку задоволення дійсної потреби в картоплі спирто-горітьчаних та крахмально-паточних заводів – фактичної заготівельної ними картоплі, наявності її на склепах, використання ними всіх можливостей для заготівлі картоплі у відведених зонах, а також кількості заготовленої картоплі в цих зонах для Донбасу.

Дозволити заготівельним організаціям у місцях, де заводи вже забезпечили свої виробничі програми сировиною, провадити без перешкод заготівлю картоплі для Донбасу.

Зобов'язати ОВК до 5 грудня подати РНК УСРР відомості про перебіг заготівлі картоплі по областях у районному розрізі та по секторах і надалі подавати ці відомості акуратно щоп'ятиденки; крім того, подавати до РНК щоденні телеграфічні звіти про перебіг заготівлі картоплі в районах, що їх визначено в постанові РНК УСРР з 1 грудня ц.р.

Секретар РНК УСРР

А. Зорін

Оригінал відповід(ний): *(підпис нерозбірливий)*» [74, с. 37–38].

«5 грудня 1932 року

К о п и я

ЦК ВКП(Б) – тов. Постишеву

Президиум ЦИК Союза (Постановлением от 17.Х с.г.) распространил на все республики и предложил немедленно провести в жизнь постановление ВЦИКа от 27.VII с.г. о пересмотре приговоров «в отношении сельских работников (председателей, членов сельских советов, председателей и членов колхоза, специалистов, работающих в сельских местностях), осужденных за должностные и хозяйственные преступления, связанные с сельхозкампаниями», а также о дострочном освобождении «всех стариков свыше 60-ти лет и молодежь в возрасте до 21 года»

(Из постанов. ВЦИКа от 27.VII с.г.)

Постановление это запоздало, т.к., судя по тексту, имеются ввиду прошлогодние приговора. Что касается их, то нами весной этого года пересматривался состав заключенных и было освобождено свыше 20 тысяч человек.

Пересмотр же приговоров и досрочное освобождение заключенных в настоящее время – в момент усиления на Украине репрессий в связи с хлебозаготовками – считаю политически неправильным.

Прошу по этому поводу указаний ЦИКу Союза.

№0951506/г

Секретарь ЦК КП(б)У

5/ХІІ–32 г.» [125, с. 120].

**ПОСТАНОВА РНК УСРР І ЦК КП(Б)У
«ПРО ЗАНЕСЕННЯ НА «ЧОРНУ ДОШКУ» СІЛ,
ЯКІ ЗЛІСНО САБОТУЮТЬ ХЛІБОЗАГОТІВЛІ»**

6 грудня 1932 р.

Зважаючи на особливо ганебний провал хлібозаготівель в окремих районах України, РНК і ЦК ставлять перед облвиконкомами і обкомами, райвиконкомами і райпарткомами завдання зламати саботаж хлібозаготівель, що його організували куркульські й контрреволюційні елементи, знищити

опір частини сільських комуністів, які стали фактичними провідниками саботажу, і ліквідувати несумісну зі званням члена партії пасивність і примиренство до саботажників, забезпечити швидке наростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівель.

РНК і ЦК ухвалюють: за явний зрив плану хлібозаготівель і злісний саботаж, що його організували куркульські і контрреволюційні елементи, занести на «чорну дошку» такі села: с. Вербка. Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл.; с. Гаврилівка Межівського р-ну Дніпропетровської обл.; с. Лютенька Гадяцького р-ну Харківської обл.; с. Кам'яні Потоки Кременчуцького р-ну Харківської обл., с. Святотроїцьке Троїцького р-ну Одеської обл., с. Піски Баштанського р-ну Одеської обл.

Щодо цих сіл вжити таких заходів:

1. Негайно припинити довіз товарів, цілком припинити кооперативну і державну торгівлю на місці і вивезти з відповідних кооперативних і державних крамниць усі наявні товари.

2. Цілком заборонити колгоспну торгівлю як для колгоспників, так і одноосібників.

3. Припинити всіляке кредитування, провести дотермінове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань.

4. Перевірити й очистити органами РСІ кооперативні і державні апарати від всіляких чужих і ворожих елементів.

5. Перевірити й очистити колгоспи цих сіл, вилучивши контрреволюційні елементи, організаторів зриву хлібозаготівель.

РНК і ЦК звертаються із закликом до всіх чесних, відданих радянській владі колгоспників і трудящих селян-одноосібників організувати всі свої сили для нещадної боротьби з куркулями і їхніми посібниками на подолання куркульського саботажу хлібозаготівель у своїх селах, за чесне, сумлінне виконання хлібозаготівельних зобов'язань перед радянською державою, за зміцнення колгоспів.

6 грудня 1932 р.

Голова Раднаркому УСРР
Секретар ЦК КП(б)У

В. Чубар
С. Косіор [9, с. 563].

«7 грудня 1932 року»

3-е отделение СПО
Тов. Косиору

Совершенно секретно

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ
о правооппортунистическом выступлении зав. орготделом
Носовского Райпарткома Черниговской обл.

Зав. Орготделом Носовского Райпарткома Яременко вышел из партии, сдав в РК свой партийный билет, мотивируя несогласием с линией партии на селе.

Проведенным следствием установлено, что Яременко по постановлению бюро РПК был прикреплен по хлебозаготовкам к селу Лихачеве, где проявил полнейшую бездеятельность. За время его пребывания в селе с 10 по 15/XI был заготовлен только 1 цнт. зерно-хлеба.

Члены сельсовета в этом селе, за исключением 2–3 чел., не были прикреплены к участкам для работы по хлебозаготовкам; комиссия сельсовета по хлебозаготовкам в составе 16 чел. существовала только формально и совершенно бездействовала. Местная комсомольская организация в работу втянута не была. На комсомольские собрания, куда неоднократно приглашали Яременко, последний ни разу не явился. В комиссии по проведению снижения хлебозаготовительного плана, ЯРЕМЕНКО никакого участия не принимал, в результате чего комиссией в число твердосдатчиков внесены и середняцкие хозяйства, а твердосдатчики из этого списка были исключены.

В связи с этим, бюро РПК 9/XI вынесло ЯРЕМЕНКО последнее предупреждение.

9/XI Яременко самовольно оставил село Лихачеве и явился в райцентр. О причине выезда из села в разговоре с информатором РПК Шепелем (Яременко) заявил:

«Я сейчас хлеб не заготавливаю, а собираюсь ехать в Обл. КК с целью сдать свой партийный билет, т.к. в дальнейшем в партии быть не могу. Я убедился, что проводимая линия партии по крестьянскому вопросу неверна. Крестьянская масса настроена против нас. В ЦК сидят контрреволюционеры, которые ведут политику так, чтобы вызвать недовольство у крестьян. Действительно крестьяне облагаются непосильными налогами, которые не в силах выполнить. Хлебозаготовки настолько непосильны, что их никакими способами выполнить нельзя. У крестьянина требуешь хлеб, а сам знаешь, что хлеба у него нет. Все это к хорошему не приведет. Я не могу идти про-

тив масс Крестьянство плачет от проводимой политики. Я не хочу отвечать за действия крестьян. После сдачи партийного билета предполагаю уехать в Донбасс и быть простым рабочим. Наши руководящие партийные организации оторваны от масс и они не знают истинного положения на селе». Через несколько дней Яременко в беседе с членами партии – директором Бурыковскохозобъединения Твердовским и инженером-экономистом Сахзавода Преподобным, высказывал свое несогласие с линией партии, при чем Твердовскому он сказал: Я не хочу подчиняться директивам партии и Правительства по хлебозаготовкам, особенно о бесспорном изъятии хлеба у отдельных категорий населения. Эти постановления партии нереальны, они не могут быть применены в наших условиях к крестьянству, т.к. последние не только не имеют излишков хлеба, но уже теперь голодают; что будет дальше, неизвестно, все крестьяне без исключения, недовольны нами. Проведение в жизнь директив партии по хлебозаготовкам вызовет всеобщее восстание населения против Соввласти. Я не хочу быть виновником народных страданий и по этой причине вышел из партии».

Следствием, кроме того, установлено, что числа 23–24/X Яременко в разговоре с членом партии Приходько говорил: «По моему мнению, Политбюро ЦК ВКП проводит неправильную линию, в результате чего страна приходит в обнищание. Крестьяне стонут от непосильных налогов. Верхи не видят того, что что делается на местах. Крестьянам доводятся также непосильные хлебозаготовительные планы и они настроены против власти. Политбюро проводит явно контрреволюционную линию, о чем говорят факты выхода из состава Политбюро ряда лиц, которые действительно проводили верную линию (Бухарин и Зиновьев)».

Яременко в своих показаниях отрицает проведение им какой-либо организационной антипартийной деятельности. Свой выход из партии он объясняет тем, что у него возникли сомнения в правильности политики партии в вопросе хлебозаготовок в результате неуспешной его практической работы в с. Лихачево. Относительно своих бесед с рядом членов партии о неправильной линии ЦК и о своих расхождениях с партией Яременко показывает, что он имел в виду привлечение этих партийцев на свою сторону, а объяснил им создавшееся с ним положение. Следствие по делу заканчивается.

Зам. Пред. ГПУ УССР

Карлсон

7 декабря 1932 г.

№ 1300/ст. г. Харьков» [123, с. 47-49].

«14 грудня 1932 року

О ХЛЕБОЗАГОТОВКАХ НА УКРАИНЕ, СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ И В ЗАПАДНОЙ ОБЛАСТИ

Постановление ЦК ВКП(б) и СНК Союза ССР

От 14 декабря 1932 года

Заслушав доклады секретаря обкома Западной области т. Румянцева, секретаря ЦК КП(б)У т. Косиора, секретаря Днепропетровского обкома т. Строганова, секретаря Северокавказского крайкома т. Шеболдаева, ЦК ВКП(б) и СНК ССР постановляют:

Обязать ЦК КП(б)У и Совнарком УССР, под личную ответственность тт. Косиора и Чубаря, закончить полностью план заготовок зерновых и подсолнуха до конца января 1933 года.

Обязать Северокавказский крайком и крайисполком, под личную ответственность тт. Шеболдаева и Ларина, закончить полностью план заготовок зерновых к 10-15 января 1933 г., а подсолнуха к концу января.

Обязать обком и облисполком Западной области, под личную ответственность тт. Румянцева и Шелехеса, закончить полностью план заготовок зерновых к 1 января 1933 г. и план заготовок льна к 1 февраля 1933 года.

Ввиду того, что в результате крайне слабой работы отсутствия революционной бдительности ряда местных парторганизаций Украины и Северного Кавказа в значительной части их районов контрреволюционные элементы – кулаки, бывшие офицеры, петлюровцы, сторонники Кубанской Рады и пр. сумели проникнуть в колхозы в качестве председателей или влиятельных членов правления, счетоводов, кладовщиков, бригадиров у молотилки и т. д., сумели проникнуть в сельсоветы, земорганы, кооперацию и пытаются направить работу этих организаций против интересов пролетарского государства и политики партии, пытаются организовать контрреволюционное движение, саботаж хлебозаготовок, саботаж сева, – ЦК ВКП(б) и СНК ССР обязывают ЦК КП(б)У, Севкавказкрайком, СНК Украины и крайисполком Севкавказья решительно искоренить эти контрреволюционные элементы путем арестов, заключение в концлагерь на длительный срок, не останавливаясь перед применением высшей меры наказания к наиболее злостным из них.

ЦИК и СНК указывают партийным и советским организациям Советского Союза, что злейшими врагами партии и рабочего класса и колхозного крестьянства являются саботажники хлебозаготовок с партбилетами в кармане, организующие обман государства, организующие двурушнич-

ство и провал зданий партии и правительства в угоду кулакам и прочим антисоветским элементам. По отношению к этим перерожденцам и врагам советской власти и колхозов, все еще имеющим в кармане партбилет, ЦК и СНК обязывают применять суровые репрессии, осуждение на 5–10 лет заключения в концлагерь, а при известных условиях – расстрел.

ЦК и СНК отмечают, что вместо правильного большевистского проведения национальной политики в ряде районов Украины украинизация проводилась механически, без учета конкретных особенностей каждого района, без тщательного подбора большевистских украинских кадров, что облегчило буржуазно-националистическим элементам, петлюровцам и пр. создание своих легальных прикрытий, своих контрреволюционных ячеек и организаций.

В особенности ЦК и СНК указывают Северокавказскому крайкому и крайисполкому, что легкомысленная, не вытекающая из культурных интересов населения, не большевистская «украинизация» почти половины районов Севкавказа при полном отсутствии контроля за украинизацией школы и печати со стороны краевых органов дала легальную форму врагам советской власти со стороны кулаков, офицерства, эмигрантов-казаков, участников Кубанской Рады и т. д.

В целях разгрома сопротивления хлебозаготовкам кулацких элементов и их партийных беспартийных прислужников ЦК и СНК Советского Союза постановляют:

Выселить в кратчайший срок в северные области СССР из станицы Полтавской (Северный Кавказ), как наиболее контрреволюционной, всех жителей за исключением действительно преданных соввласти и не замешанных в саботаже хлебозаготовок колхозников и единоличников и заселить эту станицу добросовестными колхозниками-красноармейцами, работающими в условиях малоземелья и на неудобных землях в других краях, передав им все земли и озимые посевы, строения, инвентарь и скот выселяемых. Ответственность за проведение этого решения (пункт «а») возложить на тт. Ягода, Гамарника (с заменой т. Барулиным). Шеболдаева и Евдокимова.

Арестованных изменников партии на Украине, как организаторов саботажа хлебозаготовок, бывших секретарей районов, предисполкомов, зав. райзу, предкрайколхозсоюзов, а именно: Ореховский район – Головина, Пригоду, Паламарчука, Одельяна, Луценко; Балаклейский район – Хорешко, Ус, Фишмана; Носовский район – Яременко; Кобелякский район – Ля-

шенко; Большевикмакский район – Ленского, Косяченко, Дворника, Зыка, Долгова предать суду, дав им от 5 до 10 лет заключения в концентрационных лагерях.

Предложить ЦК КП(б) и СНК Украины обратить серьезное внимание на правильное проведение ее, изгнать петлюровские и другие буржуазно-националистические элементы из партийных и советских организаций, тщательно подбирать и воспитывать украинские большевистские кадры, обеспечить систематическое партийное руководство и контроль за проведением украинизации.

Немедленно перевести на Северном Кавказе делопроизводство советских и кооперативных органов «украинизированных» районов, а также все издающиеся газеты и журналы с украинского на русский язык, как более понятный для кубанцев, а также подготовить и к осени перевести преподавание в школах на русский язык. ЦК и СНК обязывают крайком и крайисполком срочно проверить и улучшить состав работников школ в «украинизированных» районах.

В отмену старого решения разрешить завоз товаров для украинской деревни и предоставить тт. Косиору и Чубарю право приостановить снабжение товарами особо отстающих районов впредь до окончания ими хлебозаготовительного плана.

Председатель СНК Союза ССР
Секретарь ЦК ВКП (б)
№114751» [62, с. 34–35].

В. Молотов (Скрябин)
И. Сталин

«19 грудня 1932 року.»

Вашу личную ответственность принимайте совершенно секретную записку прямому проводу с изъятием всей ленты.

Записку немедленно вручить тов. Косиору, находящемуся сейчас в Запорожском горпаркоме

Зав. сек (ретным) отделом ЦК

Канов

Даю записку: Сообщается постановление ЦК ВКП и СНК СССР от 19 декабря:

«1. ЦК ВКП и СНК ССР считают, что без немедленной организации коренного перелома хлебозаготовках в Днепропетровской, Одесской и

Харьковской областях Украина не в силах выполнить даже тот дважды сокращенный план, который явным образом проваливают украинские работники, благодаря своему несерьезному отношению к заданиям партии и правительства.

2. ЦК ВКП и СНК ССР поручают Кагановичу и Постышеву немедленно выехать на Украину на помощь ЦК КП(б)У и СНК УССР, засесть в решающих областях в качестве особо уполномоченных ЦК ВКП и СНК СССР, раздел труд с Косиором, Чубарем и Хатаевичем, и принять все необходимые меры организационного и административного порядка для выполнения плана хлебозаготовок» [110, с. 55].

«21 грудня 1932 року

Сталино обком

т. т. Акулову, Саркису, Чувьрину

Несмотря на заверение Донецкой областной организации и лично Ваших о быстрейшем успешном окончании плана хлебозаготовок, 3 цифры последней пятидневки свидетельствуют о том, что Донецкая область в деле борьбы за хлеб начинает застревать в болоте оппортунистической практики.

Партия могла надеяться на то, что пролетарские донецкие организации кончат хлеб раньше других областей. По вашей работе на сегодняшний день, к сожалению, этого не видно.

Предлагаем Вам мобилизовать все силы организации для того, чтобы оставшиеся вам к выполнению 7 млн во что бы то ни стало выполнить в установленный срок, а самое главное и основное, немедленно поднять темпы хлебозаготовок в ближайшие же дни. Сообщите в ЦК КП(б)У реальные меры, принятые вами для достижения перелома и для слома саботажа.

№ 021207/т.

Каганович
Косиор
Чубарь

21.XII–32 г.» [111, с. 229].

«22 грудня 1932 року

Не подлежит оглашению

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

КОМИТЕТА ПО ЗАГОТОВКАМ СЕЛЬХОЗПРОДУКТОВ ПРИ С.Т.О.

№ 822 22 декабря 1932 г.

гор. Москва

О закупке зерна в Укр. ССР

Согласно решения правительства обязать Заготзерно организовать закупку зерна на Украине в районах, окончивших хлебозаготовки, по заготовительным ценам с предоставлением колхозу, колхознику и единоличнику, продающим зерно, возможность закупить промтоваров (по существующим розничным ценам) на 3 руб. против проданного на 1 рубль хлеба.

Закупка хлеба должна проводиться исключительно на добровольных началах.

Предложить Уполкомзагсто УССР сообщить КОМЗАГСТО ориентировочный план закупки зерна по районам.

Вр. и. о. Зам. Пред. Комзагсто

Клейнер

22/XII.

В е р н о : Ставровская» [77, с. 8].

«25 грудня 1932 року

тов. Строганову

Зовсім таємно

Копія : т. Хатаевичу и членам ПБ ЦК КП(б)У

Спустившись поглубже в колхозы, я убедился, что пункт о фондах в письме обкома от 18 декабря нужно не только отменить, а также осудить как политически неправильный, особенно в части мотивировки, почему не следует вывозить семенных фондов. Хотя я был основным автором этого документа и принимал участие в его окончательном редактировании, но именно поэтому считаю своим долгом внести это предложение, чтобы не путать районных работников, не облегчать возможности всякого рода оппортунистам для злостных разговоров вокруг вывоза посевных фондов, которые мы сейчас в Обкоме решили и проводим в жизнь.

Именно оставление семенных фондов, несмотря на организованный кулаком саботаж хлебозаготовок, говорило бы о нашей слабости и нерешительности. В большинстве случаев (кулак именно рассчитывал на то, что мы легко поддадимся на удочку его доказательств о том, что хлеба

больше нет). Остановившись перед вывозом семенных фондов из колхозов, мы бы только усилили саботажные настроения в значительной части колхозов, не выполнивших плана, нам не оставалось бы ничего другого, как только рассчитывать на то, сравнительно небольшое, количество хлеба, которое может быть получено из переобмола соломы или же из случайно открытых ям, как на это сейчас рассчитывают очень многие оппортунистически настроенные и растерявшиеся работники.

Конечно, вывоз семенных фондов является мерой тяжелой, но по отношению к колхозам, недобросовестно относящимся к выполнению своих обязательств перед государством, другого выхода нет. Вывоз семенных фондов в борьбе за хлеб ребром ставит вопрос о тех, кто организуют и саботаж сева. Для того, чтобы организовать сев, нужно прежде всего сломить организованный кулаком саботаж хлебозаготовок, побить кулака в этом решающем пункте нашей борьбы с кулаком, с его пособниками и подпевалами; с их влиянием в колхозе.

В связи с этим ЦК КП(б)У совершенно правильно поступил, отменив в части колхозных фондов свое постановление от 29.XI., идущее значительно дальше постановления ЦК КП(б)У от 18.XI., т. е. фактически идущее в разрез с ним.

Вот почему ЦК ВКП(б) поступил совершенно правильно, отменив наше решение от 18.XI. о колхозных фондах, которое в данных условиях безусловно ослабляло нашу позицию в борьбе за хлеб.

Ознакомившись ближе с положением в районах, я должен, по честному, заявить, что если бы наше постановление от 18.XI. не было отменено, то я сейчас сам бы внес это предложение, ибо иначе это значило бы на деле отступить на хлебозаготовительном фонде перед кулаком, а отступать здесь мы не можем ни в коем случае. Исходя из всего этого, я прошу тебя поставить на бюро мое предложение и принять его, разослав его райкомам, предложив разъяснить на ближайших собраниях районного актива.

25X11–32 г.

С. Косиор» [111, с. 239–241].

«До 25 грудня 1932 року

Копія

**Колгоспи, що виконали план хлібозаготівлі,
Христинівський район**

<i>Назва колгоспу</i>	<i>Кількість госп-в</i>	<i>Земельні площі</i>	<i>К-сть населен- них пунктів</i>	<i>План хлібозаго- тівель, ц</i>	<i>Виконано</i>
Босівка «Сп. Нива»	120	455.50	1	610.00	635.96
Ботвинівка «Ворошилов»	188	737.90	1	581	601.44
Вербовата «Більшовик»	191	610	1	1185	897.90
Верхнячка «Сталіна»	449	9111.20	1	885	932.22
Вікторівка «Спільна праця»	54	251.30	1	295	294.62
Голяківка «Спільна праця»	283	852.30	1	780	799.62
Заячківка «Перемога»	489	1657	1	1323	1645.12
Іванівка «Сталіна»	62	203.60	1	283	282.50
Богачівка «Ворошилов»	112	241.20	1	299	299.86
Івангород «Незаможник»	216	670.70	1	551	604.62
Івангород «Пролетарій»	126	439.70	1	455	468.28
Івангород «Перемога»	213	645.50	1	484	506.46
Лещинівка «Згоде»	276	855	1	1121	1149.88
Вербівка «Рік перемоги»	89	220	1	396	380.40
Орадівка «Сталіна»	271	1021	1	1062	1118.44
Орадівка «Петровськ»	64	184	1	122	124.35
Притики «Шевченко»	135	409	1	568	571.82
Пеньково «Нов. Шлях»	243	717.60	1	983	1092.54
Росішке «Нове життя»	357	1617.10	1	1301	1802.26
Сичівка «Незаможник»	270	810	1	997	1090.72

Сичівка «Шевченка»	88	200.70	1	287	299.97
М. Севаст'янівка «Більшовик»	88	207.40	1	116	122.10
Вільшанка «Врожай»	81	253.20	1	97	145.83
Козачий Хутор «Перемога»	22	36	1	53	52.12
В. Севаст. «Більшовик»	234	654	1	371	399.51
В. Севаст. «Перемога»	76	218.50	1	204	184.85
В. Севаст. «Хлібороб»	129	329.40	1	174	172.29
В. Севаст. «Спільна праця»	149	426.60	1	294	285.35
В. Севаст. «Нове життя»	240	641.10	1	585	568.13
В. Севаст. «Ленін. шлях»	150	352.20	1	261	196.50
Талалаїв «Червона зірка»	198	616	1	492	495.04
Свинарки «Перемога жовтня»	46	122.70	1	51	53.34
Ухола «Перемога»	188	824.20	1	863	1104.72
Угловата «Праця»	188	850	1	574	576.70
Христинів. «Серп»	613	1539	1	681	845.87
Шепахів «Сталіна»	244	1085	1	1124	1320.32
Шукайвода «Нове життя»	319	681.70	1	775	755.02
Чайківка «9 січня»	114	395.50	1	316	344.98
Ягубець «Борц.жит.»	308	1012	1	929	998.84
Ягубець «9 січня»	119	445	1	78	78.14
	7812	24305.60	40	22587	23793.63

Зав. РЗВ.
Статистик
Згідно:

(підпис)

(підпис)

(підпис нерозбірливий) [75, с. 9].

«26 грудня 1932 року

**ПОСТАНОВА
УПОВНОВАЖЕНОГО КОМІТЕТУ ЗАГОТІВЕЛЬ
ПРИ РПО НА УКРАЇНІ**

26 грудня 1932 р. № 229

м. Харків

«Про план експортних заготівель на 1-й кварт. 1933 р.» в кількості: гриби сухі – 10 тон, гриби мариновані – 10 тон, відходи білих грибів – 10 тон, горіхів – 70 тон, шампінйонів – 20 тони, меду – 250 тон, воску – 15 тон, ліксіровина дикоросл. – 84 тони, ліксіровина культ. – 100 тон.

Затвердити таку розбивку плану по заготовачах та культурах:

Назва продуктів	1-й квартал	УПО	Вукоповоч	Заготекспорт	Примітка
Гриби сухі білі	10	2,5	4	3,5	т
Гриби мариновані	10	3,5	4	2,5	т
Відходи білих грибів	10	2,5	3,5	4	т
Горіхи	70	35	20	5	т
Шампінйони	2	2	-	-	т
Мед	250	75	125	50	т
Воск	15	4,5	7	3,5	т
Ліксіров. дик.	84	-	42	42	тис. крб.
Ліксіров. культ.	100	-	-	100	тис. крб.

Затвердити таку розбивку плану по областях та культурах:

Назва продуктів	Київ. обл.	Черн. обл.	Вінн. обл.	Харк. обл.	Одес. обл.	Дніпроп. обл.	АМСРР
Гриби сухі білі	5	5	-	-	-	-	-
Відходи білих грибів	5	5	-	-	-	-	-
Гриби мариновані	5	5	-	-	-	-	-
Шампінйони	2	-	-	-	-	-	-
Мед	50	50	80	20	15	15	20
Воск	3	3	5	1	1	1	1
Ліксіров. дик.	40	15	10	14	-	5	-
Ліксіров. культ.	4	10	20	6	60	-	-
Горіхи	-	-	30	-	-	-	40

Примітка: ліксіровина дика та культурна – в тис. крб., решта продукції – в тонах.

Зобов'язати заготовачів Облуполкомзаг СТО забезпечити своєчасне доведення плану до районів та своєчасне виконання.

Заст. Уполкомзаг СТО

Баннік» [81, с. 183].

«29 грудня 1932 року

СПРАВКА

ПО ВОПРОСУ О ПОПОЛНЕНИИ СПИСКА РАЙАКТИВА, СНАБЖАЕМОГО СОГЛАСНО ПОСТАНОВЛЕНИЯ П. Б.

Сейчас райактива, снабжаемого согласно постановления ПБ, состоит 26, 070 человек. Такое количество в связи с ограниченными фондами уже сейчас создает целый ряд затруднений в их снабжении. Есть во многих случаях перебои. Поэтому дальнейшее расширение списка никак не возможно и бесспорно отразится на снабжении уже снабжаемых.

29.XII–32 р.

З. Коган» [122, с. 146].

«29 грудня 1932 року

ПРОТОКОЛ № 96 ЗАСЕДАНИЯ ПОЛИТБЮРО ЦК КП(Б)У

С участием т. Кагановича Л.М.

от 29 декабря 1932 г.

Пр и с у т с т в у ю т : члены Политбюро ЦК: Балицкий, Косиор Терехов, Хатаевич, канд. в чл. ПБ ЦК т.т. Шлихтер, Чернов.

I. О распространении на Днепровскую область мер, принятых по отношению к Одесской области.

Выслать 700 семей с 20 – 25 сел основных отстающих районов.

Т.т. Карлсону и Реденсу организовать высылку на Север злостных элементов и кулаков (без семей) в количестве 700 человек.

Составить список исключенных в количестве 50 из партии для немедленной высылки в конц. Лагерь. Просить ЦК ВКП утвердить это решение.

Об усилении репрессий к злостным неплательщикам хлеба – единоличникам.

Предложить Днепропетровскому и Харьковскому обкомам в отношении злостных единоличников применить на основании Постановления СНК УССР от 11.XI.32 г. распродажу всего их имущества, а также лишения пол-

ностью всей усадебной земли и всех построек. В отношении Харьковской области эту меру применить в отношении примерно тысячи хозяйств; по Днепропетровской области – 500 хозяйств.

Вопросы хлебозаготовок:

Послать обкомам и райпаркомам КП(Б)У следующую директиву (см. Приложение);

Дать указание как по партийной линии, так и по линии ГПУ о том, чтобы обратить серьезное внимание на раскрытие тайных складов и укрывательства разворованного хлеба по крупным и мелким городам, пристанционным пунктам и у некоторых железнодорожных служащих, являющихся сообщниками кулаков и саботажников.

О судебных делах:

Поручить т.т. Полякову, Ахматову и Берновскому проверить причины расхождения между областями НКЮ в количестве утвержденных в центре дел по Одесской и Днепропетровской областям, выяснить виновных в задержке дел (в области или в НКЮ) и принять решительные меры к устранению в дальнейшем какой бы то ни было задержки в рассмотрении дел.

В целях полного обеспечения тщательности рассмотрения дел в центре и избежания возможных ошибок установить, что дела до рассмотрения в комиссии ЦК должны рассматриваться подготовительной тройкой в составе т.т. Полякова, Ахматова и Берновского.

Считать необходимым посылку Наркомюстом руководителям выездных сессий небольшого письма по вопросу составления приговоров, в котором привести два приговора: один как образец хорошо составленного, и другой как образец плохо составленного приговора с указанием о недостатках, имеющихся во втором, плохо составленном приговоре.

Проект письма поручить составить тройке в составе т.т. Полякова, Ахматова, Берновского.

Секретариату ЦК предварительно просмотреть проект.

Копию письма НКЮ послать также секретарям райпарткомов со специальным небольшим письмом ЦК.

Предложить обкомам наряду с печатанием приговоров о расстрелах и об использовании в районной прессе также печатать важнейшие приговоры о расстрелах и исполнении в областной прессе с соответствующим освещением.

Об имеющихся фактах перегибов и хулиганства:

Считать, что решительную борьбу с фактом хулиганства и воровских действий (присвоение имущества несдатчиков хлеба) необходимо вести по каждому случаю в отдельности.

Поручить Комиссии ПБ (т.т. Хагаевич, Карлсон, Киселев), выделить 4–5 наиболее значительных фактов хулиганства и воровства со стороны лиц, посланных на хлеб, строго наказать виновных через суд с опубликованием во всех районных газетах.

Ввиду того, что имеются факты, когда ряд районных работников и уполномоченных свою бездеятельность в области хлебозаготовки прикрывают чисто формальным применением репрессивных мер, что по сути дела является проявлением двурушничества и чиновничества, считать необходимым все поступающие материалы об извращениях со стороны районных и сельских работников и уполномоченных после проверки рассматривать в Тройке ЦК по репрессиям и реагировать на каждый случай в отдельности.

О рапорте Винничины об окончании хлебозаготовок, опубликованном в «Комуністі» 29 декабря.

Послать Винницкому обкому и облисполкому следующую телеграмму: Ваш рапорт считаем неправильным и преждевременным, а помещение его в «Коммунисте» без ведома ЦК – ошибочным, за что редакции поставлено на вид. Рапортовать будете иметь право после выполнения плана по семсуде, по культурам, а также по совхозам.

Секретарь ЦК КП(б)У

С. Косиор

Обкомам и РПК

До сих пор еще районные работники не поняли, что первоочередность хлебозаготовок в колхозах, не выполняющих своих обязательств перед государством, означает, что все имеющееся в наличии зерно в этих колхозах, в том числе и так называемые «семенные фонды», должно быть в первую очередь сдано в план хлебозаготовок.

Именно поэтому ЦК ВКП(б) отменил решение ЦК КП(б)У от 18.XI.32 г. о не вывозе семенных фондов как решение, ослабляющее наши позиции в борьбе за хлеб.

ЦК КП(б)У предлагает в отношении колхозов, не выполнивших план

хлебозаготовок, немедленно на протяжении 5–6 дней вывезти все наличные фонды, в том числе так называемые «семенные», на выполнение плана хлебозаготовок.

ЦК Обязывает немедленно мобилизовать для этого все перевозочные средства, живую тягловую силу, автотранспорт и трактора. В однодневный срок дать твердый ежедневный наряд на поставку необходимого количества лошадей, в том числе и единоличниками.

Всякую задержку в вывозе этих фондов ЦК будет рассматривать как саботаж хлебозаготовок со стороны районного руководства и примет соответствующие меры.

Секретарь ЦК КП(б)У

С. Косиор

29.XII.32 г.» [91, с. 83-87].

«30 грудня 1932 року

ПРОТОКОЛ № 97, п. 12

от 30. XII.32 г.

ОБ УПОРЯДОЧЕНИИ ДЕЛА СНАБЖЕНИЯ РУКОВОДЯЩИХ РАБОТНИКОВ ЦЕНТРАЛЬНЫХ И ОБЛАСТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Предложенный проект постановления со внесенными поправками утвердить (см. Приложение).

Организовать вместо существующих шести два распреда, из которых:

Один – для снабжения членов ЦК, ЦКК, Наркомов, Уполномоченных союзных наркоматов, членов президиума ВЦИКа, зам. наркомов и зам. уполномоченных союзных наркоматов, рабочей части членов Президиума ВУСПС, основных руководящих работников ЦК, СНК, УКК и штаба УВО (Зав. и Зам. зав. отделов).

Другой – для членов Коллегий наркоматов, руководителей союзных и республиканских хозяйственных объединений, их заместителей, зав. издательствами, редакторов газет.

В отношении группы работников, снабжаемых первым распредом установить повышение нормы отпуска продуктов и промтоваров, организовав порядок предварительных заказов и доставку на дом.

Передать в ведение этого распреда один из пригородных совхозов для обеспечения распреда молочными и мясными продуктами, птицей и овощами.

Для второго распеда установить норму снабжения, равной мере рабочих особого списка.

Оставить на специальном централизованном снабжении Наркомснаба две столовые: для руководящих советских, партийных, хозяйственных работников и столовую ЦК КП(б)У.

Поручить организацию этих распедов Наркомснабу, выделив их в самостоятельные единицы, обеспеченные специальным фондом снабжения, планируемым и выделяемым Наркомснабом.

Персональную ответственность за организацию, правильное снабжение и работу этих распедов и столовых возложить на т. Берлина.

В связи с этим считать необходимым реорганизовать трест «Коммунар».

Для осуществления руководства общим направлением работы указанных распедов и столовых создать постоянную комиссию в составе т.т. Иванова – председатель, Берлина, Надь, Легкого, Просвирника, без права замены.

Поручить комиссии в пятидневный срок составить точный список по прикреплению к распедам и столовым, установить точное количество продуктов, потребных для этой цели с тем, чтобы категорически запретить расходование сверх этого фонда.

Утвердить предложенный контингент областного актива.

Все остальные распеды и столовые, существующие при различных учреждениях и наркомах, должны войти в общую систему кооперации либо действовать как самостоятельные, без выделения каких-либо централизованных фондов, сверх нормы снабжения по тому или иному коллективу

С. Косиор

Т.т. Иванову, Надь, Берлину, Легкому, Просвирнику» [91, с. 88–90].

«30 грудня 1932 року»

О с о б а я п а п к а

Прот. № 97, п. 13 от 30.XII.32 г.

ВОПРОСЫ ПО ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Просить ЦК ВКП(б) разрешить выселение из Черниговской области трехсот семейств кулаков.

Выслать из Черниговской области злостных элементов и кулаков (без семей) в количестве пятисот человек.

Считать необходимым увеличение состава милиции в Черниговской области.

Поручить т.т. Карлсону и Чубарю принять в этом направлении необходимые меры.

Через 15 дней поставить на ПБ доклад ГПУ и Черниговского обкома о политическом состоянии в Черниговской области.

С. Косиор

П. 4. – т. Маркитану (через Калинина)

П. 3 – т. Чубарю (выписка)

2,3,4 – т. Карлсону (выписка)

ЦК ВКП(б) – т. Кольцову» [91, с. 95].

«31 грудня 1932 року»

СПЕЦСООБЩЕНИЕ № 7 СЕКРЕТНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ОТДЕЛА ОГПУ «ОБ ИТОГАХ ВЫСЕЛЕНИЯ ИЗ РАЙОНОВ КУБАНИ»

31 декабря 1932 г.

Совершенно секретно.

По состоянию на 26 декабря 1932 г.

А. В районах Кубани – СКК

В период 5–8 декабря из 13 районов Кубани было произведено выселение 1008 кулацко-зажиточных хозяйств и 998 единоличных хозяйств, злостно саботировавших сев и хлебозаготовки. В числе выселенных имеется:

Бывших атаманов – 11 чел.

Бывших белых офицеров – 13 чел.

Репатриантов – 20 чел.

Служивших в белой армии – 689 чел.

Белобандитов – 30 чел.

Все выселяемые продовольствием были снабжены полностью.,

Теплой одеждой взрослая часть выселяемых была обеспечена нормально, теплой обувью – недостаточно. Значительно хуже были обеспечены дети, в особенности обувью. В отдельных районах, при погрузке выселяемых в эшелоны, по линии кооперации производилась продажа одежды лицам, не имеющим таковую.

При стягивании выселяемых из станиц к месту погрузки и отправке эшелонов, а также в пути следования и в местах вселения – никаких эксцессов не произошло. В основном выселение прошло спокойно.

Настроение выселяемых подавленное. Часть из них, поддерживая провокационные слухи о предстоящем голоде на Кубани, в злорадной форме заявляла колхозникам: «Пусть колхозники и коммунары посидят здесь без хлеба, а мы обеспечены. Нам хуже не сделали» (ст. Полтавская Славянского района). «Мы уедем и нас обеспечат, а вы остаетесь на верную голодную смерть» (Армавирский район).

Среди одиночников отмечавшееся ранее настроение, что «выселять не будут», «нас только пугают», в связи с проведенным выселением резко изменились. Одиночники усиленно муссируют слухи о «предстоящем поголовном выселении»: «Этих выселяют, а потом и за нас возьмутся. Если с них не взяли налогов и хлебозаготовок, так нас обдерут» (ст. Тимошевская).

После выселения оставшийся контрреволюционный элемент усиливает агитацию о «неизбежности поголовного выселения казачества». Эта агитация имеет влияние на наиболее неустойчивую часть колхозников, которая высказывает опасение: «Как бы Советская власть действительно не выслала бы всех колхозников-казаков»; «Выселить одних, а там примутся и за нас, многие этого боятся, хоть положение в колхозе тяжелое. Раньше, приходя в колхоз, многие кричали, а сейчас никто ничего не требует, страх перед высылкой бревном лег на колхозников» (группа колхозников колхоза «Ударник» ст. Медведовской).

«Всем колхозникам высылка неминуема, так как выселяют за невыполнение хлебозаготовок и сева, которые наш колхоз выполнить не в состоянии» (группа колхозников ст. Полтавская).

Колхозники, в некоторой своей части ранее не верившие в выселение одиночников, сейчас отношение к проведению намеченных Советской властью мероприятий изменили: «...Я все же думал, что этих выселенцев подержат, да и освободят. А, оказывается, взяли не на шутку» (колхозник ст. Темиргоевской).

Подводя итоги выселению, необходимо отметить, что пока еще нет заметного перелома в ходе хозяйственно-политических кампаний по едино-

личному сектору. Это в известной мере объясняется медленным развертыванием массовой работы по закреплению результатов выселения.

Б. В местах вселения

В Казахстане прибывшие на ст. Осокаровку переселенцы были направлены в 9-й спецпоселок. Взрослые были отправлены на подводах, дети на автомашинах. С целью недопущения обмороживания тем переселенцам, которые не имели с собой теплых вещей, были выданы валенки и шапки. Переброска в спецпоселок прошла удовлетворительно, обморожений нет.

Часть прибывших в Севкрай спецпереселенцев к раскулачиванию и высылке относится как к неизбежному явлению: «Сейчас пришло такое время, что мы оказались в станице лишними. Станица коллективизирована на 90%, а мы в колхозе не состоим, а некоторых исключили из колхоза и поэтому, чтобы мы там не мешали, нас теперь высылают. Ну что же, поедем, устроимся на новом месте, дадут там какую-нибудь работу и будем работать».

Некоторые спецпереселенцы взяли с собою семена огурцов, конопли и других огородных культур. Есть настроение – к весне выписать с родины семена и разводить огороды.

Среди молодежи выявлены отдельные настроения за бегство с Северного края: «Весною я из ссылки убегу, поэтому я не взял из дома свою жену, так как она явилась бы обузой при побеге».

Установлены отдельные случаи антисоветской агитации со стороны активного контрреволюционного элемента: «Вот что делает Советская власть... За что она нас выселяет, разве мы какие-нибудь злодеи? Но ничего, скоро Советской власти придет конец, так как так продолжаться дольше не может. Все население ненавидит эту власть – и партии ее уже не удержать»; «Советская власть просуществует только до апреля 1933 г., а потом ее уничтожат и поставят президента».

Распространители провокационных слухов арестованы.

ПП начальника СПО ОГПУ

Г. Молчанов

Пом. Начальника СПО ОГПУ

Люшков» [143, с. 612–613].

«31 декабря 1932 г.

Секретно

Слушали:

5. О выполнении годового плана хлебозаготовок (т.т. Ароцкер, Зимин, Евдокимов, Путнин, Семякин, Филов, Соколов, Катенев, Гусев).

Постановили:

5.1. Наряду с 45 районами и областями, выполнившими, и остальными, добросовестно выполняющими планы хлебозаготовок, часть районов: Ст.-Минский, Ейский, Каневский, Павловский, Усть-Лабинский, Краснодарский, Славянский, Невинномысский, Армавирский, Ново-Александровский, Верхне-Донской, Вешенский, Обливский, Каменский, Таганрогский, Ставропольский, Воронцово-Александровский, Минводский и Черкесская автономная обл. сорвали выполнение к установленному сроку (к 1 января 1933 г.) плана хлебозаготовок по краю.

Особо подчеркнуть совершенно безобразное отставание в выполнении плана хлебозаготовок по районам: Павловскому, Ейскому, Ст.-Минскому, Краснодарскому и Обливскому.

В связи с этим установить срок окончания краевого плана по совхозам и колхозно-крестьянскому сектору не позднее 10 января 1933 г., обязав указанные выше районы добиться в эти дни решающего перелома, а во всех остальных районах (как имеющих дополнительные планы, так и не имеющих) продолжать хлебозаготовки за счет станиц, МТС и колхозов, невыполнивших еще своих планов с тем, чтобы обеспечить безусловное выполнение плана полностью каждым колхозом и станцией. Крайком особо подчеркивает недопустимость невыполнения плана по единоличникам.

Снять с черной доски ст. Полтавскую (Славянского района) ввиду законченного выселения ее жителей из пределов края и заселения ее колхозниками, переселенными с Севера.

Поручить крайисполкому переименовать эту станицу, учтя желание вновь вселившихся.

Ввиду того, что ст. Медведовская Тимошевского района по-прежнему саботирует хлебозаготовки и идет на поводу кулака, признать необходимым произвести выселение жителей этой станицы на Север и ее заселение колхозниками с Севера также, как сделан со ст. Полтавской. Парторганизацию и стансовет ст. Медведовской распустить.

Считать, что меры, вытекающие из занесения на черную доску в отношении ст. Уманской (Павловского района), Урупской (Армавирского района), Ладожского (Усть-Лабинского района), Старо-Деревянской (Каневской район), ст. Корсунской (Краснодарского района), Ново-Деревянской (ст. Минского района) и Мешковской (В.-Донского района), проводятся недостаточно.

Обязать советские и партийные организации немедленно провести со всей строгостью все меры, вытекающие из занесения их на черную доску.

Дополнительно занести на черную доску ст. Ст.-Щербиновскую (Ейского района), Боковскую (Вешенского района) и Платнировскую (Кореновского района).

Снять с работы и исключить из партии прокурора Усть-Лабинского района Фалевского за саботаж проведения мероприятий и защиту классового врага.

Снять с работы председателя Армавирского РИКа т. Нольде как неспособного добросовестно проводить решения крайкома и предать его дело в крайКК.

Председателя Усть-Лабинского РИКа Капрланова, прикрепленного в течение месяца к ст. Ладожской и не сумевшего обеспечить проведение ме-

Відібраний у селян хліб звозять до районої влади, 1932 рік.

роприятий партии по слову кулацкого саботажа, проявившего преступную бездеятельность и сдавшего позиции кулаку, с работы снять и из партии исключить.

В последний раз предупредить секретарей райкомов: Кропоткинського – т. Свитнева, Цимлянського – т. Новикова, Усть-Лабинського – т. Ступникова, Таганрогського – т. Удодова, ст. Минського – т. Соломоненко, Каневського – т. Ширилова, Н.-Александровського – т. Черкасова, Ставропольського – т. Вещева, Каменського – т. Карпенко и Черкесской автономной обл. – т. Кравцова, что если они не обеспечат немедленно перелома и окончания к 10 января плана, вопрос об них будет обсужден особо.

За отсутствие большевистской борьбы за хлебозаготовки и демобилизацию в вопросах планов, утвержденных ЦК, занести на черную доску директора Крайзернотреста т. Катенева, директора Крайсортсемтреста т. Яковенко и директоров совхозов Зернотреста: Егорлыкского – т. Моисеева, Тихорецкого – т. Бенуа и совхоза «Индустрия» Госпромсовхозтреста т. Окунцева.

Признать, что директора указанных трестов и совхозов могут быть сняты с черной доски либо только после полного выполнения плана, либо как снятые с работы с привлечением к партийной и государственной ответственности.

Сообщить это решение ЦК ВКП(б).

Сообщить ЦК о том, что директор Промсовхозтреста т. Хорошев не обеспечивает выполнение плана по совхозам его системы.

За отсутствие борьбы партийной организации в выполнении плана хлебозаготовок снять с работы и исключить из партии секретаря парткома совхоза промсовхозтреста им. Карла Маркса Солдатенко.

За отсутствие борьбы за выполнение плана хлебозаготовок и разбазаривание хлебных ресурсов снять с работы и исключить из партии директора Лабинского зерносовхоза Постыльникова» [143, с. 612, 615].

О с о б а я п а п к а

Прот. ПБ № 101, п.10 от 23.01 1933 года

Директива ЦК ВКП(б) и СНК в связи с массовым выездом крестьян за пределы Украины:

1. Послать всем обкомам и облисполкомам следующую Директиву (см. приложение).

2. Предложить Уполнаркомпартии (т. Лаврищеву) и ЮЖОКТО ГПУ немедленно дать указания всем железнодорожным станциям о прекращении продажи билетов за пределы Украины крестьянам, не имеющим удостоверения РИКов о праве выезда или промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины.

Хатаевич, Чубарь, Якир, Любченко, Балицкий, Сербиченко

Кольцову – ЦК ВКП(б)

Т.т. Лаврыщеву, Друскису (все)

Т.т. Сапову, Кузьменко – п. 1

ОБКОМАМ, ОБЛИСПОЛКОМАМ

Из некоторых районов Украины начались по примеру прошлого года массовые выезды крестьян в Московскую, Западную области, ЦЧО, Белоруссию за хлебом. Имеют место случаи, когда села покидаются почти всеми единоличниками и частью колхозников. Нет никаких сомнений, что подобные массовые выезды организовываются врагами советской власти, эсерами и агентами Польши с целью агитации «через крестьян» в Северных районах СССР против колхозов, против советской власти. В прошлом году партийные, советские, чекистские органы Украины прозевали эту контрреволюционную затею врагов советской власти. В этом году повторение сей ошибки не должно быть допущено.

ЦК ВКП(б)У и СНК УССР предлагают:

1. Немедленно принять в каждом районе решительные меры к недопущению массового выезда единоличников, колхозников, исходя из разосланной по линии ГПУ директивы Балицкого.

2. Проверить работу всякого рода вербовщиков рабсилы на вывоз за пределы Украины, взять ее под строгий контроль с отстранением от этой работы и изъятием всех подозрительных контрреволюционных элементов.

3. Развернуть широкую разъяснительную работу среди колхозников и единоличников против самовольных выездов с оставлением хозяйства и предостеречь их, что в случае выезда в другие районы, они будут там арестованы.

4. Примите меры к прекращению продажи билетов за пределы крестьянам и не имеющим удостоверений РИКов о праве выезда или рабочих промышленных и строительных государственных организаций о том, что они завербованы на те или иные работы за пределы Украины.

Соответствующее указания даны по линии УпНКПС и транспортного ГПУ.

5. Сообщите не позже 6 часов вечера 24 января коротко фактическое положение с массовым выездом крестьян по вашей области.

Секретарь ЦК КП(б)У
Пред. СНК УССР
23.1.33 г.

М. Хатаевич
В. Чубарь

Оригінал. Машинопис. [91, с. 114–116].

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
бюро Северо-Кавказского крайкома ВКП (б)
по реализации директивы ЦК ВКП (б) и СНК СССР
от 22 января 1933 года

25 января 1933 года

ЦК ВКП (б), ПП ОГПУ – Евдокимову, т. Базулину.

С л у ш а л и : 11. Предложения т. Шеболдаева.

П о с т а н о в и л и : 11. До сведения крайкома и КИКа дошли сведения о фактах массового выезда «крестьян», якобы за хлебом в другие края Союза. Считая, что этот выезд крестьян, как и выезд за пределы Украины в прошлом году, организован врагами Советской власти, эсерами, агентами Польши и вообще противниками Советской власти. Прямые указания крайкома и ПП ОГПУ в декабре мес. о борьбе с этим уходом крестьян, очевидно, не усвоены местными организациями и не проведены в жизнь. Крайком требует добросовестного проведения и для окончательного прекращения этого ухода дополнительно предписывает:

1. Запретить сельсоветам и другим сельским организациям выдачу разрешений на выезд за пределы края, а также внутри края – в национальные

области (кроме организованной вербовки рабсилы ы выездам по особым нуждам).

2. Запретить выдачу на железнодорожном и водном транспорте проездных билетов без удостоверений сельсоветов и командировочных удостоверений, кроме станций крупных городов, где установлен особый контроль за выдачей билетов.

3. В дополнение к действующим на железных дорогах заслонам ГПУ и опергруппам, закрывающим выходы за пределы края и внутри края в национальные области, – а также группам, проверяющим всех едущих в поездах, – увеличить численность заслонов и опергрупп для закрытия выходов на Украину, ЦЧО и НКВ (Юго-Восточная и Южная железная дорога). (См. приложение).

4. Взять под контроль органами ГПУ и милиции и местного актива движение по грунтовым выходным путям за пределы селений, особенно в районах, граничащих с Украиной, ЦЧО, НКВ и Закавказьем.

5. Еще раз предложить всем районным и станичным организациям усилить борьбу против неорганизованного ухода.

Развернуть массово – разъяснительную работу вокруг этого вопроса, мобилизовать партийно-советский, колхозный активы.

Предупредить сельские партийные и советские организации, что всякое ослабление борьбы с бегством будет рассматриваться как прямое содействие к срыву мероприятий партии и Советской власти на селе со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Секретарь
Северо-Кавказского крайкома ВКП(б)

В. Шеболдаев

ПРИЛОЖЕНИЕ
Дислокация оперативных заслонов
и оперманевренных групп по борьбе с бегством

1. На выходах из края в северных районах.

Оперзаслоны: станция Шахтная, станция Каменоломная, станция Звереве, станция Миллерово, станция Морозовская, станция Лихая.

Оперманевренные группы: ст. Таганрог–Матвеево–Курган, Чертково, Морозовская–Обливская, Миллерово–Луганск, Лихая–Лиман, Звереве–Ровеньки.

Резерв: Оперманевренная группа – 18 чел., действующая в границах ст. Лихой.

2. Оперзаслоны внутри края: станция Хопры, станция Ростов, станция Кизитеринка, станция Сальск, станция Кавказская, станция Крымская, станция Туапсе, станция Белореченская, станция Прохладная, станция Армавир, станция Гудермес, станция Махачкала, станция Туапсе–Армавир.

Оперманевренные группы: ст. Хопры–Тихорецкая, ст. Кавказская–Армавир, ст. Краснодар–Тихорецкая, ст. Минводы–Гудермес, ст. Прохладная–Махачкала, ст. Туапсе–Армавир.

Фильтр-пункты: станция Невиномысская, станция Минводы, станция Георгиевск, станция Примумск [143, с. 636–637].

КП (б)У, Бердичівський ГПК.

25/1–1933 г. № 21

Копия

Совершенно секретно

Секретарю областного партийного комитета тов. Чернявскому

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Тяжелое продовольственное положение города находит свое выражение в ряде фактов, о которых считаю нужным довести до Вашего сведения. Основные из этих фактов следующие:

1. На ряде предприятий города имеют среди отдельных рабочих случаи опухания от недоедания. На 10-й Обувной фабрике таких случаев установлено 40. На Швейной фабрике более 40, в Типографии более 10, среди строителей до 15.

Естественно, что мы никакого специального обследования не проводили и не проводим. Все эти факты установлены треугольниками предприятий в процессе повседневной работы и общения с рабочими и работницами. Среди этих рабочих имеется отдельные члены и кандидаты партии.

На обувной и Швейной фабриках имели место случаи обморочного состояния в рабочее время. На Швейной – 2 случая, на Обувной – 2 случая, причем один из рабочих Обувной фабрики отвезен после обморочного состояния домой и вскоре скончался.

Некоторые руководящие работники – члены партии меня информировали, что ими наблюдается ряд случаев, когда отдельные рабочие и работницы Обувной и Швейной фабрик после работы ходят по квартирам просить хлеба.

На указанных предприятиях значительная часть рабочих состоит из деклассированной еврейской бедноты, втянутой в последние годы в производство.

Наряду с массовой разъяснительной работой на предприятиях со стороны партийного комитета принимаются все меры к тому, чтобы, с одной стороны, не допустить перебоев в общественном питании, ибо и здесь имеется угроза срыва, а с другой – несколько облегчить положение особо остро нуждающейся части рабочих.

Для этой цели мы из получаемых наших абсолютно недостаточных хлебных фондов кое-что выкраиваем для выдачи хотя-бы небольших мучных пайков этой части рабочих. Хотя это мероприятие вызывает отдельное недовольство и провокации (например, на обувной фабрике при выдаче пайков отдельные рабочие бросали реплики «для того, чтобы получить паек нужно опухнуть») все-же мы считаем нужным это мероприятие практиковать. Несколько среди этой группы остро нуждающихся рабочих большая часть ударников, выдача указанных одновременных пайков проводится в форме выдачи пайков ударникам.

2. В январе месяце участились смертные случаи от истощения. Полной картины этого явления дать не могу поскольку мы не занимались и не занимаемся специальным учетом и выявлением этих случаев и никакой статистики в этой области у нас естественно нет. Пишу Вам об этом на основании данных заведующего городской больницы (члена партии). За период с 1 по 15 января в больницу доставлено 12 трупов. По данным больницы смерть последовала от истощения.

Зафиксированы смертные случаи на улице, а также случаи, когда отдельные трупы лежат в квартирах по несколько дней (это относится к одиноким).

3. Значительно участились случаи подбрасывания детей. Имеющийся в городе Детдом рассчитан на 60 детей, в настоящее время в доме находится уже 100 детей. Нами приняты меры к расширению дома. Содержание детей в доме, в частности в смысле питания, является неудовлетворительным, поскольку наши ресурсы крайне ограничены.

В отношении эпидемических заболеваний город можно пока признать благополучным. В январе месяце было заболевание: брюшным тифом 7, сыпным тифом 5, скарлатиной 2, ризаякой 2. В исполнение решения Бюро Обкома приняты необходимые меры борьбы с эпидемическими заболеваниями сообщаем в Обком дополнительно.

Тяжелое продовольственное положение города и особенно неудовлетворительное и перебойное снабжение хлебом, а также перебои в выплате заработной платы используются антисоветским элементом для создания отрицательных настроений за последнее время усилились. При чем имеют место случаи отрицательных настроений среди отдельных членов и кандидатов партии (Обувная фабрика и «Прогресс»).

В целях усиления партийной и массово-политической работы повышения бдительности парторганизации – партийный комитет собирал совещание треугольников предприятий и учреждений и имеет повседневную связь с предприятиями.

Сообщая об всем вышеизложенном, я прошу Областной Партийный Комитет оказать нам возможную помощь в деле некоторого облегчения создавшегося положения в городе.

Вместе с этим считаю нужным обратить внимание на следующее: мне кажется, что областные снабжающие организации на протяжении всего времени неправильно подходят к вопосам снабжения Бердичева. Из неправильного подхода вытекают и неправильные обвинения. Ведь нас, например, обвиняют в том, что мы незаконно урезали нормы хлеба учителям, ИТР, студентам и некоторым другим категориям. В то время, когда мы и по этим урезанным нормам выдаем хлеб с перебоями.

Отношение к снабжению Бердичева заставляет меня просить Областной Партийный Комитет указать областным снабженческим организациям на необходимость более правильного подхода как к определению контингентов, так и непосредственному снабжению Бердичева.

Секретарь Г.П.К.

Верно:

Машинопис. [85, с. 18–19].

Гришкан

(подпись).

ДО ГОЛОВИ РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ

В.Я.ЧУБАРЯ

За перевіреними даними випадки масового недоїдання мають місце в 6 районах і за даними районів (не перевіреними областю) ще – в 5-ти районах (докладні відомості додаються).

Слід відзначити, що ці дані не дають повного уявлення про розміри недоїдання, що є в зазначених районах. Лише в одному Володарському районі (нині Білоцерківщина) потребують термінової харчової допомоги кілька тисяч дітей і цілком 10 колгоспів.

У Білоцерківському районі також потребують термінової допомоги повністю 15 колгоспів та кілька тисяч дітей.

В окремих селах, як видно з довідки, що додається, є випадки опухання та смерті від голоду. Та, у селі Саварці Богуславського району померла з голоду родина з 3-х душ. У Медвині того ж району померла з голоду громадянка Ісайко. В Житомирі померло від голоду понад 20 осіб.

За останній час зареєстровано кілька випадків людоїдства. Так, мали місце випадки людоїдства: в Білоцерківському районі в с. Вільшана, в Богуславському районі в с. Мисарівка громадянка Авраменко, 48 років, одноосібниця, середнячка зарізала та з'їла свою 8-ми річну дочку. В Тетіївському районі в с. Черепин одноосібниця громадянка Березнюк зарізала й з'їла дочку 10 років. Тепер Березнюк та її друга дитина при смерті. У с. Скибинцях того ж району родина колгоспника, що складається з 3-х дітей, з яких найстарша має 15 років, забила та з'їла чужого хлопчика, а також з'їла частину трупа померлої матері.

В Уманському районі в с. Кочержинцях громадянка Осипенко, 47 років, забила та з'їла свою дочку 7-ми років. В тому ж селі колгоспник Олейник, 50 років, харчувався м'ясом своєї жінки, що померла від голоду. Двоє дітей Олейника теж померли від голоду. В Білоцерківському районі в с. Трушках два брати Богомази задушили 3-х літнього сина колгоспника Федіна, який зайшов до них, і з'їли його. В с. Греблях того ж району в колгоспниці Проценко, 35-ти років, померла 3-х літня дочка. Труп дочки вона зварила та з'їла.

У Смілянському районі в с. Носачово в помешканні члена колгоспу громадянина Сови було забито Уху Фросю, що завітала туди. Труп її було порубано на дрібні шматочки та засолено. Цим трупом харчувалися два тижні.

Наведеними фактами не вичерпується всіх випадків людоїдства, що мали місце в Київській області за останній час.

Президія Обласного Виконавчого Комітету з метою боротьби з цими явищами, 15-го лютого ухвалила таку постанову (Постанова додається):

В усі небезпечні райони відряджено уповноважених Обласного Виконавчого Комітету, які на місці організують дитячі харчові пункти та допомогу колгоспникам і одноосібникам, що голодують. Харчові пункти організовано на 9350 дітей та щоденно видається допомога в розмірі по 200 гр. хліба 6600 дорослих.

Грошові кошти та харчові фонди мобілізовано з внутрішніх ресурсів Київської області, але ці фонди абсолютно недостатні для цілковитої ліквідації явищ масового недоїдання колгоспників та одноосібників.

Мобілізувати ж значні додаткові ресурси, особливо хліба, крупи та рослинних жирів нема жодної можливості тим більш, що постачання робітників та службовців в Області надто незадовільне й останнього часу є випадки масового голодування та смерті від голоду серед робітників, особливо дрібних підприємств, що розташовані по районних центрах та містечках області. Робітники цих підприємств недоодержали по нарядах внаслідок незадовільного надходження мірчуку лише в лютому 265 тон хліба й по таких районних центрах міського типу, як Біла Церква, Житомир, Сміла, Черкаси, Фастів, Коростень, Умань. В лютому місяці порівняно з вереснем фактичне постачання робітників хлібом зменшилось з 442 тон до 161 тони.

Отже, не тільки можливості утворити фонд для допомоги тим селам, що голодують, за рахунок внутрішньо обласних ресурсів, але доконче треба допомогти робітникам дрібних підприємств додатково до щомісячних нарядів в розмірі 545 тон хліба.

Київський Обласний Виконавчий Комітет просить Раду Народних Комісарів подати харчову допомогу області для ліквідації явищ голодування серед робітників дрібних підприємств щомісяця в розмірі 545 тонн. Для харчування голодуючих колгоспних родин та одноосібників по тих розмірах, що є зараз, не менше 1 000 тон хліба, 400 тон крупи, 60 тон цукру та 20 тон олії.

Голова Київського обласного
Виконавчого Комітету

М. Василенко

Секретар Київського обласного
Виконавчого Комітету

А. Глинський

ВИПАДКИ ЛЮДОЇДСТВА ПО РАЙОНАХ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Володарський район (Б. Ц.)

Село Петрашівка 1 випадок – колгоспниця з'їла труп свого померлого чоловіка;

Село Руда – 9-ти літній хлопець з'їв свою сестру 4-х років;

2. Тетіївський район

Село Черепів – одноосібниця Березнюк Х. зарізала свою дочку 10-ти років і з'їла;

Село Скибенці – трое дітей сім'ї колгоспника, найстаршого 15 років, забили і з'їли чужого хлопчика. Вони ж повірили м'які частини тіла померлої своєї матері і поїли.

3. Білоцерківський район

Село Мала Вільшанка – 11/II виявлено факт людоїдства одноосібником-бідняком Бондаренком (що не мав власного посіву) своєї мертвої дитини. Він же, крім того, забив свого племінника.

Село Озірне – одноосібником Клецківським забито хлопчик Юрківсько-го 13 років та з'їдено.

4. Богуславський район

Село Маслівка – громадянка (прізвище та соцстан не встановлено) повісила 3-х дітей та сама повісилась.

Село Маслівка – твердоздатчиця (прізвище не вказано) зарізала та з'їла свою 8-ми річну доньку.

5. Уманський район

Село Кочубеєвка – чоловік з'їв жінку. Він весь час був одноосібником; не хотів вступати до колгоспу, під час польових робіт ніде не був на роботі, а жив з того, що частково збирав колоски і тільки в грудні вступив до колгоспу.

6. Ставищанський район

Село Олександрівка – колгоспник Мамалинський А.Р., 52 р., разом з родиною, що складалася з 6-ти душ, з'їли 3-х власних дітей: дочку 3 років, хлопчиків 7 та 9 років. За свідченням Мамалинського, людоїдство почали 31/I. Сім'я мала 90 трудоднів.

7. Смілянський район

Село Носачево – родина колгоспника в складі матері та дорослої дочки, запросили до себе сусідку колгоспницю, 35 років, запросили її ночувати.

Вночі забили її, розрубали на куски та засолили. На другий день намагалися забити її сестру, яка втекла і заявила про це в сільраду, де був представник ДПУ. Є підстави гадати, що вбивці не голодували: в господарстві є коза, знайдено 150 карбованців грошей, картопля тощо. Проводилось слідство.

О р и г і н а л . М а ш и н о п и с . [85, с. 95–101].

ПОЛИТБЮРО ЦК КП(Б)У Т. КОССИОРУ О ПОЛОЖЕНИИ В УМАНСКОМ, ШПОЛЯНСКОМ, БЕЛОЦЕРКОВСКОМ РАЙОНАХ НА КИЕВЩИНЕ

Политбюро разрешило мне сроком на десять дней поездку по Украине в связи с подготовкой к весенней посевной компании. Я выехал на Одещину как район раннего сева, а оттуда заехал в Уманский, Шполянский, Белоцерковский районы Киевщины.

Считаю необходимым лично ознакомиться с состоянием этих районов, имея ввиду поручение, которое было дано Наркомзему и Киевскому Обкму КП(б)У, разработать мероприятия по оказанию хозяйственной помощи группе Уманско-Белоцерковских районов.

Будучи ограничен в сроках поездки, имел возможность находиться в трех названных районах только по одному дню. Кроме ознакомления с положением дел в районных центрах, лично посетил следующие села: Кочубеевка и Городецкое Уманского района; Бурты и Надточаевка Шполянского района; Озирно и Малая Вильшанка Белоцерковского района.

Положение в этих селах, а также в некоторых других селах (по материалах РПК и ГПУ) Уманского и Белоцерковского районов не только тяжелое, но нетерпимое и позорное – голодание, большая смертность, факты людоедства. Кроме сел, в городах – Умань, Шпола, Белая Церковь – значительное количество населения (кустари, рабочие, служащие, студенты) также голодают. Перехожу к фактам, выявленным мною на месте:

Село Кочубеевка. В этом селе наиболее голодающих – 214 человек, в большинстве единоличники. Умерло с января – 48 человек. Здесь, Олексеенко Тимофей, 25 лет, единоличник, посеял $\frac{3}{4}$ га озимых, зарубил свою жену и успел съесть печенку, левую грудь, мясо на ребрах.

Лично посетил наиболее голодающие семьи:

1) Намитчина Яков, имеет жену, двое детей 5–7 лет, единоличник, земля 3,5 га, $\frac{1}{2}$ озими посеял, лошадь продал, корова сдохла. Вся семья, осо-

бенно припухшие дети, живые мертвецы, имеют где-то раздобытый кусок гнилого кабачка, который варят в кипятке и этим питаются в день моего посещения;

2) Тарасюк Параска, муж работает в Донбассе, имеет сына 7 лет, единоличница, земли 4 га, корова продана, лошадь одна продана, а вторая украдена, лежит на печи припухшая, а измученный ребенок жует кусок засохшего бурака;

3) Щербатюк Устин, 49 лет, единоличник, $5\frac{1}{2}$ га земли, в прошлом году продал лошадь, а 3 года тому назад продал корову; жена умерла 7 дней тому назад; ребенок умер 3 дня ому назад. Щербатюк лежит на печи, не имеет сил передвигаться, а возле него второй сын – 7 лет – опухший ребенок.

Село Городецкое. В этом селе наиболее голодающих колхозников – 76 дворов и единоличников – 83 двора. В большом количестве этих семей умерло от голода по одному – два человека. Здесь, Рыбак Мина, колхозник, плотник, имел с семьей за 1932 г. 80 трудодней. Вместе со своим сыном Павлом, 16 лет, зарезал и съел сначала жену, затем сына Михаила 4 лет и, наконец, заночевавшего нищего.

Здесь же, Хриненко Агафья, колхозница, муж осужден за кражу колхозного зерна, имеет за 1932 г. 23 трудодня. Вместе со своей сестрой зарезала свою дочь Анну 2 лет; мясо зарезанной дочери не только сами кушали, но и готовили холодец и продавали.

Лично посетил наиболее голодающие семьи:

1) Король Мария, 60 лет, один сын умер, старшая дочь варит кипяток, трое опухших детей на печи. Наличная пища – плитка суррогата из корнеплодов и палочка хрена;

2) единоличник Король Фома, его жена и сын, 14 лет, недавно умерли от голода, осталась в живых только девочка 9 лет.

Село Озирно. В этом селе наиболее голодающих 200 дворов, из них большинство единоличников. Умерло с 1 января по 10 марта 90 человек, а за весь 1932 год умерло 92 человека. Здесь Клицковский Петр, бедняк, исключен из колхоза за злостное отношение к имуществу, убил и съел мальчика, 13 лет, который зашел в избу к его сыну – товарищу по школе. Здесь же, Пустовит Никифор, единоличник, убил топором зашедшего к нему односельчанина, единоличника Панченко Павла и вместе с семьей съел мясо. Кроме того, ранее этого съел два человеческих трупа. Здесь же, Бондарь Никифор, единоличник, убил топором случайно ночевавшую у него в избе

женщину и ее 12-ти летнюю дочь. В течении 2-х дней сам кушал и кормил своих двух дочерей – 8 и 12 лет. Умер.

Лично посетил наиболее голодающие семьи:

1) Саражинская Палагея, колхозница, дома ее не было, на скамье лежит труп 12-ти летнего сына Степана, умершего 3 дня тому назад, возле печи сидит два ещё живых ребенка – 7–8 лет – истощенные и растирают полу для приготовления пищи. Здесь же, от сопровождающих меня местных людей, узнал, что в настоящее время в селе лежат не похороненными 15 трупов.

2) Стаховский Иван, колхозник, на днях умер, живые – мать, жена и четверо детей, которые близки к смерти;

3) Самаяный Кирилл, колхозник, имел с семьей 500 трудодней и получил 9,5 пудов хлеба, на днях умер, жены не было дома, в избе пять малых опухших детей;

4) Горбаль Панас, колхозник, имел с семьей 400 трудодней и получил 6 пудов хлеба, жена и пять детей опухли.

Село Мала Вильшанка. В этом селе наиболее голодающих. 700 человек, из них половина единоличников. Умерло с 1 января по 10 марта 86 человек, а за весь 1932 год умерло 73 человека. Здесь, Бондаренко Ульян, единоличник, сварил и вместе с семьей съел умершую дочь Антонину, 5 лет. Затем, заманив в свою избу племянника 8 лет, убил дубинкой, отрезал кося голову, приготовил мясо для пищи, но не успел его съесть из-за ареста. Здесь же, Белоус Матрена, колхозница, муж арестован за хищническое отношение к лошади, съела своего ребенка, заявляя, что он умер естественной смертью и отрицая факт убийства.

Из-за вечернего времени не имел возможность лично посетить наиболее голодающие семьи этого села.

В с. Бурты и с. Надточаевка Шполянского района нет тех явлений, какие отмечены мною по селам Уманского и Белоцерковского районов.

К настоящему времени, по данным РПК и ГПУ, по Уманскому району имеем 9 случаев людоедства и по Белоцерковскому району 13 случаев людоедства.

В ГПУ имел беседу с людоедами, которые спокойно, тупо и цинично излагали истории дикого преступления голода. Передаю суть их сообщения:

Умань (9/III)

1. Крачак Мария, 36 лет, колхозница, с. Войтовка, зарезала дочь Нину

7 лет, сварила и съела. Говорит: «Сначала скушала свою кошку, потом скушала маленькую кошечку, а потом Нину. Не знаю, что со мной случилось, я зарезала и скушала. Мясо Нины повесила на гвоздь в коморе (амбаре), брала понемногу, варила и кушала. Варила с бурячком. Мясо вкусное: как курочка. Кушала с косточками. Я виновата, хочу идти куда-нибудь работать, дайте только кушать, я голодная, я очень хочу кушать».

2. Рыбак Мина, 49 лет, колхозник с. Городецкое, говорит: «Жена была больна, несколько раз просила задавить ее, я пальцем притиснул к горлу, и она харкнула. Я с Павлом (сын 16 лет) вынес ее в другую хату, пролежала она там три дня. Дети мои голодные, плачут, один опух. Дочка 10 лет просит сварить с мамы мясо, чтобы покушать. Я отрезал с ноги мякину, посолил и сварил. Мясо было хорошее и мы стали дальше варить и кушать. Потом, мой мальчик Михаил (4 года) начал умирать, я его придушил, и мы его тоже съели.

Когда нечего уже было есть, я откопал на кладбище мертвеца и привез его на санках домой. Из этого мертвеца сделал три колбасы: одну мы съели, а две продал, так как тяжело было на душе и захотелось выпить».

3. Драчук Акулина, 27 лет, колхозница с. Рыжовки, зарубила своего брата Арсения, 15 лет, сварила с него холодца. Говорит: «Жили вдвоем с братом. Нечего было кушать. Продала свою одежду и купила харчей. Отлучилась из дома, а брат взял харчи и ушел неизвестно куда. Вернулся через 3 недели. Я стала ругать его и плакать. Потом, не помня себя,хватила качалку и ударила его по голове. Он упал, а я плакала. После того, порубила его на куски и приготовила себе пищу».

4. Лысак Страдион, 21 год, колхозник с. Шарино, убил соседнего мальчика, 12 лет, и съел. Говорит: «Я был голодный, в хате находился один только Федор (мальчик 12 лет) я зашел и убил его. Варил и ел. Очень сладкие ноги».

Белая Церковь (11/III)

1. Кляцковский Петр (факт изложен выше по с. Озирно), говорит: «Голодный, очень голодный. Стукнул хлопца палкой по голове, кушать хотелось. Люди мрут с голода, не было выхода».

2. Лагуцкий Владимир, колхозник с. Песчаная, вместе со своей сожительницей Осуленко Пелагеей задушил веревкой и съел мальчика 8 лет (сына Осауленко Пелагеи). Говорит: «Были совершенно голодные. Сначала съели свою собаку, потом я украл лошадь, тоже съели. А потом

набросили на шею Василя (мальчик 8 лет) веревку, задушили, порезали и съели. Мясо не вкусное – мертвецом воняет».

3. Пелих Елизавета, 47 лет, единоличница х. Межевой, Коржовского сельсовета. В момент моего пребывания в кабинете Начальника Белоцерковского ГПУ из села была доставлена эта женщина вместе со своими тремя дочерьми – 18, 14 и 11 лет. В кабинет была она заведена вместе с мешком на плечах. Мешок, для вещественного доказательства, был наполнен человеческим мясом, которое не успели съесть задержанные. Выяснилось, что Пелих зазывала к себе в избу людей и вместе с дочерьми их убивала и ела. Недоеденное мясо – это четвертая жертва (женщина, мальчик и две девочки). Пелих говорит: «Мы были голодные, голова кругом ходила, я себя не помнила, когда резала».

Людоеды, которых видел и беседовал, являются бедняками и середняками, единоличниками, не имеющими никакого хозяйства. Все они производят впечатление зверино-голодных людей, у которых нет никаких желаний, кроме единственного желания – что угодно и какой угодно ценой кушать.

В личных беседах с голодающими, а также и по данным ГПУ, не являются озлобленными. В некоторых случаях проявляют сожаление со стороны голодающего колхозника, что не заработал в колхозе трудодней и не заработал хлеба. Некоторые голодающие единоличники жалуются, что хотят вступить в колхоз, честно работать, но не принимают без семян.

Все же села, в которых был, собрали колхозные семенные фонды от 60 до 100%. Лошади находятся в лучшем состоянии, чем были в этих селах к весне прошлого года. Инвентарь ремонтируется. Сколачивается работа в бригадах (план весеннего сева, распределение людей, расценка, нормы выработки и т.п.). подготовка к весне подымается силами Правления колхозов, бригадиров и лучших колхозников.

Растет сознание людей, в том числе голодающих, что выход из положения, прежде всего выполнить весенний сев. Злоба против лодырей и воров со стороны добросовестно работающих колхозников. Добросовестно работающий колхозник рассуждает так: пусть погибает от голода лодырь и вор, который обрел меня на полуголодное состояние. Мы же как-нибудь перебьёмся, больше лодырничества и воровства не допустим и дальше улучшим свое существование. Известные речи т. Сталина, Постановление сессии ЦИК СССР и Всесоюзный съезд колхозников имеет сейчас исключительное положительное значение в политическом и производственном

настроении огромной колхозной массы, но это слабо закрепляется нашей организаторской работой.

Надо отметить, что среди наиболее голодающих имеем в большинстве единоличников, а также тех колхозников, которые не имеют или имеют мало трудодней – лодыри, летуны. Есть среди наиболее голодающих и отдельные колхозники, имеющие по 400–500 трудодней, но все они обременены большими семьями. Большая масса единоличников, которые не имеют ни лошади, ни коровы – либо голодают, либо проедают последнее.

На ряду со всем этим очень тяжелое положение в городах – Умань, Шпола, Белая Церковь. Здесь имеем большую смертность: по Умани в январе и феврале 1932 года умерло 125 человек, а в эти же месяца текущего года умерло 345 человек; в Белой Церкви в феврале 1932 года умерло 48 человек, а в феврале текущего года 320 человек.

По данным РПК имеются сотни опухших (Белая Церковь – 500 человек, Шпола – 300 человек). Лично встречал на улице этих городов много нищенствующих – голодных и опухших. Голодом охвачены не только слои кустарей, но и рабочих, учащихся, служащих. По сообщению директора завода 1-го Мая т. Колесникова (Белая Церковь), подтверждаемого Секретарем РПК и Предгорсовета, 20 человек рабочих этого завода опухли и 60 семей истощены. Большое количество слушателей техникумов этих городов разбежалось из-за отсутствия продовольствия. Служащие и их семьи находятся также в тяжелом положении – голодают. 3-го марта в Белой Церкви, умер лектор Белоцерковского Педтехникума Фелицын М. Я., который в течении последних 2–3 недель питался одним буряком, а паек хлеба приносил жене, кормящей грудью ребенка.

Лица, которые должны снабжаться хлебом, снабжаются с перебоями и не все категории. Районы жалуются, что область не отпускает и половины того количества хлеба, которое причитается, не говоря уже о других продуктах.

В городах, по данным ГПУ, на почве голодания проявляются антисоветские, контрреволюционные настроения не только среди служащих, но и ряда рабочих.

По заявлению Секретаря РПК сейчас требуется немедленная продовольственная помощь: Уманскому району на 6 тыс. человек, Шполянскому – 740 чел., и Белоцерковскому – 12 тыс. человек.

Должен сказать, что на местах (в районных центрах и селах) люди всячески изощраются, выискивая все возможности для оказания помощи, в первую очередь детям. В последние дни из 600 тис. пудов, которые ПБ отпустило из резервного фонда на продовольствие Киевщине, получено Уманщиной – 54 тонны, Шполянщиной – 16 тонн, Белоцерковщиной – 76 тонн. Сам факт помощи поднял настроение людей, но эта помощь ничтожна по сравнению с той огромной нуждой, которая имеется.

Политбюро известно, что эти районы и граничащие с ними (Уманско-Белоцерковская группа районов) и в прошлом году находилась в тяжелом состоянии. Но если в прошлом году резкие проявления голодания начались в апреле, то в этом году в феврале. Однако, если в прошлом году имели незначительное количество собранных семян и большое количество совершенно истощенных лошадей при массовом падеже их, то сейчас в колхозах этих районов имеем семян от 60 до 100% и лишь некоторое количество массового падежа. Это говорит о том производственном переломе, который имеем в колхозах на основе их укрепления.

Размер необходимой помощи всей Уманско-Белоцерковской группе районов сообщу через два дня, имея ввиду завтра в Киеве ознакомиться с материалами состояния указанных районов.

До рассмотрения вопроса в целом, необходимо немедленно направить в голодающие места серьезную продовольственную помощь, а также и медицинскую помощь. Считаю, что нужно отпустить Правобережье пока примерно 1 миллион пудов хлеба на продовольствие; диетпродукты для восстановления здоровья наиболее истощенных людей; постельное и другое оборудование для открываемых детских учреждений.

Нарком земледелия УССР

А. Одинцов

г. Фастов

12 марта 1933 года.

Оригінал. Машинопис. [85, с. 166–175].

СЕРИЯ Г МОСКВЫ 305/198 26 21=ХРКЦК КП(Б)У

КОПИЯ СНК

СЕРИЯ Г НЕ ДЛЯ ПЕЧАТИ: 2 АДРЕСА

НЕСМОТРЯ НА ВАЖНЕЙШЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ЯЙЦЕЗАГОТОВОК ДЛЯ ЭКСПОРТА РАБОЧЕГО СНАБЖЕНИЯ ПАРТИЙНЫЕ СОВЕТСКИЕ

ОРГАНЫ СОВЕРШЕННО НЕ ОБЕСПЕЧИЛИ РУКОВОДСТВО ЗАГОТОВКАМИ ТЧК ЦК СОВНАРКОМА ОТМЕЧАЕТ НЕДОПУСТИМО СЛАБОЕ ВНИМАНИЕ К ЯЙЦЕЗАГОТОВКАМ РАЙКОМОВ РИКОВ ОСНОВНЫХ ЯЙЦЕЗАГОТОВИТЕЛЬНЫХ РАЙОНОВ ОБЯЗЫВАЮТ ВАС ДОБИТЬСЯ НЕМЕДЛЕННОГО ПЕРЕЛОМА ХОДА ЯЙЦЕЗАГОТОВКИ ТЧК ПОСТАВЬТЕ ЯЙЦЕЗАГОТОВИТЕЛЬНУЮ РАБОТУ В КАЧЕСТВЕ БОЕВОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗАДАНИЯ 50 СЛОВ ПЕРЕД ВСЕМИ КООПЕРАТИВНЫМИ СОВЕТСКИМИ ПАРТИЙНЫМИ КОМСОМОЛЬСКИМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ РАЙОНА СЕЛА ТЧК ОРГАНИЗУЙТЕ ШИРОКУЮ СЕТЬ ПОДВОРНЫХ СБОРЩИКОВ ЯИЦ СКОБА

КОРЗИНЩИЦ КОРЗИНЩИКОВ СКОБА ИЗ КОЛХОЗНОГО КООПЕРАТИВНОГО СЕЛЬСКОГО АКТИВА ТЧК НАРКОМСНАБ ЦЕНТРОСОЮЗ СПЕЦИАЛЬНО ВЫДЕЛИЛИ ТОВАРНЫЕ ФОНДЫ СКОБА НИТКИ ПЛАТКИ ИГОЛКИ МЫЛО МАХОРКА СЕЛЬДИ СКОБА ДЛЯ ПРЕМИРОВАНИЯ СДАТЧИКОВ ЯИЦ С ТЕМ ЧТО ЧАСТЬ ЭТОГО ФОНДА (100 СЛОВ) РЕАЛИЗУЕТСЯ НЕПОСРЕДСТВЕННО ЧЕРЕЗ ПОДВОРНЫХ СБОРЩИКОВ ПО ТИПУ КОРОБЕЙНИКОВ ТЧК НЕ ДОЖИДАЯСЬ ПРИБЫТИЯ ОТГРУЖАЕМОГО ОРГАНИЗУЙТЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДЛЯ ЭТОЙ ЦЕЛИ НАЛИЧНЫХ РЕСУРСОВ ТЧК ОРГАНИЗУЙТЕ ПРЕМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТАМИ ЛИЧНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ СКОБА КОСТЮМЫ ПАЛЬТО САПОГИ СКОБА ЛУЧШИХ РАБОТНИКОВ ЗАГОТАППАРАТА ТЧК ОБЕСПЕЧЬТЕ ВВЕДЕНИЕ СДЕЛЬНОЙ СКОБА ПОШТУЧНОЙ СКОБА ОПЛАТЫ ТРУДА РАБОТНИКОВ ЗАГОТАППАРАТА ТЧК ОРГАНИЗУЙТЕ СОРЕВНОВАНИЕ МЕЖДУ РАЙОНАМИ (150 СЛОВ) КОЛХОЗАМИ СЕЛАМИ ТЧК НАЗНАЧЬТЕ УПОЛНОМОЧЕННЫХ КРАЙКОМА ОБЛКОМА ЦК ОСНОВНЫХ ТОВАРНЫХ РАЙОНОВ ТЧК УКРЕПИТЕ ЯЙЦЕЗАГОТОВИТЕЛЬНЫЙ АППАРАТ РАБОТНИКАМИ ЗАКРЕПИТЕ ДО ОСЕНИ МОБИЛИЗАЦИЮ РАБОТНИКОВ ЗАНЯТЫХ ЯЙЦЕЗАГОТОВКАМИ ТЧК ХОДЕ ЯЙЦЕЗАГОТОВОК ИНФОРМИРУЙТЕ ЦК СОВНАРКОМ КАЖДЫЕ ПЫТНАДЦАТЬ ДНЕЙ П 1644=

СЕКРЕТАРЬ ЦК ВКП (б)

СТАЛИН

ПЕРДСЕДАТЕЛЬ СОВНАРКОМА СОЮЗА

МОЛОТОВ В.

Оригінал телеграфної стрічки

29/IV.1933 р. [128, с. 52].

ПРОЕКТ ДО ЦК КП (Б)У

На відзнаку п'ятнадцятиріччя монополії Зовнішньої торгівлі на Україні, і в зв'язку з тим, що за керівництвом Уповнаркомзовнішторгу – Україна протягом останніх років успішно виконувала пляни експорту (плян 1931 р. виконано на 103,5% на суму 75,7 млн. крб., плян 1932 р. виконано на 101,8% на суму 84,9 млн. крб. і плян I кварталу 1933 р. – на 106,7% на суму 24,3 млн. крб.) Раднарком УСРР висуває пропозиції про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора нижчезазначених товаришів, що своєю доволітньою роботою та керуванням сприяли виконанню плянів експорту:

1. Товариш Каттель Михайло Абрамович – член КП(б)У з 1918 р., службовець Уповнаркомзовнішторгу СРСР при Уряді УСРР – Член Колегії Наркомзовнішторгівлі СРСР.

Товариш Каттель з 1919 р. працює на Україні на керівній роботі в Наркомпроді, Наркомфіні і Держпляні. В січні місяці 1931 року з моменту організації самостійного наркомата Зовнішньої торгівлі – тов. Каттель працює як Уповнаркомзовнішторгу СРСР при Уряді УСРР. За його безпосереднім керівництвом виконано пляни експорту 1931–1932 р., як і I кварталу 1933 року.

2. Товариш Гендлер Лев Лазаревич – член КП(б)У з лютого місяця 1920 року Уповнаркомзовнішторгу по Одеській області з 1920 року по 1922 рік. Працював як нач. ЕКО Одеської ГубЧека.

З 1922 року безперервно в системі Наркомзовнішторгівлі на таких посадах: з 1922 по 1926 роки як директор розпорядник Держторгу в Одесі; з 1926 по 1929 роки як Уповноважений Укрдержторгу при Торгпредстві в Турції; з 1929 року по 1931 рік знов як керівник Контори Держторгу в Одесі; з 1931 року – як Уповнаркомзовнішторгівлі Одеського порту і з моменту організації областей як Уповнаркомзовнішторгівлі по Одеській області. Плян експорту 1932 року виконано на 104,7%, або 14241,3 т.к. і I кварталу 1933 року на 112%.

За весь час 11-річної роботи виправдовує покладені на нього завдання, борючись за виконання експортних плянів.

3. Товариш Сітов Іван Петрович – член КП(б)У 1920 року, робочий; з 1920 року по 1922 рік працював на відповідальній партійній роботі як секретар райкому і губкому ЛКСМУ. З 1922 року працює в системі Наркомзовнішторгівлі на таких посадах: по 1926 рік на відповідальній роботі в Митниці; з 1926 року в Держторзі, як Директор Утильконтори, член правління Держторгу; в 1931 році – Керівник Укрконтори Союзпромекспорту; з 1932 року – з моменту організації областей – Уповнаркомзовнішторгівлі по

Харківській області. За час роботи в Держторзі за його ініціативою значно був розвинений утильовий експорт, зокрема організований похід ЛКСМУ за утильом, що дав можливість Україні додатково завести 294 імпортових тракторів.

Плян експорту по області виконано: в 1932 році на 104,2%, або 13933, 4 т.крб; I кварталу 1933 року на 103,2%.

За 11 років своєї роботи виявляє цілковиту витривалість і зі всією більшовицькою завзятістю бореться за виконання експортних плянів.

4. Товариш Браславський Йосип Мойсеевич – позапартійний, професор, завідувач Планово-економічним Сектором в Уповнаркомзовнішторзі. Почав свою роботу в системі Наркомзовнішторгу з 1922 року, обіймав такі посади: статистика – організатора економвідділу, заступника зав. відділу регулювання, потім експертно-імпортового Г+Наркомторгу, зав. пляново – економічного відділу УпНКЗВТ з моменту його організації.

Товариш Браславський – майже єдиний професор – викладач; у ВУЗах Харкова по питаннях зовнішньої торгівлі і в порядку сумісництва керує кафедрою аспірантури в Інституті торгівлі.

За час 11-річної роботи товариш Браславський виявив себе як справжній радянський фахівець й невпинно працював над питаннями просування українського експорту на закордонні ринки в час безпосередньої торгівлі з закордоном, а зараз над збільшенням ресурсів України.

5. Товариш Фрадков Савелій Єфимович – позапартійний, інженер-хімік. Почав свою роботу в системі НКЗТ в 1920 році, обіймав такі посади: секретаря Управління, завідувача Одеської К-ри НКЗТ, зав. від. Держторгу; з 1929 року – заступник директора Контори Промекспорту на Україні, з 1932 року – уповноважений Союзпромекспорту на Україні.

Товариш ФРАДКОВ за час своєї роботи в системі Наркомзовнішторгівлі, працюючи в галузі промекспорту, закінчив ВУЗ, дістав фах інженера-хіміка з метою підвищення своєї кваліфікації в галузі експортно – хімічної продукції; відряджався за кордон для здачі експортної продукції покупцям. На роботі перевірений, ініціативний, енергійний робітник. Завдяки його ініціативі значно збільшився експорт хімпродукції, зокрема просунуто на закордонні ринки нові види хімпродукції.

За виконання плянів неодноразово преміювався.

Заступник Голови Раднаркому УСРР

Любченко

Надр. 2 пр. 1 адресату. 2 – в справу.

29/IV 1933 р.

Машинописний оригінал. [128, с. 42–43].

ІНФОРМАЦІЯ
про концентрацію експортного зерна у портах

Травень 1933 року.

КОНЦЕНТРАЦІЯ І ЕКСПОРТ ЗЕРНА ПО ПОРТАМ

<i>Конторы</i>	<i>Принято</i>		<i>Отгружено</i>	
	<i>за 1931 год</i>	<i>за 1932 год</i>	<i>за 1931 год</i>	<i>за 1932 год</i>
Ахтари	72013	5858	69115	5520
Батум	21451	33914	20708	32388
Бердянск	194531	21692	193664	17951
Евпатория	-	19132	-	18487
Ейск	138632	1523	131640	1263
Ленинград	618347	371509	550468	320213
Мурманск	-	117665	-	117665
Мариуполь	368576	69395	379726	74283
Николаев	1312256	482929	1286925	465830
Новороссийск	1201243	839303	1133606	774448
Одесса	924202	501900	884220	473960
Ростов на Дону	181637	23157	169912	18438
Таганрог	82002	11461	73296	9351
Туапсе	57295	14692	50263	19815
Темрюк	14691	6695	13136	5113
Феодосия	269443	118098	271071	114149
Херсон	48072	99500	46877	85100
Всего	5766866	2738423	5531670	2553974

Машинопис. Копія. [65, с. 26].

Председателю ГПУ УССР тов. Балицькому

ЛИЧНОЕ ПИСЬМО

Продовольственное положение по районам Харьковской области и до того довольно тяжёлое, за последнее время резко ухудшилось.

В результате этого мы имеем значительное усиление наплыва в город Харьков бездомного, беспризорного и нищенствующего элемента.

Если за январь и февраль месяцы было подобрано в городе:

Взрослых бездомных – 257 человек

Больных и инвалидов – 15 человек

Детей и подростков – 373 человека

Итого – 645 человек.

А за март – апрель, соответственно:

Взрослых бездомных – 2560 человек

Больных и инвалидов – 113 человек

Детей и подростков – 1806 человек

Итого – 4476 человек.

То в мае месяце уже подобрано:

Взрослых бездомных – 4439 человек

Больных и инвалидов – 585 человек

Детей и подростков – 6378 человек

Итого – 11402 человека.

И за 3 дня июня:

Взрослых бездомных – 313 человек

Больных и инвалидов – 157 человек

Детей и подростков – 606 человек

Итого – 1077 человек.

Все это только по городу без учета вокзалов, откуда дети изымаются комиссией тов. Броневого, минуя милицию и общее количество изъятых определяется в 10000 человек.

Наряду с этим резко увеличилось количество обнаруживаемых и подбираемых на улицах г. Харькова трупов, умерших на почве голода, селян. Если за февраль было подобрано таких трупов – 431, за март – 689, за апрель – 477, то май дает

За первую декаду – 182 трупа,

За вторую декаду – 300 трупов,

За третью – 510 трупов

Итого – 992 трупа

И первые 3 дня июня дают 196 трупов.

Не лучшее положение наблюдается на селе: рост продзатруднений увеличивается с каждым днем, охватывая новые населенные пункты. Это видно из следующих данных:

На 1-е марта из 64 районов области было охвачено продзатруднениями – 21, населенных пунктов – 82.

На 1-е апреля – районов 35, населенных пунктов 225;

На 1-е мая – районов 42, населенных пунктов 532;

На 1-е июня – районов 59, населенных пунктов 585;

Степень пораженности районов продзатруднениями характеризуется такими данными:

Особо пораженных районов 23, в них населенных пунктов 296;

Менее пораженных районов 17, в них населенных пунктов 178;

Слабо пораженных районов 18, в них населенных пунктов 107.

Особо поражены продзатруднениями Хорольский, Чутовский, Ново-Георгиевский, Полтавский, Кременчугский, Решетиловский, Красноградский, Кобелякский, Глобинский, Миропольский, Красноградский, Кобелякский, Глобинский, Миропольский, Чугуевский и Ново-Санжарский районы, где заболевания и смертность на почве истощения начали принимать угрожающие размеры. Имеются села, где значительная часть взрослого населения разъехалась по различным городам в поисках заработка и хлеба, оставив детей на произвол судьбы.

В ряде сел указанных районов в подавляющем большинстве голодают колхозники и их семьи, среди них имеется много больных и опухших на почве недоедания, помощь коим в ряде случаев не оказывается из-за отсутствия каких бы то ни было продовольственных ресурсов. В связи с этим ежедневно умирает несколько человек. Основными продуктами питания в пораженных продзатруднениями районах являются: собираемый на полях картофель, различные отбросы, шелуха, семена сорных растений и прочее.

В некоторых же районах продуктом питания также служит мясо павших животных (свиней и лошадей), а в Н.-Санжарском, Кобелякском районах и ряде других зафиксированы случаи употребления в пищу и мяса собак и кошек.

Наряду с этим также прогрессирует людоедство и трупоедство. Нередки те случаи, когда оставшиеся в живых родители употребляют в пищу умерших от истощения детей. Также имеется ряд фактов, когда на почве недоедания члены семьи убивают менее слабых, главным образом детей, употребляя мясо их в пищу. Для иллюстрации роста людоедства и трупоедства по районам области, характерны такие данные:

На 1-е марта – 9 случаев;

На 1-е апреля – 58 случаев;

На 1-е мая – 132 случая;

На 1-е июня – 221 случай.

Полученные мною личные письма от руководителей наших райаппаратов, в подавляющем большинстве рисуют крайне тяжёлое положение районов. Считаю нужным привести здесь выдержки некоторых из них:

В Балаклеевском районе из 48-ми сельсоветов наиболее поражены продзатруднениями 26 сельсоветов с 39 колхозами.

Лишь 15 сел с 24 колхозами находятся в сравнительно удовлетворительном предположении.

Так, с. Чепышки, состоящее из 500 дворов, превратилось в пастырь. Жилую хату можно найти через 3-4 усадьбы. Как днем, так и вечером никакого шума не слышно; по утрам дыма из труб не видно.

За время с марта месяца по 30 мая по селу умерло свыше 300 человек, из коих 95 % колхозники.

В селе Лиман $\frac{1}{4}$ населения выбыла за пределы района в поисках хлеба, дети оставлены на произвол судьбы. В селе съедены все кошки и собаки.

Трупы павших животных, как правило, хотя и зарывают в землю, но сразу же как отойдет представитель сельсовета извлекаются из земли и уносятся для питания. Опухших и слабых в селе до 100 человек.

Вс. Волчий Яр, где насчитывается 800 дворов, ежедневно умирает от 8–12 колхозников. За последние полтора месяца умерло свыше 2500 человек.

По селу выявлено 2 случая людоедства.

В Ново-Санжарском районе из 25-ти сельсоветов поражены продзатруднениями – 18. В большинстве этих сел до 45% колхозников и единоличников совершенно не имеют никаких продуктов питания. В каждом из этих сел насчитывается до 60 опухших семей, имеющих не менее 200 человек.

За последние 3 месяца зарегистрировано до 300 смертных случаев на

почве истощения. Смертность с каждым днем растет. В отдельных селах умирает в день по несколько человек.

В районе насчитывается более 2000 хозяйств, абсолютно не принимающих участие в работе по севу, по причинам недоедания и истощения на этой почве.

В ряде сел часть родителей оставила детей на произвол судьбы, последние валяются в грязи, под забором.

По району выявлено 7 случаев людоедства и трупоедства.

В Красноградском районе из 40 сельсоветов особо поражены продзатруднениями – 14, и менее поражены – 18.

Острая продовольственная нужда, недоедание и истощение на этой почве отмечается по 103 колхозах района. За апрель и май месяц выявлено 14 случаев людоедства.

Положение в отдельных селах рисуется так:

Село Петровка. В колхозе «Серп и Молот» умерло за последние 2 месяца более 60 человек. Из 295 трудоспособных на работу выходит только 35 человек. Значительная часть остальных истощена – больны и опухшие. Некоторые колхозники совершенно выехали из сел в поисках хлеба.

Село Берестовенька. Смертность увеличивается с каждым днем. Только по одному Кириколюкскому участку умерло более 100 человек. Такое же положение и по остальных колхозах.

Многие родители выбрасывают детей на улицы или отвозят на ближайшие ж.д. станции.

Село Ульяновка. В колхозе им. Котовского умерло 20 человек и в колхозе «Шлях Ленина» – 50. 50% колхозников лежат опухшие. В указанных селах, а равно и других, особо пораженных продзатруднениями употребляется в пищу мясо павших лошадей, а также собак и кошек.

В Н.-Водолажском районе особо пораженных продзатруднениями сельсоветов 5. По этих селах за последние 2 месяца умерло около 800 человек. Много колхозников и единоличников истощены – лежат больные и опухшие.

Наряду с этим, из сел Знаменка, Мануйлово, Трояное, Федоровка и другие за последнее время выбыло за пределы района в поисках хлеба, более 700 человек трудоспособных.

В связи с этим резко возросла детская беспризорность. Большое количество детей оставлено родителями на произвол судьбы, которые бродят

по селам, занимаясь попрошайничеством. Некоторые колхозники и единоличники, не имея средств к существованию, также бродят по селам, ведя паразитический образ жизни.

За последнее время очень развились кражи по селам. Колхозники крадут друг у друга коров, лошадей, а также различные продукты питания. Краденные коровы и лошади режутся на мясо.

В Гадячском районе особо поражены продзатруднениями 10 сельсоветов, в коим за последние месяцы зарегистрировано свыше 2000 смертей на почве истощения.

Необходимо отметить, что смертность несколько приняла широкие размеры, что ряд сельсоветов прекратил регистрировать умерших.

Детская беспризорность растет с каждым днем. Дети бродят по селам и заниматься попрошайничеством. Если набиты до отказа, продовольствием не обеспечены, в ряде случаев дети голодают, употребляют в пищу всякие суррогаты. На этой почве отмечается большая заболеваемость детей и смертность.

По ряду сельсоветов целые семьи оставили села, выехали в близлежащие города, где часть из них устроилась на работу, а некоторые занимаются попрошайничеством.

По почве продзатруднений в районе участились случаи краж, принимающие угрожающие размеры.

За период март-май месяцы по району зарегистрировано 228 краж и вооруженных ограблений.

В Краснознаменском, Харьковецком и др. сельсоветах выявлены случаи самоубийства на почве чрезмерного истощения.

Отдельные колхозники питаются мясом павших лошадей и других животных.

В Изюмском районе продзатруднениями охвачено 14 сельсоветов, где в общей сложности голодает 15 000 человек, преимущественно колхозников. На почве чрезмерной истощенности по указанным селам за последние 5 месяцев зарегистрировано 2 502 смертельных случая.

В ряде колхозов правления выдают в пищу колхозникам мясо павших лошадей (колхозы Нескорельковского, Бригадировского, Гороховатского, М. Камышеватского и ряда других).

Вместе с тем участились случаи подбрасывания родителями своих детей возле учреждений в райцентре или прямо на улице. За последний месяц

было подобрано и направлено в детские дома 657 беспризорных детей.

Такое же примерно положение и по другим районам области, особо пораженных продзатруднениями.

Безусловно, что как районами, так и областными организациями была проведена значительная работа по изысканию продовольственных ресурсов и оказанию продовольственной помощи особо нуждающимся колхозникам и единоличникам, однако, ввиду незначительности ее и прогрессирующего роста продзатруднений – реального улучшения положения не достигнуто. Дальнейший рост продзатруднений является прямой угрозой успешному выполнению очередных хозяйственно-политических кампаний на селе – уборочной и прополочной. Поэтому необходимо принять срочные меры к усилению продпомощи нуждающимся районам в целях ослабления испытываемых ими продзатруднений.

Начальник Харьковского обласного отдела

ГПУ УССР

5/VI–1933 года.

Оригінал. Машинопис. [86, с. 39–46].

Кацнельсон

Из Москвы

6.VI-33 г. адреса: Харьков

Секретарю ЦК КП(б)У

Председателю Совнаркома

В связи с наложением Англией эмбарго необходимо особое внимание выполнению экспортных планов. ЦК и СНК предлагают немедленно установить мероприятия каждому тресту, предприятию, обеспечивающие полное выполнение полугодового плана к концу июня, обратив особое внимание на равномерную сдачу отгрузки в соответствии с заданием.

Примите решительные меры к обеспечению для сдачи тарой, транспортом, никакие отговорки приниматься не будут. Привлекайте к строгой ответственности виновных в разбронировании экспортных фондов. Обращаем внимание на недопустимое низкое выполнение полугодового плана к первому мая вашей республике яйцо 4%, уголь 44%, стекло-фарфор – 51%, лес 52%. Проверьте готовность организаций предприятий к выполнению плана 3 квартала. О принятых мерах сообщите.

НР-142 «Г».

Верно: Кабальнова.

Машинописна копія. [128, с. 47].

Сталин, Молотов

**СПИСОК
районов доприселения с. х. населения 1-й очереди**

<i>№№</i>	<i>Название районов</i>	<i>Количество вселённых семейств</i>	<i>Из какой области</i>
Одесская область			
1.	В.-Александровский	500	БССР
2.	Ровнянский	900	Горьк. Край
3.	Компанеевский	800	БССР
4.	Каховский	406	БССР
5.	Н-Украинский	1100	БССР
6.	Зиновьевский	500	БССР
7.	Снегуревский	400	БССР
8.	В.-Высковский	800	БССР
9.	Любашевский	300	Горьк. Край
10.	Врадиевский	600	Горьк. Край
11.	Кривоозерский	200	Горьк. Край
Итого – 6500			
Днепропетровская область			
1.	Белозерский	450	Западная обл.
2.	Н.-Троицкий	450	Западная обл.
3.	Лепетихский	780	Западная обл.
4.	В.-Токмакский	500	Западная обл.
5.	Мелитопольский	500	Западная обл.
6.	Михайловский	300	Западная обл.
7.	Люксембургский	300	Западная обл.
8.	Н.-Сирогозский	550	Западная обл.
9.	Акимовский	600	Западная обл.
10.	Апостоловский	500	Западная обл.

11.	Васильевский	300	Западная обл.
12.	Васильковский	650	Западная обл.
13.	Долинский	400	Западная обл.
14.	Божедаровский	300	Западная обл.
Итого – 6500			
Донецкая область			
1.	Беловодский	600	Ивановский
2.	Белолуцкий	500	Ивановский
3.	Ново-Псковский	600	Ивановский
4.	Ст. Каранский	400	Ивановский
5.	Старобельский	350	Ивановский
6.	Сватовский	150	Ивановский
7.	Покровский	510	Ивановский
8.	Марковский	390	Ивановский
Итого – 3500			
Харьковская область			
1.	Сахновщанский	1600	ЦЧО
2.	Краснокутский	750	ЦЧО
3.	Двуречанский	600	ЦЧО
4.	Блезноковский	55	ЦЧО
5.	Тростянецкий	250	ЦЧО
6.	В.-Бурлуцкий	250	ЦЧО
7.	Красноградский	300	ЦЧО
8.	Барвенковский	200	ЦЧО
Итого – 3500			

Оригінал. Машинопис. [87, с. 78–80].

До колгоспників, колгоспів та одноосібників, які вперто ховають хліб, застосовуються найсуворіші заходи покарання, передбачені Постановою ЦВК та РНК СРСР від 7 серпня 1932 р. (Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної соціалістичної власності).

Хліб, дорожчий за життя.

СПОГАДИ ЖИТЕЛІВ БОРИСПІЛЬЩИНИ ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ

МІСТО БОРИСПІЛЬ

Адамець Іван Григорович, 1913 року народження:

«Коли почався голод, дуже голодували з матір'ю. Вона в колгосп так і не вступила, жили за рахунок городу. В Києві продавався комерційний хліб, але треба було простояти усю ніч в черзі. Я працював власкором у газеті «Ланами колективними», отримував пайок. Ми жили поряд із кладовищем, я все те бачив: біля церкви на Книшовому кладовищі була велика яма, куди скидали трупи людей, яких звозили підводами».

Білецька Катерина Михайлівна, 1926 року народження:

«Була малою, пам'ятаю зовсім мало. Мати казала, що на городі вродило всього вдосталь, але ж врожаю нам не дісталось. Приїхала підвода, пам'ятаю, погрузили все і повезли, куди – не знаю. На власні очі бачила померлих від голоду, пухлих людей неподалік нашого двору. Ми й самі ледь виживали...».

Борисенко В. А., рік народження невідомий:

«У 1933 році, пам'ятаю, рано-вранці підбирали по Рогозівському та Іванківському шляхах тих, хто йшли у Бориспіль, по дорозі помидали. Ці трупи збирали, звозили підводами, скидали в яму, яка була на Миколаївському кладовищі (нині Рогозівське).

Померлих від голоду ховали і на кладовищах, що по вулиці Тургенева (Коломичівському) та Дзержинського (Бежівському)».

Борисенко Марія Іванівна, 1923 року народження:

«Пам'ятаю! Я була, діти, як ви оце. Як голод прийшов, мені було 10 років. Нехай він не вертається ніколи, ніде, і по всьому світу! У мене мати від голоду померла і сестра матері, тьотя, і вся їхня родина... Нас було двоє дітей – я і мій братик – на рік менший, так нам мати, було, їсти дасть і батьку, а сама голодна працює по господарству... У кого дітей більше було, так ті мерли, а дітей підкидали у город, у поліклініки... Люди ж були різні – і багаті, і бідні – як оце зараз... І ходили опухлі, і просили, і вмидали прямо

на вулицях. Віз такий спеціальний їздив і трупи по дорозі збирав, а потім їх скидали у траншею – як ото окоп на війні – й закопували. Ховали без трун – прямо так закопували. Багато з півдня людей приходило, просили. В них вообщі цілі села вимирали. До полів не підпускали, їздили об'їждчики на конях, стерегли. Тих, хто пробирався тайком, так їх вбивали чи під суд віддавали... Був закон про 5 колосків: хто їх зріже – того і розстріляти могли. Роботи не було, батько робив то там, то там... Запамяталось, як одного разу пішов на ніч, а вранці повернувся радий такий і кирпичик хліба показав. Він грузчиком устроївся в пекарню, ніч проробив і заробив той кирпичик».

Букєєва Катерина Йосипівна, 1919 року народження:

«На нашій вулиці збирали діток голодуючих, безрідних, нещасних. Взяли мою сестру варити їм їсти. Їй було 25 років – Щегель Галина Йосипівна. Що вже їм варили – не знаю, але в приют до цих малюток вкотилися хвороби... Хворіли дизентерією, малярією, тифом. Принесла дизентерію і сестра в хату. Занедужав її маленький синок і помер, а через два тижні померла і сестра. Старша сестра захворіла малярією, а нас 5 чоловік – тифом. Мені тоді було 13 років, а сестрі 14. Ще поки були здорові, ходили на роботу в колгосп (в р-ні СУМ–17), щоб отримати якийсь пайок. Коли ж полягла уся сім'я... наш бригадир Володя Щегель (він був доброю людиною) привіз нам зароблених пів мішка пшениці, жита, проса. Можливо, це й врятувало нашу сімю від смерті. Мерли діти і в приютах».

Булава Євдокія Степанівна, 1925 року народження:

«Мені було 7 років, коли розпочався голодомор. У батька з матір'ю нас було троє дітей (я, сестра і брат). Наша родина особливо не голодувала, бо в нас була корова. Весною ми їли лободу, кропиву, мололи в жорнах горох і пекли. Але коли він холонув, їсти його було неможливо. Так переживали голод. А от тітка не пережила голоду – померла, сиротами залишилося 5 дітей. Багато людей пухлих було, багато вимирало. Вулицями їздили підводи і підбирали померлих, яких відвозили на кладовище, ховали в одній ямі».

Виноградна Олександра Йосипівна, 1923 року народження:

«Першою від голоду померла маленька сестричка, вже не могла ходити мама. Батько одного дня прийшов з роботи ввечері й помер, а на ранок померла й мати. Старший брат пішов з дому, рятуючись від голоду. Доля допомогла йому добратися до тітки, в якій була корова. Так і вижив. Старшу

сестру віддали в няньки до заможних людей. Мене вивезли в ліс, а вже там мене підібрали і відправили до приюта. Діти в приюті дуже голодували, хворіли на дизентерію, багато їх вже не могли ходити і, голі й знеможені, лежали у дворі. Померлих щодня вивозили на Книшове кладовище, де скидали у яму. Часто везли ще живих дітей.

Вкинули живою й мене на того воза, бо в мене були вже опухлі ноги і я не могла ходити. Я дуже просилася в дядьків, щоб мене не везли, а вони сказали, що однак я завтра помру. Привезли до кладовища, а я прошу, щоб відпустили, що в мене тітка на Лану живе. Я була в платтячку, й вони мене відпустили. Не знаю, як я вже доповзла до тітки. Вона мені дала шматочок хлібця. Але потім знову здала в приют, бо й свою сім'ю не було чим годувати».

Вінницький Сергій Володимирович, 1925 року народження:

«В 1932 році наша сім'я покинула рідне село Текуча з Уманщини, бо в 1932 році з голоду померли трирічний брат та півторарічна сестричка, а мама зі мною та братом Миколою опухлі чекали смерті. Але батько Володимир Федорович якось виходив нас і ми переїхали до Борисполя у радгосп ім. Калініна на славнозвісний відділок з оптимістичною назвою «Надія». Село моє вимерло повністю. Працюючи у полі, я з братом поливав розсаду капусти. А її ми баланду із лободи та кропиви, від якої захворіли на дизентерію. Невдовзі захворіла наша мама і померла. Батько домігся, щоб нас поклали в «лікарню», а після з братом направили в інтернат по вулиці Бечівка (нині Дзержинського), який нагадував собою перепустку на Бежівське кладовище. Щоранку підвода забирала померлих дітей і везла на кладовище, де хоронили у заздалегідь заготовленій ямі. Тут були діти із сіл і з міста, батьки яких надіялись, що діти тут виживуть. Надивившись на цю трагедію, ми з братом через вікно втекли до батька, котрий нас якимось чином виходив і ми лишилися живими» [48].

Вігряна Катерина Гаврилівна, 1910 року народження:

«Я копала ями для мертвих дітей, а мій батько – для дорослих. Я одну могилу викопала глибоку, бо привезли цілу гарбу дітей. Ми укладали діток, і укривали їх соломною. Ями не засипали до тих пір, поки не заповняться. Закопували в одну яму по 8–10 чоловік».

Гиря Ольга Дмитрівна, 1915 року народження:

«В батька було 2 гектара землі, кінь, корова, господарство... Описали все, забрали й коня, й корову, коли батьків і вдома не було... Родина б чоловік – залишилася без нічого. У 1933 році, коли почався голод, як вже зовсім нічого стало їсти, батько... поміняв нашу нову велику хату на стару – за харчі... Заплатили нам за хату 60 карбованців, мішок картоплі та пів мішка жита. Нас, дітей, це врятувало, а батько помер. Лишилася мати з 4 дітьми... спродали все, що ще залишилося, купували лушпайки й їли... А дочекалися весни – виросла редька, кріп. Ходили в Київ торгувати. Мати торгує, а я день стою в комерційний магазин по хліб. Багато людей в Борисполі помирало, багато дітей кидали батьки, щоб їх взяли в приют».

Гонтаренко (Кошман) Ніна Іванівна, 1924 року народження:

«Я теж була опухлою в 1933 році. Жили ми в Борисполі (вул. Коренівка). В кінці жовтня 1929 року батька забрали і вивезли до Архангельська на поселення. Маму з чотирма малими дітьми (від 2 до 9 років) вигнали з хати комнезами. Прийшла весна 1933 року. Все посаджено, посіяно, на їжу дуже мало лишилося. Пішли в «торгсін» сиріжки, хрестик, цепочка, самовар нікельований та інше. Бабуся розраховує так, щоб хоч трохи якихось продуктів добавляти до зелені та утримувати від смерті дітей. На горщик борщу вона дає пару картоплин та бурячок, решта – вода та різна зелень: щавель, лобода, кропива. На заправку кріп, петрушка, цибуля, розтовчені з сіллю та змішані з ложечкою олії.

Хлопці рвали кропиву, різали її, дід клав на сковороду лушпайки, кропиву, ще додавав листки смородини, яблуні, лободу, солив усе і накривав кришкою... «Здобрював» усе осадком з олії, пляшки від якої були складені за сараєм. Їжа виходила смачна... Ще ми збирали на полі перемерзлу картоплю, змішували її з зеленню – робили «оладки». Дідусь ще хотів попробувати зліпити зелень та лободу з гречаною половиною, та бабуся вчасно заглядила і заховала половину подалі, ще й насварила: «Себе угробить хочеш і дітей на той світ відправити»... Зазеленіла огорожина, в першій декаді червня уже появилася картопелька раннього сорту «Американка».

Весна 1933 року була дуже тяжка, багатьох людей вона забрала на той світ. Померла і мамина сестра – Пушкар Параска Андріївна. Пішла по щавель та там і впала. Померли і пан, і пані Котки. Дітей в них не було, тож нікому про них було турбуватись...

Ще пам'ятаю дівчинку Олю. Їй було 3–4 роки, мама в неї померла, і вона залишилася з дідом і бабою. Вони дуже голодували, ця дівчинка повзла по канаві, об'їдаючи бур'янець, що звався калачики. Була вона така худа, що шкіра в неї на ніжках висіла, як тряпочки, і не трималася пряма кишечка. Тоді ми бігли до бабуні Тетяни Шульжихи, кричали з переляку, що вмирає Оля. Бабуня брала її до себе, вправляла кишечку, підкормлювала чим могла, а ми, діти, заспокоювалися, що Оля жива, не вмерла.

Весною нічим було засадити город. Єдине, що мама вберегла, було насіння цибулі, петрушки й іншої зелені. А коли усе це зійшло, возила у Київ на базар. Зеленню й самі рятувалися. Їли все. Мама часто брала і мене з собою (брат і сестра були вже дорослі: брат на 13 років старший, сестра на 11 років, вони вже працювали). Мама нав'язувала й мені вузлик щавлю, кропу, петрушки, цибулі, й ми їхали на базар у Київ. Тут я набачилася всякого лиха доволі. На Київському вокзалі було багато пухлих людей. Одні сиділи, інші лежали, були серед них і обідрані, виснажені маленькі діти. На базарі – та ж картина: багато безпритульних дітей, брудних, напівголих, голодних. Вони чатують, де б що вкрасти і втекти. Пам'ятаю – мама щось вторгувала і купила мені пиріжок. Я навіть до рота його не встигла донести, як через плече його в мене вихопили.

Хлопчаки-кияни старались чесно заробити собі на якусь їжу. Вони вносили на базар у відрах воду і продавали по копійці чашку, протяжно зазиваючи: «Ка-а-му ва-ди ха-а-лод-най...»

У магазинах Києва з'явився «комерческий хліб», черги за ним були кілометрові. Та коли доходило до дверей, то слабосильний там часто нічого вдяти не міг – збивали з ніг, лізли по головах. Одного разу у ту чергу й мене поставила мама. Це було далеко від дверей. Збоку від мене сидів чоловік. Обличчя, руки, ноги в нього були поналивані і блищали, як склянка. Хтось дав йому шматочок хліба. Він з жадібністю проковтнув, потім його почало рвать, судомить, потім він захрипів і звалився мертвий. На мою дитячу психіку це справило таке гнітюче враження, що я довго не могла отямитись. Тож куди було стояти ще у тій черзі, де все одно нам хліба не зісталось би...

Пам'ятаю як одного разу ми з мамою поїхали торгувати на Сінний базар (тепер це Львівська площа). Там до нас підійшла жінка інтелігентного виду і запропонувала мамі викупити її пайок: борошно, крупа, сказавши, що їй потрібен лише жир з цього пайка. Мама зраділа такій нагоді і ми пішли з нею. Вже тоді ходили чутки про те, як заводили людей, вбивали,

а з людського м'яса робили котлети й продавали на базарі. Нас врятувало те, що дорогою мама зайшла до знайомих позичити торбочки на крупу. А коли сказала, куди ми йдемо, вони зчинили крик: «То ж аферистка!». Жінка втекла. Так, завдяки долі чи збігу обставин, ми не потрапили у халепу, а чи може й залишилися живі.

Такі картини залишили у моїй пам'яті голодні роки – 32-й і 33-й. Батько повернувся влітку 1933 року, але дуже хворий – його практично відпустили додому помирати. Якось він доїхав до Києва, там жила його сестра, вона й переказала нам, що батько повернувся. Мама найняла підводу, перевезла батька додому. Й ціле літо ми виходжували його, виносили на вулицю, на сонечко. Він трохи оклигав, але все ще був дуже кволий. Хворів часто. Помер у 1957 році.

Репресіями і голодом селян загнали у колгоспи. Голодомор травмував нашу націю, залишив на її тілі глибокі соціальні, психологічні, демографічні шрами, які конче потрібно заліковувати ще й сьогодні.

Питаєте, чи відбулись якісь зміни в обліку міста в роки колективізації і голодомору? Однозначно на це питання відповісти не можна. Вся забудована інфраструктура центру міста залишилася без змін, ніяких помітних руйнувань (як на мою дитячу пам'ять) не було. Церкви стояли на свої святих місцях, у них відбувалися служби. Не правилось тільки у Книшовій церкві – вона стояла закрита. Страшна варварська руйнація святинь Борисполя відбулась літом 1934 року.

На майдані, біля Михайлівської церкви, по понеділках і п'ятницях збирався базар. На ньому сліпий **кобзар Борис** співав частушки про події, що тоді відбувались: «Батько в СІЗО, мати в СІЗО, діти плачуть по дорозі»; «Хата раком, клуня боком, і кобила з одним оком, а на хаті – один куль, і то кажуть, що куркуль».

Це запам'яталось мені з того часу. Люди спеціально ходили його слухати. А ті, хто не могли бути на базарі з якоїсь причини, питали: «А що ж там співав сьогодні Борис?». (Ці свідчення підтверджуються й спогадами В.А. Борисенка, який теж назвав кілька «Борисових пісень»: «Устань, Ленін, подивися, як артілі розрослися – хата раком, клуня боком і кобила з одним оком»; «Як Ленін помирав, Сталіну приказував, щоб людям хліба не давав, а сала й не показував»; «Їде Сталін на тарані – цибулина у кармані, оселедцем поганяє – п'ятирічку виконяє»...).

Драник Василь Васильович, 1931 року народження:

«Малий був, майже нічого не пам'ятаю. Тільки те, що увесь час хотілося їсти, що нас було троє дітей, що тоді помер батько. А ще пам'ятаю, як мати годувала нас насінням. Посадить за стіл, розкладе його на три купки, ми полушимо, зап'ємо водою – і спати...»

Жигалко Ольга Йосипівна, була молодшою в сім'ї:

«Голодували дуже. Бабуся вмерла від голоду, в батька опухли ноги. Ледь дотягли до першої зелені. Вижили лише завдяки городу».

Зуй Галина Григорівна, 1926 року народження:

«В той 1933 рік мені виповнилось 7 років. Смерть від голоду своїми очима бачила двічі. Повертаючись одного разу зі школи, бачила, як біля кладовища вмирала опухша жінка з мертвим хлопчиком. Вона, певно, хотіла його похоронити, але не стало сили. І вдруге – під власним двором – бачила, як помирав незнайомий чоловік, можливо він хотів знайти порятунок серед людей. Бориспіль ще якось виживав, а від батьків чула, що по навколишнім селах був дуже страшний голод. Мертвих по вулицях збирали підводи і звозили на кладовище – ще один вид роботи, за який люди отримували платню...»

Колос Микола Іванович, 1923 року народження:

«Люди не були винуваті. Їх спеціально замордували. Цей голод в верхах зробили. Я сам разом з батьком за пайку хліба возив підводою мертвих на Книшове кладовище. Возили і згружали прямо в яму. А ще на все життя запам'ятав, як під акацію діда Тилки, сусіда навпроти, прибрідали пухлі люди і падали там знеможені, їли жадібно цвіт і тут помирали».

Котельнікова Лідія Прокопівна, 1928 року народження, Волохонський Микола Прокопович, 1924 року народження:

«Дуже тяжко виживали, їсти зовсім не було чого...Варили кропиву, бур'яни, збирали колоски на полі. Багато їздив у Росію, міняв на харчі кращі речі. Скільки людей пухлих було, а хто висихав на тростинку... Тим, хто мав роботу і отримував пайок, було легше вижити».

Логвин Іван Лукич, 1918 року народження:

«Дуже голодно було. Батько помер від голоду, вігчим працював у «Глибокій долині», й ми, діти, днями чекали, що принесе якогось супу, бо там годували. А частіше за все нашою їжею були бур'яни, лепеха, лобода... Ма-

ти їздила в «торгсин», зібрала все, що могла, але в неї не було багато золота. Привезла трохи муки і крупи. Варили лушпайки, які забовтували мукою».

Мазур Ніна Степанівна, 1926 року народження:

«Був голод! Мені було 6 років, сестра – на 5 років старша, батько – Ламаш Степан Назарович, мати – Ламаш Євдокія Захарівна, іще була бабуня. Я була повністю пухлою, батько був пухлий. Він був дуже хороший майстер, умів все робити, але ж роботи не було. Міняли все, що могли. Мама їздила в Київ до євреїв стирать (тоді порошоків не було пральних, тільки мило та утюг з вуглем). Євреї не голодували: м'ясо, масло, яйця все в них було. Вони їли м'якушку хліба, а скоринку віддавали мамі. Вона їх сушила, привозила нам (мати по кілька днів жила в них в Києві). Пам'ятаю той перший супчик, який мама зварила нам, він був рідкий, але після довгих днів голодного існування – такий смачний... Мама дала кожному по черпаку, а сама не їла, тільки дивилася на нас... Одного разу постукала сусідка – не буду називати її – сказала, що має від мами передачу, сестра відчинила двері. В хату заскочили 4 чи 5 чоловік, але в нас не що було брати. Батько – весь пухлий – ледь ходив. Вони забрали три подушки, машинку швейну мами. Я дуже плакала – як же мама пошіє мені платтячко... (мама була гарна кравчиня). Коли прийшла весна – їли всяку зелень – нічого неїстівного не було. Я була дуже пухлою, дуже хотіла спати, і бабуся виносила мене на сонечко. Настала пора садити город – нема чого в землю кинути. Мама привезла з Києва трохи картоплі, вирізала з кожної картоплини глазки – ними ми й засадили город. І картопля вродила. В Київ ходив поїзд, тільки ж треба було пішки дійти до вокзалу. Люди попереджали, щоб стереглися, бо нападають... Від батьків чула, що в деяких селах прапори чорні вивішували, а вже потім дізналася, що в тих селах всі померли. Після тої голодовки – й на все життя – маю запалення печінки...»

Момот Меланія Сергіївна, 1922 року народження:

«Був голод, зовсім не було чого їсти. Батько помер 1933 року на Різдво від тифу. Мати у голодній і холодній хаті залишилася з п'ятьма дітьми сама. Як зимували – страшно згадувати... Навесні ходили по сусідах, щоб хоч шовковиці дозволили нарвати, сусідка – тітка Марфа дала назбирати ріпи. Збирали й їли все, що могли знайти: цвіт акації, клей з вишень, ягоди бузини, збирали й варили калачики, лободу. Двох менших – хлопчика 4-х років і дівчинку 2-х років – мати відвезла до Києва і покинула чужим людям, щоб не бачити, як вмиратимуть в неї в очах...»

Момот Микола Григорович, 1928 року народження:

«В родині нас було троє дітей. Мама і сестра померли в 1933 році. Мені тоді було 5 років, але пам'ятаю як їх ховали, пам'ятаю, що були дуже пухлі. А потім люди приходили, щоб пом'януть померлих, а не було чого дати... Ми самі лушпиння їли, бур'яни...»

Наумовський Яким Кіндратович, 1923 року народження, село Рогозів:

«Жили ми з батьком та матір'ю. Брат 1921 року народження. Ми жили близько біля колгоспного двору. Там варили людям обіди. Ми бігали туди й там насипали в тарілки. Цим ми переживали голод. Ми ловили горобців, голубів. Поставимо ночви на городі, насиплемо насіння бур'яну, горобці злітаються. Потім варили і їли. Їли цвіт акації, шовковиці. На полі колоски збирали. Щоб протопить збирали бур'яни й картоплиння.

Батько працював різноробочим у колгоспі, мати – у ланці на полі.

Бачив як хоронили по три душі. Декого в труни, і декого – так. Рогозівця у труні, а поряд – чужих, які перебували в селі і мерли на дорозі».

Ричкова Ганна Іванівна, 1913 року народження:

«Мені було 13 років. Ми були бідні, мали велику родину – 6 дітей, батьки, дід – усього 9 душ. У колгосп пішли, коня віддали. По ночах часто кидали хати, ходили вулицею, бо хати палили. Люди казали, що кулаки. У кого ще було трохи зерна – бригада ходила, збирала. Голод зробили нарощно. Мати нас рятувала, як могла. Ходила у Київ пішки. Познайомила там із жінкою, яка працювала на пароплаві. А на тому пароплаві було повно зерна. Ї вона якось примудрялась приносити того зерна – нав'язувала вузлик на грудях – і так проносила. Потім на жорнах його перемолювали. Батько робив сторожем в ресторані, у Борисполі в центрі, то він приносив з відти лушпайок».

Романенко Віра Степанівна, 1925 року народження:

«Батько робив на пошті. Отримував пайок. Мати розділяла його на всю сім'ю на цілий день. Ми отримували по маленькому шматочку хліба, решту мама клала на шафу. Ми були такі виснажені, дістати його звідти не могли, не мали сили. Цілий день думки були тільки про їжу, цілий день не відводила я очей від тої шафи, не могла не гратися, ні про щось інше думати, як про той хліб, що там на шафі... Коли прийшла весна, їли щавель, пили чай

із сіллю. Ми плакали, не хотіли пити, а мама переконувала, що це корисно, це так треба... Їли акацію, лободу. Якби не отой щавель та не ота лобода... Бог змилювався, що послав весну».

Романенко В. С., 1923 року народження:

«Надивилась на багато пухлих на вулицях міста, на мертвих на Книшовому кладовищі, ми жили зовсім поруч, хата стояла там, де тепер прохідна військового містечка. Багато чого закарбувалось в пам'яті. На все життя запам'ятала я ту жажливу яму, ми ж були діти, бігали дивитись. Одного разу привезли на возі дівчину – у довгій білій сорочці, з довгою косою. Її досі стоїть у пам'яті, як її скинули в яму, не засипали... Взимку яму взагалі не закидали, лише навесні, коли стояв сморід важкий, коли люди почали роптати, тоді трохи прикидали землею».

Сайко Андрій Андрійович, 1906 року народження:

«Тяжкий був час, до нас доходили страшні чутки про торговців, які продавали на базарах Києва під видом ще якогось людське м'ясо. Увечері кожен щільно зачиняв ворота, люди боялися за себе, своїх рідних. А нас урятувала Ряба. Цю корову, яка давала до тридцяти літрів молока, ми усі дуже любили. Завдяки їй та клаптю землі біля хати вижили. Хліба не вистачало, намагались віддавати його слабшим – жінкам, дитині, а ми, чоловіки, обходилися картоплею, гарбузами, різною городиною...

... На власні очі бачив, як прямо під конторою колгоспу впав і помер молодий хлопець, що йшов через Бориспіль...

... Не повернувся додому й сусід – він працював у колгоспі, помер від голодного виснаження по дорозі з гноярки...»

Седюк Лідія Сергіївна, 1936 року народження, переповіла почуте від матері, Євдокії Михайлівни:

«Матір розповідала, що часто голодні люди стояли попід вікнами, вони й не просили нічого, просто дивилися, але від того ставало якось моторошно. Доводилося зачинятися, бо були самі і боялися дуже. Допомогали – чим могли: виставляли буряки чи ще якісь овочі. Батько робив провідником, їздив скрізь і привозив щось їстівне, тому, хоч важко було, а з голоду не пухли».

Семиполець Ольга Несторівна, 1922 року народження:

«Я була сиротою, жила з мачухою. Її малі діти померли від голоду, а

Пам'ятник жертвам Голодомору в Борисполі.

я мала вже 10 років, сама роздобувала будь-яку їжу: бур'яни їла, шавель, акацієвий цвіт...»

Сич Надія Дмитрівна, 1928 року народження:

«Майже нічого не пам'ятаю, маленька була. Запама'яталось лише – мама привезла півтора пуда муки звідкілясь з Києва. Пізніше вже знала, що мама виміняла муку за золотий хрестик та якесь сrebro...»

Солдатенко Софія Кирилівна, 1921 року народження:

«У родині було 5 дітей. Батьки працювали в колгоспі, але нічого за роботу не отримували, тому родина голодувала. Їли гнилу картоплю, сирі буряки. Всі діти були пухлі, у найгіршому становищі – найменша сестра Надя. Мати дізналась від людей, що в Києві за золото можна виміняти муку. Вона забрала батьків зароблений на війні хрест, свої сережки і поїхала до Києва. Цілий день з нетерпінням чекали на маму. Батько приніс від брата одного квашеного буряка – це й було нашою їжею на увесь день. Мати привезла з Києва пів торбочки муки, зробила затірку, але давала нам потрошку, бо ми мали вже сумний приклад – наш сусід, купивши у Києві хліба й одразу з'ївши його, помер від того... Найважче було навесні. Почали пухнути руки, ноги. Батько вже помирав від голоду, як сусідка, яка торгувала горілкою, порадила влити йому горілки. Але ж відмовлялася дати горілку без грошей. Мати пригрозила, що відбере силою. Сусідка таки дала горілки, це й врятувало батька. На той час яма на Книшовому кладовищі вже була повна, тому був виритий яр, де ховали померлих від голоду».

Свідро Антон, фотомайстер, 1923 року народження:

«Голод змусив людей до еміграції, в пошуках порятунку і надії на виживання в Росії. Проте дістатися простому смертному до Росії було неможливо, бо охорона нікого за межі України не пускала. В той жахливий час я працював бондарем, виготовляв діжки в новоствореному радгоспі ім. Калініна. Це за залізничним переїздом у колишньому маєтку пана Катриченка, який до революції займався розведенням породистих коней для армії. Отже, сюди в надії на виживання приїздили звідусіль люди. Працювали за харчі. Жили вони в холодних бараках, спали на соломі. У котлі майже на 300 їдоків варилися трава, моріжок, кропива з кінським шавлем, насіння сої. Хліба не було. Від таких харчів люди хворіли на дизентерію, пухли і вмирили. Щоранку померлих та тих, що ще ворушився, спецпідвода

Голодуючі мати і дитина, 1932 рік.

вивозила в глинище, де раніше була цегельня(приблизно в районі промкомбінату). Керували радгоспом директор Михайловський і його заступник Гичинський. Вони були приїжджі, мали власне господарство (корови, качки, кури), отримували зарплату, тому голоду не відчували. Подібні їм заброди і сьогодні запевняють, що голоду не було. Керуючись нормами соцгосподарювання, директор у перемішку з лайкою, проголошував гасла морального стимулювання: «Оце прив'яжу до тички сухаря з хліба, і всі голодні прибіжать до мене на безкоштовну роботу, тобто пролетарі всіх країн, до купи...». Закону для керівників ніякого не було. Хворі, опухлі, приречені на голодну смерть, намагалися шукати порятунку в місті, проте по дорозі до міста падали і вмирали від голоду.

З метою остаточного пограбування людей були створені Торгсини, де можна було виміняти на благородні метали деякі продукти. Тому, міняю-

чи мамині обручки та сережки, вдалося вижити. Адже перевиконуючи норми виробітку, зарплати не одержував. Мій родич Федір Свідро, пограбований владою, помер голодною смертю. Від людей було забрано все. Хлібних складів не було. Місцева влада на чолі з головою міста Сорокою з приїжджими опричниками пограбувала все. Насамкінець зруйнували і церкви. Забрали духовний хліб. Червоний Хрест, що містився у Києві по вул. Короленка, ніякої допомоги не надавав. Так Україну прирекли на вимирання» [48].

Яцюга Віктор Кирилович, 1927 року народження:

«В сім'ї було шестеро дітей, тому в голодний 1933 рік було тяжко вижити. Запам'яталось на все життя, як приїхали з колгоспу, погрузили на підводі все, що ми зібрали з городу, й повезли... Лишилися ми без усяких запасів. Мати пішки ходила в Київ на Слобідку (нині Лівобережна), міняла чи то годинники, чи намисто, чи щось із золота на борошно чи якусь крупу. Ми увесь час шукали щось їсти... Одного разу в закутку на печі я знайшов насіння огірків, що його мама приховала на весну, й з'їв усе те насіння, від чого ледь не вмер...»

Яцюга Галина Федорівна, 1930 року народження:

«Була дуже маленькою, але памятаю розповіді дорослих. Родину розкуркулили, забрали усе майно, вигнали з хати. Поневірялися по сусідах, потім жили в землянці у родичів. Від голоду померла бабуся. А ми їли все, що могли знайти, випросити, вкрасти...»

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ МІСТА БОРИСПІЛЬ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в місті Борисполі належним чином не проводилось)

Багалій Семен Євдокимович.
 Біляєнко Василь Ілліч.
 Боровик Галина Федорівна, с. Лозівка.
 Боровик Мотря Іванівна, с. Лозівка.
 Боровик Ольга Федорівна, с. Лозівка.
 Боровик Якилина, с. Лозівка.
 Бублик Галина Григорівна, провулок Тарасівський, малолітня.
 Бублик Павло Григорович, пров. Тарасівський, малолітній.
 Булава Яків Іванович, вул. Глибоцька, 81.
 Василюк Ілько Васильович, м. Бориспіль.
 Гуріненко Іван Порфирівич, м. Бориспіль вул. Київський шлях.
 Дем'яненко Галина Йосипівна, м. Бориспіль.
 Денисенко Федора, м. Бориспіль.
 Деркач Микола Якович, м. Бориспіль.
 Деркач Тетяна, м. Бориспіль.
 Деркач Федір, м. Бориспіль.
 Жук Марія Тимофіївна, м. Бориспіль.
 Заболотна Марфа Савівна, пров. Лисичівка.
 Заболотний Павло Михайлович, пров. Лисичівка.
 Зусв Іван Васильович, с. Нестерівка, 3 роки.
 Зусва Катерина Василівна, с. Нестерівка, 2 роки.
 Зусва Ольга Василівна, с. Нестерівка, 15 років.
 Кацан Артем Хомович, м. Бориспіль.
 Кацан Оксина Олексіївна, м. Бориспіль.
 Компанець Анастасія, вул. Козирівка.
 Компанець Галина Йосипівна, вул. Козирівка, 4 роки.
 Компанець Йосип, вул. Козирівка.
 Куранда Всеволод Іванович, м. Бориспіль, 13 років.
 Литвиненко Параска, м. Бориспіль.

Логвин Зінаїда Никифорівна, вул. Глибоцька, 11 років.
 Логвин Іван Матвійович, м. Бориспіль.
 Логвин Любов Никифорівна, вул. Глибоцька, 8 років.
 Логвин Надія Никифорівна, вул. Глибоцька, 6 міс.
 Майборода Мотрона Володимирівна, м. Бориспіль.
 Майборода Ольга Прокопівна, м. Бориспіль.
 Майборода Прокіп Петрович, м. Бориспіль.
 Петренко Іван Максимович, м. Бориспіль, 7 років.
 Петренко Михайло Максимович, м. Бориспіль, 6 років.
 Петрусь Іван Михайлович, вул. Свободи, 33.
 Прожейко Параска, м. Бориспіль.
 Прожейко Юхим Володимирович, м. Бориспіль.
 Пруд Ганна Василівна, м. Бориспіль.
 Пушкар Параска Андріївна, м. Бориспіль.
 Сахно Катерина Олексіївна, вул. Червоноармійська, 52, 5 дітей.
 Татаренко Галина Яківна, вул. Пушкіна, 3.
 Татаренко Павло Якович, вул. Пушкіна, 3.
 Шкоруп Пантелеймон, м. Бориспіль.
 Щегель Анастасія Омелянівна, пров. Шевченка.
 Щегель Василь Федотович, пров. Шевченка.
 Ярмач Варвара Іванівна, м. Бориспіль.
 Яцюга Тимофій, м. Бориспіль.

Всіх 51 особа.

Ще один сумний список, в якому, на жаль, дуже мало прізвищ, але це все, що вдалось зафіксувати.

Свідчили:

Борисенко М.А.
 Борисенко м. І.
 Букєєва К.Й.
 Булава Є.С.
 Виноградна Г.Г.

Померли:

сестра.
 мати, сестра матері і вся її сім'я.
 сестра Щегель Галина Йосипівна, її син.
 тітка.
 родина Кармази – 6 чоловік.

Виноградна О. Й.	сестра, мати, батько, у сусідки – мати з дитиною.
Вігряна К. Г.	ховала померлих дітей.
Гиря О. Т.	батько.
Деркач Т. А.	батько, мати.
Драник В. В.	батько.
Жигалко О.Є.	бабуся.
Зуй Г.Г.	жінка з хлопчиком.
Карпенко С. П.	Боровики – Яким, Кулина.
Логвин І. Л.	батько.
Момот М. Г.	мати і сестра.
Момот М.С.	батько.
Сажко А. А.	сусід-колгоспник.
Свідро А.	Свідро Федір (брат) з родиною.
Семиполець	діти мачухи.
Скорик В.Ф.	сусіди всі померли.
Чепілко	дід, баба.
Шульга А. С.	тітка – Пушкар Параска Андріївна, пан і пані Котки.
Ярмак С. К.	батько – Бублик Костянтин Мусійович. дядько – Василь Олексійович.
Яцюта Г. Ф.	бабуся.
Яцюта Н. М.	батько, мати, два брати.

За цим списком можна додати ще понад 50 жертв голодомору, а якщо врахувати такі фрази «вся її сім'я», «брат з родиною», «сусіди всі померли», «діти мачухи», невідомо, скільки жертв приховано за цими фразами. Отже, число жертв буде далеко більше, ніж ми змогли підрахувати [7, 52, 60].

СЕЛО АРТЕМІВКА

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА АРТЕМІВКА 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Артемівка належним чином не проводилось)

Бухало Максим Павлович
Кацан Артем Прокопович
Кацан Оксана Прокопівна
Петруня Борис Іванович
Петруня Марія Іванівна
Петруня Пантелеймон Іванович

Всіх 6 осіб [60].

СЕЛО ВЕЛИКА СТАРИЦЯ

Грищенко Марія Гнатівна, 1927 року народження:

«У голодоморні роки мені було 5 років. У матері було шестеро дітей. Не мали чого їсти, довбали на дереві кору, варили і їли; шукали на полі мерзлу картоплю в кагатах. Люди ходили опухлі й падали на дорогу на ходу. Лежали на вулиці мертві, допоки стягнуть на воза і відвезуть на кладовище до спільної ями.

Навесні, коли зазеленіла трава, стало легше, варили листя конюшини, а з квіток пекли коржики. Ох і добрі ж були! А ще батько возив січку в Київ продавати і купляв хліб. Та пізніше нас вигнали з хати, а батька забрали. Так ми залишилися напризволяще».

Крук (Савченко) Олександра Матвіївна, 1924 року народження:

«Мої батько й мати працювали в колгоспі. Сім'я була невелика, всього двоє дітей: Олександр і Петро.

Важко згадувати той час. Ми жили бідно, як і більшість людей. Коли був голод, нашу сім'ю врятували картопля та корова, а ще й готували коржики з цвіту акації. У нас ніхто не помер, бо картоплі ніхто не забирав. Проте ми як могли, допомагали іншим людям. Одного разу віддали мішок картоплі у школу дітям, щоб вони щось поїли. В той час у нас будували в селі нову школу. Батько теж працював на будівництві. Їм за роботу давали їжу (борщ чи шмат хліба) він все ніс додому нам, дітям. Тоді багато людей пухли від голоду, навіть цілими сім'ями. Дивися, сьогодні живе, а завтра вже всі померли. За день помирало багато людей. Тих, хто мав коня і воза, змушували збирати та відвозити людей на кладовище. За це їм давали їжу. На кладовищі вкопували велику яму, куди хоронили померлих по 5–6 чоловік. А бувало й по одному. Ще там була величезна яма. Одного разу туди приїхала вантажна машина повна мертвих людей, їх всіх туди вкидали. А ми малі туди бігали дивитися. Був один випадок, що один чоловік був дуже знесилений і зомлів прямо на вулиці. Люди подумали, що він мертвий і відвезли його на кладовище. Коли чоловіка поховали, він прийшов до свідомості і почав метушитися, намагаючись вибратися з ями. Люди побачили і стали відкопувати. Поки відкопали – він помер. Багато сімей вимерло. Багатьох людей називали куркулями і судили їх. Судили і мого батька за те, що не хотів вступати до колгоспу. Йому дали 10 років. Мати не могла це пережити.

У нас з'явилися борги, тому матір засудили на рік. У нас було украли корову, але почули і швидко наздогнали злодія і забрали корову додому. Вона й допомогла нам вижити».

Маринець Катерина Петрівна, 1930 року народження:

«У нашій сім'ї, крім мене, були ще дві старші сестрички. Пригадую, як батько сховав на горищі два пуди пшениці. Прийшла влада, і батька забрали до сільради, а матір прив'язали до столу і забрали усе дощенту. Тоді батько поїхав на заробітки у Кривий Ріг. Мати пішла в с. Кучакове робити за баланду та й заночувала там, бо не вистачило сили повернутися того дня. А коли прийшла додому наступного дня, то старші дві дівчинки були мертві, а я лежала пухлою. Мати принесла баланду і глечик молока, яке у когось випросила. Поклала двох дівчаток на візок і повезла на кладовище. Тим часом ще привезли на підводі мертвих. Усіх разом і похоронили в одній ямі. А невдовзі батько прислав посылку з борошном. Так і вижили з матір'ю».

Стасюк Гапа Іонівна, 1924 року народження:

«В 1931 році був добрий урожай хліба, та активісти все забрали з поля, а людям не дали нічого. Зима 1932 року була тяжкою. А ще тяжче було в 1933 році. Їли коней, собак, котів. Часто по кілька сімей сходились жити разом, щоб легше було гуртом бідувати. Дехто в селі пробував їздити по хліб у Західну Україну. Їхали на вагонах поїздів у 20-градусний мороз.

У селі не було ні лікарні, ні лікаря. Ніхто нікого не лікував. Лікарня була лише в Гоголеві, але туди не було сили дійти».

Шанка партійної газети «Під прапором Леніна» від 1 січня 1933 року, в якій прославляється політика партії більшовиків по хлібозаготівель.

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ВЕЛИКА СТАРИЦЯ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Велика Стариця належним чином не проводилось)

Хроніка смертей

15 квітня	Миколенко Дмитро Ничипорович , народився 1 грудня 1932 р., був восьмою дитиною у сім'ї колгоспника.
17 квітня	Коливушко Тихон Ничипорович , 80 років, одноосібник-хлібороб.
17 квітня	Рудевський Семен Іванович , 45 років, одноосібник.
19 квітня	Стасюк Катерина Данилівна , 68 років, одноосібниця.
20 квітня	Желевська Горпина Григорівна , 7 років, одноосібниця.
24 квітня	Цвілій Олексій Васильович , 7 років, одноосібник.
25 квітня	Мовчан Михайло Романович , 60 років, куркуль.
26 квітня	Миколенко Ольга Петрівна , 2 роки, одноосібниця.
28 квітня	Герасимець Петро Сергійович , 50 років, одноосібник.
28 квітня	Герасимець Сидір Сергійович , 1 рік, одноосібник.
30 квітня	Герасимець Микола Ничипорович , 1 рік, одноосібник.
4 травня	Криштай Євмен Матвійович , 60 років, колгоспник.
6 травня	Стасюк Микола Герасимович , народився 16 грудня 1932 р., колгоспник.
9 травня	Желевський Нестор Якимович , 72 роки, куркуль.
10 травня	Желевський Мина Андрійович , 60 років, одноосібник.
10 травня	Миронець Федір Федотович , 57 років, одноосібник.
17 травня	Лисак Олексій Данилович , 2 місяці. Четверта дитина в сім'ї колгоспника.
17 травня	Юшка Марта Марківна , 55 років, куркулька.
17 травня	Ісай Ганна Герасимівна , 48 років, куркулька.
17 травня	Мовчан Устя Опанасівна , 52 роки, куркулька.
18 травня	Головко Іван Степанович , 2 роки, одноосібник.
19 травня	Ісай Андрій Дем'янович , 6 років, колгоспник.
21 травня	Чуряк Катерина Олексіївна , 32 роки, куркулька.
22 травня	Коливушко Євдокія Федотівна , 2 роки, одноосібниця.

22 травня	Желевська Євдокія Григорівна , 4 роки, одноосібниця.
23 травня	Тупий Григорій Дмитрович , 10 років, куркуль.
12 липня	Тарасенко Ольга Олександрівна , народилася 10 липня 1933 р., одноосібниця.
14 липня	Мовчан Ольга Мусіївна , 4 роки, куркулька.
18 липня	Миколенко Андрій Іванович , 68 років, куркуль.
19 липня	Стасюк Трохим Герасимович , 12 років, колгоспник.
21 липня	Желевська Улита Яківна , 43 роки, колгоспниця.
23 липня	Стасюк Яків Йосипович , 73 роки, одноосібник.
26 липня	Миколенко Василь Варійович , 1 рік, хлібороб-колгоспник.
27 липня	Тупий Павло Іванович , 20 років, куркуль.
2 серпня	Куц Васька Федосіївна , 55 років, колгоспниця.
3 серпня	Коваленко Одарка Андріянівна , 58 років, одноосібниця-хлібороб.
7 серпня	Савченко Григорій Павлович , 29 років, одноосібник.
11 серпня	Савченко Васька Саківна , 55 років, одноосібниця.
11 серпня	Кравчук Васька Купріянівна , 57 років, колгоспниця.
14 серпня	Коваленко Маруся Кирилівна , 2 роки, одноосібниця.
15 серпня	Кириченко Микола Феодосійович , народився 12 серпня 1933 р., колгоспник.
24 серпня	Тупий Антін Петрович , народився 3 серпня 1933 р., одноосібник.
26 серпня	Сенько Єгор Пантелеймонович , 23 роки, куркуль.
8 вересня	Моренець Іван Прокопович , 68 років, колгоспник.
8 вересня	Желевський Кіндрат Сергійович , 78 років, колгоспник.
10 вересня	Тупий Олексій Карпович , 41 рік, куркуль-хлібороб.

Всіх 46 осіб [52].

СЕЛО ВИШЕНЬКИ

Пурик Марфа, 1880 р. н. Померла від голоду в 1933 році, с. Вишеньки.

Найкраще дають уявлення про жахіття того часу в селі Вишеньки спогади очевидців трагедії. На жаль, їх у селі вже майже немає. Залишились лише ті, хто в 1933 був дітьми. Тобто повної картини того часу вже відновити неможливо. Ось що пригадує уродженець села Вишеньок, громадянин Канади, Олександр Ромась, 1924 р. н. Його свідчення про голодомор ввійшли до матеріалів, які надавались до конгресу США, коли там розглядалось питання геноциду українців в 1932–33 роках.

Пит.: В початковій стадії колективізації скільки, на Вашу думку, було забрано від Вашої родини і як потім ця кількість збільшувалася?

Від.: Я не знаю, скільки збіжжя забрано, але забрали все, не лишили майже нічого, особливо перед голодом. То, я думаю, було в 32-му році або в кінці 31-го року. Бо те, що в нас лишилося, вимели цілковито, й ми почали голодувати ще на початку 32-го року, не тільки в 33-му. Я пригадую, що часом не то що збіжжя не було, а навіть лушпайок з картоплі не було.

Пит.: Вже з початком 30-го...

Від.: Вже з початком 32-го року.

Пит.: Тридцять другого року?

Від.: Я до школи йшов голодний. Часом вдалося дістати лушпайок, то їх посушили, потовкли в ступі. Я не знаю, чи Ви знаєте, що є ступа?

Пит.: Знаю.

Від.: Потовкли в ступі, додали до того ще різних, ще гірших добавок і робили з цього такі пляцки.

Пит.: І так як Ви згадували вже, голод почався з початком 32-го року?

Від.: З початком 32-го, може, навіть і 31-й, я добре не пам'ятаю. Було більше, більше як два роки ми голодували.

Пит.: Так і як люди реагували, чи втікали із села?

Від.: Ішли шукати харчів. Так, наприклад, з моєї родини. Прийшлося до того, що вже тяжко було годувати двох дармоїдів, можна сказати, діда і мене. То мені пізніше оповідала сестра моєї матері, мати ніколи мені цього не казала. Вони зробили родинну раду – кого позбуватися, чи мене, я був найменший тоді і такий, що не працював, чи діда? Дід сказав, що ні, лишіть його вдома, я добровільно зголошуюсь. Він пішов до Києва, і пізніше ми почули, що він там жебракував. То пішла моя мама і його забрала. Як почула, що він жебрає. Бо ми думали, що він там буде щось робити. То вона пішла і його забрала.

Пит.: Чи Ви знаєте, чи Ваша родина різала худобу, спеціально, щоб прожити?

Від.: Худоби в той час вже не було в нас, її позабирали, то не було що різати.

Пит.: Не було що різати?

Від.: Лишилася одна корова в нас, її чудом лишили, бо я був, як ще малолітній, і родина була досить велика, через те, що докупи зібралися. Корова була добра, дуже дійна. То я добре знаю, бо весь час оповідала бабуся, що такої корови вона довго не мала і не матиме. Так що, ні, спеціально для того, щоб не дати до колгоспу, моя родина, не різала.

Пит.: Ні? А чи були випадки людоїдства в Вашій околиці, чули Ви про то?

Від.: Так, я чув про це, але персонально не бачив, а чув, що наша сусідка збирала мертвих дітей та варила їх, продавала, казали, навіть, в Києві. Але персонально я не бачив. Але діти мертві зникали. Так. Навіть живі позникали.

Кияшко Григорій Пантелійович (другий праворуч)
помер від голоду в 1933 році, село Вишеньки, світлина 1931 року.

Пит.: Чи знаєте, чи гинули з голоду і колгоспники?

Від.: Так. Я б сказав, що колгоспники, біднота може більше погинула, ніж ті заможніші. Бо ті заможніші, я думаю, можливо були ментально більше розвинуті і якось уникли, або повтікали з села, або позбирали родини докупи, для того, щоб легше було вижити і вигодувати дітей. А та біднота, що вона мала, вони, власне, більше мерли, ніж ті, багатші.

Пит.: Чому Ви завдячуєте, що Ваша родина якраз вижила, як Вам вдалося?

Від.: Тільки тому, що вони зійшлися докупи. І всі були працездатні, могли піти, одно пішло дров роздобуло, друге пішло то роздобуло, третє пішло то роздобуло. А крім того, головним ресурсом нашим то була корова. І я вижив, можливо, тільки через цю корову, бо тітка, материна сестра, піде доїти – кличе мене пальчиком, щоб я зайшов туди. Я зайду, а вона молока дасть трошки напитись. Мати, як доїть корову, так само робила. Ну, і так, кожний потиху, щоб ніхто не бачив, мене як найменшого підгодовували. Але від нового року я вже пухнути почав.

Пит.: Ви вже пухли?

Від.: Я вже почав пухнути.

Пит.: А Ви тієї корови не мусили здати до колгоспу? Чи її не забрали?

Від.: Ні, не забрали, їх лишали тільки тим, в кого великі родини були. І то я кажу через те, що в нас велика родина збіглась докупи, рахувалась як одна родина, одна хата, ту корову лишили нам, не забрали.

Пит.: Не забрали до колгоспу?

Від.: І вона була десь до 37-го року ця корова.

Пит.: Ну, скажіть, що Ви ще пригадуєте про голод. Скажім, в Вашім селі, чи бачили Ви людей, померших з голоду, чи знаєте якісь конкретні випадки?

Від.: Так, я бачив. Бачив я два випадки, точних, що знаю, що вони були. Це було в 33-м, здається, році. Ми ходили весною збирати щавель, лободу, різну таку зелень їстівну, яка була не твердою, що можна було зварити, знаєте. Можна сказати, що все, крім сосни. А так кожне дерево їли, де молоді гілочки були. І як ішли ми по щавель із моїми друзями, ми в трьох завжди ходили, то в нас сусідня хата, так через дорогу, і вона стояла необгороджена. Колись там жила одна вдова з двома такими підлітками, я б сказав, десь 15, 17 років. Вона втікла чи виїхала. І там поселилась якась жінка з дитиною. Без чоловіка, із самою дитиною. Ми почули плач дитини, і ми почали,

думаємо, що таке, що дитина плаче, давай заглянем через вікно, знаєте? Ми заглянули, а та дитина якраз на грудях у неї лежала, і побачили чорні плями, темні плями на ній. Значить, та жінка мертва. Ми не уявили, що вона померла. Ну, дитина там лежить на мамі. Лежить, а ми пішли собі далі. А пізніше, на вечір, там вже тієї жінки не було, забрали і сховали... Значить, то вона померла. Другий випадок був то...

Пит.: Чи пам'ятаєте її прізвище?

Від.: Ні, не пам'ятаю. Пам'ятаю тільки прізвище тієї жінки, що в тій хаті раніше жила, її прізвище було Видиборець. Ця що мала дитя, як я казав, а де вона ділася – я не знаю. А її сина Івана, забив сусід за те, що той рвав цибулю, він забив його на смерть. А донька де ділася, я не знаю. Цієї жінки прізвища не знаю. Другий раз, пам'ятаю, також ми ішли. Здається, щавель також рвати, а може, рибу вудити – не знаю. То ми бачили двох дітей і жінку, яка помирала. Але вона не була з нашого села, бо це вже було за селом, перед луками. І коли ми підійшли до них, попитали, що вони хочуть, бо діти були багато менші за нас, що вони хочуть, вони кажуть: їсти. А мама тільки відкрила рот, каже – з Канева. Вона сказала, значить, місце свого мешкання. Ну, ми пішли собі далі, кажем, підемо нарвемо щавлю, нарвемо вам цієї дикої цибулі, в нас казали часник, там заячий часник такий ріс, і то ми завжди сіль зі собою носили, нарвав, ото й, посолив і їж. Отак проживали. Коли ми нарвали цього всього щавлю і так далі, й йшли назад, то їх вже там не було. Була тільки свіжа закинута яма там. Я тих дітей пізніше зустрічав у школі. Вони були в приюті, в колгоспі Шевченка. Ну, коли я хлопцеві сказав, що я знаю, що він з Канева, то він так просив, щоб я нікому не казав цього, бо боявся повернутися туди, до Канева, думав, що там з голоду помере.

Пит.: Так що їхня мама померла, а їх забрали.

Від.: Так, а їх забрали, бо в нас був приют, при одному колгоспі.

Пит.: Знаєте більше про той приют, скільки там дітей було?

Від.: Не знаю, скільки там було, я думаю, яких 30 там було, може, й більше, не знаю. Докладно я не знаю, я там тільки раз або два був.

Пит.: То були діти все тих померлих з голоду?

Від.: Тих, що були з голоду в нашому селі померли, і так підбирали часом, як переходив хтось через село, помер, то забрали дитину.

Пит.: Де ховали?

Від.: Також не знаю. На тій вулиці, де я жив, то я навіть знаю, що під

хатою були люди поховані, під однією, діти однієї жінки, Федора, їй було, здається, ім'я, не пам'ятаю. У неї два хлопчики померли, вони майже близнюки, десь тільки рік різниці було. Ото як померли, вона їх під хатою закопала. Але так похоронів я не бачив, отже, ховали людей де прийшлося.

Пит.: Чи ще щось Ви знаєте про голод? Бачили? Варто би написати?

Від.: О! Варто писати, якби так, якби сів та писав, і писав, і писав. А говорити, то, знаєте, думки через 5–10 хвилин повертаються.

Пит.: А як, чи Ви знаєте, як люди говорили – чому є голод, яка була загальна мова?

Від.: Нічого не говорили, бо боялися. Абсолютно нічого.

Пит.: В кожному разі, не було якогось питання неврожаю або чогось?

Від.: Ні, ні. Врожай був, ні, ні, врожай був. Врожай був. Врожай був, врожай не був навіть добре зібраний, бо не було кому, були голодні люди. Або повтікали, подалися до міста. Не знаю. В мене голова в той час не працювала над цим подумати...

Пит.: Дуже дякую. Будь ласка, ще доповніть дещо.

Першокласники із вчителькою Галиною Дмитрівною.
До нового навчального року дожили не всі. Світлина 1932 року, село Вишеньки.

Похорон. Вересень 1933 року, село Вишеньки.

Від.: Одного разу, копаючи город, мій дядько помітив, що хтось вибіг із нашої хати. Він пізнав сусідську дівчинку, яка називається Пріська Кіяшко. І зразу ж, з чимсь металевим у руках, хотів за нею бігти, але зупинила його моя баба, схопивши за руку. Пізніше виявилось, що вона взяла півшклянки останньої крупи з нашої хати. Чи він хотів її забити, чи ні, то, напевно, він сам не знає, узнав би тільки тоді, коли б її наздогнав. Ну, і не раз питаються мене чужинці, чи було людоїдство? Особисто я не бачив, але чув, що одна вдова на нашій вулиці збирала молодих мертв'яків та робила холодець і продавала на базарі. Не можу підтвердити те, чого не бачив.

Пит.: Так. Так. Дуже дякую.

Пит.: Скільки людей, на Вашу думку, згинуло в Вашому селі з голоду?

Від.: Я думаю, що в моєму селі, так перераховуючи вулицю, на якій ми мешкали, то приблизно кожна третя хата, в середньому, когось стратила, або цілу родину. Між 25–30%.

Пит.: А хто з Вашої родини згинув з голоду?

Від.: З моєї родини згинув з голоду тільки мій прадід. А чому? То була причина та, що я сказав – ми зійшлися докупи, всі, крім мене й мого діда, були працездатні, отже, могли працювати, могли піти десь щось роздобути, чи продати, чи купити, і так далі. А мій прадід жив сам, тобто батько мого діда. І він одного разу, коли прийшов до моєї бабусі просити їсти, тобто до своєї невістки, вона йому відмовила. Бо сказала, що в неї й для своєї родини немає. Він пішов, і на другий день, не пам'ятаю хто, здається мій дядько, також прийшов, і каже, що дід Данило помер, з голоду, під плотом. Бо йшов до свого сина другого просити їсти [8, с. 662–670].

Вовк Параска Павлівна, 1930 року народження:

«Мій свекор Вовк Петро Іванович був добрим хазяїном, за що його й розкуркулили. Не подивились на те, що й в колгосп записався. Вигнали його з малими дітками з хати. На його дворище по вулиці Пушкіна, де зараз проживає мій син Вовк Олександр, звозили з усього села людей, щоб не валялись по вулицях, а в одному місці доходили. Щодня до них приїжджали із сільради, і тих, що вже померли, вивозили. Ніхто цих доходять не годував нічим, кожен на тому дворищі ждав своєї голодної смерті [6].

Гресь Галина Федорівна, 1926 року народження:

«В 1933 році багато людей у Вишеньках померло від голоду. По сусідству з нами в одній сім'ї померло 4 душі. Пам'ятаю, до нас прийшла дівчинка-сусідка голодна і вже пухла від голоду. Їй було років десять. Мати дала їй кусочок хліба, дак вона держить його в руках і не їсть, каже: «я вже вмру». І пішла додому. В той же день вона і вмерла. В селі знали, що були випадки, коли ловили дітей і їли їх. Брат мій був зовсім малий, то батько, коли йшов на роботу щодня матері приказував: «Дивись за дітьми, бережи дітей» Наша сім'я в голодовку вижила, бо була корова» [6].

Косовець Олександр Власович, 1925 року народження:

«Коли я був молодим, про голодомор не говорили, офіційно говорили, що було продовольственне затрудненіє, але не було затрудненія, бо я знаю, що ховала десь бабуся просо, товкла в ступі, товкла кукурудзу і це варили. Як дождались весни, їли щавель, лободу, кропиву. Я родився при НЕПу, було у нас усе, бо батько трудився, а як прийшов 1933 тоді не було нічого їсти, не було сала. Що мені запало в пам'ять? Коли ми з бабусею в травні місяці йшли по щавель, то там на Обирках, в сторону Процева, лежала жін-

ка, а коло неї сиділа дівчинка маленька, жінка вже не подужала йти далі, то бабуся трошки відламала хліба їй, а вона каже: «Дайте дівчинці, мені вже не треба». Ну бабуся дала. А хліб ми мали, бо корівка була. Мама носила кожний день, чи може через день ряжанку на базар, продавала і купувала хліб. А весною, коли появився комерчеський хліб, батько, куплений хліб, розділяв на всіх порівну.

Так виживали. Ми не пухли з голоду, але голодували. І коли ми зірвали той щавель, йшли назад, то на тому місці була вже могилка, свіжа могилка, а де дівчинка ділась, не знаю. І так мені часто приходить в голову, де вона? Чи, можливо, даже були такі випадки, коли у нас на вулиці зник од мене старший десь на 5–6 років хлопець, син однієї жінки, сусідки, якраз його не стало. Говорили, що його з'їли, і навіть називали хто, вказували на одну сім'ю. У ту сім'ю я ходив гуляти, а після того випадку батько, мати і бабуся заборонили мені туди ходити. Правда то, чи не правда, а хлопця не стало, зник він, звичайно, хтось його спожив, тільки хто, не знаю. Я знав про те, батьки говорили, що по сусідству з нами Кияшко Тимко помер від голоду, вижила жінка, вижило дві доньки, рядом з ними – Бурмас Андрій, вимерла вся сім'я, крім одного сина Івана, якого хтось одвіз у Дарницю, і там він врятувався. Далі знаю, що Сербин Антон помер, осталися живі його сини, один з них був у колгоспному детдомі, там тоді його організували, я думаю, це вже весною 1933 року відкрили детдом.

Бо Горбач Ольга Данилівна ходила зі мною в школу, розказувала, що її брат, який ще не ходив у школу, був у детдомі, бо його батьки померли, і батько, і мати. І Давид Семенович Чепурко турбувався про той детдом. Оце все, що я знаю. Говорили ще, що в селі дуже багато в голодомор людей умерло. Ми живем в Тороках, ця улица в голодовку називалась Жовтневої революції, тепер дві вулиці Боженка і Гоголя. Я знаю, як голодував, як це хотілося їсти, а не було чого, як їв те, чого раніше я ніколи б не з'їв» [6].

Кошіль Парасковія Антонівна, 1927 року народження:

«Голодомор в 1933 р. всім відомо був зроблений планово, комусь це було вигідно. Сказати що був неврожай, ну може там гірший, но все ж таки вродило все і його зібрали.

В 1932 р. восени поле було засіяне житом, бо пшениці тоді ще не сіяли. Навесні решту поля засіяли ярими культурами, і все було вроді нормально. Тільки жито поспіло, зараз всіх, хто міг косити, заставляли йти на жнива,

*Куркульська хата, в якій знаходився дитячий притулок в 1933 році.
Світлина 2013 року, с. Вишеньки.*

тому що техніки тоді не було ніякої, а все робили вручну. Жінки повинні були йти і в'язати у снопи і складати у полукіпки, це 30 снопів, а два полукіпки називали – копа (60 снопів). Потім ці копи возили на Петровський табір, це де зараз село Петровське, там складали в скирди і був зроблений тік, так називали місце, де молотили ціпами це жито. Там же зроблена була комора з розкуркулених хат, куди засипали зерно. Но ще зерно не було ще помолочено, як з району уже отримали наказ, що стільки то ви повинні здати державі у заготівлю держави. Це була осінь 1932 р. Помолочене вивозили в Бориспіль в заготзерно, но іще зерно лишилось, тоді дали людям на трудодень аж по 200 г за 6 місяців. Другий раз присилають іще добавку, бо там у них не хватає, у план не вкладаються. І так лишається жита, щоб посіяти. Озимину, ярі культури, які вродили, теж треба було здати у заготзерно у Бориспіль. Куди його вивозили, ніхто не знав. І те зерно, що полужили люди, то скільки його було, і до весни стало нічого їсти. По магазинах

Українська дитина, 1933 рік.

Дитина із села Вишеньки, 1933 рік.

хліба не стало, но по селах люди пекли самі хліб, як було з чого пекти. І от настала весна 1933 р., знову приходить наказ з району здать усе до зернини у господарство. І пішли активісти по хатах вимітати де що в кого не було, де що в кого було забирали до зернини, не дивились, що діти залишаються голодні, і так полувивсь голодомор. Мені було 6 років, но я як зараз бачу, як прийшли дітки сусідські 6 і 8 років, хлопчик і дівчинка, мама моя начистила картоплі, збиралась пекти картопляники, бо хліба не було. Но картопля була, то ми такого голоду не відчували. І ці дітки приходили кожний день, то мама давала їм картопляника. А вони бідненькі стояли біля лави, де були лушпини з картоплі, і так несміло простягали рученята і брали лушпинку з'їсти. Це дітки розкуркуленого Видиборець Дениса Петровича. Його і жінку Устю Павлівну десь вислали. Старша дочка Марія, їй було 12 років, пішла працювати в колгосп, там варили якусь затірку або галушки, то вона сама не доїдала, а приносила братику і сестричці. Але вони бідняжки і померли обоє. Батьки не були на похоронах. Померли ще двоє сусідів Демид і баба Олександра. Було в них троє дорослих дітей, так хлопці два пішли десь шукати кращої долі, а дочку забрала тітка, в неї не було своїх дітей. Іще рядом жили дві сусідки сестри Параска і Лукера десь років було їм до 50 р. як їх фамілія я не знаю. Іще помню як було мій менший братік, було йому чотири роки проснеться ранком і питає: «мама, а сьогодні будем хлібець їсти?». Мама говорить: «ні, синок, не буде хлібця, тільки картопляники», «ну, то я ще буду спать». Так всім хотілось хліба, а його не було. А потім уже під осінь появився в Києві комерчеський хліб, так звали. Давали на руки по 1 кірпічку і надрізаний уголок, а для чого його надрізували не знаю. Черга була страшна, цілий день треба простоять, щоб купити хлібину. Отакі страхіття переживали люди.

Як розказувала моя мати, в 1933 році вона працювала дояркою в колгоспі ім. Петровського. Його контора знаходилась на Багринові по вул. Котовського, у хаті куркуля Видиборця Антона Тимофійовича. Було в цьому колгоспі спочатку 12 корів. Так мати надоїла корів, а молоко поставила в погріб. Вранці вона побачила там старенького діда, який навколішках просив нікому не казати, що напився колгоспного молока. Вона нікому не сказала, а дід той швидко вмер» [6].

Кравчун Пилип Григорович, 1921 року народження:

«Наша сім'я до приходу совєтів була великою і заможною. У мене було п'ятеро братів і сестер, батько мав багато землі, 50 вуликів. Але ми рано залишились круглими сиротами, батьки після першого голоду 1922 року померли.

1932–1933 роки на нашій вулиці померло 16 душ. В одній сім'ї по сусідству померло 5 чоловік. Пам'ятаю, як помирав Яків Савон, «Він виїшов на вулицю, впав і просив, щоб його підвели, але ніхто його не підняв із землі, він так і помер. Щоб врятувати своїх дітей Вовк Федора одвезла двох синів Оверка і Грицька та дочку Марусю в Київ і там покинула, думала так виживуть її дітки. Але Маруся вижила і вернулась в село, а хлопці – не вернулись.

Казали, що на Царевому кутку Настечка з'їла свою матір. Ніколи не забуду, як у школу прийшла дівчинка років 5, сказала, що по дорозі її мама померла. Хлопці саме в цей час знайшли кубло із живими маленькими пташенятками, дак вона видрала у них із рук кубло і живими поїла цих пташок. Страшно було дивитись на це» [6].

Крикун Катерина Саківна, рік народження невідомий:

«Я пам'ятаю, ми з подружками гуляли по вулиці і побачили, що на дорозі лежить якась жінка, а в неї на руках маленька дитина ссе молоко з грудей. Підійшли ближче, а вона мертва. Тоді ми побігли до своїх батьків, сказали про це. Вони прийшли і поховали жінку, а куди ту дитинку діли, не знаю. По сусідству у нас в одному дворі вмерло двоє дітей, в другому – троє дітей» [6].

Крикун Галина Кузьмівна, 1930 року народження:

«В 1933 році за розповідями моєї матері по сусідству з нами вимерла майже вся сім'я Видиборців, було п'ять чоловік, а залишилась лише їхня баба Маруся. Недалеко від нас в деяких дворах также повмирали люди. Наша хата недалеко від кладбища, так казали мати, що щодня на тачках туди привозили мертвих і закопували. І на кладбище, що під горою також казали, що щодня привозили мертвих. А наша сім'я врятувалась, бо була коровка, молочко, сир міняли на базарі на маленькі кусочки хліба. Тоді цілими буханками ніхто не купляв, тільки кусочками. Свої ж комнезамії зробили такий голод, бо забирали з хат усе перед голодовкою» [6].

Урочище «Багринов». Пам'ятник жертвам голодомору на сільському цвинтарі, село Вишеньки.

Чечуга Параска Іванівна, 1924 року народження:

«Мій батько в 1932–33 р. працював в колгоспі комірником, щодня до нього приходили вишеньківці і просили дати позамітати у коморі, може, десь завалюлась якась зернинка, щоб зробити дітям затірки на воді. Дід по-тайки розрішав це робити. Наша мама помагала сім'ї Карпенка Кліма Зотовича підготовувати хоч чим-небудь двох дітей. Так вони пережили страшну зиму і весну 1933 року, а вже коли з'явилась нові калачики (кукурудза), то вони їх наїлися і обоє померли. Вони не знали, що після голодовки не можна зразу наїдатися.

Знаю, що люди вимінювали харчі на золото. За літрову банку молока треба було віддати золоті сережки» [6].

Яременко Галина Остапівна, 1931 року народження:

«Моя мама розказувала, що в голодовку 1933 року помер її рідний брат Горбач Данило та його дружина Варвара. Сиротами залишилися дівчинка і хлопчик. Їх отдали в детдом, який був у Вишеньках у центрі села. Там в куркульській хаті, вкритій залізом, і був цей приют. Хага була на два виходи. З одного боку жили хлопчики, з іншого – дівчатка. Це була хата куркуля Нестора Тимофійовича, фамілію забула. В цьому приюті було багато сільських дітей, знаю, що жив там і Чудаса Володимир. Багато людей тоді вимерали в селі і діти сиротами лишалися. Вимирали цілі сім'ї» [6].

Вимирали жителі Вишеньок, вимирала Україна, а у величезних зернохосовищах на її території було повно пшениці. Її відправляли за кордон, її переробляли на спирт (жоден із спиртзаводів Київщини не був зупинений), У Білій Церкві в Преображенському соборі всередині і навіть на вулиці в мішках замокали і пропадали тисячі тонн зерна, але по тих помираючих з голоду, хто пробував добратись до рятівного хліба, охоронці стріляли без попередження» [60, с. 13].

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ВИШЕНЬКИ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Вишеньки належним чином не проводилось)

Бурмас Андрій.	Кияшко Яків Трохимович.
Войненко Михайло Андрійович.	Кияшко Іван Трохимович.
Ганжа Дмитро Павлович.	Кияшко Петро Трохимович.
Ганжа Марія.	Кравчун Давид Самійлович.
Ганжа Яків Михайлович.	Норець Василь Андрійович.
Гелевешко Володимир.	Савон Яків.
Гелевешко Олена Устимівна.	Сербин Антон.
Горбач Данило і його дружина Варвара.	Підчибій Килина.
Горбач Григорій Федорович.	Підчибій Марта Ничипорівна.
Горбач Данило Логвинович.	Підчибій Настя Ничипорівна.
Горбач Марія Павлівна.	Підчибій Ничипір Панасович.
Горбач Федір.	Підчибій Харитон Панасович.
Горбач Федосія Родіонівна.	Чепурко Домаха Панасівна.
Горбач Христя Іванівна.	Чепурко Ничипір Іванович.
Карпенко Надія Євланпіївна.	Чепурко Приська Тимофіївна.
Кияшко Марія.	Чепурко Тарас Іванович.
Кияшко Родіон Федорович.	Чепурко Тиміш Іванович.
Комендяк Тимофій Артемович.	Чепурко Харитина Іванівна.
Кияшко Трохим Петрович.	Яременко Олександра Остапівна.
	Всіх 40 осіб [60].

СЕЛО ВОРОНЬКІВ

Григоренко Іван Миколайович, 1921 року народження:

«У нашому селі голод став відчуватися навесні. Однак він не досяг тих розмірів, що на Правобережжі. Може, це пояснюється тим, що недалеко був Київ, і вороньківці їздили туди по хліб. Мати кілька разів возила на базар у Бориспіль продавати рядна, полотно, рушники, щоб прогодувати сім'ю з семи душ. Продукти на базарі коштували дуже дорого.

Одного разу ми з батьком їздили візком (самотужки) у Мартусівку і там купили мішок картоплі. Я ніколи не їв смачнішої картоплі. Багато сімей голодували. Нерідко їли полову й у нашому селі. Так, від голоду помер мій дядько Володимир Назаренко, залишивши сиротами трьох дітей. Ті що їздили по хліб у Київ, розповідали про величезні черги біля хлібних магазинів, про смертні випадки в черзі за хлібом. Дехто їздив по хліб у Росію і говорив, що там голоду не було».

Губар Олена Миколаївна, 1928 року народження:

«Мені було тоді 4 роки. Нас у сім'ї було шестеро дітей, тато, мама і бабуся. Тяжкі були роки, голодні. Не маючи змоги прогодувати сім'ю, батько шукав роботи скрізь. Не минуло лихо і нашу сім'ю, померли від голоду двоє братиків і бабуся. Через голод я не могла ходити ногами. І, нарешті, татові вдалося влаштуватися на роботу в Києві, згодом забрав і нас до себе. Пам'ятаю довгі-довгі черги за хлібом. Пізніше мама влаштувалась на роботу кухарем і так решта нашої сім'ї врятувалась від голодної смерті».

Карпенко Катерина, рік народження невідомий:

«Пам'ятаю, як мій батько весною їздив орати свою нивку і мене завжди брав із собою (мені тоді було років чотири). Часто зупинявся біля колодязя, обсадженого айстрами, і набирав у дерев'яне барильце свіжої води. Неподалік і млин стояв. Батько перепрягав коня у плуг і орав, співаючи свою улюблену пісню «Ой чиї то сірі воли по горі ходили...». А я лежала в бороzenці і дивилася в чисте небо, слухаючи батькову пісеньку та жайворонків, а була їх тоді сила силенна. Та незабаром все змінилося. Одного похмурого дня, здається, то була осінь, батько з дядьком Іваном запрягли своїх конячок, поклали на вози плуги, борони і поїхали... у світле майбутнє. Батько дуже журився, а мама плакала, та дядько заспокоїв: «Все одно рано чи пізно заберуть, та ще, може, разом з тобою».

Деякий час батько працював конюхом, аби бути ближче до свого чалого. З роботи приносив по фунту глевкого хліба, а згодом і того – зась. Люди знайшли десь у полі під снігом купу полови з конюшини, і батько мішок ухватив. Мама пекла полов'яники, від яких було мало толку, але й тих не вистачало.

Ми з братом частенько провідували дядька Федора, і дядина, царство їй небесне, відрізала нам по скибочці хліба. А на Великдень навіть принесла нам маленьку пасочку і всім по пиріжку. Схопивши свою пайку, ми бігли додому, де нас чекав маленький братик, який ще не вмів «половати». Він сидів під комином і тягнув одну й ту ж саму пісню: «Їфти, їфти...» Мама у відчай стогнала. «Ну, що я тобі, моя дитино, дам?» А воно: «Папи».

Коли відкрилися «торгсини», мама зібрала свої скарби: золоту сережку, п'ять срібних полтинників (подарунок хрещеного на весілля) і виміняла на п'ять хлібин. Тримала їх під замком і давала нам по шматочку. Та вся наша надія була на корівку. Скільки ми чекали того дня, коли вона отелиться. Бувало, татко, попоравшись, лізе на піч погрітись, а ми тут і атакуємо: «Тату, порахуй, чи скоро корова отелиться?». І батько починав рахувати: скільки пройшло м'ясиць і скільки посту, а потім заспокоював: «Потерпіть, дітки, бо вже зовсім скоро». І так щоденно, бувало, по кілька разів на день. А наша Дуня ошчасливила нас раною весною, врятувала від голодної смерті, хоч дивом сама вижила на тій полові.

З приходом весни один раз у день варили затірку із житнього борошна, звісно ж пісню. А ми двинули на пашу і дійсно їли все, що росло. Шовковиці не встигали спіти, як ми їх обносили, ніби гусінь, навмисне для цього ходили до Жереб'ятина до родичів. Ще дід приносив луску з риби, де брав, уже не пам'ятаю, але мама мила і варила юшку.

Коли з'явився комерційний хліб, то батько носили молоко в Бортничі, здавали перекупникам, а самі добиралися до Києва і, вистоявши кілометруву чергу, привозили декілька хлібин.

Можна було б уже не писати про все це, вижили ж якось і ніхто з сім'ї не помер, але дуже образливо чути висловлювання окремих політиків, особливо П.Симоненка, який доводив, що голод не штучно створений, а від недороду і що голодували всі народи. У нашому селі було дві комуні ім. Леніна і Комінтерна. Там люди жили без проблем, держава про них дбала. Наші люди запросили чоловіка на прізвище Тютюн, обрали його головою нашого колгоспу, він пообіцяв давати на трудовень по кілограму хліба. Од-

разу його зробили ворогом народу. Може й ворог, бо коли люди наїдалися хліба на охлялий шлунок, то раптово помирили.

Ще на нашій вулиці у будинку панів Дзиганівських був розміщений патронат дітей, батьки яких померли з голоду. Ці діти були взуті, вдягнені й нагодовані. Була там дівчина Парасочка, якій дали прізвище Радянська, то вона його повністю відпрацьовувала. Без неї не проходив жоден мітинг. Хтось із дорослих піднімав її, і вона від імені усіх дітей вигукувала: «Хай живе радянська влада, комуністична партія і товариш Сталін! Дякуємо за щасливе дитинство!» [17].

Кудря Олексій Іванович, 1914 року народження, село Вороньків:

«Я вчився у Борисполі, в сільськогосподарському технікумі. Там годували, погано, але годували. Ми вчилися удвох із братом. Мати, відриваючи останнє, підготувала нас, приносила щодня щось у клучочку їсти: аби вчилися... А коли вже направили на роботу в Іванків, ходив туди пішки і бачив по дорозі багато пухлих, бачив і померлих. В Іванкові теж помирили цілими родинами...»

«Наведення порядку», тобто очищення вулиць від трупів померлих людей, було обов'язковою щоденною справою у місті. Рано-вранці від лікарні від'їжджали підвода, на яку підбирали померлих на вулицях міста. На вже згадуваному Книшовому цвинтарі була велика яма, до якої й звозили мерців, не ховали, просто скидали у неї. Взимку померлих навіть не закидали землею.

Недождій Марія Михайлівна, 1925 року народження:

«Ми ледь не померли від голоду. Ходили по полю, збирали і гризли мерзлий бур'ян, шукали мерзлу картоплю. В нас нічого не забирали, бо не було чого, був неврожай. Дід нам розповідав, що дітей-чужинців ходаків, які помирили, хоронили без домовин, просто скидали гарбами в одну яму. Перепису померлих не велося, про це навіть не згадували. Слава Богу, в нашій сім'ї всі уціліли. А по селу мерли діти, старі».

Гіркі спогади... Майже відійшли у небуття свідки того страхіття, але людська пам'ять про жакхливий злочин не вгасає, боєм пронизуючи свідомість поколінь. Попелом лежать ці мільйони у нас під ногами. Гарячим пекучим попелом. І багатьом уже не дає спокою той спопелілий біль предків. Хай простять нам наше безпам'ятство всі жертви Голодомору. Треба, щоб

пам'ять про всіх померлих згуртувала нас, живих, дала нам силу та волю, мудрість і насагу для зміцнення власної держави на власній землі.

Новик Петро Іванович, 1928 року народження:

«У сім'ї я був один, а з нами ще жила тітка. У нас забрали худобу, не було ніякої птиці. Пригадую, я лежав на долівці знесилений, а моя бабуся збирала лушпайки, горіхи, залишки різних плодів і з цього варила кашу. Ой, яка то була добра каша! Бачив, як у селі ходили діти з опухлими животами. Мати з тіткою їздила на заробітки, все зароблене міняла на харчі. В нашій сім'ї вижили всі, але в селі смерть скосила багатьох людей».

Село Вороньків – свідчення анонімного респондента (1923 р.) про обшук і вилучення всього та поїдання «червоною мітлюю» борщу та грушок:

«Вони всю нашу господарку тим перейшли, поштиркали, й вони все знайшли. Сала не знайшли, тато закопав. І не знайшли в нас. Але я пам'ятаю, що мама моя зварила борщ. І великі грушки такі були сухі. І вона їх варила. І як вони прийшли – вони найперше зробили, витягли той борщ і ті грушки і давай їсти. Мама плаче, сестри плачуть, а я тішусь бо вони й мене посадили. І я з ними їла, А що я знала, що вони заберуть там, що то біда. – Сідай, мала, з нами їсти – і все. І так, сьогодні, ми мали все. А завтра, то називалась така червона мітла, й вони йшли, Як вони прийшли до вас, то вони все забрали» [145].

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СІЛ ВОРОНЬКІВ І ЖЕРЕБ'ЯТИН
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Вороньків належним чином не проводилось)

Білан Марія Оврамівна і троє дітей.
 Білан Митрофан Васильович.
 Білан Олександра Іванівна і двоє дітей.
 Гамза Микола Федорович і двоє дітей.
 Давиденко Ганна Гаврилівна.
 Давиденко Іван Тихонович.
 Давиденко Микола Тихонович.
 Давиденко Михайло Гаврилович.
 Давиденко Михайло Тихонович.
 Давиденко Тихон Васильович.
 Дольник Єфросинія.
 Дольник Мар'яна Родіонівна.
 Дольник Юхим Амосович.
 Ісая Ганна.
 Коновал Трохим.
 Котул Степан Іванович.
 Москалець Олексій.
 Москалець Опанас Олексійович.
 Муха Михайло Павлович.
 Муха Павло Якович.
 Недождій Максим.
 Недождій Михайло.
 Недождій Павло Максимович.
 Полубейник Архип Сергійович.
 Сивець Федір Дмитрович.
 Спів Василь Павлович.
 Спів Єлизавета Омелянівна.
 Тertiшник Марія Михайлівна і трирічна дитина.
 Тertiшник Павло.
 Третьак Анатолій Іванович (помер немовлям).
 Третьак Володимир Іванович (2 роки).
 Третьак Пантелеймон Іванович (помер немовлям).
 Всіх 40 осіб, з них 11 дітей [51, 60].

СЕЛО ГЛИБОКЕ

Бабич Марія, 1930 року народження:

Вона розповідала те, що їй мама повідала. Її мама – Попко Параска Федорівна – 1903 р. н., батько – Попко Григорій Якович – 1902 р. н. Прийшли виганяти з хати свої люди. Це Василенко Михайло, Василенко Никон, Василенко Автоном. Повиносили все з хати, вигнали з хати. Було в них 3 дітей: Федір 1923 р. н., Василь 1928 р. н., Марія 1930 р. н. Марійці ще не було й півроку вона лежала в колісці. І вони навіть з під дитини забирали простирадла. Мама плакала і вмовляла, щоб вони залишили хоч пелюшки, то вони сказали: «Віднеси свою дитину в дьогтярку». У нас під гаєм робили дьоготь. Весь одяг потім розпродували в центрі села. Але мама відсиділа за 4 буряки. В 1932 році. Їй дали 2 роки примусового. Вона там дуже добре працювала і її раніше випустили».

Бабич Ірина Олексіївна, 1930 року народження:

Це онука Бабича Сергія, закатованого в м. Архангельську. Тоді, коли виселяли їх сім'ю, вона була одружена і жила окремо від батьків. Але прийшли їх теж розкуркулювати, в них була одна хата. Це було в 1933 році. Їй було 3 роки, але вона пам'ятає, як виносили скриню з хати і побили її улюблену чашку і як позабирали все з хати і навіть подушки. Забрали навіть ступку, де товкли мак, пшоно. Забрали заступ, граблі, сапи. Замкнули хату і забрали ключ. Коли прийшов батько – Бабич Олексій Сергійович (він працював у Глибокій долині), то його забрали і посадили у в'язницю. Їх прийняли родичі, по черзі перебивались, то у Бабича Григорія, то в інших родичів. А у їхню хату поселили Онищенко Павла-Бідняка. Після того, як батько відсидів, то працював у Кучакові механізатором.

Бабич Сергій Іванович і Євдокія Йосипівна:

«Мали 4 дітей: Павло (1910 р. н.), Іван (1914 р. н.), Віра (1921 р. н.) і Олексій (1905 р. н.). Олексій уже був одружений і проживав окремо. А Павло, Іван і Віра жили разом з батьками. Під осінь 1932 року приїхали представники з району і разом з нашими комсомольцями вигнали Сергія Івановича і Євдокію Микитівну з дітьми з хати. Забрали млин, хату, клуні розібрали, забрали сільськогосподарський реманент і всіх відправили на північ в Архангельськ. Цих хазяйновитих людей проводило все село дали

їм на дорогу борошна. Їх люди дуже любили, тому і проводжали аж за село. Тоді Сергій Іванович, прощаючись з односельцями, став на коліна і просив в усіх пробачення (сам не знаючи, за що!). Погрузили їх в товарний поїзд було багато пересадок, а потім ще довго вони йшли пішки по снігу та холоду до бараків. З ними йшла й десятирічна Віра. Коли прийшли на місце, то Сергій Іванович назбирав там каміння і в куточку змайстрував плитку – буржуйку, щоб було де зігрітися. І тоді до них у барак приходили інші люди, щоб зігрітися. Через деякий час почали відправляти дітей назад. Але Віра та Іван виселенню не підлягали. І тільки таємно Віру привезла чужа жінка з Рогозова і передала її родичам в Глибоке. На засланні Сергій Іванович Бабич і загинув. Він захворів на тиф і помер. А його дружина та син Іван повернулися додому».

Бедій (Косинська) Анастасія Автономівна, 1923 року народження:

«Мій дід Антін Іванович Косинський був середняком, мав 5 десятин землі, пару коней, корову, свині вівці, клуню, два сараї, віз, плуг, культиватор, борону. Добрий господар був і міцно тримався землі. А батька мого Автонома Антоновича в колгосп не приймали, бо в нього «номера» не було на садибу. А жили ми всі однією сім'єю. І ось дійшла черга до діда. Його обклали таким податком, що рік працював і не міг його сплатити. І тут сільські активісти не забарилися. Вони безцеремонно накинулися на дідове господарство, забрали хліб, коней, розкидали сарай, а невдовзі і хату продали. І всього цього не вистачило розрахуватися з податками. А нас було четверо дітей. Наступного разу прийшли забирати одяг. Мати нас вдягла і посадила на подушки. Думала, що з-під дітей не візьмуть. Але не змилювалися, дітей поскидали і забрали подушки з собою. Активіст І. І. Вихор з приїжджих корову вивів з сараю і забрав у колгосп. Сільські трохи соромилися забирати, то посилали чужих, приїжджих. Все-таки четверо дітей залишилися без годувальниці. І тут дід так запікся, що не витримав такої наруги над собою і невдовзі помер. Лише після його смерті батько записався до колгоспу. Але краще не стало. Хата була наша продана, але ми продовжували жити в ній. Тому батько ходив лише в контору і розписувався за зароблені гроші, які відраховували за дідову хату. Ще в тридцять сьомому, коли мені було чотирнадцять років, я працювала у колгоспі і лише зерно одержувала на трудодні, а гроші відраховували. Дуже довго ми розраховувалися за дідову хату, забрану у нас колективістами».

«У 1933–му мені виповнилося десять літ. Я з матір'ю ходила в поле полоти буряки, бо за один рядок давали 200 грамів хліба і глечик затірки. Мати два рядки полола, я – третій. Так рахувалося. Насправді мати три рядки гнала, бо я була маленька і не могла йти нарівні з матір'ю. Але пройдемо за день три рядки, принесемо додому 600 грамів хліба, бо дома були брат Антон, сестри Віра та Олена і бабуся. А хто дома був, тим нічого не давали. Правда, у нас було картоплі чимало і 12-відерна діжка капусти, то якось вижили».

Бойко Марія Степанівна, 1930 року народження.

Розповіла про те, що розповідали їй старші сестри. У їхній сім'ї було 4 дітей: Олена (1919 р.н.), Надія (1932 р.н.), Тетяна (1927 р.н.), Марія (1930 р.н.). Її батько – Бойко Степан Йосипович і мама – Бойко Наталка Трохимівна були теж хазяйновитими і порядними людьми. Під час колективізації їх всіх вигнали з хати. Забрали все начиння з хати, худобу, сільськогосподарський реманент. Сестри ходили по наймах. А коли почалась голодовка, то їли все, що було під рукою. Були пухлі від голоду, але не померли. А ось коли в 1933 році батько із свого городу приніс ще не достиглих колосків, то хтось його здав і прийшли забирати колоски. Потім був показовий суд у селі Глибокому. Приїхали 3 уповноважені з району і сільський голова. Прибуло багато людей, і прийшли на суд 4 дітей: 14, 10, 5 і 3-х років. Батька присудили до розстрілу, а мамі дали 10 років ув'язнення. Всі люди, які були присутні на суді – плакали. Плакали і діти. Тоді один з уповноважених підзвав Олену (найстаршу дочку) і сказав, щоб вона дістала 25 карбованців, то він подасть у Полтаву клопотання на апеляцію. З великими труднощами вдалося зібрати 25 крб. І от коли був апеляційний суд, то батьку присудили 10 років позбавлення волі, а мамі – 3,5 роки. Батька зразу забрали і повезли по етапу на Сибір, а маму забрали в Київ у радгосп «Совки». Мама повернулася із заслання через 2 роки якраз на Різдво, о 24 годині ночі. Вона пішки йшла з Києва в черевиках по морозу й снігу. Це була найбільша радість для дітей – діждались маму, хоч і знесилену, голодну ледве живу! Ходили довго вони по родичах, жили в різних сім'ях та хатах. А потім, коли батько все-таки не загинув у Сибіру, прийшов додому (через 3,5 роки), то збудували хатку і жили в ній. А їхню хату забрали під контору колгоспу.

Борисенки Матвій Іванович і Варвара Якимівна.

У них було 4 дітей. Їх розкуркулили, вигнали з хати, все позабихали. А батьків відправили на Колиму. Прийшли вони з Колими, але не довго жили, бо здоров'я було підірване. Але їх колодязь, що стоїть на вулиці Шевченка неподалік фельдшерсько-акушерського пункту та церкви, до цих пір звуть «костюківський колодязь». Це так по вуличному звали Борисенків в цьому колодязі на Водохреще святять воду і зараз.

Гасенко Марія Андріївна, 1918 року народження:

«Її батьки Маловичко Андрій Михайлович та Катерина Омелянівна мали 7 дітей: Івана, Андрія, Мотю, Марію, Михайла, Дмитра, Федю. У них був млин, гарна хата, 2 клуні, сарай, олійниця, 6 десятин землі. Осінню 1931 року, коли приїхали по збіжжя, то везли його багатьма підводами. Вигнали з хати і вони ходили по чужих хатах, по Родичах. Марія Андріївна була найстаршою і ходила по наймах, зазнала багато принижень. Коли настав 1932 рік і почалась голодовка, то батько повів трьох братиків Мишка, Федю і Дмитра в м. Бориспіль на базар. Там у відчаї, що вдома немає нічого їсти, залишив їх. Мишко був найстарший, йому було 10 років, Феді – 7, а Дмитрику – всього 5 років. Так Мишко прийшов додому назад, але не дійшов до хати, де вони жили, і помер від голоду під чужим двором. А Дмитрика і Федю вона так і не знайшла. Все життя вони їй снилися, а чи живі, чи ні – не знає».

Карпенко Галина Петрівна, онука Кубрака Данила Омеляновича:

«Дід Данилко мав 3 десятини землі, коней, корови, клуню, сарай. Коли їх загаяли в колгосп, то в них у цей час корова тільки-тільки народила теля. І вони заховали корову за садком у зниженні, ніби ямка і накривали її гілками. А одного разу прийшли, а корова була мертва. Біля корови лежало телятко-сирота. Вигнали з хати і сім'ю Косинського Юхима. Його онук розповідав, що його діда і бабу вигнали з хати, хату віддали біднішим людям, а вони поневірялись по родичам, поки свою збудували невеличку хату, яка згоріла у війну.

Найбагатшим господарем у селі Глибокому був Бедій Павло Іванович. Він мав багато землі і велику пасіку. Бджільництвом він займався сам, а для обробітку землі наймав людей. Мав він 2 синів: Бедія Івана Павловича і Бедія Федосія Павловича. Сини жили окремо, мали свої сім'ї і теж були багатими. Їх хати збереглися до цього часу. У Івана Павловича було 3

сини і 2 дочки, а у Федосія 2 дочки і 2 сини. У 1932 році всіх їх розкуркулили, повиганяли з хати, а синів вислали в Сибір, а батька не вислали. Бо був старий. Але сини через деякий час повернулися. Наймолодший син Бедій Іван Павлович, переживши лихоліття і приниження, все таки всім довів свою любов до землі. Він вивчився і став доцентом Київської с/г академії. Тільки прізвище не Бедій, а Бідій Іван Павлович».

Карпенко Катерина Данилівна, 1921 року народження:

«Розповідає про долю сім'ї. Її батько Косинський Данило Никоневич був дуже хазяйновитим, майстровитим чоловіком. А мама – Косинська Єфросинія Василівна – мудра, працьовита жінка. Роботящі були, через те й придбали господарство: 2 корови, пара коней, бичок, 12 голів овець, 6 свиней, землі – 10 десятин, 2 клуні, 2 сараї, хата, борона, плуг, культиватор. Під осінь 1931 року прийшли до них чужі, приїжджі люди і стали забирати все з хати: і скриню, і одяг, і все, що було в ній. А було в них 4 дітей: Іван 1919 р. н., Олексій 1927 р. н., Галя 1925 р. н., Катерина 1921 р. н. Їх всіх виселили з хати, а батьків відправили в Бориспіль. Першу ніч вони ночували на подвір'ї, на солоні. Потім їм дали стареньку хату зовсім на іншій вулиці. Стеля в тій хаті падала, то тато підремонтував і жили в напівхолодній і голодній хаті. В 1933 році тато і мама померли, Галю і Олексія відправили в дитячий будинок. Розлучили їх: Галю залишили в Києві, а Альошу відправили в м. Кагарлик. І тільки через 13 років знайшли вони сестричку Галю, а Олексія аж через 20 років. Були то сльози радості і печалі. А їхню хату віддали для школи. І назвали ту будівлю «Арсенал». Вона довго служила приміщенням для школи».

Кубрак Андрій Климович, 1885 року народження і Кубрак Марія Юхимівна, 1890 року народження:

«Було в них 6 дітей: Лукія, Анастасія, Парасковія, Федір, Іван і Василь. Лукія і Анастасія були вже заміжні, а Парасковію, Федора, Івана і Василя – вигнали з рідної хати. Василь Андрійович і розповів нам історію. Приїхало до них 3 підводи, повиносили 2 скрині, подушки, кожухи, увесь одяг, погрузили і повезли до сільської ради. Потім їхній одяг носили інші люди. Було в них 7 десятин землі, млин, олійниця, пара коней, 3 корови, вівці, бички, 2 клуні, сарай. А хата була добротна, вкрита залізом. Хату забрали і поселили в ній вчителів: Кудрю Олексія Івановича з дружиною та По-

сенка Івана Остаповича з дружиною. А їхній сім'ї дали хатку, яка до цього часу збереглася в Глибокому. Ця хатка не згоріла під час війни. Але внуки Андрія Климовича продовжили гідно стежити за чесною і порядною хлібороба. Бо один внук – Гусинець Федір Іванович працював керуючим відділком радгоспу «Глибоцький» головним агрономом в Глибокому, а другий – Онищенко Іван Васильович – головним зоотехніком. До речі, в 1993 р., коли вже Україна стала вільною і незалежною, то В. А. Кубрак домігся того, що йому на основі рішення Бориспільської районної ради було повернуто 70 тис. крб. за те майно, що забрали в роки колективізації».

Косинський Василь Петрович, 1930 року народження:

«Народився в сім'ї Косинського Петра Опанасовича та Косинської Марфи Максимівни. Вони були працьовитими людьми, через те й придбали 5 десятин землі, 2 клуні, сарай, пару коней, 2 корови, свині, плуг, барана, млин. Але ще перед тим, як їх розкуркулили, то вже клуні не було, бо їх два рази підпалювали. І клуні погоріли. А решту забрали і хату, і майно, і с. г. реманент. А в їхню хату поселили сусіда – Косинського Васильовича Даниловича. Розкуркулили і старшого брата – Косинського Федора Петровича. Забрали хату і майно, бо це був син куркуля. Згодом Федір Петрович пішов працювати в Глибоку долину».

Косинська Марія Терешківна, 1912 року народження:

«Її батьки Сивець Терешко Омелянович, Сивець Софія Никифорівна мали 4 дітей: Микола з 1909 р. н., Катерина 1912 р. н., Наталя 1917 р. н., Марія 1932 р. н. В діда і баби були сарай, клуня, хата, млин, сільськогосподарський реманент, корова, пара коней і 5 десятин землі. А вигнали їх через те, що не змогли податок виплатити, бо він був непосильний. Їй Косинській (Сивець) Марії було 9 років. Вона все це пам'ятає і розповідала своїм дітям. Дуже довго вони скитались по хатах, щоб вижити. А тільки пізніше побудували хатку на дві кімнати».

Нога Тетяна Василівна, 1922 року народження:

«А що воно таке було, що в Росії було, був хліб, а тут ні було? І вродив, тоді урожай був. І ото така голодовка. Бо ударники ходили ото ж, дак позабірали де що ні є, які торбинки – позабірала, все забрали. І тоді ото таку голодовку зробили. Тоді багато людей померло. Багато» [59, с. 208].

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ГЛИБОКЕ
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Глибоке належним чином не проводилось)

Антонов Василь.	Гусинець Терентій.
Антонов Іван.	Іщенко Григорій Максимович.
Антонов Олексій.	Іщенко Іван Григорович.
Антонова Марта.	Іщенко Парасковія Федорівна.
Бабич Ганна Андріївна.	Іщенко Степан Григорович.
Бабич Гордій Якович.	Іщенко Тетяна Степанівна.
Бабич Григорій Гордійович.	Кальний Іван Федотович.
Микола Гордійович.	Карпенко Петро Сергійович.
Бедій Григорій Олексійович.	Кисіль Семен.
Бедій Іван Олексійович.	Кишеня Корній.
Бобрівник Олександр.	Красний Павло Андрійович.
Бобрівник Петро.	Колодій Мирон Архипович.
Бойко Онопрій.	Косинська Єфросинія Василівна.
Борисенко Василь Павлович.	Косинський Антон Іванович.
Бражна Явдоха Пилипівна.	Косинський Данило Никонович.
Бражний Корній Тимофійович.	Косинський Дмитро Маркович.
Бражний Тимофій Якович.	Красна Тетяна.
Василенко Анастасія Василівна.	Красний Іван Михайлович.
Василенко Петро Васильович.	Красний Кіндрат Іванович.
Гамза Яким Іванович.	Красний Павло Андрійович.
Гапон Давид Ларіонович.	Кубрак Андрій Іванович.
Герасименко Андрій Митрофанович.	Кубрак Іван.
Герасименко Антон Митрофанович.	Кубрак Клим Дмитрович.
Герасименко Василь Митрофанович.	Кубрак Кузьма Іванович.
Герасименко Марія.	Лема Євдокія Кирилівна.
Герасименко Митрофан Іванович.	Лема Кир'ян.
Герасименко Олександр.	Лема Марія Кирилівна.
Герасименко Олексій Йосипович.	Лема Ольга.
Головко Омелько.	Лема Юхим.
	Маловичко Катерина Омелянівна.
	Маловичко Михайло Андрійовича.

Маловичко Мотрона Андріївна.	Скочко Максим.
Мелашенко Семен.	Слюсар Василь Денисович.
Мирченко Горпина.	Слюсар Лукія Луківна.
Мусієнко Андрій Данилович.	Тарасенко Євдокія Кир'янівна.
Мусієнко Ганна Данилівна.	Тарасенко Кир'ян.
Мусієнко Данило Пилипович.	Тарасенко Марія Кир'янівна.
Нога Левко.	Тарасенко Оксана Кир'янівна.
Нога Михайло Левкович.	Тарасенко Олексій Кир'янович.
Нога Панталій.	Тарасенко Юхим Кир'янович.
Нога Степан.	Фесенко Горпина.
Нога Тихон.	Фесенко Іван Павлович.
Носко Дмитро Трохимович.	Фесенко Павло Матвійович.
Носко Євдокія Трохимівна.	Фесенко Федось.
Носко Марія Трохимівна.	Чепілко Василь.
Носко Наталія Трохимівна.	Чорноус Максим.
Носко Олексій Трохимович.	Чорноус Марія.
Носко Степан Іванович.	Чорноус Олексій.
Носко Трохим Іванович.	Чорноус Рима.
Опришко Іван Іванович.	Шлапак Василь Іванович.
Опришко Микола Пилипович.	Шлапак Лаврін Васильович.
Сивець Омелян.	Шлапак Наталія Климівна.
Скочко Артем.	Всіх 102 особи [60, 67].

Більшовики біля забраного у селян зерна, 1932 рік.

СЕЛО ГНІДИН

Коваль Мотрона Володимирівна, 1914 року народження:

«Того року урожай був хороший, були повні комори хліба, комнезамівці ходили по хатах і забирали все, що вродила земля. Через і Голодомор стався» [70, с. 431].

Кудько (Прохоренко) Параска Іванівна, 1930 року народження, село Бортничі, проживає в селі Гнідин з 1950 року:

«Моя мама в голодовку 1932–1933 року вижила. Вижила через те, що у сусідів був собака, якого годували лушпайками з картоплі. Вона підлазила до собачої миски і їла з його миски. А тоді й собаку вже не було чим годувати і мама три місяці безсила лежала в хаті на соломі, помирала.

Її врятувала моя рідна тітка. Коли вона прийшла до нас, побачила грязну помираючу маму. Вона її витягла на вулицю, обрізала її довгу косу, бо їй вже раду не могла дати. А тоді вона її поїла сироваткою Маму так врятували. На нашій вулиці померло дуже багато людей. Моя баба й дід померли, всі тітки повмирали. Страшна була голодовка!» [6].

Ромась Наталія Миронівна, 1914 року народження:

«В родині Ромасів комнезамівці забрали всі продовольчі запаси, половина родини вімерла» [70, с. 433].

Черноусько Євдокія Василівна, 1924 року народження, село Ковалин Переяславського повіту, проживає в селі Гнідин:

«В 1932–1933 році умерли мої батьки від голоду, мої два брати, вмерла вся наша сім'я, вижила тільки я. Я осталась сиротою, мене тоді віддали в дитячий патронат. Наша родина була куркульською, від нас забрали все майно, землю, хату, все, що було в хаті. Якби більшовики від нас не забрали все, ми б ніколи не голодували, і всі були б живі» [6].

Пам'ятник жертвам Голодомору в селі Гнідин. Світлина 2017 року.

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ГНІДИН
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Гнідин належним чином не проводилось)

Білойван Зоя Олексіївна.	Гусак Федір Понтійович.
Білойван Явтух Васильович.	Дзюба Андрій Нестерович.
Білойван Іван Петрович.	Дзюба Данило Нестерович.
Білойван Лукаш Олексійович.	Дзюба Михайло Нестерович.
Білойван Микола Степанович.	Дзюба Михайло Степанович.
Білойван Олексій Лукашович.	Дзюба Галина Карпівна.
Білойван Степан Васильович.	Дзюба Домаха Петрівна.
Білойван Улита Василівна.	Дзюба Уляна Демидівна.
Білойван Федір Степанович.	Залозна Галина Федорівна.
Білокриницька Єлизавета Петрівна.	Залозна Єлизавета Леонтіївна.
Білокриницька Секлета Гнатівна.	Залозний Лук'ян Денисович.
Борисенко Михайло Захарович.	Кальченко Гордій Андрійович.
Борисенко Міна Павлівна.	Клименко Ганна Юхимівна.
Боса Марія Калениківна.	Клименко Гнат Федорович.
Боса Олена Федорівна.	Клименко Микола Дмитрович.
Боса Олена Тихонівна.	Кошарна Олександра Михайлівна.
Босий Микола Каленикович.	Кошарна Олександра Степанівна.
Ващенко Григорій Каленикович.	Кошарний Антон Онисимович.
Ващенко Каленик Павлович.	Кошарний Петро Антонович.
Ващенко Наталія Калениківна.	Кривошей Сава Симонович.
Галатенко Артем Андрійович.	Кудько Василь Федорович.
Галатенко Афанасія Іванівна.	Кудько Єлизавета Федорівна.
Галатенко Гордій Андрійович.	Кудько Лук'ян Максимович.
Галатенко Лукерія Павлівна.	Кудько Марія Степанівна.
Галатенко Секлета Іванівна.	Кудько Мартин Семенович.
Галатенко Улита Григорівна.	Кудько Степанида Данилівна.
Гальченко Олександра Єгорівна.	Кудько Уляна Антонівна.
Гусак Серафима Іванівна.	Кудько Уляна Федорівна.
Гусак Серафима Юхимівна.	

Курило Іван Гордійович.	Салівон Секлета Панасівна.
Курило Серафима Кирилівна.	Салівон Трохим Панасович.
Курило Федір Гордійович.	Семенко Федір Хомович.
Ладоня Андрій Климович.	Циганок Пелагея Лук'янівна.
Ладоня Галина Андріївна.	Черняхівська Надія Захарівна.
Лазаренко Василина Мусіївна.	Черняхівський Захар Остапович.
Лазаренко Єлисей Кузьмович.	Черняхівський Олексій Захарович.
Лазаренко Любов Єлисеївна.	
Лазаренко Панас Єлисейович.	Шевченко Ганна Минівна.
Лазаренко Парасковія Єлисеївна.	Шевченко Одарка Степанівна.
Лазаренко Степан Єлисейович.	
Маринченко Галина Степанівна.	ДІТИ:
Маринченко Іван Андрійович.	Галатенко Григорій Хомович.
Онищенко Векла Миколаївна.	Галатенко Катерина Хомівна.
Онищенко Ганна Іванівна.	Галатенко Микола Самсонович.
Онищенко Денис Трохимович.	Галатенко Софія Самсонівна.
Онищенко Іван Захарович.	Дзюба Іван Кіндратович.
Онищенко Мотря Явтухівна.	Кудько Галина Лук'янівна.
Онищенко Олександр Федорович.	Кудько Остап Зотович.
Онищенко Параска Явтухівна.	Лазаренко Іван Єлисейович.
Півторацька Горпина Панасівна.	Обертас Ананій Ананійович.
Півторацька Мотря Яківна.	Омельченко Федір Серафимович.
Півторацький Свирид Сидорович.	Онищенко Галина Явтухівна.
Півторацький Яків Юхимович.	Півторацька Галина Севастіївна.
Попенко Ольга Пилипівна.	Півторацька Марія Яківна.
Придиба Василина Іванівна.	Півторацька Наталка Севастіївна.
Придиба Тетяна Єрмолаївна.	
Придиба Харитон Никонович.	Півторацький Іван Якович.
Рой Панас Романович.	Придиба Василь Харитонович.
Ромась Марта Сидорівна.	Салівон Тихон Григорович.
Ромась Мирон Дорошович.	Циганок Марія Трихонівна.
Ромась Уляна Андріянівна.	Циганок Ольга Трихонівна.
Салівон Марія Микитівна.	Черняхівська Любов Захарівна.
	Черняхівський Іван Захарович.

Всіх 121 особа [60].

СЕЛО ГОЛОВУРІВ

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ГОЛОВУРІВ 1932–1933 РОКІВ

*(Дослідження жертв Голодомору
в селі Гологурів належним чином не проводилось)*

Андрушко Іван Павлович.	Маслюк Іван Васильович.
Андрушко Уляна Павлівна.	Остренко Іван Климович.
Бастило Григорій Зінкович.	Остренко Клим Петрович.
Бастило Настя Федосіївна.	Петренко Пріська Сергіївна.
Бибик Григорій Терентійович.	Петренко Сергій Логвинович.
Денисенко Михайло Мусійович.	Петренко Степан Сергійович.
Денисенко Мусій Корнійович.	Петренко Яків Сергійович.
Денисенко Одарка Іванівна.	Роменець Марія Тихонівна.
Денисенко Павло Михайлович.	Роменець Павло Тихонович.
Денисенко Павло Мусійович.	Руденко Євдокія Сергіївна.
Довгопостол Сергій Лук'янович.	Руденко Єлизавета Федорівна.
Згонник Іван Федорович.	Руденко Митрофан Сергійович.
Згонник Микола Федорович.	Руденко Сергій Калинович.
Клименко Василь Степанович.	Сорока Петро Карпович.
Клименко Степан Леонтійович.	Сорока Уляна Карпівна.
Маслюк Андрій Васильович.	Всіх 31 особа [52, 56, 60].

СЕЛО ГОРА

Макаренко (Рябець) Ніна Ігнатівна, 1925 року народження, село Велика Олександрівка, жителька села Гора:

«В 1932–1933 році у нас була велика родина, у батьків було п'ятеро дітей. Всіх треба годувати, всі хочуть їсти. І хоч ми держали корову, все одно від голоду помер батько в 1933 році і маленька сестричка Ліда, їй ще й рочку не було. Коли вона вмерла, у маленькій її ручці ми знайшли зажату в долоні сою. Видно, що їсточка дуже хотіла. Вічна пам'ять і тату, і моїй сестричці, що померла з голодовки. Було мені тоді тільки сім з половиною рочків, а всю біду помню».

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ГОРА 1932–1933 РОКІВ

*(Дослідження жертв Голодомору в селі Гора
належним чином не проводилось)*

Гезель Степан.
Ковалевський Антон Прохорович.
Романовський Роман Іванович.
Шматько Катерина.
Всіх 4 особи [60].

СЕЛО ГОРОБІЇВКА

Желевська Ніна Трохимівна, 1930 року народження:

«У 33-му мені було всього три роки. Мати розповідала, хто ходив на роботу, тому давали по шматку хліба. Одного разу баба принесла і дала мені шматок хліба, а сусідська дівчина вихватила його і побігла. Баба за нею, а вона його з'їла і вмерла. Таке було. На похорон люди не ходили і не поминали. На похороні, крім матері небіжчика, нікого не було. Сестра матері Уляна Ковтун поїхала в Росію і там вижила. Повернулася додому в 1935-му з подарунками. Люди казали, що голод створений спеціально. Активісти навіть квасолі з горщика забрали і костюмчика, якого хлопчику прислали родичі. Мого хрещеного Миколу Євдокимовича Ковбасу посадили на 10 років за те, що не хотів іти в колгосп. Відсидів, робив у лісництві, помер у В. Стариці. Колівушко Василь теж сидів у тюрмі. Повернувшись додому, пожив небагато і помер. Мабуть, тюрма підірвала йому здоров'я.» [5].

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ГОРОБІЇВКА 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Горобіївка належним чином не проводилось)

Антоненко Горпина.

Антоненко Зіна.

Дика Пріська.

Дикий Олексій.

Дикий Семен.

Краснопір Надія та 6 братів.

Маринець Ольга Петрівна.

Маринець Олена Петрівна.

Всіх 14 осіб [60].

Мартиролог жителів с. Горобіївка – жертв Голодомору 1932–1933 років укладено за свідченнями очевидців Кацан Н. С., 1922 р. н., Сидоренка Г. С., 1922 р. н., записаними в 2008 р. зав. клубом Федорчук Л. В.

СЕЛО ДУДАРКІВ

Тетьора Надія Василівна, заступник директора з виховної роботи Дударківської загальноосвітньої школи I–III ступенів:

«Голодне лихоліття, яке випало на долю всіх наших односельчан, найбільше вразило дітей. Вони виявились найменш захищеними, тому що не брали участі у колгоспному виробництві і не одержували рятівних 100 г хліба на працюючого. Але смертності від голоду серед дітей шкільного віку було небагато. Цим село завдячує Івчуку Василю Яковичу, директору Дударківської школи.

З'явився він у Дударкові літом 1932 року. Зодягнений в українську вишиванку, високий, статний, він зразу отримав влучну характеристику: «Дуже строгий, але справедливий». За п'ять років його роботи школа впевнено займає лідируючі позиції в районі і отримує почесну в ті часи нагороду – Червоний прапор.

Івчук В. Я. був хорошим учителем історії, чудовим організатором. У школі щодня працювало багато гуртків: спортивний, художній, кілька співочих, музикальних, стрілецьких, юних мічуринців, драматичний, юних моделістів, санітарний, багато предметних.

Ідейно-патріотичне виховання в його школі було на високому рівні. В селі не було радіо, газет майже ніхто не випишував, тому з життям країни і зарубіжжя дітей знайомили на політінформаціях. За спогадами очевидців вони були дуже змістовними і цікавими. Кінофільми в село не привозили, тому Івчук В. Я. організовував культпоходи в м. Бориспіль. Поважали його й односельці. Він неодноразово обирався народним засідателем при розгляді судових справ. Але це буде потім.

А в перший рік роботи тридцятилітньому директору довелося перейматися зовсім не шкільними проблемами. Хвиля штучного сталінського Голодомору докотилась і до Дударкова. Тож потрібно було рятувати школярів. Для них організовував у школі безкоштовні сніданки. Готували їх із продуктів, зібраних на шкільному полі. Директор орендував у колгоспі «Правда» 8 десятин землі, а ще тримав у школі дві корови та двоє коней. А ще він домовився з підсобним господарством Дарницького м'ясокомбінату, щоб діти виходили після уроків на польові роботи. Платою за роботу була миска супу. Виснаженим від недоїдання дітям він відправляв харчі додому. Дуже

нужденним дітям давав додатково по кусочку хліба. Так і пережили жахливий 1933 р. Смертності серед учнів школи майже не було. Хоча село за офіційними даними втратило 153 чол., а з неофіційними – 400 чол.

17 травня 1938 року був заарештований Василь Якович Івчук. Ось як пригадує цей день учень В. Я. Івчука Сидоренко І. М.: «То був звичайний день, як усі попередні. Тільки що пролунав дзвоник на велику перерву. І вже за хвилину все подвір'я школи загаласувало, заметушилось. В бесідці хтось уже крутив патефон, залунала пісня. І, мабуть, мало хто звернув увагу на директора, що саме, не поспішаючи, піднімався на шкільне подвір'я зі своєї квартири. Був, як завжди, ретельно поголений, у білій вишиванці, підперезаний кольоровим трикотажним паском. Спокійний, урівноважений. Таким ми його бачили завжди. До такого звикли.

В свої 13–14 років ми багато чого ще не бачили, не розуміли, хоч дитячою душею вже добре відчували.

Я не знаю, про що в ті хвилини думав Василь Якович, що робилося в його душі, але впевнений, що він знав, куди йде, що його чекає. Але йшов спокійний, незворушний. Ні, він намагався бути таким. Бо чесно прожив своє коротке життя. І хотів лишатися таким і в ті хвилини: на вольовому обличчі ні розгубленості, ні тривоги. Тільки, мабуть, не все йому вдавалось. Бо сьогодні в його вигляді діти раптом відчули щось таке, що примусило їх вдивитися в нього. Сьогодні він був якийсь інший: якась невластива йому напруженість постаті, обличчя, погляду... скованість рухів... та оті три плечисті мовчазні незнайомці в темних костюмах, що йшли з ним... ні, вони не просто йшли з ним – вони супроводили його: один попереду, два позаду...

І раптом спочатку учні біля доріжки, потім біля майданчику, а скоро на всьому подвір'ї зупинились, замовкли, звернули погляд на нього...

Учні, які сиділи на лавці під каштанами, повз яку він проходив, стали... Біля відчинених вікон вчительської застигли вчителі. Ще не всі зрозуміли, але всі відчули, що щось трапилось. Щось велике, непоправиме...»

Більше директора ніхто не бачив. В пам'яті дударківців він залишився справжнім Педагогом, великим Патріотом, благородною Людиною. На жаль, такі люди, як Івчук В. Я. дуже заважали режимові Сталіна здійснювати тотальну етнічну війну проти українців. Його наклепницьки звинуватили в належності «до польської диверсійної шпигунської контрреволюційно-повстанської групи» і 28 вересня 1938 року рішенням «трійки» при Київському обласному управлінні НКВС розстріляли. Місце розстрілу

Івчука В. Я. і ще 94 жителів міста Борисполя та сіл Бориспільського р-н, репресованих у 1937–1938 рр. – Биківня.

Можливо, і в інших селах, містах були такі патріоти, як наш директор Івчук В. Я. Можливо, вони зробили і більше для порятунку нації. Завдяки колишнім учням Івчука В. Я. нам випала місія розказати про долю директора-рятівника, директора-патріота. І якщо в його особі буде увіковічена пам'ять про всіх тих вчителів, в яких у 1933 р. боліла душа за голодних дітей і вони вчили не тільки писати, рахувати, читати, а й рятувати їм життя; а ще в умовах тоталітарної політичної брехні вони зуміли виховати покоління, яке в 1941 стане на захист країни в німецьких загарбників і виграє цю війну, це буде гарантія того, що історія не повернеться до висхідної точки цієї трагедії.

Восени 2006 р. колектив Дударківської ЗОШ I–III ст. звернувся до Секретаріату Президента України з пропозицією відзначити благородний вчинок Василя Яковича Івчука найвищою нагородою України. А 21 листопада 2007 р. вийшов Указ Президента України № 1133 «Про присвоєння В. Івчуку звання Героя України».

В Указі написано:

«За героїзм і самовідданість, виявлені у врятуванні життя школярів під час Голодомору 1932–1933 років, постановляю:

Присвоїти звання Герой України з удостоєнням ордена Держави Івчуку Василю Яковичу – директору Дударківської школи у 1932–1938 рр., Київська обл. (посмертно)».

Пам'ять про Івчука В. Я. возведена на найвищий щабель державних цінностей.

12 березня 2008 року у с. Дударків на приміщенні школи урочисто відкрили пам'ятну дошку Герою України Василю Яковичу Івчуку».

Карпець Іван Миколайович, 1924 року народження:

«Пам'ятаю, як ходили по селу команди комнезамівців і забирали у людей все, що можна було забрати. Ніхто ні в кого не питав, забирали все, що потрапляло на очі. А хто обурювався, той ще штовхана ногою получав. Найбільше потерпали ті, що не хотіли записуватися до колгоспу. Нашу сім'ю оминувало горе, бо батьки записалися до колективу, працювали й одержували якусь затірку за роботу. А ще в нас була корова і завдяки їй нам вдалося пережити найстрашніші час. А те, що в селі панував голодомор, я осо-

бисто бачив багато страждених людей. У сім'ї був найстарший, пас корови. І поки женеш по полях, по вулицях, бачив померлих людей. Хто де йшов там і впав. У куцах то голову побачиш, то ноги. Страшно було дивитися».

Приходько Іван Васильович, 1939 року народження:

«Мій дід Дмитро Федорович Трикоз розповідав про те, як вдалося вижити. Він був записався в колгосп, то його комнезамівці обминули. Але бачив, що робилося довкола. Особливо по сусідству. Згадував про маленького хлопчика, який кричав, але ніхто не міг його порятувати. Мати, певно, його померла, що не відгукнулася на крик дитини. А хлопчик якось видавив у вікні шибку, а вибратися з хати не зміг. Він так і помер на місці. А ще дід згадував, яка тиша огортала село. Вийдеш вечером, ні шуму, ні звуку. Село наче вимерло. Тепер усвідомлюю, чому село було тихим і сумирним, бо в ньому померло майже 400 дударківців».

12 березня 2008 року у селі Дударків на приміщенні школи урочисто відкрили пам'ятну дошку Герою України Василю Яковичу Івчуку, який рятував від голоду дітей..

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СІЛ ДУДАРКІВ, ЗАЙМИЩЕ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жерств Голодомору
сіл Дударків та Займище не проводилось)

Баглай Омелян Панкратович.	Денисенко Іван Іванович.
Баюра Векла Ігнатович.	Денисенко Іван Павлович.
Баюра Федір Андрійович.	Денисенко Іван Юхимович.
Бухал Григорій Іванович.	Денисенко Марина.
Бухал Іван Іванович.	Денисенко Марія Іванівна.
Бухал Іван Петрович.	Денисенко Марія Павлівна.
Бухал Килина Дементівна.	Денисенко Наталія.
Бухал Палажка Іванівна.	Денисенко Олексій Сидорович.
Бухал Якилина Яківна.	Денисенко Павло Федорович.
Вергун Остап Тимофійович.	Денисенко Параска Павлівна.
Вергун Семен Пилипович.	Денисенко Федір Оврамович.
Гавриленко Василь Іванович.	Дугий Марко.
Гавриленко Іван Кирилович.	Дьогтяр Софія Ігнатівна.
Гавриленко Устина Федорівна.	Залозний Олексій Йосипович.
Гоголь Ганна Єфремівна.	Каленченко Василь Михайлович.
Гоголь Григорій Єфремович.	Калениченко Григорій Петрович.
Гоголь Єфрем Максимович.	Каленченко Іван Михайлович.
Гоголь Іван Федорович.	Каленченко Марія Михайлівна.
Гоголь Микола Свиридович.	Каленченко Петро Михайлович.
Гоголь Михайло Єфремович.	Каленченко Яків Михайлович.
Гоголь Михайло Петрович.	Калита Василь Іванович.
Гоголь Петро Єфремович.	Калита Іван Ількович.
Гоголь Федір Євдокимович.	Калита Килина Остапівна.
Гоголь Феодосій Єфремович.	Калита Олена Ільківна.
Голець Костянтин Мусійович.	Калита Ольга Федорівна.
Голець Ольга Костянтинівна.	Калита Параска Миколаївна.
Голубничий Микола Олексійович.	Калита Пилип Карпович.
Голубничий Олексій Кирилович.	Калита Тетяна Федорівна.
Голубничий Петро Олексійович.	Калита Федір Карпович.
Демиденко Ганна Василівна.	Капець Кузьма Трофимович.
Денисенко Василь Іванович.	Клиштя Опанас Іванович.
Денисенко Векла.	Клиштя Григорій Петрович.
Денисенко Єфрем.	Клиштя Ілля Якович.

Клишта Кузьма Якович.
 Клишта Марія.
 Клишта Микола Левкович.
 Клишта Микола Остапович.
 Клишта Оксана.
 Клишта Оксана Яківна.
 Клишта Олена Левківна.
 Клишта Олена Минівна.
 Клишта Пелагея Єрофеївна.
 Клишта Федось Пилипович.
 Козозей Іван Михайлович.
 Козозей Ірина Дмитрівна.
 Козозей Параска Єфремівна.
 Колесник Дементій Ігнатович.
 Колесник Ігнат.
 Колесник Олександра Фоківна.
 Лимар Надія Іванівна.
 Лимар Софія Іванівна.
 Міщенко Єфимія Степанівна.
 Міщенко Марія Степанівна.
 Міщенко Микола Іванович.
 Міщенко Надія Степанівна.
 Міщенко Петро Степанович.
 Москаленко Параска Федорівна.
 Надіжко Григорій Давидович.
 Надіжко Давид.
 Надіжко Марія Григорівна.
 Овдієнко Каленик Федорович.
 Овдієнко Лукерія Федорівна.
 Овдієнко Олександр Юхимович.
 Охріменко Андрій Андрійович.
 Охріменко Василина.
 Охріменко Іван Олексійович.
 Охріменко Іларіон.
 Охріменко Марія Андріївна.
 Охріменко Ольга Андріївна.
 Охріменко Павло Михайлович.
 Охріменко Петро Олексійович.
 Охріменко Тетяна Андріївна.

Охріменко Феодосія Михайлівна.
 Поштар Іван Дем'янович.
 Поштар Марія Дем'янівна.
 Поштар Фома Дем'янович.
 Прудка Феодосія Петрівна.
 Прудкий Іван Петрович.
 Прудкий Іван Петрович.
 Прудкий Олексій Петрович.
 Рогач Марія Іванівна.
 Рогач Михайло Михайлович.
 Рогач Ольга Іванівна.
 Рогач Парасковія Іванівна.
 Рогач Ольга Іванівна.
 Слука Надія Федорівна.
 Слука Олексій Федорович.
 Тищенко Андрій Ярославич.
 Тищенко Євдокія Ісаківна.
 Трикоз Парасковія Василівна.
 Черевко Петро Антонович.
 Чикулай Василь Пилипович.
 Чикулай Григорій Пилипович.
 Чикулай Пилип.
 Чикулай Поліна Пилипівна.
 Чуб Євдокія Федорівна.
 Шкурка Євдоким Іванович.
 Шкурка Оксена Петрівна.
 Шкурка Савко Сакійович.
 Шкурка Уляна Савівна.
 Шкурка Федось Євдокимович.
 Юшко Ігнат Федорович.
 Юшко Ольга Федорівна.
 Юшко Петро Іванович.
 Юшко Софія Федорівна.
 Юшко Федір Петрович.
 Ярош Григорій Васильович.
 Ярош Іван Васильович.
 Ярош Петро Васильович.

Всіх 143 особи [60].

СЕЛО ІВАНКІВ

Васик Софія Василівна:

Розповідає як розкуркулювали жителя с.Іванкова В.Й.Пшеничного. «Батько був добрим теслярем, мав «золоті» руки. Сам робив усе вдома, допомагав односельцям і мав добрі заробітки. Коли почали загонити до колгоспу, батько відмовився писати заяву. За це його заарештували і дві доби тримали в холодному підвалі. Але він так і не написав заяви. Через тиждень прийшли до нас вдруге. Родину вигнали з двору, а в хаті повибивали вікна, зірвали двері, пограбували хатнє майно: меблі, продукти. За третім разом господарство пограбували остаточно. Влада забрала все нажите моїми батьками майно: хату, клуню, всю худобу, одяг, воза, плуга, борони. Після того нам довелося шукати пристановище у сусідів. Мати, хоча була молода, але недовго прожила після того, як нас так страшно пограбували. Вона, як говорили люди, запеклася з відчаю й безнадії і згоріла від туги за господарством, за тим добром, що пограбували комунаки. Під час голодомору моя старша сестра померла, а старший брат, щоб врятуватися, пішов на заробітки до Києва. Там він і пропав безслідно...»

Ламашевська Софія Матвіївна, 1911 року народження:

«Ми на горищі зберігали квасолю в стручках. Від жару стручки полопали, а квасоля розсипалася у сміття, яким утеплювали горища. Активісти все в хаті, в коморі й на горищі перерили, а в смітті й не знайшли квасолі. Ось нею і харчувалися. Назбираємо у смітті й варимо кашку.

Ті, хто мав золото, то вижили і в голод. Здавали гроші у Києві в «Турксіб» й за це одержували зерно, муку, крупу, оселедці. Мануфактуру брали.

А були й такі, хто мав золото, а помирав. Сиділи на вулиці, тримали в руках золото, просили їсточки. Та так і помирали із золотом в руках.

Люди так вимирали, що бригада не встигала вивозити на кладовище.

Тяжке лихо довелось пережити. Хто воно так скомандував?»

Степаненко Петро, рік народження невідомий:

«Наша родина проживала тоді в Іванкові. Батьки мали господарство, в якому працювали зранку до ночі. Їм допомагали часом їхні батьки, брати й сестри, наші родичі. Нас, дітей, змалечку привчали до якоїсь праці. Хто пас худобу, хто гусей, старші допомагали у складніших роботах.

Пригадую, якось мати сказала. «В неділю прийдуть виганяти нас з дому». «Хто приїде? Звідки, за що нас виганятимуть?», – думалось мені. Лише у страшній казці буває, що лютий вовк чи інший хижий звір вижене з хатки беззахисних козенят чи зайченят. Невже й серед людей таке можливе?

Настала неділя. Ми сидимо зажурені. До хати входить мати й каже: «Ідуть з піснями і гармошкою».

«Всі сидимо й не виходимо, тоді не займуть!» – наказує бабця.

Біля наших воріт зупиняються кілька підвід, з них злазять якісь люди. Один виграє на гармошці. Інші регочуть, щось горляють. Не питаючи дозволу, всі гуртом заходять у двір. Кілька чоловік беруть драбину, нахабно вилазять на дах нашої хати й починають ламати покрівлю. Додолю падають листи бляхи, дошки. На горіщі чути тупіт багатьох ніг, зі стелі осипається штукатурка. Ми всі вибігаємо надвір, менших дітей мати виносить на руках. Бабця з відчаю і непоправного горя заволала: «Людоньки, рятуйте!» Її слова заглушає гармошка, крики й вереск оцих нелюдів – їх ще назива-

Довідка про смерть Бойченко Ярини Петрівни, що померла 6 травня 1933 року від «истоценія», тобто від голоду.

ли ударниками. Одні з них оточили нас, пританцьовують, щось співають, інші розбрелися по подвір'ю, нишпорять всюди, наче у себе вдома. Декілька дебелих молодих хлопців ламають і трощать хату. Видно, що всі вони п'яні.

Мати з дитиною на руках підходить до старшого цієї банди погромників і слізно запитує: «А куди ж мені з дітьми?» «В озеро!» – люто гаркнув і брутально вилаявся.

Декілька днів прожили ми у клуні, але вигнали і звідти. Притулок нашій родині надав добрий чоловік – Демид Величко. Він не побоявся, що і за це його можуть розкуркулити. А нас пограбували повністю – забрали все, що нажили важкою і старанною працею мої батьки і діди: хату, клуню, сарай, корову, двох волів, 10 овець, 2 свиней, меблі, одяг, реманент.

Як стало згодом відомо, «ударники» не все майно передали в колгосп. Немалу частку його вони розтягли по своїх домівках, і їхні жінки й діти ще довго їли м'ясо наших свиней та овець, носили наш одяг.

Зиму 1933 року ми прожили у клуні Величка. Зробили маленьку піч і мали де зварити їсти і погрітися. Але представники влади не давали нам спокою і тут. Декілька разів приходили, погрожували викинути на сніг, завжди вимагали їсти. Такі візити завершувалися вилученням чогось із нехитрого домашнього майна. Раз, пам'ятаю, забрали дитячий одяг, що висів на шнурку, і ми сиділи в хаті напівголі.

Якось голодної весни 1933 року, коли вже зійшов сніг і з-під землі пробивалася зелень, бабця послала мене нащипати листочків лободи і зварити з неї борщу. Не встигли ми, діти, сісти до столу, як у хату приходять «ударники». «Бабо, насипай їсти!» – кричать. Один з них підходить до горщика і запускає в нього брудну руку, але не знаходить не тільки м'яса, а й картоплі. Від злості цей нелюд жбурляє горщиком об землю, а сам бере осла на й розбиває нашу піч. Його поплічник іншим ослонем розбиває вікна. До нас роздягнутих і голодних дітей, цим «гуманістам» ніякого діла. Мабуть, це все й було зроблено, щоб ми померли від голоду й холоду. Але Бог милував, і ніхто з нашої багатодітної родини не вмер і у ті страшні часи» [15].

*Каплиця в пам'ять про замучених Голодомором 1932–1933 років, село Іванків.
Біля каплиці на меморіальних плитах – списки померлих.*

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ІВАНКІВ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору села Іванків належним чинном не проводилось)

Божко Іван.	Дзюба Меланія.
Божко Іван Іванович.	Дзюба Петро Юхимович.
Божко Марія Іванівна.	Дзюба Пріська.
Божко Мокрина.	Дзюба Пріська Степанівна.
Бутенко Григорій.	Дзюба Юхим Титович.
Буцик Дмитро.	Дзюба Яків Юхимович.
Буцик Марія.	Жигалко Лілія Митрофанівна.
Буцик Онопрій і його дружина.	Жигалко Митрофан Ники-
Буцик Петро.	форович.
Буцик Хрестя і 2 її дітей.	Залізна Параска Михайлівна.
Величко Борис.	Залізний Іван Михайлович.
Величко Василь Борисович.	Залізний Іван Михайлович.
Величко Данило.	Залізний Михайло і 6 чоловік сім'ї.
Величко Євдокія.	Залізний Михайло і його дружина.
Величко Іван Григорович.	Залізний Онопрій Михайлович.
Величко Савка.	Залізний Федір Михайлович.
Величко, його сім'я і 4 дітей.	Захарченко Петро.
Величко Василь.	Зінченко Дмитро Михайлович.
Верна Петро.	Зінченко Калістрат.
Верна Сакій.	Зінченко Макар Михайлович.
Верна Уляна і 5 її дітей.	Зінченко Устина Демидівна.
Верна Федір Юхимович.	Кравецька Ганна.
Волошин Ольга і її молодша	Кравецька Марія Іванівна.
сестра.	Кравецька Мотря.
Вуцик Дмитро.	Кравецький Антон, його дружина
Галушка Харитина.	і 2 дітей.
Гора Єлизавета.	Кравецький Іван Антонович.
Горій Ігнат.	Кравецький Іван Микитович.
Дворник Олександр.	Кравецький Петро Іванович.
Дзюба Василь.	Калайда Іван Іванович.
Дзюба Іван Олексійович.	Ковалівська Євдокія Онопріївна.
Дзюба Іван Онисович.	Ковалевський Василь Гаврилович.

Ковалевський Гаврило Денисович.
 Ковалевський Дмитро Гаврилович.
 Копійка Ганна Дмитрівна.
 Копійка Дмитро.
 Копійка Уляна.
 Кудря Кіндрат і 5 його дітей.
 Кудря Опанас.
 Кудря Софія Андріївна.
 Ламаш Іван.
 Ламаш Катерина Степанівна.
 Ламаш Макар.
 Ламаш Макар Остапович.
 Ламаш Марія.
 Ламаш Степан.
 Лисенко Микола Пантелеймонович.
 Лисенко Пантелеймон
 Марченко Матвій, дружина і 3 дітей.

Марченко Петро.
 Матус Антон Федорович.
 Матус Векла.
 Матус Іван Григорович.
 Матус Іван Трохимович.
 Матус Іван Федорович.
 Матус Ілля і його дружина.
 Матус Кирило Іванович.
 Матус Марія Іванівна.
 Матус Маркіян.
 Матус Одарка Андріївна.
 Матус Параска Іванівна.
 Матус Уляна.
 Матус Яків Степанович і 3 його дітей.
 Миколаєнко Євген Мусійович.
 Миколаєнко Іван Мусійович.
 Миколаєнко Ілля і його дружина.
 Миколаєнко Михайло Ількович і 2 дітей.
 Миколаєнко Мусій.

Меморіальні плити в пам'ять померлих від Голодомору 1932–1933 років у селі Іванкові.

Мізін Векла.
 Мізін Іван.
 Мізін Петро.
 Мілаш Григорій і 3 його дітей.
 Напень Григорій.
 Несторенко Василь.
 Несторенко Віктор.
 Несторенко Ганна.
 Несторенко Ганна Іванівна.
 Несторенко Іван.
 Несторенко Марія.
 Несторенко Петро.
 Несторенко Тетяна.
 Несторенко Трохим.
 Несторенко Яким і 4 його дітей.
 Несторенко Яким, його дружина і 6 дітей.
 Нестерець Іван.
 Нестерець Пимон.
 Оболоник Микола Юхимович.
 Оболоник Юхим Леонтійович.

Огняник Василь Вікторович.
 Огняник Віктор Петрович.
 Огняник Ганна Вікторівна.
 Огняник Іван.
 Огняник Марія.
 Огняник Марія Микитівна і її дочка.
 Огняник Тиміш.
 Огняник Юхим Петрович.
 Онишко Андрій його дружина і 3 дітей.
 Онишко Варвара.
 Онишко Ганна Сергіївна.
 Онишко Іван Семенович.
 Онишко Марина.
 Онишко Марина Степанівна.
 Онишко Марія.
 Онишко Марія Андріївна.
 Онишко Микола Трохимович.
 Онишко Олександр.
 Онишко Олексій Андрійович.
 Онишко Онопрій.

Меморіальні плити в пам'ять померлих від Голодомору 1932–1933 років у селі Іванкові.

Меморіальні плити в пам'ять померлих від Голодомору 1932–1933 років у селі Іванкові.

Онишко Павло Іванович
і 9 чоловік його сім'ї.
Онишко Петро Андрійович.
Онишко Петро Андрійович.
Онишко Петро і 2 його дітей.
Онишко Семен.
Онишко Сергій Семенович.
Онишко Степан Семенович.
Онишко Яків Іванович.
Петренко Ничипор.
Пільтяй Василина.
Пільтяй Михайло.
Пільтяй Михайло Федорович.
Пільтяй Олена.
Пільтяй Олена Федорівна.
Пільтяй Федос.
Пільтяй Федось.
Пісоцька Марія.
Пісоцький Гаврило Антипович.
Пісоцький Яків Гаврилович.
Приходько Марфа.

Приходько Марфа Михайлівна.
Приходько Пріська.
Радченко Свирид і його дружина.
Рожа Іван Іванович і його
дружина.
Рожа Іван Капітонович.
Рожа Мотря і 5 її дітей.
Рожа Мотря Іванівна.
Рожа Параска Іванівна.
Рожа Пилип і 3 його дітей.
Рожа Пилип Іванович.
Рожа Уляна і 3 її дітей.
Рожа Федір Капітонович.
Рожовик Давид і його дружина.
Рожовик Кузьма, його брат
і невістка.
Рожовик Христина.
Рожовик Яків.
Рожовик Яхрем.
Рубан Сергій.
Рубан Уляна.

Савич Федір.
Свирид Василь Макарович.
Свирид Ганна.
Свирид Макар.
Свирид Наталка.
Свирид Петро Макарович.
Симоненко і 2 його дітей.
Сікач Лукера і її чоловік.
Сім'я Кизими 5 чоловік.
Сім'я Ламаш 7 чоловік.
Скрипка Тетяна Петрівна.
Скрипка Варвара Михайлівна.
Скрипка Марія.
Скрипка Марія і 5 її дітей.
Скрипка Павло.
Скрипка Федот.
Степаненко Григорій і його брат.
Степаненко Микола Васильович.
Стоян Ничипор і дружина.
Тертишник Павло.
Тимченко Григорій.
Тимченко Григорій і 3 його дітей.
Тимченко Іван.
Тимченко Іван Йосипович
і 5 його дітей.
Тимченко Іван Мусійович
і 10 його дітей.
Тимченко Іван Онопрійович.
Тимченко Катерина.
Тимченко Марія.
Тимченко Марія Федорівна.
Тимченко Наталка Онопріївна.
Тимченко Олександр.
Тимченко Петро.
Тимченко Уляна.

Тимченко Федір.
Тишко Андрій Макарович.
Тишко Галина Панасівна.
Тишко Єлисей.
Тишко Іван Єлисейович.
Тишко Іван Макарович.
Тишко Калістрат.
Тишко Іван Панасович.
Тишко Мотря і 4 її дітей.
Тишко Никодим.
Тишко Ольга Панасівна.
Тишко Параска.
Тишко Параска і 2 її дітей.
Тишко Федір Макарович.
Тур Павло Михайлович.
Тур Пріська Давидівна.
Тур Федір Михайлович.
Тур Яків Михайлович.
Угро Галина.
Угро Єлизавета.
Угро Микола.
Угро Михайло Петрович.
Угро Софія.
Угро Софія.
Урда Василь Миколайович.
Урда Векла.
Урда Григорій.
Урда Іван Миронович.
Урда Катерина Миколаївна.
Урда Микола.
Урда Микола Миколайович.
Урда Оксана Григорівна.
Урда Пимон і його 2 сини.
Урда Севастьян.
Чайка Володимир.

Чепурна Олена.
 Чепурний Петро.
 Чередник Ганна Семенівна.
 Чередник Євдокія Семенівна.
 Чередник Семен Самійлович.
 Чорнойван Варвара.
 Чорнойван Ганна.
 Чорнойван Іван Платонович.

Чорнойван Марія Андріївна.
 Чорнойван Палажка і донька.
 Чорнойван Петро.
 Чорнойван Степан.
 Шкурка Сергій, його дружина
 і 4 дітей.
 Штепа Сергій.
 Всіх 412 осіб [60].

Меморіальні плити в пам'ять померлих від Голодомору 1932–1933 років у селі Іванкові.

СЕЛО КИЙЛІВ

Басан Марія Василівна, 1920 року народження:

«Від чого ця була голодовка? Позабірали зайшли, позабірали.

Нічого... Шо казали нам, шо десь якийсь канал гатили... усім... і ото позабірали. А воно ж раз повитрушували... в кого де в горшку було закрито – і то понаходили і позабірали. І ото вам голодовка того, бо нема ж нечого, позабірали все. Ну, ну нічого решительно ни було! Воно хоть і, як ото кажуть, і нидород був, так – ну, таке літо, як прошлий год – але ж всьо ромно: там ни було, а там було... А воно ж це скрїзь зайшли і вибрали все. І ото скрїзь ото воно пошло таке. Да...» [59, с. 205].

Кравчун Лідія Ульянівна, 1937 року народження, село Кучаків:

(Про життя її родини в часи голоду 1932–1933 рр. нічого не знає, але розказала те, що розповідала їй свекруха Кравчун Євдокія Романівна).

«Хлопець Володимир, років 17 йому було, пішов до свого сусіда вирвати цибулі, бо їсти зовсім не було чого, бо у сусіда була посаджена цибуля. Вона була ще зовсім невеличка, одні стрілочки, але хлопець нарвав жменьку. Сусід це помітив і забив хлопця до смерті, через ту цибулю.

Була ще одна історія. У бабусі мого чоловіка була донечка Варочка, всі її так і називали, було їй років 6. Вона з мамою приходила до старшого брата по молоко, щоб не вмерти з голоду. А її батько приходив до сина зі словами: «Ти не годуй жінку і Варочку, а годуй мене, бо вижити маю я.» Варочка все ж померла від голоду в ті роки.»

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА КИЙЛІВ
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору села Кийлів належним чином не проводилось)

Бастило Григорій Зінькович.
Бастило Настя Федосіївна.
Бибик Григорій Терентійович.
Маслюк Андрій Васильович.
Маслюк Іван Васильович.
Петренко Пріська Сергіївна.
Петренко Сергій Логвинович.
Петренко Степан Сергійович.
Петренко Яків Сергійович.
Роменець Марія Тихонівна.
Роменець Павло Тихонович.
Руденко Євдокія Сергіївна.
Руденко Лізавета Федорівна.
Руденко Митрофан Сергійович.
Руденко Сергій.

Всіх 15 осіб [60].

СЕЛО КУЧАКІВ

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА КУЧАКІВ
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Кучаків належним чином не проводилось)

Батюк Ніна Єгорівна.	Литовка Андрій Захарович.
Батюк Роман Архипович.	Литовка Наталія Захарівна.
Бориса Митрофан Федорович.	Лукаш Григорій Олексійович.
Веремієнко Ганна Єгорівна.	Манащенко Іван Лукович.
Гурдена Софія Ульянівна.	Манащенко Маланія Іванівна.
Кацан Іван Михайлович.	Олексієнко Іван Пилипович.
Кацан Павло Михайлович.	Приходько Варвара Романівна.
Комашенко Антон Єлисейович.	Приходько Євдокія Пилипівна.
Комашенко Зінаїда Іванівна.	Саченко Андрій Якович.
Комашенко Митрофан Йосипович.	Саченко Андрій Вікторович.
Комашенко Одарка.	Саченко Іван Петрович.
Комашенко Параска Семенівна.	Савченко Марфа Парфенівна.
Комашенко Петро Іванович.	Саченко Михайло Петрович.
Корницька Мотрона Петрівна.	Савченко Яків Антонович.
Корницький Іван Петрович.	Скакун Олександр Семенович.
Кравецький Йосип Іванович.	Скакун Семен Олексійович.
Кравчун Василь Степанович.	Тригубенко Василь Юхимович.
Кравчун Володимир Антонович.	Тригубенко Іван Юхимович.
Кравчун Ганна Герасимівна.	Тригубенко Коній Митрофанович.
Кравчун Микола Антонович.	Тригубенко Павло Григорович.
Кравчун Мирон Антонович.	Тригубенко Парасковія Провівна.
Лесик Степан Савелійович.	Всіх 43 особи [60].

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ЛЕБЕДИН 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Лебедин належним чином не проводилось)

Кущ Єгор Ількович.

Кущ Меланія Остапівна.

Мірошник Петро Хомович.

Федорченко Анастасія Яківна.

Всіх 4 особи [60].

Пам'ятник жертвам Голодомору у Києві.

СЕЛО ЛЮБАРЦІ

Кубрак Василь Григорович, рік народження невідомий:

«Десь восени 1931 року приїхало на хутір близько 20 підвід з ударниками. Приступили вони до роботи – навантажили на підводи зерно, картоплю, квасолу, одяг і взуття зимове, ковдри, подушки, свиней, качок, гусей, курей. Три корови, два воли, двоє коней, а також телят поприв'язували до возів, самі на них всілись і поїхали геть. Ми всі п'ятеро дітей з плачем вслід. Найменший братик Сашко навіть за хвоста своєї улюбленої корови вчепився, плаче:

– Дяді, віддайте мою корівку!

Та де там, «дяді» тільки посміялись з цього видовиська. Пізніше, під час голоду, Сашко вмер.

На другий день одна наша кобила прибігла. Надів я на неї вцілілу уздечку з мідними бляхами, подвійний поводок, став кататися верхи. А як побачу ударників, сідаю на кобилу і тікаю подалі в поле. Та одного разу пізно помітив, коли став тікати. Ударники швидко розпрягли своїх з воза, посідали на верхи і наздогнали мене під рогозівським хутором. Один з них стягнув мене за ногу з кобили і кинув у грязюку. Пішов я, плачучи, додому без кобили.

У вересні того ж тридцять першого року знов завітали на наш хутір вісім ударників на трьох підводах. Приступили до роботи. Четверо по драбині залізли на хату і стали знімати жерсть, двоє почали виймати віконні рами і двері, а ще двоє ломали розбивали комин і піч. Забравши все це, поїхали геть із спустошеного подвір'я. А ми всі (вже холодно було) перейшли на ніч до хати діда Антона, де жила його невістка. Так і перебилися до весни 1932 року.

На той час дід Семен помер, і батько наш записався до колгоспу. Дозволили нам жити у своїй обідраній хаті – позатуляли сьак-так вікна, соломною дах вкрили. Голод вже підступав до селян. Я ходив по селу і просив милостиню. Трохи виручали нас, дітей, трактористи, бригада яких стояла неподалік від нашої хати, то шмат конини дадуть, то ще чогось. Та вже з самого початку тридцять третього почали ми пухнути від недоїдання. А я в сім'ї чи не найбільше спух.

Саме тоді завітав на наш розорений і пограбований хутір двоюрідний брат моєї матері, що жив у Росії. Побув він у нас, запрошував батька їха-

ти до себе, залишив свою адресу. Та батько був такий слабкий від голоду, не міг нікуди їхати. Я ж, дванадцятирічний, надумався втекти з дому до цього дядька. На початку березня це було. Пам'ятаю, мати щось шила, батько лежав на печі, а брати мої Павло, Ваня і Сашко та сестра Маруся сиділи на підлозі і жалісно просили у мами їсти.

Добрався я до Агашено (Смоленської області), де було всього 40 дворів, 25 вже записалися до колгоспу, а 15-одноосібники. Саме останні найняли мене пасти худобу. Сподобалось мені це діло. Годували мене всі по черзі. Пообіцяли на зиму теплий одяг справити, взуття, дати зерна і картоплі.

Мені добре, а як там на хуторі? Вирішив написати листа. Десять днів через десять і відповідь прийшли від матері. З неї я дізнався, що батько, Ваня і Сашко померли з голоду, прийомного брата Павлика забрали до патронату, оскільки він не наш. «Та й ми з Марусею вочевидь не виживемо», – отак мама закінчила мати свого листа. Я розплакався. Мені співчували і просили, щоб мати приїхала до мене. Так зробив. Мати приїхала, виділили нам невеличку кімнату, і ми пережили голодні роки...

Отак колективізація порушила сотні і тисячі сімей, відняла у них життя, благополуччя, розкидала по всіх усюдах.»

Куделя (Чорнойван) Ольга Михайлівна, 1920 року народження:

«Хіба б голод був, кажи, якби не повисипали комсомольці отії.

Були комсомольці, дивися – о.

А ми ото наносили на піч картоплі трошки. Так ми ж полягали (нас уже п'ятеро в батька було) ... полягали на картоплю і плачемо: «Нам оставте ж хоч трошки». А вони нас обирають і позабирали й ту картопельку. То хіба є Сталін? Це комсомольці собі брали й їли, що хотіли. А люди... люди мерли. Це вже в тридцять третьому ...» [71, с. 119–120].

Стельмах Марія Олексіївна, рік народження невідомий:

«У власності нашої сім'ї, яка складалася з шести душ, була хата під бляхою, клуня, молотарка, коні, реманент. Усе майно було придбане завдяки наполегливій, важкій праці. За те, що батько відмовився вступити до колгоспу, нас почали тероризувати. Спочатку влада забрала всі продукти: збіжжя, худобу, а потім зняла з хати бляху. Під час дощів нас заливало водою. І досі пам'ятаю, як мати ховала під піччю найменших дітей.

Комсомольці не раз били мого старшого брата Павла за те, що не підписав письмової відмови від своїх батьків. Коли жити стало нестерпно, ми

залишили Любарці у пошуках шматка хліба. Першим помер найменший братик Іван. Пам'ятаю, як його мертвого мати мила у діжці, де місяць тісто. Згодом помирає мати, а потім і батько. Я і старшенький брат Пилипко потрапили до дитячого будинку в Києві. Там був великий голод, ми їли траву і листя з дерев. Діти вмирили десятками. Щодня з території дитбудинку виїжджав автомобіль, наповнений дитячими скелетиками. Через деякий час мене розлучили з братом, його закрили у підвальному приміщенні, а мене вивезли на Черкащину. Брат плакав, бив долонями у вікно, але його закрили. Я бачу ці долоньки й досі...»

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ЛЮБАРЦІ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в села Любарці належним чином не проводилось, список частковий)

Антоненко Василь Кирилович.

Бондар Лукера Петрівна.

Василенко Марія Юхимівна.

Василенко Оксана Юхимівна.

Волошин Микола.

Волошин Михайло Леонтійович.

Волошин Сергій.

Волошин Софія.

Гайдамака Андрій.

Гайдамака Василина та троє дітей.

Гайдамака Ольга.

Гайдамака Петро.

Гайдук Кирило.

Генкало Андрій Олексійович.

Генкало Марія Андріївна.

Генкало Наталія Данилівна.

Генкало Ольга Андріївна.

Головко Віктор.

Гопкало Агафія Миколаївна.

Гопкало Кирило.

Гопкало Марія.

Гопкало Олександра.

Гопкало Пантала.

Гопкало Федір.

Гопкало Федір Іванович.

Гурленко Герасим.

Гурленко Євдокія.

Гурленко Катерина.

Гурленко Микола.

Демідка Артем.

Кубрака Василя діти (скільки – не встановлено).

Заболотна Галина Данилівна.

Забудський Олексій.

Загородній Дмитро.

Загородній Савка.
 Захарченко Василь.
 Захарченко Галина Миколаївна.
 Захарченко Гапка Миколаївна.
 Захарченко Катерина.
 Захарченко Микола.
 Захарченко Микола.
 Карпенко Савка.
 Кривонос Ольга Федорівна.
 Куделя Горпина Іванівна.
 Куделя Настя Андріївна.
 Куделя Петро.
 Куделя Степан Миколайович.
 Кудря Софія.
 Кулик Гапка.
 Кулик Михайло.
 Куць Марія Терешківна.
 Опанасенко Галина.
 Опанасенко Іван.
 Опанасенко Петро Іванович.
 Опанасенко Степан Іванович.
 Павленко Антон.
 Пилипенко Денис.
 Пилипенко Ілько Кирилович.
 Пилипенко Марія.
 Пилипенко Настя
 Поляк Максим.
 Поляк Степанида та п'ятеро дітей.
 Попова Якилина Яківна.
 Пригода Василь.

Птухова Марія.
 Саврук Уляна.
 Савчук Уляна.
 Симоненко Оришка Миколаївна.
 Симоненко Яків Сергійович.
 Симоненко Яків Сергійович.
 Сім'я Головків (батько, син, дочка).
 Скіть Григир.
 Скіть Іван.
 Скіть Любов.
 Скіть Марія.
 Скіть Михайло.
 Скіть Мусій.
 Ткаченко Петро.
 Чорнойван Іван.
 Швачко Мокрина Лук'янівна.
 Шуляк Василина.
 Ярмола Василина.
 Ярмола Вівдя.
 Ярмола Іван Іванович.
 Ярмола Катерина.
 Ярмола Катерина Іванівна.
 Ярмола Олена Юхимівна
 та четверо дітей.
 Ярмола Петро.
 Ярмола Сергій.
 Ярмола Степан.
 Ярмола Федір Іванович.
 Всіх 105 осіб [52, 60].

СЕЛО ПЕРЕГУДИ

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ПЕРЕГУДИ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору села Перегуди належним чином не проводилось)

Брень Маруся Лаврівна, хлібороб – хазяйка.
 Деркач Василь Миколайович, член артілі.
 Деркач Ганна Пимонівна, хлібороб – хазяйка.
 Деркач Мина Миколайович, член артілі.
 Деркач Олексій Степанович, член артілі.
 Засць Панас Савович, жебрак.
 Осокорець Михайло Захарович, член артілі.
 Паламаренко Архип Митрофанович, член артілі.
 Паламаренко Гапа Петрівна, член артілі.
 Паламаренко Григорій Макарович, член артілі.
 Паламаренко Дмитро Макарович, член артілі.
 Паламаренко Макар Митрофанович, член артілі.
 Паламаренко Маруся, хлібороб – хазяйка.
 Паламаренко Олександра Макарівна, член артілі.
 Паламаренко Параска Логвинівна, хлібороб – хазяйка.
 Паламаренко Семен Митрофанович, жебрак, інвалід.
 Пономаренко Сергій Арикович, член артілі.
 Севастюк Павло Лаврович, член артілі, помер від недоїдання.
 Севастюк Степан Гаврилович, член артілі.
 Севастюк Якилина Микитівна, хлібороб.
 Стрижиус Салафон Васильович, столяр – одинак.
 Стрижиус Селевета Романівна, хлібороб.
 Стрижиус Федір Васильович, 3 роки, член артілі.
 Тарасенко Іван Григорович, член артілі.
 Тарасенко Марія Олексіївна, одноосібниця.
 Циган Андрій Степанович, 12 років, член артілі.
 Циган Олександр Степанович, 6 років, член артілі.
 Циган Степан Васильович, одноосібник.
 Циган Федот Степанович, 6 років, член артілі.
 Циганок Єлисей Варлампійович, хлібороб.
 Циганок Микола Миколайович, 3 роки, член артілі.
 Всіх 31 особа [60].

СЕЛО ПРОЦІВ

Бойчас Олена Михайлівна, 1913 року народження:

«У нас була гарна хата під залізним дахом. Її розібрали і перевезли в Ленінівку, в комуну. Забрали коней, волів, дві корови, крашу одягу. Вигребли весь хліб – до останньої зернини. Люди мерли, як мухи. У кого були родичі, то хоч якийсь збивали ящик, у вигляді труни, а то переважно закопували трупи, загорнуті в рядно. Дуже багато вмирало дітей, особливо в багато-дітних сім'ях.

Мене просять назвати імена тих, хто розкуркулював. Можу сказати тільки те, що то були свої. Брало все, що бачили. За вказівкою награвоване віддавали в сільську лавку, а що краще – забирали собі. Було таке, що в тих, хто не вступив до колгоспу, на вулиці з плечей знімали одяг. Федір Кирилович скільки жив, стільки й плакав, що в нього зняли кожуха прямо на вулиці за те, що не хотів вступати до колгоспу.

У селі живуть нащадки тих, людей, які знущалися з односельців, перевертали і витрушували скрині. Тому, мабуть, і не слід називати їх поіменно. Хай їм Бог буде суддею...

Зараз немає кому згадати про невинно замучених голодом. Хіба в церкві вряди-годи відчитують молебень. А варто б поставити жертвам Голодомору хоч пам'ятний знак».

Герус Марфа Яківна, 1922 року народження:

«Мені добре запам'ятався випадок розкуркулення садиби баби Семенихи, як тоді всі її називали. Це батьки Ольги Семенівни Трипільської. Проживали вони недалеко від нас, на Лебедівці. Хата в них була вкрита жерстю. Ми, діти, почули якийсь гуркіт, думали, що то впав літак, і побігли на ті звуки. Коли добігли, то побачили, що декілька чоловік розкривають дах і скидають залізо. Кругом хати стояла вся сім'я, дітей у них було багато і жили вони заможненько. З хати на підводу поклали інвентар, й одягу. Діти стояли голі, плакали. А баба Семениха так голосила, що аж було страшно. Розібрали й хату, і пустила влада голих дітей по світу. Та що там їм було до дітей! Вони, ці посіпаки, які розкуркулювали, забирали краще собі, бо ми бачили, в чому ходили потім їхні діти і як жили їхні сім'ї. Люди часто пізнавали свою одяжину на комнезамівцях та їх родину. Та Бог їм суддя... А в 1932–1933 роках почався голодомор. У Процеві померло багато людей».

Пам'ятник жертвам Голодомору у селі Проців, 2017 рік.

Карпенко Ганна Петрівна, рік народження невідомий:

«Мій батько був заможним господарем, але будуючи хату, підірвав здоров'я і в 1929 році помер. Мати і нас четверо дітей залишалися без батька і господаря. В 1930 році на матір, як одноосібницю, наклали такий податок, що вона не змогла його виплатити. Одного разу приїхало 10 підвід з Глибокої долини. Забрали коня, корову, овець і повели все на Денисову сосну, вигребли все з хати, а потім хату і всі господарські будівлі розібрали. Тоді я пішла в колгосп, а малі діти – хто куди. Коли забирали худобу, теля зарізали у дворі і нам залишили шкіру. Вона висохла, ми її ламали і я дітям з неї варила їсти, і дідові Михайлу, що пас колгоспні телята, теж давала, бо коли діти їли, він смоктав люльку і так жалібно дивився, що не можна було втриматись. Він помер з голоду в 1933 році і його баба Лисавета – теж. Іду якось з колгоспу, а вона сидить під лісою, зігнулася. Мертва. Її в рядно загорнули і закопали без труни...»

Криlach Марія Тихонівна, 1921 року народження:

«Мої батьки – Тихон Андрійович Гайдук та Агафія Митрофанівна жили на хуторі, де зараз садиба Анона Никифоровича Стародуба. У сім'ї було троє дітей. Батьки тримали корову, коня, свиней, овець і різну живність. Мали непоганий інвентар.

Пам'ятаю, як приїхала підвода до двору, зайшли чоловіки на подвір'я, гримнули на батька. «Все показуй, що є», і почали скидати все майно на підводу. Вивели корову, коня, всю живність і стали гнати. Мати, діти бігли за коровою, плакали, але на нас ніхто не зважав. Я бачила, як враз постаріли мати і батько, та через деякий час знову більшовики навідалися до нашої хати. Мати завчасно побачила їх і мені, в мою шкільну шаньку, висипала просо і сказала, щоб я тікала в болото, а те, що залишилося, висипала в горщик і поставила в піч.

Найболучіше те, що саме родич – комуніст Дмитро Гнатович Кияшко, зайшовши до хати, глянув кругом і, нічого не побачивши, що можна взяти в руки, відкрив заслонку печі, витяг горщик і висипав просо в мішок.

Коли почалася війна, до нас приходила тітка Марія (мати Дмитра Гнатовича Кияшка) і гірко плакала, розповідала про те, що її сина Дмитра викликали в Бориспіль і живим закопали, як активіста радянської влади.

А ще пригадую, як бідувала сім'я наших сусідів – Опрощенко Одарки Євтухівни. Вони мали шестеро дітей: Микиту, Івана, Катерину, Одарку, Андрія та Ольгу. На найменших страшно було дивитися, бо ми дітьми разом гуляли. Пам'ятаю, як їх загорнули в якісь рядна і двох разом поховали...»

Рожко Олександра Макарівна, 1927 року народження:

«Згадала трагедію нашої багатодітної сім'ї у голодоморний 1933 рік. У моїх батьків Макара Павловича та Меланії Никифоровни було п'ятеро дітей: Марина, Павло, Олександра, Іван та Анатолій. Батько, Макар Зюзюн червоноармієць Чапаєвської дивізії з правою простреленою біляками рукою, демобілізувався в двадцяті роки на Урал. А туди з України зі своїм батьком у пошуках шматка хліба приїхала і мама. Вони там познайомились, одружились і незабаром повернулися у рідний Проців, у придніпровський край. Прожили в земляночці-хатці, яку батькові залишив його брат, виїхавши з сім'єю на Херсонщину в пошуках кращої долі. Жила наша сім'я на Лебедівці, неподалік тихої Панської річки. Працювали на полях. Вступили до комуні, а потім – і в колгосп ім. Шевченка. Та життя не кращало, а сім'я прибавлялась. А тут настав і 32-й. Тяжкий, безутішний. Осінь. Урожай з городу зібрали слабенький. Бракувало харчів до весни, а посадити город довелося лущинням з картоплі, та й їх не вистачало. А в колгоспі на трудовень платили... палички!

У село постійно приїжджали з району уповноважені і разом із бригадою комнезамівців ходили по хатах і відбирали останні клумачки з зерном. Самі були вдягнені в шкіряні курточки і хромові чоботи. При собі мали палиці з залізними наконечниками, щоб можна було штрикати в землю і виявляти закопане зерно. З домашніх комор усе вигрібали, складали на підводу і вивозили. А що сім'я залишається без кусочка хліба – їх це не турбувало. У хаті з продуктів нічого не було. А їсти – страх як хотілося... Усі ми були рахіт ними. Ось до чого довів страшний голод. Братик був малесенький і постійно просив у мене: «Няню, дай хліба».

Мама, бувало, зварить якоїсь води та кине туди полови – сміття з-під зерна, та й годуює нас. Отак і животіли до весни 1932 року.

Батьки ходили в колгосп на роботу. Там, на полі, варили працюючим їжу. Давали по мисочці ріденької затірки – води заправленої борошном, і по кусочку хліба. Так і працювали, як хто міг, худі й знесилені. Ці кусочки хліба батьки приносили дітям і ділили на п'ятьох. І яким же він здавався смачним! Часто сниться той хліб...

Весною. Коли зійшли сніги, ми збирались на горбики і шукали «козли». Це довгенький соковитий корінчик, з якого виділялося молочко. От ми копали його і їли. А ще їли дикий щавель, часник, «горобинець». Це теж щавель. Тільки з дрібними листочками, все їли. А коли зацвіла акація, то вже зовсім було добре. Не раз і бджоли потрапляли до рота. Влітку було краще – якісь фрукти, ягоди в лісі.

Та ось настала осінь. Врожаю майже не зібрали. Як вижити зимою? Люди вмирили, а ховати їх було нікому, бо обезсилили, опухли. Вмирили і в хатах, і в дворах, і на дорогах. Ховали без трун, без хреста і без ритуалів. Люди понімили... Очерствіли...

Настала весна 1933 року. У сім'ю Макара і Меланії Зюзюнів прийшло велике, неоплакане горе: померли від голоду три синочки – Павлик. Ваня і Толя. Сімейній печалі не було меж. Цей нестерпний біль ніколи не гоївся. Мама часто плакала, виливаючи свою материнську тугу і печаль через сльози. Воно, це горе, ввійшло не лише в нашу сім'ю... Такого страхіття, яке зазнав народ України, ніхто і ніколи ще не бачив на нашій планеті».

Страшна Параска Гнатівна, 1926 року народження:

«Колективізація у Процеві була жорстока, – не дай Бог, і страшно згадувати. Комнезамівці ходили по хатах і все забирали в колгосп, навіть квасоллю чи гречку, приховану в глечики, виспали в мішки і вантажили на підводи. Забрали хату в Митрофана, в якого було шестеро дітей, корів, коней у заможного селянина Прохора Розумного, а також у Карловичів – наших близьких сусідів. Антона Кобзаря з маленькими дітьми теж вигнали з хати. Це те, що бачила на власні очі. А потім почався ні з чим не зрівняний голод.

Особливо тяжко було в голодовку 1933 року багатодітним. Люди їли мерзлу картоплю, пекли з неї чорні млинчики, вишукували у березі черепашки, їли лободу, цвіт акації, ловили горобців, котів, собак, міняли останню одяжину на вузлик якогось зерна.

А тому люди змушені були йти на роботу до колгоспу. Бо там варили затірку або куліш, але за роботу нічого не платили. «Віддамо, як вродить».

Вихідних не було. Щоб люди не йшли в неділю до церкви, її зруйнували. Багато хто відводив голодних дітей до Києва і там залишав, їх забирали в приюти.

У Параски Приходько було четверо дітей. Щоб діти не померли з голоду, чоловік пішов на заробітки в Осокорки і взяв із собою дітей. Але сам помер з голоду, а дітей забрали в дитбудинок. Уже після війни сини розшукали матір, та не було вже кого шукати, мати померла в голодовку».

Чабан Параска Митрофанівна, 1928 року народження:

«Нас у матері було шестеро дівчат. Посадить, було, нас на лаву, позапинає в хусточки і любується. Живи та радій. Та сталося не так. Як гадало-

ся. Наш дід був куркулем, обробляв три гектари землі. Окрім того, що мав хліб і до хліба, ростив ще шестеро синів.

Наш батько Митрофан був найменшим із синів, то й хата батьківська дісталася йому. Вона й зараз стоїть на тому місці, де була, а це проти магазину в Софіївці. Поки жили дід Павло з бабою Секлетою, то й ми горя не знали. Як кажуть у народі, поки діда – доти й хліба. Не знали, що страшні часи настануть. Нас розкуркулили, забрали землю, хату, свиноматку, корову, телицю, лоша, коня, овечок... Як прийшли розкуркулювати, ми, діти, сиділи на лаві, запнуті в хусточки. Як пташечки на жердині. Мати думала, що хоч на дітей зглянуться. Та ні, навіть хусточки з наших голів позривали.

Я пам'ятаю усіх, хто брав участь у розкуркуленні, але імена не буду називати, бо вони й сьогодні у «героях» ходять. Один з них ударив мою маму в обличчя, і вона осліпла на одне око. Витрусили все збіжжя до зернини, забрали всю одяжину, рядна, рушники, вигнали нас з хати з п'ятьма дітьми.

Дід помер з горя, а діти розбрелися по чужих хатах, де їх підгодовували, не дали вмерти з голоду. Дядько Никифор Стародуб узяв дітей на зиму, а потім ми жили в клуні.

Коли батько повернувся із тюрми, то Роман Тютюн наполягав, щоб його знову ув'язнили. Однак якийсь чоловік з влади, з Борисполя, змилювався і порадив батькові тікати з села до Києва. Пригадую, як прийшов батько вночі і, побачивши, що я не сплю, поклав мене біля себе, бо я завжди спала біля нього.

«Спи, дитинко», – гладив мою голівку, а я все чула, як батько пошепки розповідав мамі.

«Викликав мене слідчий та й каже: «Не можу уявити, за що ж тебе, Митрофане, судити? Все забрали. З хати вигнали. А на тебе голова все доносить, аби засудити тебе до неволі. Вихід один – тікай у Київ. Влаштуйся на службу до жидів і там перебудеш лиху годину. Щось зароблятимеш і дітям не даси померти з голоду. Батько так і зробив. Інколи приходив вночі додому, щоб ніхто не вгледів, а вдосвіта вибирався з села. Просив матір, аби та погодилася переїхати до Києва, казав, що йому й квартиру обіцяли, та куди там, мати ні в яку: «Куди з такими дітьми я поїду, ти як знаєш, а я з Процева нікуди не поїду». Мати пішла в колгосп на роботу і виклопотала назад нашу хату, в якій зберігалось колгоспне зерно. Пацюки розточили грубу й піч, а тому цілу весну і літо ми приводили житло до ладу, щоб можна було в ньому зимувати» [138].

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА ПРОЦІВ
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Проців належним чином не проводилось)

Байчас Настя Зотівна.	Грохольська Софія Пилипівна (дитина).
Байчас Юхим Зотович.	Грохольський Григорій Пилипович.
Безсмертна Марина.	Грохольський Микола Пилипович (дитина).
Безсмертний Григорій Іванович.	Джима Марина Сильвестрівна.
Безсмертний Іван Омелянович.	Джима Митрофан Сильвестрович.
Безсмертна Параска Ф.	Дивнич Марія.
Безсмертна І.	Дивнич Федір.
Безсмертний Іван Денисович.	Зінюк Гека.
Безсмертний Микола Іванович.	Зюзюн Анатолій Макарович (дитина).
Білошапка Євтух Сергійович.	Зюзюн Іван Макарович (дитина).
Білошапка Іван Євтухович (дитина).	Зюзюн Катерина Опанасівна.
Білошапка Лесавета.	Зюзюн Настя Аркадіївна.
Білошапка Одарка.	Зюзюн Уляна Савівна.
Білошапка Ольга Євтухівна (дитина).	Зязюн Марина Миронівна.
Білошапка Сергій.	Зюзюн Павло Макарович (дитина)
Білошапка Яків Сергійович.	Ігнатович Сергій Федорович.
Бондаренко Г. Л.	Йогансон Марія Іванівна.
Вовк О. М.	Йогансон Наум Карлович.
Гайдук Федір Григорович.	Кармаза Варвара Петрівна.
Гайдук Борис Іванович (дитина).	Кармаза Ольга Денисівна.
Гайдук Максим Іванович (дитина).	Кияшко Галина Павлівна (дитина).
Гомола Василь Семенович (дитина).	Кияшко Йосип Андрійович.
Гомола Галина Семенівна (дитина).	Кияшко Марфа Андріївна.
Гомола Ларіон Григорович.	Кияшко Настя Олексіївна.
Гомола Михайло Семенович (дитина).	Кияшко Олексій Павлович (дитина).
Гомола Наталка Семенівна.	
Гомола Семен.	

Кияшко Паша Павлівна (дитина).	Куценко Микита Тарасович.
Кияшко Григорій Гнатович.	Куценко Федір Микитович (дитина).
Кияшко Марія Тимофіївна.	Лизун Дмитро Євменович.
Конопля О. І.	Литвиненко Логвин Миколайович.
Компанець Г. А.	Мироненко М. І.
Кияшко О. І.	Мироненко Василь.
Кобзар Агафія Кирилівна.	Мироненко Галина Василівна (дитина).
Криlach Іван.	Мироненко Іван Васильович (дитина).
Кудря Іван Пантелійович.	Мироненко Микола Захарович.
Кудря Міла Миколаївна (дитина).	Мироненко Михайло Васильович (дитина).
Кудря Наталка Миколаївна (дитина).	Олешко Марія Денисівна.
Куценко Пріська Денисівна.	Опрощенко Надія.
Куценко Галина Микитівна (дитина).	
Куценко Леонід Микитович (дитина).	

Померлий від голоду селянин, 1933 рік.

Опрощенко Петро Йосипович.
 Опрощенко Андрій Максимович.
 Опрощенко Андрій Михайлович (дитина).
 Опрощенко Максим Михайлович.
 Опрощенко Михайло Євменович.
 Опришко Михайло Максимович (дитина).
 Опрощенко Федір Михайлович (дитина).
 Приходько Василь Іванович.
 Приходько Іван Герасимович.
 Приходько Микола Іванович.
 Приходько Опанас Єрофесвич.
 Приходько Пріська Опанасівна (дитина).
 Приходько Марія П.
 Приходько Параска.
 Прищенко Марія.
 Ратушний Михайло Вікторович.
 Розумна Варка Гнатівна (дитина).
 Розумна Ганна Григорівна (дитина).
 Розумна Килина Антонівна (дитина).
 Розумна Уляна Григорівна (дитина).
 Розумний Антон.
 Розумна Гапка Гнатівна.
 Розумний Григорій Євтухович.
 Розумний Михайло Вікторович.
 Савон Дмитро Гнатович.
 Савон Євдокія Федорівна.
 Савон Марія Матвіївна.
 Савон Ольга Савівна.
 Сергієнко Филимон.

Сергієнко Христя.
 Списовська Євдокія Євдокимівна (дитина).
 Списовська Марія Євдокимівна (дитина).
 Списовський Іван Євдокимович (дитина).
 Списовський Мусій Ларіонович.
 Стаднік Федор Савович.
 Тименко Михайло Петрович.
 Тименко Ольга Андріївна і семирічна дитина.
 Тименко Іван.
 Ткаченко Олексій Андрійович.
 Ткаченко Г. І.
 Тименко Г. Я.
 Тютюн Роман Кіндратович.
 Тютюн Іван Якович.
 Тютюн Микола Іванович (дитина).
 Тютюн Мотя Іванівна (дитина).
 Тютюн Семен Антонович.
 Фарбун Марія Євтухівна.
 Федоренко Данило Саватійович.
 Федоренко Іван Левкович.
 Федоренко Левко Павлович, син Іван 2 роки.
 Федоренко Настя Левківна, дитина 3 роки.
 Федоренко Павло.
 Федоренко Саватій.
 Федоренко Секлета.
 Федоренко Федора.
 Чабан Марія Тимофіївна (дитина).
 Чабан Петро Тимофійович (дитина).
 Чабан Степан Тимофійович (ди-

тина).
 Чабан Тимофій Улянович.
 Чабан Уляна Тимофіївна (дитина).
 Чабан Лукера Тимофіївна (дитина).
 Швидченко Сергій.
 Шевченко Василь Софроневич (дитина).
 Шевченко Демид Григорович.
 Шевченко Георгій Сафроневич (дитина).
 Шевченко Іван Харлампійович.
 Шевченко Марфа Софронівна (дитина).
 Шевченко Микола Іванович.
 Шевченко Ольга Іванівна.
 Шевченко Петро Григорович.
 Шевченко Петро Демидович (дитина).
 Шевченко Сафрон Павлович.
 Щербак Катерина.
 Шкара Іван (дитина).
 Шкара Іван Гнатович.
 Шкара Іван Улянович (дитина).
 Шкара Мотря Сергіївна.
 Шкара Онися Улянівна (дитина).
 Шкара Санька Улянівна (дитина).
 Шкара Софія Сидорівна.
 Шкара Степан Савович і двоє дітей.

Шкара Уляян Павлович.
 Шкара Федір Фокович.
 Шкара Харитина Сидорівна.
 Шкурка Михайло Семенович (дитина).
 Шкурка Семен Якович.
 Шкурка Федось Семенович (дитина).
 Шкурка Григорій Семенович.
 Шоқун Гурій і вся сім'я, в т. ч. 2 малолітніх дітей.
 Шорський Михайло Модестович.
 Шульга Іван.
 Шульга Пилип і троє дітей: Марія, Петро, Ілько.
 Шульга Корній.
 Шульга Одарка.
 Шульга Олена.
 Щербак Кирило Петрович.
 Щербак Палажка Саватіївна.
 Щербак Федір Кирилович (дитина).
 Щербак Яків Кирилович (дитина).
 Шульга Іван Корнійович.
 Шульга Микола Свиридович.
 Шульга Олена.
 Шульга Ольга.
 Всіх 154 особи [60, 138].

СЕЛО РЕВНЕ

Коломієць Лідія Петрівна, 1942 року народження:

«Мати не хотіла розповідати про голод, мабуть ці спогади дуже пекли її душу. Але часто під час обіду до неї приходили спогади про той голодомор, який зробили, щоб наш народ став покірний більшовицькій владі.

До 1933 року ревнівський чоловік мав знайомих на елеваторі в Києві і почав привозити висівки із проса. Купила торбину і мати. Вона разом з подругами ходили на картопляне поле, перекопували його і тихенько приносили додому мерзлу картоплю. Але щоб зробити «гречаники», потрібно додати ще було і гречані висівки. Тоді йшли на торішнє гречане поле і там трусилі відходи від гречки. «Котлети» із мерзлої картоплі, висівок із проса і відходів із гречки додавали об'єму і смаку. Завдяки цьому і змогли вижити.

Ще один епізод того часу не давав мамі спокою. У вдови було троє дітей, погодків. Вони просили хліба. Мати їм розповідала, що скоро поспіє пшениця, яка росла на городі і тоді вона спече їм хліба. Коли жінка була на роботі в колгоспі, діти, видавили шибку у вікні і пішли до нестиглої пшениці. Коли мати прийшла додому, то побачила мертвих усіх своїх дітей, які лежали біля призьби» [50].

Чепурко Ольга Логвинівна, 1927 року народження, село Ревне:

«Я пам'ятаю, як хотілося їсти, але наша сім'я не так голодувала як інші. Моя мама родом з Воронькова-Григоренко Наталія Дмитрівна. Вона в сім'ї була найменшою із чотирнадцяти дітей. Її брати, а їх було вісім і всі вони в той час працювали: бухгалтером, лікарем, ветлікарем, двоє були вчителями, як тільки всі їстівні запаси закінчувалися, вона йшла по харчову допомогу до батьків. Кожен намагався допомогти, чим міг, але так, щоб ніхто не бачив. А тим часом, як тільки мати приходила з продуктами, то розділяла все на маленькі частиночки і ховала в різних частинах городу та в повітці, але комнезами не спали (так батьки називали учасників продзагону). І за годину-другу вже йшли шукати харчі. Особливо їм ненависно було те, що мого діда, батькового батька розкуркулили, і забрали все. Перше звернення у хаті було не вітання, а «Що куркуляки! Вже приперла? Давай сюди! Мої діти теж їсти хочуть!» Ніякі благання про те що діти і батьки голодують не допомагали, вони нишпорили скрізь і часто знаходили ті вузлики, що ховала мама.

Голодні діти шукають їжу, 1932 рік.

У нашого дядька – Головахи Кіндрата було шестеро дітей чотири дочки і два сини. Навіки мені запам'яталось, як померла найменша Настя. Від голоду вона розпухла і була дуже велика, її замотали у якесь маленьке ряденце, але воно не покривало тіла дитини і вони скрутили тільце мотузками, скинули на воза і відвезли до ями і без труни поховали. Так замучив голод Головаху Настю Кіндратівну.

Картопля тоді росла дуже мала, така як тепер квасоля. Її відварювали, чистили від лущини, добавляли лободу та інший бур'ян і їли такий суп. Від нього їсти ще більше хотілося.

Щоб діти вижили Коломієць Катерина Федорівна відвезла до Києва троє дітей і там їх залишила. Самий старший син приїздив до села через деякий час, і було видно, що він їхнього роду, але сім'я не прийняла його, може їм було соромно за свій вчинок. Хоча цей вихід був кращим, ніж діти померли б голодною смертю.

Хай такі страхіття ніколи не повторюються!» [50].

СЕЛО РОГОЗІВ

Баба Тарасиха, 1927 року народження, :

«У сім'ї було п'ятеро дітей і мати. Троє старшенькі. Мені було 6 років. А брат – ще менший. Веду його із дитсадка, а він не може йти. Сідає на землю і все. Додому прийдемо, а там сама водичка. Голод. Потім мати поміняла два рушники на молоко. Родичка давала за рушники по склянці молока. Це допомогло вижити. Їли якусь траву, цвіт з квіток. Заболіли очі. Тоді ми наїлися іншої трави, й очі відпухли».

Бойко Галина Григорівна, 1937 року народження:

«Мати (родом із села Іванків Бориспільського району) розповідала про односельця, який в роки страшного голоду поїхав у Київ міняти речі на зерно, хліб. Якось на базарі до нього підійшла жінка і попросила віденсти вузлик з одягом в будинок, що знаходився поруч базару. Вона ніби розлучилась із своїм чоловіком і сама не може передати одяг.

Повірів дядько і поніс той вузлик. Постукав – мовчать, відчинив двері, зайшов. Не встиг привітатися, як до нього накинулося три жінки з великими ножами.

Чоловік був кремезний. Вгледів на столі самовар, схопив його, і давав відбиватися від тих жінок. До дверей – двері замкнуті. Тоді він, відмахуючись, добрався до вікна, вибив шибки і почав кричати: «Рятуйте, рятуйте!».

Маса людей з базару прибігли на той крик, чоловіка випустили. Він довго не міг дійти до тями. Перед очима стояли лави з тушами, які встиг по-

Померлий від голоду чоловік, 1933 рік.

бачити в глибині кімнати, й жінок з ножами.

Моя мати чула про цей випадок. По селу швидко рознеслася чутка. Але і самій довелося це пережити. На базарі до моєї матері підійшла жінка і також попросила передати чоловіку одяг. Не знаю чому, але вона взяла вузлик і понесла в ті двері, на які незнайомка вказала. Та вмить у неї перед очима промайнула думка про односельця.

Вона, не роздумуючи, відчинила двері і поспіхом кинула той вузлик. А сама ходу. Не знає, як і додому добралася. Погано було. Односельці супроводжували. Розповіла про цей випадок, щоб люди знали».

Бойко Григорій Степанович, 1924 року народження, село Rogoziv:

«Це словами важко передати. Але дещо розповім. У період голодовки мій батько працював механізатором. За це він отримував пайок. Давали крупи, квасоллю. Мати працювала на полі в колгоспі.

Весною розтелилася корова, то вже було молоко. Нам легше було.

Дід Киричок Ісакій ловив рибу на чистоводді «обирку». Було поставити ятерів і надвечір приносить корзину риби. А мати йому наливала молоко. Так і вижили.

Сусідка Грона Ольга (Хрипчиха) була пухла. Ноги, як колодки. Мати моя підтримувала її, щоб не померла. Завжди давала чашку молока. Ця сусідка, як постоїть у хаті, то на тому місці після неї залишалася вода.

В селі працювала бригада, яка вишукувала зерно і відбирала у людей. Ми так просили, щоб не забирали зерна, а один з бригади направив пригорщ і нам між очі кинув: «Нате, їжте!». Підігнав підводу і забрав два засіки зерна.

Дід Гудим розказував, що один із бригади побачив у горщику зернята і замовчав, а другий перевірів і кричав на нього, чому той не забрав.

Забирали навіть із печі. Самі відкривали заслінку і все істівне несли з собою. Забрали й баранчика в дядька і вдома сім'ї свої годували.

У кого було золото, то їздили в Київ і у «Турксибі» міняли на мануфактуру, хліб, зерно, муку та інше.

До чого довели українців! Боже, Боже...»

Бойко Григорій Степанович, 1924 року народження, проживає по вул. Котовського, 8 в селі Rogoziv, записано 6 листопада 2005 року:

« – Григорій Степанович, чи пам'ятаєте Ви голод 1932–1933 років?

– Да, пам'ятаю, як же його не пам'ятати.

- Які на вашу думку, могли бути причини голоду?
- Влада, звичайно.
- А хто саме?
- Бригада на чолі із Скрипкою Аврамом приїхала на двох підводах і забрали зерно, нагрузивши два воза, бо у нас тоді був урожай.
- Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?
- Да які там винагороди. Доносили, підкидали записки про те, де закопане зерно, тоді приходили і викопували.
- Чи ті, хто відбирав, мали якісь документи на забирання продуктів?
- Да які там документи. Ні, не мали.
- Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?
- Ні, не мали.
- Хто і як шукав заховані продукти?
- Бригада, звали їх ще «барахольниками». В них були залізні штирі, з якими вони ходили по городу, садку і дивилися, де порушена земля. Вони могли знайти заховане зерно.
- Скільки їх приходило до хати? Хто це був?
- Приходило 5-6 чоловік, це були сільські активісти.
- Чи можна було приховати якусь частину зерна? Як ховали і де?
- В кого находили, а хто зумів заховати, то ні. Ховали по повітках, привішували на чердаках, прикопували, пригрібали в соломі.
- Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?
- Давали баланду або затірку.
- Забирали лише продукти харчування, чи й інші речі – одяг, рушники, худоба?
- Забирали лише зерно.
- Чи дозволяли забирати у полі колоски?
- Ні. Проганяли об'їждчики, вони були, як жандарми, гонили людей, як мишей з поля. Назбираєш бувало корзину колосків, а об'їждчик Сліпец Данило забере. А було ще, як він на коні, то направить коня на людини, що обов'язково під коня попадеш. Або колоски забере, да так одшмагає канчуком по спині, що мало не покажеться.
- Хто охороняв поля, колгоспні комори?
- Поля охороняли об'їждчики, люди з села. Вони мали коней, на яких і вдень, і вночі охороняли поле.

- Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?
- Ніхто не хотів, заставляли і все.
- Як змушували людей йти в колгоспи?
- Бригада приходила і записувала, а хто не хотів, тих забирали в сільсовет, кидали в холодну на сутки. (В центрі села була хата, де тепер базар, на вікнах були решітки. Її називали «холодною»).
- Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?
- Ніде.
- В який час ходили забирати в людей зерно?
- Серед білого дня.
- Скільки разів приходили до вашої хати?
- Три рази.
- Коли почали особливо помирати з голоду?
- Навесні 1932 року, навесні та влітку 1933 року.
- Хто зумів вижити?
- Ті люди, в яких була корова та ті, які зуміли заховати зерно. Дехто віз у Київ одяг (рушники, сорочки, спідниці), золото, каблучки, якесь дорогоцінне каміння. Все це вони або продавали або міняли на хліб.
- Чи допомагали люди одне одному у виживанні, чи ділились продуктами?
- Да. Ми (сім'я) допомагали ще трьом сім'ям, які жили на нашій вулиці. Ми ділились молоком.
- Що споживали у їжу з рослин, ягід, коріння?
- Їли кропиву, люцерну, акацію, з листя пекли баладони.
- Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу?
- Ловили лелек, з їжаків здирали шкуру і варили бульйон.
- Чи був голод у містах?
- Був, але менший.
- Чи знаєте Ви, що таке «торгсін»?
- Це вроді магазину, в якому міняли золоті прикраси на хліб. Люди пішки йшли до Києва через ліси, щоб поміняли товар. Були випадки крадіжок коштовностей.
- Скільки людей померло в селі?
- Дуже багато, точно не скажу.
- Де і хто хоронив людей померлих від голоду?
- Хоронили на кладовищі родичі або близькі. Коли людей стало поми-

рать багато, сільська рада виділила підводу, на яку грузили померлих. Були такі випадки, коли люди самі йшли помирати на кладовище, дехто помирав по дорозі. На нашій вулиці помер Прохор Грона, два його сини і менша дочка. Жінка та старша дочка вижили. Також від голоду помер Кукленко Олексій Пилипович і його маленький син.

- Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?
- Комуністів.
- Чи згадують і поминають померлих від голоду?
- Тепер да. А за часів радянської влади ні.

Братусь Ганна Федорівна, 1921 року народження:

«Найстрашніше те, що мерли люди на ходу. Мені було тоді 12 років. Зустріла якось жінку, а вона їсточки просить. Така налита, пухла вся. На очах у мене і померла на дорозі. Один чоловік жив у с. Мирному. Голодував. А потім повернувся в багату сім'ю в Рогозів. Добре поїв та відразу й помер. Запам'ятала, що їли молоду траву. Від кореня відривали і жували.

Одного разу перемололи кукурудзяні качани без зерна, пересіяли, напекли млинців. Хотіли їсти, але батько не дозволив. Каже, що помрете через повні шлунки. І ми не їли.

Червоноармієць охороняє забраний у селян хліб, 1933 рік.

Ходили на поле збирати на буряках довгоносики. За пляшку давали копійки (70 коп.), це була моя перша зарплата. Мати купила білу ситцеву хустинку з рожевою окантовкою. І зараз бачу її перед собою.

Батько приносив шматочок хліба, всі ділились. У мене було ще дві сестрички. Одній – 9 років, а другій – 3 роки. Найменшенька нам віддавала хлібець. То вона опухла. Батько заборонив нам у неї брати.

Ця меншенька померла у 60 років. Але до кінця життя допомагала людям. Страшний голод перенесли і ми, й багато людей. (Плаче...)

Гапон Анастасія Миколаївна (дівоче прізвище – Дремлюга), 1918 року народження:

«При зустрічі зі мною і згадці про ті роки старенька змахнула рукою сльозу».

«Вигнали нас із хати молоді хлопці. Вони були не з нашого села. Й відразу ж відправили на Соловки батька, матір і нас, трьох дівчат, у селі залишились дід і баба.

Вислали нас у березні і привезли на Плисецьку станцію. А батька повезли далі – до Архангельська. Жили ми серед лісу у довгих бараках, схожих на наші конюшні. Їли те, що взяли з дому. Дехто привіз із собою бочки квашеної капусти. Це їм хтось підказав.

У квітні стали дуже помирати молоді люди й діти. Чому? Клімат суворий, і не витримували. Декого повертали в Україну. Моя мати домовилася із жінкою із села Любарці, щоб та довезла додому її дітей. Повертатися змогла я і Дуня, 1920 року народження. Мати і старша Ганна (1913 року народження) залишились там.

Добралися ми до с. Іванків (нашого району). Якраз було церковне свято Гліба та Бориса. Все саме цвіло. Там ми переночували. Ще добрі люди дали їй поснідати.

Вивела нас жінка на поле. Показала дорогу на виселок Кириївщина. Сама ж пішла додому в село Любарці. Ми дорогу трішки знали, бо з батьками не раз їздили в поле. Ввійшли в село й зустріли дядька Сашка на інвалідному візку.

– Ой, це ж наше село!

Прийшли до тітки, а в неї жили наші дідусь і бабуся. Спідниці на нас були страшні. Ми були голодні і босі. На плечах – торбинки з якоюсь їжею. Як ми всі порадили!

Та недовго раділи. Незабаром вислали тітку. Довелось довго ходити по людях. Хто впустить, там і поживемо.

Я ходила в школу. Закінчила 7 класів. Написала заяву в колгосп і те, що відмовляюся від батьків-куркулів. Інакше не приймали в колгосп.

Ми із сестрою ходили по людях і заробляли собі на прожиток.

Від голоду помирає дід. Господар, що прихистив нас, розібрав огорожу і зробив труну. Звали його Мелещенко Василь. Він приносив нам насіння буряків. Ми перетирали його і пекли оладки.

Дід лежав у труні тиждень у сінях. І ми не боялися.

Через тиждень помирає баба. В цей день повернулася моя мама і ще застала свою маму живою. Так їх поховали разом (бабусю і дідуся).

Я ходила до другої тітки, щоб щось поїсти. В основному було лушпиння з картоплі. Поїм і йду додому. Дорогою лягаю і відпочиваю, бо не дійду. Ноги пухлі, водянки лопалися і текла вода.

Ось так лежу одного разу, коли наді мною хтось схилився і каже, що твоя мати приїхала. Я долізла рачки додому. Мати вже в хаті й тримає на колінах сестру.

Мати врятувала нас від видимої смерті. Привезла із собою трохи грошей. Купила за них в м. Бориспіль відро жита. Ми ходили його перемелювали. А назад ішли і під забором підлежували. Бо не було сил.

Мати піде і заварить нам затірку. Доки ми доліземо, то й їжа зварена.

Пізніше ходили на базар. Дещо купували з їжі.

Трохи став висилати гроші батько. І ми піддужчали. Повернулася і старша сестра Ганна. Ходила працювати по людях. Збирала колоски в полі. За це її посадили в Лук'янівську в'язницю на 3 роки.

Тяжкий вік випав на нашу долю».

Гапон Марія Іванівна, 1923 року народження:

«У мого діда було семеро синів. Батьки і хлопці працювали дні і ночі й дбали, щоб усе було в господарстві: і хліб, і до хліба.

Та цю працю було «перекреслено» папером, за яким сім'ю розкуркулили. Я жила з батьком і матір'ю та братом Іваном. Батько обмолочував снопи. Аж ось у двір заходять хлопці з визначеної бригади і говорять:

– Бери, господарю, торбу з хлібом та йди з нами.

Так забрали із села їх 13 чоловік і відправили в Лук'янівську тюрму. Шість місяців відсиділи хлопці, голоді й холодні. Їжі майже не давали. Спасав бур'янець.

Через півроку відкрили двері тюрми і веліли йти додому. Суду ніякого не було. Не знали хлопці, за що сиділи.

Ми не підемо, бо нас знову заберуть.

Врешті-решт їм видали документи, і з цим повернулись чоловіки додому.

Коли батько зайшов до хати, то його ніхто не пізнав. Один тільки син Ваня пізнав. Такий уже був худючий, що страшно дивитися. «Мертвець» на порозі.

Далі колективізація. Відразу ж батьки пішли в колгосп. Батько трішки очунав та пішов працювати коннохом, мати – в полі.

Доки батько сидів у Лук'янівці, мати один раз на тиждень носила хоч яку-небудь передачу. Та чи доносила та передача до господаря дому – невідомо. Мати нічим не хворіла. Вона так затужила за пережитим.

– За що, за що так поступили з господарем, із сім'єю?

Вона не могла перенести цього і в грудні 1932 року помирає.

Перезимували з батьком зиму. А весною активісти вигнали нас і заселили якогось чоловіка. Ми з братом пішли до материних батьків. Дійшли й боїмося заходити. Сидимо в сутінках, перебалакуємося. Коли це дядько йде по воду. Почув дитячий плач. Підійшов до нас і забрав до хати. Залишилися ми там жити.

А батько пішов жити до брата Санька. Лежав у них на тапчані в повітці. Після тюрми слабував, працювати вже не міг.

Навесні 1933 року я ходила збирати жучки під Головки. Дві мої дядини вели мене під руки, бо сама не мала сили йти. Там давали один ополоник гречаної баланди. А вдома в дядини не було чого їсти.

У жнива ходила колоски на полі збирать. Об'їждчик не дозволяв збирати й забирав у нас торбинки.

А я ще ж і в школу ходила у 2 клас. Навчалась добре. Як хотілося їсти! Змушена була ходити по дядьках та просити хоч ковточок якоїсь страви.

Потім я пішла робить на поле за баланду. Сама ковтну й братику несучи. А він ображається, що мало принесла. Лежить собі на припічку і просить:

– Дай хоч одну ложечку борщику.

В цей час забігли сусідські хлопчачки. Дивляться на нього й не розуміють, що коїться. Брату Вані насипали борщику. Він ніс ложку до рота й почав падати прямо в миску. Хлопці злякано дивилися та як закричать:

– Ваня падає, прямо в миску падає!

А він зітхнув важко та так на мене дивиться. Баба залишила мене вдома, бо відчувала, що братик помре. Мені так боляче й жалібно було.

Ховали Ваню свої дядьки. Труну зробили та й відвезли на кладовище. А мене відправили до притулку села Рогозова.

Ось така доля моя тяжка.

Знайомий історик, прочитавши ці свідчення, сказав: «Я читав це, й у мене чуб підіймався вгору. Такого страшного я ще не чув і не бачив. Куди там режисерам, що знімають фільми жахів, до Сталіна та його команди, що впроваджували в життя свої фантазії. Тому кінорежисерам і не потрібно було б придумувати щось страшне, якби вони знали правду про голод на Україні. Потрібно більше писати про це».

Голуб Тетяна Федорівна, 1921 року народження:

«Жили з матір'ю. Мати лежала пухла. Мені було 12 років. Почула, що в сусідньому селі за полоття овочів у полі давали баланду та 300 г хліба.

Померлі від голоду люди, весна 1933 року.

Я о 12 годині ночі йду сама пішки 10 км. До ранку на призьбі сплю під столовою. О 6 годині – черга за баландою. Чую, будять мене. Я продеру очі й подаю казанок у віконце.

Той шматочок, що вранці дають, сама з'їм, а той, що в обід і ввечері – несучи матері. Біжу й думаю: хоч би матір живою застати. Обцілую її. Побуду трошки дома, погодою маму і знов бігом у те село. Так я виходила й вибігала майже два місяці.

Мати підчуяла. Тоді легше стало. Їли віку, овес варили, затірку, цвіт акації сушили і товкли в ступі, полову гречану мололи і їли сім'я з конопель.

Пам'ятаю, як дід Іван Попович помер у клуні в чужих людей. Люди почувли якийсь запах у себе в дворі. А то від сусіда запахло смертним. Пішли до сусіда, а він вже не встає та каже, що від Івана в дворі пахне. Дівчата сусідські поклали на візок його і на кладовище відвезли. А там яма свіжа була викопана. Перекинули діда з візка в яму. Незабаром привезли покійника хоронити. Відсунули дядька під бік, а поруч труну поставили.

Неподалік жив дядько Шаля. Якось гукає він сина й говорить: «Давай попросаємося, бо сьогодні я помру». Так і помер. Труни не було з чого робити, то в ямі викопали посередині канавку, схожу на труну. Дошечками підклали кругом і все.

У дядька Бойка 2 сини вмерли в один день. Батько одного пішов хоронити. А там йому говорять, що й другий син помер.

Я ходила по селах і просила милостині. У своєму селі соромно, то у село Любарці ходила. Давали люди: хто кусок хліба, хто картоплину. Отак і виживали з матір'ю. Всього надивились за голодні роки».

Грона Ганна Лаврентіївна, 1920 року народження:

«У часи голодовки я ходила у сусіднє село Головки. Робили всяку роботу. За це нам давали баланду і 1 кг хліба. Жили тижнями в бараках. У суботу ввечері на неділю давали хліб. Матері несла.

У свій колгосп не приймали, бо була мати.

Коли помер батько, мене взяли в колгосп. Мені було всього 13 років, а записали 17 років, бо я була рослою дівчиною. Мати хворіла і я віддавала свій пайок, щоб виходити її. І виходила».

Джеря Ганна Іванівна, 1918 року народження:

«Нас було 7 душ у сім'ї. Я рвала молочай з дівчатами та їли. Тоді на нас напала «трусячка». Ми тоді пили квітки, що частина жовтого, а частинка –

фіолетового. Після цих квіток не стало «трусячки». Весною листя на вишнях обчухували та їли. Всі вижили.

У колгоспі просо сорго давали. У нас млин забрали. А жорна залишили. Батько приробив камінь і молотили шкарлупу з картоплі та гречану полову.

У нашому селі люди голодували, але людодїства не було».

Дорошенко Олександра Ільківна, 1923 року народження:

«У ті часи у нас все забрали до колгоспу. Залишились без нічого. Голод переносили важко. Батько їздив у Москву. Брав із собою дещо з одягу, хусточки і там міняв на хліб чи зерно. Ми так плакали за хусточками.

Одного разу ми рвали лободу на городі, а прибіг сусід і сказав, що поїзд зійшов з рейок і багато постраждало людей. Серед них були й рогозівці. Моя сестричка як держала в руках траву і лободу, так і опустилась на землю. Злякалась. А мама молилась і вірила, що тато повернеться. Тато повернувся. Привіз трохи їжі. Був стомлений. Але знову збирався в дорогу. Ось так ми виживали».

Мисак Софія Давидівна, 1909 року народження:

«Бачила, як в одній хаті одну дівчину хоронять, а друга помирає. Другій труну роблять, дивляться – і третя померла. Тоді хоронили трьох зразу».

Мироненко Ольга Іванівна, 1922 року народження:

«Батька в ті роки забрали й відправили до Сибіру. А нас, четверо, біля матері. В селі працювала бригада з 12 чоловік. Вони забрали в нас все зерно, коней. Не дивились, що діти. Мати кусок сала під очіпок запхнула, то один зняв очіпок і забрав сало.

Матір попередили, щоб вибралась. Але вона не вірила. Та прийшли рано-вранці всі 12 чоловік. Мати хотіла нам супу ще хоч останній раз у своїй хаті наварити. Але вогонь хлопці залили водою. Ми за матір поховалися, трусилися. А маленький брат ще спав, то один його за ногу потягнув і розбудив. Викидали нас із хати. Вікна й двері позабивали. Всього п'ять років прожили в тій хаті. Ми пішли жити до матиної сестри. Не було печі в сестри. То гуртом замісили глину, виготовили цеглу й зробили піч. Там ми жили 3 роки.

Потім найняли хату в одного хлопця. Він сам жив. Звати його Олексій. Одне одному допомагали, виручали, як могли.

Батько працював на лісорозробках у Сибіру. Там деревиною привалило його ампутували обидві ноги. Він повернувся додому. Рани трохи загоїлися

і батько на костиліях їздив у Київ та купував дріжджі, соду, сіль. А мати несла на базар та продавала.

У 16 років старший брат подав заяву в колгосп і йому наділили 30 соток городу. Ми позичили в людей грошей та своїх назбирали і купили хатинку в Сошникові. Тоді перевезли в Рогозів і побудували маленьку свою хатку. Садити город не було чим, то допомогли люди, родичі.

Я ходила на поле полоти буряки разом із матір'ю. Мати 2 рядки поле, а я один. Матері давали цілу порцію баланди, а мені половинку. Так і хліб ділили. Пам'ятаю, що батько хотів розлучитися з мамою, щоб не вигнали з хати з дітьми. Та боявся. А потім пішов до батюшки Списовського просити розради. Той сказав, що це великий гріх. Не бери його на себе.

Таке було життя. І мовчати не можна. Нехай люди молоді знають про жахи страшні».

Наумовський Іван Гордійович, 1920 року народження:

«Моя розповідь не про те, що чув від інших чи читав про голод, я розповім лише про те, що довелося пережити самому в ті страшні часи. Голодомор-33 – це найтрагічніша сторінка нашої історії. Коротко розповісти про той період просто неможливо.

Що ж передувало тим страшним рокам? Як відомо, в 1929–1930 роках волею Сталіна по всій країні було проведено суцільну колективізацію. В селян було відібрано землю, тяглову силу: коні, воли; відібрано весь реманент обробітку ґрунту, сівби, збирання. В селян залишились лише присадибні ділянки – город розміром до 0,6 га. Але не маючи свого власного знаряддя для обробітку ґрунту і тягової сили, всі роботи, як у полі, так і на городах, велись із запізненням, а то й зовсім у частини селян не оброблялись. Це й призвело до різного зниження валового збору продукту: зерна, картоплі, овочів і всього іншого. З колгоспу все вирощене зерно забирали в розрахунок заготівель, подекуди не залишаючи навіть на посів.

Колгоспникам на трудовень не видавали в більшості сіл ні зерна, ні грошей. Життя у людей різко погіршилось, що й стало передумовою страшно-го голоду.

Наша сім'я складалась на той час із 8 осіб: батько, мати і шестеро дітей. Найстаршому 14 років. Над більшістю дітей нависла страшна загроза голоду.

Хто був заможніший, той ще мав сили працювати, ходив на роботу в колгосп. Те, що було забрано все зерно, або майже все, дуже вдарило по

колективних господарствах. Не стало чим годувати коней – як основну тяглову силу. Голодна худоба гинула і її вивозили прямо в поле, подалі від села, щоб менше смороду було в селі від трупів.

Люди же сиділи, склавши руки. Хто їхав із села в місто, хтось брав свої речі, такі, як килими, цінні хустки й інші речі та їхали до Кацапщини (в Росію) й там міняли за борошно, зерно чи крупу, і навіть за картоплю, і везли додому на Україну. Частина ж селян не мала що везти на обмін і не мала сил їхати далеко, за межі України.

Мій батько теж їздив у Кацапщину, відвіз новий килим та дві нові хустки шовкові, які мати заробила ще у дівочі роки й тримала для дітей. Та голод, що наступав, усе більше сімей примушував знімати з себе останню сорочку й міняти її на продукти. Батько заміняв десь у Брянській області 2 клунки муки. Та не довів їх додому. Один клунок у дорозі банда відібрала. Привіз лише один клунок – десь до двох пудів муки житньої. Мати використовувала це борошно дуже дбайливо, бо вже не було з чим їхати в Росію, щоб міняти на муку.

У нас була ступа, в якій день і ніч ми товкли і люди приходили товкти всяку всячину: полову лляну, бо льон сів колгосп, а молотили його ціпами. Зерно під суворим контролем здавали в комору колгоспу, а полову люди наррозхват забирали, товкли її в ступах, сіяли. З тієї муки пекли щоденники. Якщо не додати хоч жменю муки, то воно не спечеться. Товкли люди бурякове насіння, лучку з гречки, сушене листя з вишні і всяку всячину. В колгосп привозили підводами (машин тоді в селі не було) макуху насінневу, конопляну, лляну і давали тим, хто ходив на роботу. Хто вже не здужав робити, тому нічого не давали.

У селі було організовано 3 колгоспи: «П'ятирічка», «Жовтень» та «Колгосп імені Косіора». Всі вони були однаково бідні. Голів колгоспів міняли майже щороку, але те не приносило змін на краще. Люди бідували. Голод, що розпочався у 1932 році, шалено поширювався. Голодувало все більше й більше. Мій батько з сусідом купили десь за безцінь коня: зарізали того, м'ясом поділились порівну. Мати варила чавун конини щодня, і ми їли те м'ясо. Воно було дуже кріпке, довго варилось. Мати міняла воду й варила далі. Ненадовго вистачило того м'яса. Поїли. А що далі? На хаті у нас лежало 3 давні шкіри з бичків. На них не було зовсім шерсті, шкіра була гола, як бубон. Ми дістали ті шкіри, і батько їх різав на маленькі шматочки десь по 2 см, і мати варила ту шкіру. Варила довго, терпляче, і ми поїдали.

Коли весною 1933 року колгосп посадив у молодому саду буряки на висадки, то люди майже всю грядку вирвали і поїли. Я теж крав. Ні, просто рвав ті буряки і приносив додому, їв сам їх і сім'я.

Все важче ставало жити. В школі перестали варити дітям їсти, бо не було з чого варити. Відвідування школи зменшилось удвічі. Багато дітей ходили з пухлими ніжками. В мене теж під вечір пухли ноги, ставало тяжко ходити, світ крутився, боліла голова. Постійно хотілося їсти.

Усі колгоспи в Рогозові були бурякового напрямку 1000 га засівали буряками. Обробіток був лише вручну – сапкою. Щоб залучити на проривну більше людей, у полі стали варити обід. Варили затірку з муки і віки. Заради того обіду люди, хто міг, йшли на поле проривати буряк.

Моя чотирнадцятирічна сестра і я (мені було тоді 13 років) теж ходили на буряк. Тоді я навчився проривати буряки. Частина людей мала свій хліб і вони були сильніші, водили перед у полі. А більша частина людей були досить слабії. Той мізерний обід мало сили давав. Віка була чорна і юшка з нею була, як дьоготь, чорна. Засмажували ту віку чи затірку бавовняною олією. Замість цибулі плавали у тій чорній юшці кружальця від стрілок цибулі. Та голодні люди були раді й тому. Навпроти мого двору, як німі свідки, ще й досі ростуть білі акації в 2 обхвати й висотою до 30-ти метрів, які у 1933 році нас, дітей, рятували від голоду. Коли вони були ще невеликі

Голодуюча дитина, 1933 рік.

й рясно цвіли, ми, дітлахи, рвали ту «кашку» і їли. Було, понаїдаємося її, занудить, вирвемо все і знову їмо. І так доти, поки цвіли акації, ми їли їх цвіт. Чи добре було? Не доведи, Господи, нікому їсти. Спритніші хлопчачки драли яйця диких птахів та їли їх.

На полях, по долинах, де ріс щавель, люди зривали його й поїдали. Ми теж рвали щавель, самі їли і носили в Бориспіль продавати або ж міняти на картоплю. Весна 1933 року буда дощова, тепла і рання. Тому люди з ранньої весни рвали кропиву, варили її в борщі чи супі. Потім рвали лободу, якої по городах було багато. А також рвали дику лободу – покотючку. Люди називали такий суп чи борщ «лободянкою». Добре, якщо в тій лободянці було хоч декілька картоплин, а часто й без картоплі. Ну, а за м'ясо й мови не було. Не було його у абсолютної більшості селян, так само, як не було й хліба.

Було багато випадків, коли голодна людина наїдалась хліба – хтось дав – і відразу ж помирала, якщо з'їдала понад 300–500 грамів, помирала тому, що шлунок і всі органи тіла були занадто знесилені і не могли перетравити.

Бо ж голодна людина міри не знає, може з'їсти цілу буханку. Мені самому на думці постійно була одна мрія: чи доведеться коли-небудь наїстися звичайного смачного хліба.

Коли стали досягати хліба: жита, пшениці, тоді люди стали зрізувати колоски; сушили їх, товкли у ступах або ж просто ціле зерно варили та споживали.

Старожили-очевидці підраховували, що в Рогозові перед колективізацією було 38 млинів-вітряків, де перемелювалось збіжжя селян. Окрім вітряків, у селі був млин-паровик, який молів за допомогою двигуна. Та в роки колективізації і розкуркулення все було знищено або спалено, розібрано й перевезено на будівництво зерноскладу. В колгоспі обмолочувати зерно не було чим. Знайшлись умільці, що робили самі невеличкі примітивні «духові млинки»: ручні чи ножні – хто як придумав.

Мій батько також купив такого млинка, щоб хоч собі перемелювати зерно. Потім на вулиці з'явилося ще два таких. Жнива були ранні, хліба достигли рано, і з перших днів липня почали збирати врожай.

Пам'ятаю, як мати на релігійне свято Петра і Павла напекла перші 9 паляниць житнього хліба на капустяних листках. Це була величезна радість. Зі свого городу жито (а сіяли на городах жито майже всі) нажали, обмолотили, змололи і спекли хліба без усяких домішок.

Та ось серед дня до нашого двору приїздить бригада на чолі з головою сільської ради. З ним два активісти. Один з них несе стару вісь із воза. І прямують туди, де стояв млинок, і де люди мололи своє зерно. Було там з десяток людей зі своїми вузликками із зерном і чекали черги.

Голова сільської ради став кричати на людей, що не йдуть на роботу, а тут сидять. А люди йому кажуть, як іти на роботу без шматка хліба. Діждемося свого зерна, змелемо й підемо на роботу. Голова дав команду розібрати млинок. Ми, діти, плакали, благали, і люди просили, щоб не били, бо треба ж десь перемелювати зерно, адже в селі не було млина. Та він був невблаганний, і млинок розбили. Ос так. Я й тоді, в дитинстві, і зараз глибоко переконаний, що все те навмисне робилось у нас в Україні, щоб знищити населення.

Дуже боляче згадувати, листати ті страшні сторінки нашого життя. Трагічні то були дні нашої історії, але знати їх треба і дорослим, і малим.

Можна багато розповідати про голодомор 1933 року, будучи живим свідком тих страшних подій, коли сам особисто був пухлий, коли самому доводилось їсти таке, що страшно писати. Ніхто силоміць не заставляв їсти. Їли, щоб не вмерти, бо голодна смерть – то найстрашніша смерть».

Наумовська Марія Гордіївна, село Рогозів:

– Маріє Гордіївно, які, на вашу думку, могли бути причини голоду 1932–1933 років?

– Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

– Давали. Варили з муки затірку, у муку добавляли трохи води, вимішували чи затирали, робили кульки і кидали їх в окріп. І ото стоїть така велика каструля посередині, люди підходять кожен із своєю мискою і отримували свою порцію. Хліб давали в колгоспі по пів-кілограма за один рядок виполотих буряків. Із-за цього харчу мале і старее йшло на поле працювати. Хліб був неякісний, бо мука була з різних відходів зернових, були там ячмінь, і віка.

– Які засоби вживали для виживання?

– В нашій сім'ї була шкура з корови (тонка, пересушена).

– То було мати відріже тієї шкури, поріже її на кусочки, вона набухне, мати її обсмалювала і варила

– Що споживали у їжу з рослин?

– Варила віку. Наша мати варила нам лободянку з листя бур'яну лободи.

Якщо була картопля чи буряк, то кидали і їх. В кого була корова, то той такий борщ засмащував молоком. Після такого обіду знову хотілося їсти. Тоді діти шукали і їли гусячу салатку (молочай). Їли нижню частину трави півників. А коли зацвітала акація, то на кожному дереві сиділи діти і смакували квітами акації. Весною, коли почало наливатися колоса жита і пшениці, люди зривали зернові колоски, сушили їх і товкли в ступі. З цієї мукічки, яка булла зеленуватого кольору, пекли печериці і ховали в дерев'яних ящиках у сараях, під підлогою. Люди їли черв'яків, жучків, мишей та собак».

– Бараненку Миколі Івановичу, 1940 року народження на страшний час голоду було 7 років. В нього був менший брат, якому виповнився лише один рік. Найбільше він запам'ятав про те, як навесні вирушив з матір'ю в Любарці на кагати по картоплю. Вони удвох на візку привезли мішок мерзлої, гнилої картоплі, яку потім варили і намагалися з'їсти.

Найбільше запам'яталося, як мати давала м'ясо. Не казали, що з собаки (це ми пізніше дізналися). Якось батько роздобув конину. Мати варила нам те м'ясо. Їли потрошку. І це допомогло вижити.

Весною варили лободу та споживали. Ходили на поля збирати зерно пшениці, натирали у руках і варили в печі з водою».

Овсієнко Марія Онопрійвна, 1925 року народження, село Рогозів:

«Спочатку у нас клуню забрали. Потім за 1,5 пуда гречки забрали швейну ножну машину. Щоб не померти з голоду, міняли посуд та одяг на хліб. Коли дядько мій помер, ніхто не плакав, тому що не було сили плакати. Везли на возі на кладовище без труни.

Запам'ятала, що їли жир з їжачків, але не було й їх.

За баланду робили в колгоспі. Це допомагало.

Сестри й мати були пухлі, а я була дуже худа – одні кістки. Але не померли – вижили».

Овсюхно Ольга Семенівна, 1923 року народження, село Рогозів:

«Батько й мати працювали в колгоспі. Виживали на різнотрав'ї. Вимочували, варили та їли.

А свою вулицю, як сьогодні бачу. У Тарабана Сергія один хлопчик помер. Не хоронив, бо не було сили. Чекав дід, доки другий помре. Тоді дід поклав на возик їх і повіз. У них ніжки звисають з возика. Чи довіз їх на кладовище – не знаю.

Я ходила до школи. Майже кожного дня бачила на дорозі 2–3 метрових. А коли поверталась зі школи, то їх уже не було. Вивозили.

Батько працював шофером, заробляв трохи. Потім його забрали на перевезення вантажів, а ми залишилися із матір'ю.

За батька нам давали пайок з МТС (машинно-тракторна станція).

Материного брата розкуркулили і вислали в Архангельську область. Дочку його з чоловіком вигнали з хати. Чоловік ще до того ж був хворий на туберкульоз. Вона покине його в знайомих, а сама піде до людей заробляти. А одного разу повертається, а його вже відвезли на цвинтар, похоронили.

Наш дід на другий день пішов у колгосп. Здав у державну молотарку, дерку, віялку. Хліб забрали активісти. Ми, діти, переховувались, щоб не вислали нікуди.

Ось пішла чутка, що вбили Брусилівського, уповноваженого голови по району. Він відав заготовляями. Тоді ми повернулись додому. Більше вже не перераховувались».

Овсюхно Іван Павлович, 1924 року народження, село Рогозів:

«У сім'ї було 6 дітей. У батька – 10 десятин землі, пара волів. Але все забрали в колгосп.

Батько працював різноробочим, а мати була домогосподаркою. Ми не померли. Виживали тим, що було борошно сховане. Тоді змішували з гречаною половиною і пекли баладони. Бігли на поле, де людям варили баланду.

Зібраний хліб для московсько-більшовицької влади, 1932 рік.

Як залишиться щось у котлі, то й нам насипають. Драли горобенят, і мати варила з них суп».

Пузиревський Тимош Маркович, 1905 року народження:

Його життя повинне викликати людську зацікавленість. Він зберіг у своєму поважному віці феноменальну пам'ять про ті важкі роки голодомору.

«Одного разу зайшла якась жінка до хати і просить їсти. А в неї з ніг просто тече. Вся опухла. Дав їй крихіток хліба. Вона вкинула в рот та так у снігах і впала. Померла.

Я був батраком. Допомогло вижити те, що їздив і продавав тютюн у В'язьму, Дон, Вітебськ, Мінськ, Тьомкін, Сичовку. За ті гроші купував муку. Жили там і по місяцю. Рили котловани, щоб заробити хліба. Годували нас у їдальні. Від людей бандити забирали хліб. А мене з дядьком боялися. Дядько, Шкардун Кирило, був здоровий. Ми з ним бандитів скидали прямо з поїзда.

Я для багатьох померлих копав ями. Від голоду померла дівчина Шаля Лукера. Копав я яму на неї. Дивлюсь, стоїть над могилою чоловік. Одяг на ньому з овечок. Сам був з іншого села. «Що ти тут робиш?» – питаю. А він каже: «Місце шукаю».

Я покопав трохи і виліз. Аж бачу, лежить той чоловік. Пішов я до голови сільської ради і кажу, що товариш чужий лежить біля свіжої могили. Сам не впораюсь, бо сили мало. Мені дали підмогу. Удвох ми викопали глибшу яму й поклали його разом із дівчиною.

Копав яму на бабу Сакуншу. До нас підійшов мисливець з рушницею. Постояв хвилину й сів. Так і захолов.

Чоботи були в нього гарні. А в одного сироти не було, що взути. Ми хотіли зняти, але не вдалося. Тоді я розпорів по шиттю халяви, зняв чоботи й віддав хлопцю.

Якось прибігла Третяк Мотря Митрофанівна в хату. Просить допомоги. А за нею вже йдуть у дворі. Де її діти? «Лізь у подушку головою», – кажу їй. А діти поверх сіли, ганчір'ям її прикрили. Шукали, гади, перерили все і не знайшли. Я не боявся, що за переховування перепаде. Я знав, що вони дурні. Розумних людей серед них не було.

Ілько, голова колгоспу, багатьох людей рятував від розкуркулювання. Царство Небесне його душі. Я також жодної людини не зобидив. Спасав багатьох. От тому й живу довго».

Скрипка Марія Макарівна, 1914 року народження:

«Я все запам'ятала і можу розказати, бо це не сон. Таке не забувається. В голодовку 33-го року батько і брат працювали конюхами. Вони вночі пасли коней. За це одержували по 8 кг різного змішаного зерна (пшениця, кукурудза, віко, овес, горох). Ми мололи в жорнах муку й пекли млинці.

Брат держав корівку. Але не було сараю, то вона стояла в нашому. Молока мало давала, але вже якось ділились на дві сім'ї.

У моєї матері пухли ноги, то лікар просив, щоб давали по шматочку хліба і хоч по шкірочці сала. Брат заколов невеличке поросятко і приніс шкірочок. Це допомогло. Ноги відтухли.

Мені 16 липня буде 94 роки, а все пам'ятаю.

Пам'ятаю сім'ю Зотикових. Їх вигнали з хати. Батька забрали, а мати з двома дітками скиталась скрізь. Хлопчик її дуже хотів їсти. Мати пішла просити до людей молочка, щоб спекти щось. А він просить ковтнути хоч раз молочка. Хотіла ж краще. Просила, щоб почекав, доки спече баладони. А він помер. Дівчина залишилась. Батько їх таки повернувся. Ще й побудував хату.

Поруч дядько рідний жив із жінкою й дітьми. Вони були такі слабкі, що не могли працювати. Просили в людей їсти. Було сидять на лавці та й просять у перехожих. А хто дасть і що? Тітка була зігнута майже до землі. Так і померла з голоду. Помер і дядько. Багато людей їздили на Амур. Там жили. Копали в лісі землянки чи насипи робили й жили. Харчувалися з лісу.

Мені запам'ятався Сошенко Сидір. Його поставили варити людям їжу. Виділять йому порцію відходів на день і він у великому казані варить за-тірку. Тоді дощі кожного дня йшли, а він все рівно закручує кописткою баланду в котлі.

Ми всі чекали, коли дядько підніме дрючок з мішком (ніби прапор) і помахав ним. Потім усі, хто в полі, з казаночками йшли до нього. А де тоді ми брали стільки казаночків – не знаю. Стаємо в чергу. Дядько роздає норму. З поля ніхто не піде, доки не заберуть все з котла. Тоді ставали по другому разу. Роздасть і котел вишкребе.

Часто бачила діток. Ходити по вулиці, просили їсти. Ходять, ходять та так під двором ляжуть, ще дишуть, але встати не можуть.

Чоловіка Сапуна вигнали з хати. Він пішов чогось на с. Любарці. Не дійшов. Під скиртою помер.

Головою колгоспу був Подолинний із с. Воронькова. Трохи допомагав людям, але чим? Мало чого було».

Сліпець Костянтин Петрович, 1919 року народження, село Рогозів:

«У сім'ї нас було восьмеро. Батько, мати, чотири сини й 2 дочки. Старший за мене – з 1916 року народження. А потім – я.

З хлопцями ми пасли людські корови. Догонили аж до себе Воронькова. Там і довелось побачити дядька, що йшов та й упав за мертво. Тільки ціп та казаночок біля нього лежали. Мабуть, ішов кудись заробляти на прожиття.

А ось погнали під ліс худобу. І там мертвий дядько лежав. Жакливо так, моторошно.

Люди нам виносили молоко за те, що пасли худобу. Це підтримувало трохи. У старшої сестри була корівка, то по чашці давали молочка.

Довелось ловити та їсти їжачків. Полову споживали. Ми пасли, то знаходили кістки з худоби. Рубали на кусочки, варили і їли той навар.

У колгоспі дохли корови, яких закопували у скотомогильнику. То люди не дивились на це: відкопували, рубали і ділили поміж собою.

Батьки наші не пішли в колгосп. Нас і тих, хто не записався до колгоспу, називали «індусами».

Активісти забрали в нас корову й теля. Зерно батько зумів сховати в клуні. Як не штирхали граблями – не знайшли.

Мене послали посильним від сільської ради. Зайшов в одну хату, а там лежать усі мертві. Багато їх було. Я пам'ятаю, що й на Свинорії вимерла сім'я Германів. На Бутківщині помер син Видолоба Івана. Йшов дорогою, упав і не встав.

У школу ми ходили з братом по одному: той іде сьогодні, а я – завтра. Вчитель, Калістрат Антонович, просив, щоб ми ходили в школу. Та яка там школа! Якось виживати треба. Бо страшна смерть голодна. Ой, страшна».

Соченко Ольга Микитівна, 1921 року народження, село Рогозів:

«Нас у сім'ї було п'ятеро дітей. Батько працював різноробочим. Допомогли вижити те, що держали корівку. Коня забрали, віз, борони, хліб.

Материна мати старенька була. На базарі купувала гречану полову і товкла. Потім підсмажували на сковорідці, а вона розліталася...

Пам'ятаю, як маму трусило. А потім і всю лихоманило. Якоїсь трави наїлись. Не знаю, як видужали та вижили».

Соченко Петро Михайлович, 1922 року народження, село Розозів:

«Сім'я наша складалась з 6 осіб. Батько, мати й четверо дітей. Серед них я – старшенький.

У селі Старому стояв військовий табір. І солдати часто проїжджали повз наш двір. Інколи заходили до криниці води напитись. Хлопці бачили, що ми голодуємо, і підказали батьку поміняти в них пакети з махоркою. Не знаю, на що міняв батько, але пакетів було багато.

Батько брав махорку з собою у Волоколамськ (Росія) й міняв на муку. Одного разу наміняв клунок у 2 пуди й мішок у 4 пуди. При пересадці в другий поїзд мішки передавали через вікно, бо поїзд стояв всього 5 хвилин. Одного мішка батько не знайшов. Боляче було, адже вдома чекала голодна сім'я.

У дворі стояла гарна клуня. Приїхав голова сільської ради Гудим Ілько з хлопцями з Кириївщини. Розібрали й вивезли на хутір. Наша сім'я так і не бачила тієї клуні в Кириївщині. Мабуть, кудись вивезли чи переробили.

Одного разу приїхала група хлопців і забрали з ями всю картоплю. Відвезли в дитячий садок.

Я ходив з матір'ю збирати колоски в поле, то об'їждчик відняв повні торби і закинув на скирту. Часто змітали на полі гнилу гречку. Мати переминала пляшкою зерно й потім варила суп.

Батько зробив замаскований млинок у землі. Інколи ним перемелювали знайдене зерно. Вижила вся сім'я. Але скільки набралися горя, скільки сили, енергії треба було, щоб це пережити!»

Соченко Федір Овсійович, 1921 року народження:

«Ті роки я пам'ятаю. Мій вітчим працював трактористом, то їжа хоч якась була. Нам легше довелося пережити цей голод. А мій дід Іван і його жінка померли від голоду. Підтримки не було ніякої. Та й перед Пасхою їх обікрали. Забрали з погребу картоплю, з хліва – курей.

Поряд з нами жив Соченко Іларіон Денисович. Його поставили головою колгоспу у 32 роки. Сам він був із дуже бідної сім'ї, а жінка була багата. Вона була не зовсім здорова, то ніхто не сватав. А Іларіон женився на ній.

У колгосп спочатку звозили все збіжжя. Потім не могли дати толку всьому і вирішили роздати назад людям. Дехто забрав воли, коні.

Жінка Іларіона послала його забрати все своє, що віддали в колгосп.

Все закінчилося тим, що його зняли з цієї посади. А в дворі розібрали клуню, сарай та все збіжжя і відвезли в колгосп.

У Іларіона Денисовича ж було 6 дітей: Іван, Федір, Федось, Арійон, Ганна, Марія. Їсти нічого. Тоді Іларіон йде в колгосп та забирає бугая. Тільки один він міг до нього підійти. Довів додому, за вухо тримаючи. Та вже в дворі він вирвався і втік. Знайшов його під ранок, спіймав і зарізав. Думав, що він однаково наробить шкоди.

Вранці на нього і донесли. За це відправили чоловіка на примусові роботи. Він мав право забрати з собою двох дітей. Троє дітей із сім'ї наїлися маківок та й померли.

Пізніше Іларіон з хлопцями повернувся додому і допоміг вижити хворій дружині.

Скільки не живу й думаю, як могло статися, що у 1932 році за одну ніч згоріли 3 клуні, в які були звезені снопи з усіх полів?»

Черняк Ганна Мусіївна, село Рогозів:

«Вся бригада активістів шукала в нас золото. Піч довбали до тих пір, поки не розвалили. Ми три мішки муки в колодязь вкинули (кажуть, що вона промокає лише зверху, а далі вода не проходить). Ховали все від них. Трохи рознесли по людях. Було вродить хліб, то бригада прийде й забере. Все податки брали з батьків.

Сім'я велика була. Пекли часто хліб. Сусідські дівчатка все приходили, щоб ночви вискребти. Дерев'яні такі. Мати завжди виставляла для них. О 6 годині ранку вони вже були в дворі й чекали, доки щось винесуть.

Важко на все це було дивитись».

Чорниш Марія Степанівна, 1924 року народження:

«У 9 років залишилась сиротою. Померли брати і батьки. Жила я по людях. Хто покличе, йду робить, і так годувалась. Потім робила в колгоспі за баланду. Хліба не давали. Важко жилося. Як могло таке статися в Україні?» [61].

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА РОГОЗІВ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору в селі Рогозів належним чином не проводилось)

Бойко (ім'я невідомо) і два його сини.

Братусь Володимир Трохимович.

Братусь Григорій Андрійович.

Братусь Максим Андрійович.

Братусь Остап Романович.

Братусь Улас Ілліч.

Бут Ігнат Петрович.

Гапон Галина Єгорівна.

Гапон Ганна Григорівна.

Гапон Григорій Корнійович.

Гапон Єгор Єгорович.

Гапон Іван Іванович.

Гапон Іван Юхимович.

Гапон Ілля Дементійович.

Гапон Марія Петрівна.

Гапон Олена Федорівна.

Герман Макар Власович.

Герман Марія Павлівна.

Герман Сергій Власович.

Голуб Андрій Андрійович.

Голуб Кость Миколайович.

Голуб Микола Амвросійович.

Голуб Федір Амвросійович.

Голуб Федір Андрійович.

Грона Єлизавета Наумівна.

Грона Іван Кіндратович.

Грона Прохор та 4 його дітей.

Грона Олексій Іванович.

Грона Кость Павлович.

Гудим Митрофан Васильович.

Гудим Устина Йосипівна.

Довбиш Галина Денисівна.

Довбиш Галина Омелянівна.

Довбиш Омелян Матвійович.

Довбиш Ольга Омелянівна.

Довбиш Сергій Омелянович.

Довбиш Христина Кіндратівна.

Дремлюга Йосип Іванович.

Дремлюга Параска Трохимівна.

Зонь Петро Федотович.

Зотики, сім'я, три особи.

Йова Яків Васильович.

Колесник Кирило Кузьмович.

Копиця Григорій Степанович.

Копиця Пестина Дорошівна.

Копиця Петро Степанович.

Копиця Степан Гордійович.

Кукленко Єфросинія Дем'янівна.

Кукленко Онися Гордіївна.

Кукленко Олексій Пилипович.

Кукленко Трохим Авер'янович.

Кучерина Прокіп Дем'янович.

Кучерина Феська Ільківна.

Мішкур Антон Іванович.
 Мішкур Софія Корнійвна.
 Наумовський Василь Тимофійович.
 Овсюхно Ганна Петрівна.
 Овсюхно Дем'ян Петрович.
 Овсюхно Євдокія Григорівна.
 Овсюхно Кузьма Петрович.
 Овсюхно Софія Максимівна.
 Овсюхно Степан Юхимович.
 Пиріг Іван Купріянович.
 Попович Іван.
 Ращенко Лукія.
 Ращенко Семен.
 Сакун (ім'я невідоме).
 Соченко Іларіон Денисович та
 трое його дітей.
 Соченко Іван та його дружина.
 Скрипка Ївга Аврамівна.

Списовський Федір Олексійович.
 Цілик Петро.
 Черпак Антон Тетфанович.
 Черпак Тетяна Петрівна.
 Черпак Юхим Сидорович.
 Чорниш Марія Антонівна.
 Чорниш Микола Лукич.
 Чорниш Марія Степанівна, 2
 рідні брати та батько і мати.
 Чорниш Микола Никифорович.
 Чорниш Олексій Никифорович.
 Чорниш Ольга Никифорівна.
 Чориш Остап Микитович.
 Шаля (ім'я невідоме).
 Шаля Лукера.
 Шастун Іван Тимофійович.
 Шастун Пилип Тимофійович.
 Всіх 100 осіб [52, 60].

Померлий від голоду селянин, 1933 рік.

СЕЛО СЕНЬКІВКА

Бойко Пилип Данилович, 1920 року народження:

«Забрали «ударники» з хати все. У печі прів обід, забрали з горщиками на воза. Сестра Настя чистила саме квасолу, встигла пригоршню всипати за пазуху. По квасоліні з-за пазухи і забрали.

На щастя залишилась у нас корова. Ніхто не вмер, усіх урятувала корівка. У кого була корова, ті всі вижили. Неподалік жила сім'я Кацанів, вони не мали що їсти. Залізли в піч усі четверо, там і померли».

Синько Ганна Омелянівна, 1928 року народження:

«Найбільше страждань зазнали чоловіки, вони й помирили першими, а потім – діти. Жінки чомусь страждали довше і помирили останніми. Багатьох на світі тримали корівки, часом хтось давав кухоль молока стражденому, рятуючи від смерті. Та зовсім мало було корівок у селі. Повідбирали до колгоспу» [53].

Чайка Федор Миколайович, 1927 року народження:

«З початком колективізації наступив голод, на який ніхто не сподівався. Це були жорстокі часи – ударники забирали все, що потрапляло під руку: зернові культури, клумачки з хлібом, борошно... Повитрушували в людей все, що нічого вже було брати. Пригадую один випадок. Ми були тоді дітьми, якимось гралися на нашій улиці. Тут йде якась тітка, вся змарніла, сині круги під очима і каже до нас: «Я вам дам золоту десятку, а ви мені хоч сухарик хліба». Ми взяли ту десятку, але самі були голодні і не мали що їй дати, тому повернули гроші. Вона трохи пройшла, сіла на пеньку біля одного двору і вмерла. Тоді вмирало багато людей, за день по 5–10 чоловік і тому сільська рада виділила підводу, щоб мертвих людей вивозили на кладовище. Чоловіка, який возив мертвих, звали Андріан. Йому пообіцяли за одного мертвого 1 кілограм хліба. Так він їздив по селу і збирав мерців. Раптом бачить іде одна жінка, ледь тримаючись на ногах. От він взяв її на воза. Жінка знала його і каже: «Дядьку, Андріан, що ви робите, я ще жива!» Він нічого не відповів. Привіз на кладовище, вкинув у яму разом з усіма. Але яму не закопав. Людей вмирало багато, тому ями не було кому копати. Вкидали до ями мерців, поки не заповнювали її. І ось жінка трохи полежала, поки стемніло, а потім вилізла з неї і сховалася в кущах... Вже після війни

Голодуючі діти, 1932 рік.

на вулиці, де жив Андріан, іде якась жінка, гарно вдягнена, підходить до Андріана та й каже: «Ну що, не впізнали мене?» У нього з'явилися на очах сльози. Але вона не звернула на це уваги і пішла собі геть. Це була та жінка, яку він живцем хотів поховати... У нашій родині було шестеро дітей, але в нас були свиня й корова. Свиню ми зарізали раніше, бо не було чого їсти, частину продали, щоб купити хліба, а частину залишили собі. Багато допомагала нам корівка. Якби не вона, то нас би не було на світі. Так і вижили».

Чуприна Галина Василівна, 1925 року народження:

«Мені тоді було 7 років. Дітей у батька було троє. Забрали в колгосп корову, коня, всі зернові запаси, навіть пшеницю з череня, яку батько наклав рядном. На ній лежали діти, але все знайшли і забрали. Батько поїхав на заробітки до Ленінграда. З голоду померли мати, баба, дід, сестра. Залишились ми удвох із сестрою. Тяжко було дивитись. Як помирали найрідніші люди. Дід Цибуля викопав на кладовищі величезну яму, і туди всіх звозили. Мене і сестру Галю забрали до колгоспу, де ми виконували посильну роботу. Там давали якусь баланду. Навесні почала з'являтися зелень. Їли листя шовковиці, цвіт акації, ловили дрібну рибу» [53].

Діти збирають мерзлу картоплю на полі, 1933 рік.

**ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА СЕНЬКІВКА
1932–1933 РОКІВ**

(Дослідження жертв Голодомору в селі Сеньківка належним чином не проводилось)

Благодир Опанас.	Ігнатенко Пріська.
Бойко Денис Зінкович, дружина, два брати.	Кавецький Юхим, батько, мати.
Бойко Григорій.	Кацан Артем Хомович.
Веклич Василь Семенович, дружина.	Кацан Галина.
Веклич Павло, дружина.	Кацан Григорій Гордійович, дружина, дочка.
Грищенко Гаврило.	Кацан Євдокія.
Грищенко Степан.	Кацан Іван.
Грищенко Федір Г.	Кацан Кіндрат Максимович.
Грищенко Мотря.	Кацан Лукера Іванівна.
Грищенко Ніна.	Кацан Марта.
Грищенко Пріська.	Кацан Михайло, дружина, батько, мати.
Дігтяр Килина Семенівна.	Кацан Оксана Олексіївна.
Дігтяр Тихон Захарович.	Кацан Петро.
Дігтяр Петро.	Кацан Трохим Іванович, брат.
Діденко Ілля Гаврилович, мати і дружина.	Кацан Степан Андрійович.
Діденко Павло Трохимович, батько, мати.	Кацан Сергій, батько. мати.
Діденко Савка, батько, мати.	Кацан Федір.
Діденко Петро.	Кацан Яків.
Жук Ничипір, дружина. внук.	Кичка Давид, дружина.
Жук Кирило Дмитрович, дружина, дитина.	Киянець Федір.
Ігнатенко Євдокія.	Коваль Василь Хомич, син.
Ігнатенко Йосип, дружина.	Кушнір Палажка, син.
Ігнатенко Михайло, син.	Лазаренко Олексій Семенович, батько і мати.
Ігнатенко Оксана.	Лаврик Пилип.
Ігнатенко Ольга.	Міщенко Митрофан Максимович.
Ігнатенко Параска.	Мовчан Яків, дружина, син.

Олівець Григорій, батько, дитина.	Сидоренко Степан Романович.
Петруня Гаврило, дочка, син, батько, мати.	Сидоренко Юхим Микитович, дружина, мати, двоє дітей.
Петруня Григорій Кіндратович, дружина, дитина.	Федорець Демид, дружина.
Петруня Іван Пантелеймонович, дружина.	Цибуля Василь Юхимович, дружина.
Петруня Йосип Якович.	Цибуля Степан Омелькович, батько.
Петруня Михайло, дружина, мати, двоє дітей.	Чайка Василь Оникійович, дружина.
Петруня Олексій і його дочка.	Чайка Григорій Володимирович, дружина, троє дітей.
Петруня Федір Матвійович, дитина.	Чайка Іван Ананійович.
Пінчук Мотря, дочка.	Чайка Іван Петрович.
Пінчук Степан.	Чайка Йосип Андрійович, батько.
Сидоренко Антон, дружина.	Чайка Микита, син.
Сидоренко Ігнат Кіндратович.	Чайка Олексій Петрович, дружина, двоє дітей.
Сидоренко Митрофан Данилович.	Чайка Петро, дружина, син.
Сидоренко Ничипір Данилович, батько, мати.	Щербак Василь Євтухович.
Сидоренко Парфен Кіндратович, дружина, дитина.	Щербак Іван Євтухович, дружина, двоє дітей.
Сидоренко Петро, дитина.	Щербак Савка.
Сидоренко Пилип Васильович, батько, мати.	Щербак Селевета Миколаївна і три сестри: Тетяна, Палажка, Ганна.
Сидоренко Писарка.	Щербак Уляна.
Сидоренко Сергій.	Всіх 169 осіб [53].

СЕЛО СОШНИКІВ

Тригуб Дмитро Кузьмович:

«Пам'ятаю, як люди мерли. Свою тітку ховав без труни. Й інших людей так ховали, бо щодня вмирили по 5–6 чоловік. Не було навіть кому яму викопати, був такий момент, що я, десятирічний, сам ями копав. Тоді рання весна була, акація дуже цвіла. Товкли ми і сушили цвіт акації, пекли і їли з неї млинці. Колективісти все у нас витрусили, навіть квасолу, яка лишилася на насіння. Забрали все до зернини. А нас четверо дітей, найменшому шість місяців. Їли ми лущайки, акацію та полову збирали, щоб вижити».

Тригуб Євдоким Гордійович:

«У нашій родині було п'ятеро дітей. Батько мав два гектари землі, мати ткала полотно людям, із-за верстата не вилазила. Дійшло до 1933 року. Забрали колективісти у нас корову, бугая. Хату розкидали. Батько, брат і сестра, менші за мене, померли. У мене почали ноги пухнути. І що мене врятувало? Я пішов до військового табору і там біля помийних діжок вижив. А поряд з нами п'ять сімей померли. Один з них був Данило Мухін, коваль був хороший, помер з голоду і четверо дітей з ним» [47].

«Після вступу прадіда Хоми до колгоспу, мій дудусь – Дмитро Удовенко пішов слідом за своїм тестем. Разом з бабусею вони запрягли у воза пару волів, на воза поклали віялку, плуг, борону, причепили до воза сіялку. Дід підійшов до купи дощок та товстенних колод і гірко зітхнув. Це були заготовки на вітряний млин, який він мріяв побудувати.

До дідуся тихенько підійшла бабуся і промовила: «Дмитре, не рви своє серце, така наша доля». Дідусь ніжно обняв її, взяв на руки і посадив на воза. Сам посадив Івана га осідланого улюбленця всієї сім'ї коня і сів поруч з дружиною. За масть коня прозвали Вороний. Добре вгодований трирічний жеребець аж виблискував під променями сонця. Під плач дітей ця церемонія виїхала з двору і направилась до колгоспу «Перебудова». На крики збіглись сусіди. Одні дивились на діда з співчуттям. Інші з подивом, а Заболотний Федір, навіть назвав діда дурнем.

Так сім'я Дмитра Удовенка із 6-ти осіб стала колгоспниками. Разом з переданою худобою та сільськогосподарської технікою до колгоспу відійшли майже всі землі дідуся. У приватному господарстві залишилось близько 80

соток землі на Обірках, де стояла садиба. Ця земля не раз спасала мою родину від смерті.

Поспіль до колгоспу вступили й інші сусід. Тільки **Заболотний Федір** з Гапкою та Секлета з Андрієм лишались одноосібниками. Правда. У Секлеті не було чого здавати у колгосп, а Федір довго ховав у заростях лози пару коней і корову. Коли терпець увірвався, він відвів їх у село Єрківці і продав. Повернувшись додому, Федір застав у дворі представників сільської ради, КНС і сусіда Лисого Івона Карповича. Вони уже погрузили на воза поросю, плуг і борону. Федір кинувся до них. Його скрутили, кинули на воза і повезли до контори колгоспу «Перебудова». Гапка стояла з маленькою дитиною на руках, із шести народжених в живих лишився тільки один Гриша, і гірко плакала. Через кілька годин Федір повернувся додому увесь побитий і без грошей. Так закінчилось його одноосібницьке життя. Правда хату йому залишали».

* * *

«Така ж участь спіткала сім'ю **Трипільського Олександра Порфиревича і Насті Павлівни** з дітьми. Їхню хату забрали і розмістили там пасіку колгоспу «Перебудова», а сім'ю переселили на господарство Саливон (Тригуб) Улити Терентіївни. В роки війни Улита вигнала їх з хати. Насті довелось звернутись до старости села – Петренка Євлампія і німців за допомогою. З їхнього дозволу сім'я повернулась у свою хату. Після зволення села, Улиту змусили вибратись до матері на Підгайці, а Настя з дітьми повернулась назад» [49].

* * *

«Колективізація принесла горе і в родину **Удовенків. Карпо Прокопович** – рідний брат Дмитра Удовенка, не хотів вступати до колгоспу і віддавати туди з таким трудом нажите добро. Одного дня до його господи прийшли члени КНС з представниками сільради на чолі з Степаненком (Жалом) Михайлом. Не слухаючи Карпа, не зважаючи на плач Марії, Кузьми і Катерини, вони викинули їх з будинку в чому ті були одягнені. З подвір'я забрали все: одяг, пару волів, пару коней, корову, овець, гусей, курей... В хату Карпа вселили колгоспну активістку Заболотну Марію з дітьми (по-сільському Курочка) і поїхали з двору» [49].

Пам'ятник жертвам Голодомору в селі Сошників.

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛО СОШНИКІВ 1932–1933 РОКІВ

(Дослідження жертв Голодомору села Сошників належним чином не проводилось)

Баглай Олена М.	Говоруха Демид.
Баглай Павло М.	Говоруха Марфа.
Баглай Семен М.	Говоруха Уляна (перша).
Баглай Мина.	Говоруха Уляна (друга).
Басок Єфросинія.	Горобець Денис М.
Бойко Григорій Я.	Горобець Дмитро.
Бойко Єфросинія Я.	Горобець Домаха Д.
Бойко Катерина Я.	Горобець Єлизавета П.
Бойко Яким М.	Горобець Іван Д.
Боровик Тарас Г.	Горобець Катерина С.
Вовк Іван С.	Горобець Ольга Д.
Вовк Кирило В.	Горобець Роман Д.
Вовк Одарка І.	Горобець Степанида.
Вовк Олексій.	Горобець Уляна.
Вовк Семен.	Горобець Юхим Д.
Ворона Василь.	Дзюба Іван П.
Ворона Іван А.	Дзюба Марія К.
Ворона Каленик.	Дзюба Марія П.
Ворона Наталія.	Дзюба Онисія П.
Ворона Онистрат.	Дзюба Пилип П.
Ворона Параска.	Житник Павло О.
Ворона Хима.	Заболотний Анатолій Ф.
Гонзя Матвій.	Заболотний Йосип І.
Гонзя Степан І.	Заболотний Іван Х.
Голіяд Ілля І.	Заболотний Олексій Й.
Голіяд Микита І.	Заболотний Олексій М.
Голіяд Павло І.	Заболотний Роман С.
Говоруха Григорій.	Заболотний Федір та 5 його дітей.

Заболотня Євдокія Г.
 Заболотня Катерина Т.
 Заболотня Хима Ф.
 Загородній Кирило І.
 Іщенко Оксана.
 Коломієць Василь.
 Коломієць Євдокія І.
 Коломієць Іван І.
 Коломієць Ілля.
 Коломієць Марія А.
 Коломієць Настя Я.
 Коломієць Павло А.
 Коломієць Павло О.
 Коломієць Секлета О.
 Коломієць Федір І.
 Копійка Олена.
 Копійка Якилина М.
 Коцар Оврам Г.
 Коцар Семен Г.
 Коцар Федір Г.
 Крисько Євдокія.
 Крисько Марія.
 Курилко Марія.
 Курилко Одарка І.
 Курилко Степан Т.
 Курилко Трохим В.
 Лазоренко Горпина І.
 Лазоренко Григорій П.
 Лазоренко Данило П.
 Лазоренко Данило.
 Лазоренко Євдокія К.
 Лазоренко Марія.

Лазоренко Павло П.
 Лазоренко Степан.
 Лазоренко Юхим Є.
 Лазоренко Юхим П.
 Лазорко Марія.
 Лазорко Онопрій О.
 Лазорко Павло О.
 Лазорко Тетяна Т.
 Лазорко Трохим К.
 Лазорко Федот Т.
 Лиса Марина М.
 Лобода Григорій.
 Лобода Євдокія І.
 Лобода Марія Г.
 Лобода Марія.
 Лобода Оксана Г.
 Лобода Хима Г.
 Лобода Хима.
 Ломака Степан С.
 Макаренко Антон Д.
 Макаренко Денис Л.
 Макаренко Марія Г.
 Макаренко Микола.
 Макаренко Митрофан П.
 Макаренко Д.
 Макаренко Федір Д.
 Макаренко Харитина.
 Малежик Митрофан.
 Малежик Настя.
 Малежик Панас З.
 Малежик Федот.
 Малежик Юхим Д.

Матяш Яків.
 Мележик Ганна М.
 Мележик Павло М.
 Мележик Палажка В.
 Мележик Параска В.
 Мележик Самійло М.
 Миколаєнко Настя М.
 Миколаєнко Петро Ф.
 Миколаєнко Федот П.
 Митрофаненко Євланій.
 Митрофаненко Костянтин С.
 Митрофаненко Леонтій С.
 Митрофаненко Марина С.
 Митрофаненко Степан М.
 Митрофаненко Яків.
 Михайличенко Василь Л.
 Михайличенко Євдокія М.
 Михайличенко Леонтій С.
 Михайличенко Федір.
 Михайличенко Федосія
 Михайличенко Яків С.
 Митурич Яків С.
 Мурмило Василь.
 Мурмило Григорій.
 Мурмило Овсій Ф.
 Мухін Данило та 4 його дітей.
 Некрутенко Ілля К.
 Некрутенко Корній.
 Некрутенко Марія К.
 Некрутенко Мокрина К.
 Некрутенко Мотрона К.
 Некрутенко Христина.

Некрутенко Юрій.
 Носоровський Йосип.
 Олишевець Давид М.
 Олишевець Юхим І.
 Охріменко Антон А.
 Охріменко Ганна М.
 Охріменко Горпина
 Охріменко Євдокія М.
 Охріменко Марія М.
 Охріменко Степан А.
 Охріменко Тарас.
 Охріменко Улита Н.
 Охріменко Харитина.
 Паладько Василь.
 Паладько Іван Г.
 Паладько Іван Т.
 Паладько Марія.
 Паладько Михайло П.
 Паладько Мотря.
 Петраш Василь Л.
 Петраш Галина Л.
 Петраш Іван Л.
 Петраш Ілля.
 Петраш Марія Л.
 Петраш Марія О.
 Петраш Мотря.
 Петраш Олександр О.
 Петраш Олена Л.
 Петраш Охрім.
 Петраш Охрім В.
 Петраш Охрім Ф.
 Петренко Гнат З.

Петренко Настя І.
 Петренко Павло О.
 Петренко Федір В.
 Петренко Федора І.
 Петренко Юхим І.
 Петрусь Олексій І.
 Петрусь Параска С.
 Півко Іван.
 Прохоренко Христя.
 Прядка Йосип.
 Прядка Ничипір.
 Прядка Палажка Н.
 Прядка Секлета.
 Прядко Марія.
 Прядко Устя.
 Репа Гаврило С.
 Репа Ганна.
 Репа Іван І.
 Репа Килина.
 Репа Лук'ян І.
 Репа Назар Л.
 Репа Тиміш Л.
 Репа Петро А.
 Репа Уляна П.
 Репа Яким.
 Рижик Галина І.
 Рижик Іван П.
 Рижик Ілля І.
 Рижик Хома.
 Салівон Василина.
 Салівон Дементій.
 Салівон Дорош.

Салівон Єфросинія С.
 Салівон Іван Д.
 Салівон Іван П.
 Салівон Ігор Т.
 Салівон Марія А.
 Салівон Марія Д.
 Салівон Марія Ю.
 Салівон Олена Д.
 Салівон Самійло А.
 Симоненко Євдокія І.
 Симоненко Оксана І.
 Симоненко Петро І.
 Симоненко Сильвестр С.
 Симоненко Степан І.
 Соболев Дмитро.
 Соболев Мотря.
 Соловей Євдокія.
 Соловей Єфросинія.
 Соловей Іван О.
 Соловей Ївга С.
 Соловей Марта.
 Степаненко Андрій.
 Степаненко Андрій Є.
 Степаненко Євтух А.
 Степаненко Катерина С.
 Степаненко Килина Є.
 Степаненко Микола А.
 Степаненко Павло С.
 Степаненко Параска А.
 Степаненко Петро Є.
 Степаненко Петро М.
 Степаненко Степанида.

Степаненко Федір С.
 Тригуб Аревон П.
 Тригуб Галина Г.
 Тригуб Ганна М.
 Тригуб Гордій Й.
 Тригуб Григорій Р.
 Тригуб Григорій Ф.
 Тригуб Домаха.
 Тригуб Іван Д.
 Тригуб Катерина П.
 Тригуб Майя О.
 Тригуб Марія З.
 Тригуб Марія І.
 Тригуб Михайло С.
 Тригуб Оксана С.
 Тригуб Олексій С.
 Тригуб Олена.
 Тригуб Павло Ф.
 Тригуб Петро А.
 Тригуб Роман М.
 Тригуб Свирид С.
 Тригуб Семен.
 Тригуб Семен Г.
 Тригуб Симон П.
 Удовенко Єпестина С.
 Удовенко Лаврін С.
 Удовенко Марія С.
 Удовенко Сава С.
 Удовенко Сидір Т.
 Удовенко Трохим.
 Форостянко Варка.
 Форостянко Пилип І.

Хобта Манило С.
 Хобта Марія В.
 Хобта Настасія В.
 Хобта Оксана В.
 Хобта Ольга В.
 Цікал Антон Л.
 Цікал Василь.
 Цікал Лаврін.
 Цікал Марфа.
 Цікал Мар'яна.
 Цікал Софія Я.
 Чекон Арсен І.
 Чернявська Галина Л.
 Чернявська Домаха І.
 Чернявська Марія І.
 Чернявська Марія Л.
 Чернявський Гаврило О.
 Чернявський Михайло Л.
 Чернявський Оврам І.
 Чернявський Павло.
 Чернявський Самійло С.
 Черноусько Захар.
 Черноусько Іван.
 Черноусько Лаврін Л.
 Черноусько Нестор Л.
 Черноусько Пелагея М.
 Черноусько Тиміш.
 Чуба Марія.
 Чуба Петро І.
 Чуба Пилип.
 Швед Галина М.
 Швед Герасим Н.

Швед Дмитро М.
 Швед Іван А.
 Швед Марія С.
 Швед Михайло.
 Швед Параска А.
 Шилофост Микола П.
 Штефан Варка Г.
 Штефан Василь Ю.
 Штефан Векла І.
 Штефан Ганна.
 Штефан Данило.
 Штефан Євтух С.
 Штефан Іван Л.
 Штефан Іван Ф.
 Штефан Катерина Ф.
 Штефан Кіндрат.

Штефан Кіндрат Ф.
 Штефан Ларіон Й.
 Штефан Ларіон О.
 Штефан Марія Х.
 Штефан Мелашка Х.
 Штефан Наталія.
 Штефан Степан.
 Штефан Уляна Х.
 Штефан Хома.
 Штефан Хома П.
 Штефан Юхим І.
 Штефан Юхим К.
 Штефан Яків Т.

Всіх 354 особи [60].

СЕЛО СУЛИМІВКА

**Науменко Валентини Іванівни, 1938 року народження, село Сули-
мівка:**

«Бабуся в сусідньому селі з голоду померла у 1932 році, мама говорила, що у Сулимівці померла з голоду сім'я Тюшиних. Ходили по селу чужі люди, просили. У дворі жінка почала їсти намішане курям з шелухою від проса, мама відігнала її, а щоб не померла, дала кілька варених картоплин. Сільські активісти забрали з печі горщик з якимсь варивом. У тьоті Антоніни (татової сестри) чоловік ходив у Київ, прийшов і плакав, бо проклятий жидюга за золоті сережки дав тільки половинку хліба. І досі у парку села Сулимівки стоять дуби з обрізаною корою – живі свідки голоду 1933-го року (кору люди обдирали, перемелювали і додавали у страву)».

Гладченко Ліда Петрівна, 1927 року народження, село Сулимівка:

«1933 рік був дуже голодний. Нас у матері (Приходько Марії) було двоє малих, у всіх сусідів теж не було чого їсти. Батьки ходили в Сулимівський парк і обрізали кору на дубах, з якої варили таке собі вариво і їли. А тільки з'явилися перші проталини, всі діти ходили на поле за селом, де у 1932 році росла картопля, видовбували з землі мерзлу. На полі збирали колоски. Тільки зійшов сніг, копали корінці лопухів і варили. В нашому господарстві була руда корова Лиска, її годували гілками з дерев і так вона дожила до весни, але стоять вже не могла, то весною ми з мамою зі старого домотканого рядна зробили ноші, на які підвісили Лиску, бо вона вже не трималась на ногах».

Приходько Іван Остапович, 1927 року народження, село Сулимівка:

«Моя дружина Марія Трохимівна з батьками жила на хуторі за Сулимівкою. У 1933 році, коли ходили трусити зерно, ми сховали два мішки муки у копанці під льодом. Коли вийняли з води, то виявилось, що мука промокла лише на палець. Ці два мішки і спасли родину від голоду».

У селі Сулимівка ніхто не складав списки померлих від голоду 1932–1933 роках.

СЕЛО СТАРЕ

Бойко Микола і Мокрина, рік народження невідомий:

«В нас було четверо маленьких дітей. З хати нас вигнали, хату забрав один із активістів Опелат Іван. Відняли у нас все: і корову, і одяг, і їжу. Майже вся сім'я померла.

Тих, хто не хотів іти у колгосп, визивали у район і там знущалися. Таких людей навіть розстрілювали. Все це робилося таємно. Голод забрав тих, хто не стежив і не доносив на брата, не виривав останній окрасць із голодних дитячих ротів, не вмів торгувати святинею, спекулювати, красти, вбивати, щоб вижити».

Гаврилко Олексій Григорович, 1930 року народження:

«Вмирили цілими сім'ями. Вмирили батьки, залишивши дітей, і ці діти, щоб вижити, ходили по людях: рубали дрова, носили воду. Були й такі випадки, що після довгої голодовки, поївши, людина тут же помирала. Мертвих було багато. Ідеш селом, і через 5–6 метрів лежить мертвий. Декого ховали рідні то коло хати, то десь під берегом, а якщо не було рідних, то тоді їх забирали і скидали у спільну яму».

Говоруха Василь Юхимович, рік народження невідомий:

«Мій батько Юхим Микитович – простий сільський юнак з багатодітної родини. На початку Першої світової війни був мобілізований в російську армію. Як і більшість українців був сміливим і хоробрим воїном. Завдяки організаторським здібностям, природному розуму і кмітливості зумів дослужитися до чину гвардійського підпоручика. Героїзм і хоробрість молодого Юхима Говорухи були відзначені трьома Георгіївськими хрестами. Через два тяжкі поранення демобілізувався з армії і повернувся у рідне село Старе. Займався улюбленою справою – хліборобством. Під час колективізації він відмовився вступати до колгоспу. Після того, як у нього забрали землю худобу, реманент, меблі одяг, він влаштувався на роботу в радгосп «Головки» (тепер с. Мирне). У лютому 1933 року на роботі захворів запаленням легенів. Його привезли додому на лікування. Саме в цей час за вказівкою сільської влади в хату Говорухи колгоспники завели 8 хворих коней. Теж на лікування. Спільне проживання в одній хаті такої кількості тварин і родини виявилось згубним для людей. Юхима Микитович недовзі помер. Свого батька ненадовго пережили двоє його дітей: 10-річний Іванко і 5-річна Оля.

Навесні вдова Юхима Говорухи – Ганна Степанівна, сини Павло і Василь, дочка Олена таки були вигнані з своєї хати. Сталося це так. Прибули пожежники і почали через димар заливати хату водою. Люди витерпіли цей більшовицький «потоп». Наступного дня ці самі езекутори приїхали знову. Вони безцеремонно зайшли в хату, розпалили в печі вогонь і вкинули туди кілька грудок жовтої сірки. Приміщення наповнилося їдким отруйним димом.

Від 1933 до 1940 року вигнана напризволяще родина змінила 12 місць проживання у Старому. Люди боялися давати надовго притулок «ворогам». Тільки 1940 року їм вдалося придбати маленький сарайчик у селі Сошників, який було переобладнано в хатку. У ній виросли два сини Юхима Микитовича і дожила до смерті його вдова. Мати померла у віці 92 роки» [16].

Жедікова Олена Йосипівна, 1925 року народження:

«Важко було жити в Старому, але сошниківці ще й заздрили старинцям, бо тут, хто працював на цукровому заводі, можна було хоч «маляс полізати». Колгоспників як-небудь годували, а решта пухли від голоду. На колгоспному дворі збудували величезний казан, в якому варили затірку тим, хто ходив на роботу. Також весною 1933 року було запроваджено в школі гарячі сніданки: рідесенький суп, зварений з муки, заправлений щавлем чи лободою, в який клали трохи картоплі або картопляних лущайок. Смак хліба вже стали забувати. Діти йшли до школи заради цього супу, а не за знаннями. Поснідавши, дехто падав на землю від безсилля, засинав, бувало, й назавжди. Так померла моя однокласниця Приська Мисник».

Ще й досі кровоточить роз'ятрене серце, болить душа, що звідала горе до краю. Саме тому ми помітили, що не всі очевидці голодомору мають сміливість розказати правду. А треба розповідати, щоб ми знали правду, щоб більше таке не повторилося. Стогне українська земля від похованих без трун у спільних могилах, від зойків закопаних напівживих. Нещодано ми звернулися до священника отця Дмитрія і попросили церковні книги того часу, де б були записані імена померлих. Та такої книги не було. В церковні книги імена померлих не записували – не було сил. Поминальні свічки на могилах не ставили».

Свідчення очевидців дають тверді підстави зробити неупереджені висновки про те, що окупаційна антинародна влада намагалася не тільки підірвати традиційні для України основи землеробства, які ґрунтувалися на індивідуальному землеволодінні, а й силкувалася сплюндрувати душу народу, знищити його високу мораль. У 1998 році Благодійний фонд со-

ціального захисту жителів Бориспільщини, президентом якого був Корніяк М. Я., опублікував матеріали про трагічну долю наших земляків, які вийшли під назвою «Чорна книга Бориспільщини»

Засць Василь Олександрович, 1918 року народження:

«У 1929 році була організована артіль біля села Васильки. В артілі людей було небагато – 20 чоловік. А в 1930 році уже було організовано на базі цієї артілі колгосп. Хто не хотів туди іти, того виганяли з хати, забирали при цьому все: навіть у глечичку жменю квасолі». Наша сім'я мала у своєму господарстві хату, вітряк, волів і корову. Все це було забрано до колгоспу. За відмову вступати до артілі нас заслали в Архангельськ».

Мартиненко Уляна, 1911 року народження:

«Наша сім'я складалася з 5 чоловік. Їсти не було чого, та ми всі вижили завдяки тому, що я пішки ходила працювати на завод у Ржищів. Носила пайок, але пайка на прожиття не вистачало. Весь час дуже хотілося їсти, тому на болоті ловили черепах. Людям, які не були в колгоспі, було ще гірше. Щоб не померти з голоду, вони їли навіть жаб, котів і собак. Іноді люди билися між собою за кропиву або спориш. Я на власні очі бачила, як сусідка баба Христя убивала kota, щоб зварити його».

Заготовлене зерно для відправки до Москви охороняють червоноармійці, 1933 рік.

Смерть у селі ставала звичною. Вона втратила свою трагічність. Люди сприймали її, як порятунок від мук».

Петрик Микола Іванович, 1924 року народження:

«Було нас у матері семеро. Жили ми у Старому. Вижити в 1932–1933 роках допомогло те, що сестри, які працювали у лікарні, приносили недоїдки, шматочки хліба».

Один із моїх братів служив в армії у сусідньому селі Рудяків Він показав мені дорогу, і я час від часу ходив до брата. У ті голодні роки солдатів годували добре: борщ і макарони давали з м'ясом. Солдати знали про нашу біду, тому сушили для мене сухарики. Складуть мені у торбинку, і я несу додому».

Були люди, які не мали вже сили їсти. Розповідають, що в однієї жінки було троє дітей. Одне померло від голоду. Тоді мати порізала на шматочки й варила, щоб виходити ще двох своїх діток, щоб врятувати їх від смерті. Вони вижили. Жінку притягли до відповідальності, але не покарали. Односельці прозвали їх людоджерами. Ці розповіді закарбувалися в моїй пам'яті ще з дитинства» [12].

Розповідь про Омелька Говоруху:

«Коли він помер, йому було 33 роки. Ходив у дитячі ясла харчуватися, будучи хворим. Дітям варили чечевицю. Одного разу він прямо на порозі упав і перестав дихати. Сім'я залишилася без годувальника, адже він чечевицю носив додому, а жінка потім додавала туди траву, і розварювала на всю сім'ю».

Більше людей гинуло вдома. Лише в поодиноких випадках смерть підкошувала їх за рідним порогом. Мертві годували живих. Людина хотіла їсти, все інше їй було байдуже, навіть власна смерть. Розкопували могили і їли мертвих. Біля кладовища у Нашому селі є могила, де похована жінка, що поїла своїх дітей, після чого втратила розум і померла».

Труш Марія Овсївна, 1916 року народження:

«Прийшов до нас Опелат Аривон і сказав, щоб ми ішли в колгосп, бо якщо не підемо, то буде горе. Прийшлося піти. На воза склали пожитки, воли повели. Поставили на дуже добру роботу – доїти куркульських корів. А дома ще дві менші сестри. От отримаю свій пайок, рідку затірку, трохи з'їм сама, а більше несу додому, сестрам. Отак і вижили. А ще брали і варили виварені кісточки з тої їжі, що вже люди поїли...»

Забране у селян зерно привезли до колгоспної комори, 1932 рік.

Шапар Марія Йосипівна, 1920 року народження, село Старе:

«Жила у с. Старе. 7 душ сім'ї. Врятувало те, що сестра працювала біля телят і корів. Хліб одержувала. Голодовку витримали. Але бачили, як пухли люди, як їх звозили на цвинтар».

Уляницька Марія, рік народження невідомий:

«Моя сестра полола у колгоспі буряки, проривала їх. І от взяла декілька прорваних буряків додому, щоб з'їсти. Сусідка, яка була поруч з нею, все те бачила і заявила на Ганну. Сестру забрали партійці, відвезли до Борисполя і зачинили там у «холодну». Це були навіть не колоски, а прорвані буряки, які б все одно посохли на сонці. І от за це познущалися з молоді дівчини».

Устименко Оксана Петрівна, 24 січня 1920 року народження:

«Мій батько Савон Кіндрат Захарович працював на цегельному заводі, а моя сестричка носила йому їсти. І от одного разу дівчинка не з'явилася до нього. Прийшовши додому, батько запитав, де ж дочка. Мати відповіла, що та пішла до нього. Шукаючи дочку, батько відкрив кладовочку і побачив її ніжку. Дружина вбила дівчинку, зварила її, а голову закопала. Подібна доля

спіткала сім'ю Курилка Трохима. Він з'їв свою дружину, дочку і сам помер. Таких випадків у селі Старому було багато. Голод перемагав усе.

Кожного дня по вулиці проїжджала підвода. На неї скидали один на одного померлих. Хоронили без ям, без трун. Тим людям, що копали ями, давали по одній хлібині. З настанням весни у людей вичерпувалися мізерні запаси продуктів і їх залишали фізичні сили. А треба було сіяти, орати, садити, закладати основу на новий урожай. Але не всі могли працювати.

Часто радянські активісти вдавалися до самосуду над односельчанами. Факти самосуду мали місце і у нашому селі Старому. У людей, які не віддавали зерно, інших продуктів харчування, ця «банда» забирала всю сім'ю, вела до ополонки і засовувала всіх під кригу. А одного чоловіка так били, що він від побоїв втратив розум, ходив селом і все співав: «Їжте булки, їжте мед та й думайте наперед». Особливо боялися партійця Трохима Зайця. Закон від 7 серпня 1932 року народ назвав Законом «Про 5 колосків». Люди, щоб вижити, навіть доносили один одного».

Устименко Ольга Павлівна, 1920 року народження:

«Зимом 1930 року масово проводилася роз'яснювальна робота. До сільської ради визвали людей, за столом президії сиділи активісти: Опелат Арифон, Білан Іван, Крисько Тимофій. Сільські активісти проводили роз'яснювальну роботу, щоб люди вступали в колгоспи. Так, у тій частині села, яка зветься Обірками, заподливі колективізатори в усіх, хто не давав заяву про вступ до колгоспу, забирали корів, зачиняли в загороди під відкритим небом і тримали їх там, негодованих, поки згорьовані господарі не принесуть заяву. Ділянки індивідуальних господарств, що попали в колгоспний масив, відбиралися. Їм давали землі в іншому місці: або далеко від села, або на ярах, тому селяни її не брали. Таке позбавлення землі було причиною того, що в голодні 1932–1933 роки їхні сім'ї вмирили щонайбільше. Ті ж, що залишилися живими, стали членами колгоспу «В єднанні сила» вже весною 1932 року».

Яцик Катерина Василівна, 1914 року народження:

«Люди на нашій вулиці жили дружно, допомагали один одному. Одні жили заможніше, інші бідніше. Заможність не завжди залежала від кількості землі, а від працьовитості сім'ї, розумного ведення господарства. Згодом людей стали розділяти на класи: одних називали куркулями, інших середняками, бідняками, активними чи пасивними до радянської влади. Куркулів

почали висилати на північ, до Сибіру. Пам'ятаю, як відправляли сім'ю Бойка Івана, бо не пішов у колгосп. Двох його синів вивели з хати і посадили на віз. Старі батьки залишилися самі, гірко плачучи. Хату їхню забрали комуністи. Батьки померли під тином. Отак створювались артілі в селі Старому за рахунок людського горя і сліз».

*Книга документів про Голодомор 1932–1933 років.
Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007 рік.*

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ СЕЛА СТАРЕ 1932–1933 РОКІВ

(Список не повний)

Мартиролог жителів села Старе – жертв Голодомору 1932–1933 років встановлено згідно книги реєстрації актів смерті за 1932–1933 роки у районному ЗАГСі.

Андрущенко Василь Юхимович.	Бугай Ольга Максимівна.
Андрущенко Наталія Михайлівна.	Бугай Омелько Іванович.
Андрущенко Омелян Михайлович.	Бугай Павло Омелянович.
Андрущенко Параска Іванівна.	Бугай Семен.
Бойко Варка Семенівна.	Бугай Семен Петрович.
Бойко Володимир Андрійович.	Бугай Хима Данилівна.
Бойко Гнат.	Бугай Якилина Михайлівна.
Бойко Горпина Степанівна.	Бугай Яків Романович.
Бойко Григорій Дмитрович.	Верба Іван Васильович.
Бойко Григорій Якович.	Верба Іван Маркович.
Бойко Дмитро Дмитрович.	Верба Мелашка Лук'янівна.
Бойко Єлисей Дмитрович.	Верба Микола Олександрович.
Бойко Кузька Єрмолаївна.	Верба Палажка.
Бойко Макар.	Верба Параска.
Бойко Марія Іванівна.	Верба Федір Андрійович.
Бойко Марфа Іванівна.	Верба Яків Іванович.
Бойко Одарка.	Воронка Оксана Іванівна.
Бойко Омелян Матвійович.	Воронка Параска Савівна.
Бойко Параска Корнійвна.	Гаврилко Андрон Гаврилович.
Бойко Петро.	Гаврилко Дмитро Микитович.
Бойко Самійло Демидович.	Гаврилко Марфа Павлівна.
Бойко Семен Дмитрович.	Гаврилко Михайло.
Бойко Сергій Іванович.	Гаврилко Оришка Іванівна.
Бойко Софія Миколаївна.	Гаврило Олександра Михайлівна.
Брицина Ольга Іванівна.	Гасвой Грицько Михайлович.
Бугай Варка Миколаївна.	Гайова Параска Дмитрівна.
Бугай Марія.	Гайовий Влас Федотович.

Гайовий Петро Пилипович.
 Галич Марія Ігорівна.
 Говоруха Васька Пилипівна.
 Говоруха Ганна Миколаївна.
 Говоруха Іван Якович.
 Говоруха Іван Юхимович.
 Говоруха Ольга Юхимівна.
 Говоруха Олена.
 Говоруха Омелян Йосипович.
 Говоруха Опанас Йосипович.
 Говоруха Палажка Микитівна.
 Говоруха Параска Іванівна.
 Говоруха Юхим Микитович.
 Головка Марія Костянтинівна.
 Головка Пантелеймон Васильович.
 Головка Пріська Миколаївна.
 Громницький Степан Романович.
 Громницька Домаха Олексіївна.
 Громницький Іван Степанович.
 Губар Григорій.
 Гурин Митрофан Іванович.
 Дзей Ганна Ігорівна.
 Дзей Микита Ількович.
 Дзей Михайло Миколайович.
 Дзей Степанида Тарасівна.
 Дзюба Марія Степанівна.
 Дзюба Сидір Степанович.
 Дрозд Григорій Опанасович.
 Дрозд Олександр Григорович.
 Дрозд Трохим Вікторович.
 Жанович Артем Іванович.
 Завалій Марія Яківна.
 Заєць Василь Омелянович.
 Заєць Лукина Денисівна.
 Глінський Савка Павлович.

Іченський Андрій Григорович.
 Калічка.
 Коломієць Уляна Григорівна.
 Коломієць Яків Савович.
 Курилко Лаврін Аврамович.
 Курилко Микола Панасович.
 Курилко Михайло Прохорович.
 Курилко Опанас Дмитрович.
 Куций Прокіп Олексійович.
 Лиха Гапка.
 Манович Артем Іванович.
 Манович Горпина Іванівна.
 Манович Іван Архипович.
 Мележик Григорій Лаврінович.
 Мележик Клим Іванович.
 Микитенко Антон Семенович.
 Микитенко Іван Іванович.
 Микитенко Семен Іванович.
 Микитченко Катерина Тимофіївна.
 Мисник Іван Іванович.
 Мисник Марія Карпівна.
 Мисник Олексій Кіндратович.
 Мисник Пріська Петрівна.
 Мисник Федір Ничипорович.
 Нечаєв Василь Федорович.
 Нечаєва Уляна Федорівна.
 Новохат Марфа Степанівна.
 Носок Антін Якович.
 Нудьга Андрон Григорович.
 Нудьга Уляна Логвинівна.
 Оврамець Пріська Данилівна.
 Оврамець Федось Степанович.
 Овсюхно Євдоким.
 Освієнко Євдокія.
 Опилат Григорій Тимофійович.

Осмолівський Павло Миколайович.
 Петренко Михайло.
 Петренко Оришка.
 Петрик Василь Васильович, молодший.
 Петрик Василь Васильович, старший.
 Петрик Катерина Павлівна.
 Півко Оришка.
 Півко Устя Ільківна.
 Проноза Артем.
 Прохорчук Гапка.
 Рябовол Пріська Ничипорівна.
 Семенець Іван Дмитрович.
 Семенець Прокіп Іванович.
 Семенець Сергій Оврамович.
 Семенець Федір Якович.
 Семенець Химка Юхимівна.
 Симоненко Євдокія.
 Смоляр Вівдя.
 Смоляр Ївга Трохимівна.
 Смоляр Петро Іванович.
 Строчак Пилип Іванович.
 Сугак Григорій Григорович.
 Сугак Кузьма Васильович.
 Сугак Михайло Юхимович.
 Сугак Юхим Григорович.
 Тарапон Павло Семенович.
 Тарасов Петро Пилипович.
 Труш Василь Іванович.
 Удод Василь.
 Удод Іван.
 Удод Семен Титович.
 Ульясов Каналій Васильович.
 Федоренко Микола Іванович.

Ходос Потій Панфілович.
 Циркаль Домаха Калениківна.
 Циркаль Тетяна Петрівна.
 Чайчевський Григорій Петрович.
 Чайчевський Михайло Левкович.
 Чайчевський Ульян.
 Черноус Яків Іванович.
 Шапар Йосип Іванович.
 Шапар Одарка Йосипівна.
 Шепета Гапка.
 Шепета Давид.
 Шепета Марія.
 Шепета Сергій Пилипович.
 Шепета Федір Дмитрович.
 Шолудько Маруся Іванівна.
 Шолудько Михайло Назарович.
 Шолудько Омелян Микитович.
 Шолудько Пимон Іванович.
 Шолудько Сергій Євтухович.
 Шульга Маруся Дмитрівна.
 Шульга Наталка Андріївна.
 Шульга Степан Іванович.
 Щербак Андрій Гнатович.
 Щербак Федот Іванович.
 Щербань Іван Гнатович.
 Щербань Уляна Іванівна.
 Яременко Сидір Васильович.
 Ярошенко Онопрій Парамонович.
 Ярошенко Самійло.
 Ярошенко Федір Миколайович.
 Яцик Трохим Іванович.
 Ященко Степан Петрович.

Всіх 191 осіб [60].

Політичний плакат 30-х років XX століття, який поширювався на Бориспільщині.

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКІ АГІТАЦІЙНІ ЛИСТІВКИ ПЕРІОДУ 1931–1937 РОКІВ

«Прочитавши не скури, а підкинь сусіду»

ДО УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН

Селяни – хлібороби!

Чи розкусили ви нарешті свого найлютішого ворога – червону московську владу? Чи зрозуміли ви, який хижий та хитрий звір в овечій шкурі забрався до нас на Україну? Чи бачите вже ви, що большевики прямують до того, щоб відібрати від вас не тільки ту каззонну та поміщицьку землю, що її вам наділила 1917 року наша законна влада – Уряд Української Народньої Республіки, – а й зазіхають на ту землю, що була вашою з діда – прадіда? Чи не ясно ще вам, що Москва червона хоче повернути всіх селян наших на крепаків і згноїти їх на панщині по світських економіях?

Колхози – то тільки тимчасові комуністичні штучки, бо бояться вони одразу заводити скрізь совхози і думають собі, що дядько наш не второпає зразу, куди вони прямують і попадеться на них, як та рибка на гачок.

А – ж вийшло, що наш дядько не ликом шитий! Побачив, що не господар вже він на своїй землі і покинув орати та сіяти, не то, що колхозну землю, а й ту, що ще в нього її большевики не видерли. Та й кому, справді, охота сіяти, коли не для себе він буде те, що вродить, косити та молотити.

Селяне–хлібороби! Не надійтесь, що ви москаля червоного обдурите! Не думайте й того, що от ви свого ворога тепер подолали. Ворог ваш лютий і хитрий... От і всі накази теперішнього світського царя Сталіна про те, щоб припинити насильне запровадження колхозів, повернення соціалізованої худоби та нарешті дозвіл продавати на вільному ринкові збіжжя та худобу, – то тільки хитрощі. Побачили комуністи, що дядько не сіє та й попустили; нехай, мовляв, обсіється, а там далі видно буде, кому хліб достанеться. Як не посіє дядько, то нічого буде світській власті за границю на продаж вивозити, ні за віщо буде золота за границею доставати та нічого буде по заग्रянишних банках про чорний день складати. Все-ж бо золото, ще царська та з церков та монастирів пограбоване, все вже вони за кордоном попристроювали.

От чому вони попустили! А що народ буде мерти як мухи, то їм то не первина. 1921-го року на одній Україні п'ять мільйонів народу вимерло, а як цього року і вдвоє більше вимре, то москалям від того не плакати! Люде вимруть, а земля ніде не дінеться і легше буде совхози заводити чи, як вони кажуть, «зернові фабрики». Народ з голоду плохий стає, слухняніший, як та сіра скотина. А їм тільки того й треба, бо-ж хоч-би й всі хахли вимерли, так в Москві ребят много і коло трактора кожен Ванюха раду собі дасть. А поки всі хахли не вимерли, то комуністи щовесни в оранку та у сівбу їм і попускають, а з жнив і починають підкручувати.

Зараз вони причаїлися і наче попускають ще й тому, ще бояться війни з Японією. А щоб не боятися сусіда, то треба замиритися з своїми домашніми, щоб бува з заду не вдарили. Бояться вони, щоб не прийшлося, як за турецької війни цареві Олександрові II, кріпаків з неволі панської випустити або як Миколі II за японської війни сякі такі полегкості для своїх підданих зробити. А ще бува скине їх народ так, як скинув Миколу за останньої війни з німцями та австріяками.

А як небезпека війни мине, як хліб уродить, то вони тоді не такої заспівають.

Брати селяне! Хлібороби!

Не давайте хліба совецькій владі!

Шкодьте червоним москалям як тільки і де тільки можете!

Руйнуйте телеграф, телефон і залізницю, щоб не могли вони з України наше добро вивозити.

Час вже нарешті з сірої скотини, що слухняно наставляє шию в московські ярма, чи то царські, чи то совітські, стати вільними громадянами своєї вільної країни, ні від кого незалежної, Української Народної Республіки! Скидайте московське червоне ярмо!

«Вставайте, кайдани порвіте і вражою, злою кровю волю окропіте!» – такий заповіт дав нам наш Великий Пророк Тарас Шевченко.

І ми його мусимо виконувати!

Український Революційний Комітет

1932 рік [19].

«Прочитавши не порвіть, а пошліть знайомим!»

ДО ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА УКРАЇНІ

Звертаємось до вас, тих з інтелігентів, що люблять наш рідний край, хто б Ви не були, без різниці національної й релігійної. Звертаємось до Вашого освіченого інтелекту і закликаємо піти на допомогу бездоленому українському людові в його недалекій і неминучій боротьбі за звичайні права людини й громадянина, за звичайне людське життя проти фізичної та моральної смерті від сучасного божевільного чужоземного режиму.

Розуміється, що багатьом з Вас не по серцю будуть наші окремі завдання в боротьбі з комуністичною владою! Але ж зрозумійте Ви, всі істинно-руські та й національно байдужі люде на Україні, що українська національна революція неминуча, як завтрашній день, і що за національну незалежність український народ буде боротись аж до рішучої перемоги. Всі змагання «єдніонеделімців» затягнуть лише криваву збройну боротьбу та загострять міжнаціональні відносини на Україні.

Особливо перед інтелігенцією національних меншостей на Україні стоїть тяжке, але неминуче питання: чи з українським народом вона в його боротьбі за послідовно-демократичну республіку з найбільшими правами для національних меншостей, чи проти українського народу, за московську деспотію, червону чи білу? Третього недано: загально-російська демократія, федерація – виключені, що довела найбільш послідовно на папері совітська союзна конституція.

Отже, всіх представників національних меншостей ми закликаємо до спільної боротьби за демократію в межах Української Народної Республіки, яка забезпечить вам право на працю, на культурно-національний розвиток та оцінить лояльність до українського народу під час його визвольної боротьби.

На Вас-же українських інтелігентах тяжить велике історичне завдання – злитись зі своїм народом в його недалекій кривавій боротьбі за незалежність.

Пам'ятайте, що наша історія повна зради національної інтелігенції на користь чужинців-імперіалістів і що в найтяжчі часи народніх повстань – про народню волю чи чужинецьке ярмо – рішав голос української інтелігенції, голос мозку нації!

Історичний поррахунок двох націй – поррахунок української демократії та московської автократії – наближається. Будьте-ж уважні, представники української інтелігенції.

Зараз у ваших руках технічний апарат чужинця кого панування та знуцання над цілою українською нацією, і тому на Вас тяжить історичний обов'язок підготуватись до тієї хвилини, коли цілу цю державну машину можна буде обернути на службу вільному вже українському народові.

Від Вас, української інтелігенції, мусять вийти організатори недалекої національної революції! Ні один український інтелігент не сміє чекати на «об'єктивний» хід подій, а одразу мусить влитись в ту чи іншу демократичну класу українського народу. Кому рідніша селянська стріха – в похід на потайну організацію рідного села! Кому ближче на фабрику, до заводу – пірнути з головою в інтереси пригніченого москалями українського робітника!

Тільки ці основні кляси, організовані у вільні демократичні партії, під розумним проводом співзвучної інтелігенції, в стані розпочати повстання проти чужинців та переможно привести до відновлення Української Народньої Республіки на змученій українській землі.

Чи-ж до вас, українських інтелігентів, що перенесли на собі нечуване в світі моральне приниження, злидні, брутальність розперезаного московського хама, личить звертатися з доказами що справжнє українське селянство та робітництво нічого спільного не має з тим люмпен-пролетаріатом, що являється до Вас на божевільні чистки, ревізії, а то й просто на Ваші місця в апараті. Зрозумійте, що це остання ставка московської тиранії знайти серед голодних мас останніх своїх прихильників, видвиженців-активістів!

Конаючого ворога треба добивати організованими силами!

До підпольної праці серед селянства та робітництва!

До збройної боротьби за незалежну Українську Народню Республіку!

До всезагального страйку та відновлення народної демократичної влади на Україні!

Бо тільки два шляхи є для Вас: або з українським народом, або з московською деспотією!

Український Революційний Комітет

1931 року» [19].

«Прочитавши не порвіть, а пошліть знайомим!»

Пролетарі всіх країн єднайтеся

ДО УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИКІВ

Одвертий грабунок українського села, забірання живого й мертвого реманенту, селянської власної землі, нарешті сама примусова праця на московських державних економіях – совхозах та колхозах – всі ці нечувані злодійства московської влади на Україні відкрили нарешті очі українському селянству на правдиві заміри большевиків.

Українське селянство уперто провадить щоденну збройну боротьбу зі своїми новими поміщиками, з новими державними економіями. Селянство на власній спині, на власних злиднях зрозуміло, що червоні москалі під несамовитий лемент «соціалістичної перебудови» сільського господарства повертають панщину, державне кріпацтво на селі.

А українське робітництво?

Чи усвідомило воно свої інтереси в державі, котрих мусить боронити?

По чиему боці станете Ви, товариші, в розпочатій боротьбі українського селянства з московською владою?

Ви, що здебільшого ще звязані з селом та землею, чи не бачите Ви, що від Вашої участі в визвольній боротьбі українського народу залежить і Ваша власна доля?!

Так знайте ж, що в цілому світі робітництво разом з селянством бореться за волю. У трудового селянства і робітників є багато спільних інтересів. Селянська дрібна власність – це не капітал, так само як і власна хата у робітника. Тому соціалізм ніколи не виступав проти трудової селянської власності на землю, а навпаки обороняв його від визиску з боку великого грошового та земельного капіталу. Так учив Маркс і так розуміє селянські інтереси світова соціал-демократія, в тому числі і українська.

Українські робітники! Годі жити чужим розумом, годі йняти віри московським дурисвітам, котрі вам замість Маркса підсовують божевільного Леніна і, грабуючи у селян землю та реманент для московських колхозів, галасують, що вони будують соціалізм.

Справжній марксист розуміє, що большевицька політика на селі, – це звичайний грабіж, дике розбишацтво пануючих московських наїзників,

а їхні совхози та колхози нічим не різняться від недавніх поміщицьких економік.

Як за лихої памяти московських царів, Сталін насилає на Україну хмари московських дикунів – комуністів запроваджувати панщину на селі та вивозити награваний хліб з нашого краю на Московщину та за кордон, де й збуває його, як крадене, за півдарма!

Ось де починається не тільки експлоатація, а й справжній грабунок українського селянства. З під овечої шкури московського комунізму на селі виглядає хижак експлуататор – новий московський поміщик на Україні. Ось де треба шукати найчорнішу контрреволюцію, ось де найбільший ворог трудового люду! Чи зрозуміло тепер, чому українське робітництво мусить стати по боці українського села в його боротьбі з московською реакційною владою? Чи переконались Ви, товариші, що селянський рух за дрібну власність на землю не перечить а ні соціалізму в цілому, а ні Вашим сучасним робітничим інтересам?

Що дали московські більшовики українському робітництву?

Нечувану експлуатацію, мізерну, голодну платню світськими порожніми «червінцями», виробничо-нормовочні комісії, «ударництво», примусову «самоконтрактацію» – оце нечуване зараз в світі обмеження волі руху, необхідної для виборення кращих умов праці! А кривавий терор, що закував не тільки вільне слово, але й саму думку, а професійне та національне упослідження місцевого українського робітника на користь заїжджих з Московщини «видвиженців», цих штрейкбрехерів та провокаторів робітничого руху! Всі оці подарунки московської начебто пролетарської влади, – хіба не перевершили вони робітничу політику московських царів?

Українські робітники! Чи так Ви уявляли собі соціалізм, про котрий марили цілі покоління працюючого люду? Та ж московський комунізм це – державне рабство, а не соціалізм. Так його окреслив світовий теоретик марксизму К. Каутський.

А що забрали від Вас москалі, коли війною зайняли нашу землю?

Всі демократичні вольності слова, друку, волю і незалежність професійного руху, соціальне страхування від безробіття, на старість, волю робітничих партій, словом все демократично-соціалістичне законодавство Української Народної Республіки – підступно вкрали в українського працюючого люду!

Отже, до боротьби за старі права робітництва часів Української Народної Республіки!

Всі сили, всю політичну революційну міць українського пролетаріату треба скерувати на спільну боротьбу всього українського народу з чужинецькою навалою.

У визвольній боротьбі українського народу за незалежність, за Українську Народну Республіку не мусить забракнути тяжкої озброєної руки українського пролетаріату!

На український пролетаріат історія прокладає величезну відповідальність. Деспотична диктатура Сталіна засуджена самим життям на близький упадок. В цей момент всі підбиті народи союзу неминуче повстануть і в їх збройній боротьбі з майбутньою навалою білих наступників Сталіна Український народ і Український пролетаріат відиграє рішачучу роль. Перемога мусить бути на боці демократичного національного визвольного руху поневоленних народів, а не на боці московської червоної чи білої реакції!

Українські робітники! Пригадайте події 1918–1920 років і переконайтеся, що ціла трагедія нашої боротьби за незалежність полягала в тім, що робітництво на Україні було зросійщене, і в запіллі робило більшовицькі повстання по наказу і на користь Москви. Таку каторжну роботу провадили московські прихвосні на Україні, отакий ніж вони встромили в спину української демократичної і соціалістичної революції.

**НЕ ДОПУСТИТЬ ЖЕ В НЕДАЛЕКОМУ МАЙБУТНЬОМУ
СТРАШНОЇ ЗРАДИ СВОГО НАРОДУ!**

БУДЬТЕ ОБЕРЕЖНІ!!!

Шукайте порозуміння з нашими спільниками по неволі!

Хай живе солідарність пролетаріату поневоленних народів!

Соціалістичний пролетаріат цілого світу з нами в нашій боротьбі за демократію, за державну незалежність, за визволення працюючого люду з під московської експлуатації.

Українська Соціал-Демократична Робітничая партія» [19].

«ДО УКРАЇНЦІВ – ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

БРАТИ УКРАЇНЦІ!

Червоноармійці муштрують Вас, і в спеку літом ганяють вас і в мороз зимою: день і ніч мучать вас, а все на те, щоб зробити московську большевицьку армію найбільш боездатною.

А чи питалися ви самі себе, чи міркували над тим, українці-червоноармійці, що таке армія та, навіщо її утримують у себе і так дбають про неї всі народи? Чи знаєте ви, що армія існує скрізь у всіх народів на те, щоб обороняти їхню землю від чужинців, щоб забезпечити цим народам мирне спокійне життя і не допустити чужинцям накинути їм свою волю та свої порядки?

Чи знаєте ви, що в армію народ посилає своїх найкращих синів, щоб вони своєю відвагою, а то і кров'ю своєю, забезпечили добробут та спокій йому. І щоб він міг по своїй волі заводити у себе дома такі порядки та закони, яких він сам захоче? Чи знаєте ви, що армія по інших країнах виконує волю цілого народу, бо підлягає вона владі вибраній всенароднім голосуванням, а не так, як у нас зараз, де всім править купка людей, призначена однією тільки комуністичною партією?

Чи знаєте ви, що приймаючи в армію, в усіх країнах беруть з кожного присягу, що він буде слухатись волі свого народу і ніколи і нігде не буде служити насильникам, коли ті поведуть армію проти народу, щоб народом правити та встановлювати для нього закони та податки, яких самі захотять?

Мало не триста років терпів вільний колись український народ неволю московську та владу царську і нарешті у 1917 році не стало у нього терпцю, як і в інших народів, що були в тій самій неволі. Разом з фінами, естонцями, латишами, литовцями, поляками, молдованами, татарами, грузинами та вірменами повстали проти царської московської влади і Українці.

Сини всіх цих народів, що служили в московському військові, в царській гвардії, 1917 року зрозуміли, що час вже служити своїм народам, і повстали проти царя і проти московського насильства та скинули з себе кайдани неволі. Та не всім удалося визволитись зовсім і по своєму завести дома потрібний їм лад. Визволились Поляки, Литовці, Фіни, визволились такі народи, яких усього існує на світі по два чи три мільйони, але Українці, хоч і є їх около 40 мільйонів, не справились з своїм одвічним ворогом і знову попали в неволю не кращу, коли не гіршу, як царська, бо в ту ж таки не-

волю московську загнала нас червона комуністична московська армія, що напала на Україну і її звоювала.

Дарма наша народна влада – *Центральна Українська Рада*, оголосивши самостійність України, пропонувала червоній Москві добросусідські відносини. Не те хотіла Московія.

Їй треба було до рук прибрати весь український народ і цілу українську землю. Дуже бо працюючий народ наш і дуже бо родюча в нього земля. Дуже бо багата Україна камінним вугіллям, залізом і багатющою б промисловістю могла б вона у себе завести, і працювали б на її заводах ті, кому не хватить праці на землі, або хто до городського життя більше охоти має.

Що б то ці робили кацапи? Невже те все, що на Україні добувається та виробляється, купувати по справедливій ціні? Та вони ж не до того за царя звикли!

Звикли вони все з України до себе тягнути. Хіба не вивозили вони навіть залізо та вугіль, щоб у себе промисловість заводити, та, як за батька, потім за товари з нас дерти, а наших безземельних, що без землі та без праці з голоду пухли, на Сибір, на переселення хіба не вивозили? Хіба навіть там, де залізо та вугіль копають, своїх робітників вони з Московщини не насіяли? Хіба не більшість наших городів так своїми зайдами помосковили, що й слова українського бувало в них не почувеш?

Те саме і червона Москва запровадити взялася і пішла на Україну військовою. Де не допомгла їй сила, там допомгли хитрощі. Обдурили вони багатьох з нас, Українців, кажучи, що наша влада тодішня *Центральна Рада*, то влада буржуїв, що вона, мовляв, хоче посварити український трудящий народ з трудящим народом московським, а вони ж то брати ріднесенькі з «аднаво кателка хлєбалі і адна іх вошь на фронтє ела».

Погляньте ж, брати-червоноармійці, що Москва червона на Україні тепер зробила. Чи розумієте ви, що вся наша *Батьківщина Україна* в неволі опинилася і зкатована та пограбована з голоду пропадає?

Чи розумієте ви, що та влада, яку в Харків з Москви наставили, що то не наша народня влада, що то не уряд *Самостійної України*, а наймит Московського Кремля, і не про добро українського народу вона дбає, а дбає про те, щоб як краще, як найзручніше *Україну* обібрати та її, на радість Москві, в старці пустити.

Чотири роки боролась славно Армія Української Народньої Республіки та повстанці проти московських наїздників, але знесилена довгою нерів-

ною боротьбою була змушена на чужину податися. Але зберегла і там вона свою силу і хоч не стало *Головного Отамана Симона Петлюри*, убитого надісланим з Москви наймитом душогубом – лагодиться вона з тим самим запалом, як і раніш, під проводом Андрія Левицького, заступника Великого Небіжчика та цілого нашого Уряду до останнього бою за Самостійну Українську Народню Республіку.

Українці – червоноармійці!

Коли у вашій душі горить огонь любови до рідного краю, коли ви бажаєте бачити свою Батьківщину Україну вільною та багатою, то пам'ятайте про те, що то таке є армія і кому вона служити і кого слухати має.

Пам'ятайте, що присяга тільки тоді святощі має, коли ви її на оборону Батьківщини складаєте.

Пам'ятайте, що як повстане народ український проти чужинця-насилника, то ваш обов'язок буде не в тій армії служити, що нашу Батьківщину під московську неволю підбила, не в тій армії, яка грабителів та катів нашої Батьківщини охороняє, а в тій, що визволення Україні нестиме і московських зайд та їхніх прислужників з України виганятиме.

Пам'ятайте про це, брати червоноармійці, українці, і готуйтеся до того часу, коли вас покличе Законний Уряд України та Головний Отаман Військ Української Народньої Республіки сповнити заповіт наших великих провідників Мазепи та Петлюри.

МОСКВА НАШ ДАВНІЙ І НАЙЛЮТІШИЙ ВОРОГ!

У Московський Кремль мусять ціляти наші кулі, а не в Україну – вашу Матір, що жде від вас свого визволення.

І ВИ ЇЇ ВИЗВОЛИТЕ!

«І ЗАБУДЕТЬСЯ СРАМОТНЯ

І ОЖИВЕ ДОБРА СЛАВА

ДАВНЯЯ ГОДИНА,

СЛАВА УКРАЇНИ!»

ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА АРМІЯ!

ХАЙ ЖИВЕ УКРАЇНСЬКА НІ ВІД КОГО

НЕЗАЛЕЖНА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА.

УКРАЇНСЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КОМІТЕТ [54].

«РОЗКУЙТЕСЯ, БРАТАЙТЕСЯ»

Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте.

Брати Українці. Час настав будувати власне життя. Час настав подбати за волю рідного краю.

ХАЙ ЖИВЕ САМОСТІЙНА УКРАЇНА!

СЛАВА УКРАЇНІ!

СЛАВА БОРЦЯМ ЗА ДОЛЮ ОБЕЗДОЛЕНОГО ЛЮДУ!

КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ» [20, с. 123].

«ТРУДЯЦІ УКРАЇНИ. Поневолення України Великодержавной Москвічиною привело до того, що Український трудящий люд в своїй хаті залишився без хліба.

Це на Україні – де завжди сотні мільонів пудів вивозилось за кордон, люди тепер душать один другого у черзі, щоб получить один лише фунт.

ДЕ Ж ХЛІБ?

Робітники, Вас нечувано обманують, Вам зухвало бреше компартія про те, що хлібом селяни годують скотину і не дають хліб до міста. Це так каже компартія, що вважає себе проводирем трудящих всього світу.

Це є натравлювання класу робітників на такий же клас трудящих селян, щоб скористати це як засіб для власного панування.

Село в своїй третій частині на сьогодні сидить без хліба зовсім і може в десятого не стане до нового врожаю.

А вам кажуть скормило скотину. На таку нахабну брехню здатна тільки компартія.

А де ж свобода вільно про це сказати, адже во ім'я свободи ми йшли на барикади.

Країна насичена шпигами, жандармерією – ДПУ, що і рятують спокій своїх володарів.

От де наша праця, де наші кошти.

ДОСИТЬ ТЕРПІТИ, ТРУДЯЦІ!

«КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ закликає Вас до односпайної боротьби проти цієї неправди, що чинить на Україні Московський Уряд.

НА ЗАХВАТ РІДНОГО КРАЮ І ВЛАСНОГО ДОБРОБУТУ.

КОМІТЕТ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ» [20, с. 124].

«ВІДОЗВА

Вже 10 років минає, як наша Україна під чоботом москалів та жидів, коли на полях валялась численна кількість трупів, як наслідки злочинств москалів та жидів, де загинуло більш 2 мільонів найкращих *синів України*. Не дивлячись на таку значну кількість жертв, ми *нарід всієї України* під проводом *Всеукраїнської партії шевченківців* вимагаємо звільнити нашу *Україну* і наш *нарід*, забитий, занедбаний *нарід* від гадючих пазурів. Це перед посліднім їхнім існуванням обходять брехнею та ловкістю несвідомих *українців*, котрі запродались москалям та жидам і не жаліють знесилених *братів* та *сестер* своїх, все ж таки знаходять силоміцні засоби до існування. Одверто проявляють свої хижацькі промисли, прямо в вічі говорять, що ми будемо *добро* для *українського народу*, пускаючи в хід весь свій запас «досягнення» соціалізму, нагло поневолюючи наших братів та сестер, вже ми бачимо, що їхні брехні кожний українець, який був піддався їхній агітації, вже розпізнав де межа пройдисвітів з диявольським хижацьким лицем. Вони нагло обдирають наших братів та сестер. Ненажерлива пасть москалів та жидів насунулась на нас, використовуючи різні силоміцні знущання над нашим *народом*, що врешті наближається до примінення зброї. Непорахована кількість жертв наших братів та сестер переклонилася перед наслідками московських та жидівських подій. Безчисленна та безмірна кількість крові, пролита москалями та жидами, не наситила їх, вони же досягають далі, що ми бачимо зараз на яву. Ми, пригноблені *українці*, бажаємо вільно процвітати на своїй батьківщині, без будь-яких московських та жидівських втручань. Ми *крови* не хочемо й не хотіли, а коли насунулась чорна зграя ворон несуча ще мільони жертв, сяюча гаслом *крови, крові, крові*, розбещена худоба, безчисленна кількість залізних птиць накинута силоміцно на нашу *Україну*. Брати та сестри, рятуймо той будинок, який загорівся, не даймо до тла йому загинути, *гуртуйтесь до купи, братайтесь*. Не устоять вони перед міцним кулаком *козаків-українців* ніхто не устоїть проти вогню кулеметів гармат наших *козаків*.

Поневолений українець, протягни свою руку своїм братам та сестрам, хай протне нашу землю наскрізь наш *жовтоблакитний прапор*, котрий принесе нам вічний спокій, вічний мир, принесе славне нове життя братам та сестрам *всієї України*. Квітневі дні 1917 року продемонстрували москалям та жидам свою *українську* міць перед всім світом.

Хай Живе Українська Самостійна Республіка!

Мільони борців стоять на сторожі квітневих днів. Нас, як борців закинутих волею хижацьких злидарів між сотні тюрем, відірвавши масу без керівників, ми вітаємо і готові зараз стати гуртом зі зброєю до нашого закликку. Найтяжча їх розправа з нами мусить ще краще прикувати нас до святої боротьби за спасення *українського народу*, тільки бадьоріший та тісніший зв'язок наших братів та сестер *всієї України* дають можливість прогнати цю зграю ворон якнайскоріше та провести в життя недокінчену ідею нашого *великого пророка, нашого мученика, нашого великого борця за рідні краї* за братів-кріпаків, за волю народню Т. Г. Шевченка.

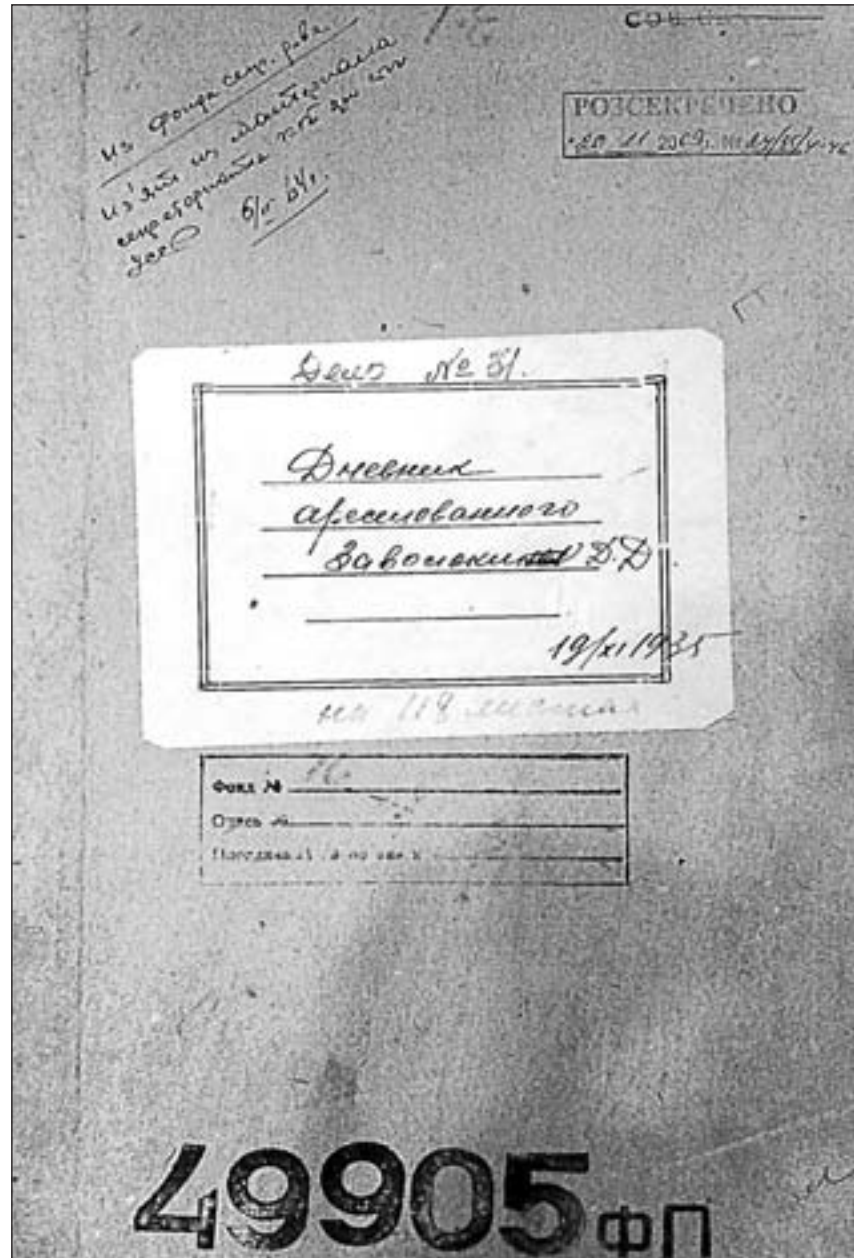
*Накреслення стратегічного плану побіди
всеукраїнської партії... Шевченківців.*

Не прощайте, а до побачення.

Голова всеукраїнської партії шевченківців» [20, с. 125].

Виїзд червоної валки з хлібом колгоспу «Хвиля пролетарської революції» із с. Олексіївка Олексіївського району Харківської області. 1932 р. (Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, № 2-15429)

Щоденник засудженого Заволоки Дмитра, 1935 рік.

ЩОДЕННИКИ УРОДЖЕНЦІВ БОРИСПІЛЬЩИНИ

БЕЗ ПРАВА БУТИ СОБОЮ

Дмитро Заволока народився 26 січня 1906 року в Борисполі і був другою дитиною в багатодітній сім'ї селянина-бідняка. До 1924 року він жив в Борисполі, де з 1921 по 1924 рік працював на млині кочегаром. Дмитро успішно закінчив Бориспільську школу, мріяв стати істориком.

Встановлення радянської влади в Україні Дмитро сприйняв досить спокійно, в 1921 році вступив до комсомолу, а в 1924 році по першому ленінському призову 18-річний юнак вступив до лав Комуністичної партії. Так розпочалася його стрімка політична кар'єра: з 1925 по 1928 рік Дмитро Заволока працював першим секретарем райкому комсомолу в м. Макарові Київської області, завідуючим відділом комуністичного дитячого руху, в 1929–1930 роках був інструктором київської «Молочарспілки» та Київської обласної спілки транспортників. У лютому 1932 року його призначають партійним слідчим Київської обласної контрольної комісії, потім в 1934 році пленум Ленінського райкому партії м. Києва обирає Заволоку членом бюро, в цьому ж році його призначають завідуючим відділом пропаганди м. Києва, де він працював до 20 листопада 1935 року, до дня свого арешту. Це був перший арешт Дмитра Заволоки та перший вирок: 10 років концтаборів.

Дмитру і в страшному сні не могло приснитися, що після того, як він свій десятирічний термін відбуде від дзвінка до дзвінка у Воркутинському концентраційному таборі, 21 червня 1949 року його арештують знову і знову вишлють до Сибіру на довгі вісім років. Цинізм обвинувачення полягав в тому, що підставою для арешту була та ж сама причина, що і в 1935 році – записи Дмитра Заволоки в своєму щоденнику про антинародну політику Комуністичної партії та її вождя Йосипа Сталіна в Україні протягом 1928–1935 років. Ретельно записуючи свої думки до щоденника, як видно із цих записів, молодий двадцятирічний комуніст добре розумів, що це небезпечно. Побоювання Дмитра справилися двічі, коли і в 1936, і в 1949 роках слідчий писав в обвинувальному висновку: «Следствием по делу установлено, что Заволока, будучи убежденным троцкистом, враждебно настроенным к советской власти, с 1928 по 1935 года в своем днев-

нике систематически записывал контрреволюционные правотроцкистские измышления, направленные против мероприятий партии и советского правительства в области переустройства сельского хозяйства (л. д. 28–30, 33, 34, 67).

В этих записях Заволока возводил злобную клевету на руководителей партии и Советского государства, восхваляя при этом руководителей правотроцкистской оппозиции и их политику, сравнивал существующий в СССР строй с фашистским строем Германии (л. д. 29, 33–34, пакет № 1) [13].

Отже, майже 20 років Дмитро Заволока мучився в радянських концтаборах лише за те, що мав власний погляд і власну думку про політику Комуністичної партії в Україні, згубні наслідки її діяльності та диктатуру Йосипа Сталіна.

Читаючи щоденник Заволоки, не перестаєш дивуватися тому, як двадцятип'ятирічний юнак точно і правильно оцінював криваву діяльність московсько-більшовицької влади в Україні.

У 1932 році він пише: «Мене надзвичайно дивує, чому ЦК партії не визнає по-більшовицьки своїх помилок у керівництві і не скаже у своїй постанові про це більш відверто і зрозумілим язиком для мас, а навпаки ліцемерно стверджує про те, що «країна вийшла з зернової кризи», а голодні села, а пухлі люди, діти?»

«Керуючи партією, керуючи робітничою клясою, керуючи соцбудівництвом, невже не можна було б передбачити хоч трохи наперед те, до чого ми можемо прийти. Коли цього не зуміти зробити, то хоча б вчасно виправляли припущені помилки, реагували на дійсний стан речей, що вже сигналізує небезпеку. Ні, на це сталі і іже з ним не здібні. І от ми маєм наслідки. Гостре зубожіння працюючих мас».

«Запаморочилось комусь від успіхів соцбудівництва. Забули за маленькі інтереси, потреби робітника і селянина. А який від цього харч буржуазії та білоемігрантській наволочі. Вони ж, напевне, знають за дійсний стан у нашому радянському союзі. Та й робітнику, революціонеру Західної Європи це не зовсім гарна наочна агітація за комунізм».

«Думають строїть соціалізм не живими людьми, що мають живі інтереси, а якимись механізмами, які для себе абсолютно нічого не потребують, а можуть цілком бути задоволені соціалізмом. Глупство, яке нам занадто дорого коштує».

«І справа не лише в незадовільному стані посіву цього року, а в усій тій руїні, що сталася в сільському господарстві. Кінське стадо майже на

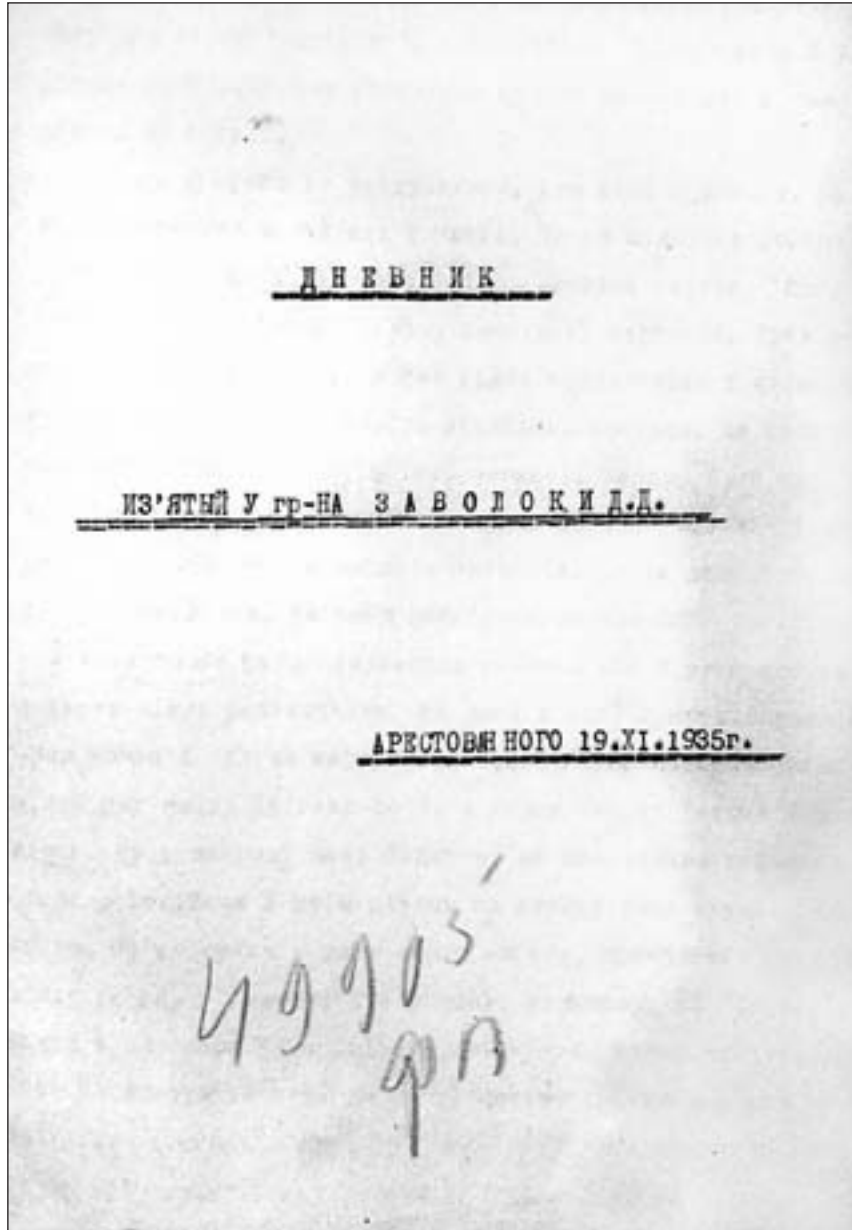
40–50% видохло. Поголів'я рогатого скоту більш, як удвоє зменшилось. Свині зводяться. Дрібна худоба майже знищена. Селянство з сіл розбіглося світ за очі, коли не все, то все ж таки значна частина. Політична довіра до радянської влади катастрофічно порушена і дивно, що у всіх цих справах винними залишаються «перекручення на місцях», про які я завчасно «сигналізував ЦК партії». І, напевно, не скоро знову вийдуть знамениті історичні пояснення «вождя» партії т. Сталіна про причини перекручень та чергові завдання з цим як було по питанню колективізації в 1930 році, де були винні хто хочеш, лише не ЦК».

«Я часто дивуюся, невже можна мовчати і миритися з таким станом речей, бачити навкруги все те безглуздя в керівництві, що існує, і не реагувати? В кожній же республіці, краї, області сидить велика кількість керівників, що безпосередньо керує виконанням, стикається з масами. Невже вони нічого не бачать і не роблять ніяких висновків? Серед них же багато старих революціонерів, підпільщиків, що пройшли сувору школу царського свавілля, що добре усвоїли теорію марксизму-ленінізму, що не один рік працювали під безпосереднім керівництвом Леніна. Чому вони мовчать? Чому не реагують на наслідки керівництва. Цим же шляхом можна дійти до загибелі. І коли я над цим усім думаю, мене охоплює невимовний жах. На чолі починає виступати «циганський» піт. Я захиляюся під тягарем різних думок, мене гнітить не розв'язане питання: куди ми йдемо, що з нами буде. Так же не можна!»

«Наша преса робиться зовсім відірваною від життя. В ній про все майже пишеться..., крім дійсного стану речей».

«Дійсно, яка разюча різниця між нашими офіційними промовами, до речі, яких за січень було виголошено і віддруковано надто багато, що констатують обов'язково величезні досягнення, наш зріст. А втім фактичне становище кожний працюючий відчуває на своїй спині. Контрасти разючі. І мені здається, що оцім усім промовам наших провідників ніхто не вірить, навіть самі члени партії. Дивно, чому так засліплені провідирі тими всіма формальними досягненням, що ми маємо, і не бачать того величезного бідування, що переживає майже увесь працюючий люд країни».

«Трапилося надзвичайно багато видатних виняткових подій. По-перше, в Німеччині стався фашистський переворот. Соціал-демократів прогнали, комуністи розгромлені і загнані у підпілля. У влади став Гітлер, який розгорнув шалений фашистський терор і свою фашистську диктатуру. Форми цієї

Щоденник Дмитра Заволоки, світлина із кримінальної справи.

диктатури надзвичайно близько подібні на форми політичного керівництва нашої країни. Так що й для фашистів дарма не пройшов досвід нашого будівництва й диктатури пролетаріату».

«І не один лише я все це так переживаю, а нас багато, можливо сотні тисяч. Скоріше б хто-небудь розчинив двері, вікна нашої партійної будівлі і дав би зайти свіжому повітрю, дав би зайти світлу, сонцю!!!» [13].

Особливо турбувало Дмитра Заволоку жахливе становище селян, до якого в 1932 році довели новоявлені комуністи.

«За весь революційний період ніколи ще мати не мала такий песимістичний, беспорядний настрій, як зараз. За її словами, ніколи ще так не жилося селянству, як зараз. Ніколи не страдали так люди, як зараз. «Придушили селян, да так, що аж даліше нікуди, а від цього і селянам так живеється, бодай і вороги наші ніколи так не жили, і робочим теж погано. І що буде далі, хто його знає».

«Селянство майже голодає. Часті випадки голодної смерті. Настрій прибитий, пригнічений. Господарство кожного селянина в занепадливому стані. Навіть по зовнішньому вигляді, коли зайдеш в село, зразу кидається якась злиденна опустілість. Поголів'я скота катастрофічно зменшилось».

«Ми ж самі собі плюємо в обличчя, коли печатаємо хоча б таку ухвалу, як про роботу тваринницьких радгоспів (постанова ЦК ВКП(б) СНК СРСР та НКЗ СРСР», до сьогоднішніх «досягнень» додаємо «кладбище» людей, що довели до загину сотні тисяч, мільони корів, свиней, овець. Але чи ж вони довели? Треба хоч перед собою бути відвертим, довела та система керівництва, яка панує сьогодні як державна, проти якої жодного слова ніхто не сміє сказати».

«Да, надзвичайно важко чути, знати про цей стан селянства. І ми, партія, свідомо, своєю лінією, своєю поведінкою, своїм керівництвом утворили його. Не зуміли ми пристосувати нашу комуністичну програму до переробки роздрібненого селянського господарства».

«Справа, в зв'язку з якою їді на район, надзвичайно заплутана, занадто грязнувата. Виникла під час боротьби за хліб. Зміст перекручування лінії партії. Я би хотів знайти хоча б один район, де б не було перекручування. Здається, таких районів на Україні немає. Та навряд чи і в усьому Союзі знайдеться. Сама система нашого керівництва, самі методи нашої роботи сприяють різним перекручуванням».

«Ми часто розкуркулювали селянина, який ніколи за своїми економіч-

ними ознаками не належав до куркульської групи населення. Чомусь часто на місцях забували про Ленінське визначення куркуля, а центр не нагадував за це і не виправляв як слід помилок місцевих «заправил». Революційна законність зовсім загубила своє значіння і силу. На місцях, як правило, панував проізво́л. Го́ле адміністрування, що часто переходили в недозволений проізво́л місцевої влади, що межує з неприкритим цинічним грабунком, на який селянин не знаходив ні суда, ні права».

«Хлібозаготівля, а разом з нею і ліквідація глита́я як класу, проводилась під неможливим натиском і адмініструванням, де будь-який революційній законності не залишилось і малесенького місця, а був проізво́л, грубе порушення мінімальних прав кожного громадянина. Хліб заготовлявся під саму покришку. Те, що знаходили в коморах, в хатах, майже до хунта забирали державі. І часто бідняк, середняк, чи то колгоспник, збувався свого останнього пуда тому, що хтось сказав, що в нього куркульський хліб ховається. Хлібозаготівля в окремих місцевостях (Грабів) перетворилась на знущання над населенням, доходила до узурпаторства. Розкуркулювали теж дуже часто «куркулів», які ніколи ними не були. А знаходили першу ліпшу причину і продавали їх майно. Ясно, що після такого розмаху хлібозаготівлі, таких методів роботи, наслідки сказались: велика частина селян, в тому числі значна частка колгоспників залишилась без хліба. Почались масові тікання з своїх сіл, куди очі глядять. Переїздили цілими сем'ями в найда́льші кутки Республіки лише б не залишились у своєму селі. Роботи цураються, від землі тікають, худобу нищать, господарство опускається».

Дмитра Заволоку ситуація, яка склалась на селі, глибоко ранить, він односторонньо приходиться до висновку, що винен в усьому цьому жакітті Йосип Сталін.

«Але ця негативна, ця чорна сторона наших буднів, мене непокоїть. Вона мене нервує, не дає мені політично-громадської рівноваги. Я завжди нею тероризуюсь. Коли я про неї починаю думати, мене зразу ж посідає моє бажання, починає одолівати злість, якась роздратування. Моя злість, моє роздратування спрямовується на конкретних людей, на людей проводу сьогоднішнього життя, і, як не дивно, більш всього і гостріше падає на Сталіна. (28.V.1932 р.)».

«Категорично не погоджуюсь. Теоретичні праці Сталіна – худосочні, мізерне порівняння з тими роботами, з тою спадщиною, що нам залишив ї́ Ленін, не говорячи, звичайно, про класиків марксизму – Маркса і

Енгельса. Можливо, дехто, почувши оці мої твердження, сказав би, що я не об'єктивний критик, а що я жовчний недобиток троцькістський чи то зинов'євський, а то може і контрреволюціонер, а тому, мов, і зводю усі ці наклепи на «великого Сталіна». Чепуха. Я такий же троцькіст-зинов'євський, як і монархіст. Чужим розумом не збираюся жити і тим більше не хочу бути обмеженим, тупим догматиком, як це багатьом приходиться бути, або ж з власної причини (обмеженості), або з вимоги формальної дисципліни. Я прекрасно розумію: скажи цю думку вголос, як тебе не тільки викинуть з рядів партії, а і посчитають соціально-шкідливим елементом і загонять туди, де Макар телят не пас. Це усвідомлюють усі ті, що не хотіли бути догматиками, попуґаями, але завжди прикидаються і хором кричать «ура!» Мені здається, такий стан не може бути без кінця. Буде такий час, що кожний буде говорити, що він думає. І будуть його (Сталіна) помилкові твердження розбивати вірними твердженнями, а не контрреволюційними, лаґерями та іншими репресіями».

«Прочитав виступ Бухаріна і Рикова на пленумі ЦК. Цілковито засуджують свої минулі помилки, й без жодних застережень приєднуються до генеральної лінії партії та визнають вірність й правоту сучасного парткерівництва. Мені промова Бухаріна особливо сподобалась. Умниця, значно глибше аналізував наслідки п'ятилітки й завдання на найближчий час, чим навіть Сталін. По-моєму, Бухарін теоретик більш глибший, ніж Сталін. Останній часто в своїх «історичних» промовах говорить звичайні речі, про які інші говорили, або які є наслідком не глибокого теоретичного аналізу, а поверхового узагальнення» [13].

Вражає молодого комуніста Дмитра Заволоку, як за короткий час, буквально за декілька років сталінського правління, змінився його рідний Бориспіль. У вересні 1932 року він записує:

«Був у Борисполі, їздив по невеличкій персональній справі, пробув там всього декілька годин, але й їх було досить, щоб побачити, які різко перемінився Бориспіль. Вулиці опустіли, скрізь відчувається якийсь застій, що нагадує місцевість після військових подій або великої епідемії, або стихійного лиха, що опустошило як зовнішні ознаки життя, так і внутрішні. Вулиці позаростали бур'янами, людей дуже мало видно. Ті, що зустрічаються по дорозі, мають понурий, пригнічений вигляд, майже, як правило, всі обшарпані. Погляди кидають на зустрічних ворожі, підозрілі і непривітні. Стараються ховатися від очей. Подвір'я запущені. Велика кількість дворів зовсім

зруйновані і виглядають пожарищами, але без чорних обгорілих стовпів. Частина напівзруйнованих. Колись вони, напевно, належали тим, що їх розкуркулювали, як глителям, як твердоздавцям, як іншим ворожим елементам. Але ті подвір'я, де зараз живуть, чи то колгоспники, чи то одноосібники, теж мають запущений вигляд. Переважна більшість господарчих будівель пустують, деякі з них починають руйнуватися. Коли подумаєш про ці всі справи, аж голова обертом йде.

Що ж нас навесні жде? Хлібозаготівлі надзвичайно туго йдуть, особливо по індивідуальному сектору. Дядьки пам'ятають науку минулого року, не здають хліба, але до них знову почали застосовувати старі методи минулого року. Примусово стягують, як із «злісних» нездатчиків хліба. Коли про все це думаєш, приходять дуже і дуже невеселі думки. Не знаєш, чия ж ми партія? Хто за нами йде, на кого ми спираємося? Чи дійсно ми є виразники інтересів пролетаріату та колгоспного селянства? Чи це нам лише здається і ми ілюзію прийняли за дійсність?»

«Настрій в населення і індивідуальника надзвичайно пригнічений. Скрізь чувається придушене, глухе невдоволення, але це надто м'яко сказано. Щось відчувається в настроях, в думках більш загрозливе, чим незадоволення. Коли людина голодує, вона переходить в іншу ступінь реагування».

«Становище дома надзвичайно тяжке. Вже декілька місяців зовсім у хаті відсутній хліб. Живуть картоплею та картопляниками. В дітей (Миші, Колі, Віті) стало розвиватися гостре малокров'є і вони часто жаліються на головокруженіє. Хліб появляється в хаті лише тоді, коли мати приїжджає з Києва і привозить «гостинців».

Молодий політик Дмитро Заволока розумів, що комуністична держава замість того, щоб дбати за своїх людей, прирікає їх на злиденне, голодне, безправне існування. Це ранило його й обурює. Він пише:

«Де це видано, де це чувано, щоб у радянській країні, в соціалістичній республіці робітник працюючий жив гірше, чим у капіталістичному суспільстві! Це ж компрометація, нищення віри робітника в перевагу соціалізму. Дико робиться, коли подумаєш, що це ж порівняння робить не ворог радянської влади, а комуніст, що перший стане в захист радянської країни».

«Мені до болю стало тяжко і соромно за їх життя. Невже такі переживання мусила принести їм революція? Невже таке життя вони мусили мати у вільній країні?»

«Стан сім'ї домашніх дуже тяжкий. Жодного фунта хліба й нічого іншого, окрім молока. Да й то, в першу чергу, треба його витратити на утримання самої корови. Коли вже вони вийдуть з цього безхліб'я?»

Говорять, що вмер Іван Пінчук. Для мене це була несподівана і тяжка новина. Я був певний, що з Івана в майбутньому буде великий інженер. Але доля його була не з щасливих. З інституту його викинули як сина куркуля, хоча, по суті, його батько і не був куркуль, а був власник-кустар. Після чого він пішов до армії, де захворів. Повернувся додому і на пожарищі, на руїнах свого батьківського двору, без догляду, без достатньої їжі – сконав. Шкода, шкода».

«Да, і життя невеселе, коли не більше можна сказати. Багато з інститутів почали розбігатися. Тікають хлопці на край світу, лише б не жити голодним життям. Настрій у більшості важкий, пригнічений. Точаться різні ворожі розмови. Ну, та й хіба може бути інакше, раз людина хронічно голодна».

«Дійсно, величезні потенціальні можливості і здібності закладені в нашого радянського громадянина. А коли б йому ще дати товару, скільки він хоче, дати харчові продукти і при зрості виробничих сил в країні, маючи завжди змогу мати гарний заробіток, це був би найщасливіший народ».

«Історична дата. Перший день першого року другої п'ятирічки. Для мене він закінчується голодним шлунком. Сидів в ЦК ОКК до 11 години вечора. Готую матеріал про керівництво облміліції, але так їсти захотілося, що я не міг довше висидіти і пішов шукати по крамницях чого-небудь на вечерю. Обійшов не менше 8 крамниць і абсолютно ніде нічого не знайшов. Скрізь порожньо».

«Обідав в їдальні КПІ, але обід хоч і комерційний, але зовсім неудачний, бо ж я після нього залишився голодний, як шакал. Пішов до обл. КК, а по дорозі заходив у всі продуктові крамниці і хотів що-небудь купити, щоб дообідати та заодно повечеряти. Але даремні були мої пошуки. Ніде не міг абсолютно нічого знайти харчового».

«Кожний день дивлюся, читаю, прислухаюся, хочу побачити ознаки оздоровлення, покращення нашого політичного та економічного стану і не бачу їх. Шукаю і не знаходжу! І від цього надзвичайно боляче стає. Розливається по жилах якась отруйна рідина. Різні нехороші думки кожний день роєм лізуть у голову, і нема від них покою. От-от, здається, починаєш від них відкараскуватися, а тут яка-небудь деталь, випадок, знову їх хоробливою яскравістю встановлює почуття в думках. І кожний, з ким лише не

Заволока Дмитро, світлина з кримінальної справи, 1949 рік.

зустрічаєшся, не говориш, всі відчувають майже одне і теж, але всі мовчать і чогось чекають. Невже всі ми мільйони, десятки мільйонів пасивно чекаємо позитивних ознак в явищах сьогоdnішнього життя?! Де наша активна свідомі функція? Чому треба ховати те, про що ти думаєш? Чому не висловити його, колективно не обміркувати?»

«Випадково взнав про суд над шкідницькою зграєю в ЗРК КПВРЗ і надзвичайно був вражений, що основний керівник цієї зграї С. Сардаковський, мій приятель і хороший дядя. Взнав і не вірив своїм вухам, щоб Сардаковський, що має 40 років виробничого стажу, «потомствений» пролетарій, перший оратор на заводі з срібною сивою головою раптом шкідник. Тут щось не так».

На сторінках щоденника Дмитра Заволоки зовсім мало інформації про нього самого. Дізнаємося лише, що це була молода людина, яка хоч і не мала вищої освіти, була дуже освічена, розумна, трудолюбива, з ліричною душею.

Він читав багато різної художньої літератури як зарубіжної, так і української. Дмитро слідував за періодичною пресою, часто відвідував театр, оперу, любив слухати гарну музику, обожнював українські народні пісні,

захоплювався кіномистецтвом, періодично ходив у кіно, умів милуватися красою Києва і Дніпра.

«Потім дивився на Дніпро, на київські околиці, й коли на них дивлюся, завжди відчуваю якесь внутрішнє захоплення, що тотожне з захопленням, коли стоїш і розглядаєш якусь величну на широкому полотні картину якогось-небудь геніального художника. Хоча я в мистецтві обмежений, не всякий зразок мистецтва розумію. От, наприклад, сьогодні теж сидів і слухав музику, оркестру під керівництвом досить відомого диригента (заслужений артист республіки). Винятково майстерно виконували окремі музичні речі. Слухав і не розумів її краси. Звуки не розворушили моєї душі, не доходили до серця. І я на їх ніяк не реагував. Хоча слухав уважно і намагався зрозуміти. А інколи я із захопленням слухаю музику. Особливо тоді, коли виконують мої улюблені народні мотиви, або ж з якої-небудь раніш слуханої опери чи взагалі будь-якої музики».

«Я не хочу кар'єри, командних висот, мені хочеться маленької, але улюбленої роботи, в якій би я творив, горів полум'ям, ентузіазмом. Мені хочеться утворювати якісь цінності, що принесли б користь майбутнім поколінням. Мені хочеться дати максимум того, що в мене десь глибоко заховано й що під впливом освіти, сприятливих умов, могло б втілитися у реальні цінності, надбання епохи. Робота моя в обласній КК зовсім не задовольняє, не сповнює мене поривом ентузіазму, творчою енергією. Виконую її я повільно, по партійному обов'язку. Кімната моя – незатишний куточок, а настоянний льодник, в якому можна людей сажати за наказаніє, а не жити постійно. От і зараз в кімнаті адський холод, нетоплено, звичайно, я сиджу в кожусі, під яким осіннє пальто, далі – піджак, далі – светр, далі – джемпер, далі – дві сорочки і до всього цього у валянках. І все ж таки, незважаючи на це «предохранення», я замерз й руки мої подерев'яніли від холоду. Вже понад 10 днів вожуся з тим, якби дістати дров і все ніяк не можу».

«Ще одна трагічна новість – самогубство письменника Хвильового. Я її зрозуміти не можу, але для мене це була надзвичайно трагічна новість, смерть Хвильового я з великим болем зустрів. Його я, як нікого більше з сучасних революційних письменників, шанував. На нього в мене було надто багато надій, сподіванок і раптом – ця безглузда смерть».

«Я помітив після цих незаслужених дій, як моя голова почала швидко світити. І тепер у мене майже весь правий бік, центр голови аж до лоба густо вкритий сивиною. І я в 28 років уже був більш сивий, чим мій батько, якому

зараз понад 60 років і який лише в цьому, 1934 році, почав сивіти».

Трагізму долі Дмитра Заволоки додає його нещасливе кохання до Ольги з красномовним прізвищем Калекіна. Він довго не міг з нею одружитися, декілька років із нею зустрічався, присвятив їй не одну сторінку в своєму щоденнику. Згодом Дмитро став вагатися, бо зрозумів, що Ольга – людина не щира і підступна: «Великою перепоною для поліпшення наших стосунків є те, що я не вірю Ользі, не вірю в її хороші почуття до мене, не вірю в чесність її поведінки, не вірю в її відвертість».

На початку осені 1935 року Дмитро Заволока все-таки одружився з Ольгою Калекіною, яка на той час була завідуючою відділом ЦК комсомолу України. А вже 4 жовтня вона зламала замок в шафі письмового столу Дмитра, забрала його два щоденники та віднесла до органів КДБ.

15 листопада 1935 року Заволоку Дмитра за заявою його дружини Ольги Калекіної арештовують. Попереду у Дмитра постали два десятиліття страху у радянській в'язниці та концтаборах Сибіру.

Через декілька місяців арештовують і меншого рідного брата Дмитра – Івана Заволоку, аспіранта філософського факультету Київського університету.

Життєвий слід Івана навіки згубився в радянських катівнях. Так радянська влада помстилася українцю-комуністу за свободу слова.

Побоювання Дмитра щодо своєї свободи слова справдилися двічі, коли і в 1936, і в 1949 роках слідчий писав в обвинувальному висновку: «Следствием по делу установлено, что Заволока, будучи убежденным троцкистом, враждебно настроенным к советской власти, с 1928 по 1935 года в своем дневнике систематически записывал контрреволюционные правотроцкистские измышления, направленные против мероприятий партии и советского правительства в области переустройства сельского хозяйства».

В этих записях Заволока возводил злобную клевету на руководителей партии и Советского государства, восхваляя при этом руководителей правотроцкистской оппозиции и их политику, сравнивал существующий в СССР строй с фашистским строем Германии» [13].

Щоденник Дмитра Заволоки вражає глибиною оцінки трагічних наслідків правління московсько-більшовицької влади в Україні. Він став його заповітом і застереженням майбутнім поколінням українців ніколи не допускати в свою державу московських правителів.

«З МОСКВИ НА УКРАЇНУ ВІЮТЬ ХОЛОДНІ ВІТРИ»

Прудкий Гнат Дементійович народився в селі Дударкові Бориспільського району Київської області в бідній багатодітній селянській сім'ї. Цю козацьку родину знали в селі всі, адже і батько, і його сини радо вітали проголошення незалежності України та створення Української Народної Республіки. І Гнат Прудкий, і його чотири рідні брати відважно воювали в лавах армії УНР проти московсько-більшовицької навали, а також були активними учасниками підготовки повстання проти гетьмана Скоропадського, який бачив Україну лише в складі Росії.

Після поразки українських визвольних змагань Гнат Прудкий залишився в Україні, проживав у Києві. Він вступив до лав КП(б)У і його партійна кар'єра розвивалась дуже стрімко, він займав досить високі партійні посади, багатий життєвий досвід став основою швидкого кар'єрного злету.

3 серпня 1915 року Гнат служив у російській армії рядовим і унтерофіцером. З 1917 по жовтень 1918 року був продавцем мануфактури і сторожем у різних власників у Києві. З грудня 1918 року по травень 1919 року Гнат Прудкий – рядовий в армії УНР, поранений і взятий поляками в полон, з якого в грудні 1919 року втік. З грудня 1920 року – завідуючий Продінспекцією при Остерському повітовому продкомітеті. В цьому ж році Гната прийняли в члени КП(б)У, а в липні 1921 року його мобілізували до лав Червоної Армії, де він служив до грудня 1924 р. у військах ЧК–ДПУ України на різних посадах: політруком конвойної команди, комісаром окремого батальйону, також займав інші відповідальні посади.

3 серпня 1926 року Гнат Прудкий навчався у Харківському комуністичному університеті ім. Артема, який закінчив у травні 1929 року. З 1930 року він працює інструктором, асистентом, завідуючим навчальною частиною Київського будівельного робфаку, в 1932 році Гнат вже доцент соціально-економічної кафедри Київського кіноінституту, з 1933 року – викладач Київської обласної філії Всеукраїнського заочного інституту масової освіти партактиву (ВЗІМОП). У вересні 1933 року Гната Прудкого виключають з партії за приховування факту перебування в армії УНР. Під час обшуку в нього на квартирі вилучено щоденник і брошуру Л.Троцького «От Октября до Бреста». На допиті 26.12.1936 р. слідчий заявив: «Органи НКВС мають достовірні дані, що ви були зв'язані з іншими особами, вели організаційну контрреволюційну роботу проти радянської влади». Прудкий сміливо від-

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении Прудкого И.Д.
(Полное наименование)

по материалам уголовного дела (арх. № 62685)

Фамилия, имя и отчество Прудкой Игнатий Демонтьевич

Год рождения 1896 года

Место рождения Дударково Бориспольского района Киевской области

Место работы и должность до ареста счетовод 2-й горбольницы

Место жительства до ареста г. Киев

Сведения о партийности ---

Когда, каким органом, по какой статье УК был осужден (репрессирован), в чем обвинен (обвинением, изменилось ли решение по делу и как): 27 июня 1937 года по приговору Киевского областного суда по ст. 54-10 ч. I УК УССР осужден к 7 годам лишения свободы, приговор не изменен.

Признав виновным в том, что он хранил на квартире книгу Троцкого "От октября до Бреста", в записках своего дневника дискредитировал честь украинского правительства, объяснил окружающим причину голода на Украине в 1932-1933 г.г.; говорил - "Это потому, что из Москвы дует холодный ветер".

Ведение дневника, хранение книги Троцкого, а также высказывания о действительных событиях того времени на Украине не образуют состав антисоветской агитации или пропаганды; дело против Прудкого по ст. 54-10 ч. I УК УССР подлежит прекращению за отсутствием состава преступления.

Скоротесен
28.07.92 г.

Висновок про реабілітацію Гната Прудкого від 19 жовтня 1992 року, стор. 1.

Арестован « 22 » декабря 19 36 года.

Освобожден « . . . » сведений нет 19 . . . года.

Содержался под стражей, в местах лишения свободы, на принудительном лечении (вну- жное вычеркнуть):

. лет, месяцев, дней.

Находился в ссылке лет, месяцев, дней.

Данные о репрессированном или его родственниках: сведений нет,

заявлений не поступало.

На Прудкого Игнатия Демонтьевича

распространяется действие ст. 1 Закона Украинской ССР «О реабилитации жертв полити- ческих репрессий на Украине» от 17 апреля 1991 года _____

Начальник Следственного отдела КГБ УССР

Начальник отдела по надзору за следствием в органах госбезопасности Прокуратуры УССР

19 ГОС. СОВЕТНИК ВОСТИКИ 3 КЛАССА П.Г. Кушнер

19 ОКТЯБРЯ 1992 года.

ПРИМЕЧАНИЕ: справка о реабилитации Прудкого

(фамилия, инициалы)

. 1991 года направлена

никуда не направлялась

(место жительства, ф. и. г.)

по адресу: _____

Висновок про реабілітацію Гната Прудкого від 19 жовтня 1992 року, стор. 2.

повів: «Я категорично заперечую це. Заперечую, що був зв'язаний з будь-якими особами в проведенні контрреволюційної роботи». Слідчий наполягав на своєму: «Вам пред'являється цитата з вашого щоденника. Зокрема, з запису 9 вересня 1935 р., де сказано: «Москва направляє гайдуків, робить їх безстрашними в жорстокостях, щоб викликати розчулення у простофиль своїм «милосердям». А це «милосердя» робить історію на Україні з того часу, коли Москва взагалі положила цю перлину своїх володінь в свою кишеню-схованку з кандальних ланцюгів. Така доля слабких народів, які в історичних поворотах – поворотах історії, були зім'яті дикими варварами».

Слідчий запитав Прудкого: «Ви знаєте, що ці погляди, викладені вами власноручно у щоденнику, є по змісту явно контрреволюційними, націоналістичними?»

Гнат Прудкий не злякався своїх записів і відповів: «Так, це писав я».

Слідчий продовжував цитувати щоденник Прудкого: «Вам ще зачитується цитата з того щоденника, з того ж вашого запису 9 серпня 1935 р.: «Полтава при Карлі XII могла дати другий напрямок історії і українській культурі, і сьогодні дійсність була б іншою». Ви підтверджуєте, що це писали ви і що ці ваші записи є контрреволюційними за характером?»

Прудкий на це відповів: «Визнаю, що в цій цитаті я висловив погляди, зміст яких є націоналістичним. У період продовольчих труднощів 1932–1933 років, тобто тоді, коли я був ще членом партії, у мене були хитання в селянському питанні. Я вважав надто крутими заходи в селі і що, на мою думку, труднощі були викликані неправильно політикою партії».

Слідчий зачитав ще одну цитату зі щоденника Прудкого, зміст якої зводився до того, що всі негаразди в Україні внаслід-

Військовий квиток Гната Прудкого, який знаходиться в матеріалах кримінальної справи.

Профспілковий квиток Гната Прудкого, який знаходиться в матеріалах кримінальної справи.

док того, що «українцями, які керують життям республіки, стали Гальперини».

27 червня 1937 р. у закритому судовому засіданні Спецколегії Київського обласного суду без захисту і свідків слухали справу Прудкого Г.Д., звинувачуючи його за ст.ст.54В10 ч.1 і 54В11 КК УРСР. Під час суду у своєму виступі Прудкий заявив, що він не належав до контрреволюційної організації і винним себе за ст. 54В11 КК не визнає, а визнає себе винним у тому, що записував у щоденник про труднощі, які в 1933 р. були на селі, але він не вважав, що це контрреволюційна агітація. «Я визнаю, що мої записи в щоденнику контрреволюційні, але я писав ці записи під впливом того, що тоді переживав». 24 квітня 1934 р. в щоденнику Гнат Прудкий записав: «В минулому 1933 році вмирили цілими селами селяни. Про це нічого не повідомлялося в пресі, нічого не говорили на партзборах. Тільки давали спростування на твердження закордонної преси про голод в СРСР і працювала суха і куца офіційна статистика про кількість померлих. На Україні померло за офіційними даними 6–9 мільйонів селян. Хто може перевірити цю цифру?».

Спецколегія Київського обласного суду винесла вирок Гнату Прудкому: 7 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах віддалених місць Союзу і 3 роки позбавлення прав.

Ухвалою Генеральної прокуратури України від 20 жовтня 1992 р. вирок стосовно Г.Д. Прудкого скасували. У висновку зазначено, що ведення щоденника, зберігання книжки Троцького «От октября до Бреста», а також висловлювання про дійсні події того часу в Україні не мають складу антирадянської агітації або пропаганди, і справа Прудкого Г. Д. за ст. 54В10 ч. 1 КК УРСР підлягає припиненню через відсутність складу злочину [4, 20].

У С С С Р
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРОТОКОЛ ОБЫСКА

№ 2801
проведен обыск в тресте Прудкого
в г. Киев
Мануфактурный пер. № 28
Светлина

№ п/п	НАИМЕНОВАНИЕ ВЗЯТОГО	Видовое	Колличественное состояние
1	Секла с маркированной колесом	1.	

Протокол
обшуку
22 грудня
1936 року
Прудкого
Гната
Дементійовича.
Світлина з
кримінальної
справи.

«АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО»

Прудкий Игнатий Дементиевич, 20 декабря 1896 года рождения, место рождение с. Дударков Бориспольского района, место жительства – Киев, Михайловский проспект, №28, кв. 13, счетовод 2-й больницы, прописан в Киеве, из селян-бедняков, отец умер в 1900 году, служащий, до революции – продавец в мануфактурном магазине, после революции – служил в Красной Армии и работал на разных должностях в разных советских учреждениях, образование среднее, б/п, исключен из партии в 1933 году, украинец, подданство УССР, служил в Петлюровской армии рядовым, арестован 22 декабря 1936 года.

(подпись)
22 декабря 1936 года» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА»

Показания обвиняемого Прудкого И.Д.

от 23 декабря 1936 года

Вопрос: Перечислите всех ваших знакомых по городу Киев.

Ответ: Моими знакомыми по городу Киев являются:

Борисполец Е.Л., работает бухгалтером части в облколхозе.

Яценко имени и отчества не знаю. Исключен из партии за троцкизм.

Мирошниченко К.С., аспирант ВУЗа.

Марсенко Е.И. инженер, работает в лесотехническом институте.

Михайловский Петр Иванович, геодезист.

Савенко А.А., был выслан на 5 лет, сейчас без определенного места жительства в Киеве.

Его жена Шевченко.

Павлишук Т., исключен из партии за скрытие сведений о брате.

Трихлеб М.Г., инженер завода.

Трихлеб Лидия, учительница.

Бурдий Надежда Михайловна, дочь Трихлеба, служит на заводе.

Подобед Лев, бухгалтер диетдиспансера.

Чех Ефим, зав сектором учета и статистики облхоза.

Ступак Тихон, техник-телеграфист.

Поплавский, имени и отчества не знаю, бухгалтер в тресте.

Доцина, исключен из партии, кажется, за троцкизм.

Комитет государственной безопасности
при Совете Министров УССР

АРХИВ
Учтено-архивного отдела
УГБ при Сов. Министров УССР
СЛЕД. ФОНД

ДЕЛО № 4667

По обвинению *Прудкого И.Р.*

Начато *22 дек. 1936* в *одном*
Окончено *23 мая 1937* Том № *1*

После судебного рассмотрения и иступления
приговора в силу востоящее дело подлежит
ежедневному возвращению в

К делу должна быть приобщена копия
приговора.

Архив № _____

Сливо в архив

62685

Обкладинка кримінальної справи Гната Прудкого (1936-1937 рр.).

Тимофеева, имени и отчества не знаю, работает в обувном магазине.
Котеленец Василий Иванович, работает строителем в Смеле.
Аникин Михаил, работает в архитектурно строительном институте.
Кудрявец Григорий, столяр в столярной мастерской строительного ин-
ститута.

Зайченко Алексей Иванович.

Лозицкий Михаил, инженер.

Мохов Георгий или Григорий, сейчас безработный, а до этого диспет-
чер, исключен из партии за троцкизм. Его жена также исключена из партии,
работала до исключения в библиотеке академии наук.

Синицкий Владимир, работает в институте геологии.

Зевковский Юзеф, работает в партсоюзе.

Инженер-строитель Анатолий Иванович, фамилии не знаю, познако-
мился с ним через Бориспольца Ефима.

Других знакомых у меня по Киеве нет.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов пра-
вильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удо-
стоверяю.

(подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1936 года декабря 26 дня

Я, начальник 5 отдела ОО УГБ КОУ НКВД старший лейтенант госбе-
зопасности Прижибытко допросил Прудкого Игнатия Дементиевича, кото-
рый показал

Вопрос: Сколько времени и в каких частях петлюровской армии вы слу-
жили?

Ответ: Я служил в течении 4-х месяцев, примерно с декабря 1918 года
по 14 апреля 1919 года в 3-ем полку. Этой дивизией командовал атаман
Палий.

Вопрос: Вы были мобилизованы в петлюровскую армию или же вступи-
ли в неё добровольцем?

Ответ: Я вступил в петлюровскую армию добровольно во время на-
хождения Серой дивизии в г. Конотопе, где находился тогда штаб этой ди-
визии.

Вопрос: В каком чине вы служили в петлюровской армии?

Ответ: Во время моей пребывания в петлюровской армии я был в чине рядового «козака».

Вопрос: Вы призывались в царскую армию. В каком чине вы служили в этой армии?

Ответ: Я был мобилизован в царскую армию 7 августа 1915 года. В Калуге окончил учебную команду в 189 батальоне, а на фронте под Барановичами был произведен в 1916 году в мл. унтер-офицеры.

Вопрос: Почему вы же тогда показываете, что служили в петлюровской армии рядовым. Известно, что имевшие звания в царской армии получали его и в петлюровской армии.

Ответ: Я утверждаю, что в петлюровской армии я был рядовым и никакого чина мне там не присваивали.

Вопрос: Как вы попали за границу и сколько времени там находились?

Ответ: В бою против поляков нашей петлюровской дивизии под городом Владимир-Волынский я был ранен в ногу и взят в плен поляками. Это было 14 или 15 апреля 1919 года. После этого находился в госпитале в течении 2-х месяцев.

Вопрос: Какое участие вы принимали в борьбе против Советской власти до вступления в петлюровскую армию?

Ответ: Никакого участия не принимал.

Вопрос: Где вы находились и чем занимались во время гетьманщины?

Ответ: Я проживал в Киеве и служил в лавке союза городов.

Вопрос: У вас имеются родственники или знакомые за границей?

Ответ: Ни родственников, ни знакомых у меня за границей нет. За исключением моего односельчанина Козырева А.Г.

Вопрос: Кроме Козырева какие ещё знакомые находятся за границей?

Ответ: Во время учебы моей в институте им. Артема я был знакомым с студентом Росольским и Караван. Они находятся в Чехословакии.

Вопрос: С какими лицами или организациями, находящимися за границей вы поддерживали связь?

Ответ: Ни с кем и ни с какими организациями, находящимися за границей, я никакой связи не поддерживал.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1936 года декабря 28 дня

Вопрос: Органы НКВД располагают данными о том, что Вы были связанным с лицами, которые вели контрреволюционную деятельность?

Ответ: Я категорически отрицаю это. С какими-либо лицами по проведению контрреволюционной линии партии против Советской власти я связан не был. Никаких акций против Советской власти не проводил, и ни с какой контрреволюционной организацией связи не имел.

Вопрос: Вы говорите не правду. Всеми имеющимися у нас материалами следствия вы изобличаетесь полностью в том, что проводили активную контрреволюционную работу против Советской власти, были связаны с другими лицами, а сейчас пытаетесь скрыть от органов НКВД всю проведенную вами контрреволюционную работу.

Дайте искренние показания о Ваших контрреволюционных националистических увлечениях, которыми определялась ваша активная борьба с Советской властью, и о всей проведенной вами контрреволюционной работе.

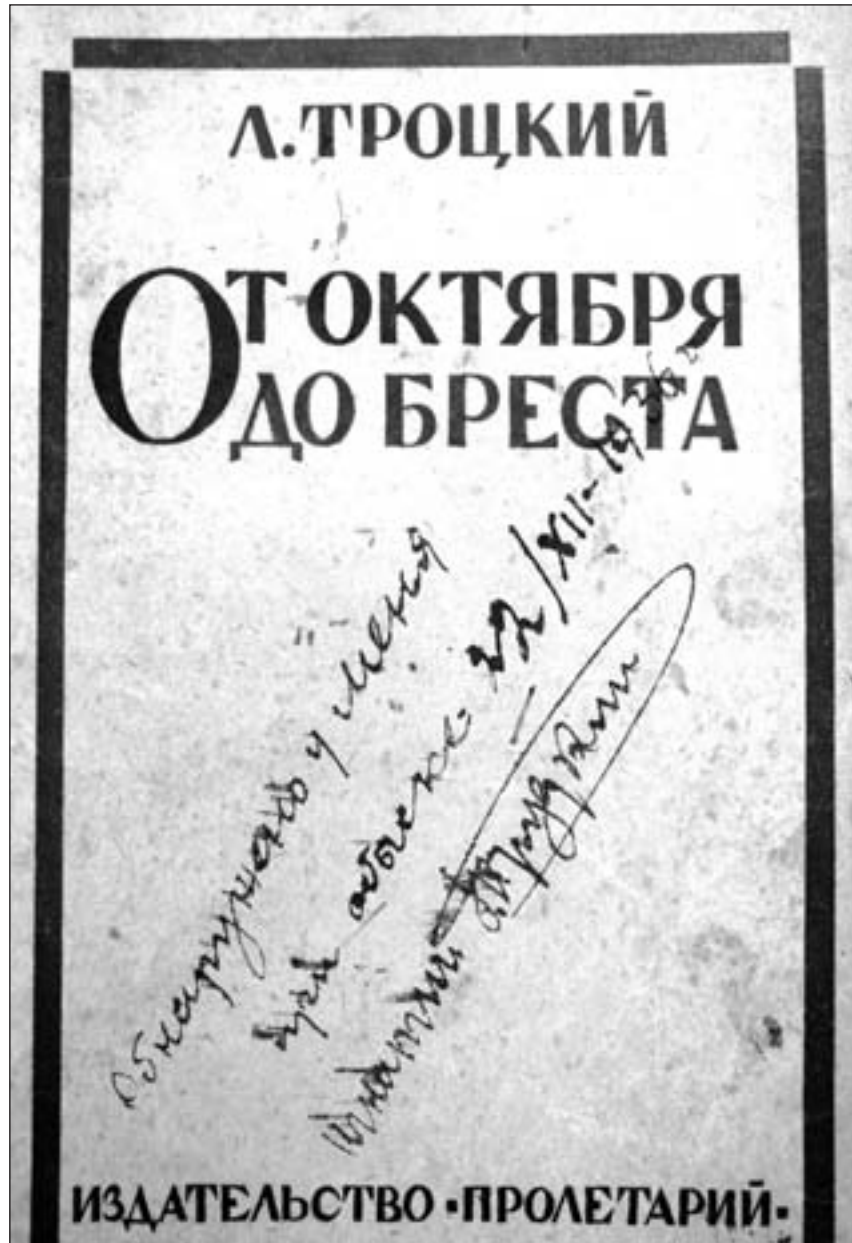
Ответ: Контрреволюционной работы против Советской власти никогда не проводил. Категорически это отрицаю. Идя в армию я имел националистические мелко-буржуазные убеждения, которые я переоценил и навсегда их оставил, ещё находясь в польском плену. Все остальное время вплоть до моего ареста теперь у меня никаких контрреволюционных националистических взглядов убеждений не было.

Вопрос: Вы продолжаете показывать неправду и скрывать от нас проведенную вами контрреволюционную работу. Органы НКВД располагают совершенно достоверными материалами, в том числе и документами целиком разоблачающими вашу активную борьбу с советской властью и организационную контрреволюционную связь на этой же основе с другими лицами. Как вы можете отрицать это.

Органы НКВД настаивают на ваших правдивых показаниях, по существу.

Ответ: Я категорически отрицаю проведение контрреволюционной работы и связь с какими-либо лицами по контрреволюционной деятельности.

Вопрос: Вы продолжаете скрывать от нас правду о всей проведенной вами контрреволюционной работе. Даже документальные данные изобличают вас как контрреволюционера.

Книга Л. Троцкого «От Октября до Бреста», яку вилучили у Гната Прудкого під час обшуку 22 грудня 1936 року. Знаходиться в матеріалах кримінальної справи.

Органы НКВД требуют по этому от вас исчерпающих и откровенных показаний о вашей контрреволюционной деятельности.

Ответ: Я категорически отрицаю это участие в каких-либо контрреволюционных организациях и борьбе против Советского государства. Контрреволюционером я никогда не был.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю.

Допрос прерван.

(подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1936 года декабря 28 дня

Нач. 5 отд. по УГБ КОУ НКВД УССР – лейтенант Госбезопасности допросил Прудкого И.Д. который показал:

Вопрос: У вас при обыске обнаружен заграничный паспорт на имя Сикурия. Откуда вы знаете Сикурия и какую переписку с ним вели?

Ответ: Сикурия Юрия я знаю под фамилией Росальского Юрия, как студента Харьковского комвуза им. Артема. О полученных мною от него письмах я уже показывал на прежнем допросе.

Вопрос: У вас при обыске обнаружено конверты от писем заграничного происхождения исходящие от фамилии «Аулгезельшафт».

Объясните, в чем выражалась ваша письменная связь с этой фамилией?

Ответ: Один из конвертов, самый большой по размерам я взял в столе наемных работников, кажется в 1931 или 1932 году, остальные малого размера взял в лесном институте, где я будучи управляющим делами получал всю почту института. Взял я их как не нужные, для сохранения разной своей переписки.

Вопрос: У вас при обыске обнаружено заявление в адрес Французского посольства в Москве. С какой целью вы писали это обращение?

Ответ: Я в заявлении обращался во Французское посольство с просьбой разыскать во Франции моего товарища Козарева, о котором я уже показывал. Это заявление я не послал. Проект такого же заявления я подавал и в наркомат иностранных дел, но так же его не послал по адресу. Летом этого 1936 года, будучи безработным, имея свободное время, я вспомнил о друге детства и решил проверить, жив ли он – написал указанное заявление. Я хотел установить с ним переписку.

Вопрос: Почему именно в 1936 году у вас возникла необходимость устанавливать с ним связь. Ваши показания по этому вопросу ничего не объясняют.

Ответ: До этого у меня не было времени вспоминать о нем, я был занят постоянно своими служебными обязанностями что некогда было думать о нем. Будучи безработным, я вспомнил о Козыреве и решил написать такие заявления.

Вопрос: Вы не даете откровенного ответа по существу. Ваши объяснения неправдоподобны. Дайте правильные показания по этому вопросу.

Ответ: Другого объяснения этому я дать не могу.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1936 года декабря 30 дня

Вопрос: Вы на всем протяжении следствия тщательно скрываете свою контрреволюционную деятельность. Нам, в частности, известно, что Вы в кругу своих связей навязывали свои контрреволюционные националистические убеждения. Дайте показания по существу этого вопроса.

Ответ: Я никогда этого не делал и не мог этого делать так как националистических убеждений у меня нет и не было с тех пор, как я находясь в польском плену разочаровался в националистическом движении и стал сторонником революции и Советской власти.

Вопрос: Это не правда. Нами точно установлено, что и после того, как вы оставили петлюровскую армию, а раньше и в последующие годы вплоть до вашего ареста вы оставались на контрреволюционных националистических позициях по своим политическим убеждениям и среди своих связей высказывались в контрреволюционном националистическом духе.

Органы НКВД настаивают на Ваших откровенных показаниях по этому вопросу.

Ответ: Я нигде никогда не вел никакой националистической агитации и контрреволюционных националистических взглядов в силу уже указанного мною выше – не было.

Вопрос: Все же ваши показания не соответствуют действительности. Органы НКД располагают документальными доказательствами, которыми

вы изобличаетесь полностью в том, что вы по своим взглядам являетесь контрреволюционным националистом и на этой основе прививали в своем окружении контрреволюционные взгляды.

Ответ: Я категорически заявляю, что к советской власти и партии я пришел с теми взглядами, о которых я указал выше, т.е. ни в коем случае не враждебными и националистическими и оставался на этих позициях вплоть до моего ареста.

Вопрос: Вам предъявляются выписки и зачитываются выписки из Вашего дневника обнаруженного у вас при обыске. В частности выдержка из записи от 9 сентября 1935 года, в которой вы пишете: «Москва направляет гайдуков, делает их бесстрашными в жестокостях, чтобы вызывать умиление у простофиль своим «милосердием». А это «милосердие» делает историю на Украине с тех пор, как Москва вообще положила эту жемчужину своих владений в свой скованный из кандалных цепей карман. Таков удел слабых народов, которые в исторических поворотах – поворотах истории были смяты дикими варварами» (была зачитана выдержка из дневника).

Вы писали это в своем дневнике. Вы признаете, что эти взгляды изложенные вами собственноручно в дневнике являются по своему содержанию явно контрреволюционно националистическими?

Ответ: Да, это писал я. Эти мысли, изложенные мною, являются контрреволюционными.

Вопрос: Вам ещё зачитывается выдержка из того же дневника, из той же вашей записи от 9 сентября 1935 года «Полтава при Карле XII могла дать другое направление истории и украинской культуре, и сегодняшняя действительность была бы иной» (была зачитана выдержка из дневника)

Вы подтверждаете, что это писали вы. И что эти ваши записи являются контрреволюционными по своему характеру.

Значит, у вас были контрреволюционные националистические взгляды, которые в частности нашли свое отражение и в вашем дневнике?

Ответ: Да, это раньше писал я. Эта запись является контрреволюционной по своему содержанию. Я решил сказать правду. Мои взгляды были действительно контрреволюционными националистическими. В силу этого мне приходилось и в беседах со своими знакомыми, в частности с Маховым, Синицким, высказываться в контрреволюционном духе. Однако должен отметить, что из этих лиц, с которыми я беседовал на контрреволюционную тему – Марусенко моих этих высказываниях не поддерживал.

Более детальные показания обо всем этом я давал дополнительно.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года января 5 дня

Вопрос: Вам сего дня предъявлено обвинение в преступлении, предусмотренном ст. 54–10 ч. 1 УК УССР т. е. в том, что вы являлись участником контрреволюционной организации и вели в ней активную контрреволюционную работу.

Признаете ли вы себя виновным в этом.

Ответ: Нет, не признаю. Участником контрреволюционной организации не был я, никакой работы и борьбы с Советской властью не вел. Считаю себя виновным перед Советской властью только в том, что вел разговоры контрреволюционного характера среди моих знакомых, о которых уже писал раньше при допросе меня 30 декабря.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года, января 8 числа

Вопрос: Вы на предыдущем допросе от 30 декабря 1936 года показали, что на основе своих контрреволюционных националистических взглядов Вы в кругу своих связей высказывались в контрреволюционном духе.

Изложите более конкретно и детально сущность Ваших контрреволюционных националистических взглядов и тех бесед, которые вы вели на этой основе в среде своих связей.

Ответ: У меня собственно никаких оформленных националистических взглядов не было и нет, а были отдельные случаи, когда я высказывался в контрреволюционном духе.

Показывая на предыдущем допросе о наличии у меня контрреволюционных взглядов, я имел в виду ту выдержку из моей рукописи, которая за-

читывалась мне при допросе. Признаю, что в ней, в этой выписке, я высказывался взгляд, смысл которого является националистическим.

В период продовольственных затруднений в 1931–1932 годах, т. е. в то время, когда я был еще членом партии – у меня были колебания в крестьянском вопросе. Я считал слишком крутыми мероприятия партии на селе и что, по моему мнению, затруднения вызваны неправильной политикой партии.

По этому поводу, в частности, у меня были беседы в 1934 году с неким Мирошниченко Кириллом, и в этих беседах я высказывал ему такие свои взгляды.

Мирошниченко мой знакомый. Работает он в Академии наук, как аспирант.

Помню, что беседы эти происходили с ним у меня на квартире, после его возрождения в Киев с одного из районов Киевской области, где он был директором МТС,

Мирошниченко поддерживал высказанные мною взгляды по этому вопросу.

Других расхождений у меня в вопросах политики партии и Советской власти не было.

Помимо этого было несколько случаев, когда я, делясь своими личными настроениями крайнего недовольства, невозможность устроиться на работу, в беседах о своих знакомых Марусенко и Синицким высказывался в контрреволюционном националистическом духе. Я сказал, что на Украине такие порядки существуют потому, что из Москвы дует холодный ветер».

Сказано было это в шутовском тоне, но признаю, что контрреволюционный смысл этого, от этого не меняется.

Эти беседы с ними имели место года полтора назад, уже после исключения меня из партии, как троцкиста двурушника.

Марусенко, как я раньше уже показывал, б/член партии, исключен с партии за связь с профессором Баданом.

Синицкий работает в институте геологии при академии наук.

Больше ни с кем, никогда и никаких бесед, в которых я бы высказывался в контрреволюционном духе против Советской власти не было.

Могу ещё указать, кроме вышеизложенного, на одну мою беседу с моим знакомым Маховым, которая мне представляется, как стремление, возможно, прощупать мои политические настроения и привлечь, возможно, к какой-то организационной деятельности против Советской власти.

Махова я знал ещё по совместной учебе в Комвузе им. Артема в Харькове. В Киеве я встретил его случайно в первомайском саду, весной, примерно в апреле–мае месяце 1936 года. Он в Киеве последнее время работал в качестве диспетчера гаража, а тогда где-то на районе Директором курорта – дома отдыха где его и исключили из партии, как троцкиста.

Тогда же при встрече с ним в Киеве Махов меня познакомил с каким-то человеком, подошедшим к нам во время беседы. Махов представил мне его словами: «это ещё один из таких, как и мы». Т.е. исключенных из партии за троцкизм, фамилию этого неизвестного я не знаю, но из его разговоров понял, что он работал на заводе Арсенал в Киеве.

Этот неизвестный, тогда же в разговоре с нами рассказывал, что он состоял в троцкистской организации, которая насчитывала до 14 человек, что эта организация устраивала нелегальные собрания и ряд других подробностей, но имя я не помню.

Когда мы затем, втроем, зашли на квартиру Махова, то Махов в беседе с нами высказывался в духе своего недовольства внутривластным положением. Махов также говорил, что придёт время, что нас ещё позовут. Я и неизвестный поддерживали высказывания Махова. В общем беседа наша носила характер обмена настроениями нашего недовольства существующим положением.

Ничего более определенного Махов не говорил. Договорились, что мы ещё соберемся у него, но так и не собрались, хотя я и видел, вскоре после этого, того неизвестного, а Махова в сентябре 1936 года.

Вопрос: Ваши показания противоречивы, а ответы усложнены. Вы не даете нам откровенных показаний о своей контрреволюционной деятельности. Органы НКВД располагают точными данными о том, что Ваши взгляды и настроения контрреволюционного и националистического порядка носили не случайный, как вы объясняете характер. Это же в частности видно и на Ваших показаниях.

Органы НКВД настаивают на ваших правдивых показаниях по существу.

Ответ: Я даю правдивые показания. Мои контрреволюционные националистические настроения, в силу которых я в своих рукописях-дневнике высказывал контрреволюционные взгляды и такие же взгляды высказывал в беседах с некоторыми своими знакомыми – носили случайный характер. Они были вызваны моим плохим материальным положением, т.к. я не имел работы.

Вопрос: Вы продолжаете говорить неправду. Даже из тех материалов, которые обнаружены у вас при обыске, к которым следствие опять возвращается, видно, что у вас были самые определенные и при том резко враждебные контрреволюционные взгляды.

Вам зачитывается выдержка из вашей рукописи от 9 сентября 1935 года «...Украина побила на конкретном примере своим холопством все предыдущие исторические прецеденты.

Это потому, что украинцами, которые руководят жизнью страны, стали «Гельперины» и т.п. и дальше высказывались враждебные контрреволюционные взгляды, направленные против вождя партии и руководителей Советской власти.

Вы признаете, что это писали вы и что ваши высказывания носят характер ярко враждебный советскому строю и основаны на ваших определенных контрреволюционных убеждениях.

Ответ: Да, это писал я. Признаю, что мною были высказаны контрреволюционные взгляды, но определенных контрреволюционных убеждений у меня не было.

Вопрос: Ваши показания ложны. Вы, находясь в партии, т.е. ещё до вашего исключения из партии, как контрреволюционного троцкиста, стояли на определенных контрреволюционных националистических позициях.

Ответ: Нет, на контрреволюционных позициях, находясь в рядах партии, я не стоял.

Вопрос: Вам зачитывается выписка из вашей рукописи, относящихся к 1932 году, из которой видно, что и тогда вы проявляли контрреволюционные националистические настроения и высказывали такие же взгляды.

Чем объяснить эти вами контрреволюционные высказывания, относящиеся к времени вашего пребывания в партии.

Значит и тогда у вас были контрреволюционные националистические взгляды и настроения.

Ответ: Признаю, что эта запись является контрреволюционной, но не националистической, но эти настроения мои вытекали из непонимания мною политики партии на селе.

Вопрос: Поскольку и тогда у вас были контрреволюционные настроения, значит, уже не случайный характер носили и все последующие вами контрреволюционные высказывания.

Ответ: Я утверждаю, что случайный.

Вопрос: Вы опять продолжаете говорить неправду. Из имеющихся материалов, обнаруженных у вас при обыске и материалов следствия видно, что вы на протяжении 1931, 1932, 1934, 1936 годов высказывали определенные контрреволюционные взгляды. Признаете ли вы, что это уже не носит случайный характер.

Дайте исчерпывающие показания о сущности Ваших контрреволюционных убеждений и всей проведенной Вами контрреволюционной работы.

Ответ: Я отрицаю свою контрреволюционную работу, которую не проводил. Записи мои в дневнике и высказывания мои в беседе с знакомыми были контрреволюционными, носившими случайный характер в силу указанных уже выше в настоящем протоколе причин. Одной из причин моих контрреволюционных настроений и того, что я высказывал контрреволюционные взгляды является также и то определенное влияние, которое на меня оказало чтение националистической литературы ещё в дореволюционное время.

Это же обстоятельство сыграло роль в свое время и в том отношении, что я вступил добровольцем в петлюровскую армию.

Вопрос: На всем протяжении следствия вы тщательно скрываете от нас свою контрреволюционную деятельность и связь на этой основе с другими лицами. На следствии даете путаные и противоречивые показания. Всеми имеющимися у нас материалами следствия вы полностью изобличаетесь в том, что совместно с другими лицами вели против Советской власти организационную контрреволюционную работу, а ваше поведение на следствии доказывает всяческое стремление скрыть это.

Органы НКВД продолжают настаивать на ваших исчерпывающих и откровенных показаниях по существу всей проведенной вами контрреволюционной работы.

Ответ: Никакой контрреволюционной работы я не вел, кроме вышеизложенных записей и бесед контрреволюционного характера и причастность к контрреволюционной организации – категорически отрицаю.

Вопрос: Ваши показания неверны, не соответствуют действительности. Вы не только в беседах со своими знакомыми высказывались в контрреволюционном духе и вели такие беседы, не только вели записи контрреволюционного характера, но проводили также контрреволюционную работу, направленную к борьбе с Советской властью.

В этом вы полностью изобличаетесь материалами следствия и показа-

ниями ваших соучастников по контрреволюционной деятельности.

Органы НКВД требуют от вас правдивых показаний по существу.

Ответ: Я категорически отрицаю участие в контрреволюционной организации и проведении какой-либо организационной контрреволюционной работы.

Вопрос: Назовите лица, с кем вы обсуждали вопросы борьбы с Советской властью. С кем у вас были беседы на эту тему.

Ответ: Ни с кем я таких бесед не вел.

Вопрос: Нам точно известно, что такие беседы у Вас были. Назовите этих лиц.

Ответ: Таких лиц, с которыми я бы вел беседы о необходимости борьбы с Советской властью, – не было. Таких бесед я ни с кем не вел.

Вопрос: Это неправда. Назовите лиц с кем вы ещё, помимо Марусенко, Сеницкого, Махова, Мирониченко вы вели беседы на контрреволюционные темы.

Ответ: Кроме этих лиц, я больше ни с кем не вел бесед на контрреволюционные темы, сущность которых я изложил выше.

Вопрос: Вы и здесь показываете неправду. Нам точно известно это и установлено следствием, что беседы на контрреволюционные темы у вас были и с другими людьми.

Ответ: Нет, кроме вышеуказанных лиц я ни с кем больше не говорил на контрреволюционные темы.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года февраля 4 дня

Допросили в качестве обвиняемого Прудкого И.Д. который показал:

Вопрос: Вы на предыдущих допросах показали, что своими контрреволюционными настроениями делились с Мирошниченко, Марусенко и Синицким. Уточните, когда именно и где у вас происходили беседы с упомянутыми лицами, в которых вы высказывали свои контрреволюционные настроения.

Ответ: В начале 1935 года примерно 20 марта месяца, по возвращению Мирошниченко из села, где он был директором МТС, он зашел ко мне. У меня тогда жил Сеницкий, который был там же, где работал Мирошниченко (Ставищанском р-н) на посевной компании в 1933 году. У нас возникла беседа о трудностях на селе именно в том районе. В этой беседе я и высказывал свои настроения о непонимании политики партии на селе, вызвавшие, по моему мнению, трудности на селе.

Мирошниченко и Сеницкий также констатировали это и говорили, что, по их мнению, партия этого не объясняет, но выводов никаких по этому поводу не делали.

Мои беседы, в которых я высказывался в контрреволюционном националистическом духе (относительно «холодного ветра из Москвы») были с Марусенко тоже у меня на квартире, приблизительно в апреле 1935 года, в присутствии Сеницкого.

Это было сказано мной в шутовском тоне, в связи с тем, что мне не удалось устроиться на работу.

Сеницкий также сказал, что это контрреволюционные разговоры, и что «если это серьезно говорится, то за них нужно отвечать, а не болтать».

Вопрос: А где и когда вы делились своими контрреволюционными националистическими настроениями с Кудрявцем?

Ответ: Я уже показывал ранее, что я не высказывал Кудрявцеву свои контрреволюционные настроения, но не помню точно. Возможно, что в краткой беседе с ним при встрече в предыдущих моих показаниях на Пушкинской улице – я и сказала в таком же духе в связи с неполучением им желательного ответа из Москвы. Это результат «холодного ветра из Москвы». Но не помню этого.

Вопрос: Вы предлагали Кудрявцеву устроиться в стройинституте, где работали там учителем?

Ответ: Нет, не предлагал, но возможно что я говорил Кудрявцеву, что если бы это было тогда, когда работал в стройинституте Заиченко, он мог бы устроить там Кудрявцева на работу.

Вопрос: Кто такой Заиченко?

Ответ: Когда я работал в строительном институте, то там был пом. директора по хозяйству Заиченко по профессии столяр, который года три как там работал.

Вопрос: Вы поддерживали связь с Заиченко до последнего времени?

Ответ: С Заиченко я связи никакой не поддерживал, ни он, ни я у него никогда не были. Знаю его только по работе в стройинституте.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года февраля 16 дня

Вопрос: В каком чине вы служили в царской армии?

Ответ: После того, как я вышел из учебной команды в г. Калуге – я был ефрейтором.

Вопрос: Ваш последний чин в царской армии?

Ответ: Никаких других чинов в царской армии я не имел.

Вопрос: Вы были поручиком царской армии?

Ответ: Нет.

Вопрос: Ваш брат Кузьма также служил в царской армии. В каком чине он служил?

Ответ: Да, брат служил в чине поручика. Во время гетьманщины, в начале 1918 года он был мобилизован, но что он делал, я не знаю.

Вопрос: Ваш брат Феодосий служил в петлюровской армии?

Ответ: Нет, я этого не знаю.

Вопрос: Вы хранили у себя на квартире контрреволюционную троцкистскую литературу. У вас при обыске обнаружена книга Троцкого «От октября до Бреста». С какой целью вы хранили эту контрреволюционную литературу?

Ответ: У меня жил на квартире около трех лет мой товарищ Сеницкий и в 1936 году он забрал у меня на квартире свои вещи, в том числе свои книги. Почему он не взял и книги Троцкого, которая принадлежит ему, я не знаю.

Вопрос: Когда он забирал у вас из квартиры свои вещи и книги?

Ответ: С осени 1935 года Сеницкий у меня уже не жил. 26 сентября или 23 сентября он забрал у меня свои вещи и книги. Остались не взятые, кроме книги Троцкого, ещё и другие книги.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года марта 2 дня

Вопрос: С какой контрреволюционной целью вы поддерживали связь с Кудрявцем?

Ответ: Контрреволюционной цели у меня никакой не было, а встречался с ним, как со своим старым соучеником по комвузу им. Артема.

Вопрос: В каких контрреволюционных целях вы добивались встречи с Кудрявцем и явились к последнему вместе с Савенко Андреем на квартиру?

Ответ: Никаких контрреволюционных целей не преследовал.

Вопрос: Вы знали контрреволюционные настроения Кудрявца и он делился с вами этими настроениями и своими контрреволюционными взглядами?

Ответ: Я не знал его политических настроений, и он со мною никакими контрреволюционными взглядами не делился никогда.

Вопрос: Что вам в таком случае явилось поводом делиться своими контрреволюционными настроениями с Кудрявцевым?

Ответ: У меня никакого повода не было. Моя фраза о «холодном ветре из Москвы», которую я сказал Кудрявцеву при встрече с ним на улице была вызвана только тем, что я интересовался какой ответ он получил из Москвы и получил ли его.

Вопрос: Ваши показания не соответствуют действительности. У вас с Кудрявцевым была некая беседа, в которой вы высказывали свои контрреволюционные националистические взгляды.

Вам зачитываться в этой части показания Кудрявцева от 28 декабря 1936 года (были зачитаны показания Кудрявцева).

Дайте показания по существу ваших деловых контрреволюционных связей с Кудрявцевым.

Ответ: Я утверждаю, что контрреволюционных бесед таких как показывает Кудрявцев не было. Была только беседа, которую я изложил ранее.

Вопрос: В каких контрреволюционных целях вы вели беседы на контрреволюционные темы с Мирошниченко и Синицким?

Ответ: Никаких контрреволюционных целей у меня не было.

Вопрос: Что означает ваша фраза в дневнике, в записи, датированной 12 сентября 1935 года о Мирошниченко: «Я знал, что собою представляет Миршниченко, но я хочу иметь конкретное дело, а не историческое предположение».

Ответ: Я имел ввиду, что Мирошниченко поможет мне устроится на работу в столярную мастерскую.

Вопрос: Какими ещё своими контрреволюционными взглядами делился с вами Мирошниченко, помимо тех бесед, о которых вы показали ранее.

Ответ: Никаких, кроме тех, которые я уже изложил ранее.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года марта 15 дня

Вопрос: С какими лицами ещё, кроме тех, о которых вы показали на предыдущих допросах, из числа исключенных из партии вы были связаны и вели контрреволюционные беседы?

Ответ: Кроме тех, о которых я показал ранее, ни с кем больше не было никаких бесед на контрреволюционные темы.

Вопрос: Материалами следствия устанавливается, что вы были связаны на контрреволюционной основе с рядом лиц.

Вы даете об этом неправильные показания. Опять предлагаем вам давать откровенные показания по существу вашей контрреволюционной деятельности и назвать всех лиц.

Ответ: Я не знаю ни одного лица, о котором бы я знал, что оно занимается контрреволюционной деятельностью, а я также контрреволюционной деятельностью не занимался.

Допрос прерван.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1937 года апреля 8 дня

Вопрос: При формировании петлюровских частей в лагерях, размещенных в Польше, – кем издавался приказ выступать против большевиков?

Ответ: Направление на фронт против большевиков получали от польских командиров, а кто был с петлюровской стороны, я не знаю.

Вопрос: В каком именно лагере вы были выведены в одну из таких частей?

Ответ: В лагере «Лакурт».

Вопрос: Назовите фамилии тех, с кем вы находились в этом лагере.

Ответ: Таких людей я назвать не могу, никого не помню.

Вопрос: Назовите фамилии тех лиц, с кем вы находились в петлюровской армии до того, как вы попали в плен.

Ответ: Со мной петлюровской армии был Федоренко, Павлюк, рядовой Казак, Дацько, и больше никого не помню.

Вопрос: Где в настоящее время находятся Федоренко, Павлюк и Дацько?

Ответ: Я с ними никогда больше не встречался и где они находятся я не знаю.

Вопрос: С кем из тех лиц, которые находились вместе с вами в лагерях вам в последствии приходилось встречаться на территории СССР?

Ответ: В 1922 году в Киеве я случайно на улице видел одного б. петлюровца, старшину из той части, в которой я находился. Фамилии я не знаю.

Вопрос: В каких целях вы вели записи в дневнике, касающиеся наблюдения за членами советской власти?

Ответ: У меня только одна была запись, это было в 1934 году.

Я тогда вышел из школы. Шел я в госпиталь.

Вопрос: А для чего вы сделали запись об этом в дневнике?

Ответ: Как чисто историческое событие.

Вопрос: У вас при обыске обнаружены бланки с печатью Киевского областного госпиталя. Где вы взяли эти бланки, с какой целью их у себя держали?

Ответ: Я эти бланки взял в канцелярии этого госпиталя. Я там лечился. Я тогда был безработным. Мне нужна была справка для зубной поликлиники и для жилкома о размере моей зарплаты. Эти бланки были для этих целей. Но их я не использовал.

Вопрос: Эти бланки вы сами изготовили в канцелярии госпиталя?

Ответ: Да, я сам. То есть поставил штамп и печать.

Вопрос: Кто вам дал штамп и печать госпиталя?

Ответ: Они находились в ящике стола, где работал бухгалтер. Когда он вышел в уборную, то я воспользовался штампом и печатью.

Вопрос: Фамилия этого бухгалтера?

Ответ: Его фамилия Кудрявцев Лев Иосифович.

Вопрос: Он знал о том, что вы воспользовались штампом и печатью?

Ответ: Нет, я ему об этом не говорил.

Вопрос: В той комнате находились ли ещё кто из служащих госпиталя?

Ответ: Находился ещё завхоз, но в то время его не было. Я оставался один.

Вопрос: С какого времени вы знаете Кудрявцева Льва?

Ответ: Я познакомился с ним на курсах примерно в декабре 1935 года.

Вопрос: Вы бывали у него на квартире?

Ответ: На квартире у него я не был.

Вопрос: На какие политические темы у вас были с ним беседы?

Ответ: На политические темы мы с ним не беседовали.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Обвиняемого Прудкого И.Д.

от 20 мая 1937 года

Вопрос: При допросе на очной ставке с обвиняемым Кудрявцем Григорием вы отказались подписать протокол, какие же объяснения вы хотели дать по этому поводу?

Ответ: Я отказался подписать протокол, потому что в протоколе не было указано в показаниях Кудрявцева Григория время в смысле длительности моего нахождения в Кудрявцева на квартире в том случае, когда в тот раз там был и Савенко Андрей. Это единственная причина, по которой я не подписал протокол.

Вопрос: Почему именно вы фабриковали бланки госпиталя в блокноте?

Ответ: Я привык писать на клетчатой бумаге, и поэтому, поскольку блокнот был при мне и я проставил на листках блокнота печать и штамп госпиталя.

Вопрос: Вы специально принесли тогда с собой блокнот?

Ответ: Я искал разные возможности, чтобы достать себе бланки и поэтому блокнот специально принес с собой.

Вопрос: Вам предъявляются семь бланков с печатями и штампом госпиталя (пять в блокноте и два вне) – это именно те, которые вы приготовили для незаконных целей?

Ответ: Да, я признаю, что предъявленные бланки являются именно теми, которые я сфабриковал в госпитале, воспользовавшись удачным моментом, когда никого не было в комнате.

Показания с моих слов записаны верно. Весь протокол с моих слов записан правильно. Читал его лично и правильность изложенного подписью своей удостоверяю. (подпись)» [20].

«ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА КУДРЯВЦА ГРИГОРИЯ ИОСИФОВИЧА

от 28 декабря 1936 года

Вопрос: Вы говорите неправду. Следствию известно, что вы проводили контрреволюционную работу, поддерживая связь со своими знакомыми троцкистами и националистами, проживающими в Киеве. Признаете ли вы это?

Ответ: Повторяю, что контрреволюционные работы среди своих знакомых, проживающих в городе Киеве, я не проводил. Признаю, что поддерживал связь с людьми, проявляющими контрреволюционные националистические настроения и разговаривал с ними.

Вопрос: Назовите этих лиц.

Ответ: Романов Павел, Прудкий Игнат, Савенко Андрей и Прозоров Иван.

Вопрос: В чем именно выражались контрреволюционные националистические настроения, указанных выше Романова, Прудкого, Савенко и Прозорова.

Ответ: Прудкий Игнат, с которым я учился в Артёмовке в 1925–1928 годах, знаю из его письма к студенту Артёмовки Трегубову, что его – Прудкого – исключили из партии в 1929 году за службу в петлюровской армии.

В 1935 году, во время проверки партдокументов, Прудкий случайно встретил меня на улице Свердлова и как старого знакомого расспрашивал, как я живу и что за дело было у меня в Виннице, о котором писалось в газетах. Я ему рассказал, что меня из партии исключили и что я живу и работаю в Чернигове.

В ответ на это Прудкий стал доказывать мне, что это только результат холодного ветра, что дует на Украину со стороны Москвы. Из этого было уже вполне понятно, что Прудкий националист и озлоблен на политику компартии. После этого я его не видел около года и встретился с ним снова случайно. Прудкий, жалуясь на свое материальное положение интересовался моими партийными делами.

Спустя 5-6 месяцев Прудкий появился в Стройинституте и выразил сочувствие моему положению, снова завел разговор о притеснении украинцев. Предложил мне устроиться на постоянную работу, где его товарищ был зам директора стройинститута.

Спустя несколько дней как то вечером он зашел ко мне на квартиру с сыном крупного Приорского огородника Савенко Андрей.

Поскольку в это время у меня не ладилась семейные дела, я участия в развитии их контрреволюционных настроений не принимал, они ушли, договорившись со мной, что 18 ноября 1936 года я буду у Прудкого. В обозначенный день я к Прудкому не пошел.

30 ноября при повторной встречи с Прудким он снова стал убеждать меня в том, что в этом виноват только Московский ветер.

Я обещал быть у него 12 декабря, но 1 декабря я был арестован.

Вопрос: Как понимать разговоры Прудкого и Савенко?

Ответ: Я лично это понимаю, как попытку с их стороны вовлечь меня в определенную контрреволюционную работу и безусловно с этой целью они настойчиво добивались моего прихода к ним на квартиру.

Показания с моих слов записаны верно. (подпись)» [20].

«ТРУДОВИЙ СПИСОК**Прудкий Ігнатій Дементієвич**

Народився у 1896 році грудні місяці 20 числа, освіта середня – посвідчення №248 з 1929 року про скінчення Харківського комуністичного університету, професія – продавець-мануфактурист.

1.	01.08.1910	Продавець мануфактури в Києві у приватників Костенко і Титаренко	Не стверджено документами
2.	07.08.1915	У старій армії рядовим та молодшим унтер-офіцером	Не стверджено документами
3.	12.1916	Продавцем мануфактури у того ж приватника Титаренко	Не стверджено документами
4.	01.10.1917	Продавець мануфактури у Києві у «спілці городов»	Не стверджено документами
5.	01.10.1918	Сторожом у «спілці городов» Києва	Не стверджено документами
6.	01.12.1918	Рядовим бійцем у повстанні проти гетьмана Скоропадського	Не стверджено документами
7.	14.04.1919	Взятий у полон білополяками та поранений у ногу під Володимир-Волинським	Не стверджено документами
8.	03.12.1919	Утік з польського полону додому у с. Дударків Гоголівської волості Остерського повіту на Чернігівщині	Не стверджено документами
9.	12.12.1920	Завідувач провідінспекцією при Остерському «упродкомі»	Удостоверение № 1570, выданное Остерской уезд РКИ 07.06.1921 г.
10.	28.12.1920	Вступив до членів КП(б)У	Партквиток № 750639
11.	20.07.1921	Мобілізований по партмобілізації ЦК КП(б)У до лав Червоної армії	Не стверджено документами
12.	02.08.1921	Політсекретарем війська ВЧК України та Криму командирований до 104 окремого полку військ ВЧК при Харківській Губ. ЧК	Не стверджено документами

13.	12.08.1921	Воєнком 104 полку призначений врид-зам воєнкома полка	Не стверджено документами
14.	22.11.1921	Обраний головою бюро полкових осередків КП(б)У 104 окремого полку війська ВЧК	Не стверджено документами
15.	17.10.1921	Обраний головою Політосвітньої Комісії Районового Червоноармійського клубу	Не стверджено документами
16.	01.12.1921	Призначений співробітником для доручень при воєнкомі 57 окремого полку особливого призначення військ ВЧК України і Криму	Удостоверение политсекретариата 57 отд. Полка войск ВЧК № 1766 от 26.12.1921 г.
17.	02.12.1921	Обраний членом Харківської міськради робітничих та червоноармійських депутатів.	Посвідчення харківської міськради № 158 5.12.1921 г.
18.	09.12.1921	Нагороджений по другому фактору положення про преміювання за отличную организацию и постановку дела в политпросветительской области полка 200% годового оклада жалования	Выписка из приказа по полку помещенная в учетно-воинском билете № 380/224, выданном Киевским окрвоенкоматом
19.	28.02.1922	Призначений учетником Політсекретаріату округи військ ВЧК	Удостоверение управления войск ВЧК Киевского округа № 2846
20.	09.06.1922	Одержав благодарность за активность и неутомимость в работе від воєнкома начпосекра військ ДПУ Київської округи	Приказ по Политсекретариату войск ГПУ Киевского округа № 40 от 09.06.1922 г.
21.	15.05.1922	Обраний членом президії об'єднаного осередку КП(б)У штаба округи та 110 окремого стр. батальйону військ ГПУ Київської округи	Не стверджено документами

22.	17.07.1922	Штабом військ ВЧК України командирований у розпорядження начпосекра військ ГПУ правобережжя по охороні сахарної промисловості	Удостоверение Политсекретариата войск ВЧК Украины № 180/пол. от 17.07.1922 г.
23.	21.07.1922	Комендатурою військ ДПУ правобережжя призначений мол. політсекретарем 11 куща військ ГПУ по охороні цукрової промисловості	Не стверджено документами
24.	10.01.1923	Комендантом військ ГПУ правобережжя призначений старшим політінспектором того ж куща військ ГПУ	Мандат обласного управління комендатур військ ГПУ по охороне Сахпрома № 1301/пол от 01.03.1923 г.
25.	28.04.1923	Комендантом обласного упарвління військ ГПУ по охороні сахпрома поділля призначений воєнкомом Укладівського комбіната охрани військ ДПУ	Мандат обласного управління комендатур військ ГПУ по охороне сахпрома правобережжя № 110 от 29.04.1923 г.
26.	01.09.1923	Тією ж комендатурою призначений Комендантом і комісаром Томашпільського комбіната по охороні сахпрома правобережжя військ ГПУ	Мандат обласного управління Комендатур військ ГПУ по охороне сахпрома поділля № 1492 от 01.11.1923 г.
27.	27.09.1923	Політсекретариатом військ ГПУ української округи призначений секретарем воєнкома 98 окремого дивізіона військ ГПУ – Вінниця	Удостоверение политсекретариату войск ГПУ украинского округа № 584 от 27.09.1923 г.
28.	02.01.1924	Призначений воєнним комісаром 88 окремого дивізіона військ ГПУ України	Предписание штаба 8 отд. дивизиона войск ГПУ № 8174 от 02.01.1923 г.

29.	19.01.1924	Політсекретариатом військ ГПУ України округи призначений політрукком взводу Конвойполка	Удостоверение политсекретариата войск ГПУ укр. Окр № 120 от 19.01.1924 г.
30.	05.08.1924	Воєнкомом Конвойного полка Харькова призначений політрукком хозкоманди полка	Удостоверение личности № 185, выданное Харьковским конвойным полком от 10.09.1924 г.
31.	03.12.1924	Демобілізований з лав червоної армії	Не стверджено документами
32.	08.12.1924	Продавцем Київської філії Шовкотресту	Удостоверение Киев. Отделения шовкотреста № 978 от 02.11.1925 г.
33.	04.02.1925	Завідувач Київської гуртово-роздрібної торгівельної філії Шовкотресту	Доверенность-правления шелкотреста № 2232 от 19.02.1925 г.
34.	20.02.1926	Призначений інспектором політосвіти Васильковського РВК	Удостоверение Васильковского РВК № 17 з 30.05.1926 г.
35.	16.08.1926	Київським окружкомом КП(б)У командирований вчитись до Харківського Комуністичного університету	Посвідчення Київського окружкома КП(б)У № 9 з 16.08.1926 р.
36.	27.05.1929	Скінчив Харківський комуністичний університет	Посвідчення № 248 видане Комуністичним університетом
37.	28.05.1929	Командирований Наркомторгівлі в справах хлібозаготівлі до Білоцерківської округи	Посвідчення наркома комісії торгівлі № 23522/7 28.05.1929 р.
38.	12.07.1929	Командирований ЦК КП(б)У до Коростенської округи, останньою призначений на завінформ п/відділом ОПК – КП(б)У	Посвідчення № 056 видане Коростенським ОПК – КП(б)У з 24.05.1929 р.

39.	20.07.1929	Призначений Коростенською окр. РСІ головою комісії по чистці радпарату Коростенського округпромкредитсоюзу	Посвідчення Коростенської окр РСІ № 20 з 20.07.1929 р.
40.	01.10.1929	Секретарем правління Коростенського центр. робітн. кооперативу	Посвідчення Коростенського ЦРК № 1313 з 06.11.1929 р.
41.	06.12.1929	Звільнився від роботи секретаря Коростенського ЦРК за власним бажанням	Довідка – журнальна постанова – Коростенського ЦРК з 04.12.1929 р.
42.	14.10.1930	Призначено на посаду інструктора навчальної частини Київського будівельного інституту	Наказ по КБІ № 46 від 17.10.1930 р.
43.	05.11.1930	Призначено на посаду штатного асистента з дисципліни економполітика	Наказ КБІ № 60 від 22.11.1930 р.
44.	01.03.1932	Призначено на посаду завідувача навчальної частини Київського будівельного Робфаку	Наказ по КБІ № 217 від 04.03.1932 р.
45.	01.07.1932	Призначений штатним доцентом Київського інституту	Витяг з рапорту по учб. Комб. Українфільм 01.08.1932 р.
46.	11.03.1933	Призначено інструктором вихователем. філії ВЗІМПА	Наказ обл. філії ВЗІМПЛ № 61 02.02.1933 р.

Печатка

(підпис)» [20].

«ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу № 4667 по обвинению Прудкого Игнатия Дементиевича в преступлениях предусмотренных ст. ст. 54–10 ч. 1 и 54–11 УК УССР

В Киевское областное управление НКВД УССР поступили данные о том, что проживающий в Киеве Прудкий Игнатий Дементиевич, бывший петлюровец, исключенный в 1933 году из партии как двурушник, будучи связан с участниками вскрытой организации, проводил контрреволюционную работу и, в частности, в среде своих связей вел контрреволюционную националистическую агитацию.

На основании этих данных Прудкий И. Д. был 22 декабря 1936 года арестован и привлечен к следствию.

При обыске у него на квартире были обнаружены блокноты с записями Прудкого контрреволюционного националистического характера.

Произведенные предварительным следствием, показания участника контрреволюционной троцкистско-террористической организации Кудрявца Григория, частично показания Прудкого и вещдоказательствами установлено, что Прудкий, будучи по своим взглядам контрреволюционным националистом, вел среди своих знакомых в 1934–1935 годах контрреволюционные националистические беседы.

Прудкий также в целях привлечения к контрреволюционной работе Кудрявцева с Савенко поддерживал связь с Кудрявцевым и во время прихода к последнему в ноябре 1936 года вел беседы контрреволюционного характера.

Кроме того, в 1933 году Прудкий был исключен из рядов ВКП(б) как контрреволюционер троцкист, двурушник, проводивший разлагательскую работу. В прошлом Прудкий мл. унтер-офицер царской армии, служил добровольно в петлюровской армии, вместе с которой бежал за границу, откуда вернулся в конце 1919 года.

Виновным себя не признал и показал, что признает только тот факт, что вел беседы контрреволюционного характера среди своих знакомых. Однако показаниями Кудрявцева, очной ставкой с ним, всеми имеющимися документами (вещдоказательствами) Прудкий полностью изобличается в предъявленном обвинении.

На основании изложенного обвиняется:

Прудкий Игнатий Дементьевич, 1896 года рождения, урож. с. Дударкова Бориспольского района Киевской области, украинец, гражданства УССР, по соцположению служащий, в момент ареста счетовод 2-ой сов. больницы, со средним образованием, холост, б. чл. КП(б)У, исключен в 1933 году как троцкист, двурушник, б. петлюровец, был за границей до конца 1919 года, не судим, в том, что будучи по своим взглядам контрреволюционным националистом, проводил в своем окружении контрреволюционную агитацию, направленную против Соввласти, поддерживал связь с участником троцкистско-террористической организации Кудрявцевым в целях привлечения последнего к контрреволюционной деятельности, т.е. в преступлениях предусмотренных ст.ст. 54–10 ч. 1 и 54–11 УК УССР.

Ввиду этого, обвиняемый Прудкий И.Д. подлежит суду Спецколлегии Киевского облсуда.

Справка: 1. Обв. Прудкий И.Д. содержится под стражей с 22 декабря 1936 года в Киевской тюрьме. 2. Вещ. доказательств – блокноты при деле в отдельном пакете. 3. Дело по обвинению Савенко А. выделено в отдельное производство и направлено в Особого совещание НКВД СССР. 4. Дело по обв. Кудрявцева Г. находится в производстве УГБ НКВД УССР. 5. Паспорт обвиняемого Прудкого – в деле.

Нач. 3 отделения 3 отдела

Лейтенант Государственной безопасности (подпись) Прижибытко

С о г л а с е н : Нач. 3 отдела УГБ УНКВД

Ст. лейтенант Государственной безопасности (подпись) Лунев

У т в е р ж д а ю :

Зам. нач. УНКВД по Киевской области

Капитан Государственной безопасности (подпись) Рейхман

Составлено 23 мая 1937 года

г. Киев» [20].

**«ВИРОК
іменем УССР**

1937 року червня 27 дня

Спецколегія облсуду в Київській області в складі:

Голови Леонідова

Членів с/к Римшевича, Полякова

З секретарем Крейзберг без участі сторін

Розглянувши на закритому засіданні справу по обвинуваченню Прудкого Гната Дементіювича, народженого в 1896 році в с. Дударково, Бориспільського району, Київської області, українця, громадянина УССР, з середньою освітою, з селян бідняків, службовця, працював рахівником в лікарні м. Києва де і проживав, не одруженого, позапартійного з 1933 року виключеного з рядів ВКП(б) як троцькіста.

Обвинувачується по ст. 54–10 ч.1 та 54–11 КК УССР за контрреволюційну агітацію проти рад влади та зв'язки з контрреволюційною терористичною організацією.

В судовому засіданні встановлено, що підсудний Прудкий в 1933 році виключений з рядів ВКП(б) за троцькістську діяльність, будучи настроєним націоналістично проти радянської влади під час зустрічі з контрреволюціонерами Кудрявцевим і Савенко на протязі з 1934 по листопад 1936 року проводив з ними в кругу своїх близько знайомих контрреволюційні націоналістичні бесіди, в яких висвітлював Радянську владу як затиснуту Москвою, доказуючи їм, «що з Москви віє холодний вітер». Свої погляди також фіксував і в своїх записках. Крім того Прудкий переховував у себе контрреволюційну троцькістську літературу.

В судовому засіданні підсудний винними себе визнав лише по ст. 54–10 ч.1 КК УССР.

На підставі здобутих в судовому засіданні даних та матеріалами передсудового слідства суд рахує пред'явлене Прудкому обвинувачення задоволене тільки по ст. 54–10 ч. 1 КК.

Враховуючи вищевикладене, ступінь вини, соціальної небезпеки керуючись ст. 296, 297 Спецколегія суду

Приговорила:

Прудкого Г.Д. позбавити волі в таборах віддалених місць строком на сім років враховуючи в цей строк попереднє ув'язнення з 22 грудня 1936 року, а по відбуттю міри покарання позбавити прав Прудкого на 3 роки.

Судові витрати понести за рахунок держави. Вирок може оскаржуватись до Спецколегії Найвищого суду УРСР протягом 5 діб.

Згідно секретар (підпис)» [20].

Лист Гната Прудкого до посольства Франції в Москві, що знаходиться в матеріалах кримінальної справи:

«В Посольство Французской Республики

город Москва

Во время войны в составе русского экспедиционного корпуса в качестве солдата во Францию уехал мой односельчанин и друг детства гражданин Козорез Антон Григорьевич, уроженец и постоянный житель села Дударково Черниговской губернии по дореволюционному.

Есть слухи о том, что он жив.

К тому же, мы оба участники интернационалистической войны и выступали против Германии: я – с Востока, а он – с Запада. Защищали свободу великого французского народа.

Мы не виделись уже 23 года – почти четверть века.

Я прошу сообщить мне организацию и адрес её, которая могла бы сообщить мне место прибывания гр. Козореза Антона. Я пишу в глубоком волнении эту просьбу. К вам, Посольству Франции, надеюсь, что при Вашей помощи я найду своего друга детства, с которым не виделись и не имеем святы почти четверть века – с 1912–1913 года.

24 августа 1936 года (подпись)

Обнаружено у меня 22 декабря 1936 года (подпись)» [20].

«Председатель Генерального

Прокурора Украины

Государственный советник

юстиции

подпись

20 октября 1992 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В отношении Прудкого И. Д. по материалам уголовного дела (арх. № 62685)

Прудкой Игнатий Дементьевич, 1896 года рождения, место рождения – Дударково Бориспольского района Киевской области, место работы и должность до ареста – счетовод 2-й Горбольницы, место жительства – город Киев.

27 июня 1937 года по приговору Киевского областного суда по ст. 54–10 ч. 1 УК УССР осужден к 7 годам лишения свободы, приговор не изменялся.

Признан виновным в том, что он хранил на квартире книгу Троцкого «От октября до Бреста», в записях своего дневника дискредитировал честь украинского правительства, объясняя окружающим причину голода на Украине в 1932–1933 годах говорил: «Это потому, что из Москвы дует холодный ветер».

Ведение дневника, хранение книги Троцкого, а также высказывания о действительных событиях того времени на Украине не образуют состав антисоветской агитации или пропаганды. Дело против Прудкого по ст. 54–10 ч. 1 УК УССР подлежит прекращению за отсутствием преступления.

Арестован 22 декабря 1936 года.

Освобожден – сведений нет.

Данные о репрессированном или его родственниках: сведений нет, заявлений не поступало.

На Прудкого Игнатия Дементиевича распространяется действие ст. 1 Закона Украинской ССР «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине» от 17 апреля 1991 года.

Начальник отдела по надзору за следствием в органах госбезопасности Прокуратуры УССР, Госсоветник юстиции 3 класса

(подпись) П. Г. Кушнир

19 октября 1992 года.

Примечание: Справка о реабилитации Прудкого никуда не направлялась» [20].

«ВЫПИСКА ИЗ ДНЕВНИКА**обвиняемого Прудкого Игнатия Дементиевича****«9 сентября 1935 года**

Писать же Постышеву о своих страданиях – это равносильно тому, что я уже предлагал, написав о Горьком партии, как если бы я стал молиться, чтобы небеса послали мне каши манной или хотя бы манных круп.

Москва направляет гайдуков, делает их бесстрашными в жестокостях, чтобы вызывать умиление у простофиль своим «милосердием». А это «милосердие» делает историю на Украине с тех пор, как Москва вообще положила эту жемчужину своих владений в свой скованный из кандалных цепей карман. Таков удел слабых народов, которые в исторических поворотах – поворотах истории были смяты дикими варварами.

Полтава при Карле XII могла дать другое направление истории и украинской культуре, и сегодняшняя действительность была бы иной.

Карл XII должен был бы в своих же интересах создать могущественную Украину, которая родила и воспитала бы не холопов, а вольных сынов. И в пролетарской семье республик Украине играла бы не холопскую роль, как теперь.

Такого ужасного голода, который пережила Украина в 1932–1933 годах она не знала бы, как не знала его СССР, Белоруссия, другие республики (но Дон был с Украиной). Это при условии, что Украина занимает не больше 2% территории СССР и располагала 20% (богатств) экономики СССР.

Да, этим голодным мором Украина побилла на конкретном примере своим холопством все предыдущие исторические прецеденты.

Это потому, что украинцами, которые руководят жизнью страны, стали «Гельперины» (ректор Артемевки, писал при выборах в советы «украинец» и на чистке 1929 года заявил это же. Сольц возмущался, но исторического анализа этому не дал, а эрудиции для этого у него хватало с избытком).

Левченко и Хвыля – это и есть те яркие представители холуйства, которое художниками изображается в великоденных томах и сюжетах, на ширмах политического порядка. Это заложники, пленники, котрые не желая умирать голодной смертью, как я и другие – пошли также охотно на эту роль (они это хорошо понимали). Как солдат идет вперед в бой, так как знает, что повернув назад голову – он лишится не только хлеба, но и жизни.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС

Ст. лейтенант Госбезопасности

(подпись) Чередниченко [20].

* * *

Киев.**21 февраля 1934 года**

Был в 2 часа дня в бывшем Михайловском монастыре в автобазе по вопросу подписки на журнал «Мотор». При выходе из ворот монастыря заметил движущуюся группу людей, которые двигались со стороны «Голгофы», поворачивали ко входу под колокольню монастыря. Группа шла медленно, посматривала на Софиевский собор и площадь. Многие из бывших в группе жестикулировали руками, делая этими жестикуляциями воображаемые прямые линии вдоль площади. Я догадался о задачах группы: это правительственная комиссия по переезду правительства из Харькова в Киев. Оказалось, я ошибся. Не комиссия, а само правительство. Впереди шел в черном пальто и светло-серой папаше Косиор, я видел его впервые в 1929 году в Харькове, во время выпускного вечера моего курса коммунистического (Харьковского) университета. Потом я видел его мельком в 1933 году летом, когда он ехал в авто по Михайловской улице, по направлению к Сенному базару. В Харькове на выпускном он выступал с приветствием. Он тогда только сменил Кагановича. Было ярко видно во время выступления его, что он слабее (и значительно) против Кагановича.

Косиора я узнал по его маленькому росту. Он шел впереди, поторапливаясь.

В центре группы шел Чубарь, одетый в шинель, сшитую из хорошего сукна для высшего начальства (которое вообще применяется около года, не больше), в стороне шел Левченко и еще дальше Быстряков. В военных я не нашел Балицкого. Остальных вообще не знал.

Один из штатских, очевидно строитель, поворачиваясь к левой части колокольни и стене монастыря, заметил, обращаясь к Чубарю и Косиору, говоря: «Если его снести, там виден Днепр».

Так как кроме меня никого больше не было из шедших навстречу группе, а я остановился, чтобы пропустить группу мимо себя, меньший меня ростом, почти вдвое Косиор, посмотрел на меня и прошел мимо меня в полтора шагах. Группа пошла через ворота колокольни в усадьбу монастыря. Я направлялся на площадь обедать в совпартшколу, где обедал по студенческому талону, купленному для меня одним курсантом. Мне очень неудобно в моральном отношении ходить обедать этот курсантский обед, так как некоторые преподаватели, обедающие в столовой коммерческие обеды,

знают меня, но я согласился на это только в силу крайней материальной нужды. Завтра обедаю там последний раз.

Через некоторое время четыре группа правительства, что стояли правее выхода, когда я выходил из монастыря, пошли до улицы Короленко по площади, вернулись обратно и стали у Троицкого переулка. Седоки вышли из машин, но я был далеко. Начали накапливаться шедшие домой студенты, группа села в машины, и машины, завернув опять к прежнему направлению, уехали по улице Короленко к Золотым Воротам.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС
Ст. лейтенант Госбезопасности (подпись) Чередниченко» [20].

* * *

«2 апреля 1934 года

Кузьма пишет, что рад тому, что моя Катя так заинтересована, что я готов принять участие в её будущем, начиная с настоящего.

Термин «заинтересовалась» и сама мысль, если она определяет шаблонное понятие – фальшивы и неверны. Катя, как дитя, которое неповинно ни в чем из наших различий в мировоззрении, а отсюда в политических взглядах, по которым она так много сказала и лишнего (в особенности мне), что всегда бывает в пылу страстных дискуссий. Катя, лишившаяся матери, кажется чуть не в первый день рождения, Катя живущая вот уже третий год у совершенно чужих людей, – разве она может этим своим положением не вызвать моего участия. Разве могу я пройти мимо такой участи ребенка.

Какова моя материальная доля участия, об этом можно будет судить только тогда, когда буду иметь работу. В данный момент, когда я за март месяц получил только 80 рублей, из коих вычли 5 рублей на укр. язык, когда хлеба 3 категории весь конец марта я теперь не имею ни грамма – можно ли в таком положении мне говорить о моей доле участия. Нет. Писать об этом нет смысла. Поймет как отказ.

Ведь он многого не понимает из того, что я ему говорил. Нет у нас общего языка. Он думает, что-то, что я должен был сказать ему по существу наших политических разногласий, доставляло мне удовольствие. Нет. Я видел его личную трагедию, я понимал его личное несчастье, но в нашу эпоху бурных политических событий и потрясений старых основ заставляют

каждого сознательного участника этих событий различать, где кончаются личные семейные дела и начинаются общие.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС
Ст. лейтенант Гобезопасности (подпись) Чередниченко» [20].

* * *

«12 сентября 1934 года

Был у Мирошниченко К. знаю, что он жалкий трус. Учится около 10 лет. Получил в 1925 году 150 рублей стипендии от Профсоюза. Это ставка среднего хозяйственника. Я в 1924 году по должности командира взвода получал 42 рубля. (демобилизовался в декабре 1924 года). Получает все преимущества привилегированного. Он боится, как бы не потерять «хлебного билета», когда его перевели в сочувствующие. В 1933 году он попал в 4-ю санаторию от одного предчувствия, что может лишиться титула красного дворянина со всеми его льготами и преимуществами материального порядка. И вот, зная этого Мирошниченко, который заявлял брату его жены в Ставыщенском районе: «Я не разрешаю говорить эти вещи в моей квартире», когда тот сообщал ужасные картины голода. А потом сам Мирошниченко, когда был сочувствующим, рассказывал, как призраки умерших и умирающих, которых он видел ежедневно по десятку и более, снились ему во сне и преследовали везде. Заявлял сам Мирошниченко, что случайно, в незакрытую дверь квартиры заходил такой голодающий и оставлял после себя запах, ужасный какой-то запах который оставался целую неделю. А потом сам рассказывал, что на поле к нему подходила колхозница, работавшая на поле, со словами просьбы: «Мий оловик умер тут з голоду, я ось роблю, дайте хоч трошки хлиба, бо и я умру з голоду, може ще й сьогодні». Сам знает, как над ним чинили молокососы, после чего он заявил представителю тройки (по разбору апелляций) «какие результаты не будут, неважно, но впечатление от заседания у меня отвратительное».

Сам заявлял, что все члены Тройки наперебой гнались со своими вопросами вплоть до того, что нужно было просить: «т. е. задавайте вопросы по очереди». И сам же Мирошниченко говорил, что самый юный из комиссии все время упрекал его словами: «Товарищ, зачем вы говорите по профессорски, вы говорите так, как товарищ Сталин сказал».

Померлий від голоду, 1933 рік.

Я знал, что собой представляет Мирошниченко, но я хочу иметь конкретное дело, а не теоретическое предположение. Поэтому я пошел за рекомендацией для поступления в столярную мастерскую агентом поручений. Послезавтра посмотрю, что будет результатом этого дела. Я убежден, что он все сделает, чтобы меня туда не приняли. Но я хочу в это проверить на деле. Ждать осталось недолго. Увидим 14 сентября 1935 года.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС
Ст. лейтенант Госбезопасности (подпись) Чередниченко» [20].

* * *

«1934 год, апреля 24

Ровно один месяц я, числящийся по 2 категории, не получаю ни крошки хлеба. И это после урожая, который считается очень хорошим. Да, но паек, состоящий из двух кило голых конфет и двух кусков бельевого мыла, я получаю каждый рабочий месяц, обедать негде. Дотаций никаких. Как живут семейные, служащие, лишенные даже хлеба. Я понимаю их ужасный удел.

В прошлом, 1933 году, вымерли целыми селами крестьяне. Об этом ничего не писалось в прессе, ничего не говорилось на партсобраниях. Только давались опровержения на утверждения заграничной прессе о голоде в СССР и работала сухая и куца официальная статистика о количестве умерших. На Украине умерло по официальным данным 6–9 миллионов крестьян. Кто может проверить эту цифру.

В этом году положение в селе я не знаю. Думаю, что лучшее против прошлого. Если прошлогодние умершие были «лодырями», то нужно полагать и служащих в этом году стоит назвать «лодырями», особенно тогда, когда кто-нибудь умрет от голода. Силы иссякают с каждым днем. Это ощущается особенно как часовая пружина не заведенная во времени. Да, долго ждать до остановки организма не придется. Два-три года. Вряд ли больше. Это в том случае, если положение будет стабильным. Если экономическое положение ухудшится, то возможна развязка и ранее. Пусть и меня причислит тогда официальная статистика к «лодырям». Выхода нет другого.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС
Ст. лейтенант Госбезопасности (подпись) Чередниченко» [20].

* * *

«20 июля 1935 года

На мой вопрос к Мирошниченко о том, что означает французское «зьо», он ответил, что не знает. Но добавил улыбаясь, что по-украински это значит – крик погонщика лошадей.

Я объяснил, что интересовался я этим потому, что французский журнал под названием «ВЮ» посвятил отдельный номер Красной Армии. И я вполне разделяю мнение Мирошниченко о том, что это звучит как украинское «вьо». Больше того, я полагаю, что французская буржуазия посвящая этот номер журнала Красной Армии, буквально вкладывает украинское понятие «вьо» в название указанного журнала, адекватное этому украинскому понятию. История будет здесь полным арбитром.

В е р н о : Пом. нач. 5 отдела ОС
Ст. лейтенант Госбезопасности (подпись) Чередниченко» [20].

ПЕРЕДДЕНЬ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ НА БОРИСПІЛЬЩИНІ

Назавжди вдячний долі за те, що з липня 1992 року по серпень 1996 року працював відповідальним секретарем Бориспільської районної комісії з питань поновлення прав реабілітованих. Комісію було створено на виконання Закону України від 17 квітня 1991 року №962 «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». Цим нормативно-правовим актом Верховної Ради наша держава реабілітувала всіх осіб, які з політичних, ідеологічних, соціальних, національних мотивів зазнали необґрунтованих репресій на її території в часи панування в Україні окупаційного, антинародного, комуністичного режиму.

Упродовж 4 років мав можливість зблизька поспілкуватися майже з чотирма сотнями жителів Бориспільщини – безневинними жертвами реалізації Кремлем злочинної політики «класової боротьби» і будівництва «світлого майбутнього». До комісії зверталися громадяни (або їхні спадкоємці), які під час примусової колективізації за рішенням влади зазнали репресій у формі розкуркулення: брутального пограбування і нищення індивідуальних, високо продуктивних селянських господарств, незаконного вилучення всього нажитого чесною працею майна, а також судових і позасудових розправ, принижень, катувань і депортацій. У 1932–1933 роках вони пережили навмисне організований комуністичною владою голодомор. Люди, які приходили до нашої комісії, з душевним болем, часто зі сльозами в очах розповідали про жахливі злочини, скоєні в ті страшні часи окупантами і їхніми посіпаками проти родин дбайливих хліборобів, а також про страхітливі репресії 1937–38 років.

Наводжу декілька показових фактів з багатьох почутих і задокументованих. Мешканець Борисполя Іван Панасович Сайко, 1904 р. н., розповів таке. «Я з родини споконвічних хліборобів. З дружиною і двома маленькими доньками-близнятками проживав у Борисполі. Мали добротний будинок, клуню, хлів, двоє коней, декілька свиней, віз, плуг, культиватор, борони, молотарку і крупоруху. Обробляли 5 десятин поля. Ще в молодості пізнав від батька багато таємниць продуктивного землеробства, завдяки чому збирав високі врожаї зернових культур. Особливо щедро завжди родила гречка.

Працювати біля землі допомагали нам родичі. Під час збирання врожаю наймав декількох земляків – людей працьовитих і сумлінних. За допомогу щедро їм платив, смачно і сито годував. Тому ніхто з тимчасових працівників ніколи на мене не ображався. Навпаки, всі були задоволені нашими дружніми стосунками. На крупорухі ми виготовляли гречану крупу, яка користувалася великим попитом навіть на ринках Києва. Завжди справно і чесно сплачував податки. Усі зароблені гроші витрачав на купівлю нового реманенту, ремонт господарських будівель. Як ми жили? Завжди працювали. Не знали, що таке відпочинок, ніколи не їздили до морів. Харчувалися простою селянською їжею. Не мали ні золота, ні ювелірних виробів.

На початку березня 1930 року, коли я готував реманент до весняних польових робіт, несподівано прийшло лихо. Якогось ранку у двір увірвався гурт озброєних п'ятих людей (серед них переважали місцеві нероби й гультяї) і без жодних пояснень раптово, по-бандитськи заходилися грабувати наше майно. Виводити худобу з хліва, з клуні виносити реманент і збіжжя. Повибивавши в хаті вікна і двері, виносити надвір меблі, одяг, посуд. Залили водою вогонь у печі, розбили горщики з їжею. Наші діти, що доти мирно спали, почали плакати. Бандити, грубо відштовхнувши мою дружину, повикидали наших дівчаток з коліски через вікно на сніг.

Коли я, отямившись від побаченого, почав боронити родину і захищати майно, грабіжники люто накинулися мене й повалили на землю. Жорстоко побивши (ногами і прикладами рушниць били по голові, у груди і спину), пригрозили негайним розстрілом на місці за спротив владі. Обзивали мене класовим ворогом, контрреволюціонером, експлуататором. З перекошеними від люти обличчями кричали, що таких ворогів народу і партії, як я і моя родина, треба поголовно винищити. Бо ми – пережиток минулого і заважаємо народові будувати світле майбутнє. Тоді зв'язали мені руки й потягли до місцевої буцегарні.

У камері, до якої мене вкинули, вже було четверо чоловіків. Усі такі, як і я, пограбовані і побиті господарі-бориспільці і жителі сіл нашого району. За той час, що нас тримали у голоді й холоді, до тісної камери привели ще шістьох людей.

Через декілька днів нас під конвоєм привезли на залізничну станцію і без жодних пояснень вкинули в холодний товарний вагон. Перед тим, як

поїзд рушив, зачитали судовий вирок, з якого випливало що всі ми – вже не дбайливі хлібороби, які своєю важкою щоденною працею годували державу, а карні злочинці, вороги народу. Бо свідомо протидіяли заходам місцевої влади з реалізації політики більшовицької партії та уряду й чинили активний спротив «законним» діям «народної» влади. Тому засуджені «народним» судом до різних термінів позбавлення волі й «перевиховання» у виправно-трудовах таборах...».

Як з'ясувалося з подальшої розповіді Івана Сайка, насправді щодо жодного із «ворогів» не було проведено ніяких передбачених законодавством процесуальних дій. Ніхто з них ніколи не переступав порогу судової зали, не бачив ні суддів, ні прокурорів (не кажучи вже про адвокатів), не давав нікому жодних пояснень щодо своїх «злочинів». Отаким було комуністичне судочинство – «найсправедливіше і найгуманніше» у світі!

«Їхали ми довго, – продовжував Іван Панасович. – Ніхто не знав, куди нас везуть. Раз на добу «ворогам» давали шматок замерзлого хліба. Багато хто з невільників, не витримавши холоду й голоду, віддав Богові душу. Конвоїри під час рідких зупинок потяга витягували померлих з вагонів і викидали прямо у сніг. Коли двері відчинялися, ми встигли помітити, що кругом ростуть густі ліси, переважно соснові. І морози не відступали. Тому зрозуміли: нас везуть на північ. Тижнів через два поїзд прибув до якоїсь станції. Всім, хто вижив у цій дорозі смерті, повідомили, що за ворожу, контрреволюційну діяльність відбудуватимемо покарання в таборах суворого режиму. Нас посадили на баржу і морем доставили на один із островів Соловецького архіпелагу.

Ми проживали в холодних дерев'яних бараках, працювали на заготівлі лісу. Серед невільників були не тільки «куркулі» – майже всі з України, але й люди інтелігентних професій: професори, інженери, письменники, священики, навіть академіки. Порізані на колоди корабельні сосни доставляли до моря і вручну вантажили на баржі. Траплялися випадки, коли по деревину прибували іноземні судна. Тоді декотрим невільникам під час навантажувальних робіт вдавалося сховатися між сосновими колодами на баржі і втекти за кордон. Одного разу я теж мав можливість таким способом виїхати до Норвегії. Але в останній момент зупинила думка про родину. Я усвідомлював: втеча за кордон назавжди перерве всі зв'язки з рідними

людьми, Борисполем та Україною. А я дуже хотів побачити дітей, дружину і батьків. Бо через заборону листування не знав, як склалася їхня доля після мого арешту, знищення садиби й господарства. Тому в останню мить перед можливістю втекти від комуністичного рабства і здобути свободу в демократичній країні я передумав. І залишився відбувати до кінця п'ятирічний термін ув'язнення.

На Соловках зустрів багатьох земляків. Серед них – двох дуже знайомих, авторитетних і поважних у Борисполі людей. Це були колишній директор гімназії і священик Української автокефальної православної церкви. Вони були виснажені непосильною роботою, дуже змучені і хворі. Як мені стало відомо від інших в'язнів, вони не витримали важкої праці, голоду й лютого холоду, щоденних знущань тому обидва загинули на чужині. На жаль, ніхто не цінував людського життя. Одні вмирили від хвороб і виснаження, другі гинули під час роботи в лісі (від падіння спиляного дерева). Багатьох вбивали конвоїри. Адже щовечора, коли ми втомлені й голодні поверталися колоною в табір, люті охоронці з криками: «Бистрее, контрікі! Шевелітєсь!» важкими палицями били по головах усіх, хто відставав. Тих хворих і немічних, хто падав і не міг підвестися, добивали. Або залишали покалічених вмирати на снігу. Померлих і вбитих складали штабелями в лісі. Через декілька днів від людей залишалися самі кості. Бо їхні тіла з'їдали россомахи, лисиці та інші хижі звірі.

До мене доля була прихильнішою. Я вижив у нелюдських умовах. Можливо, через те, що мав міцне здоров'я, був молодим, витривалим і звичним до важкої фізичної праці. Відбувши весь призначений термін покарання, повернувся додому. Проте радість омріяної зустрічі з родиною була затьмарена великим душевним болем: я не побачив улюблених дітей. Заплакана дружина розповіла, що від тривалого перебування на снігу й морозі немовлята захворіли на запалення легенів і повмирили...»

Отже, ні перед ким і ні в чому не винуватих українських дітей сатанинська комуністична влада вбила цинічно і безжально.

За словами Івана Панасовича – а він до глибокої старості зберіг міцне здоров'я (у 90 років мав добрий зір і слух, їздив вулицями Борисполя велосипедом), силу, пам'ять і світлий розум – місцеві комуністичні активісти грубо перешкодили його дружині взяти на руки дітей, що голосно плакали,

аби загорнути їх у теплий одяг. Більш того, кати не дозволили підстелити під немовлят хоча б трохи сіна і навмисно роздягли їх догола. За словами І. Сайка, навіть гітлерівці не коїли в Борисполі настільки жорстоких злочинів проти українців!

Хіба дітовбивство маленьких доньок Івана Сайка (як і загибель від лютого голоду мільйонів дітей у 1932–33 роках) не було актом геноциду московських окупантів проти українського народу?!

Згодом у родині Сайків народилися інші діти. Декілька разів мені довелося спілкуватися з двома його дочками. Вони були людьми патріотичними й інтелегентними. Брала активну участь у революційних подіях 1989–1991 років.

У цій невеселій розповіді про репресії проти Івана Сайка і його родини сфокусовано відображена злочинна політика Москви щодо України. З неї можна зробити принаймні два висновки. Терор окупаційної влади був спрямований проти всіх поколінь українців. Його жертвами ставали не тільки проголошені класовими ворогами дорослі, але також їхні діти, включно з немовлятами. По-друге, безбожна влада намагалася першочергово знищити три категорії нашого народу: вільних хліборобів – дбайливих і статечних господарів, національно-свідому інтелігенцію та авторитетних діячів церкви. Тобто терористична політика окупаційного комуністичного режиму щодо України була спрямована проти найкращих представників нації – людей вільної праці, носіїв високого інтелекту, знань, культури і духовності.

І ще одне. На підставі аналізу всього почутого і прочитаного дійшов такого висновку. Влада тому в першу чергу розкуркулила і вислала на чужину найзаможніших селян, що панічно боялася їх. Адже всі самодостатні господарі були людьми впливовими й авторитетними серед земляків. Під час масової колективізації вони – завдяки організаторським здібностям, патріотизму й рішучості – могли ініціювати й очолити масові народні повстання. Крім того, демонстративними жорстокими розправами над «куркулями» окупанти намагалися залякати менш заможних селян і примусити їх «добровільно» здавати майно у колгоспи.

Наведу ще декілька інших прикладів звірств комуністів проти нашого народу в часи колективізації. Донька хлібороба Пшеничного, орієнтовно 1905 р. н. (на жаль, їхніх імен не пам'ятаю) із с. Іванків повідомила про та-

кий випадок. «Під час розкуркулення нашої родини мені було шість років, тому пам'ятаю, як відбувалося пограбування невеликого батькового господарства. Ще раніше чула тривожні розмови тата і мами про якихось бандитів-«активістів» і «комуністів», які грабують іванківців через небажання людей вступати до колгоспу, знищують їхні господарства, забирають у селян все майно, а родини «куркулів» виселяють з їхніх будинків. Із власного невеликого життєвого досвіду знала, що на злі вчинки спроможні нечемні діти, бо серед них є багато дурнів. Вважала, що всі дорослі, як і мої батьки, – люди розумні, тому завжди роблять одне одному тільки добро. Через те не дуже вірила всім отим страшним розповідям.

Аж ось одного осіннього дня 1932 року лиходії прийшли до нас. Багато що з побаченого і почутого 60 років тому вже стерлося з пам'яті. Крім того, коли грабіжники почали свою чорну справу, мама відвела нас, дітей, до сусідів. Проте я дуже добре пам'ятаю, як вони з криками і лайкою виводили з двору всю нашу худобу. Але один молодий кінь, який знав тільки господаря, не дозволяв підійти до себе чужим людям. Тому грабіжники, голосно лаючись, бігали за ним і били дрючками. Тікаючи від катів, кінь хотів перестрибнути через паркан і вибігти на вулицю. На жаль, тварина від переляку не розраховувала сил і напоролася грудьми на стовп – гострий, неначе кіл. Задніми ногами коник стояв на землі, а передні висіли на паркані. Конаючи у передсмертних муках, він махав головою і жалібно іржав від болю й безпорадності, немовби кликав господаря на допомогу. Побачивши улюбленого помічника покаліченим і закривавленим, тато гірко заплакав і підбіг до тварини, щоб визволити з біди. Але не міг нічим допомогти. Він бачив, як з великих очей тварини, яка важко стогнала від болю, котилися сльози. Жорстокі нелюди при цьому реготали, вишкіривши зуби, і замість допомоги всіляко ображали господаря. Через деякий час голова коня похилилася і він затих. Переконавшись, що тварина нежива, тато – простоволосий і легко одягнений – пішов з дому в поле. Наступного ранку повернувся сивим і дуже постарілим. Щоб якось вижити, не зазнати ще страшнішої наруги від злочинної влади, моїм батькам довелося стати колгоспниками. Вони ніколи не могли змиритися з пограбуванням нажитого важкою працею майна. Такове життя обірвалося восени 1941 року».

Якось до комісії надійшов лист з апарату ВР України, в якому нас про-

сили розглянути звернення мешканця канадського міста Торонто Миколи Степаненка, 1926 р. н. до тодішнього Голови Верховної Ради І. Плюща. Пан Микола писав: «Наша працююча родина, яка складалася з шести душ, на початку 1930-х років проживала у с. Іванків Бориспільського району. Батько Петро Степаненко (1902–1991 рр.) був не тільки дбайливим хліборобом, але й знаним у селі столяром. Тому родина ніколи не бідувала. Мали добротну, покриту черепицею велику хату, господарські будівлі, столярну майстерню з верстатами та інструментами, весь сільськогосподарський реманент, крупорушку, вітряка, багато худоби: двоє коней, волів, корів, декілька овець і свиней, чимало домашньої птиці. А також – пасіку. Весною, влітку й восени батько працював здебільшого в полі. Зимою — у клуні і в майстерні: виготовляв собі й односельцям вози, двері, вікна, столи, табуретки, ліжка, шафи, скрині, інші меблі і вулики. Мати виконувала всі хатні роботи, пекла дуже смачний хліб і пироги. У вільний час також ткала і вишивала. Знала дуже багато народних пісень.

У будні наші батьки працювали від сходу до заходу сонця. В неділю і в дні великих свят завжди ходили до церкви. Нас, дітей, змалечку привчали до роботи. Пильнували, щоб ніхто ніколи не байдикував, не бешкетував. Власним прикладом вони виховували нас бути працюючими, ощадливими, чесними, слухняними і чемними. А також людяними, щедрими і доброзичливими.

Восени 1932 р. влада нас розкуркулила, брутально пограбувала все господарство, а родину вигнала напризволяще. Під загрозою арешту і заслання нам заборонили повертатися до рідної хати. Деякий час ми поневірилися у сусідів і родичів. Наша мама обробляла чужі городи за десяту частину врожаю.

Після пограбування і вилучення всього майна, влада влаштувала розпродаж тих наших речей та одягу, яких не встигли розікрасти «активісти». Серед них був татів кожух. Оскільки наближалася зима і було вже холодно, тато дав одному добре знайомому і, як вважав, порядному чоловікові гроші, щоб той викупив і приніс йому нашого кожуха. Приятель пообіцяв виконати прохання. Але ніколи не віддав ні кожуха, ні грошей. Бо під впливом брехливої комуністичної пропаганди пройнявся злим духом шахрайства і брехні.

Згодом тато, добрий столяр і тесляр, зумів влаштуватися на роботу до Київській меблевої фабрики. Завдяки хабарю, даному міліції, його прописали у столиці. Потім перевіз до Києва дружину й дітей. Уся наша велика родина декілька років проживала у кімнатці площею 12 квадратних метрів. Ми, діти, завжди спали на підлозі. Шкільні домашні завдання доводилося виконувати, сидючи під столом. Під час війни тато перевіз родину в Західну Україну. Він не хотів знову потрапити під грабіжницьку комуністичну владу, тому ми виїхали до Канади. Він і там заробляв на прожиття професією столяра».

Згодом Микола Степаненко разом із сином Ярославом двічі приїжджали в Україну. Ми зустрічалися і багато спілкувалися. Вони були дуже патріотичні, культурні й інтелігентні люди.

Мешканець с. Любарці Микола Пригода, орієнтовно 1918 р. н. (його родина не була розкуркулена), прочитавши у місцевій газеті мою публікацію про діяльність комісії і прохання звертатися до нас усім, хто зазнав репресій, прийшов поділитися спогадами про тогочасні події, свідком та учасником, яких він був. Ось його розповідь.

«На початку 1930-х за порадою сусіда-вчителя я вступив у комсомол, а батько, щоб не зазнати репресій, добровільно віддав усе майно до колгоспу. Якогось дня восени 1932 р., біля школи до мене підійшов голова сільради і сказав: «Миколо, де ти був, коли ми розкуркулювали Гопкалів? Усі комсомольці, крім тебе, допомагали реквізувати майно в цих ворогів радянської влади, а ти, мабуть, злякався. Дивись мені, щоб такого більш не було, бо виключимо з комсомолу за саботаж. А зараз іди до Гопкалів і вижени всіх з хати. І скажи, щоб ніколи не поверталися. Якщо не хочуть бути вислані в Сибір слідом за господарем».

На моє запитання, як це зробити, голова сказав: «З комина їхньої хати йде дим. Отже вони незаконно повернулися і варять їжу. Ти прийди до них, розбий горщика з їжею, залий вогонь у печі, завали комина і зруйнуй піч. І передай мій наказ – вимітатися геть із села. Зроби це якнайшвидше, щоб не бачили сторонні люди. Бо ще поб'ють тебе».

Довелося підкоритися і я пішов виконувати комсомольське доручення. Замість колись гарної, багатой садиби Гопкалів побачив руїни. З дахів хати та інших будівель була знята черепична покрівля і вони «світили ребрами».

Зовнішніх дверей у хаті чомусь не було. Зайшовши в сіни, почув дитячі голоси: «Мамо, де наш тато? Мамо, коли прийде тато? Мамо, хочу їсти». У відповідь – тихих жіночий плач.

Увійшовши без стуку в кімнату я побачив картину, якої ніколи не забуду. Заплакана мати варила страву, а на печі лежали четверо маленьких дітей. Вони попідпирали голівки ручками й уважно, з цікавістю дивилися на мене. У ту мить ці дітки нагадували мені ластів'ят, які визирають з гнізда, чекаючи принесеної батьками їжі.

– Чого прийшов? – тихо спитала молодиця, витираючи сльози.

– Маю виконати наказ голови: вигнати вас з хати і зруйнувати піч, – не-сміливо відповів я.

– Розбивай і руйнуй. Ваша проклята влада вже зруйнувала наше життя! Де мій чоловік, що з ним?

Я сказав, що про господаря нічого не знаю, але почекаю, поки вони зварять їжу, одягнуться і вийдуть з дому. Попередив, щоб не поверталися, якщо не хочуть бути висланими до Сибіру.

Тільки після того, як вони вийшли з двору і повільно, неначе сироти-жебраки, пішли вулицею (найменшу дитину згорьована мати пригорнула до грудей, старшеньку тримала за руку, двоє більших ішли самі) я виконав наказ голови. За це мене похвалили на комсомольських зборах і сказали, що як вірний учень Леніна-Сталіна я правильно розумію і реалізую політику комуністичної партії. Родини Гопкалів я більш ніколи не бачив.

На схилі віку дуже жалкую за скоєним. Адже був тоді молодим, неграмотним і одурманеним пропагандою. Зараз розумію: комуністи, коячи злочинну наругу над нашим народом, підло, як слухняне знаряддя, використовували легковірну молодь у своїх кривавих справах».

Від себе додам: прізвище Гопкало дуже поширене в Любарцях. Очевидно, воно місцевого походження. У дівочтві його носила мати відомого політика – останнього генсека КПСС, першого й останнього президента ССРСР, лауреата Нобелівської премії Михайла Горбачова. Відомо, що родом вона з Полтавщини, а її чоловік Сергій Горбач, Михайлів батько, – виходець із Чернігівщини. Велике село Любарці, як і вся нинішня Бориспільщина, до 1923 року входило до складу Полтавської губернії. Знаючи це, краєзнавці могли б глибше дослідити родовід великого українця Михайла

Горбача (Горбачова), який, 6 років очолюючи ССРСР, дуже багато зробив для зруйнування Московської імперії зла.

Знаймо: непростимі злочини лютих чужинців і їхніх місцевих холоуїв-колабораціоністів, мерзенних зрадників-перевертнів проти мільйонів наших братів і сестер стали можливими через окупацію улюбленої Батьківщини зловорожою Московщиною і відсутність вільної національної Української держави. Наш людський і патріотичний обов'язок – завжди пам'ятаючи про це, шанувувати жертви Голодоморів та репресій, по-синівськи любити, берегти, захищати і зміцнювати Україну!

Анатолій Ковальчук,

у 1992–1996 рр. відповідальний секретар

Бориспільської районної комісії з питань

поновлення прав реабілітованих,

учасник боротьби за Незалежність України

у 20-му столітті,

кавалер ордена «За мужність» III ст.

1946-1947

«Ти кажеш, не було голодомору,
І не було голодного села?
А бачив ти в селі пусту комору,
З якої зерно винесли готла?
Як навіть варево виймали з печі
І забирали прямо із горшків,
Окрайці виривали з рук малечі
І з торбинок нужденних стариків?
Ти кажеш, не було голодомору,
Чому ж тоді, як був і урожай,
Усе суціль викачували з двору,
Греби, нічого людям не лишай!»

Дмитро Білоус

ПОКАРАННЯ ЗА НЕДОСТАТНІЙ ЕНТУЗІАЗМ

Перша згадка в пресі про повоєнний голод 1946–1947 років в Україні з'явилась лише в 1988 році [140, с. 182–183].

Ще не загоїлися на Бориспільщині глибокі рани Другої світової війни, а в Україну прийшло нове лихо: голод 1946–1947 років. Світ залишився глухим до перших двох голодоморів, тому ця біда прийшла знову.

Голод стався внаслідок повоєнної розрухи, запровадження нереальних до виконання планів хлібозаготівлі, тотальної викачки з колгоспів насіннєвого, фуражного, страхового фондів, запровадження прямих податків за користування селянами присадибних ділянок, несприятливих погодних умов в центральній-східних областях України.

Головною причиною голоду 1946–1947 років стала сталінська політика надзвичайно інтенсивних планів хлібозаготівлі. У 1946 році Україна мала здати 340 млн. пудів зерна, згодом план було збільшено до 362 млн. 750 пудів.

1946 рік справді був не дуже врожайним, давалася ознака і повоєнна розруха. Але того збіжжя, що вродило на українських ланах, вистачало, аби не допустити нового голодомору. Однак під тиском Москви з України вимітали все, що можна було вивезти.

Щоб виконати намічене Москвою, керівник УРСР Микита Хрущов вдавався до найрізноманітніших заходів впливу. Скажімо, тільки Постанов ЦК КП(б)У було ухвалено 49, заслуховувалися звіти 24 областей, з роботи увільнено 743 чоловіки, під суд віддано 1645 посадових осіб [132, с. 43–44].

Для успішного проведення хлібозаготівельних кампаній використовувалося багато відпрацьованих ще у 1930-х роках засобів грабіжницького характеру. В обласних прокуратурах створювались спеціальні групи з семи прокурорів, які приїздили у район з низьким відсотком виконання планів хлібозаготівлі для порушення кримінальних справ проти посадовців, які не виконували планів хлібоздачі.

У своїх «Мемуарах» Микита Хрущов, тодішній перший секретар ЦК КП(б)України, так описав цей період: «План встановлювався вольовим методом, хоча в органах преси і в офіційних документах він обґрунтовувався науковими даними. При цьому виходили не з того, скільки вирощено, скіль-

ки можна одержати в принципі, вибити у народу в засіки держави. І ось почалося це вибивання».

Восени 1946 року в Україні спостерігалася неймовірно важка ситуація з продовольством. У жовтні 1946 року була проведена тотальна перевірка правильності витрачання хліба, визначеного для нормального пайкового постачання населення. Загальна тенденція перевірки зводилась до того, щоб зменшити кількість осіб, які перебували на нормованому постачанні хлібом. Це спричинило масовий голод, зростання смертності, факти канібалізму. Незважаючи на вкрай важку ситуацію, з України, вилучене силою зерно, відвантажувалося до Польщі, Чехословаччини, Болгарії і навіть Франції, інколи як благодійна допомога. «Радянський Союз врятував нас від голоду», – зазначав президент Чехословаччини К. Готвальд в той час, як українці вже корчилися в голодних муках.

Внаслідок голодомору серед сільського населення поширилася дистрофія. За офіційними повідомленнями на початку 1947 р. в Україні нараховувалося 448 тис. хворих на дистрофію, серед яких 150 тис. перебували у важкому стані й потребували термінової госпіталізації.

Голодуючі діти, 1946 рік.

Керівництво СРСР такими діями прагнуло зберегти і поповнити великі продовольчі мобілізаційні резерви на випадок нової світової війни. Станом на 1 лютого 1947 року в державному резерві СРСР було 10 мільярдів тон хліба, в той час, коли у колгоспах на трудодень нічого не давали.

Ще одним репресивним заходом держави проти населення була заборона продажу хліба на ринках колгоспами, колгоспниками та одноосібниками. Безоплатна праця, надмірні, непосильні податки, злидні, голод, репресії змушували колгоспників покидати рідні місця. «Хліб колгоспникам не дають ні грама, а зараз же, як тільки намолотять, навантажують на машини й вивозять...», – так тодішню ситуацію описував житель села Вишеньки Бориспільського району Іван Чечуга. Почався великий відтік людей із села, особливо взимку 1947 року. Голодні люди прямували у Західну Україну.

Незважаючи на пришвидшені темпи колективізаційних процесів, голод в Західній Україні мав не такі масштаби, як у Східній та Центральній частині. Тому люди масово виїжджали саме до Західної України, рятуючись від голодної смерті.

«Щоб якось лиху годину пережити, бориспільці двинулись в Західну Україну міняти речі на зерно і картоплю... Всі поїзди товарні, що йшли на схід, були завантажені мішками з зерном і картоплею й обліплені людьми не тільки з Вишеньок. В такий спосіб наші люди рятувалися від голодної смерті», – згадував житель села Вишеньки Бориспільського району Іван Чечуга.

Мешканці західноукраїнських земель з милосердям і співчуттям ставилися до голодуючих, годували їх, допомагали їм продуктами, організували місця для нічлігів. Широку пропагандистську роботу проводили Українські повстанці, члени ОУН, УПА. У своїх листівках вони закликали допомагати голодуючим наддніпрянцям. «Українці Західної України! Серед вас живе багато братів ваших зі Східної України... Ставтеся до них приязно, приймайте гостинно як братів своїх. Допомагайте по-братньому!»

Чи пам'ятаємо ми, що в 1946–1947 роках в Україні не повторилась трагедія в масштабах 1932–1933 років тільки тому, що нас врятувала Західна Україна, де ще не було колгоспів, і селянин-одноосібник міг лишками своєї продукції поділитися з голодними братами зі східних областей? Саме «бандерівці», як у нас зневажливо дехто називає українців із західного регіону, подали допомогу східнякам. І це не треба забувати. Вся Бориспільщина також рятувалась від голоду в Західній Україні.

В 1947 році різко зросла дитяча смертність. Свого апогею голод досяг у березні і тривав до серпня 1947 року.

Організований сталінщиною голод 1946–1947 років забрав за різними даними від сотень тисяч до мільйонів людських життів, в основному хліборобських. Ряд відомих дослідників, зокрема: Й. Антохій, І. Білас, В. Пахаренко, О. Веселов кваліфікують післявоєнний голод як геноцид українського народу, вчинений з метою «покарання українців за недостатній ентузіазм в ході Другої світової війни».

Антибільшовицький плакат, 1947 рік.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ 1946–1947 РОКІВ

«Київ,
ЦК КП(б)У тов. Коротченко Д.С.

1946 год

ИНФОРМАЦИЯ

О наплыве колхозников из восточных областей УССР и РСФСР за сельскохозяйственными продуктами в районы Львовской области.

За последнее время значительно увеличился приток колхозников в районы Львовской области из Харьковской, Днепропетровской, Херсонской, Полтавской, Винницкой, Тамбовской, Орловской, Курской, Брянской, Калининской и других областей по закупке у крестьян хлеба и других сельскохозяйственных продуктов.

Прибывшие лица имеют на руках документы, выписанные правлениями колхозов, удостоверяющие о том, что они являются колхозниками.

Прибывшие колхозники в села района покупают за деньги или обменивают за носильные вещи хлеб, крупу, картофель и другие продукты и, пробыв по 2–3 месяца, возвращаются обратно по месту жительства.

Среди прибывших есть и такие колхозники, которые в колхозах работать не хотят, а приезжают с тем, чтобы закупить продукты и перепродать по спекулятивным ценам на рынках. Среди этой части есть такие лица, которые, переезжая из села в село, распространяют среди крестьян провокационные слухи, направленные против колхозного строя, о якобы имеющемся голоде в указанных областях, и что в колхозах на трудодни ничего не дали. Среди прибывших колхозников имеется и такая категория людей, которые временно нанимаются на работу за продукты или остаются на постоянно.

Особенно большой наплыв имеет место в районах, близлежащих от железнодорожных линий. Так, в Краснянский район ежедневно прибывает 300–400 человек, главным образом женщин, в Жовковский 80–100 чел., Глинянский 100–150 чел., Городокский 40–50 чел., а также большое количество приезжающих колхозников останавливаются в населенных пунктах Ивано-Франковского, Бродовского, Пониковецкого, Львовского сельского и других районов области.

В г. Броды, группа крестьян-колхозников из Белорусской ССР в количестве 15 человек, привезли на станцию несколько мешков зерна и грузили на платформу товарного поезда. В разговоре они заявили, что в колхозах плохо организована работа, отсутствует правильная организация труда колхозников, в результате, они остались без хлеба и голодают.

А селе Дубляны, Львовского сельского района, 3 июня 1946 года, группа женщин в количестве 12 человек из Тамбовской области, ходили и просили у местных крестьян принять их на работу за хлеб, причем заявили, что в колхозе на протяжении 2-х лет неурожай, и поэтому они вынуждены ехать в Западные области за хлебом.

Со стороны Обкома КП(б)У дано указание районным комитетам усилить массово-политическую работу среди крестьян, направляя на то, чтобы нездоровые высказывания отдельных приезжих лиц отрицательно не влияли на морально-политическое состояние колхозов и крестьян.

По линии органов МВД, МГБ дано указание о том, чтобы лиц, которые распространяют антисоветские и клеветнические разговоры, направленные против колхозного строя, арестовывать и предавать суду.

Также за последнее время в районы области в неорганизованном порядке из Восточных областей УССР и Тернопольской прибывают переселенцы. Так, в 1946 году в нашу область прибыло неорганизованно из Запорожской, Днепропетровской, Херсонской, Одесской (362 чел.) и около 200 хозяйств из Тернопольской области.

Переселенцы объясняют свое прибытие в нашу область тем, что в указанных областях плохо заботятся о материальном устройстве переселенцев, не обеспечивают жильем, в результате семьи вынуждены жить под открытым небом.

Прибывшие переселенцы нами обеспечиваются необходимым жильем, а также оказана другая материальная помощь, но в настоящее время создана такая обстановка, что прибывшим в неорганизованном порядке переселенцам из вышеуказанных областей совершенно не предоставляется возможности выделить помещения для жилья, и эта неорганизованность создает неблагоприятную обстановку в области.

Секретарь

Львовского обкома КП(б)У

И. Грушецкий» [130, с. 40-42].

«1946 год

Секретарю ЦК КП(б)У

Товарищу Коротченко Д.С.

Со времени разрешения правительством свободной продажи хлеба на рынке колхозами, колхозниками и единоличниками, в связи с выполнением плана хлебозаготовок из урожая 1944–1945 гг., в западные области Украины с февраля месяца 1946 года начался массовый наплыв сельского населения Брянской, Калужской, Орловской, Одесской, Полтавской, Киевской, Каменец-Подольской, Винницкой и др. областей за хлебом.

Летом 1946 года поток сельского населения указанных областей в западные области УССР не уменьшился. В июне месяце органами транспортной милиции УССР было снято только с товарных поездов 62 400 чел., а за две последних декады июля – 97 633 чел.

Постановлением Совета Министров Союза ССР от 31 июля 1946 года за №1703 запрещена продажа хлеба на рынке колхозами, колхозниками и единоличными хозяйствами впредь до выполнения ими плана сдачи хлеба государству из урожая 1945–1946 гг. В связи с этим органами милиции и прокуратуры установлен контроль за выполнением указанного постановления колхозами, колхозниками и единоличниками.

Для борьбы с незаконным перевозом хлеба крестьянами по железным дорогам, органы транспортной милиции УССР, в связи с постановлением Совета Министров СССР от 31 июля 1946 года №1703 организовали на крупных железнодорожных станциях Украины специальные оперативные заслоны из работников транспортной милиции, которые ведут борьбу с незаконной продажей и куплей зерна и муки на рынке.

Повсеместное проведение уборки урожая и сдача хлеба государству дает возможность колхозам выдавать колхозникам аванс хлеба по трудодням, что значительно сократило наплыв крестьян в западные области Украины за хлебом.

Зав. сельхозотделом ЦК КП(б)У

Варшавский» [130, с. 39]

«26 августа 1946 года

Вх. 776 26/VIII НК связи СССР

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ТЕЛЕГРАММА

2 Высш. Рубежное 0616 58 231515

Высшая правительственная Киев молния ЦК «КП(б)У

Хрущеву

С о в . с е к р е т н о

Фонды муки город Рубежное августе меньше потребности 24 тонн тчк Кроме того незаконно снято прошлое время 33 тонны тчк Всего не достает 57 тонн неоднократные обращение обком партии зпт исполком меры не принимает тчк

Отсутствие хлеба 23 августа создало нездоровое настроение тчк Просим Вашей помощи

Секретарь Рубежанского горкома партии И. Березовский» [129, с. 205].

«Особый сектор ЦК КП(б)У

ВЫСШАЯ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ МОЛНИЯ

Телеграмма 4 адреса

Рубежное Киев – тов. Хрущеву

Ворошиловград, обком партии – Гаевому

Строительство Донбасстяжстроя Рубежное первого – двадцатого не додано 9 тонн хлеба, сняты снабжения иждивенцы, 21-го не додано 700 кг, 35 процентов, 22-го не додано 1400 кг или 60 процентов. Положение тяжелое, настроение рабочих нервное, имеются недоразумения. Прошу оказать помощь выдачи строительству причитающийся хлеб 2400 кг ежедневно.

Нач. Донбасстяжстроя

Мурин

Нач. ОРСа

Иванов

24/VIII – 1946 р.

Вх. №025115/Н» [129, с. 206].

«Москва ЦК ВКП(б)

Товарищу Сталину И. В.

В 1946 году хлебозаготовки проводились с большим напряжением, потребовалось принятие решительных мер по отношению к лицам, ослаблявшим внимание к хлебозаготовкам.

Центральный Комитет КП(б) Украины за период хлебозаготовок 1946 года принял 49 постановлений. В ЦК КП(б)У были заслушаны отчеты о ходе хлебозаготовок по 24 областям УССР. По областям, отстающим в выполнении хлебозаготовок, ЦК КП(б)У принимались решения по 2–3 раза.

В решениях ЦК КП(б)У было указано на неудовлетворительный ход хлебозаготовок секретарям обкомов КП(б)У и председателям облисполкомов и их председателям и уполномоченным Министерства заготовок СССР по этим областям, предупредив их об ответственности и обязав немедленно устранить недостатки, имеющиеся в хлебозаготовках.

ЦК КП(б)У освободил от работы секретаря Запорожского обкома КП(б)У тов. Матюшина, который не обеспечил руководства хлебозаготовками в области.

За плохое руководство хлебозаготовками, либеральное отношение к антигосударственной практике хлебозаготовок ЦК КП(б)У объявил выговор секретарю Ирклиевского райкома КП(б)У Полтавской области тов. Беху и председателю райисполкома этого района тов. Компанийцу.

За неудовлетворительное руководство и саботаж, проявленный в хлебозаготовках, а также за незаконное расходование зерна на внутриколхозные нужды обкомами и райкомами КП(б)У привлечено к партийной и судебной ответственности по УССР 6029 человек, в том числе к партийной ответственности 4334 человека и к судебной – 1645 человек.

Из них снято с работы 743 человека, исключено из партии 526 человек, объявлены выговора 2542 коммунистам, наложены другого рода партийные взыскания на 1316 человек.

Центральный Комитет КП(б)У 31 января 1947 года обсудил на Политбюро ход подготовки к весеннему севу в колхозах, совхозам и машинно-тракторных станциях Украинской ССР.

ЦК КП(б)У признал работу по подготовке к весеннему севу неудовлетворительной и отметил крайне слабое руководство ходом подготовки к весеннему севу со стороны Министерства: земледелия, технических культур

и животноводства, а также со стороны заместителя председателя Совета Министров УССР.

За неудовлетворительную организацию и руководство делом подготовки к весеннему севу, за благодушие и недопустимую медлительность в разрешении актуальных вопросов, связанных с подготовкой к севу, ЦК КП(б)У объявлены выговора министрам земледелия и технических культур гг. Бутенко и Кальченко.

За неудовлетворительное руководство подготовкой к весеннему севу и отсутствие должного контроля за работой Министерств земледелия и технических культур УССР объявлен выговор заместителю председателя Совета Министров УССР тов. Старченко. Постановление Политбюро ЦК КП(б)У от 1.11.1947 года разослано всем обкомам и райкомам КП(б)У.

После этого постановления в министерствах и областях оживилась работа по подготовке к весеннему севу.

В ряде областей проведены совещания с руководителями областных организаций, на которых рассмотрены вопросы подготовки к севу. В районы командированы ответственные работники областных организаций, а из районов в колхозы направлены работники районных организаций и специалисты сельского хозяйства.

В колхозах проводится работа по изысканию семян внутри колхозов, по сбору недостающего количества семян у колхозников и трактористов. В МТС из промышленных предприятий направлены ремонтные бригады для оказания помощи в скорейшем оказании ремонта тракторов и сельскохозяйственных машин. ЦК КП(б)У освободил от работы секретаря Николаевского обкома КП(б)У тов. Филиппова, который не справлялся с обязанностями секретаря обкома партии.

В ближайшие дни намечено заслушать ряд областей по вопросам руководства делом подготовки к весеннему севу и принять строгие меры по отношению к тем, кто не проявляет необходимой оперативности и не обеспечивает должной работы по созданию всех условий засыпки семян для выполнения плана весеннего сева.

Н. Хрущев.

6 февраля 1947 г.» [132, с. 43-46].

«Гор. Сталино

**Секретарю Центрального Комитета КП(б)У
товарищу Кагановичу**

Справка об отрицательных реакциях и антисоветских проявлениях в Сталинской области.

В связи с материальными затруднениями в области продолжают увеличиваться случаи заболевания дистрофией и смертность на этой почве.

Если на 20-е марта с. г. было зарегистрировано по области больных дистрофией:

По городам: взрослых – 18 428, детей – 12 830,

По селам: взрослых – 12 567, детей – 11 347,

а всего умерло 1 664 чел., то на 20-е апреля с. г. зарегистрировано больных с нарастающим итогом:

по городам: взрослых – 28 606, детей – 18 330,

по селам: взрослых – 15 874, детей – 13 960,

а всего умерло – 2 790 чел.

Наибольшее количество заболевших дистрофией отмечается по городу Сталино, в Артемовском, Горловском, Енакиевском, Мариупольском, Макеевском, Авдеевском, Александровском, Красно-Лиманском и Ольгинском районах.

За последнее время на этой почве отмечен некоторый рост антисоветских настроений и жалоб на ухудшение материально-бытовых условий.

Наиболее характерные факты этих настроений ниже сего приводим:

Ассистент Донецкого индустриального института Милоской В. И. в беседе со знакомым сказал: «Если Америка и Англия объявят нам войну, то СССР не будет в состоянии оказать серьезного сопротивления и пойдет на любые условия, т. к. внутренняя обстановка в стране в материальном отношении крайне напряженная. Во многих местах люди умирают от голода.

Ухудшение материального положения в этом году объясняется не засухой, причину нужно искать в существующем у нас строе...»

Инженер «Сталинугледпроекта» Бобров А. Л. заявил: «...Если город Сталино представить одной семьей, то в нем на одного работника, производящего материальные ценности, приходится 10 тунеядцев – работников облисполкома, обкома партии, комсомольских и профсоюзных комитетов и др., все они, не производя ничего, кушают в пять раз больше тех людей, которые добывают уголь и хлеб. И такое положение по всей стране...»

Студент Сталинского мединститута Петров К.Ф. заявил: «...Счастье пожирают отдельные личности, но они не счастливы. Разве можно назвать их счастливыми, если они пожирают кровь и плоть наших отцов, матерей, миллионов, умирающих от истощения, и если на их головы сыпятся миллионы проклятий ежедневно. Нужно быть слепым, чтобы не видеть горя окружающих. Но ведь история движется вперед, человечество развивается и рано или поздно один строй должен смениться другим...»

Студентка Руднева А. В. пишет своей знакомой: «...При входе в институт нас остановила женщина и спросила, как пройти на кафедру нормальной анатомии и сдать мертвого ребенка, которого она в одеяльце держала в руках.

Что только не делает голодный человек. Мать продает мертвого ребенка за несколько десятков рублей, чтобы прожить на эти деньги несколько дней.

При виде этой женщины с трупом ребенка мне вспомнились стихи Некрасова – о горестях русского народа...»

Рабочий шахты им.Калинина треста «Горловскуголь» Лобанов Н.Н. сказал: «...У нас сейчас рабочие уезжают с шахт, т. к. жить и работать дальше невозможно. Рабочие умирают от истощения, их трупы находят в бане и по дорогам. Много стало убийств и грабежей...»

Рабочий ОСМЧ – 309 Баранов А. Р. пишет: «...Мне все же непонятно, за что страдает бедный народ. Я не могу перенести этой тяжести. Все давят и давят, стараются применить силы, лишь бы вогнать живыми в могилу.

Народ стонет под этой тяжестью и просит право на получение скромной жизни на этом свете. Они поделали из нас бродяг, превратили весь народ в скот...»

Начальник проектной группы комбината «Сталинуголь» Симонов П.А. говорит: «...Две системы в мире существовать не могут, тем более, что в нашей системе подавляющее большинство руководящих работников занимают свои должности только потому, что они члены партии...»

Наряду с отрицательными реакциями отмечен ряд антисоветских проявлений со стороны враждебных элементов.

Из гор. Мариуполя в адрес ЦК ВКП(б) было отправлено анонимное письмо антисоветского содержания, исходящее, якобы, от рабочего завода им. Ильича, в котором автор выставляет ряд антисоветских требований и пишет: «...Народ исключительно озлоблен, недоволен Вами. Вас восхваля-

ют только те, кто живет не на свои кровные копейки: министры, обкомы и т. д. Тысячи рабочих пухнут и умирают.

Нужно немедленно разрешить свободную торговлю по СССР и провоз всех видов продуктов из республики в республику и этим предотвратить вымирание народа. Нужно немедленно заставить всех работать на заводах и шахтах, дать доступ нашему народу в торговлю, тогда меньше будет спекуляции...»

В отдел пропаганды радиоузла гор. Сталино было направлено анонимное письмо следующего содержания: «...Между США и Советским Союзом имеется различие в том, что Америка всем дает взаймы, а СССР уже 30 лет занимает даже у своего цыгана и калмыка.

У нас всего много, но только ни рабочий, ни колхозник не видят ничего. Что такое стахановство? Это демидовство Петра Первого, только более жестокое. И никакая Ваша пропаганда не дает плодов...»

В Ольгинском районе в колхозе «Новый путь» на стене конторы правления колхоза обнаружена антисоветская листовка повстанческого содержания: «...Товарищи рабочие и колхозники, поднимитесь на борьбу с советским варварством, организуйте белогвардейские отряды против советской власти, чтобы после ее свержения – жить зажиточно.

До каких пор будем терпеть, нас хотят поморить с голода и поработить. Поднимайтесь все, собирайте оружие...»

Принятыми мерами установлено, что автором антисоветской листовки является колхозник Медведев Иван Евстафьевич, 1928 года рождения, который нами проверяется...

Начальник управления МГБ Сталинской области
6 мая 1947 г.

Демидов

г. Сталино» [134, с. 1–4].

«Особая папка

ПБ – 134/1

11/VII – 47 г.

ПРОТОКОЛЬНО

О плане хлебозаготовок с урожая 1947 г.

Совет Министров Украинской ССР и Центральный Комитет КП(б) Украины принимают полностью как реальный, установленный Советом Ми-

нистров Союза ССР и ЦК ВКП(б), план хлебозаготовок с урожая 1947 года в размере 444 700 тыс. пудов.

Для неперемного обеспечения выполнения установленного государственного плана хлебозаготовок по Украинской ССР, учитывая условия, сложившиеся в отдельных районах, особенно южных областей УССР, считать за необходимое довести областям УССР увеличенные против установленного плана задания по хлебозаготовкам на 22 300 тыс. пудов.

За: Каганович
Патоличев
Коротченко» [92, с. 207].

«Секретарю ЦК КП(б)У товарищу Кагановичу Л. М.

Сталинский обком КП(б)У сообщает, что в колхозе им. Челюскинцев Буденновского района покончила жизнь самоубийством через повешение колхозница Ченцова Ольга Назаровна, 48 лет, беспартийная.

Причины ее самоубийства явились, якобы, следующие: гр. Ченцова 29 июля похитила с колхозного тока 2,2 килограмма пшеницы, с которой она была задержана. После чего председатель колхоза т. Коваленко, секретарь парторганизации Крупенич, агитатор райкома партии т. Пидоря и член ВКП(б) Сушицкий самочинно и незаконно проводили у нее на квартире обыск. При обыске обнаружилось ячменя 8 кг и пшеницы 7 кг, которые были у нее отобраны после чего они начали ей угрожать и запугивать тем, что о краже ею пшеницы будет дело передано в суд, что она получит 10 лет тюрьмы, а имущество ее будет конфисковано.

Установлено, что отобранный у нее ячмень, был намолочен с колосьев, собранных с убранныго поля, а пшеница получена авансом на трудодни.

По делу самоубийства гр. Ченцовой ведется следствие и на бюро обкома КП(б)У будет обсужден этот вопрос.

Секретарь Сталинского обкома КП(б)У Струев
Передано из Сталино по ВЧ 10.VIII/1947 г.
Передал: Синица
Принял: Добровольская» [133, с. 45].

«Серия «Г» Совет Министров Союза ССР товарищу Сталину

Докладываем Вам о принятых мерах по выполнению Ваших указаний в директиве от 15.IX:

1. Немедленно 15-го в 3 часа дня было созвано заседание Политбюро, на котором была зачитана Ваша директива, обсуждены и намечены меры по обеспечению ее выполнения.

Кроме названных совершенно правильно, в Вашей директиве областей, мы отметили как плохо ведущие хлебозаготовки дополнительно следующие области – Винницкую, Каменец-Подольскую, Николаевскую, Измаильскую и Черновицкую.

Нами указано местам на все возможности быстрого и точного выполнения Ваших указаний, а именно:

началась уборка кукурузы, под которой на Украине имеются большие посевные площади. Немедленная и правильная организация охраны кукурузы от хищения, ускоренная и энергичная уборка кукурузы и сдача ее на ссыпные пункты дает полную возможность немедленно, уже в 4-й пятидневке резко поднять сдачу хлеба государству.

Сосредоточение лучших сложных молотилок в колхозах, не закончивших молотьбу, прикрепление к каждой молотилке действительно серьезных работников, поднятие производительности молотилок и усиление молотьбы дают полную возможность немедленного поднятия темпов сдачи зерновыми культурами – пшеница, рожь, просо, гречиха, ячмень и другие.

Установка молотилок под навесы, постройка токов и зерносушилок гарантирует бесперебойный обмолот и сушку зерна даже при плохой погоде, тем более, что все данные говорят за то, что в ближайший период времени погода должна быть благоприятной.

ЦК КП(б)У и Совет Министров УССР:

1. Установили следующие суточные задания по сдаче хлеба по каждой области (в тыс. пуд.): Киевской – 400,0, Винницкой – 600,0, Каменец-Подольской – 225,0, Полтавской – 550,0, Кировоградской – 700,0, Одесской – 380,0, Николаевской – 1900,0, Херсонской – 200,0, Запорожской – 400,0, Днепропетровской – 700,0, Сталинской – 300,0, Ворошиловградской –

400,0, Житомирской – 180,0, Черниговской – 180,0, Сумской – 220,0, Станиславской – 40,0, Черновицкой – 75,0.

Обязали обкомы партии и облисполкомы немедленно преподать районам такие же суточные задание по сдаче хлеба по каждому району, а район – по колхозам и совхозам.

2. Утвердили по каждой области конкретные суточные задания по уборке и вывозке кукурузы, по молотье, по выделению автотранспорта и лошадей для вывозки хлеба:

а) По уборке кукурузы (в тыс га): Киевской – 3,0, Винницкой – 8,0; Каменец-Подольской – 3,0; Полтавской – 10,0; Кировоградской – 8,0; Одесской – 15,0; Николаевской – 7,0; Херсонской – 7,0; Запорожской – 10,0; Днепропетровской – 15,0; Сталинской – 6,0; Ворошиловградской – 4,0; всего – 94,0;

б) По обмолоту (тыс. га в сутки): Киевской – 20,0; Винницей – 18,0; Каменец-Подольской – 15,0; Полтавской – 15,0; Кировоградской – 12,0; Одесской – 8,0; Николаевской – 5,0; Харьковской – 12,0; Херсонской – 6,0; Запорожской – 2,0; Днепропетровской – 10,0; Сталинской – 5,0; Ворошиловградской – 12,0; Житомирской – 15,0; Черниговской – 15,0; Сумской – 13,0; всего – 183,0.

3. Командировали в области работников центра, в том числе в Днепропетровскую, кроме т. Гречухи, – т. Коротченко, в Кировоградскую – т.т. Корнийца и Старченко, в Запорожскую – т. Мельникова, в Херсонскую – т. Калашникова и т.д., кроме того, дали задание областям укрепить состав уполномоченных областей в районах и послали дополнительно людей к молотилкам и на уборку кукурузы.

4. Мы твердо уверены, что Ваша директива будет выполнена, и план хлебозаготовок по Украине будет безусловно выполнен.

Н. Хрущев

Л. Каганович

№7/68

Киев, ЦК КП(б)У,

17.IX.47 г.» [131, с. 390–392].

«Товарищу Сталину

ДОКЛАДЫВАЕМ:

За 4-ю пятидневку сентября заготовлено 16825 тыс. пудов, на 2755 тыс. пудов больше, чем за 3-ю пятидневку, когда поступило 14070 тыс. пудов. На 22-е сентября закончили план хлебозаготовок следующие области Украины: Харьковская, Ровенская, Одесская, Тернопольская, Львовская, Станиславская, Дрогобычская, Закарпатская.

23-го закачивают выполнение плана хлебозаготовок Киевская и Волынская области. Принимаем все меры к тому, чтобы план был выполнен по всей Украине.»

Л. Каганович

Н. Хрущев

№1/69 Передано по ВЧ 23.IX. в 17-10.» [131, с. 393].

«Москва, Кремль

товарищу Сталину И. В.

Докладываем Вам, дорогой товарищ Сталин, что совхозы и крестьянские хозяйства Украинской Советской Социалистической Республики, выполняя социалистические обязательства и обещания досрочно, данные Вам 9 октября 1947 года, выполнили государственный план хлебозаготовок без гарнцевого сбора на 101,3%. Сдача хлеба государству сверх плана продолжается.

Успешное выполнение плана хлебозаготовок является результатом Вашей лично, товарищ Сталин, отеческой заботы о колхозах и колхозниках Украины, большой помощи, оказанной партией и советским правительством Украине семенами, продовольствием, сельхозмашинами, горючим.

Колхозники, колхозницы, работники МТС и совхозов, специалисты сельского хозяйства и крестьяне западных областей ответили на Вашу заботу и помощь героическим трудом, высокой сознательностью. Большевики Украины, руководствуясь Вашими указаниями, – директивами ЦК ВКП(б), возглавили социалистическое соревнование масс и обеспечили успешное проведение весеннего сева, уборки урожая и досрочное выполнение плана хлебозаготовок.

Колхозники, колхозницы и трудящиеся Украины вполне сознают, что постановление февральского пленума Центрального Комитета Всесоюзной Коммунистической партии большевиков еще не полностью выполнено, что в деле полного восстановления и развития сельского хозяйства Украины нужно еще сделать много.

Заверяем Вас, дорогой учитель, что колхозники, колхозницы и все трудящиеся Украины будут работать не покладая рук для расцвета сельского хозяйства Украины, повышения материально-культурного уровня жизни трудящихся, дальнейшего увеличения хлебных и сырьевых ресурсов руководимого Вами советского социалистического государства.

Председатель Совета Министров УССР	Н. Хрущев
Секретарь Центрального Комитета КП(Б) Украины	Л. Каганович
Уполномоченный Министерства Заготовок № 1/76 10.X.47 г.» [131, с. 404-405].	(без підпису)

«Товарищу Сталину И. В.

В дополнение к рапорту сообщаем Вам данные о выполнении плана хлебозаготовок из урожая 1947 года (без гарниц) по Украинской ССР на 9 октября 1947 года (в тыс. пудов)

1. Государственный план хлебозаготовок (без гарницевого сбора) 430 700.
2. Поступило на 9 октября 431 286 или 100,1%.
3. Кроме того, поступило на пункты Заготзерно натуроплаты за автодоставку и натуродержание из глубинки – сверх плана хлебозаготовок 5 145.

Общее поступление по хлебозаготовкам 436 431 или 101,3%. По хлебозаготовкам этого года сдано государству хлеба больше, чем за 1946 год, на 209 426 тыс. пудов.

Л. Каганович,
Н. Хрущев,
В. Калашников» [131, с. 406].

СПОГАДИ ЖИТЕЛІВ БОРИСПІЛЬЩИНИ ПРО ГОЛОДОМОР 1946-1947 РОКІВ

Голодомор 1946–1947 років на Бориспільщині ніколи ніким не досліджувався. Не було зібрано жодних спогадів старожилів про ті страшні роки третього Голодомору штучно зробленого радянською владою. З великими труднощами вдалось зібрати деякі розповіді жителів Бориспільщини про післявоєнний Голодомор.

Бараненко Микола Іванович, 1940 року народження, село Рогозів:

«На страшний час голоду мені було 7 років. В мене був менший брат, якому виповнилося лише 1 рік. Найбільше мені запам'яталось те, як навесні вирушив з матір'ю в Любарці на кагати по картоплю. Ми удвох на візку привезли мішок гнилої, мерзлої картоплі, яку потім варили і намагалися з'їсти. Влітку з продуктами було трошки легше, а весною зовсім тяжко».

Байчас Софія Пилипівна, 1941 року народження, село Проців:

«В сім'ї мого батька Кияшка Пилипа Івановича було шестеро: батьки і четверо дітей (всі дівчатка). Батько на війну не ходив, бо ще в 1933 році йому січкарнею відрізало два пальці та покалічено ще два на правій руці. Батько був вмілим і заповзятим чоловіком, добрим господарем, а тому такого страшного голоду як в інших сім'ях у нас не було. Але все одно було голодно. Одного разу ми пішли з старшими сестрами Марією 1932 р. н. та Пашею 1937 року народження збирати колоски після жнив. І коли вже були зібрані, але один дядько забрав у нас торбинки і прогнав з поля. Та ми все одно ходили «на промисли». А як назбираємо колосків, вимнемо зерно, підемо до дядька Петра, в нього був ручний млинок, то він нам змеле, і мама тоді вже перепічку спече. Батько ловив рибу, коли навесні була прибутна вода, то птиця гніздилася на пенях, люди плавали і збирали яйця. Допомогла нам виживати і квасоля. Її завжди садили багато. Ця звичка була із страшного голоду 1932–1933 років. Щоб їсти не хотілося, ми з дівчатами ходили рвати явір і смоктали з нього білу серединку, ходили по козли (рослина така).

Одного разу батько вранці сказав, що вночі був вітер, напало багато жолудів, щоб ми з Пашею пішли і назбирали. Жолудями годували поросля.

Ми взяли маленькі корзинки, які сплів з лози батько, і побігли до дубів, вони росли за сотню метрів від нашої хати. Ми встигли назбирати тільки кілька жмень, як побачили лісника і сховалися в канаві, але і лісник побачив нас і забрав наші корзинки і жолуді. Батько потім сховався до «казарми», так називали контору лісників, і забрав наші корзинки.

В той голодний рік ходило багато «старців», які просили допомоги у людей, коли батьки були вдома, то вони давали, що в нас було. Але коли батьків вдома не було, то ми не могли нічого дати, бо харчі були в скрині під замком. Одного разу ми були всі дома, зайшли прохачі, а найменша наша сестричка Оля виглянула із за припічка на печі і сказала: «Нам і самим немає чого їсти», це нас всіх розсмішило, бо їй в той час не було і трьох років. Багато років пройшло, багато чого з життя забулося, а ці післявоєнні роки голоду забути не можна».

Береза Марія Демидівна, 1939 року народження, село Горобіївка:

Спогад про 1947 рік

«Мамо рідна, люба, мила,
 Ти зі мною душею живеш.
 Скільки добра ти для мене зробила
 Що й сама до цих пір не збагнеш.
 Як згадаю той рік сорок сьомий,
 Голод, холод вселилися в нас.
 У цю тугу сумну, невеселу
 Ти за руку вела в перший клас.
 А як тільки хотілося хліба,
 Я не можу цього передать
 І останній шматочок шкоринки
 Ти рішила мені віддавать.»

В 1946-му дуже було важко дітям. Нас троє було у матері. Я старша була. Пам'ятаю, як ми збирали колоски, перевертали валки покосів, збирали коксагіз. О 4-й годині ранку вставали і йшли в поле. Мати Краснопір (Береза) Мотря Степанівна їздила кудись міняти речі на зерно або борошно У нас корова була. Наш дід був середняк, мав господарство, то допомагав нам і ми вижили» [5].

Білойван Надія Андріївна, 20.12.1937 року народження, село Гнідин:

«Щоб вижити, на лузі біля Дніпра збирали щавель, заячий часник. Тоді із щавлем на Київ ішли пішки, щоб його продати і грамінку десь добыти хліба. 100 рублів одна хлібина тоді стояла. Це були дуже великі гроші, яких у Гнідині майже ні в кого не було. Ми могли вторгувати на кусочок хліба грам 50. В 1947 році їсти не було чого, ми ходили ловити рибу, а посолить її не було чим, бо солі не було, вона також дорого стояла.

Води було прибутної багато, я бродила, ловила рибу, і заболіла малярією. Але від голоду нас врятували корова, бо кожен день мати нам давала по чашці молока, але без хліба. У школі їсти нам не давали.

На Сороковці в одній хаті колишнього поліцейя устроїли для голодних дітей обіди, раз у день якоїсь юшки можна було поїсти і по 50 г хліба давали. На полі в 1947 році весною залишилася не зібрана гречка, ми ходили цю прілу, гнилу гречку мести і собирати. З неї варили куліш. Він був дуже не смачний, але хотіли дуже їсти, то їли. Гризли кору, їли цвіт акації, це був делікатес. Весь цвіт об'їдали, шовковиці їли.

Із кукурудзи залишались кияхи, патроном великим товкли їх і такі млинці пекли. На озерах рвали корінь латаття, мололи його і тоже робили з цього оладі.

Корів в 1947 році було мало, рідко в кого. Мабуть порізали люди, бо й корів не було чим годувати.

Їли ми пасльон, кущ такий був, рвали різну траву і також їли.

Весною на городі садили не картоплю, а лущиння, бо картоплю всю поїли ще восени.

Не було в 1947 році ні огірків солених, ні капусти квашеної. А вже весною, коли огірки посіяли, вони посходили, вродили, то мати не давала рвать молоді огірочки, ждали, щоб вирости великі, аби більше наїстись. А в колгоспі ж ніхто грошей не давав, робили майже задарма, за весь сезон виділяли якихось 10 чи 20 кг пшениці. І як хочеш, так і живи!

Їздили люди з Гнідина в Западну Україну за хлібом, вимінювали його на різний товар: відра, лопати, що в кого було. Багато людей наших туди їздили.

У нас у Гнідині завжди 2 рази на рік був сільський храм, це таке свято села на Миколая. А празник Миколая є зимою 19 грудня і весною 22 травня. Дак у нас у селі в 1947 році говорили 19 грудня – холодний Миколай, а 22 травня – голодний».

Биковець Ольга Іванівна, 1938 року народження, Житомирська область, Попільнянський район, село Красногорівка, жителька села Гора.

«Пам'ятаю голодний 1946 і 1947 роки, інші роки забулися, а ці пам'ятаю. Нас у батьків було п'ятеро дітей. Мій рідний брат Ваня і рідна сестра Ганя в 1947 році померли від голоду. А ми із сестрою Настею і братом Василем ходили в поле, як зійшов сніг, збирати мерзлу картоплю. Мати нам одягала фартухи, і ми туди собірали гниляччя, приносили додому. Мати з того гниляччя вонючого робила млинці. Ми мусили це їсти, щоб вижити. Ще їли всяку траву. А ще мати робила біля овечок, то приносила нам жменю комбікорму. Тоді вона кидала його у киплячу воду, і цю затірку ми тоже їли. Ми дуже, дуже, дуже голодували. Пам'ятаю, як хоронили моїх брата та сестру, бо вони в 1947 році якось умерли один за одним. Ми жили рядом з кладбищем, то їх до ями віднесли на руках, накрили дошками, так і поховали. Дітей в 1946-1947 помирало багато, я бачила, як їх тоже приносили на руках до ями. Кожен тиждень якогось умерлого ховали, може, раз у десять днів. Страшно було і важко жити!»

Биковець Олексій Борисович, 1935 року народження, Київська область, Бориспільський район, житель села Гора:

«В 1946-1947 роках була голодовка, але наш батько був у колгоспі комірником, то ми цю біду переживали легше, чим другі. А люди і з Гори масово, групами їздили за хлібом у Западну Україну, вимінювали в селах на якийсь крам. Також ходили масово в поле по гнилу торішню картоплю і моркву, збирали і їли.

Не було чого їсти, то їли те, що попадалося. Хлопці з моєї вулиці, знаю, що ловили голубів і їли, ловили їжаків і тоже їли».

Бойцун Галина Павлівна, 1938 року народження, село Кочержинці, Черкаської області, жителька села Гора:

«В 1946-1947 році, коли в нас не було чого їсти, мама їздила до сестри в Ленінград за продуктами. Важко дуже жилося».

Бойко Галина Михайлівна, 1929 року народження, село Вороньків:

«Коли розпочалася війна, мені було 12 років. У 1942 році фашисти розстріляли мого батька. Він похований у братській могилі під Борисполем. Старшого брата забрали в Німеччину. Він повернувся аж у 1945 році. Ще до

війни брат закінчив педучилище і, повернувшись, поїхав за направленням у Станіславську область. Залишилась я з хворою матір'ю (вона перенесла була інсульт) і молодшою сестрою. З 44-го року я вже працювала в колгоспі, нарівні з дорослими жінками полола буряки, виконувала всі роботи: і до молотарки ходила, і косила. Робили дуже важко. Не по силі мені, підлітку, була та робота, але так трудилися всі. До війни я закінчила 4 класи, але про школу довелося забути – на руках у мене була мати і сестра. Так я й залишилася з початковою освітою.

У 1946 році був неврожай. Через посуху все погано вродило. Але й те, що було в коморах у колгоспі, забрали. На трудовень, можна сказати, не дали нічого. Отак трудилися, а їсти не було чого. Осінь ще якось перебились. Щось виростало на городі, якісь запаси ще були. А на кінець зими все це закінчилось. Страшно згадувати! У нас на Романкові, це хутір біля Воронькова, був закопаний кагат картоплі. Років кілька перед тим були сильні морози, і картопля пропала – померзла. Хтось згадав про це – і повалили люди хто з чим до того кагата. Відрили – а там гниляччя – жижа смердюча. Та голод виявився сильнішим за відразу! Стали люди набирати те все у посудини, які в кого були, і носити додому. Ту жижу змивали – залишався крохмал. Із нього пекли млинчики і... їли. Сморід стояв на хуторі несказаний. Підійти близько свіжій людині було неможливо. А романківці звикли. Ходила по ту жижу і я. А брат вислав був нам посилку з борошном, то я добавляла по жменьці борошна в крохмал – і так протягли до появи першої зелені. Це була лобода. З неї теж і млинчики пекли, і якусь бовтянку варили. Було в нас трішечки картоплі, але ми її не зачіпали – тримали на посадку. Хоча під кінець мусили вирізати пагінці так, щоб картопля могла зійти, а лущайки їли.

А ще ж не тільки голодно було, а й холодно. Влада ж не дозволяла ні дрова заготовляти, ні навіть голтину гребти. А Романків за кілометр від лісу. Дивились за цим «об'їздчики». Було, з дівчатами уночі візьмемо рядна – і в ліс. Нагребемо стільки, що аж до землі гнемось. Тільки вийдемо з лісу на поле – де не візьмись – тут і він на коні. Постягує з нас ті рядна з голтиною і підпалить. Ідемо додому – плачемо! А в хаті холодно – холодно, і їсти нічого. Ось така була в мене молодість».

Вергун Єфросинія Андріївна, 1934 року народження, село Дударків.

«Коли маленька правнучка запитує про те, чому я не люблю зиму, я

гублюся, а сльози самі капують градом.

В уяві постає зима 1947 року: на вулиці господарює хурделиця, а мороз відчуває себе королем, я – тринадцятирічна, а не знаю як зігріти своїх маленьких сестричок. а до того ж покласти їм у ротики по вареній мерзлій картоплині замість скибочки хліба.

Важкі часи, сумні спогади. Мені трішки щастило, бо ходила до школи, де турботливі вчителі старалися нагодувати своїх учнів баландою – вода плюс варені кормові буряки.

Українці – нація мудра. Голодні роки 1933 навчили людей бути більш запасливими. нашої сім'ї допомагала сусідка, бо за волею долі, була бездітна. Тому ділилася своєю вечерею зі мною та моїми двома сестричками. Дай, Боже, щоб це не повторилося!»

Гамза Олександра Михайлівна, 1939 року народження, село Жереб'ятин:

«Ті два роки, 1946–1947, були, мабуть, найважчими в моєму житті. Батько не повернувся з війни. Мати рано йшла на роботу. Вона працювала на фермі в артілі села Сальків. Це біля Жереб'ятини і Процева. А ми з молодшим братиком прокинемося – їсти хочеться, а в хаті нічого нема, і мама на роботі. Біжимо до ферми, заховаємося в ліску біля кринички і чекаємо, поки мати крадькома винесе нам пляшку молока. Ми вип'ємо – і додому. А одного разу брат узяв ту пляшечку і побачив чужих людей, що йшли до кринички. Дитина так злякалась і розгубилась, що вилила те молоко в криничку. Вода, звичайно ж, побіліла. Брат ще більше розплакався – не можна було заспокоїти.

Нащо ж ти вилив молоко? Тепер будемо голодні, – стала я йому дорікати. Я боявся, що нас уб'ють і маму уб'ють! Отак, дійсно ризикуючи, мати рятувала нас від голоду».

Гончаренко Степан Андрійович, 1936 року народження, село Ревне:

«Ті голодні роки дитинства забути ніколи не зможу. Наша сім'я складалася з п'яти чоловік: мати і четверо дітей. Батько не повернувся з війни. В 1943 році після звільнення нашого краю, він на кілька днів прийшов після поранення, та й знову пішов на війну. Мати говорила, що він загинув десь за Києвом, а де саме не знаю. На час голоду мені було одинадцять років. Мати послала мене до гречаної скирти на вишеньківському полі набрати хоч трішки полови, я набрав торбинку і пройшов на край поля і побачив,

що там два ряди не змолоченої гречки лежить у валку. Я підняв соломку і побачив, що торішня гречка вже висипалась. Я прибіг додому і сказав про це матері. Вона дала мені мішок і маленьку мітелку, щоб я назмітав зерна. Я приніс додому кілограм 15 гречки з землею. Мати перевіряла вміст мішка, помила гречку посушила, потовкла у ступі, а ми не спускали очей з цих маминих дій і чекали коли вже вона зварить кашу, як обіцяла. В нас була корівка і кашу ми їли з молоком. Вона була така смачна, що я і досі пам'ятаю той смак. Хліба в нас не було. Щоб спекти оладки ми ходили на поле, яке було засіяне озиминою по картоплі, збирали крохмаль з тієї мерзлої картоплі, яка залишилася після збирання врожаю на землі. Приносили знайдене додому, мати мила його, добавляла лободи чи моріжку, як він підріс, і без олії, лише потерши сковороду свічкою пекла ці млинці. Не дуже смачна їжа, але іншої не було, їсти хотілося і мусили їсти. З цього картопляного крохмалю мати варила і суп. Туди добавляли лободу, калачики, ще якусь траву, яка в той час виросла. З літа 1947 року я пішов пасти людський скот. Коли почалося навчання в школі, то ми з братом пасли по черзі. Він ходив до школи до обіду, а я після обіду, а потім після школи біг на пасовище, щоб пригнати худобу додому. Звичайно вчитися не було коли. Зате ми за літо зробили у господарів по 30 кг картоплі з однієї худобини, або відерце жита. І ми цьому були дуже раді. Так ми тоді і вижили».

Голіяд Данило Арсенійович, 1930 року народження, село Сошників, житель села Гора:

«Наша мама померла дуже молодою, ще до війни, залишилось із батьком п'ятеро дітей: Степан, Марина, Іван, Сидор і я. Потім почалася війна, і батько пішов на фронт. Ми залишилися із старшим братом. Коли війна закончилась, наш батько додому не прийшов, сказали, що пропав без вісті. В 1946-1947 роках ми дуже бідували, не жили, а мичились, бо ніхто нам нічого не давав і не помагав. Єдине, що нам як сиротам розрішали – на полі збирати колоски. Всіх других селян ганяли з поля, декого навіть в тюрму садили. Ото ми ті колоски жували, смоктали і ковтали. Як вижили – не знаю»

Гороховська (Довгопостол) Галина Митрофанівна, 1927 року народження, село Рудяків:

«У моїх батьків було четверо дітей – три дочки і син. Про голод 1932–1933 років мало що пам'ятаю. Знаю, що весь час хотілося їсти. І перед очі-

ма картина: сиджу біля вікна, а на лаві чавун із щавлем, политим малясом. Батько тоді працював у селі Старе на цукровому заводі і, мабуть же, приносив додому маляс.

А про 1946–1947 роки можна розповідати багато. Коли розпочалася війна, брата забрали на роботу у Німеччину. Там він і загинув – його привалило в шахті. Батько був на фронті, потрапив у полон і аж до визволення пробув у німецькому концтаборі. А потім – інший концтабір – уже в Росії. Тому додому він повернувся в кінці 1946 року. Його відпустили через хворобу.

Мати, сестри і я працювали в колгоспі. Був у нас і свій город, тільки ж часу на нього не було зовсім. Обробляли ми його ночами. Вночі копаємо, а вранці ж треба на колгоспне поле. Після звільнення Рудякова у колгосп забрали худобу, яка в кого була. А в тих, хто ніби-то сприяв німцям, забрали все. Але коней було мало, та й ті чомусь подохли. Говорили, що неправильно зробили якісь щеплення. Тому землю орали коровами. Запрягали чотири тварини, біля них ішли чотири жінки, а п'ята – за плугом. Ось так. Я в ланку пішла у 16 років і працювала нарівні з дорослими. Було не раз, що від жару і важкої роботи в мене кров носом ішла і довго не зупинялась. Тоді мати сказала, щоб ішла на ферму. Хоч і там було не легко.

У 1946 на городі, можна сказати, нічого не вродило. У нас із попередніх років був запас проса. Ми його товкли, і поторошку пшона мати добавляла в суп, який був, звичайно ж, без картоплі. А висівки, які залишались, ми знову товкли, переминали і робили такі собі «мнишки». Я їх брала на роботу. Не пам'ятаю, щоб у колгоспі нас годували. Їли що в кого було.

А коли повернувся батько і побачив, як ми голодуємо, сказав матері витягти із скрині рядна, скатерки ткани і поїхав у Білорусію міняти все це на хліб. Туди він їздив два рази. Привіз картоплі. Перший раз ми її продали і купили борошна, а другий раз посадили. А коли вже з'явилося у нас борошно, мати стала варити затірку. Яка ж вона була добра!

Одного разу прийшла до нас дядина і, плачучи, стала просити щось поїсти, бо дядько вже обезсилений лежить під бузиною – в них зовсім немає чого їсти. Мати щось дала, але ж і в нас було голодно. Сім'я-то чималенька. Ще й сестра з дитиною до нас перебралась, бо її чоловік не прийшов з війни. І дядько, і дядина так від голоду і померли...»

Григор Ольга Костянтинівна, 1925 року народження, село Вороньків:

«Багато всього вже забулося, а 1946 і 1947 – ні. Ми весь час хотіли їсти. Тим, хто працював у колгоспі, колгоспні кухарі варили їсти. Це була затірка – вода і трішки борошенця. Але й цьому були раді, бо на роботу йшли голодні. Дома ж їсти було нічого. Цей випадок трапився на буряках. У 47-му. Всі вийшли на прополку. В обідню пору покликала нас до казана, де варилася затірка. Кожен одержав свою порцію. Наївся чи не наївся – як хочеш. Дівчатам ще було легше, а хлопцям не вистачало. Їм же більше треба, а що ж вони їли – жиру ніякого, хліба теж не було. Поївши, ми лягли відпочити, а один парубок, Іван його звали, помітив, що в казані багато пригоріло затірки. Він за ложку – і давай вишкрібати те, що пригоріло. І так наївся тієї гарі, що думали, не виживе. Як схопив його живіт – криком кричав. Ледве вичуняв.

Нас весною, можна сказати, врятував щавель. Коли він з'явився, люди плавом пливли у ліс. Із щавлю варили якусь бовтянку, пекли млинчики. Вродило його в той рік дуже багато. Природа наче рятувала людей від голоду.

А ще ми ходили на заробітки. Були люди, які жили заможніше. Вони наймали молодих дівчат обробляти городи. То ми в обідню пору замість того, що відпочивати, за сапи – і на город. А нам за це могла хазяйка по пиріжку дати або й по чашці молока. Хто тоді думав про здоров'я – тут якби наїстись».

Григор Галина Данилівна, 1932 року народження, село Гологурів:

«Сім'я у нас була велика. У батька було два сини і чотири дочки. Найстарша Ганна 1907 року народження, а я наймолодша. Коли почалася війна, брати пішли на фронт. Батька за віком не забрали. Обидва хлопці повернулися живими, пішли в Київ працювати на завод, завели свої сім'ї, а дівчата залишалися в колгоспі.

У 1947 ми, як і більшість, недоїдали. Але найважче довелося старшій сестрі. Її чоловік не повернувся з війни, і лишилися сиротами четверо дітей. Допомоги таким дітям не було ні від колгоспу, ні від держави. Сестра дуже бідувала. Ми в батьковій хаті всі їли з однієї миски. Зварить мати щось на сніданок, ми швидко поїмо – і на роботу, а материну долю залишаємо в мисці. Думали ж, що вона їсть. Аж ось у матері почали пухнуть ноги. Ми не могли й подумати, що то від голоду. А їй усе гірше й гірше. Що таке?

А виявляється, мати не їла того, що їй залишали, а все віддавала Ганниним дітям, тобто внукам. Давай ми тоді рятувати матір. Хлопці привезли з Кисва порошок какао (десь вони його дістали), і ним ми відпоювали матір, аж поки вона не поправилась. А кілька жінок із Головурова, знаю, померли від голоду, бо все, що було, віддавали дітям.

А одна з моїх сестер, Маруся, відсиділа в Челябінську три роки тюрми за те, що в 47-му принесла з поля за пазухою скількись там картоплин. У колгоспі садили картоплю, і Маруся не втрималася – дома ж голодна сім'я. Не встигла вона переступити поріг хати, як у двір нагрянули бригадир, голова колгоспу. Знайшли ту картоплю – і сестра стала злодійкою, украла колгоспне добро. А самі ж брали мішками. Обидва головувавці. Не буду називати прізвища, бо живуть у селі їхні внуки, а вони ж не винні. Десь уже пізніше (я не пам'ятаю рік) прийшов сестрі лист із Челябінська наче, в якому писалося, що вона оправдана, просили вибачення... І той десяток картоплин забрали, і сестру...»

Гусинець Федір Іванович, 1941 року народження, село Глибоке:

«Народився я за 2 місяці до початку війни. Батько на фронті. Перший спогад з дитинства, який ніяк не забувається: запах від згорілих будинків. Вулиця Герасимівка, яка перетинає Глибоке з Бориспільського шляху на Рогозів була спалена німцями повністю під час відступу. Жити приходилось по вцілілих хатах разом з родичами по 15 і більше малих і старих у одній хатинці. Для дитячих розваг мались чудернацькі «витвори мистецтва» із плавленого скла, знайденого на пожарищах, стріляні гільзи, а ще краще цілі патрони, які покалічили не одного мого ровесника. Коли підріс, ходив з старшим братом завертати корів на випасі, там валялись невеличкі міни від міномета і стояв металевий хрест на місці убитих пастухів.

Головна розвага ще «у війну», шукати порох, тол, патрони і все, що видавала весняна земля після боїв 1943 року. Я маленький хлопчик ніколи не наїдався. Пам'ятаю постійне почуття голоду. Ми йшли на поле весною. По ріллі, де була торішня картопля, збирали маленькі сірі кульки, це був крохмал від незібраної мерзлої картоплі, ми збирали її і несли додому. Для приготування якоїсь їжі рвали жовту лободу. Потім добавлялись туди різні «вітамінні» інгредієнти і появлявся якийсь витвір на харчовальному фронті. Саме фронті, бо це була дійсно боротьба за виживання. Ми знали, що в березовому гаю появилася щавель або гриби – бігли туди. Починала цвісти

біла акація, їли її цвіт. У кого біля двору росте шовковиця, де посіяли горох, налились початки кукурудзи, трохи підросли яблука, вишні і все це ми жадно тягли до рота. Страшно подумати, як ми страждали, як голод мучив нас. Один хлопець навіть шукав їжаків і їв їх».

Дегтяр Ніна Павлівна, 1942 року народження, село Артемівка.

Голод 1946–1947 років пам'ятає погано, адже на той момент їй було лише 4–5 років. В сім'ї їх було п'ятеро, ніхто від голоду не помер. На все життя їй запам'ятався момент, коли вони збирали кришечки хліба, що залишились на столі. Їли все, що могли знайти, особливо їй запам'яталося, що їли акацію разом з жуками. Легше було тим сім'ям, у яких була корова, вони голодували не так сильно. Згадує, що люди ховали зерно, закопували десь подалі від хати, так і виживали. Пригадує, що старі люди розказували, що вилучали все, особливо у заможніших селян. Забирали не лише зерно. Згадує, що люди особливо боялись різати свиней, тому що свині обкладались великим податком. Через це смалили порося вночі, завішували вікна двері, що дим не пройшов. Шкури закопували десь подалі, в лісі. Люди, в яких було якесь майно, їздили продавати, міняти його на харчі в Західну Україну. Багато хто не повертався, або помирав від голоду, або були пограбовані і вбиті.

Деркач Ольга Микитівна, 08.08.1927 року народження, село Перегуди:

«Я уже дуже стара і багато чого не пам'ятаю. Але те, що у 1946 році людям не було чого їсти – оте не забулося. У нашій сім'ї було семеро дітей, а в інших сім'ях ще більше. В 1946-1947 роках ми були вічно голодні, їли і листя, і ягідки – все що траплялося від землі. Тоді мій батько (в селі його називали Микитка) плотникував, і це нас врятувало. Що просили люди, він допомагав, і за це йому щось давали з їжі. А ще у нас була корівка. Бувало за тиждень збирали молоко, і старша сестра їздила на базар його продавати, щоб купити у сім'ю кусочок хліба, який в той час був дуже дорогий.

Я працювала в колгоспі ім. Петровського. Ми копали, сапали, садили багато чого, але найбільше запам'яталося, що вирощували тютюн, працювали зранку до ночі, але платні нам за це майже не було.

Працювали задарма. Ніколи не забуду того страшного життя».

Сулмівські школярі, що пережили голод 1946–1947 років. Світлина 1948 року.

Єрмакова Віра Миколаївна, 1930 року народження, жителька села Гора:

«1946-1947 роки були дуже трудними, виживали хто як міг. Деякі люди з нашого села цілими групами їздили в Западну Україну по хліб, вимінювали його у людей на всяку всячину, яку туди везли: одяг, різні речі, що в кого було або хто які лахи мав. Їздили в основному ті, хто не мав корови. У нас була корова, і ми спасались молоком. Працювали тяжко в колгоспі. Пам'ятаю, як ми, дівчата, грузили на станції бомби, які збирали по полях сапери. Куди їх возили – не знаю. Годували нас похльобкою, в центрі села зробили столову для голодуючих. Хліба не давали, а похльобку із якоїсь трави чи шавлю можна було їсти».

Желевська Ніна Трохимівна, 1930 року народження, село Горобіївка:

«Пам'ятаю посушливе літо. Я працювала в колгоспі у городній бригаді. Був великий недорід. Ми сіяли пшеницю, просо, садили різні городні культури: капусту, пастернак, огірки, помідори, сіяли моркву. Тоді ми працювали на трудодні. У бригаді, крім бригадира, були одні дівчата. Для кожної був доведений мінімум, виробити 120 трудоднів. Я була молодою дівчиною. Вже в чотирнадцять років змушена була йти працювати в колгосп. У городній бригаді виробляла 229 трудоднів. Старалася, щоб заробити більше. Але що можна було одержати на ті трудодні. Щоб одержати хоч який урожай, вставали рано і до сходу сонця поливали капусту. У нашій сім'ї було 10 їдців. Щоб якось вижити, мати разом з чоловіками їздила в Західну Україну, щоб помінати речі на хліб. Їздили компанією зверху вагонів. Гуртом було сміливіше. Була надія, що ніхто нас не пограбує, коли будемо вертатися додому. У колгоспі гнилу картоплю збирали та переробляли на крохмаль. Дід і баба були трудолюбиві. У молодому лісі між дубками сіяли збіжжя і щось родило. Хліба не було. Якби не їздили в Західну Україну, то й не вижили» [5].

Залізник Марія Дем'янівна, 1939 року народження, село Гологурів (сусідка Н. М. Серги, вул. Дружби, 47):

«Були голодними воєнні роки і після воєнні. Щоб вижити ходили в ліс, рвали калину, шавель, терен. З полови замоченої або запареної робили маторжаники, з мерзлої картоплі, зібраної на полі, робили млинці.

За сучасних часів, коли порали поросят і замішували таку їжу, то було порівняння, що поросяча їжа зараз краща, ніж тоді була людська.

Згадується випадок з дитинства тих часів, коли Марія пішла до сусідки, покійної баби Черкаски, та пригостила її тертениками (чи млинчиком з якоїсь поганої картоплі), то вона дуже отравилася. Мати Марії потім казала: «Дитино моя, ми живемо бідно, а вони ще бідніше. Тому те, що вони тобі дають не бери! Подякуй, а їсти нічого не їж!».

Засенко Валерій Андрійович, 1935 року народження, село Любарці, колишній директор Любарецької середньої школи:

Жили ми з сім'єю (мама, батько і менша сестра) в будинку для вчителів. Харчувалися бідно. Чомусь запам'ятались всі страви з проса та кукурудзи (каша, юшка). Щоб якось вижити і краще харчувати дітей, тримали голубів на м'ясо. Одного разу, хтось чимось нагодував голубів і вони пропали. Пам'ятаю, як мама плакала, адже залишились без м'яса.

Ізварик Ольга Іванівна, 1927 року народження, село Ошитки на Київщині, нині затоплене Київським морем, жителька села Гора:

«Коли в 1945 році я повернулась з Німеччини до свого рідного села (перебувала на примусових роботах з 1942 по 1945 роки), воно було повністю спалене, з 1273 хат, які були до війни, залишилось лише 11.

Наша сім'я разом із сусідською сім'єю поселились у вцілілому амбарі розміром 4Х4 метри. Там жили 8 осіб разом з дітьми. Зробили маленьку піч, а спали на підлозі на соломі. Ранком кожен ту солому збере, звяже в пучок, а ввечері знов розстеле. Така була наша постіль. Не було не те що постелі, а звичайного відра для води. Користувались дірявим і ржавим. Поки з колодязя води витягнеш – половина води виллється. Один кузнець зжалився над нами і зробив відро. Посуду також не було. Так усі жили: хто в землянках, хто просто в накритих деревом окопах.

На роботу ходили в колгосп, а там в 1945, 1946 і 1947 роках нічого не платили. Почали тільки виплачувати в 1948 році по 100 грам овса на трудовий день. Це були найтяжчі мої роки, які мені і в трудовий стаж не ввійшли. Так нам держава віддячила за непосильну працю в колгоспі.

В 1946-1947 роках голодували ми, я бачила в селі пухлих людей. Рятувались люди гнилою картоплею в кагатах. Ці кагати були заповнені картоплею ще при німцях. Ото ми рились в тому гниляччі і приносили його

матері, а вона без жодного жиру (бо нічого не було) жарила такі млинці. Вони смерділи, а ми їх їли, бо їсти хотілось. Сахару, хліба у нас не було, а за сіллю ми ходили пішки до Києва за 70 кілометрів. Зимою брали сані, щоб не нести на плечах мішки. Виживав в 1947 році той, хто працював як віл. Інші помирали. На вулицях у нас лежали мерці. У колгоспі мало було того, що ми робили за палочку, тобто трудовень. Кожного ще зобов'язували принести в колгосп 20 кілограмів осінню жита для посіву. Казали, де хочете, там і беріть, посилали навіть просити милостиню у сусідні села, щоб зібрати жито.

У нас був у селі магазин, але ми туди ніколи не ходили, бо в нас не було грошей.

Ой, не дай Бог нікому так жити, як ми жили тоді!»

Карбовська Ліда Миколаївна, 1943 року народження, Харківська область, місто Богодучів, жителька села Гора:

«В 1947 році голодовка була. Мої батьки їздили у Львів за зерном, вдвох їздили. Зерно привозили, щоб було що їсти і чим посіяти. Їздили в Западну дуже багато. У нас була одна корівка да курочки. То у нас ніхто не вмер. А вже сусідка наша Гніденко Марія Олексіївна 1932 року народження померла з голоду. Батька її у війну убили німці, розстріляли в 1941 році. Перед смертю Марія зійшла з ума, страшно було на неї дивитись. На нашій вулиці також померла вісімнадцятирічна дівчина. Мій дід Данило Никифорович Бабай, 1898 року народження, був пухлий від голоду, а згодом помер. Дід молока не пив, мало їв, все оставляв дітям. Батько мій Бабай Микола Данилович, 1919 року народження, збирав колоски на полі, так його у 1946 році посадили на п'ять років в Мордовію в концлагер. Вернувся додому після тюрми, хворий. На кладбіщі знімали хрести, щоб топить хату. Багато христів не було на могилах.

Наш брат маленький Коля в 1949 році після голодовки тож помер, йому було три роки всього.

В нашій сім'ї всього п'ятеро дітей було тоді в голодовку. По вулиці часто несли покойників. Від голоду зійшли з ума мого дядька Просяник Олексія Михайловича дочка Алла, яка 1922 року народження була. Згодом вона і померла. На іншій вулиці у сусідки було четверо дітей, чоловіка у неї не було, убило на фронті. Діти в неї пухлі були, але вижили. В 1947 році хліба

ми майже не бачили. В 1947 році мій двоюрідний брат народився, ми йому від корови молоко носили, а тепер він у Києві професор Желнов Анатолій Іванович.

Їли ми рідкий суп. Я все маму питала, чого там одна вода. А дід казав, що добре що й такий є.

Голодомори думаю були, бо Совеєти зробили, бо вивезли весь хліб з України.

І в 1932 у грудні місяці совети моїх діда й бабу вигнали в 25 градусний мороз на вулицю, а все зерно і хату забрали.

Тією зимою біля магазину, де хліб продавали, було море трупів, що уми- рали в черзі, так казала мені мама. Горював наш народ всегда через совети».

Ковбаса Ольга Федорівна, 10 грудня 1923 року народження, село Ве- лика Стариця:

Сім'я: тато: Герасимець Федір Панфілович (з батраків, рано почав за- робляти на життя); мама: Герасимець Пестина Пимонівна (з сім'ї заможних селян); діти: Ольга, Катерина, Марія, Іван, Василь, Микола.

«У 1941 році, за два дні до початку війни, я закінчила 9-річну Дударків- ську школу. У п'ятницю – останній екзамен, а рано-вранці у неділю – війна. Не вірили, думали, що то грім гримить...

А в 1942, 12 травня нова біда – мене разом з 32 молодими хлопцями й дівчатами вивезли на роботу в Німеччину. Додому я повернулася 24 лютого 1945 року. Добре пам'ятаю: темно, ніч, від хат – тільки згарища. Тато з ві- йни не повернувся, і мати з дітьми жила в Головків. Їхня хата вціліла, і вони 1 кімнату здали нам: 4 вікна, піч, груба...

Добре пам'ятаю: у 46-му році була велика посуха, навіть просо не вро- дило. На трудовень давали 200 г зерна (у матері 100 трудовнів). Рятувалися ми моїми красивими платтями. Я привезла з Німеччини (мала платню від господарів по 15–20 марок щомісяця) 12 платтів та хусток.

Ото мати бере плаття та йде в Гоголів до дитячого лікаря Сущинської. Продавала його за 300–400 рублів (пуд пшениці коштував 500 рублів).

У червні 1946 року я почала працювати в магазині (в основному там були різної величини горщики та розливна горілка), а сестра Катерина – на фермі дояркою в колгоспі ім. Брусиловського.

Працювали тяжко і вдома, і на роботах, а жити не було за що. У нас

була найбідніша сім'я. І сестра Катерина вирішила їхати в Західну Україну. Мали одну тисячу рублів за мої плаття та ще одну тисячу позичили, та й подалися в Київ, на «толкучку». Там купили рукавиці, воєнні сорочки, шап- ки-ушанки (зірочки обов'язково знімали), хустки.

З тим товаром сестра Катерина (з нею ще було четверо старичан) і по- їхала на захід. Їхали на товарняках, зверху на піску, щебні, дошках... Були добрі провідники, брали безплатно таких «пасажирів», як сестра.

Бувало, тиждень ходить по селах Західної України моя сестра, щоб об- міняти крам на їжу.

За хустку давали 4 кг пшениці, за рукавиці – 6 кг пшениці, за військову сорочку – 16 кг пшениці.

Господарі на заході чесно брали на зберігання те зерно, у них же й за- ночували наші люди, даючи за це вибиту хустку. «Ще й повечеряти, дивись, дадуть: 5-6 картоплин та огірок».

Привезла на своїх плечах сестра Катерина 6 пудів жита (на 2 тисячі рублів). Отак до самої весни, до квітня місяця сестра 6 разів з'їздила на Західну Україну. Частина зерна продавали (в 4 години ранку ішли пішки на базар у с. Гоголів, щоб були гроші на податки).

Пшениця тоді коштувала 500 рублів за пуд; жито – 400 рублів за пуд; ячмінь – 350 рублів за пуд.

Для себе зерно розтирало на жорнах (тоді через 10 хат і жорна). За одну годину змелювали 1 пуд зерна. Випікала мати хліб, на сім'ю 1 хлібина на день (ми ніколи не наїдались його).

А з квітня 1946 року стали ходити на картоплю (вчотирьох ходили). З тієї перемерзлої гнилої картоплі ми робили коржики, від яких дихати не було як. Був тоді головою колгоспу Титаренко Тимофій Степанович. Коли він зайшов до нас і побачив, як бідує сім'я фронтовика, пожалів і виділили нам пудів 2 зерна.

Тяжкий був 1946 рік! Пам'ятаю: нічого взути, нічого одягнути (ні зи- мою, ні влітку). А ще холод! Не було ж чим топити, на лаві у відрі вода зашерхала.

Ми не плакали. Держава нам не допомагала, навіть сім'ям загиблих фронтовиків!

Я запам'ятала 12 липня 1947 року свято Петра і Павла! Як кажуть у на- роді: «На Петра і на Павла наварила-напекла». Так і в нашій сім'ї вийшло:

спекла мати із ще не зовсім достиглого жита хліб (правда, був він зеленкуватого кольору, лоскотав у горлі, але ж такий смачний!), наварила молодій картоплі (з кожного кущика обережно піддовбала по 1–2 картоплинки)... То було щастя! Справжнє свято! У 1947 році вже давали на 1 трудовень десь по 400 г зерна. Я працювала в магазині (моя зарплатня 350 рублів). Сестра Катерина знову повернулася на ферму, працювала дояркою. Але сім'я велика. Ми не наїдалися ніколи! Тож ночами, коли дозрівала колгоспна кукурудза, учотирьох з дівчатами ходили за село й ламали качани. Хоч підняти по 2 пуди молодим дівчатам тяжко, але «піддавали» якось одна одній...

А ще ми ходили допомагати по господарству бездітним людям. Отак помаленьку й виживали, як могли.

Страждала не тільки наша багатодітна сім'я. Так тяжко в післявоєнні роки жив увесь наш люд».

Комащенко (Безсмертна) Єфросинія Олексіївна, 1941 року народження, село Велика Димерка, жителька Кучакова.

Мешкає в Кучакові близько шістдесяти років, народилась в селі Велика Димерка. Голод 1946–1947 рр. пам'ятає лише фрагментарно, на той момент їй було 5–6 років. Сім'я була дуже бідною, мати вдова, троє дітей. Мати працювала в колгоспі на трудовні, давали грам по 200 хліба або зерна. На невеликих городах вирощували пшеницю, ячмінь, з цього інколи пекли хліб. Виживали як могли. Хліба майже не було, вже після смерті матері в 1949 р., старша сестра пекла щось на зразок хліба з кукурудзи. З багатих сімей збирали податки, відбирали майно. Так як їхня сім'я була бідною, то їх не зачіпали. Яскраво запам'ятала два моменти часів голоду. Весною разом із старшою сестрою або матір'ю ходили на колгоспне поле збирати мерзлу картоплю. Мати з неї пекла щось на зразок дерунів. Розповідає, що збирали тоді всі, з поля ніхто не згнів. Їли моркву разом із бадиллям. Мати варила якусь затірку, кришила туди все, і саму моркву, та більше бадилля. Але така їжа була досить небезпечна. Старша сестра Катерина так отруїлась, що ледве не вмерла. Після голоду стало трошки легше, коли з'явилась корова.

Пригадує, що Володимир Комащенко (брат її чоловіка) 1925 р. н., коли ще був живий, говорив, що на власні очі бачив в 1947 році людей померлих від голоду, лежали прямо біля дороги, що вела до залізничної станції Кучаків».

Косовець Олександр Власович, 1925 року народження, житель села Вишеньки:

«Коли закінчилась війна, то чогось появились недорід і недочет продовольтва, і тоді почали голодувати. Влада забирала все, вивозила у заготовлю у Бориспільське заготзерно. Колгоспникам туговато було, і от щоб людей якось заставити працювати, бо голодному звісно ж як працюється, то в колгоспах варили галушки. Галушки із тіста любого вже навчилися варити – із пшеничного і житнього, і квасолу варили у загальному котлі і в обід кормили. Хто був на роботі, той получав порцію. Не пам'ятаю чи 3 чи 4 галушки, ну, а юшки, котли були великі, ще й добавку пригласали.

І от, у нас у той час головою сільської ради прислали осетина Сурхаєва, і коли люди відмовлялися робити, що нема з чим іти, ми голодні, умираємо, пухнем від голоду, він говорив: «Идите, там вареный хлеб дают». Він не знав, що це галушки. І оцей його вираз мені запам'ятався на все життя. Що «вареный хліб», ідіть на роботу і будете ці галушки їсти. То я галушками цими кормився, але працювати важко приходилось. Голодні хлопці одили в пле і м'яли колосочки, які почали наливатись, в долонях обминали і їли. Я пробував, але мені не дуже подобалось це їсти. Мені більше їлась кропива варена і лобода сіра, так звана дика, і жовта, а її було багато на городі. І зараз я її зберігаю, як пам'ять, росте над стежкою, і в дворі, і в городі. Колись голодна привичка ще й сьогодні змушує на всякий случай це берегти.

Звичайно, голодний лягав, голодний вставав, але пухнуть не пухнув, як другі, так і пережив той 1946-й і 1947 рік.

А ще тоді Західна Україна виручила багато. Там же колгоспів не було, цього ще грабежу такого нагального не було, а у людей дещо бул. Їх стали випускати масово, бо літаків збивали багато німецьких і наших, переплавляли їх, і робили чавунчики. Наші люди скуповували їх і їхали обмінювати: за чавун получаш чавун ерна для господарського користування.

От так було це. Я не їздив, бо закачувався в транспорті, а тут купував, якраз у тих, хто їздив. Ми купували в них теє зерно, у жорнах мололи. Жорнів по селу було багато, але бувало так, що в декілька місць підеш, і скрізь, як кажуть, у млині, завізно, тобто, багато тих, хто бажає змолоти. А нам з матір'ю приходиться іти далі. Так було, так пережили і до цього часу, слава Богу, живу вже 93 рік».

Записав син Олександр у червні 2018 році.

Кошіль Параска Антонівна, 1927 року народження, село Вишеньки:

«В 1946 році ще зовсім не заскирдували, як почали молотити зерно і зразу вивозити у заготзерно. Урожай був непоганий. Тільки чуть починало видніти, починали працювати аж до темноти, а якщо був місяць – то і до місяця. Ночували там, у скирді соломи. А чуть повидніло, знов до роботи. Їсти варили три рази, декому передавали з дому передачі через тих, хто йшов на іншу роботу. От так і жили: не помитися, не перевдїтись, мусили робити, бо додому не пускали. Саме тяжче було жінкам. На трудовдень давали аванс по 200 г., а потім в кінці року виявилось, що майже всі колгоспники винні колгоспу, і другий рік починали працювати вже безплатно. Колгосп залишив зерно на посів, а всю решту здав государству, людям не залишили нічого. От так і настав голод 1947 року. Даже вже після того, як заскирдоване було поле, то не пускали людей збирати колоски. Об'їзний їздив конем верхи по полях і проганяв людей, бив або арештовував.

А було, що і судили, бо назбирав у торбу колосків. У нас жінка щось запізнилась всипати (обгорнуть) картоплю (тоді була норма 0,25 соток на кожну жінку). Всі повсипали, лишилась одна вона. об'їзний під'їхав до неї, замітив, що у кармані у неї картоплинка, обшукав її і знайшов 12 картоплин. Заявив у контору, і їй присудили три місяці примусової праці. В нас в колгоспі 2 кагати картоплі спарилось і загнились. Люди йшли й брали ту картоплю. Що вони з неї робили – не знаю, бо вона так сильно смерділа. В нашій сім'ї картопля та кормові буряки були свої, а також трохи було зерна, то ходили драти вручну на жорна, щоб була мука. Тоді до неї добавляли буряк та картоплю, з цього пекли хліб. Були люди, що голодували і вмирали. Багато людей їздило в Западну Україну міняти, якщо було що міняти, на зерно. От я з подружкою теж зібрались і поїхали. Мама не пускала, а мені було цікаво поїхати і побачити Западну. Зима була люта, але це вже було 8 березня, сніг розтанув, й на вулиці тільки калюжі сонце гріє, здавалось буде весна. От ми зібрались два мужики вже не молоді і ми з подружкою. Взяла братові одяжки, ситцеві платочки, цінного такого нічого не було, хотя у мене були красиві шерстяні платки, но мені їх було жалко брати. В той час їхати в Київ нічим було, йшли пішки. От ми прийшли на Дарницю, на вокзал. Білети теж не продавались. Людей дуже багато, по путях стоять вагони-товарняки. Хтось там сказав: «Отой состав буде їхати на Западну», і всі побігли. Вагони грязні, видно возили скот, і без криші, а внизу кізяки.

Ми вирішили сісти на площадку, бо там чисто. Під'їхав локомотив, зачепив вагони і повіз. Тільки куди? Завіз у тупік, відчепився і поїхав. А ми лишились. І так ми пробігали ніч і нікуди з Дарниці не поїхали. На другий день таки найшли ті вагони, що їдуть на Запад, але теж грязні. Посідали на кришу вагона зверху. Проїхали трохи і знову в тупік заїхали. Вирушили з третього разу: у вагонах місця не знайшли, пішли на площадку. І тут потягнув мороз, а вдіти ми легко, бо дома була весна та й вдітись не було в що. На площадці просторно, людей не багато, от ми побралися за руки й давай танцювати. Ноги померзли, бо на мені хромові чобітки, а там обмотані ноги полотняною онучою, що ж вона гріє?

Їдем дальше, пішов сніг, а мороз 17 градусів. Дивимось, впереді нас вагон, і на ступеньках сидить мужчина в шинелі вже мертвий. Десь в якийсь полустанок його скинули. І так на третій день ввечері ми добрались до Західної. Друзі мої вже були в Західній, знають, що треба йти до сільради, щоб направили, куди йти ночувати. Чоловіків направили в сільраді в одну сторону, а нас в другу. Зайшли до хати, привітались і говорим, що нас направили до вас на ніч. Трапились люди добрі жінка, двоє дітей і бабушка. Жінка топила піч, варила картоплю в мундирах, в хаті було тепло. Жінка нам каже: «Роздівайтесь і лізьте на піч грітись». Ми стали роззувати чоботи, так онучі примерзали до устілок, що були з соломи. Полізли на піч і давай відтирати ноги. Поки їх розігріли і самі понагрівались. Потім хазяйка позвала нас вечеряти, бо ми ж були дуже голодні. Спасибі їй і царство небесне її душі. Яка добра була в неї гаряча картопля і капуста, помазана лляною олією. А потім на теплу піч полізли спати. Вранці встали і пішли по селу міняти. Люди уже не хочуть нічого брати, бо кожен день ходить цих міняльщиків, що вони їм, мабуть, надоїли. І так ми три дні прожили, пока поміняли свої нехитрі речі. Але я привезла додому десь 18 кг зерна, жита і ячменю. Стали добиратись додому та сама історія. Людей тьма, а транспорту нема. Їздим то вперед, то назад. Сніг перестав йти, і мороз поменшав. Десь проїхали половину путі у грязному вагоні, тоді на якомусь полустанку завезли нас в тупік і відчепився локомотив, поїхав. Знов давай шукати, хто б довів до Києва. Вроді би знайшли поїзд, що буде їхати на Київ. Вагони з кришами та без криш. А площадок зовсім немає. І вагони дуже маленькі, не такі, як тепер, і состав невеликий. У вагонах кричать, давлять людей. Та кричить, що клунок украли, страшно слухати, що робиться, і люди почали

лізти на кришу вагонів. От і ми з подругою залізли на вагон, постягали свої клунки, у неї чуть більше, бо вона возила дві кувалди нові. Поклали ми під голови клумачки, полягали ниць на холодне залізо і поїхали.

Приїхали в Дарницю уже ввечері, скрізь темнота. Біля базару недалеко жив мого батька двоюрідний брат, ми прийшли до нього, щоб попросити саночки і їхати додому, бо снігу і в нас накидало за ці дні багато. Залишали нас ночувати в Києві, та куди там, треба додому, бо знаєм, що матері переживають за нас. Взяли санки, зложили свої клуночки і поїхали. Із санками вже легше, чим на плечах нести такий тягар. Дорога скрізь хороша, накатана, а банди в той час не було ніде. Так ми собі спокійно й дійшли до села. Місяць повний світить нам дорогу. Так із центру Києва ми по снігу навпростець поїхали, бо снігу намело поверх заборів, і він замерз, що не провалювався. І так 18 березня у 2 часа ночі ми приїхали додому. Виходжу в двір, а там прокидана стежичка, як тунель. От такий був сніговий березень у 1947 році. Мама дуже обрадувалась, що жива вернулась додому. Я і тепер, як згадаю, що прийшлося пережити, так і самій не віриться. Скільки перемерзнуть, а ні насморку, ні кашлю, нічого не було, отакий кріпкий був організм. А на старість тепер усе виходить». Голодомор 1946–1947 років згадують жителі інших сіл Бориспільщини.

Корніяк Михайло Якович, 1937 року народження, місто Бориспіль:

«Коли закінчилася війна всі думали, що все буде вже добре. Але в 1946–1947 роках ми всі голодували, щоб якось вижити восени та зимою ходили по городах і шукали мерзлу моркву та буряки, які інколи залишались невиконаними. Одного мого однокласника навіть прозвали «морквяником», бо він весь час їв мерзлу моркву. Хліба в хаті не було, інколи мати якось умудрялась дістати кусочок. Це було для нас свято. В школу нам давали по вареній картоплині або буряку. Якщо інколи давали сахарний буряк – то він був надзвичайними ласощами. В Борисполі люди не жили, а виживали як могли» [6].

Кравчун Лідія Ульянівна 1937 року народження, село Кучаків:

«Я пам'ятаю, що жінка з нашого села в 1947 році двох своїх старших дітей, хлопчиків, посадила самих на поїзд (у Кучакові була залізнична станція), бо знала, що їх підберуть і відправлять в дитячий будинок, де вони не помруть з голоду.

У 1946–1947 роках чоловіки, які прийшли з війни, працювали на відбудові Києва. Залізницею їздили до Дарниці. Працювали тиждень, а потім приїжджали додому, привозили трохи харчів. Їздили у товарних вагонах на роботу. Не жили, а виживали всі в той голодний 1947 рік».

Крикун Галина Кузьмівна, 1930 року народження, село Вишеньки:

«Мій батько Кияшко Кузьма Федотович не вернувся з фронту. Мати розривалася, щоб ми не померли з голоду. 11 раз вона ризикуючи життям їздила в Западну Україну за харчами. Брала з села відра, різні хозтовари, а там міняла на хліб. Те, що виміняла, продавала, а каплю оставляла й нам.

І знову їхала, це було важко, бо вона їхала зверху на поїзді, а бандіти великі крюки закидали на верх поїзда і намагалися стягнути до низу мішок із харчами. Сторожила вона пильно свій мішок, не спала. Так нас спасла наша мама».

Кудько (Прохоренко) Параска Іванівна, 1930 року народження, село Боргничі, жителька села Гнідин:

«В 1946–1947 роках наша сім'я проживала у Вишеньках, бо там купили хату. Щоб вижити, ходили щодня ловити рибу. Тоді продавали її, щоб купити у Києві скібочку хліба. Одна хлібина тоді стояла сто рублів. Це були дуже великі гроші. Ми купляли одну скібочку, грам 50–100. Багато людей із Вишеньок їздили в Западну Україну по хліб. Вимінювали там його на відра, одяг, різний реманент. Мій батько був місцевим священиком української церкви, то у нашій сім'ї ніхто з голоду в 1946–1947 році не вмер. Люди вмирили від голодовки, але не стільки, як в 1932–1933 році. І де вона та голодовка взялась, бо ніби й урожай був. Забирали од людей багато продуктів через податки. Державі обов'язково треба було здати 700 літрів молока, 120 штук яєць, 44 кілограм м'яса. І де хоч, там його і бери. А якщо нема, то плати грошима. Мого тата в 1946 році закрили в ДОПРі за те, що не платив так звану позику. Це треба було державі просто так, крім податків оддають багато грошей, як ніби позичить.

Тоді мама поїхала в Бориспіль, продала телицю, заплатила ту прокляту позичку і визволила батька з тюрми. А де ж людям їх брать, такі гроші, якщо в колгоспі за палочки в зошиті робили, грошей ніхто не платив. А ще коли сім'я не робила в колгоспі, коровам на лузі не дозволяли пастись і сіна для корів не давали. Отак, як хочеш, так і виживай!»

Кубрак Григорій Петрович, 1940 року народження, село Глибоке:

«Мені на той час було 7 років. Я пам'ятаю, як навесні люди нашого села ходили на поля шукати мерзлу картоплю. Ми їли все, що росло. Коли настала лобода, то їли суп з лободи. В кого в сім'ї була хованка, то ховали туди люди картоплю та різну городину, бо боялись, що влада забере харчі. Моя мама на горищі сховала квасолу в торбинці, то варила суп з лободи та трохи клала квасолі. А моїй сестрі Марійці не було ще й року, а годувати не було чим. А треба було чимсь її підгодувати. В нас у селі по вул. Ватутіна, що йде від центра на с. Городище, жила сім'я Василенко Пелагеї. Вони зберегли трохи картоплі (бо в погребі зробили велику яму і там заховали картоплю). А тітка Пелагея була хрещена мама моїй сестрі Марійці. Тому я ходив до неї додому кожний день, щоб принести чашку борщу для сестрички. І було несучи той борщик, а він так смачно пахне, що я б проковтнув той борщик разом з чашкою. Та ні – не міг, бо знав, що десь моїй сестричці треба нести, щоб вона не померла від голоду. Згодом, коли минув цей голодомор, то трохи легше стало, бо хоч картопля була своя, просо сіяли і різну всячину. Але голодні 1946–1947 роки ніколи не забуду!»

Куценко Катерина Миколаївна, 1935 року народження, село Прощів:

«Коли був голод, мені було 12 років, але я запам'ятала цей час назавжди і тепер часто згадую як страшний сон. Літо 1946 року було без дощу, а тому на наших піщаних городах і не виросло нічого. Картоплі накопали менше, ніж посадили. В нас була корова і ми пили молоко. Коли ми пішли до школи, нам на великій перерві давали мисочку супу і кусочок хліба. Багато хто тільки тому і йшов до школи, щоб поснідати. Кожного ранку ідучи до школи, ми забігали в ліс і шукали козли (рослина із сім'ї молочаю) в них був білий молочний солодкуватий корінь. Добре розгрібши пісок, намагались витягнути корінь найдовший, обтрушували пісок, обтирали об спідницю і радісно з'їдали. При цьому на весь ліс кричали про свою знахідку. Щоб якось компенсувати відсутність хліба навесні 1947 року, ходили на поле, де було посіяно жито і там збирали рештки мерзлої картоплі, яка перезимувала на землі. Це був маленький білий м'ячик крохмалу, який потім мама перетворювала на млинчик з неприємним запахом і смаком. Коли запаси всі скінчилися, батько вирішив поїхати на Західну Україну і привезти звідти зерна.

На обмін він взяв годинник та деякий військовий одяг, з яким повернувся з війни. Він привіз цілий клунок зерна, який допоміг нам вижити.

Наші сусіди постійно ходили і ловили черепашок у річці. Потім у чавуні відварювали їх, піджарювали на сковороді і їли. Пробувала і я їх їсти. Це теж був спосіб вижити. Коли зацвіла акація, то цвіт і їли і сушили, і млинці з цього пекли. Потім вродила шовковиця на вигоні. Не давали і поспіти їм, обносили зеленими. Найбільше пам'ятаю, як ми чекали перепічку. Нажали батьки жита, вимолотили його, у сусіда ручним млинком змолоти із першого врожаю, мама змісила тісто і поставила в піч. А ми діти голодними поглядами супроводжували весь цей процес. А як ми чекали доки вона спечеться, скільки раз заглядали у піч! То був один із найщасливіших днів мого життя! Це зможе тільки зрозуміти той, хто сам пережив таку лиху годину, як голод!»

Макаренко (Рябець) Ніна Іполитівна, 1925 року народження, село Велика Олександрівка, жителька села Гора:

«В 1946 році я вийшла заміж і переїхала жити в село Гора до чоловіка. Сім'я була велика – 7 чоловік разом із зовицями (сестри чоловіка), а їсти не було чого. І корови у нас не було. Щотижня вже весною 1947 року я ходила на поле і збирала мерзлу картоплю. Вона була така смердюча, що мене весь час нудило від неї. Але мусили робити з неї крохмаль і пекти замість хліба оладки. Раз у місяць я разом із великою групою своїх односельців їздили в Західну Україну по хліб. Можна сказати, що Західна нас спасла од смерті. Я набирала різної одежі, часів декілька, бо чоловік був часовим майстром, і їхала за хлібом. Їхати було непросто, добирались туди товарними вагонами, зверху на колодках. А зима люта, холодно, до того ж я вже була вагітна. В Західній люди приймали нас привітно, співчували, давали їсти. Перебували ми там десь тиждень, поки все не обміняєм на хліб (зерно). А тоді – додому в холод і знов на колодках зверху. Після двох поїздок мене чоловік більше не пускав їздити, сам один раз поїхав. А тоді вже була весна, різна зелень появилася, цвіт акації, шовковиці. Це трохи голод забивало. Ще пам'ятаю, як мені, вагітній, захотілося оселедця. Чоловік поїхав у Київ, щось продав і привіз мені оселедця. А я така голодна, накинулася на ту рибу і всю (без будь-чого) з'їла. А тоді опомнилась, що рядом чоловік, а я йому не кусочка не оставила. Але він не обідився. Коли треба було садити

город, у нас посадкової картоплі не було. Навіть лущиння не було. Все поїли. Тоді ми купили у людей на посадку картоплі, а вона була розміром як квасолина, даже не горіх, а квасолина. Отаке життя після війни було, не дай Бог нікому і ніколи таке пережити».

Матус Василь Степанович, 1934 року народження, село Іванків:

«Будучи підлітком я по найму пас людську худобу з весни до пізньої осені. Пам'ятаю 1946 рік був дуже посушливим, що призвело до неврожаю зернових та картоплі. Худобу на полі не було де напоїти і ми гнали її до озера в центр села, де ще була невелика ложбина, заповнена водою.

1947 рік видався надзвичайно скрутним. Хліба практично не було і приходилося перебиватися хто як міг. Багато односельців змушені були їздити до Західної України міняти одяг, рушники, вишивки та інше на певну кількість зерна. Мене рятувало те, що кожного дня мені давали по 4–5 стаканів молока. 1947 рік вже був водяний, і для поповнення свого харчового раціону ми драли яйця водоплаваючих птахів. Ситуація поліпшилася тільки після збору нового врожаю».

Життя людей в колхозі, 1946–1947 роки.

Науменко Валентини Іванівни, 1938 року народження, село Сули-мівка:

«Тата забрали на фронт у 1941, мама залишилась сама з трьома дітками на руках, 15 соток городу було, решту – забрали. Робила у людей, днями вибирала, полола, жала за маленьку мисочку муки. Було мама видоїть корівку, налляє глечик молока і просить віднести Олексію, бо, може, він кине у порожній глечик сухаря. Ми спасались на шовковиці. Мама у колгоспі не числилась, то їй не давали пасти корівку, мама пасла нашу годувальницю обіч дороги. Так вижили. Сільські вчителі, нас рятували від голоду, від ремонтували приміщення і зробили столову, підготовували всіх дітей, чії батьки не повернулись з фронту. Варили вкуснючий квасолевий суп. Нас ходило в школу двоє – брат Коля і я. Нам припадало одне місце, Але Незнал Ірина Петрівна (вчителька) домовилась щоб і мені давали із тих залишків мисочку уже самого густого супу. Вчителі були як рідні батьки. Вважайте одна сім'я для нас, малечі! Було за щастя забігти до Шеляг Галини Кузьмівни, наш класний керівник. Вони любили нас, і ми платили їм тим же. Вчили і піклувались про нас Незнали, Шеляги, Лавровські і ще багато рідних людей, яких ми пам'ятаємо по сьогодні».

Петренко Галина Яківна (дівоче прізвище Басан), 1935 року народження, село Кірове, вул. Шевченка, 8:

«У 1946–1947 роках щоб вижити ходили в їдальні військової частини в Старому. Після обіду солдат залишалися недоїдки, за ними стояла черга. Поки до малих дітей дійде черга, то від оселедців не залишалось навіть голів. Бувало пощастить вилізати чани з під їжі. Там і ночували».

Петренко Надія Федорівна (дівоче прізвище Терещенко), 1929 року народження, село Рудяків, жила в Головурові з 1968 року:

«У 1933 році голод був страшніший, ніж у 1946–1947 роках. Але у 1946–1947 нам було важко, сутужно. Їли жолуді, полу, жолуді переминали на муку. Потім важко було сходити в туалет, особливо дітям, кал був з кров'ю».

Подустенко Ольга Іванівна, 1936 року народження, село Дударків:

«На той час головними проблемами людей були бідність та нестача харчів. Мешканцям не оголошували голод. Він просто існував. Ніякої допомоги з боку держави не отримували, рятувались самі. Зривали верхівки черво-

ного молодого клеверу, варили щось схоже на кашу чи рагу із лободи. Тоді на городах не було ні травинки із насяного. Весна. Людей багато, рослинки не вистачало. Великі сім'ї не встигали чи не могли нарвати достатньо. Хоч землю їж. Тому і помирали. але ми вижили. Я, сестра і мама. Вся наша сім'я. Батько загинув на війні у 1944 році. Мама завжди була на роботі, важко працювала в колгоспі села Дударків. Приводила додому волів, щоб запахати город 60 соток і кожна була засіяна, засаджена. Але не вродило.

Були часи, коли їжі не було зовсім. Тоді ми із сестрою йшли в інші посілкі і випрошували у людей. Хто мав змогу – давав окраєць хліба. були й такі люди, що проганяли і били палицями.

Із закінченням весни прийшло літо і перші ниточки спасіння. Тоді ми обривали цвіт акації, наїдалися. Чекали ягід порічок у своєму дворі. додали до них лободу і варили борщ. На церковні свята мама привозила із Києва макуху або розовиху. Старались брати від природи все, що можна їсти. Доводилось і смолу з вишневих дерев зривати та їсти. Вдома копали ріпу, вона була за картоплю, гризли і сирою. Ми не їли, щоб просто наїстись, а для того, щоб прожити. Важко було... Грошей не було, а у школу мені потрібно було йти. Мама купила мені шматок матерії та віднесла до кравчині. Вона пошила мені платтячко. Для мене воно було дуже красивим, я його дуже берегла. Валянци були на двох із мамою. Один день вона йде в них на роботу, другий – я йду до школи. Я дуже хотіла навчатись, але через відсутність чобіт доводилось пропускати багато занять.

З початком осені у нас таки виросла маленька картопля. Пам'ятаю, як мама заходить у наш дім із радісним обличчям та сльозами. Говорить: «Ось наше спасіння! Ми тепер не померемо». Спасіння розміром із горобине яйце. З появою картоплі стало легше. але найбільше хотілося хліба, хліба, хліба...»

Прядко Ілля Дементійович, 1935 року народження, село Мартусівка:

«Наша сім'я була велика – батько, мати та десятеро дітей: п'ять хлопців та п'ять дівчат. Серед хлопців я був самий старший, на час голоду мені було тринадцять років. Нагодувати таку сім'ю як наша було не просто. Мати варила завжди великі чавуни борщу, картоплі, каші. Але в той рік була страшна засуха. На нашому городі виросла картопля як горіх. На трудодні колгосп не видав заробленого, бо не було з чого. В нас була корова, але молоко в нею на язиці, а їла вона літом траву, а зимою, в кращому випадку,

сіно чи соломую, а тому і молока було мало. Коли корова доїлася, мати наливала кожній дитині по стаканчику молока ввечері, щоб нас так не мучив голод вночі. А їсти хотілося завжди! Сідали їсти тільки тоді, коли збиралася вся сім'я. Мати насипала велику миску, і всі з неї їли. Так було заведено в сім'ї. Хто скільки зміг – стільки і з'їв. В той рік борщ складався в основному з жовтої лободи, кропиви та шавлю. Тільки ввечері я під'їдав з батьком запарену дерть, яку він приносив з колгоспу в кишені, бо там він годував бугаїв і їм виділялася дерть.

Весною 1947 року я став пасти людську череду. Мені довіряли худобу люди. Не в усіх були такі статки, як у нас. Трактористи в колгоспі отримували зерно, і їх сім'ї мали трохи хліба. Для мене кусочок хліба був смачнішим за все на світі! Одна жінка виносила мені інколи пляшечку молока і кусочок хліба, я молоко випивав, а хліб ніс додому, щоб поділитися з усіма, а ще одна давала груші, бо в них був сад. Я завжди їх згадую добрим словом. Пасовище розташовувалось біля поля з житом. Батьки мені наказували дивитись за худобою, щоб вона не зайшла в жито і не потолочила його, бо за це могли посадити до в'язниці. Та коли корови лягали на «тирло» я старався зайти в жито і зірвати хоч кілька колосків та з'їсти. Хоч я і розумів, що роблю неправильно, але голод був сильнішим за мене! Страшний випадок стався з нашим сусідом дідом Петром. Він жив сам і вже в нього на городі зав'язалася картопля. Та він помітив, що хтось ходить її копати вночі. Він сховався, щоб викрити злодія, але злодій убив діда заступом. Того, хто це зробив, так і не знайшли. Закінчився голод для нас восени 1947 року. В той рік мені заплатили господарі корів по пуду зерна за літо роботи. А батьки з того часу завжди робили запаси квасолі, бо вона допомогла вижити багатьом сім'ям в голодних 1946–1947 роках».

Ручко Катерина Володимирівна, 1930 року народження, село Жереб'ятин:

«Що я найбільше пам'ятаю за післявоєнні роки, так це голодні 1946–1947 роки. Хліба не було, а так хотілося хоч понюхати скибочку. Здавалося, що нічого смачнішого в житті не було. Зима була важка, але у нас ще збереглося просо. Ми його товкли, і мати варила суп, якого ми ніколи не наїдалися. З відчуттям голоду і лягали, і вставали... Але в людей і того не було. То мати говорила, що нам ще гріх і обіжатися. Коли настала весна, ми з кошиками бігали на луг і забирали з пташиних гнізд яйця. Вони і врятували

багатьох жереб'ятинців. А ще в озерах ловили рибу. Коли вже настала пора садити картоплю, ми вирізали з неї вічка і їх садили, а картоплинку варили в супі. Ось так і вижили. У колгоспі, можна сказати, не платили нічого, хіба що жменьку якогось проса».

Рубан Михайло Михайлович, 1937 року народження, село Іванків:

«За 1947 рік пам'ятаю випадок, який трапився під час навчання в Іванківській школі. Мій однокласник Сайко Микола Петрович перестав ходити до школи. Вчителька Придатко Олександра Іванівна доручила нам декільком учням відвідати його вдома. Він проживав з мамою та старшою сестрою. Батько загинув на фронті. Коли ми зайшли до хати, то побачили Миколу сидячим на полу біля печі з опухлими від голоду ногами».

Рубан Ніна Олександрівна, 1937 року народження, село Іванків:

«На скільки я пам'ятаю 1947 рік був тяжким, це відчувалося і по домашній скруті, але те, що ми тримали корову давало можливість виживати. Я ходила до школи, яка в народі називалася Спаською. Називалася вона так тому, що знаходилася недалеко від діючої на сьогодні Спасо-Преображенської церкви. Пам'ятаю як одного разу один з учнів приніс до школи з соняшникового насіння макушину. Діти дивилися на цю макушину так, ніби на столі лежала не макушина, а найсолодші смакування. І тоді, вчителька Лідія Станіславівна Калиновська, поділила її порівну між учнями класу. Цей випадок мені запам'ятався на все життя».

Русан Василь Гаврилович, 1940 року народження, село Вороньків:

«Я тоді ще був малим і мало що пам'ятаю. Знаю тільки, що весь час дуже хотілося їсти. Батько в мене не вернувся з війни. А в матері нас було п'ятеро. Найстарший у 1946 вже пішов на свій хліб. А нас, молодших, мати рятувала від голоду як могла. І лободу їли, і кору стругали. А лушпайки з картоплі мати сушила в печі, потім переминала і варила суп. Ми його дуже любили, бо він був схожий на гречаний. Але й це було не часто. А перед паскою мати десь заробила пригорщ чи вівсяного, чи ячмінного (я вже не пам'ятаю) борошна і напекла нам млинців. Цю паску я не забуду ніколи. А ще одного разу мати десь роздобула два цукрові буряки, настругала тоненько і висушила в печі. Нічого смачнішого я не пробував. Такі у мене в дитинстві були ласощі. Але відчуття голоду мучило постійно. Я думав, що ніколи не наїмся. Як ми виростили – не знаю...»

Святенко Валентина Артемівна, 15 жовтня 1938 року народження, село Велика Стариця:

Сім'я: тато: Святенко Артем Леонтійович; розстріляний фашистами у м. Бориспіль; 22 грудня 1942 року, як сільський активіст (працював головою сільської ради); мама: Святенко (Ходкевич) Ганна Іванівна, різноробоча (мала 7-річну освіту, що здобула у Гоголівській школі); діти: Григорій, Іван, Василь, Валентина.

«Коли в 1943 році фашисти відступали, вони спалили майже всі хати по центральній вулиці с. Велика Стариця, і нашу зокрема. Згоріла і двоповерхова дерев'яна на високому цегляному фундаменті школа-красуня. Школа була 7-річна, і діти з Сеньківки також ходили в школу, оскільки в них школа була 4-річна. У 1946 році я пішла до 1 класу. Жити не було де, і виконком сільської ради виділив матері з 4 дітьми одну кімнату у великому, ще батьком Ганни Іванівни збудованому, будинку, що служив при радянській владі зерносховищем. У школі голодним дітям давали шматочок хліба і чай, але тільки тим, у кого батьки загинули на фронті. Щоб підняти нас, мама тяжко працювала в колгоспі. Коли йшла на роботу, нас, дітей, замикала в хатині, або сараї. Дуже тяжкі були 1946–1947 роки, це добре пам'ятаю. Навесні 1946 року, коли орали колгоспні поля, ми ходили збирати гнилу картоплю у торбинки. Її перемивали і пекли коржикки. Щоб забити страшний запах, добавляли різну траву, та це мало допомагало. Важко було влітку, на жнивах. Молотарка працювала і вночі. Своє зерно молотили ціпами. У нас був город – 50 соток. Половину засівали просом і житом, а другу половину – картоплею, помідорами, огірками... Урожай перевозили візком – мама й діти. Голодували в 1946 році. Хоч діти свої голі-босі, а треба було здавати в державу податки: молоко 360 л; м'ясо – (не пам'ятаю, але багато); яйця – 360 шт. На Горбах був чоловік, який приймав від населення яйця, виписував квитанцію. З великою вдячністю я згадую нашого родича Святенка Сакія. Він прийшов до матері й каже: Ганно! В Андріївці продається маленьке телятко. Пішли та купимо. В тебе малі діти, випасуть, та й буде вам корівка. От та корівка-годувальниця й рятувала нас від голоду. Щоб зварити кашу, ми ходили до діда Кіндрата, щоб він у ступі стовк пшоно. Коли в нас виростало невеличке поросля, ми його вночі зарізали, а смалили в погребі соломою, задихаючись від диму. На порослят теж був податок. Так само тяжко переживали 1946–1947 роках і мої односельці. Від голоду рятували самі себе, допомагали, як могли, один одному. Скрутно дуже було до 1953 р., до смерті

Сталіна. У церкві люди молилися за здоров'я Маленкова, бо податки були зменшені. А далі трішки стало легше. Навіть матерію мати могла купити та пошити нам дітям, якісь сорочечки, продаючи молоко, сметану на базарі, а ми діти, пили склотини та сироватку».

Сліпець Костянтин Петрович, 1918 року народження, село Рогозів:

«Людям було тяжко. Вони змушені були ходити на поле збирати колоски, які охороняли об'їждчики (жителі села). Якщо охорона спіймала на полі крадія колосків, то його били батогами, а колоски забирали але були й такі випадки, коли об'їждчик, побачивши збирача колосків, ховався, щоб його не побачили. Бо якщо він не накаже «злодія», то буде сам жорстоко покараний владою.

Ткач Поля Юхимівна, 28 жовтня 1930 року народження, село Сеньківка:

Сім'я: батько – Ткач Юхим Антонович; мати – Ткач Параска Василівна; брат – Іван.

«9 травня 1945 року моя ланка (25 жінок) копала лопатами землю під розсаду пізньої капусти. Раптом над нами пролетів літак, потім опустився дуже-дуже низько і помахав прапором. А потім прискакав на сірому коні чоловік: «Дівчата! Кидайте роботу! Війна закінчилася! Йдемо на мітинг!...»

Ніякими словами не передають нашої радості: ми обнімалися, плакали, сміялися... А плакати було чого: в 1941 році батько розібрав хату, щоб побудувати нову. Були домовлені плотники. У неділю, 22 червня 1941 року, батько продав на базарі у Гоголеві велику свиню... Та хату не судилося звести – в той же день тату принесли повістку – війна! Замешкалися і в метушні у батька в кармані гроші «поїхали» на фронт... То ж жила мама з нами, дітьми, в клуні. У 1946 році ми засівали поля великим трудом – в селі жодного трактора, жодної машини, – все вручну. Запрягали волів і корів. Працювали в основному вдови, у яких по 5–7 дітей. Поверталися з полону, ранені чоловіки... Працювали не по годинах – по сонцю! Та весна і літо були такими посушливими, що навіть просо не виростало. Все висохло, все згоріло! Нам за роботу не платили. Виживали, як могли. Дуже виручила нас Західна Україна. Наші люди пішки йшли на Кучаків, на Бориспіль, а звідти на товарних вагонах їхали на захід. Моя невістка Ткач Катерина їздила, то казала, що і там люди різні були: одні допомагали, а другі і води не давали питись... У моєї матері було багато хусток, корсеток, ряден, полотна.

Босими ногами вона ішла на базар в Гоголів, щоб обміняти все те на їжу. Мило – розкш, прали ми глиною.

Навесні 1947 року ми дуже старалися засіяти поля. Тоді сіяли жито, просо, рижій, коноплі, м'яту, льон, сочевицю, пшеницю, ячмінь. Тільки заколо-силося жито, ми його їли. Якщо норма (у нашій ланці обробити 10 соток за день). виконувалась, давали 200 г макухи. Дуже смачна була соняшничо-ва макуха. Ми обов'язково ходили додому на обід. Так мама розпалювала кірогаз і варила макуху у молоці (нам теличку дав материн батько Василь Никифорович). Який врожай був у 1947 році!!! Такого величезного колосся проса я не бачила вже ніколи на своєму віку! Снопи і копи звозили до молотарки. Хочу згадати молотаря Жука Семена Михайловича, у барабан подавав Сидоренко Павло Іванович. Жінки-вдови вранці косили, в'язали, носили в ряднах снопи, скирдували. Так от найтяжче було тим жінкам, які біля барабана розв'язували снопи і подавали у барабан. Це Кацан Євдокія Ларіонівна, Веклич Пріська Іванівна, Бойко Варвара Юхимівна, Кацан Галина Василівна. А від молотарки зерно носили: Благодир Палажка Трохимівна, я, Ткач Поля Юхимівна, Кушнір Агафія Онікіївна, Ткач Мотря Семенівна. Хочу згадати і жінок-косарів: Ткач Параска Василівна, Сидоренко Мотря Вікторівна, Дігтяр Одарка Панфілівна, Сидоренко Варвара Іванівна. А в якій куряві працювали жінки, відкидаючи полову! Отож, у 1947 р. ми зібрали великий урожай, працюючи дідівськими методами. Труд наш був фактично неоплачуваний. Аж у 1955 р. вперше нам дали на трудовень по 500 г зерна!

В 1946–1947 роках ми допомагали один одному, ділились останнім. Люди були дружні. Так і вижили».

Ходаницький Павло Ксенофонович, 1920 року народження, Хмельницька область, Деражнянський район, село Садове, житель села Гора:

«Скільки років прожив, а памятаю 1946–1947 роки. Дуже тяжолі були вони. Я був бригадиром у колгоспі, так у коморі колгоспній було пусто, нічого не було. Був неврожай, а ще й забирала влада хліб. Їхали люди масово в Западну рятувати сім'ї від голоду. Добирались зверху на товарняках, назад їхали і берегли те зерно, бо бандіти кроками стягували мішки на ходу.

Такого тяжкого року більше не пам'ятаю. Хіба ще 1927 рік, коли совєцька міліція із Росії забирала вночі людей. Тоді у моєї рідної сестри забрали чоловіка. А в неї дитинці не було й году. Вона вночі прибігла до нас із ди-

тям, плаче. Мати наша тільки ойкнула, а на другий день і вмерла. Остались сиротами 10 дітей. Тоді ще в той день 1927 року забрали в селі ще чотирьох чоловіків. Всіх вивозили в Архангельськ. Сталін українцями різав тайгу. І голодовку в 1932 році Сталін також зробив спеціально, щоб виморити нас. Пам'ятаю, як у нашому селі і на вулицях, і в долині другого села лежали купи людей мертвих від голоду. Кацапи наші одвічні вороги, через них все!».

Чечуга Параска Іванівна, 1924 року народження, село Вишеньки:

«В 1947 році голодували, нічого було їсти, треба було вмирати. Так батько натрапив в Борисполі організацію, яка приймала коноплі. То він десь купить коноплі, одвезе в Бориспіль, здасть, а взамін візьме муки. Мати пекла хліб, кусочками продавала, трохи оставляла нам. Так і вижили».

Фіхтова Віра Назарівна, 1930 року народження, село Сулімівка:

«Моя свекруха згадували, що люди в Сулімівці в 1946-1947 роках вичували один одного всім, чим могли, хоч всі голодували.

Навесні не вистачило кормів для нашої сімейної годувальниці корови Берізки, то з усього села люди принесли нам хто в'язочку сіна, хто соломи – і корову додержали до паші. Так ми і вижили, корівка врятувала».

Юрченко Харитина Олексіївна, 1928 рік народження, село Гологурів:

«Багато прожила я на світі, багато й пережила. Уже й пам'ять не та. Так зразу й не згадаєш всього. Але голод не забула. Особливо 1947 рік. Бо 30-і роки в пам'яті погано збереглися – дуже мала була.

Пригадую тільки, що сидимо з сестричкою біля вікна і виглядаємо маму з роботи – чи принесе що. А їсти ж як хочеться! А мами немає й немає. Ми тоді починаємо плакати одна поперед одної. Батько мій помер, коли мені було 2 роки. А мами з нами набідувалась!

А 1946–1947 пригадую краще. Я вже в колгоспі працювала. На трудовий день дали торбинку якогось зерна. А города в нас було мало, бо коли батько помер, його брат забрав і город, і сад. Захистити нас не було кому, то так і перебивались. Ходили в ліс, драли липову кору, потім сушили, терли і пекли такі наче млинчики. Їмо, а мами слізьми так і вмивається. А було, ходили на заробітки по людях. Тоді вдавалося і на молочину розжитися. А хліба ми наїлися вже в 50-х, коли мене і ще кількох дівчат послали від колгоспу

в Казахстан у радгосп на збирання врожаю Там я заробила 500 рублів! Ми тоді розжилися».

Яременко Галина Остапівна, 1931 року народження, село Вишеньки:

«В голод 1947 року ми шукали харчі як могли. Ходили в сусіднє село Мартусівка найматися на роботу за харчі. Куди не йшли, всі брали з собою мішки, щоб як щось десь трапиться з їжі, можна було забрати. Пам'ятаю, що я натрапила на колгоспне поле, де вже цвіла молода картопля. Набрала такого харчу і тайком принесла додому. Мати як побачила, чуть не вмерла, бо Катрю Кальниху за це були посадили на 2 роки в тюрму, а в неї двійко дітей. Бог милував, мене якось пронесло. Багатьох у Вишеньках порятувала гнила гречка, яку влітку вибив град, і колгосп її не збирав. Весною з вінками і решетами всі були на полі і мели те гниляччя. Згодом ми співали: «Ой на горі жінці жнуть, а попід горою з решетами вишеньківці йдуть».

Багато хто із наших селян їздили за хлібом у Західну Україну. Коли квитків не було, залазили на верх вагонів і так добирались. Брали з собою з села разний реманент і вимінювали на хліб.

Я ходила в селі по болотах і збирала в мішок кості коней побитих. Їх було багато після війни. Тоді несла в приймальний пункт до Яременка Родіона Павловича. За цей мішок він мені давав кіло сухої солі, це рівно 4 стакани. Оскільки сіль була в дефіциті, я розкладала її на мокрій ряднині, і вже із 4 стаканів ставало 8. Потім я продавала, або вимінювала сіль на харчі. Один сільський дядько питав у Яременка Родіона: «Чого ти Гальці даєш білу сіль, а мені чорну?». А той відповідав: «Ти живим вернувся з фронту, про сім'ю дбаєш, а її батько з війни не вернувся. Хай дитина заробляє».

Яцик Катерина Андріївна (дівоче прізвище Самусь), 1930 року народження, село Гологурів, вул. Чумацький шлях:

«Не знаю, чого він був голод. Був так – голодок. Ласощами був щавель жарений з цукром. Цукор невідомо де роздобували. Після війни наклали облігації – задача державі продуктів: 40 кг. мяса, 120 штук яєць плюс молока на рік. Де сім'ї були менші, наклали менші облігації. Виживали, бо був сад 14 яблунь (яблука продавали в військову частину в Старому). Одкопували ями з погнилою картоплею і їли її».

ФОЛЬКЛОР БОРИСПІЛЬЩИНИ ЕПОХИ СОЦІАЛІЗМУ ТА БУДІВНИЦТВА КОМУНІЗМУ

* * *

Як був цар-дурачок,
Була булка – п'ятачок,
А приперлись комуністи,
То не стало чого їсти.

* * *

Ходить Ленін та й питає,
Чого дітям не хватає?
Нема хліба, нема сала,
Бо комуна все забрала.

* * *

Ох, яблучко –
На чотири часті!
Голодуємо й мремо
При советській власті!

* * *

Трактор оре, земля сохне,
Хто в колгоспі, той і здохне.
Хто у колгосп не схотів,
Тих загнали на Сибір,
Хто став проти говорити,
Тих звелили всіх зарить.

* * *

Колосочки я збирала
На колгоспнім полі.
За це мені присудили
Десять літ неволі.

* * *

Україно, Україно,
Земле плодородна!
Москві хліб віддала,
А сама голодна.

* * *

Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні.
Ще й показує рукою,
Куди їхать за мукою.

* * *

Хата боком, клуня боком
І кобила з одним оком,
Ще й на хаті один куль,
А податком обложили,
Та й говорять, що куркуль.

Фольклорні мотиви, село Вишеньки, 1930 рік.

* * *

Оце той рай, оце той рай,
Що оголив увесь край:
Забрав корови й телички,
Забрав свині й курочки.

* * *

У колгоспі добре жить –
Один робить, сім лежить.
А як сонце припече –
І той з поля утече.

* * *

Сидить баба на рядні
Та й рахує трудовні.
– Трудодень, трудодень,
Дайте хліба хоч на день.
Працювала вісім день,
Заробила трудодень.
А від того трудодня,
Голодую я щодня [6].

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ № 376–V

ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

Верховна Рада України постановляє:

- вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932–1933 років в Україні та його наслідків;
- шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;
- усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;
- відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932–1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;
- засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;
- співчуючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору;
- високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932–1933 років в Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932–1933 років в Україні, яку підписали Аргентинська Республіка, Азербайджанська Республіка, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Білорусь, Республіка Бенін, Республіка Боснія і Герцеговина, Республіка Гватемала, Республіка Грузія, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Іран, Республіка Казахстан, Канада, Держава Катар, Киргизька Республіка, Держава Кувейт, Республіка Македонія, Монголія, Республіка Науру, Королівство Непал, Об'єднані Арабські Емірати,

Ісламська Республіка Пакистан, Республіка Перу, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Республіка Молдова, Російська Федерація, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сполучені Штати Америки, Республіка Судан, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Демократична Республіка Тимор-Лешті, Республіка Узбекистан, Україна та Ямайка, а також підтримали Австралія, Держава Ізраїль, Республіка Сербія і Чорногорія та 25 держав-членів Європейського Союзу;

– виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607–IV, та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року № 789-V, в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

– визнаючи Голодомор 1932–1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього як цілеспрямований акт масового знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

- брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;
- сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932–1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;
- вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932–1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населе-

них пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

– забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932–1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

2) у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

– подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

– привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

– забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Президент України

Віктор Ющенко
28 листопада 2006 року.

ХРОНОЛОГІЯ ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Вересень 1993 р. – Виступ Президента України Леоніда Кравчука на міжнародній науковій конференції

Конференція відбулася у зв'язку з 60-ми роковинами Голодомору: «Я цілком погоджуюся з тим, що це була спланована акція, що це був геноцид проти власного народу. Але я тут не ставив би крапку. Так, проти власного народу, але за директивою з іншого центру. Очевидно, саме так слід трактувати цю страхітливую сторінку нашої історії» [22].

24 листопада 2002 – Звернення Президента України Леоніда Кучми до українського народу у зв'язку з Днем пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій

Глава держави у Зверненні визнав Голодомор 1932–1933 років геноцидом українського народу, висловився за спорудження величного Меморіалу пам'яті його жертвам у Києві та закликав міжнародне співтовариство визнати Голодомор як геноцид українського народу та злочин проти людства.

28 листопада 2002 – Постанова Верховної Ради України №258-IV «Про 70-ті роковини Голодомору в Україні»

Засудила «політику геноциду, що проводилася на державному рівні керівниками тоталітарного радянського режиму проти громадян України, національного духу, менталітету та генетичного фонду українського народу», передбачала проведення конкурсу на найкращий проект меморіалу жертвам Голодомору в Україні 1932–1933 років для його спорудження у Києві, забезпечення спорудження пам'ятників жертвам голодомору, сприяння створенню Міжнародного музею Голодомору під егідою ООН.

6 грудня 2002 – розпорядження Президента України Леоніда Кучми №393 «Про додаткові заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Голодомору в Україні»

Українському уряду доручено розпочати проектування та спорудження Меморіального комплексу жертвам Голодомору 1932–1933 років, Мініс-

терству закордонних справ доручали розпочати діяльність з міжнародного визнання Голодомору як геноциду українського народу та злочину проти людства.

6 березня 2003 – Постанова Верховної Ради

У Рекомендаціях парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607-IV, зафіксовано визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні як акту геноциду українського народу. Крім того, Верховна Рада України доручила уряду розв'язати комплекс питань, пов'язаних зі спорудженням у Києві Меморіального комплексу жертвам Голодомору 1932–1933 років, зокрема щодо його проектування, відведення земельної ділянки та фінансування спорудження.

14 травня 2003 – Звернення до українського народу із визначенням Голодомору 1932–1933 років як геноциду

За результатами Спеціального засідання Верховної Ради України щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років було прийнято Постанову № 789-IV, яка схвалила Звернення до українського народу із визначенням Голодомору 1932–1933 років як геноциду. Зокрема, у зазначеному Зверненні висловлено переконання, що в офіційному оприлюдненні правди про Голодомор 1932–1933 років провідна роль в умовах незалежності України відводиться державі; свідомо організований сталінським режимом Голодомор повинен бути публічно засуджений українським суспільством та міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв у світовій історії факт геноциду; «кваліфікація цієї Катастрофи української нації як геноциду має принципове значення для стабілізації суспільно-політичних відносин в Україні»; надання політико-правової оцінки Голодомору 1932–1933 років – певною мірою виконання громадянського, патріотичного обов'язку перед пам'яттю мільйонів людей, перед підростаючим поколінням.

11 липня 2005 – Указ Президента України Віктора Ющенка № 1087 «Про додаткові заходи щодо увінчення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів в Україні»

Окрім інших важливих положень, містить доручення уряду створити Український інститут національної пам'яті, а також підготувати і вне-

сти у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо політико-правової оцінки голодоморів в історії українського народу.

4 листопада 2005 – Указ Президента України Віктора Ющенка № 1544 «Про вшанування жертв та постраждалих від голодоморів в Україні»

передбачив створення Оргкомітету на чолі з Прем'єр-міністром України з відзначення 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років в Україні та проведення низки інших заходів, зокрема прискорення підготовки та подання законопроекту щодо політико-правової оцінки голодоморів в історії українського народу, здійснення додаткових заходів щодо визнання міжнародною спільнотою Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу та однієї з найбільших трагедій в історії людства, розв'язання питання щодо спорудження в Києві Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні, прискорення утворення Українського інституту національної пам'яті.

12 жовтня 2006 – Указ Президента України Віктора Ющенка року № 868 «Про відзначення у 2006 році Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій»

Затвердив Оргкомітет з відзначення 2006 року Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, передбачив 25 листопада 2006 року приспущення Державного Прапора на території країни, оголошення Загальнонаціональної хвилини мовчання та низку інших заходів, зокрема прискорення проектування та спорудження Меморіального комплексу пам'яті жертв Голодомору, активізацію роботи з визнання міжнародною спільнотою Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу та однієї з найбільших трагедій в історії людства.

28 листопада 2006 – V скликання Верховної Ради України ухвалило Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні»

В законі Голодомор визнано геноцидом українського народу. За це не проголосували лише члени фракції Партії регіонів та Комуністичної партії України.

МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВАМИ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Голодомор в Україні 1932–1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу наступні держави:

Австралія (2003/2008 [24])
 Ватикан (2001 [1], 2003 [2])
 Грузія (2005 [24])
 Еквадор (2007 [24])
 Естонія (1993 [24])
 Канада (2003/2008 [24])
 Колумбія (2007 [24])
 Латвія (2008 [24])
 Литва (2005 [24])
 Мексика (2008 [24])
 Парагвай (2007 [24])
 Перу (2007 [24])
 Польща (2006 [24])
 Угорщина (2003 [24])
 Португалія (2017 [25])
 Україна (2006)
 США (2017) [26]

Ще ряд країн в офіційних зверненнях засудили Голодомор як акт винищення людства, вчинений тоталітарним сталінським режимом або вшанували пам'ять його жертв, зокрема:

Андорра (2009 [27])
 Аргентина (2007 [24])
 Бразилія (2007 [28] [29])
 Іспанія (2007 [30])
 Італія (2004 [31], 2007 [32])
 Словаччина (2007 [24])
 США (2003, 2006 [24], 2008 [33])
 Чехія (2007 [34].[24])
 Чилі (2007 [35])

ЕТАПИ ВБИВСТВА ГОЛОДОМ 1928–1933 РОКІВ

У січні 1928 року радянський режим запроваджує примусові хлібозаготівлі. Держава примусово збирає в селян значну частину його й усе вирощене зерно за значно заниженими цінами. Водночас розпочинається знищення заможних селянських господарств, які режим обізвав «куркульськими». У «куркулів» конфісковують майно, землю. Їх і їхні родини виселяють за межі населених пунктів, а значну частину депортують на Схід та Північ Радянського Союзу.

- 1929 рік – комуністи розпочинають суцільну колективізацію. Незалежні приватні фермерські господарства примусово об'єднують у державні колективи – «колгоспи». У них селяни не мають права розпоряджатися результатами власної праці.
- Насильницька колективізація викликає масові протести і повстання. Упродовж 1930 року в Україні відбулося понад 4000 масових виступів. У них, за оцінками істориків, взяло участь близько 1,2 млн. селян. Спротив жорстоко придушували, і до жовтня 1931 року колективізованими – фактично державними – стали 68% селянських господарств та 72% орної землі.
- Паралельно комуністи посилюють тиск на українських інтелектуалів. Упродовж 1929–1933 років радянські каральні органи фабрикують низку кримінальних справ – ув'язнено понад 30 000 осіб.
- Після грабіжницьких державних хлібозаготівель 1931 року в колгоспах і одноосібних господарствах із зібраного збіжжя не залишилося майже нічого. Навесні 1932 року від голоду загинуло понад 100 тис. українців. Масову загибель людей можна було зупинити. Потрібно було переглянути надмірні плани хлібозаготівель, оголосити охоплені голодом райони зонами гуманітарного лиха й надати їм допомогу. Але комуністичний режим навпаки, взявся до «остаточного вирішення» українського питання.
- 1932, липень – Україні нав'язують свідомо нереальні плани із хлібозаготівель. 1932, 7 серпня – виходить постанова про «охорону соціалістичної власності». У народі її називали «законом про 5 колосків»: кілька рослин, зірваних на колгоспному полі після збору врожаю,

- могли стати причиною для кількالكітнього ув'язнення.
- 1932, жовтень – в Україну з Москви приїжджає спеціальна комісія із хлібозаготівлі на чолі з керівником уряду Радянського Союзу В'ячеславом Молотовим. Її завдання – посилити репресії та збільшити вилучення зерна в українських селян.
 - 1932, 18 листопада – в Україні запроваджуються натуральні штрафи. У господарствах, що «заборгували» за нереальними планами хлібозаготівель, конфіскують усе продовольство й худобу.
 - 1932, листопад – влада організувала спеціальні загони для пошуку й конфіскації зерна, інших продуктів, худоби у приватних обійстях. До компанії залучають увесь особовий склад міліції, органів держбезпеки та місцевих членів комуністичної партії і комсомолу. Запроваджується режим «чорних дощок». Занесення села чи району на «чорну дошку» означало їх цілковиту воєнізовану блокаду, проведення спеціальних репресивних заходів, що часто було рівнозначним смертному виroku жителям.
 - 1932, кінець листопада – радянські спецоргани розробляють спеціальну таємну операцію зі знешкодження всіх, хто міг би чинити опір повному вилученню хліба. Операція охоплює 243 райони України.
 - 1932, початок грудня – розпочинається другий етап вбивства голодом. Комуністичний режим звинувачує українців у саботажі хлібозаготівель та підготовці повстання. Для посилення хлібозаготівель із Москви приїжджають чільні радянські функціонери – Лазар Каганович та Павел Постишев.
 - 1932, 14 грудня – Центральний комітет комуністичної партії (більшовиків) і Рада народних комісарів (уряд) Радянського Союзу ухвалюють таємну постанову «Про хлібозаготівлю на Україні, Північному Кавказі і в Західній області». Вона передбачала, зокрема, й ліквідацію українських шкіл на Кубані та масове переслідування українських інтелектуалів. Зміст цієї ухвали вкотре підтверджує: організований штучний голод має на меті зруйнувати українську національну ідентичність й знищити українців як націю.
 - 1932, кінець грудня – з українських сіл, які не виконали грабіжницьких і нереальних планів хлібозаготівель, вивозять усі запаси зерна, навіть посівний матеріал.

- 1933, 1 січня – виходить спеціальна постанова Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) про застосування якнайжорстокіших репресій щодо кожного, хто не здасть хліб. Масові обшуки позбавляють селян останніх залишків їжі та прирікають на голодну смерть.
- 1933, 22 січня – директивою Йосифа Сталіна заборонено виїзд селян з охоплених голодом територій – України й Кубані – в інші місцевості Радянського Союзу. Тільки за перші півтора місяця дії цієї директиви затримують майже 220 тис. селян. Із них понад 186 тис. силоміць повертають додому, де вони приречені на голодну смерть.
- 1933, червень – смертність з голоду в Україні досягає апогею: у червні, за оцінками демографів, в Україні померло понад 1 млн. осіб.
- 1933, серпень – Політбюром Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) прийнято рішення про створення Всесоюзного переселенського комітету й переселення у вимерлі з голоду села України колгоспників із російських областей і Білорусі. До кінця 1933 року було переселено понад 100 тис. осіб.
- 1933 – комуністичний режим розгортає масові політичні репресії за звинуваченням в «українському націоналізмі». Їх розмах співмірний з масштабами Великого терору 1937–1938 років. За офіційними даними, в Україні 1933-го було арештовано понад 124 тисячі осіб, що більше, ніж у 1938-му. Тодішній комуністичний керівник республіки Павел Постишев заявляв, що 1933 рік став «роком розгрому націоналістичної контрреволюції» [22].

ЛИСТ ГУБАРЯ ГРИГОРІЯ ІВАНОВИЧА

(м. Бориспіль)

«Старшому прокурору
Української Радянської Республіки

Гр-на села Борисполя
Київської округи
Грицька Івановича Губаря

ПРОХАННЯ

Гадаю, що Ваша шановна Прокуратура нашої Соціалістичної Республіки знає такі явища, які провадяться на місцях у нас над нами-селянами, – не допустимі, а тому й запитую Вашу інстанцію від керівництва державою й внутрішнього розпорядження дати мені роз'яснення в справі проводимої роботи по хлібозаготівлі працівниками, як диктаторами, а іменно: чи справедливі поступки цих товаришів, коли вони накладають на любе з господарств по своєму погляду таку кількість хлібних продуктів, яку воно не може виконати. Це перше, а друге те, що вимагають поставку зробити державі тих культур найбільше, яких у господарстві найменше, тоб-то пропонують в 3-х денний термін вивезти жита-пшениці, коли його майже нема. Не вродило такої кількості, яка потрібна для свого господарства споживання й для посіву. Нам кажуть – продайте (штани), це значить все, і купіть, а нам дайте. Питання тут же стає «де ж» його купити, коли у всіх беруть, а коли вийдеш купити, то приписують патент за скупку хліба, а після описують весь реманент і другі речі господарського обслуговування, то який вихід з такого скрутного становища, в яке ставлять нас селян на місцях. Такі прийоми й підходи обложенця, які господарство виконати не може і щент руйнується описями всього майна, то тут, я гадаю, повинні бути інші директиви таким особам, які провадять роботу в справі хлібозаготівлі. Я полагаю так: необхідна підтримка держави всіма можливими в господарстві придбаннями хлібних культур врожаю 1929 року, які в господарстві, як це було раніше в попередній 1921–22 роки, коли я сам працював як агент по хлібозаготівлі. Тепер же справа обстоїть так, я Вам опишу своє господарство. У мене землі 5,064 гектара на 5 душ їдців. Посіяно було озимини 1½ гектара пшениці, яка осінню 1928 року зійшла

добре, а весною стихійно пропала, частина її залишилась й я зібрав 80 снопів, пудів 5½, що принесло в господарство збиток. Пересіяти необхідно було б все, а за браком свого посівного матеріалу це не зроблено, а просив гречки в комітеті... – не дали. Жита було ½ гектара, якого зібрано 110 снопів, пудів 6, з якого треба взяти на посів і харчуватися рік до новини. Тут потрібно продавати свої речі й купувати жита. Що до всіляких культур на 13½ гектара, то тут теж справа не важно обстоїть, було засіяно ...1½ гектара, ½ гектара гороху, просом ¼ гектара, ½ гектара ячменю, 2..., 10 пуд., ¾ гречкою. Результати врожайності такі: з 1½ гектару віки зібрано 7 возів, яка дасть 25 пудів, 4 гектара вимокло від ливню, горох весь з'їла черва, 10 снопків проса, пудів 6,½, ячменю ½ гектар, гречка ще на полі, не зібрана. От і наші хлібні ресурси, з яких я ввіз 10 пудів зерна ячменю, проса, рештою потрібно прожити рік до новини, маючи ще в господарстві 2 коней, які потрібно прогодувати, а обложення 75 пудів зерна, з яких тільки 15 пудів ярових культур, а решту 60 пудів озимини. Вопрос – де ж взяти, за що купити, що продати, і як жити далі до будучої 1930 р. весни, чи таке господарство витримає, звичайно ні. І чи стільки на його можна покласти, як накладено, звичайно ні, а максимум 20 пудів, тільки тими культурами, які є, які також потрібно виконати.

60 крб. 3-й займ індустріалізації, далі йде 50% самообкладання, з души продподатку 18 крб. 95 коп.

От такий стан господарства, яке рахують міцним середняцьким в справі обкладання, і яке по своїм прибуткам в сім році куліб проіснувало до нового 1930 року.

Правда, про міцність господарства ще в 1920 році в момент обстрілу Борисполя з бронепоезда н/частинами, в клуню і сарай попав гарматний снаряд і зруйнував, але не підпалив. Не кращий стан і хатини й всі будівлі й сарай на підпорках, бо не можу, за невиконання державних податків, з прибутків господарства при таких урожаях, полагодити. Слід просити би в державі повернення збитків зроблених вибухом в момент обстрілу, але подумавши, що в державі й так багацько ріжних хиб і потреб – не подавав про це заяви в місцеві керуючі органи.

Вельмишановний прокурору. Після всього раніш уміщеного тут, маю запитати, чи правдиві поступки партійних керівників у проведенні в життя справ розверстання госпланових завдань – хлібозаготівлі без участі всей громади й чи мають право лишати нас фактично участія в розгляданні

справ, торкаючихся громади, вигоняючи нас з громадського зходу, залишаючи тільки потрібних по своєму почину, рахуючи нас ворожим елементом, осипаючи нас різними ворожими наклепами «куркулями». Юридично ми маємо право голосу.

Багацько різних явищ, які преподносяться й провадяться все для негайного виконання. В разі невиконання за ними сліднують різні підтасовки фіктивних наклепів, на підставі яких господарство руйнують вщент вплоть до конфіскації майна.

Після цього всього гадаю, що Вища законність в соціалістичній укр. республіці дасть свої вказівки керуючим особам на місцях, щоб розверстання обложенця провадилось безпристрасно з участю всіх громадян, або бажаних громаді представників, а не преподносили його самолично по своєму погляду, а за неможливість виконання складати акт і цим самим ускладняти свою роботу.

Мені, прошу покорно не пременно сповістити – дійсно, що їм даються такі директиви, чи ні. І Ваш високо компетентний висновок становищу господарств, як у мене, яке ледве животіє й не просить ще допомоги в Державі. Коли такі безчоловічні прийоми являються правдивими шляхом для проведення завдань колективізації, – так торік в момент провадження землевпорядження, я на ґрунті розвитку ідеї шовківництва в Бориспольському р-ні, я просив дозволу на влаштування колективу шовководів, що звичайно не дозволили, чому – мені й сьогодні дивно, на нараді був представник округи. Дивно, а чому воно все робиться так не ясно, а тому прошу ВШ Прокурора Республіки пояснити.

В очікуванні від Вас директив на листа й для себе роз'яснить всіх питань, за що раніше приношу свою щирю подяку.

Селянин 4-ї земельної округи м. Борисполя».

10 вереня 1929 року.

ЛИСТИ, НАДІСЛАНІ ДО ЦК ВКП(Б) ТОВАРИШУ ЙОСИПУ СТАЛІНУ ТА ЦК КП(Б)У

(Одержані 17–23 квітня 1932 року)

* * *

Шановний тов. Сталін, чи є закон Радянської влади, щоб селянство сиділо голодне, так як ми, колгоспники, не маємо уже з 1/І–32 року в своєму колгоспі ні фунта хліба, і сейчас ні тільки Горби, а взять треба Глобинський і Семенівський райони, де поголовний голод серед народу. Ми, колгоспники, і вирішили спросити – що буде далі.

Повстає вопрос. Как ми можемо строїти соціалістичне строїтельство народнього господарства, коли ми обрічені на голодну смерть, бо ще до урожаю 4 місяці. Спрашуємо, за що ми бились на фронтах, за те, щоб сидіть голодними, щоб бачить, як вмирають діти в корчах з голоду

(Лист тов. Сталіну
з Глобинського району на Кременчущині село Горби –
від колгоспників – без підпису).

* * *

«Наши рабочие колхозники не имеют ни куска хлеба и даже есть такие, что не имея ничего с голода пухнут. Лошади в колхозахдохнут, а люди делят и едят, что и приводит к массовому заболеванию, санитария отсутствует. Спрашивается, почему в Воронеже, Анновке, Москве, Кубани, Тифлесе, Крыму – есть хлеб – дешевый, сколько угодно и какой угодно, а на Украине нет. В настоящее время невозможно проводить на деревне действительную политику Ленинской партии большевиков. Целый ряд районов засыпались с финансовой частью (мобилизация внутренних ресурсов, сплата взносов займа, а также реализация налоги и т. д.). Политическое настроение крестьян – невозможное, а это нам угрожает крепостью, сплоченностью тыла в случае войны».

(Лист до ЦК ВКП(б) –
із Фастова – анонімка).

* * *

«Я бачив, що в Росії пуд хліба по 10 руб. а на Україні – 80 крб. І немає. І всі їдуть на Росію. У нас, коли у колгоспника буде 10 хунт так забрали. Зараз колгоспники дуже мають поганий погляд на колгоспне будівництво. Коли я робив у колгоспі рік на тракторі і маю 250 трудоднів, я отримав 12 пудів хліба і більше нічого, як можна прожити, я оборваний, голодний мені даже соромно про це Вам писати, бо я людина молода маю 19 років».

*(Лист тов. СТАЛІНУ
з Київщини Бориспільського району –
Кривошеї).*

* * *

«З самого початку ми стояли за Радянську владу і зараз не хочемо, щоб вона теряла авторитет, але ми вже не в силах терпіти і просимо – зверніть увагу у нас уже пухлі від голоду діти.

Нас 284 чолов., щоб поодиначки нас не брали у ГПУ, ми не підписуємо».

*(Письмо до ЦК КП(б)У
із Снігуровки.
Аналогічно є письмо посилають
т. Сталіну).*

* * *

«В Долинському районі існує по багатьох селах голодовка, все це тому, що місцева влада недооцінила розпорядків Радвлди, а бажала краще виповнити пляни.

В селян таке вражіння складається, що страшно даже говорити: «коли б тільки що, так зразу повернули б гвинтівки проти.

Повідомляє Вас Тарасюк Іван – учень школи ФЗС станція Долинська. Зараз я працюю в ГПУ по виявленню антирадянських подій».

*(Лист до ЦК ВКП(б)
від Тарасюка, ст. Долинська).*

* * *

«Чому це так, що з сусідніх районів возять хліб, продають, а в Знам'янському районі з голоду пропадають. Нема чого їсти. По других селах дають хоч не пшеницю, не жито, а дають пшонку, сою, макуху, а в нас нічого, а керівники колгоспу їдять хліб, молоко, сало, ще й продають борошно на базарі, а ти сиди голодний, пропадай. От я хочу знати, чи це по всьому СРСР робиться, чи тільки в Знам'янському районі. Чому робочі отримують, а колгоспники – ні. І що це таке, що особливо в 1932 році коні дохнуть, люди без хліба сидять, сказати би недорід, посуха, коли ж ні, урожай був гарний, і коли забирали, то казали, що Советська влада не дасть загинути колгоспнику, а чому колгоспники голодують, голодні не хочуть йти на роботу, а керівники колгоспу свої шлунки забезпечили і за людину нічого не дбають, бо самі наїлись, то їм не дуже і боляче. У зв'язку з чим це хліба нема, чи може цей хліб отравили у посушливі райони, чи може для робочих нашого Союзу, чи роблять запас для війни, чи може одвезли за кордон та набрали тракторів, а тепер з тракторами голодними сидять. І чому, коли в нас нема – держава не допоможе, що кажуть в Радянському Союзі не дадуть пропасти.

*(Лист тов. СТАЛІНУ –
колгоспник Давиденко Знам'янського району).*

* * *

«Массовые случаи по Жмеринскому району, что у бедняков, и у маломощных середняков, выполнивших все обязательства по хлебозаготовках заходили в хату и брали последних 2–3 пуда зерна, под видом упрятанного, не оставляя ни на пропитание, ни на семена для весеннего посева (в селе Лопатинцах, Новосельцы, Куриловцы, Потоках и ряде других). По указанию Секретаря тов. Кравчука, РВК тов. Тимошенка, МТЗ – тов. Ильницкого, РайКК-РСИ – тов. Мясникова, на строгую директиву ЦК – в срок выполнить план хлебозаготовок за счет кулаков – и замужней части, при объезде ими района каждому уполномоченному давалось в отдельности тихонько директива: где хоч и как хоч? А план выполни – бери там, где есть. И тут уполномоченные брали у кого только увидели: у бедняков, у членов кол-

хоза и во многих коллективах забрали семена и фураж (Потоки, Лопатинцы и др.) и сейчас много бедняков и членов колхоза абсолютно не имеют ни куска хлеба, ни картошки, ни семян. Селяне на незаконные действия жалуются в ЦК КП(б)У – жалобы возвращаются в РайКК-РСИ тов. Мясникову, тов. Мясников их замазывал. Бедняки-колхозники нарекают открыто на Советскую Власть и коммунистов, и никакой разъяснительной – успокаивающей работы не ведется. Районные руководители занимаются систематически безобразным самоснабжением, пьянкой.

Лошади, скот, свиньи и птица по Жмеринскому районудохнут безпощадно. Семян для посева в районе не собрано, подаются ложные сводки. Здоровая большевистская самокритика сплоченно заката во всех организациях. Рабочие коммунисты негодуют, но многие о творимых безобразиях и преступлениях писать в ЦК боятся, потому что в практике почти все поданные заявления возвращаются обратно и попадают в руки КК-РСИ тов. Мясникову, который авторитетно отписывается перед ЦК КП(б)У – ложно, а после заявителю, в организованном порядке мстят всюю.

*(Лист тов. Сталіну
від члена партії Жмеринської організації
Нантського А. Ф. парт, билет №0660853).*

* * *

«Райколхозсоюзам Рыковского района был выпущен заем под зерновые культуры в Дебальцевском Горсовете (Рыковского района) созданные бригады ходили по городу, заходя в каждый из домов и просто предлагали – сдать имеющееся зерно и муку, а если кто отказывался, то производили повальный обыск, начиная с комодов, гардеробов, сундуков, взламыванием полов и т. п. не разбираясь кто он, рабочий или нет. Фактом служит возмутительные проделки, у меня лично в мое отсутствие делали повальный обыск, и нашедши 2 пуда муки, которую я получил в кооперации, уезжая на курорт. из нее 20 килограмм взяли и насильным порядком вручили моей жене облигации под муку. А вообще ходили по городу и производили обыски у ряда рабочих, число которых не счесть. Забирали зерно, картофель, обыскивая квартиры, сарай и погреб, забирали муку, заведомо зная, что эти действия являются явно преступными. Горсовет в лице тов. Кацеля и Горпартколлектив в лице тов. Галицы Н. М. столь возмутительными

проведениями кампании по распространению зернового займа вызвали большое возмущение и недовольство не только среди городского населения, но и среди масс на производстве, что не безболезненно отразилось и отражается на проведенной политике партии и Соввласти».

*(Лист тов. Сталіну
від члена партії Кресоного партизана
Нечипоренко Омеляна Кондратьевича. –
Донбас, ст. Дебальцево, Калінінська №49).*

* * *

«З моего села выехало 50% населения, чоловіків 80%, село было середнячке – 650 дворов. Коней здохло 200 з гаком шт., що складає 50%, здихають і далі. Люди їдять кінське м'ясо тих коней, що здохли, або беруть з котла, що вариться для свиней, бо хліба і картошки – немає, коли не абсолютно, то відсотків на 95.

Ваше трактування селянського питання (в питаннях Ленінізму) – іде на смарку – бо хліб треба забрати і селянина заставляють робити, так, як робить рабочий, тоже треба, але голодного примушувати робити – це щось не клеїться. Зараз, коли не 3/4, так половина України іде в Росію, Білоросію за хлібом, бо там є».

*(Лист тов. Сталіну
із села Ланіниці Прилукського району –
від Розварського В. Л.)*

* * *

«Вот, я и начну с детей, которые раньше были утешением родительских чувств, но в настоящее время, что-то ужасное, так как, имея детей и не воспитывать их в человеческих условиях – лучше не иметь, а многое зависит от материальных условий, которых в настоящий момент дети не получают. Я был в ОПШ 2-й ступени, изучал Марксизм, Ленинизм и нигде не встречал в их учении, чтоб детей морить голодом, ведь они невинные жертвы. Дальше жить нельзя, и я себе не представляю, как дальше так жить, и на их слезах строить фундамент социализма, тот бетон поливать их слезами – это я нигде не видел и не читал. Я шел в Красную Армию, знал, за что шел на жертву, и сейчас переношу всякие трудности, знаю для чего все

это, но они малолетние, и их ум не способен еще так судить, как взрослого, где быть жертвой и за что, они еще раз повторяют, невинные жертвы».

*(Лист до ЦК ВКП(б) –
от гр. Орленко Д. К. з.
Нижний Днепровск ст. Узел – контора Земляних).*

* * *

«Чи вірно роблять наші райони, що не стимулюють окремих колгоспників в боротьбі за хліб. А саме, не виконують те гасло що хто працює, той і їсть. А навпаки, хто дійсно боровся за хліб і виконував пляни на 100, здавши всі лишки державі, на тих колгоспів нажимають районні організації, щоб виконали план за ті колгоспи, які не виконують. Внаслідок цього виявляється, що залишається тваринництво зовсім без концентрованих кормів, а також і люди напівголодними, де і виявляється велике шатання колгоспного будівництва».

*(Лист тов. Сталіну
від гр-к: Швайко Н. Ф. та інші.
Вовчанський район комуна ім. Шевченка).*

* * *

«Прохаю розглянути мою заяву, я мобілізований до Робоче-Селянськ. Червон. Армії, дружина працює у колгоспі. До осені 1931 року я мав телицю, в час м'ясозаготівлі вивезли в м'ясозаготівлю, останні усуспільнили. Тепер забирають всі корови, як Вам відомо, хліба нема на 100%, сім'я абсолютно голодна, як вийти з положення з телицею, правління гроші забрало, сім'я пухне з голоду, прохаю відповісти».

*(Лист до ЦК КП(б)У –
гр. Відоменко –
Н. Український район, Татарської сільради).*

* * *

«Открытое письмо крестьян – Винницкой области и части Киевской. В нашей местности голод охватил все районы. Все крестьянство движется и удирает из сел, дабы спастись от голода. В селах в день умирает от голода по 10–20 семей, дети двинулись кто куда, все станции жел. дорог

переполнены отъезжающими крестьянами. В деревнях ни осталось ни лошадей, ни скота, голодных крестьян, колхозников голод заставляет бросить все и идти в свет. Есть случаи, в Шевченковском районе, когда целые села заражены болезнью – сапом, потому что кушали дохлых лошадей. Говорить о выполнении посевной кампании – не приходится, так как процент крестьян в наших селах остался малый и все истощены голодом. Иходя из этого, нужно отметить, что в этих областях никакой политической обеспеченности нет и Польше легко крестьян перетянуть на свою сторону. Буржуазия создала искусственный голод у нас, это есть выполнение задания капитализма, она противопоставила всю крестьянскую массу против Соввласти».

*(Лист тов. Сталіну, Калініну і Молотову –
м. Вінниця – член ВКП(б) з 1925 року, парткв. №1271632
Крофан П. С.)*

* * *

«Дайте вывод, що в сучасний момент роботи, коли в комуні немає на сьогодні що їсти і вже цілий місяць тому назад, як був малай. Районовий партійний комітет каже, що треба організувати загальне харчування з тих продуктів, що мають комунари, а комунари їдять дохлі коні, буряк кормовий і т.інш., пухнуть з голоду, що цілком і повністю загрожує більшовицькій весняній кампанії. А ще гірше, комуна «Крест. Интерн» на Молдавії, в якій і коні вже всі поздохали, а також свині і все господарство пропада, тільки через те, що немає що їсти – і люди пропадають через те, що немає, що їсти, і ніхто за це не заботиться і не думає».

*(Лист тов. Сталіну
Шверк Федір, АМСРР, м. Балта комуна –
«Крест. Интерн»).*

* * *

«Тов, Сталін, будьте так добры, ответьте мені – почему в колхозах колхозники пухнут с голоду і їдять дохлу конину. Я получил отпуск і поїхав в Зінов'ївський бувш. округ, де наблюдав сам, як люди їдять конину, де перевіряє їх Зінов'ївська ГПУ, і врач (село Компаніївка)».

*(Лист тов. Сталіну
від Бойко, Голубівський рудник.)*

* * *

«Колгоспники, які працювали і заробили багато трудоднів, зараз голодують і немає чого їсти, наприклад, – у моїх батьків було 805 трудоднів, та заробили хліба зі своєю сім'єю 105 пудів, а одержали з колгоспу грошей – та 45 пуд. хліба, а решту хліба вивезли в плян хлібозаготівлі, грошей так само чомусь не дають, і таким чином ми остались голодні, а є колгоспники хлібозаготівлю не виконали, а хліб з колгоспу одержали увесь, який заробили, і зараз його закопали в землю. Тов. Сталін, сьогодні увечері я прийшов із школи і, наївшись горячої половини та огірків, – мене заставило зхарактеризувати стан свого життя та моєї родини і взагалі всіх колгоспників. Дуже погана в нас справа з загальним початковим навчанням, бо учні відвідують школу тільки на 10%, це тому, що нічого їсти».

(Лист тов. Сталіну від Давиденко І. П., Полтавщина – Н. Санжарівський район Ставино-Долинської сільради хутір Давидівка).

* * *

«Коли ми побачили постанову ЦК ВКП(б), то почали добиватись, щоб нам корову повернули назад, як постановою гласить, то на це – правління і деякі члени кажуть так: Ви куркульські агенти, і куркульську газету випустили, і ми, члени артілі, прохаємо Вас, як найвищого органа – розібрати нашу заяву, дати нам напрямок, як з коровами поступити і як з тими членами поступити, що обзивають куркульськими агентами і газету називають куркульською, яка була випущена 31/III–32 року».

(Лист до ЦК КП(б)У – від членів артілі “Десятиріччя” Волновах. район Журавлівськ. сільрада).

* * *

«Тов. Сталин, Вам очевидно идут сведения, что кругом хорошо и это видно из выступлений на XVII партконференции. Я Вам только одно скажу: на селе несчастье, люди голодают, лошадидохнут и уже люди начали с голоду умирать, зерна нет даже на 50% на площадь сева, в общем полное разорение».

Советую Вам, выедьте сами в село и посмотрите – на село не в России, а вот здесь на Украине, хотя бы в Киевской области. Я два дня тому приехал из села, я там своими глазами видел все то несчастье, как через каждые 2–3 сажня по дороге лежат дохлые лошади и их крестьяне режут по куску и едят. Больно смотреть на тех несчастных детей и женщин, пропадающих с голоду, ожидающих, что с Москвы отец привезет одну две буханки хлеба, ибо все едут в Москву, Ленинград, Минск за хлебом.

Тов. Сталин, у нас делается то, что делалось при царе, – царь жил далеко, а Бог высоко, но сейчас в тысячу раз большая беда.

Те, кто информирует, получают хлеб и булку и все это ясно, они имеют закрытые столовки РПК, РВК, а несчастные люди умирают с голоду, все шкурники боятся быть оппортунистами.

Убедитесь лично, уничтожьте наиболее благоприятнейший момент для мировой буржуазии, уничтожьте нашими же внутренними силами Октябрь, потопив десятки миллионов в крови. Жду ответа. С ком. приветом П. В. Смирнов, парт. билет №0643327. Киев, ул. Либкнехта №15, кв.12.

Мне живется хорошо, я обедаю в столовке Киевского МПН, и ем так, как надо есть и могу пережить еще 25 лет».

«Дорогой товариш Сталин, ты сам знаешь, що коли не дасть машині палива, вона робить не буде, так само і людина. Дорогий тов. Сталін, ти писав у своїй першій вказівці: раніше селянина – нужда, злидні, бідність, розшарування гнала із села в місто, а тепер на село пустили десятки тисяч тракторів, організували колгоспи, підвищили урожай і покращили умови робітника. А воно, наоборот, тепер злидні, біднота, гонить із села в місто на роботу – із-за ради того, щоб хоч прохарчуватись. А наша Україна найбагатша в світі країна, де треба щоб якнайбільший врожай давала, а вона наоборот дає 50% врожаю передвоєнного рівня. Так що те, де пишуть в газеті, є утопія і тепер всьому не вірять. Дорогий тов. Сталін, зверніть на це особливу увагу і покращіть становище трудящих мас, бо буде в середині країни війна».

Дорогий товариш Сталин, на це треба звернуть особливу увагу, бо люд у селі підніме прямо страйк, іде проти советської власті і ще трохи так побуде без хліба, голодні, то будуть просто йти і руйнувати колгоспи, розбирать своє собсьтвенне добро і робить індивідуально, як і раніш робили. Все це примушує робить злидні, убожество, голод, від якого вони сейчас пухнуть. Дорогий товариш Сталин, щоб цього не було, треба скоро, дуже скоро – за-

безпечить село хлібом, бо буде сором, буде гріх і парії і ЦК, коли підуть всі селяне проти Советської влади й піднімуть страйк з вимогами: «долой Сталіна, долой конину, давай царя, давай свинину». Уже така чутка ходила, а тепер ходить ще краще і кажуть це все наробила советська влада».

(Лист до тов. Сталіна від студентів Хіміко – технологічного технікуму м. Дніпропетровська).

* * *

«Коли ми усі вищезазначені на підставі постанови ЦК ВКП(б) від 26 березня ц/року забрали примусово усупільнені наші корови, то голова артїлі замість того, щоб підчинитися постанові ЦК, від нас усіх бере на іспуг, обрахував нас за це по 200 і по 300 крб. Наприклад – голова артїлі Кудин, Скарбник – Кудин, зав. госп. Кудин, арт. ветеринарій – Кудин, районний виконавець – Кудин, усі браття і дяді один другому і роблять, що хочуть. І далі ми думаємо, що це так не може бути, бо це не правління артїлі, а який-то особистий комітет Кудінових.

(Лист до ЦК КП(б)У – з Добровеличківського району с. Ліпняжки групи колгоспників: Поленікової Мокрини, Манька Яківа та інших).

* * *

«Коли прочитали в газетах постанову Центрального Комітету Ком. партії від 26/III–32 року, що корови і всяка дрібна худоба примусово не усупільнюються, а тільки добровільно, то пішли забирати всяк свою корову. Правління колгоспу забрали дрючки і не дають корів, почали бити бабів... арестовувати і отправляти в район, в міліцію... Хто взяв корову, то уповноважений РВК приходиться бригадою і розбивають замки, вікна, двері і забирають корову і що мається в хаті ріжно майно і навіть останній буханець хліба 5–6 фунтів, сало, що людина держала на посівну кампанію, щоб вийти в поле на роботу то бригада забрала і поїла, а людина зісталася голодною і не виходить на роботу, а після ходять бригадири, штрафують і говорять, що ви зриваєте посівну кампанію...»

(Лист до ЦК КП(б)У – з Тетіївського району с. Горошково колгоспника Зрайківського Гната).

* * *

«Когда до нас дошло, постановление ЦК от 26 марта и наши колхозники горячо приветствуя его, но наши правленцы, которые чувствовали себя виновными, несмотря на то, что постановление должно быть доведено до каждого колхозника и каждый колхозник должен быть ознакомлен с ним хорошо, они постарались это забыть и перекрутить по своему. Они постарались принять строгие меры и приказали никакой агитации о постановлении ЦК не вести, а кто будет читать газеты и говорить о постановлении, того вычислили из артели, как кулацкий элемент и не дадим хлеба... Таким образом, наши колхозники запуганы отношением со стороны наших правленцев, о постановлении ЦК от 26 марта подробно ничего не знают и не ознакомлены с ним. Район также об этом не заботится, как будто-бы никакого постановления нет или оно нашего района не касается».

(Письмо ЦК ВКП(б) – тов. Сталину из Синельниковского района Лубенского сельсовета от колхозника члена КНС Клочко А. К)

* * *

«Мы прочитали постановление ЦК партии, пошли и забрали 70 коров, а середняки побоялись брать. Сейчас получается, что 3-х бедняков исключили из колхоза, за корм нам прислали бумажки об уплате по 341 руб. 40 коп., с расчетом, чтобы за 3 дня уплатить, а если не уплатишь, то продадут.

4-х бедняков сняли с шахты №9 с работы, исключили из колхоза и не дают право, говорят: ешь молоко и тоже обложили по 341 руб. 40 коп.»

(Письмо в ЦК КП(б)У – из Ворошиловск. района от колхозников колхоза «Большевицк. Шлях» – Колесника, Андреева и проч.)

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

Завідуючого Київським обласним відділом народної освіти

Стан з постачанням харчопродуктами, продкраном, освітянських кадрів, установ, курсів, вчителів по Київській області – катастрофічний. Вчителі кидають роботу, перебуваючи в тяжких матеріально-побутових умовах, відсутність фондів постачання по колгоспах, затримка по дві і більше декади з надсилкою централізованих нарядів, поглиблює цей стан і ставить під загрозу загально-обов'язкове навчання, така ж картина з Комсомольськими Педагогічними курсами.

Надзвичайно катастрофічний стан в більшості дитбудинків, де діти голодні та ще й до того голі й босі, бо протягом 7–9 місяців продкрану не одержували. Наряди на харчопродукти лінією центру запізнюються, а то й на місцях не виконуються зовсім. А діти жебрачать, ходячи по вулиці та їдальнях, підбираючи покидьки від страв, крадуть на базарі тощо.

Про всі ці факти було своєчасно інформовано як Партійні, так і Радянські організації області.

Однак, всі заходи, що можливо були вжиті на місці за участю всіх організацій області, не дали реальних наслідків і становища з постачанням дитбудинків, вчителів, курсів з кожним днем все гіршає, лише тому, що на місцях не виконують нарядів за відсутністю наявності фондів.

Отже гадаю, що в справу з постачанням цього контингенту потрібне втручання. На сучасний момент питання з загальнообов'язковим навчанням, боротьбу з вуличною безпритульністю поставлено під загрозу, а по низці районів ми маємо зрив навчання.

Так ми маємо по області 11 000 дітей, що перебувають в дитбудинках, стоять перед загрозою голодування, бо фактично наряди є, але їх не реалізують на місцях.

По дитбудинках почалося масове втікання, крадіжки, побирання (жебракство), діти збирають покидьки й тим харчують себе, так було досі й зараз в тих будинках, які не мають у себе ніякої матеріальної бази.

Такий стан неможливий і вимагає безперечно негайного втручання Уряду.

Стан з постачанням вчительства в такому ж стані. По ряду районів вчителі останні 2–3 місяці нічого не одержують, ні хліба, ні продкрану.

Низка районів злочинно зменшувала норми постачання хліба, так замість норми 600 грам, давали 200 грам, а утриманцям зовсім нічого не давали.

В деяких районах, замість борошна колгоспи видавали якийсь сурогат, щодо вжиття зовсім непридатний. Як масове явище це те, що вчителі, які постачаються за рахунок колгоспів, в більшості за останні місяці нічого не одержують й замість праці їздять по різним місцям за купівлею хліба.

Такий стан із постачанням вчительства тягне за собою зрив обов'язкового навчання й тому вимагає негайних рішучих заходів.

Справа організації дитячих сніданків аж в надто тяжкому стані, за останній час в багатьох районах видачу сніданків зовсім призупинено, що сприяє до зниження відсотку відвідувань школи до 60%. В районах, де більш менш гарячі сніданки забезпечено, стан також не зовсім задовільний, приклад райони Ракітянський, Златопільський, Ружинський % охоплення дітей складає 15–20%, а сніданки складаються лише з чаю без цукру і хліба.

Безперечно, як у першій, так і в другій частині районів стан з гарячими сніданками незадовільний.

Отже для того, щоб припинити розвал дитбудинків, а в деяких навіть голодування, припинити дезертирство й по часті голодування вчителів, збільшити відсоток відвідування шкіл та покращити й налагодити допомогу бідній частині учнів, запобігти зриву курсів та обов'язкового навчання.

П о т р і б н о :

1) централізоване постачання, що відпускається для дитбудинків та садків, вчителів, курсів й здійснюється через надсилку лише нарядів, забезпечити відповідними фондами.

2) враховуючи надзвичайно загрозливий стан вчителів, що перебуває на постачанні в колгоспах, які в більшості не мають ніяких фондів та на весняну посів кампанію одержати допомогу, взяти всіх вчителів, що є по Київській області до 33 000 чол. на централізоване постачання до нового врожаю, одноразово покращивши постачання продкраном лінією кооперації.

3) для налагодження гарячих сніданків по школах та допомоги бідуючим дітям виділити фонд до кінця навчального року по існуючим нормам: цукру, борошна, картоплі на 236 250 учнів.

4) безперобійно постачати комсомольські педагогічні курси з контингентом до 1600 чол. не тільки борошном, а також крупою, цукром, жирами.

5) протягом другого кварталу забезпечити дитбудинки промкраном, беручи до уваги що ті голі й босі, в такій кількості: ковдри – 6238 шт., рушників – 6238 шт., черевиків – 6238 пар. полотна матрацного – 18714 мтр., мануфактури на білизну – 24952 мтр., мануфактури для шкільного одягу – 24952 мтр., мануфактури на простирадла – 5294 мтр. Цю кількість вираховано на 75% наявній кількості дітей на I лише зміну. Заявки подано до НКО та Облпостачання 9/IV за 2–5–1.

6) наряди та виділені фонди надсилати на місця на 10 днів раніше до початку місяця кварталу з тим, щоб на районах вони були одержані своєчасно.

Лише ці міроприємства покращать справу з постачанням, в цілому забезпечать нормальну безперебійну роботу культурного будівництва по Київській області.

Зав. Київ. обл. ВНО
IV–1932 р.» [56].

(підпис) Фіяльківський

ЛИСТИ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ БОРИСПІЛЬЩИНИ ЗА 1946–1947 РОКИ

«ЛИСТ
Бориспільського РВНО до Київського облторгвідділу

від 16 травня 1946 р.

На підставі наказу НКТ і НКО УРСР про організацію харчування учнів та вчителів в містах райцентрах РВНО дозволив директору Бориспільської середньої школи № 1 т. ГРУХАЖ організувати чай для вчителів середньої школи (школа працює на 2 зміни). На організацію чаю було витрачено на протязі одного місяця 5 кг сахару і другого місяця також 5 кг сахару. ЗавРТВ т. Мартинов, приймаючи акта про витрачання сахару через буфети шкіл для учнів, прийняв перший акт, не зробивши зауважень о неправильності витрачання сахару на організацію чаю, чому і в другому місяці теж був організован для вчителів чай. Зав РТВ т. Мартинов замість того, щоб при середній школі організувати їдальню і буфет, забезпечити харчування учнів і учителів, оскаржив перед ОблТВ, щоб учителі заплатили в п'ятикратному розмірі по риночним цінам за витрачений сахар – сума 1880 крб. Я сама особисто зверталася до ОблТВ і говорила про організацію чаю для вчителів середньої школи і одержала усне підтвердження, що зроблю правильно.

РВНО просить відмінити своє рішення і дозволити РТВ видати витрачену кількість сахару на організацію чаю з інших позалімітних фондів. Додаю, що вчителі м. Борисполя одержують лише квартално цукор, інших продуктів харчування не одержують

ЗавРВНО

(підпис)» [19, с. 25–26].

«ЛИСТ
від 12 грудня 1946 р. Голові Виконкому Бориспільської районної ради депутатів трудящих тов. Онищенко

До виконкому обласної Ради депутатів трудящих звернувся член МК Спілки при Сошниківській школі зі скаргою про те, що вчителі цієї школи т.т. Малежик М.П., Малежик І.Г., Лазоренко І.В., Штефан Т.І. та Лисенко Т.Я. не одержують хлібних пайків.

Виконком обласної Ради депутатів трудящих зобов'язує Вас перевірити наведене та забезпечити вчителів хлібом, як гаранований контингент. Про вжиті заходи повідомити виконком обласної Ради депутатів трудящих до 17 грудня ц. р.

Заст. Голови Виконкому
Київської облради депутатів трудящих Бондаренко
На цьому документі така резолюція: «Перевірено. Пайки всі одержують» [19, с. 90].

«МАТЕРАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИРІТ БОРИСПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ В 1946 РОЦІ

I кв. 1946 р. ніяких промтоварів не поступало

II кв. 1946 р. 20 чулок на суму 108 крб

III кв. Мануфактури 440 м на суму 6497 – 40 крб

Кальсони	20 пар	на суму 806 крб.
Рубахи	20 шт.	на суму 832 крб
Рубахи дит.	22 шт	на суму 414 -60 крб
Плаття	22 шт.	на суму 2059 – 20 крб
Туфлі резин.	10 пар	на суму 324 крб
Ботинки недом.	8 пар	на суму 403 – 20 крб
Полувери	200 штук	на суму 13675 (один полувер 70 крб)
Шарфи	20 штук	на суму 1250 крб
Майки	20 шт.	на суму 480 крб
Шапочки	10 шт.	на суму 175 крб

Всього на суму 26916 крб. 40 коп

IV кв.

Ботинки	62 пари	на суму 3861 – 60 коп
Валянки	10 пар	1800 крб
Чулки	92 пари	496 крб 80 коп
Ботинки	9 пар	453 крб 60 коп
Галоші дит.	6 пар	182 крб 40 коп

Всього на суму 6794 крб. 40 коп

Всього видано взуття і промтоварів в 1946 р. на суму 33 818 крб. 80 коп. Всього сиріт у районі 243. На одну дитину припадає 147 крб. 36 коп.

Зав. РВНО Литвин» [19, с. 93].

«21 ГРУДНЯ ДО ОБЛАСНОГО КОЖСОЮЗА

По Бориспольском районе за последнее время понизилось посещение учениками школ, особенно патронированных и полусирот из-за отсутствия обуви. Бориспольский РОНО просит занарядить Бориспольской артели «Чоботар» починочного и пошивочного кожматериалу с указанием целевого назначения – для детей учеников – сирот и патронированных, всех детей, что крайне нуждаются в этом 211.

Зав. РОНО Литвин» [19, с. 99].

За три роки після визволення Бориспільщини від німецьких загарбників в системі освіти було зроблено немало.

«ІНФОРМАЦІЯ

Про стан підготовки шкіл Бориспільського району на 1946–47 навчальний рік станом на 15 липня 1946 р.

Працювало людей на ремонті шкіл – 2177, працювало підвід – 677, автомашин – 52, відремонтовано всього шкіл – 34 (19 повністю, 15 в основному), в тому числі капітальний і середній ремонт – 10, поточний – 24, збудовано і пристосовано – 8 пристосованих класних кімнат, збудовано допоміжних господарських приміщень – 6, відремонтовано квартир – 15, встановлено огорожі 310 м., заготовлено дров 1370 ск. м., заготовлено торфу – 452 т, завезено школам дров 370 ск. м., завезено торфу – 161 т, завезено вчителям торфу – 0, завезено вчителям дров 96 ск. м, зроблено нових парт – 40, столів – 40, класних дощок – 11, стільців – 15, ослонів – 40. Відремонтовано парт – 267, столів – 41, класних дощок – 12, стільців – 12, ослонів – 0.

Вартість усіх робіт 64 323 крб., в тому числі з бюджетних асигнувань 57000 крб.

Створення бази для харчування учнів. При 19 школах району організовані пришкольні господарства від 0,5 га до 5 га.

Закуплено вживаних підручників – 10 873. Виготовлено учнями таблиць 352, схем – 115, колекцій – 13, приладів з арифметики, фізики, хімії – 165, макетів – 71.

При колгоспах організовані майстерні по ремонту взуття та одягу для учнів позачергово і по пониженим цінам, а при школах таких майстерень нема.

В основному школи району учителями укомплектовані. Потрібно: зав. шкіл – 6, директорів семирічних шкіл – 1, замінити – 3.

15 липня 1946 р. Зав. РВНО Загородня» [19, с. 145].

ПРОТОКОЛ ЗАСІДАННЯ БОРИСПІЛЬСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

«ВИПИСКА З ПРОТОКОЛУ засідання виконкому Бориспільської районної ради депутатів трудящих

№ 28 від 10.11.1946 р.

СЛУХАЛИ:

Про виконання плану молокопоставок.

ПОСТАНОВИЛИ:

Виконком Райради депутатів трудящих відмічає, що колгоспниками, робітниками і службовцями по стану на I/XI-46 р: виконано на 4%, колгоспами завдання по здачі молока державі виконано на 10,6% до річного завдання.

Молокоздачу по с.Рогозів виконано на 10,8%, колгоспниками і службовцями виконано на 8,4.

По с.Сошників колгоспи молокопоставку виконали на 2,6%, колгоспниками, робітниками і службовцями виконано на 9,1% до річного завдання.

Такий ганебно неприпустимий стан утворився тому, що агенти уповноваженого Міністерства Заготівель абсолютно не відповідально поставилися до виконання своїх обов'язків, ні по одному селу на приймальні пункти не передано списків форми №2 про кількість нарахованої здачі молока, що не дає можливості слідкувати за виконанням зобов'язання кожним здатчиком.

Прийомщики молока надають с/радам відомості не по кожному здатчику, а сумарно, що створює обставини, коли за загальними цифрами не видно злісних нездатчиків.

Голови с/рад не дивлячись на неодноразові попередження від Виконкому Райради і РК КП(б)У до цього часу не зробили потрібного висновку і питанню заготівлі молока належної уваги не приділяють». [Архів Гірської школи]

«ВИПИСКА З ПРОТОКОЛУ засідання виконкому Бориспільської районної ради депутатів трудящих

№ 23 від 12.06.1947 р.

СЛУХАЛИ:

Про хід збору позики.

ПОСТАНОВИЛИ:

Заслухавши доповідь голів с/рад с.Перегуди і с.Процев про збір готівки державної позики, для відбудови і розвитку народного господарства СРСР Виконком Райради депутатів трудящих відмічає, що збір готівки по цих с/радах вкрай незадовільний.

Збір готівки на нову позику по цих с/радах зірвано повністю, с.Перегуди, з підписаної суми 35 000 здано 14 000, що становить 42%, тов.Севастюк зобов'язати до 19/VI-46 р. виконати збір готівки по позиці на 100%. Виконком Райради депутатів трудящих рішив:

Востаннє попередити голову с/ради с.Процева тов.Гайдук, що в разі він не виправить своїх недоліків у роботі, то до нього будуть вжиті суворі міри покарання вплоть до доведення до суду. Заслухати на засідання Виконкому Райради депутатів трудящих 19 червня 1946 р. тов.Гайдука, секретаря с/ради тов.Фарбун.» [Архів Гірської школи]

Список використаної літератури

1. Архів Видиборця Т.О.
2. Архів Вишеньківської сільської ради.
3. Архів Гірської середньої школи.
4. Архів Гусинець М. П.
5. Архів Зиля А.
6. Архів Стрілько – Тютюн В.В.
7. Бориспіль у роки Голодомору. В серцях і пам'яті (1932–1933 рр.). Упорядник Т.Гойда. Бориспіль, ПП. «Люксар», 2008.
8. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у IV т. Т. III. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс. – К.: Вид. дім «Києво – Могилянська академія», 2008. – 782 с.
9. Вісті ВУЦВК. – 1932. – 8 груд.; № 2.
10. Воля. – 1920. – Т. 1. – Ч. 10.
11. Всеукраїнський союз сільськогосподарських колективів «УКРКОЛГОСП-ЦЕНТР». Річний звіт за 1930 рік Вишеньської с/г комуни Вишня. Держсільгоспвидав УСРР. ХАРКІВ – 1930.
12. Газета «Вісті». – 2008. – 14 – 20 серпня. № 32.
13. Газета «Колективіст». – 1931. – 17 грудня.
14. Газета «Правда». – 1933. – 19 лютого.
15. Газета «Трудова слава». – 1993. – 2 вересня.
16. Газета «Трудова слава». – 1997. – 21 січня.
17. Газета «Трудова слава». – 2004. – 8 квітня.
18. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф. 6, Спр. 71583.
19. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф. 16, Оп. 1, Спр. 5.
20. Галузевий державний архів Служби Безпеки України. Ф. 166 «Итоги оперативной работы Киевского окротодела ГПУ в борьбе с украинской контрреволюцией».
21. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів.
22. Голодомор 1932–1933. Комуністичний геноцид в Україні. Український інститут національної пам'яті.
23. Дорошко С. Голод як засіб боротьби тоталітарної держави проти селян // Голодомор 1932–1933 рр. в Україні.
24. Державний архів Київської області. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 126.
25. Державний архів Київської області. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 148.
26. Державний архів Київської області. Ф. 5, Оп. 1, Спр. 7.
27. Державний архів Київської області. Ф. 14, Оп. 1, Спр. 49.
28. Державний архів Київської області. Ф. 80, Оп. 3, Спр. 1.
29. Державний архів Київської області. Ф. 112, Оп. 1, Спр. 466.

30. Державний архів Київської області. Ф. 112, Оп. 1, Спр. 803.
31. Державний архів Київської області. Ф. 144, Оп. 1, Спр. 1490.
32. Державний архів Київської області. Ф. 510, Оп. 1, Спр. 10.
33. Державний архів Київської області. Ф. 1029, Оп. 1, Спр. 2.
34. Державний архів Київської області. Ф. 1029, Оп. 1, Спр. 9.
35. Державний архів Київської області. Ф. 1029, Оп. 1, Спр. 14.
36. Державний архів Київської області. Ф. 1029, Оп. 1, Спр. 17.
37. Державний архів Київської області. Ф. 1029, Оп. 15, Спр. 1.
38. Державний архів Київської області. Ф. 1052, Оп. 1, Спр. 19036.
39. Державний архів Київської області. Ф. 1054, Оп. 1, Спр. 1.
40. Державний архів Київської області. Ф. 1156, Оп. 1, Спр. 2.
41. Державний архів Київської області. Ф. 1371, Оп. 1, Спр. 3.
42. Державний архів Київської області. Ф. 1371, Оп. 1, Спр. 4.
43. Державний архів Київської області. Ф. 1439, Оп. 1, Спр. 10.
44. Державний архів Київської області. Ф. 1439, Оп. 1, Спр. 44.
45. Державний архів Одеської області. Ф. 1690, Оп. 1, Спр. 94.
46. Державний архів Служби Безпеки України. Ф. 42, Оп.1, Спр. 666.
47. Из книги жителя с. Сошників Петра Удовенка. «Родинна історія». – К., 2014.
48. Записав Дацюк М. Ф.
49. Записав Удовенко П.
50. Записала Розумна С. І.
51. Зиль А. Бориспільщина в роки війни. Документальна розповідь. К, «Харпер», 1996.
52. Зиль А. Набат вічної скорботи. 1932-1933 роки на Бориспільщині, Бориспіль, «Люксар», 2008.
53. Коцюба В., Коцюба О., Міщенко О. Під покровом святого Харлампія. Бровари, Українська ідея, 2007.
54. Л.Гриневиц. Голод 1928–1929 рр. у Радянській Україні, 2013.
55. Лист Бориспільської районної державної адміністрації від 01.08.2013 року.
56. Мартиролог жителів с. Гологурів – жертв Голодомору 1932–1933 років встановлено згідно книги реєстрації смертей в 1932–1933 роках у районному ЗАГСі.
57. М. В. Калиновський. Спогади про бойове минуле. – «Великий жовтень на Київщині», К.: 1917.
58. Михайлів Л. Україна і хлібний бюджет Європи // Екон. Збірник. – К., 1922.
59. Наукові записки Міжнародної асоціації українців. – Вип. 2. зап. 2000 р.
60. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Київська область. «Буква», К., 2008, 1376 с.
61. Ольга Соловей. «Людомор 1932–33 років у селах Бориспільщини», Бориспіль, 2008 р.

62. Пам'ятки України. – 2005, – Ч.3 – 4.
63. Реабілітовані історією. Київська область. Бачинський П. П., Григор'єва Т. Ф., Острушко Л. М. Книга третя. – К.: Основа, 2011. – 984 с.
64. Роман Коваль, «Отаман Зелений», «Аксіома», 2016 р.
65. РДАЕ: Ф.413. – Оп. 13. – Спр. 393.
66. Скандинавські вісті – 1983. – Ч. 54.
67. Стрілько – Тютюн В. Грона українських повстань. Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917-1932 роках. К., Правда Ярославичів. – 2017.
68. Український історичний журнал. – 1991. № 8.
69. Український Голокост 1932–1933, Свідчення тих, хто вижив, Т. 1. – 2-ге вид. – К., 2005.
70. Український голокост 1932–1933. – Т.6. – С. 431; зап. 1993.
71. Український голокост 1932 – 1933. – Т. 8. – С. 119 – 120; зап. 2010.
72. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4, Оп. 1, Спр. 14.
73. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27, Оп. 13, Спр. 1191.
74. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27, Оп. 13, Спр. 1221.
75. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 27, Оп. 13, Спр. 1250.
76. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 82.
77. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 98.
78. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 381.
79. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 416.
80. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 444.
81. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 404, Оп. 1, Спр. 796.
82. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1429, Оп. 5, Спр. 23.
83. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3696, Оп. 2, Спр. 405.
84. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 28.
85. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 2189.

86. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 2190.
87. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 1, Спр. 2417.
88. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 6, Спр. 29.
89. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 6, Спр. 237.
90. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 16, Спр. 8.
91. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 16, Спр. 9.
92. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 16, Спр. 32.
93. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 32.
94. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 98.
95. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 397.
96. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 981.
97. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 2189.
98. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 3541.
99. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 3691.
100. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 4277.
101. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 4298.
102. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 4312.
103. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5225.
104. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5255.
105. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5256.
106. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5257.

107. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5258.
108. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5265.
109. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5370.
110. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5381.
111. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5384.
112. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5393.
113. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5396.
114. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5397.
115. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5419.
116. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5429.
117. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5445.
118. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5460.
119. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5461.
120. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5467.
121. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5468.
122. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5471.
123. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5481.
124. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5482.
125. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5487.
126. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5489.
127. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 5471.

128. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 20, Спр. 6376.
129. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 3583.
130. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 3940.
131. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4026.
132. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4029.
133. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4961.
134. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4978.
135. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 27, Оп. 13, Спр. 1191.
136. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, Оп. 1, Спр. 36261.
137. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263, Оп. 1, Спр. 45210.
138. Чешко Л.І. Богом дарований край К. Скай Хорс. – 2013.
139. Шліхтер А.Т., Продовольствие с Украины. М., 1919.
140. «История советского крестьянства». М., – 1988. – Т. 4.
141. Сельскохозяйственные машины и орудия в Европейской и Азиатской России в 1910 г. СПб., – 1913.
142. Тайные силы: Интернациональный шпионаж и борьба с ним во время мировой войны и в настоящее время/В.Николаи, М. Ронге, Ч.Э.Россель/Сост., вступ. статья и общ.ред. В.Ф.Федько.– Киев: Издательский дом «Княгиня Ольга», 2005. – 676 с.: ил. – Спецслужбы в войнах XX века.
143. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 – 1939. – М., 2001. – Т.3.1930 – 1933.
144. Центральний архив ФСБ России. – Ф.2. – ОП.11 – Спр.1449. – Арк.1 – 4.
145. Investigation the Ukrainian famine. Oral History Project. – Vol. 2. – P. 810; зап. н. п. 1990.
146. <http://ukrmap.su/uk-uh9/369.html>
147. http://www.ukremigrantpt.ipsys.net/index_files/Golodomor_video.htm

Книги Валентини Стрілько-Тютюн

по історії ХХ століття Бориспільщини

Книги Валентини Стрілько-Тютюн

по історії ХХ століття Бориспільщини

Валентина Стрілько-Тютюн

Про автора

Валентина Стрілько-Тютюн народилася в селі Вишеньки Бориспільського району Київської області в сім'ї медиків – Тютюна Василя Охримовича та Тютюн (Чечуги) Марії Іванівни. Закінчила Київський державний університет імені Тараса Шевченка. Кандидат педагогічних наук, депутат Київської обласної ради VI скликання.

Працювала вчителем, заступником директора, директором Гнідинської середньої школи Бориспільського району

Київської області, заступником голови Київської обласної державної адміністрації, радником Керівника Апарату Верховної Ради України, помічником Голови Верховної Ради України.

Вагомий внесок зроблений нею особисто по увічненню пам'яті Київського князя Ярослава Мудрого, за її ініціативи надано статус Національного заповідника Вишгородському історичному комплексу Київської області, де була резиденція князя Ярослава Мудрого, та прийнято рішення про спорудження пам'ятника Ярославу Мудрому в Києві. Одним із спонсорів його спорудження виступив Міжнародний благодійний фонд імені Ярослава Мудрого.

Валентина Стрілько у 80-х роках ХХ століття вела активну боротьбу за незалежність України. Вона була одним з ініціаторів створення на Бориспільщині «Народного руху України за перебудову» і першим головою цієї організації в 1990 році.

На початку 90-х років ХХ століття стояла у витоках створення Всеукраїнської громадської організації «Товариство української мови ім. Т. Шевченка».

Досвід Гнідинської школи, де вона довгий час працювала директором, згадується в новітній історії освіти України, зокрема в монографіях і науко-

вих працях. Концепція розвитку національної освіти, розроблена її педагогічним колективом та апробована в Гнідинській школі на Бориспільщині, була одною із складових при розробці нових шкільних навчальних планів в незалежній Україні.

Автор перших в Україні підручників з етики для початкових класів, ініціатор видання перших підручників для початкових класів з новим змістом освіти, має близько ста публікацій про проблеми освіти в Україні.

Ініціатор створення Всеукраїнської асоціації директорів шкіл України, що успішно діє до сьогодні. Нею започатковано в школах України нова форма позакласної роботи – Мала академія народних мистецтв, а також новий навчальний предмет – народознавство.

Громадська і освітня діяльність Стрілько відома не тільки в Україні, а й далеко за її межами: Канаді, США, Австралії, Німеччині, Англії, Франції, Угорщині та інших країнах світу.

За її ініціативи та безпосередньої участі встановлено пам'ятники Павлу Чубинському та Володимирі Мономаху в Борисполі, гетьману Івану Мазепі на його батьківщині в селі Мазепинці Білоцерківського району Київської області.

Працює на посаді Президента Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого. Під її керівництвом міжнародна громадська організація стала однією з найвідоміших в Україні, визнана лауреатом Національного конкурсу «Благодійна Україна – 2012» та «Благодійна Україна – 2013», стала переможцем Національного рейтингу благодійників в номінації «Лідер у сфері освіти та науки» в 2014 та 2015 роках та зайняла I місце в Національному конкурсі «Благодійна Україна – 2016».

За багаторічну сподвижницьку роботу в ім'я України та активну благодійну і громадську діяльність удостоєна премій Ліги українських меценатів імені Євгена Чикаленка, імені Дмитра Нитченка, а також відзначена Міжнародною премією «Тріумф», нагороджена орденом Христа Спасителя.

Валентина Стрілько-Тютюн – відомий краєзнавець, ґрунтовно досліджувала наслідки правління московсько-більшовицької влади в ХХ столітті на Бориспільщині. Світ побачили її книги: «Світло. Нариси з історії освіти Бориспільщини» у двох томах, «Янголи України. 100-річчю Бориспільської «Просвіти» присвячується», «Грона українських повстань. Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917–1932 роках», «Червоний терор. Політичні репресії на Бориспільщині в 1920–1950 роках», «Щоденник для ХХІ століття», «Великомученики. Політичні репресії проти учасників руху за Українську Автокефальну Православну церкву на Бориспільщині в 1921–1930 роках», «На перехрестях тисячоліть. Нариси з історії, культури та побуту села Вишеньки Бориспільського району» в шести томах.

ВИСЛОВЛЮЮ ЩИРУ ВДЯЧНІСТЬ:

ЗА ФІНАНСОВЕ СПРИЯННЯ У ВИДАННІ КНИГИ:

Бориспільському міському голові

Федорчуку Анатолію Соловійовичу

та депутатам

Бориспільської міської ради VII скликання,

А ТАКОЖ ЗА ДОПОМОГУ У ЗБОРІ МАТЕРІАЛІВ:

директору Державного архіву Київської області

Каменській Софії Арсеніївні,

методисту методичного кабінету

Відділу освіти Бориспільської районної державної адміністрації

Гриценку Леоніду Григоровичу,

голови Бориспільської районної організації краєзнавців України

Зилію Андрію Степановичу,

директору Іванківського народного краєзнавчого музею

Зінченку Петру Федоровичу,

директору Ревнівської середньої школи

Білошицькій Валентині Іванівні,

директору Великоолександрівської середньої школи

Давиденку Ігорю Івановичу,

директору Дударківської середньої школи

Денисенку Миколі Васильовичу,

директору Любарецької середньої школи

Засенку Ігорю Валерійовичу.

директору Кучаківської середньої школи

Кравцовій Ларисі Євгенівні,

директору Rogoziv's'koyi seredn'oyi shkoli

Мисловській Тамарі Григорівні,

вчителю історії Сеньківської середньої школи

Білоножко Валентині Андріївні,

вчителю Вороньківської середньої школи

Гриценко Надії Іванівні,

вчительці Глибоцької середньої школи

Гусинець Марії Петрівні,

заступнику з виховної роботи Rogoziv's'koyi seredn'oyi shkoli

Кубрак Ніні Василівні,

вчителю історії Старинської середньої школи

Малишко Любові Миколаївні,

вчителю історії Ревнівської середньої школи

Розумній Софії Іванівні,

працівникам

Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого

Саух Ользі Вікторівні,

Гудзенку Оксані Віталіївні.

Зміст

Пекло в раю	3
1921–1923	
Україна – світова житниця	8
Мовою документів 1921–1922 років	12
Голодомор 1921–1923 років на Бориспільщині	28
Науковці на Бориспільщині в період голодомору 1921–1923 років	52
Дорога до колгоспного «фраю» (З історії села Вишеньки)	55
На штиках революції (З історії села Вишеньки)	75
Антибільшовицькі агітаційні листівки 1920–1922 років	100
1932–1933	
Виховання вбивством	108
Мовою документів 1930–1933 років	116
Спогади жителів Бориспільщини про Голодомор 1932–1933 років	272
Жертви Голодомору міста Бориспіль 1932–1933 років	286
Село Артемівка	289
Жертви Голодомору села Артемівка 1932–1933 років	289
Село Велика Стариця	290
Жертви Голодомору села Велика Стариця 1932–1933 років	293
Село Вишеньки	295
Жертви Голодомору села Вишеньки 1932–1933 років	310
Село Вороньків	311
Жертви Голодомору сіл Вороньків і Жереб'ятин 1932–1933 років	315
Село Глибоке	316
Жертви Голодомору села Глибоке 1932–1933 років	322
Село Гнідин	325
Жертви Голодомору села Гнідин 1932–1933 років	326
Село Гологурів	328
Жертви Голодомору села Гологурів 1932–1933 років	328
Село Гора	329
Жертви Голодомору села Гора 1932–1933 років	329
Село Горобіївка	330
Жертви Голодомору села Горобіївка 1932–1933 років	330
Село Дударків	331
Жертви Голодомору сіл Дударків, Займище 1932–1933 років	335
Село Іванків	337
Жертви Голодомору села Іванків 1932–1933 років	341
Село Кийлів	347
Жертви Голодомору села Кийлів 1932–1933 років	348
Село Кучаків	349
Жертви Голодомору села Кучаків 1932–1933 років	349
Село Лебедин	350
Жертви Голодомору села Лебедин 1932–1933 років	350
Село Любарці	351
Жертви Голодомору села Любарці 1932–1933 років	353
Село Перегуди	355
Жертви Голодомору села Перегуди 1932–1933 років	355

Село Проців	357
Жертви Голодомору села Проців 1932–1933 років	362
Село Ревне	366
Село Рогозів	368
Жертви Голодомору села Рогозів 1932–1933 років	391
Село Сеньківка	393
Жертви Голодомору села Сеньківка 1932–1933 років	396
Село Сошників	398
Жертви Голодомору село Сошників 1932–1933 років	401
Село Сулимівка	407
Село Старе	408
Жертви Голодомору села Старе 1932–1933 років	415
Антибільшовицькі агітаційні листівки періоду 1931–1933 років	419
Щоденники уродженців Бориспільщини	433
Без права бути собою	433
З Москви на Україну віють холодні вітри	445
Выписка из дневника (обвиняемого Прудкого Игнатия Дементьевича)	484
Передень голодомору 1932–1933 років на Бориспільщині	490

1946–1947

Покарання за недостатній ентузіазм	502
Мовою документів 1946–1947 років	507
Спогади жителів Бориспільщини про Голодомор 1946–1947 років	521
Фольклор Бориспільщини епохи соціалізму та будівництва комунізму	556

ДОДАТКИ

Закон України № 376-V	560
Хронологія визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу	563
Міжнародне визнання державами Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу	566
Етапи вбивства голодом 1928–1933 років	567
Лист Губаря Григорія Івановича	570
Листи, надіслані до ЦК ВКП(б) товаришу Йосипу Сталіну та ЦК КП(б)У	573
Доповідна записка (Завідуючого Київським обласним відділом народної освіти)	584
Листи державних установ за 1946–1947 роки	587
Протоколи засідання Бориспільської районної ради депутатів трудящих	590
Список використаної літератури	592
Книги Валентини Стрілько-Тютюн по історії XX століття Бориспільщини	
Про автора	
Висловлюю щиру вдячність	

Інформаційне видання

Валентина Стрілько-Тютюн

ТРИ КОЛА ПЕКЛА

**(Голодомори
1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років
на Бориспільщині)**

Літературний редактор
Кириленко Наталія Євгенівна

Дизайн та коректура
Стрілько-Тютюн Валентина Василівна

Набір текстів
Дунасвська Олена Михайлівна

Відповідальний за випуск
Саух Ольга Вікторівна

Макет та верстка
Пустова Олена Андріївна

Підписано до друку 00.07.2018. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк і кольороподіл друкарні ВКК «Баланс-Клуб»
49047, м. Дніпро, пров. Верстатобудівельний, 4
Наклад 1000 пр.

ВКК «Баланс -Клуб» Україна,
49047, м. Дніпро,
пров. Верстатобудівельний, 4
Тел. (056) 370-44-25
E-mail: print@balance.ua